ततः सुमन्त्रस्त्वरितं गत्वा त्वरितविक्रमः ।
समानयत्स तान्विप्रान्समस्तान्वेदपारगान् ॥ ५
सुयज्ञं वामदेवं च जाबालिमथ काश्यपम् ।
पुरोहितं वसिष्ठं च ये चान्ये द्विजसत्तमाः ॥ ६
तान्पूजयित्वा धर्मात्मा राजा दशरथस्तदा ।
इदं धर्मार्थसहितं श्लक्ष्णं वचनमब्रवीत् ॥ ७
मम लालप्यमानस्य पुत्रार्थं नास्ति वै सुखम् ।
तदर्थं हयमेधेन यक्ष्यामीति मतिर्मम ॥ ८
तदहं यष्टुमिच्छामि शास्त्रदृष्टेन कर्मणा ।
ऋषिपुत्रप्रभावेन कामान्प्राप्स्यामि चाप्यहम् ॥ ९

On the other hand, M4 subst.:

347* सुमन्त्र ऋत्विजो ये मे तान्सर्वान्क्षिप्रमानय ।

☞ Dt D4 (second time begins with श्रीराम २) 6 8.14 S (except M4) read for the first time st. 5–21 after 1.8.4 repeating (G2 om. 16 and 17) here. The comm. r m g k.t also agree with the above MSS. As all the st. are not cited by the comm. they are generally omitted in the notes.

5 Dt D4 6 8 14 S (except M4) (all second time) transp. 5 and 6. —^{a}) T3 (second time) G4 (both times) M2 (first time) त्वरितः (for त्वरितं). —^{c}) G2 त् *inf. lin*, M3 य *inf. lin sec. m* in समानयत्. Dt G1.3 M2 (all both times, M2 second time before corr.), D4 6 8.14 G2 4 M1 3 (all first time) सर्वान् (for विप्रान्). —^{d}) D4 (both times) समर्थान्; G1 3 M2 3 (all first time) गुरूंस्तान् (for समस्तान्). D4 G1 3 (all first time) सपुरोहितान् (for वेदपारगान्).

—For 5, Ś1 Ñ V B D2 3 5 7.9–13 M4 subst..

348* श्रुत्वा तु राज्ञो वचनं सुमन्त्रस्त्वरितस्तदा ।
आनयामास तान्सर्वान्ब्राह्मणान्वेदपारगान् ।

[(l. 1) D2 3 7 [अ]थ (for तु). Ñ1 V2 4 B1 D13 M4 स राज(Ñ1 °ज्ञो)वचन श्रुत्वा, Ñ2 V1 3 B2–4 D10 स राजवचनाच्चापि (for the prior half). D13 स्वमन्त्रस् (for सुमन्त्रस्). Ś1 D3 13 त्वरित; V2 मुदितस् (for त्वरितस्). B4 तथा (for तदा). —(l. 2) Ñ V B D10 13 M4 होतॄस्तान् (for तान्सर्वान्). Ñ V B D10.13 M4 वेदवेदांगपारगान् (for the post. half).]

—For 5, D1 subst. and reads after 6:

349* तानागतान्द्विजान्राजा पूजयामास धार्मिकः ।

6 Dt D4 6 8 14 S (except M4) (all second time) transp. 5 and 6. —^{a}) V2 स्वयं तु; D1 सुमंत्रं (for सुयज्ञं). D12 वामदं (corrupt) (for वामदेवं). —^{b}) B4 वायालिम्. D6 (second time) कश्यपं (for काश्यपम्). Ś1 D1–3 5. 7.9.11.12 क(D3 का)श्यपं तथा (D3 °दा). —^{d}) Ś1 D5 तथैवान्ये द्विजातयः; Ñ V B (B1 partially *sup. lin.*) D10.12.13 M4 तथा(B4 °दा)न्यान्द्विजसत्तमान् (D12 °पुंगवान्). Dt D6 8 G M1–3 (G1.3 both times, others first time) ये चाप्यन्ये द्विजोत्तमाः; D1 2.11 तथैवान्यान्द्विजोत्त-(D11 °*)मान्; D3.7 तथान्यांश्च द्विजोत्तमान्; D4 G2 M1.2 (all second time) ये चाप्यन्ये द्विजातयः; D9 तथान्ये ये द्विजातयः; T3 (second time) ये चान्ये तु द्विजात(त *sup. lin*)यः.

7 ^{a}) D1 पूजयित्वा तु (for तान्पूजयित्वा). D9 धर्मेण (for धर्मात्मा). Ñ V B D10 13 तानागतान्पूजयित्वा. —^{b}) T2 M3 (both first time) तथा (for तदा). —After 7^{ab}, M3 (second time) ins.

350* स्वरेण महता धीरो गम्भीरेणानुनादिना ।

—^{c}) V2 -सदृशं; D2 -संयुक्तं; D3 -वचनं (for -सहितं). Dt D4 6.8 14 T G M1–3 (all second time) धर्मार्थसहितं युक्तं (T2 विप्रं). —^{d}) D11 सन्नक्ष्णं (sic) (for श्लक्ष्णं). Ñ V B D10 transp. श्लक्ष्णं and वचनं. D4 G1–3 M3 (all first time) वाक्यं श्लक्ष्णमथाब्रवीत्.

8 ^{a}) Dt D6 8 (all second time) Ct p (first time) तातप्य°; D3.7 वै तप्य°; Ct as in text (for लालप्यमानस्य). —^{b}) Dt D6 8 9 11 T3 (second time) M3 Ct (Dt D6 8 M3 Ct first time) सुतार्थं (for पुत्रार्थं). Ś1 D5 11 12 मे (for वै). Ś1 D1–3 5 7.9 11.12 सुतः (for सुखम्). —^{c}) Dt D4 6 8 T3 G1 3 M2 (all second time) पुत्रार्थं; D1–3 7.9 11 M3 (second time) तदहं; Ct (first time) as in text (for तदर्थं) ❀ Ct (first time) सुतार्थं सुतमुद्दिश्य लालप्यमानस्य पुनः पुनर्भृशं च विलपतो राज्यादिनापि सुखं न भवति । तातप्यमानस्य इति पाठे पुनः पुनर्भृशं च तपः कुर्वत इत्यर्थः । अयमेव पाठो युक्तः । पूर्वं सुतार्थं तप्यमानस्येत्युक्तेः । ❀ —^{d}) D11 यजानि (for यक्ष्यामि). Dt om. (hapl.) मति. —For 8, Ñ V B D10 13 M4 subst..

351* काङ्क्षतो ह्यनुरूपा मे संततिर्नोपपद्यते ।
तदर्थं वाजिमेधेन यजेयमिति मे मतिः ।

[(l. 1) V2 कांक्ष्यते, M4 कांक्षेतो (sic) (for काङ्क्षतो). M4 [अ]पि (for हि). Ñ1 [अ]नुरूपात्म; D13 [अ]नुरूपेण (for [अ]नुरूपा मे) —(l. 2) V3 तदर्थे (for तदर्थं). Ñ1 °यज्ञेन (also as in text), D13 चाश्व° (for वाजिमेधेन). Ñ2 B4 यजेहम्; V1 यक्षेयम्; D10 यक्षीयम् (for यजेयम्).]

9 ^{a}) Ś1 D1–3 5 7 9 11.12 तदर्थं यष्टुकामोऽद्य (D5.11 °हं). —^{b}) Ś1 Ñ1 V B1.2 4 Dt D4 6 8.11 13 14 S (Dt D4 6 8 T3 G1–3 M1–3 second time) हयमेधेन; Ñ2 B3 D10 वाजिमेधेन; D1–3 5.7 12 हयपूर्वेण; G2 M1 (first time) विधिपूर्वेण (Dt D4.6.8 T3 G1.3 M2 3 first time and D14 T1.2 G4 both times as in text) (for शास्त्रदृष्टेन). Ñ V

ततः साध्विति तद्वाक्यं ब्राह्मणाः प्रत्यपूजयन् ।
वसिष्ठप्रमुखाः सर्वे पार्थिवस्य मुखाच्च्युतम् ॥ १०
ऋष्यशृङ्गपुरोगाश्च प्रत्यूचुर्नृपतिं तदा ।
संभाराः संभ्रियन्तां ते तुरगश्च विमुच्यताम् ॥ ११
सर्वथा प्राप्स्यसे पुत्रांश्चतुरोऽमितविक्रमान् ।
यस्य ते धार्मिकी बुद्धिरियं पुत्रार्थमागता ॥ १२
ततः प्रीतोऽभवद्राजा श्रुत्वा तद्द्विजभाषितम् ।
अमात्यांश्चाब्रवीद्राजा हर्षेणेदं शुभाक्षरम् ॥ १३
गुरूणां वचनाच्छीघ्रं संभाराः संभ्रियन्तु मे ।
समर्थाधिष्ठितश्चाश्वः सोपाध्यायो विमुच्यताम् ॥ १४

B D10 13 M4 साम्रन (for कर्मणा) D9 पूत्रेण प्रत्यपूजयत् —D9 om 9^{c}–10^{b} —^{c}) Ñ V B D10 13 T2 3 G2 M1 4 (T1 3 G2 M1 second time) प्रसादेन, D3 5 11 (after corr) °ण (for प्रभावेन) —^{d}) Ś1 D1 3 5 11 12 काम, D7 कांक्षा (for कामान्) D3 प्रस्यामि (sic), G1 प्राप्नोमि (for प्राप्स्यामि) Ś1 D5 11 12 [अ]ह द्विजा, D1 [अ]भीप्सित, D3 वाप्यह (for चाप्यहम्) Ñ V B D10 13 M4 भवता चापि तेजसा —For 9^{cd}, Dt D4 6 8 14 T G M1–3 Cm g k t (all first time) subst

352* कथं प्राप्स्याम्यहं काम बुद्धिरत्र विचार्यताम् ।
[Dt D6 8 विचिंत्यता (for विचार्यताम्)]

—After 9 Ñ V B D10 11 13 M4 ins

353* अनुगृह्णन्तु मामत्र भवन्त शरणागतम् ।
[M4 तत्र (for अत्र)]

10 D9 om 10^{ab} (cf v l 9) —^{a}) V4 साधु (for तत) V2 चाभाष्य (for तद्वाक्य) —^{b}) Ñ V B D10 13 M4 तेभ्य°, D2 तत्र°, D3 7 सम° (for प्रत्यपूजयन्) —^{c}) Ñ V B D10,13 M4 प्रीता (for सर्वे) M3 वसिष्ठमुख्या सर्वे च —^{d}) Dt D6 8 14 S (except M4) Ct (all first time) मुखेरितं, D1 2 9 मुखच्युत, G2 (second time) मुखा च्च्युत, Cg (first time) as in text (for मुखाच्च्युतम्) Ñ V2–4 B D10 13 M4 प्रशशसुश्च त नृप, V1 प्रशशस्वसुत नृप (sic)

11 ^{a}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 ते (for च) —^{b}) Ñ V B D10 13 M4 तमूचुर, D12 प्रहवं (sic) (for प्रत्यूचुर) Ś1 D1–3 5 7 11–13 तत, Ñ V B D10 M4 पुन (for तदा) T2 (second time) प्रत्युवाच महीपतिं —For 11^{ab}, Dt D4 6 8 14 T G M1–3 (all first time) subst

354* ऊचुश्च परमप्रीता सर्वे दशरथ वच ।

11^{cd}=3^{cd} —^{c}) D12 सभार (sic) (for सभारा) V2 3 D2 सम्भृयंता, B4 समियताश्च (both sic) (for संभ्रियन्ता) Ñ V B D10 13 च, M4 वै (for ते) —^{d}) Ñ V1 B2 4 D10 M3 (first time) तुरगश्च, V2–4 तुरग च D1 तुरगस्य (sic) (for तुरगश्च) V3 प्रमुच्यता (for विमुच्यताम्) —After 11 Dt D6 8 T3 (for the third time cf v l 3) D4 M2 (for the second time cf v l 1 8 4) read 15^{ab}

12 ^{a}) M3 सर्वधा (°था inf lin sec m) D3 प्रा स्यसे (sic) (for प्राप्स्यसे) —^{b}) M3 reads श्च inf lin in पुत्राश्च D4 T2 (both second time) च वारो (for चतुरो) Ś1 -तेजस (for विक्रमान्) Dt D4 6 8 14 T G M1–3 (all first time) अमित्रे (D4 T2 °प्री)ताश्च पार्थिव (T2 राघव) —^{d}) D2 3 7 ईदृशी (D2 इय ते) समुपागता —For 12 Ñ V B D10 13 subst

355* प्राप्तासि नियत पुत्रानीप्सितान्परमद्युतीन् ।
पुत्रार्थे धर्मसंयुक्ता यस्य ते मतिरीदृशी ।

[(1 1) V1 2 4 B1 3 4 D10 प्राप्तोसि, D13 प्राप्तोषि (for प्राप्तासि) V1 * * * द्युतीन्, V2 अमर° (for परमद्युतीन्) —(1 2) V2 4 पुत्रार्थे (for पुत्रार्थे)]

13 ^{a}) Dt D6 8 (all first time) तुष्टो (for प्रीतो) —^{b}) Ñ V B Dt D4 6 10 13 T3 G1 M2 3 (Dt D4 6 M2 3 first time T3 both times) [ए]तद्, Dt D6 8 (all second time) तु, D1 3 च, D4 (second time) [ए]व (for तद्) Ñ V B D10 13 ऋषि° (for द्विजभाषितम्) —^{c}) Dt D6 8 (all both times) अब्रवीद् (for चाब्रवीद्) Ś1 D1–3 5 7 9 12 M4 तत्र (for राजा) D11 अमत्याश्चाब्रत्तीश्च (sic) —^{d}) T3 (second time) च (for [इ]दं) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 हर्षवेगाकुलाक्षर, Dt D6 8 (all first time) हर्षव्याकुललोचन, D4,14 S (except M4) Cg k (all first time) हर्षपर्याकुलेक्षण —For 13^{cd}, Ñ V B D10 13 subst

356* सुमन्त्रप्रभृतींश्चैवमब्रवीन्मन्त्रिसत्तमान् ।
[D13 मन्त्रिगस्तदा (for मन्त्रिसत्तमान्)]

14 ^{ab}) D9 वचन (for वचनाच्) T3 (second time) सभारान् (for सभारा) D2 संभृयंतु (sic) (for संभ्रियन्तु) Dt D4 6 8 14 S (except M4) (D14 T1 G4 both times others first time) संभारा संभ्रियता मे गुरूणा वचनादिह —For 14^{ab} Ñ V B D10 13 subst

357* गुरूणामाज्ञयैषा मे यज्ञसभारविस्तर ।
आशु संभ्रियता कृत्स्नो युष्माभिर्मम चाज्ञया ।

[V1 [ए]व * B4 [ए]तेषा मे (hypermetric) (for [ए]षा मे) N2 य * B1 यज्ञे (for यज्ञ) B1 विस्तरै D10 -विस्तराद् (for विस्तर) —(1 2) V2 3 सम्भृयता B4 सभ्रमिता (sic) (for संभ्रियता) V3 कृत्स्न (for कृत्स्नो) Ñ2 V1 3 B2 4 D10 शासनाद् (for चाज्ञया)]

—Thereafter cont

358* यथा न भवति छिद्र केनचित्तद्विधीयताम् ।

[V1 केनचिद्विधीयता (sic) V4 D13 तथा नीतिर्विधीयतां (for the post half)]

सरय्वाश्चोत्तरे तीरे यज्ञभूमिर्विधीयताम् ।
शान्तयश्चाभिवर्धन्तां यथाकल्पं यथाविधि ॥ १५
शक्यः कर्तुमयं यज्ञः सर्वेणापि महीक्षिता ।
नापराधो भवेत्कष्टो यद्यस्मिन्क्रतुसत्तमे ॥ १६
छिद्रं हि मृगयन्तेऽत्र विद्वांसो ब्रह्मराक्षसाः ।
निर्विहीनस्य यज्ञस्य सद्यः कर्ता विनश्यति ॥ १७
तद्यथा विधिपूर्वं मे क्रतुरेष समाप्यते ।
तथा विधानं क्रियतां समर्थाः करणेष्विह ॥ १८

—V4 om 14ᶜ–15ᵇ —ᶜ) Ś1 D1–3 5 7 9 12 क्षमात्याधिष्ठि- (D2 3 7 °ष्ठि)तश्च (D9 °त), Ñ1 V1–3 B D10 11 13 सुमंत्रा°, Ñ2 सुमन्त्राधिगतश्च (for समर्थाधिष्ठितश्च) D2 3 7 चास्य, D9 स्वाश्च , G3 चास (sic) (for चाश्च) —ᵈ) D2 तुरगश्च, D3 7 तुरगश्च (for सोपाध्यायो)

15 Ś1 V4 om 15ᵃᵇ (for V4 cf v l 14) Dt D6 8 T3 (third time) D4 M2 (second time) after 11 D14 T1 2 G1 3 4 (first time) after 1 8 4, G2 M1 3 (second time) after 3 read 15ᵃᵇ D1–3 5 7 9 11 read 15ᵃᵇ after 16ᵃᵇ —ᵃ) B3 Dt (both times) D4 (second time) 7 8 (second time before corr) 10 11 दार° (for सरय्वाश्च) Ñ V1 3 B D10 13 च (V3 चा) परे (V1 missing)पारे, D1 3 5 11 12 सरित पारे, D4 (second time) reads in marg , M4 °कूले (for चोत्तरे तीरे) M3 (second time) रमणीयप्रदेशे तु —ᶜ) D12 शातयित्वा (sic) (for शान्तयश्च) Ś1 [श्च]भिकल्प्यता, Ñ1 B3 [ए]व क्रियता, Ñ2 V1 ° 4 B1 2 4 D10 13 [ए]व तत्रैव, V3 तथैवात्र, Dt D4 6 8 14 T G2 4 M1 2 (D14 T G2 M1 both times G4 second time all others first time) [श्च]पि°, D1 [श्च]न्यवल्प्यता (sic), D2 3 5 9 11 12 [श्च]पि कल्प (D2 °ल्प्य, D12 °ल्पा [sic])ता, D7 [श्च]पि जल्पता, M4 [श्च]पि मे तत्र (for [श्च]भिवर्धन्ता) —ᵈ) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 तत्र कल्पैर् (D12 °ल्पे), Ñ1 यथाविधि, G1 3 यथाकाल (for यथाकल्प) Ñ1 विनिर्मिता , D1 2 M3 (second time) यथा विधि (for यथाविधि) Ñ V B2–4 D10 13 M4 क्रियतां (V3 B4 D10 M4 °यतां)विधिनिर्मिता , B1 विधिना विधिनिमिता —After 15 D12 ins

359* वाक्यमास(सु) यथा यज्ञं तत्सर्वं सविधीयताम् ।

[Cf 16ᵃᵇ in Ś1 D° 5 9]

16 G2 reads 16 and 17 after 1 8 4 omitting here —ᵃ) Ś1 D1–3 5 7 9 M4 शक्यम् (for शक्य) Ñ1 illeg after शक्य Ś1 D1–3 5 7 9 M4 आसु, Ñ2 V1 3 4 B3 4 D10 13 ह्यासुम्; V2 B1 यष्टुम्, B2 D13 [श्च]वासुम्, Dt D6 8 14 T1 2 G M1 3 (M3 both times all others first time) प्राप्तुम्, D11 [श्च]प्यासुम् (for कर्तुम्) Ś1 महा, D1–3 5 7 9 M4 यथा (for श्रयं) Ś1 D1 2 5 9 यज्ञ (for यज्ञ) —ᵇ) Ñ V B D10 13 M4 नाशात्तेन, D1 °णेदं, D11 13 नाशात्तेन (for सर्वेणापि) V4 °भृता, D11 13 °क्षिता (for महीक्षिता) Ś1 D2 5 9 तत्सर्वं सविधीयतां, D3 7 तथा सर्वं विधीयतां —ᶜ) Ś1 D1 4 (second time) 5 9 11 M1 नापचारो, D2 3 नोपचारो, D7 नोपवादो, D12 नाचपरो (sic), G3 M1 (both first time) न प्रमादो (for नापराधो) Ś1 D5 12 राष्ट्रे, D1 3 7 दुष्टो, D2 क्रुद्धो, D11 कश्चिद् (for कष्टो) —ᵈ) Ś1 D1–3 5 7 11 यथा (for यदि) Ś1 D1–3 5 7 11 12 पुगवे (D2 °व sic) (for सत्तमे) —For 16ᶜᵈ, Ñ V B D10 13 M4 subst while D12 ins after 16ᵃᵇ

360* न चैवाश्रद्दधानेन न चाल्पद्रविणेन च ।

[V2 नानल्प , V3 नचान्य D10 om (hapl) न (for न चाल्प) M4 न चाद्रव्येण कर्हिचित् (for the post half)]

17 G2 om 17 (cf v l 16) —ᵃ) M4 छिद्राणि (for छिद्रं हि) Ś1 D5 12 मृगयते तु, Ñ V1 2 4 B D2 3 7 9 13 G° 4 M1 (G2 4 M1 second time) मृगयन्त्यत्र, V3 D1 10 मृगयन्त्यत्र, Dt D6 8 (all second time) मृगय न्त्येते (first time °यते स्म) (for मृगयन्तेऽत्र) —ᵇ) Ñ (Ñ2 illeg) य * *, V B D° 3 7 10–13 M4 यज्ञ(B4 °ज्ञे before corr)घ्ना (for विद्वांसो) —ᶜ) Ś1 D1 5 12 विघ्ने तु तस्य, Ñ1 D4 (both times) 13 विघ्नितस्य हि (D13 तु), Ñ2 V1–3 B1 D10 M1 विघ्नितस्य च, V4 विघ्नभूतस्य, D2 विधि तस्य तु D11 विधितस्य तु (sic), D14 (second time) T1 2 (both both times) G4 (second time) वि (first time नि) हतस्य च, M3 (both times) निहतस्य हि (first time तु), M4 विनिघ्नितस्य (for निर्विहीनस्य) —ᵈ) Ś1 था (probably क)र्ता सद्यो, Ñ1 V1 2 B1 2 सहर्तापि, Ñ2 B3 D10 संयष्टापि, V3 सकर्तापि, V4 B4 स भर्तापि, D1–3 5 7 9 11 12 कर्ता सद्यो (by transp), D13 कर्तापि हि (for सद्य कर्ता)

18 ᵃ) D2 तथा च, D3 7 M4 यथा च (for तद्यथा) Ñ V B D10 13 M4 [श्च]यमविघ्नेन, D6 (second time) °पूर्वे मे (for विधिपूर्वं मे) —ᵇ) Ñ V B D10 13 M4 मम यज्ञ (for क्रतुरेष). D° 3 7 समाप्यता —ᶜ) D2 यथा (for तथा) D4 8 (before corr) (both second time) नियता (for क्रियता) —ᵈ) Ś1 D1 5 11 12 T3 (second time) समर्थै , D2 4 (second time, before corr) समर्थ , D3 7 समर्थ, D11 समर्थो (for समर्था) Ś1 D5 10–12 सत्रकर्मणि (Ś1 °णा), Dt D6 8 (all first time) साधनेष्विति, D1–3 7 9 तत्र कर्मणि, D14 T G M1 (first time D14 G4 both times) °ष्वपि (for करणेष्विह) —For 18ᶜᵈ, Ñ V B D10 13 M4 subst

361* तथा समस्तैर्यज्ञोऽयं भवद्भिः सविधीयताम् ।

तथेति च ततः सर्वे मन्त्रिणः प्रत्यपूजयन् ।
पार्थिवेन्द्रस्य तद्वाक्यं यथाज्ञप्तमकुर्वत ॥ १९
ततो द्विजास्ते धर्मज्ञमस्तुवन्पार्थिवर्षभम् ।
अनुज्ञातास्ततः सर्वे पुनर्जग्मुर्यथागतम् ॥ २०
गतानां तु द्विजातीनां मन्त्रिणस्तान्नराधिपः ।
विसर्जयित्वा स्वं वेश्म प्रविवेश महाद्युतिः ॥ २१

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे एकादशः सर्गः ॥ ११ ॥

[Ñ1 समस्ते (sic) (for समग्नैर्). Ñ1 यनोय (sic); Ñ2 D10 यत्नोय, M4 यत्नेन (for यज्ञोऽय). D13 transp. समस्ते and भवद्भिः. M4 सत्रधार्यंता (for मविधीयताम्).]

19 [a]) D12 repeats तथे. Ś1 D5 11.12 तद्वचः श्रुत्वा; Ñ V B D10 13 च नृपस्याज्ञां; Dt D4 6 8.14 T G M1-3 (all first time) चाब्रुवन्°; D1-3 7 9 तद्वचः°; T3 (second time) च वचः सर्वे (for च ततः सर्वे). D9 om (hapl.) 19[b]-21[a]. —[b]) Ś1 °पूज*न्; Ñ V B D10 13 M4 प्रतिगृह्य ते (B4 च), Dt D6 8 Ct (all first time) प्रतिपूजिताः; D1-3 7 सम°; T2 (second time before corr.) °पूरयन्; Cg k tp (all first time) as in text (for प्रत्यपूजयन्). —[c]) Ś1 D1-3 5 7 11.12 सर्वं (for वाक्यं) —[d]) Dt D6 8 (all first time) यथापूर्वं (for यथाज्ञप्तम्). Dt D4 6 8 14 T G M1-3 (all first time) निशम्य ते (for अकुर्वत). Ś1 D1-3 5 7 11 12 य- (Ś1 त)थाज्ञां (D2 °ज्ञं) प्रत्यपालयन्. —For 19[cd], Ñ V B D10 13 M4 subst

362* यथाज्ञप्तमशेषेण चक्रुर्नृपतिशासनम् ।

[V3 यद् (for यथा-) V4 यज्ञम् (for [आ]ज्ञप्तम्).]

20 D9 om 20 (cf. v l 19). —[a]) Dt D4 6 8 14 T G M1-3 (all first time) तथा (for ततो). Ñ1 च; Ñ2 तु (for ते). Ś1 Dt D1-8 11.12 14 T G M1-3 (Dt D4 6 8 14 T G M1-3 first time) धर्मज्ञा; Ñ V B D10 13 M4 राजानम् (for धर्मज्ञम्). —[b]) Ś1 D1-3 5 7 11 12 वर्धयित्वा च (D3 7 तु) तं (D11 ते) नृपं. Ñ V B D10 13 M4 आ (V3 सं) मंत्र्य (V1 °*) प्रतिपूज्य (Ñ2 V1 4 B1 D10 °गृह्य)च (B1 ते) Dt D4 6 8 14 T G M1-3 Cr m g k t (all first time) वर्धयंतो नृपोत्तमं. —[c]) Ś1 अनुजग्मुस् (for अनुज्ञातास्). Ś1 D1-3 5 7 11 12 तथा (Ś1 D5 °दा, D11 °तो) राज्ञा (for ततः सर्वे). Ñ V2 4 B D10 13 M4 अविघ्नमस्त्वि त्युक्त्वा (Ñ1 °**, D10 °त्युक्ता) च (V4 om च, submetric); V1 अविघ्नमसि * कारे; V3 अविघ्नमस्तु तेत्युक्त्वा. —[d]) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 M4 प्रतिजग्मुर् (for पुनर्जग्मुर्). B3 4 °गताः; D12 तथा° (for यथागतम्)

21 D9 om. 21[a] (cf. v.l 19). —[a]) T2 G2 M1 (all second time) गतेषु. Dt D6 8 T2 G2 M1 (all second time) तेषु विप्रेषु (for तु द्विजातीनां). Ś1 D1-3 5 7. 11 12 गतेषु द्विजमुख्येषु; M3 (second time) तेषां गतानां विप्राणां. —[b]) Ś1 D1-3 5 7 11 12 [अ]पि; D9 [अ]थ (for तान्). —For 21[ab], Dt D4 6 8 14 T G M1-3 (all first time, cf. v l. 1.8 4) subst.:

363* इत्युक्त्वा नृपशार्दूलः सचिवानिदमब्रवीत् ।

—[c]) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 विसृज्य (D1-3 11 विसर्ज्य) सर्वान् (for विसर्जयित्वा). D2 6 स्व- (D6 second time before corr. as in text) —[d]) Dt D6 8 (all both times) महामतिः (for महाद्युतिः). —For 21, Ñ V B D10 13 M4 subst.:

364* तेष्वथ द्विजमुख्येषु गतेषु स नराधिपः ।
शेषानुष्ठानमाज्ञाप्य विवेशान्तःपुरं ततः ।

[(l 1) V2 तेष्वथो, V4 तेषु वै (for तेष्वथ). B3 (m.) तेषु च (for गतेषु) V4 om. (hapl.) from l. 2 up to 1 12 2[b]. —(l 2) V1 आज्ञाय, D13 आज्ञाप्य, M4 आश्रित्य (for आज्ञाप्य) V2 तदा]

—After 21, Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 ins.:

365* पुत्रार्थं समभिप्रेतं निवृत्तं चाभ्यमन्यत ।

[Ś1 D5 12 प्रजार्थे (D5 °र्थं) (for पुत्रार्थं). D12 निहृतं (for निवृत्तं). D9 °नदत, D11 चाभ्य° (for चाभ्यमन्यत).]

Colophon Ś1 V4 D5 12 om (Sarga continued). —*Kāṇḍa name* Ñ2 D4 10 om V1-3 B D11 आदि°; D1 3 अयोध्या° —*Sarga name* S om. Ñ1 V2 अश्वमेधसंभार, Ñ2 V1 B2-4 D10 अश्वमेधारंभः; V3 अश्वमेधयज्ञप्रारंभः; B1 अश्वमेधयज्ञसंभारः; D1 2 9 यज्ञकर्मार्थं (D9 °र्थे)मन्त्रः; D3 7 कर्मचिंतनं; D11 यज्ञसंभार. —*Sarga no.* (figures, words or both) Ñ1 V1 B1 4 D3 om. Ñ2 B2 3 D10 11 (as in text) V2 13, V3 10, D1 9 D7 8 D2 नवमः; D9 M4 एकादशः (as in text), D14 S (except M4) द्वादशः; Dt D4 6 8 द्वादश 12, D11 both (as in text) D13 इत्यार्षे-यणे-काडे मेधसं-नामै ध्यायः (lacuna in the place of dash). —After colophon, G1 2 4 M1 2 conclude with श्रीरामाय नमः, G3 with श्रीमते रामानुजाय नमः.

१२

पुनः प्राप्ते वसन्ते तु पूर्णः संवत्सरोऽभवत् ।
अभिवाद्य वसिष्ठं च न्यायतः प्रतिपूज्य च ॥ १
अब्रवीत्प्रश्रितं वाक्यं प्रसवार्थं द्विजोत्तमम् ।
यज्ञो मे क्रियतां विप्र यथोक्तं मुनिपुंगव ॥ २
यथा न विघ्नः क्रियते यज्ञाङ्गेषु विधीयताम् ।
भवान्स्निग्धः सुहृन्मह्यं गुरुश्च परमो भवान् ॥ ३
वोढव्यो भवता चैव भारो यज्ञस्य चोद्यतः ।
तथेति च स राजानमब्रवीद्द्विजसत्तमः ॥ ४
करिष्ये सर्वमेवैतद्भवता यत्समर्थितम् ।
ततोऽब्रवीद्द्विजान्वृद्धान्यज्ञकर्मसु निष्ठितान् ॥ ५
स्थापत्ये निष्ठितांश्चैव वृद्धान्परमधार्मिकान् ।
कर्मान्तिकाञ्शिल्पकारान्वर्धकीन्खनकानपि ॥ ६

12

Ś1 V4 D5 12 continue the previous Sarga T2 begins with श्रीरामचन्द्राय नम

1 V4 om (hapl) from line 2 of 364* up to 2^{b} (cf v l 1 11 21) Before 1, D13 ins ref सू-उ-च —^{a}) M4 तत (for पुन) Ñ V1 3 B2–4 D10 च (for तु) —^{b}) V2 B4 D2 11 13 पूर्ण (for पूर्ण) B1 भवेत्, D5 *वत् (for ऽभवत्) G3 M2 4 पूर्णे सवत्सरे शुभे (M4 तदा) Cg k as in text —After 1^{ab}, Dt D4 6 8 9 14 S Cm g k t ins

366* प्रसवार्थं गतो यष्टुं हयमेधेन वीर्यवान् ।

[D9 प्रसवार्थे Dt D6 8 ततो, D9 गते (for गतो)]

—^{c}) Ś1 D5 तु, Ñ V2 3 B D1 2 10 स, M4 त (for च) —^{d}) V1 स न्यायत (hypermetric) D10 °ज्ञ (for न्यायत) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 प्रत्य(D1 12 °ति)पूजयत् (D1 °न्) Ñ V1 B4 D10 13 प्रतिगृह्य च, V3 °पाद्यत, B1 परि°, M2 प्रत्य° (sic) (for प्रतिपूज्य च) M4 प्रोवाच नृपतिस्तदा

2 B4 om (hapl) from प्रश्रित up to अब्रवी in 4^{d} M4 om 2 V4 om 2^{ab} (cf v l 1) —^{a}) Ñ1 V1 2 B1 2 Dt D4 9 प्रसृत, V3 प्रभृत, D5 11 12 मधुर, G1 4 M2 प्रश्रत (sic) (for प्रश्रित) —^{b}) V1 3 B2 3 D10 13 °र्थे, D3 पूजयित्वा, Cm g k as in text (for प्रसवार्थं) Ñ1 V1–3 B1–3 D10 13 नराधिप (for द्विजोत्तमम्) Ñ2 प्रसवामनराधिप —^{c}) Dt D6 8 14 T1 G3 4 M3 ब्रह्मन्, G2 M1 अद्य (for विप्र) —For 2^{cd}, Ś1 Ñ V B1–3 (B4 om) D1 3 5 7 9–13 subst

367* यज्ञ सत्क्रियता शीघ्रं यथाशास्त्र सुनिश्चितम् ।

[Ñ V3 D10 13 संभ्रि(V3 °भृ)यतां, V1 2 D1 3 7 स क्रियतां, B2 सश्रियतां (for संक्रियतां) D11 स यज्ञ क्रियतां° (for the prior half) Ñ V4 शास्त्र (for -शास्त्र) Ñ D1 5 सुनिष्ठित (D5 °त), V2 B2 3 D10 अनुष्ठित V3 अनद्रित, D2 7 सुनिश्चित, D12 मिरतुष्ठित (sic) (for सुनिश्चितम्) V1 तद्गतेनान्तरात्मना, B1 यथा शास्त्रेषु निष्ठित (both epic tag!) (for the post half)]

3 B4 om 3 (cf v l 2) —^{a}) D9 विघ्नं Dt D6 8 Ct विघ्ना क्रियते, Cm g as in text —^{b}) Ś1 Ñ V1–3 B1–3 D1–3 5 7 9 10 12 13 यज्ञश्चेनेह(D2 °नैव, D5 °न हि)केनचित्, V4 यज्ञे मे नेह केनचित्, D11 यज्ञेस्मिन्केनचित्क्वचित् —^{c}) D3 9 14 स्निग्ध (D3 °ग्ध sic) (for स्निग्ध) V1 सकृच् (for सुहृन्) Ñ V1 2 4 B1–3 D10 13 चैव (for मह्य) V3 सुवीरश्च (for सुहृन्मह्यं) —^{d}) Ñ V2–4 B1–3 D10 12 मम, V1 D4 T2 3 G2 M1–3 Cg t महान्, D13 मत (for भवान्)

4 B4 om up to अब्रवी in 4^{d} (cf v l 2) D1 repeats 4^{ab} after 29 —^{a}) D12 भ*ता (for भवता) Ś1 चेह, Ñ1 V2 3 D2 3 7 चैष, B2 [ए]वैष, D12 वैष (for चैव) —^{b}) D5 11 12 चानघ (for चोद्यत) Ñ V B1–3 D1 (both times) -3 7 9 10 13 यज्ञार्थमु(V2 B1 2 उ)द्यत Ś1 यज्ञार्थे भार उद्यत —After 4^{ab}, B3 ins

368* यथा शीघ्र भवत्येव अच्छिद्रेणैव वै क्रतु ।

[Note hiatus between the two halves]

—^{c}) D2 च*, D11 स च (by transp) —^{d}) D11 उवाच (for अब्रवीद्) T3 मुनिपुगव, G4 ऋषि° (for द्विजसत्तम)

5 ^{b}) D14 समीरित, M4 समीप्सित (for समर्थितम्) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 भवतो (D2 °ता as in text) यदभीप्सित (V3 °भिकाक्षित [hypermetric] D3 10 °क्षित), Ck as in text —^{c}) Ñ2 V1 3 B D10 11 T2 सर्वान्, Dt ऋद्धान्, D1 विद्वान्, D2 वृद्धावृद्धान् (ditto) (for वृद्धान्) —T3 om 5^{d}–8^{a} —^{d}) G1 3 M3 -कर्मणि, Cm g as in text (for -कर्मसु) D1 निश्चितान्, G1 3 [अ]वस्थितान् (for निष्ठि°)

6 T3 om 6 (cf v l 5) —^{a}) Ś1 स्थापत्या, B1 स्थापनै (sic), D5 स्थाप्यरचे (sic) [marg *sec m* gloss स्थापत्ये स्वाम्ये), D12 स्थाप्या ये, D13 G4 स्थाप्यते (for स्थापत्ये) Ś1 Ñ V1 B D1–3 5 7 9 12 13 चे(V1 D2 12 ये, B1 पि)ह स्थाप्यंता (for निष्ठितांश्चैव) V2 3 स्थाप्याश्चैवेह स्थाप्यंता, V4 स्थापयन्न * स्थाप्यता, D11 स्थाप्यतां वै स्थपतयो, Cm g k t as in text —^{b}) M4 -समवान् Ñ V B D1–3 5 7 9–13 वृद्धा परमधार्मिका —D3 om (hapl !) 6^{c}–7^{b} D14 repeats (ditto) 6^{cd} —^{c}) Ñ V B D11 12 कर्मां(D12 °मां)तिका, Dt D3 5(m gloss

गणकाञ्शिल्पिनश्चैव तथैव नटनर्तकान् ।
तथा शुचीञ्शास्त्रविदः पुरुषान्सुबहुश्रुतान् ॥ ७
यज्ञकर्म समीहन्तां भवन्तो राजशासनात् ।
इष्टका बहुसाहस्री शीघ्रमानीयतामिति ॥ ८
औपकार्याः क्रियन्तां च राज्ञां बहुगुणान्विताः ।
ब्राह्मणावसथाश्चैव कर्तव्याः शतशः शुभाः ॥ ९

भक्ष्यान्नपानैर्बहुभिः समुपेताः सुनिष्ठिताः ।
तथा पौरजनस्यापि कर्तव्या बहुविस्तराः ॥ १०
आवासा बहुभक्ष्या वै सर्वकामैरुपस्थिताः ।
तथा जानपदस्यापि जनस्य बहुशोभनम् ॥ ११
दातव्यमन्नं विधिवत्सत्कृत्य न तु लीलया ।
सर्ववर्णा यथा पूजां प्राप्नुवन्ति सुसत्कृताः ॥ १२

शिल्पिन) 8 10 13 14 कर्मांतिका (Dt D5 8 14 °कान्), D1 7 9 कर्मांतका (for कर्मान्तिकाञ्) Ś1 D3 5 7 9 लेपकरा (Ś1 D5 °रान्), Ñ V B D10 11 13 लिपिकरा (V2 °कारा), D1 * ल्पकरा, D4 6 14 G1 2 4 M3 Cmg °करान्, D12 उल्लेपकारान् (sic) T2 G3 M2 शिल्पिकरान्, M4 गतिकरान् (for शिल्पकारान्) Ct as in text —d) Ś1 D3 12 खनकान्, Ñ V B D1 3 7 9–11 13 व (V1 D13 वा)र्धका, D4 6 वर्धकान्, Cr m g t as in text (for वर्धकीन्) Ś1 D5 12 वर्धकान्, Ñ V B D1 3 7 9 10 13 खनका (Ñ2 V1 3 B2–4 D10 °कास्) D8 वनकान्, D12 खन*, M4 मानकीन् (for खनकान्) Ñ2 V1 3 B2 4 D10 तथा (for अपि)

7 T3 om 7 (cf v l 5) D2 om 7ab (cf v l 6) —a) Ñ V B D1 7 9–11 13 गणका, D3 गुणकाद्, T2 G4 M4 गणिका (M4 °काद्, m also as in text) (for गणकाञ्) V2 D14 शिल्पिकाद् (D14 °कान्) (for °नश्) Ñ V B D1 3 7 9–11 13[अ]न्ये (for [ए]व) —b) D1 3 7 तथान्ये (for तथैव) Ñ V B D1 3 7 9–11 13 -नर्तका (for °कान्) —c) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 M4 ततोब्रवीच (for तथा शुचीञ्) V2 चास्त्र° (for शास्त्र°) —d) Ś1 T1 2 G4 स बहुश्र (T1 2 G4 °श्रु as in text) तान्, Ñ1 (before corr as in text) °श्रुता, D3 r (ditto) सुबहु°, D11 च बहु° (for सुबहु°) M4 पुराणज्ञान्बहुश्रुतान्

8 T3 om 8a (cf v l 5) —a) Ś1 -समारभान्, Ñ1 illeg for स (for समीहन्ता) —b) D3 -स्यामतान् (sic) D9 शासना (for शासनात्) —c) Ś1 Ñ1 B1 D1–3 5 7 9 11 12 इ(D1 3 7 वि, D11 य)ष्टिं च Ñ2 V B2–4 D10 M4 इष्टी (V2 4 °ष्टा)श्च, D13 इष्टु च (for इष्टका) Ś1 B1 D1 2 5 7 9 11–13 °साह (D11 ° *)स्रीं, Ñ V1 3 B2–4 D10 °स्री, V4 D4 14 S (except G4) Cm °स्रा, G4 °स्र, Ct as in text (for बहुसाहस्री) —d) Ñ V1 3 B2–4 D10 क्षिप्र (for शीघ्रम्) Ś1 Ñ V1 2 B D5 7 13 चाह्वयत, V3 चाहूय तान्, V4 D1.9 10 12 वा(V4 D10 चा, D8 आ)हूयत, D2 चाह्वयति, D3 चानीयत, D11 वाहूय च य (sic) M4 स्यात्रिय ताम्, Cr m as in text (for आनीयताम्) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 द्विनान् (for इति)

9 a) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 M4 Ck t उपकार्या (V3 °कार्यवश [hypermetric] V4 °काया [by corr] D11 °कार्या, M4 °चर्या) Cr m g as in text (for औपकार्या) D11 क्रियता (for °न्ता) D2 वै (for च) D9 उपकार्यादि क्रियता —b) Ś1 Dt D5 6 8 राज्ञो, Ñ1 V3 4 D3 राज्ञा (for राज्ञा) D12 यज्ञो बहुगुणान्वित, G2 M1 तथा राज्ञा गुणान्विता —c) D1 ब्रह्मणा M4 [अ]त्र (for [ए]व) —d) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9 13 क्रियता, D10–12 क्रियता (for कर्तव्या) D2.3 7 तथा (for शुभा)

10 a) Ñ1 भ * * V1 3 4 D2 3 5 9 10 12 M4 भ(D5 मि)क्षान्न (for भक्ष्यान्न) —b) V4 सुनिपेता Ñ2 D9 स्वनि (D9 °नु)ष्ठिता, V2 4 D3 7 °श्रिता, D11 प्रति°, M4 °ष्ठिनै, Cm g k t as in text (for सुनिष्ठिता) D14 om (hapl) from 10c—11b —c) T2 तदा, M4 तत (for तथा) D9 °जनश्च (sic), G4 पर° (for पौरजनस्य) —d) T3 कर्तव्य (sic) (for कर्तव्या) Ñ1 G2 नि(Ñ1 in m)श्रुता, V2 विस्तरात्, D2 4 T1 विस्तरा (for °रा) Dt D6 8 कर्तव्याश्च सुवि° —After 10 Dt D6 8 Ct ins

369* आगताना सुदूराच्च पार्थिवाना पृथक्पृथक ।
वाजिवारणशालाश्च तथा शय्यागृहाणि च ।
भटाना महदावासा वैदेशिकनिवासिनाम् ।

11 D14 om 11ab (cf v l 10) —a) V2 प्रायशो, Dt D6 M3 आवास, D11 आभासा (for आवासा) Ś1 Ñ1 V2 B2 D5 7 भक्ष्याढ्या, Ñ2 B3 -भ(B3 मि)क्षार्था, V1 3 B1 4 D1 3 10 12 -भक्षाढ्या, V4 D13 विस्तीर्णा, D9 -भक्षाद्यै, D11 भक्ष्याश्च, G2 M1 3 4 भक्षा° (for भक्ष्या वै) —b) B1 सर्वा काम (for °मैर्) Ś1 Ñ V B D1 2 5 7 9–13 सु(Ñ2 V2 B3 4 D10 12 प्र)पूजि (B4 °रि)ता, D3 सुपूजि *, M4 उपान्विता Cr m g t as in text (for उपस्थिता) —c) D4 पौर, D8 यथा, T2 तदा (for तथा) Ś1 D5 °स्येह, Ñ1 °दे चैव, Ñ2 V2 B2 °द(V2 दै)श्चैव, V1 3 B1 3 4 D1 10 जा(B3 या)नपद चैव (B3 m also जनपदैश्चैव), V4 D9 3 7 जनपद सर्वं (V4 चैव), Dt D6 8 14 पौरजन°, D11 12 जनपदस्येह, D13 G4 जन°, Cr as in text (for जानपदस्यापि) —d) D4 जनाना Ct as in text (for जनस्य) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 कर्तव्य(D7 ° *)बहु भोजन (V3 विस्तर, V4 योजन, D2 शोभन)

12 a) Ś1 कर्तव्यम् (for दातव्यम्) Ś1 अन्य, V4 अर्थं (for अन्नं) V B1 2 4 D1 3 7 9 13 M4 विविध, D12 विधिव* (for विधिवत्) —b) Ñ V B D1 3 7 9 10 13 M4 सत्कृत (B2 °त्य in marg as in text), D12 * त्कृत्य; Ck t as in text (for सत्कृत्य) D10 च (for तु) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9–13 M4 पी(V2 ही)डया Cm g k t as in text (for

न चावज्ञा प्रयोक्तव्या कामक्रोधवशादपि ।
यज्ञकर्मसु येऽव्यग्राः पुरुषाः शिल्पिनस्तथा ॥ १३
तेषामपि विशेषेण पूजा कार्या यथाक्रमम् ।
यथा सर्वं सुविहितं न किंचित्परिहीयते ॥ १४
तथा भवन्तः कुर्वन्तु प्रीतिस्निग्धेन चेतसा ।
ततः सर्वे समागम्य वसिष्ठमिदमब्रुवन् ॥ १५
यथोक्तं तत्करिष्यामो न किंचित्परिहास्यते ।
ततः सुमन्त्रमाहूय वसिष्ठो वाक्यमब्रवीत् ॥ १६
निमन्त्रयस्व नृपतीन्पृथिव्यां ये च धार्मिकाः ।
ब्राह्मणान्क्षत्रियान्वैश्याञ्शूद्रांश्चैव सहस्रशः ॥ १७
समानयस्व सत्कृत्य सर्वदेशेषु मानवान् ।
मिथिलाधिपतिं शूरं जनकं सत्यविक्रमम् ॥ १८
निष्ठितं सर्वशास्त्रेषु तथा वेदेषु निष्ठितम् ।
तमानय महाभागं स्वयमेव सुसत्कृतम् ।
पूर्वसंबन्धिनं ज्ञात्वा ततः पूर्वं ब्रवीमि ते ॥ १९

स्नीलया) —^{c}) Ś1 Ñ2 V1 3 4 B Dt D1 3 5–11 13 14 T1 2 M1 सर्वे, Cm as in text (for सर्वं) V4 -काम (for पूजा) —^{d}) D3 7 °र्वन्तु (for °र्वन्ति) Ñ2 सुह्° (sic) V4 D° 7 9 13 °सस्कृता , D8 °सुस्तुता , D10 स°, M4 °कृता, Ct as in text (for सुसत्कृता) —After 12 B° ins

370* तथा यत्नो विधात्वो(तव्यो) भवद्भि प्रियवादिभि ।

13 ^{a}) Ś1 V3 D1 3 5 7 11 13 नावमान (V3 °ना), Ñ V1 2 B D10 नापमान , V4 न च मान Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 11–13 प्रयोक्तव्य (V3 °व्या) G2 M1 2 न चाप्यवज्ञा कर्तव्या —^{b}) V2 क्रोधं (for क्रोध) Ś1 D5 12 -वश (Ś1 °शे) क्वचित् , Ñ V B D1–3 7 10 11 13 -कृ(V4 हृ)त (V2 °त, V3 °ता) क्वचित् , M4 -कृतापि च, Cg as in text (for -वशादपि) —After 13^{ab}, D2 5 7 (all repeating as subst of 28^{ef}) ins 376* —^{c}) D4 -कर्मणि (for °सु) V1 वि*, B1 व्यग्या , D3 व्यज्ञा , D9 दक्षा , D10 सुत्या (for ऽव्यग्रा) D9 शोभनास् (for शिल्पिनस्) G4 तदा (for तथा)

14 ^{ab}) V1 अपि च (hypermetric) (for अपि) G4 कार्यं (for कार्या) Ś1 D5 11 12 transp तेषामपि and पूजा कार्या B4 -सुरस Cg k t as in text (for क्रमम्) —After 14^{ab}, Dt D4 6 8 14 S (M4 subst for 14^{ab}) Cm g t ins

371* ते च स्यु सुभृता सर्वे वसुभिर्भोजनेन च ।

[D4 Ct संभृता , T2 सुहृता (for सुभृता) Dt D6 8 Cg ये स्यु संपूजिता सर्वे (for the prior half)]

—M4 om 14^{c}—15^{b} Dt D4 8 T G1 3 4 M2 repeat D6 reads (var) 14^{cd} after 15 —^{c}) Dt D6 8 (Dt D8 second time) यथेष्टं तत् , D4 T G1 3 4 M2 (all second time) यथोक्तं तत् (for यथा सर्वं) Ñ2 स्व , D8 सु (for सु) Ñ1 V2 सुविहितसर्वं (by transp) —^{d}) B1 भूयते, Cg as in text (for-हीयते)

15 D4 M4 om 15^{ab} (for M4 cf v l 14) —^{a}) V4 सर्वं तु B4 om (hapl ?), D11 कुर्वंति (for कुर्वन्तु) —^{b}) B2 प्रीति (sic), G2 प्रीता( ) (for प्रीति) Dt D8 -सुमन, Cg as in text (for स्निग्धेन) —After 15^{ab} B2 ins

372* परितुष्टा भवन्त्येव यथा देवा प्रपूजिता ।

—^{c}) D2 3 7 तथा (for तत) D1 समागत्य —^{d}) T2 वसिष्ठ (sic) D9 अब्रवीत् (sic) (for अब्रुवन्) —After 15 Dt D4 8 T G1 3 4 M2 repeat D6 reads 14^{cd}

16 ^{a}) Ś1 D5 12 यथाकृत्य (Ś1 °त), Ñ1 °ते, D13 °तु G1 तथोक्त° (for यथोक्त तत्) V4 °मि, D14 Cr m सुविहित (for करिष्यामो) —^{b}) V4 B4 D5 -हीयते, D13 G3 हाप्यते, Cr m as in text (for हास्यते) —^{c}) D4 G1 3 M° आनीय, M3 आनाय्य (for आहूय) —^{d}) G2 वासिष्ठो (sic)

17 ^{a}) V1 °य स्व; V4 निमंत्रय सु , Cg as in text (for निमन्त्रयस्व) D13 नृपते —^{b}) D13 पृ * व्यां Ñ2 V4 B3 M3 ये च पार्थिवा , V3 D1–3 7 सर्वे(V3 येन, D1 याश्च[sic])धार्मिकान् —In T1 the portion from श (in सहस्रश) up to शास्त्रे in 19^{a} is missing on a damaged folio —^{cd}) D9 12 read nom plu for acc plu of all nouns Ś1 D5 11 12 M4 [अ]पि (for [ए]व) B4 विशेषत , D12 °स्र * (for सहस्रश)

18 T1 missing 18 (cf v l 17) —^{a}) V1 ° B° D4 T3 G1 3 M1 3 समान(D4 °नी)य सुसत्कृत्य, B4 °नय स्वलं कृत्य, D° 3 7 9 °नय सुमस्कृत्य —^{b}) D7 13 देवेषु (for देशेषु) D2 यानवान् , D9 साधय (for मानवान्) —^{c}) D11 शूरं (sic), T2 G2 M1 वीर (for शूर) —^{d}) Ś1 Ñ V1 3 4 B D1 3 5 7 9–13 M4 दृढ°, V2 हय°, Dt D6 8 T2 G2 M1 °वादिनं (for सत्यविक्रमम्)

19 T1 missing up to शास्त्रे in ^{a} (cf v l 17) Dt D6,8 om 19^{ab} .—^{a}) D1 3 निश्चितं —^{b}) D12 सदा (for तथा) D9 निश्चितं(for निष्ठितम्) D3 7 वेदेषु परिनिष्ठितं —Ś1 om 19^{c}–20^{b} —^{c}) D9 समा°, G2 तामनय (metathesis) (for तमानय) D9 13 G2 -भाग(for भागं) —^{d}) D1 भूपमेव (for स्वयमेव) V4 D2,3 7 9 °सत्कृतं, M4 सुहृ° (for सुसत्कृतम्) —^{e}) Dt D1 6 8 11 13 T1 2 G1–3 M4 Ct पूर्व D7 सर्व , Cm g k tp as in text (for पूर्वं) Ñ V B D10 13 M4 -स(V4 *)बध(V3 °धि)कं, D1 तात्पर्य, D2,3 5 7 11 सार्वभौमं, D12 सांनिधिकं, Cm g t

तथा काशिपतिं स्निग्धं सततं प्रियवादिनम् ।
सद्वृत्तं देवसंकाशं स्वयमेवानयस्व ह ॥ २०
तथा केकयराजानं वृद्धं परमधार्मिकम् ।
श्वशुरं राजसिंहस्य सपुत्रं तमिहानय ॥ २१
अङ्गेश्वरं महाभागं रोमपादं सुसत्कृतम् ।
वयस्यं राजसिंहस्य तमानय यशस्विनम् ॥ २२
प्राचीनान्सिन्धुसौवीरान्सौराष्ट्रेयांश्च पार्थिवान् ।
दाक्षिणात्यान्नरेन्द्रांश्च समस्तानानयस्व ह ॥ २३
सन्ति स्निग्धाश्च ये चान्ये राजानः पृथिवीतले ।
तानानय यथा क्षिप्रं सानुगान्सहबान्धवान् ॥ २४
वसिष्ठवाक्यं तच्छ्रुत्वा सुमन्त्रस्त्वरितस्तदा ।
व्यादिशत्पुरुषांस्तत्र राज्ञामानयने शुभान् ॥ २५
स्वयमेव हि धर्मात्मा प्रययौ मुनिशासनात् ।
सुमन्त्रस्त्वरितो भूत्वा समानेतुं महीक्षितः ॥ २६

---

as in text (for -सवन्धिन) M4 कृत्वा (for ज्ञात्वा) —^{f}) Ñ V (V4 om. ततो) B D1 3 5 7 9–13 ततो वाक्य, G1 3 पूर्वमेव, Cr m k t as in text (for तत पूर्वं) T2 ब्रवीमि in *sec m* Ñ V2-4 B D10 13 °म्यहं, V1 °दिदं, Ck as in text (for ब्रवीमि ते) M4 तव प्रब्रूहि सत्तम

20 Ś1 om. 20^{ab} (cf v l 19) —^{a}) V3 अथ (for तथा) B4 Dt D2 4 8 9 T G1 3 काशी B4 D5 11 12 T2 (before corr after corr *sec m* as in text) शूर (for स्निग्धं) —^{b}) V3 सुव्रत, D12 मतत (for सतत) V2 ब्रह्म (for प्रिय) —In T1 20^{c}—21^{c} lost on a damaged fol Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9–13 transp 20^{cd} and 22^{cd} —^{c}) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9–13 M4 सुव्रत (for सद्वृत्त) D2 -सकाश —^{d}) Ś1 V2 4 B1 D9 12 13 एनं (for एव) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 स्वमानय, Ñ V B D10 13 समानय, M4 [आ] नयस्व त (for [आ]नयस्व ह)

21 T1 missing up to ° (cf v l 20) D* 3 7 12 om 21 —^{a}) V3 D4 5 9 कैकय, V4 केकेय, B1 4 D10 कैक्य, Cg k.t as in text (for कत्रय) D4 र in परम in marg —^{c}) D1 सुस्वर (metathesis!) (for श्वशुर) —^{d}) Ñ2 B3 (after corr) स्वपुत्र, D6 (after corr as in text) सु°, D10 स्वपुर (for सपुत्र) Ñ V1 B2–4 D5 10 11 T1 2 G2.4 M2.3 स्वम् (for तम्) B4 इहायन (metathesis) Ś1 तमानय यशस्विनं (= 22^{d})

22 ^{a}) V4 यज्ञेश्वर Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9–13 तथा स्निग्धं Dt D6.8 महेष्वासं, T3 G2 M1 2 4 च राजान (for महाभागं) —^{b}) V4 D2.3.7 9 13 सुसंस्कृत, Dt सु*°, Ckp समीपगं (for सुसत्कृतम्) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 transp 22^{cd} and 20^{cd} —^{c}) D7 13 सिंहं च (for सिंहस्य) —^{d}) Dt T3 Cg समानय, M* 4 स्व° M4 moth-eaten for यश in यशस्विनम् B3 (m) D2 3 7 8 12 (all through eye wandering) सपुत्र तमिहानय (= 21^{d}) —After 22 Dt D6.8 ins

373* तथा कोसल[illegible] भानुमन्तं सुसत्कृतम् ।
मगधाधिपतिं शूरं सर्वशास्त्रविशारदम् ।
प्राप्तिज्ञं परमोदारं सत्कृतं पुरुषर्षभम् ।
राज्ञः शासनमादाय चोदयस्व नृपर्षभान् ।

23 ^{a}) Ś1 D1 3 5 9 11 13 प्राच्यांश्च (D1 °च्या)च, Ñ V B D2 10 प्राच्यांश्च, Cg k.t as in text (for प्राचीनान्) V2 सिद्ध (for सिन्धु) Ñ V B D* 3 13 Cg -सौवीरा (D3 ***) (for -सौवीरान्) —^{b}) Ś1 Ñ2 V1 3 4 D13 स्वराष्ट्रे (Ś1 °ष्ट्रा) ये, Ñ1 V2 B D10 सुराष्ट्रे ये, D1 12 सौराष्ट्राश्च (D12 °ष्ट्रा ये) D5 9 सु(D9 सौ)राष्ट्रान्याश्च, T2 °ष्ट्रीयाश्च, Cg as in text (for सौराष्ट्रेयांश्च) —In T1 the portion from च पार्थिवान् in ^{b} up to तानानय य in 24^{c} is lost on a damaged fol Ś1 च मानवा, Ñ V B D10 1..13 °वा, D1 [अ]न्य° (for च पार्थिवान्) D2 3 सु(D3 सौ) राष्ट्रानतय (D3 °निना)न्तथा D11 सुराष्ट्रानत्यमागधान् —^{c}) Ñ1 V B1 2 4 D12 दा(V4 द)क्षिणात्या नरेन्द्राश्च —^{d}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 सर्वाना(D3 °नाना[ditto] D5 सर्वमा) नय मा चिर (V1 मारिच[metathesis] D11 सुव्रत), M4 सर्वांस्ताना नय स्वय

24 T1 missing 24^{abc} (cf v l 23) —^{a}) Ś1 Ñ V3 4 D1–3 5 7 9–13 अपि, V1 2 प्रीति, Cg as in text (for सन्ति) M3 सिद्धाश्च (for स्निग्धाश्च) D1 तथा, D12 om च (for च ये) Ś1 Ñ V3 4 B1–3 D1 3 5 7 9 10 13 [अ]न्येपि (for चान्ये) —^{b}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 °श्च(D2 च) रा, M4 °गता (for °तले) —^{c}) D14 T2 G4 M3 तथा, Ct as in text (for यथा) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 M4 तानप्यानय (V2 तानानयस्व, D1–3 7 तानिहानय, M4 moth eaten for नय) वै क्षिप्र (V2 क्षिप्र हि) ❀ Cg यथाक्षिप्र शैघ्र्यसमन्वितमस्य ❀ —^{d}) V4 स*- (for सह) Ñ V1–3 B D1.5 9–13 M4 -बान्धवै V4 -वाहनान्, G1 -बधुकान् (for -बान्धवान्) —After 24 Dt D6 8 ins

*374** *एतान्दूतैर्महाभागैरानयस्व नृपाज्ञया ।*

25 ^{a}) D12 विशिष्ट (for वसिष्ठ) —^{b}) D12 स्वमंत्रस् (sic) Dt D5 6 8 T2 त्वरित (for °तम्) B3 T2 तथा, D12 तत (*for* तदा) D11 *सुमंत्रकामाय चोत्सुक* (*hyper* metric) D11 om 25^{c}—26^{b} —^{c}) V1 व्यादिदशत् (sic) D2–4.7 व्यादिश्य D13 आदिशत् T2 व्यादिश (sic) M4 व्यादिश्य (sic) (for व्यादिशत्) —^{d}) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9 10 12.13 बहून् Cm g as in text (for शुभान्)

26 D11 om 26^{ab} (cf v l 25) —^{a}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9 10 12 13 च M4 तु (for हि) —^{b}) In T1 the

ते च कर्मान्तिकाः सर्वे वसिष्ठाय च धीमते ।
सर्वं निवेदयन्ति स्म यज्ञे यदुपकल्पितम् ॥ २७
ततः प्रीतो द्विजश्रेष्ठस्तान्सर्वान्पुनरब्रवीत् ।
अवज्ञया न दातव्यं कस्यचिल्लीलयापि वा ।
अवज्ञया कृतं हन्याद्दातारं नात्र संशयः ॥ २८
ततः कैश्चिदहोरात्रैरुपयाता महीक्षितः ।
बहूनि रत्नान्यादाय राज्ञो दशरथस्य ह ॥ २९
ततो वसिष्ठः सुप्रीतो राजानमिदमब्रवीत् ।
उपयाता नरव्याघ्र राजानस्तव शासनात् ॥ ३०
मयापि सत्कृताः सर्वे यथार्हं राजसत्तमाः ।
यज्ञियं च कृतं राजन्पुरुषैः सुसमाहितैः ॥ ३१

portion after प्रय in ^{b} up to च in 27^b is lost on a broken fol Ñ V B Dt (after corr) D1 4 6 8 13 T3 G1 3 प्रया(V3 4 D6 °य)तो D10 प्रणतो (for प्रययौ) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9 10 12 13 राज, M4 गुरु- (for मुनि) —D11 reads up to स in ^{d} in marg —^{c}) Ś1 N V B D1 3 6 9 13 प्रयतो, D7 प्रययौ M4 moth eaten (for त्वरितो) —^{d}) B1 D1 7 महीक्षिता (B1 °त) Dt D6 8 महामति Cg as in text (for महीक्षित)

27 T1 missing up to च in ^{b} (cf v l 26) —^{a}) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9–13 M4 तत Cg k t as in text (for ते च) D7 कर्मांतिक M4 कर्मांतका —^{b}) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 M4 महात्मने, N V B Dt D6 8 10 13 Ctp महर्षये (D6 °य) (for च धीमते) —^{c}) Ś1 D5 12 सर्वे N2 V B2–4 D1–3 7 9–11 सर्वान् D13 सवाथान् (for सर्वं नि) —^{d}) Ś1 D5 12 य(Ś1 या)ज्ञे यान् Ñ V1 2 4 B D1 10 11 13 यज्ञि(B1 4 °ज्ञी)यान् V3 D2 3 7 यज्ञार्थान् (V3 °थम्) D9 याज्ञिकान् M4 यथावद् Cg as in text (for यज्ञे यद्) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9–13 M1 उप(V3 अनु V4 उ*, D13 परि) कल्पितान् (M1 °त), Cg as in text (for °तम्)

28 ^{a}) B4 [S] प्रयीद् (for प्रीतो) —^{b}) V1 तास्तान्स वान् (ditto *sup lin*) D9 °द्विनान् D13 सर्वांस्तान् (by transp) (for तान्सर्वान्) Dt D6 8 मुनिर् D1 14 T G1 इदं (for पुनर्) —After 28^{ab} Ś1 N V B D1–3 5 7 9–13 M4 ins.

375* भयद्भिर्न यथा यज्ञे परिहीयेत किंचन ।

[Ñ1 B1 D2.7 तथा (for यथा) D2.3.7 द्वा (for यज्ञे) Ś1 V2 B1 D2.3.5 7 13 °हास्यति V1 °हीयते V4 B2 D1 9 11 °हास्ये(D9 °ये)त D1 (gloss) हाव् त्यागे M4*R° (for परिहीयेत) Ś1 °न, B1 यचन D2 किं न च (for किंचन)]
T2 reads ^{cd} in marg *sec m* —^{c}) Ś1 N2 V B1 2 4 D1–3.5 7 9 11 13 M4 मा(D13 मा)वज्ञया (V2.4 D5 °ज्ञाय) प्र(V1* D9 न [sic])दातव्यं —^{d}) D4 T3 न तु लील्या (for लीलयापि वा) Ś1 N V B D1 3 5 7 9–12 किंचिद्वा धनचित्(B1 2 4 °चा)त्कथिन् D13 दातुस्तदोषमावहेत् (cf post half of 376*) —In T1 the portion from कृतं in 28^e up to रत्नान्या in 29^c is missing on a damaged fol —D13 om (hapl !) 28^{ef} —^{e}) G3 अवज्ञाय (metathesis !) M4 अवज्ञानि (for अवज्ञया)

G1 3 कृतो, M4 कृता (for कृत) —For 28^{ef} Ś1 N V B D1–3 5 7 9–12 subst (D2 3 7 ins (first time) after 13^{ab})

376* अवज्ञया हि यद्दत्त दातुस्तद्दोषमावहेत् ।

[V2 D3 7 तु D9 च (for हि) D2* दत्त After यद्दत्त, D3 repeats (ditto) या तु यद्दत्त Ś1 D5 12 तद्दातुर् (by transp) V3 आरुहेत् (sic) D3 आहवहेत् (sic) (for आवहेत्)]

29 T1 missing up to रत्नान्या in ^{c} (cf v l 28) —^{a}) V1 D7 11 कश्चि(D11 °चि [sic])द्, M3 केचिद् (after corr *sec m* as in text) (for कैश्चिद्) —^{b}) Ś1 Ñ2 V4 B2–4 D5 10 13 उपायाता V1 °जाता (sic), D11 सपा(श्रा)याता D12 °* (for उपयाता) V1 °क्षितं, D13 °क्षिता (sic) (for क्षित) —^{c}) Ś1 N V B D1 3 5 7 9–13 रत्नान्या(D13 °ना [sic])दाय बहवो (Ś1 D5 12 सुबहून् V4 बहुशो) —^{d}) B2 (after corr in m as in text) राज्ञे (for राज्ञो) D12 missing M4 दश*** (for दशरथस्य) Ś1 V2–4 B1 D3 13 G1 3 M2 3 च N2 B3 D2 10 T3 हि D14 T1 2 G4 वै M4 missing (for ह) —After 29 D1 repeats 4^{ab}

30 D13 om 30 —^{a}) M4 damaged (for ततो) D12 T3 सं (for सु) —^{b}) D4 इदर्द (ditto) (for इदम्) —^{c}) Ś1 N2 V2–4 B1–4 D1 5 10 13 T3 उपा°; V1 °यान् D2 उपायनैर् (for उपयाता) V1 (marg as in text) तास्सवान् (submetric) B1 °घ्रा M2 °घ्राद् (for नरव्याघ्र) —^{d}) V1 (m as in text) नरेंद्र (for राजानस्)

31 ^{a}) Ñ1 मद्दया (sic) D12 *या (for मया) Ñ1 V1 B1 2 4 D9 11 हि N2 V2 B3 D1 2.5 7 10 12 M4 [अ]पि; V4 D4 T2 च (for [अ]पि) D3 7 संस्कृता —T1 missing from ^{b} up to य in 31^a on a damaged fol —^{b}) Ś1 D1 2.7 11 M4 यथावद्; D5 12 तावत् (for यथार्हं) Ś1 Ñ V2–4 B1 3 D1–3 5 7 9–13 M3 पूजिताश्च ते (D1 तः; D9 पि) V1 प्रतिपूजिता B4 सत्कृताश्च त Dt D6 8 °श्च (for राजसत्तमाः) —^{c}) G1 3 M1 3 Cr याज्ञीयं (M1 °यम्) च; G2 याज्ञीयम्, M4 पूजाहाश्च (for यज्ञियं च) G2 M1 कृतोः M4 कृता (for कृत) Dt D6 8 सर्वैः M4 राज (for राजन्) Ś1 N V B D1–3.5 7 9–13 यथावत् (D3 °च) सत्कृतं सर्वं —^{d}) Ś1 Ñ V2.4 B3–4 D5 9 10 12.13 स्यैः; V3 D1 तैः; B1 च (for सु)

निर्यातु च भवान्यष्टुं यज्ञायतनमन्तिकात् ।
सर्वकामैरुपहृतैरुपेतं वै समन्ततः ॥ ३२
तथा वसिष्ठवचनादृष्यशृङ्गस्य चोभयोः ।
शुभे दिवसनक्षत्रे निर्यातो जगतीपतिः ॥ ३३
ततो वसिष्ठप्रमुखाः सर्व एव द्विजोत्तमाः ।
ऋष्यशृङ्गं पुरस्कृत्य यज्ञकर्मारभंस्तदा ॥ ३४

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे द्वादशः सर्गः ॥ १२ ॥

---

32 T1 missing up to च in ^{a} (cf v.l 31) —^{a}) M2 विनिर्यातु (for निर्यातु च) —^{b}) T3 उत्तम (for अन्तिकात्) —For 32^{ab}, Ś1 D1-3 5 7 9 12 subst

377* सम्प्राप्ते च भवेद्धृष्टो यज्ञे सभारसंभृते ।

[D7 सम्प्राप्तेव (for °प्ते च) D2 भवान् (for भवेद्) D1 3 7 विप्रो, D2 विप्रो (for हृष्टो) D5 8 यज्ञ D12 -सभृत (sic)]

while Ñ V B D10 11 13 subst for 32^{ab}

378* सुमन्त्रश्चाब्रवीद्धृष्टो यज्ञसभारसभृत ।

[Ñ V2 4 B3 4 सुमत्र (for °श्च) Ñ1 V3 B1 [अ] वदद् (for [अ] ब्रवीद्) V1 तुष्टो V2 4 दृष्ट्वा (for हृष्टो) D11 चावद्धृष्टो (submetric) (for चाब्रवीद्धृष्टो) V1 2 -सभृत (V2 °ति) (for -सभृत)]

—^{c}) G1 सर्वे (for सर्व) Ñ2 V1 2 B3 D2 7 13 °कृतैर्, V3 B1 T3 °हित, D1 °हृते, D3 °क्ततैर् (sic), D6 11 12 °हृतैर्, Cg as in text (for °हृतैर्) M4 सर्व * * * पहृतैर् —^{d}) Ś1 Ñ V B D1 3 5 6 7 9-13 उपपन्न (V4 B1 2 4 D11 13 °न्न), M4 उपेता वै Cg as in text (for उपेत वै) D2 सर्व तव, D14 समन्*त, G2 सहस्रश (for समन्तत) —After 32 Dt D4 6 8 14 S (except M4) Cm g k t ins

379* द्रष्टुमर्हसि राजेन्द्र मनसेव विनिर्मितम् ।

[D4 यष्टुम् (for द्रष्टुम्)]

33 ^{a}) D9 यथा, T2 तदा, T3 M4 ततो (for तथा) —In T1 the portion from ष्य in 33^{b} up to द्विजो in 34^{b} is lost on a damaged fol —For 33^{ab} Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 subst while D9 ins after 32

380* क्रियता वचनान्मेऽद्य ऋष्यशृङ्गस्य चैव हि ।

[Ñ2 B3 D1 3 7 10 11 13 वचन (for वचनान्) Ś1 D1-3 5 7 9 12 मह्य V4 मे त्व D11 न्याय्य D13 तोच (for मेऽद्य)]

—^{c}) V3 B2 शुभ (for शुभे) Ñ2 V1 3 B2-4 D10 नक्षत्रदिवसे, D11 दिने च°, G2 M1 च भग° (for दिवसनक्षत्रे) Dt D6 8 M2 दिवसे शुभनक्षत्रे ⊛ Cg शुभे दिवसे सोम सौम्यवारादौ शुभे नक्षत्रे रोहिण्यादौ । ⊛ —^{d}) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10 11 13 निर्यातु, D12 नियोतु (sic), Cg as in text (for निर्यातो) V4 D11 पृथिवी(D11 °*)पति (for जगती°)

34 T1 missing up to द्विजो (cf v l 33) —^{b}) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 द्विजातय M4 द्विजर्षभा —^{c}) Ś1 Ñ V B D1 2 5 10 12 13 अश्वमेध, D3 7 9 अश्व मेध्य (for ऋष्यशृङ्ग) B4 °*, M4 पु * * * (for पुरस्कृत्य) —^{d}) Ś1 D5.12 यथा (for यज्ञ) D5 9 तथा (for तदा) M4 [आ]रभत वै Ñ V B D10 13 कर्माण्यारेभिरे (B4 °रभते) तदा (Ñ2 B3 D10 तत) —After 34 Dt D4 6 8 11 14 S (except M4) Cr m g k t ins

381* यज्ञवाट गता सर्वे यथाशास्त्रं यथाविधि ।

[D4 14 T2 G1 3 M2 3 -वाट (for -वाट) G4 °विधि (sic)]

—Dt D6 8 14 G2 cont

382* श्रीमाश्च सह पत्नीभी राजा दीक्षामुपाविशत् ।

[G3 (after corr *inf lin*) याग (for राजा)]

Colophon *Kanda name* Ś1 Ñ2 D10 om V B2-4 D11 आदि°, D1 3 अयोध्या° —*Sarga name* Ś1 Ñ2 V2 4 B2 3 D1-3 5 7 9 11 12 यज्ञारभ (D1-3 7 °भण), Ñ1 V1 यज्ञवा(Ñ1 °ज्ञाव)ह, V3 यज्ञवाटगमन, B1 यज्ञवह सभार, B4 यज्ञवाट, D10 यज्ञे यज्ञवाटारभ —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 4 B1 4 D3 11 12 om Ñ2 B2 3 D10 12 (as in text) V2 14 V3 11 D1 10 D5 7 9 D2 दशम, T1 3 M1-3 त्रयोदश, M4 द्वादश (as in text) Dt D4 6 8 14 G त्रयोदश 13 D9 द्वादश 12 (both as in text) D13 -काडे-नयन द्वादश G1 2 4 M1 2 conclude with श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम

१३

अथ संवत्सरे पूर्णे तस्मिन्प्राप्ते तुरङ्गमे ।
सरय्वाश्चोत्तरे तीरे राज्ञो यज्ञोऽभ्यवर्तत ॥ १
ऋष्यशृङ्गं पुरस्कृत्य कर्म चक्रुर्द्विजर्षभाः ।
अश्वमेधे महायज्ञे राज्ञोऽस्य सुमहात्मनः ॥ २
कर्म कुर्वन्ति विधिवद्याजका वेदपारगाः ।
यथाविधि यथान्यायं परिक्रामन्ति शास्त्रतः ॥ ३
प्रवर्ग्यं शास्त्रतः कृत्वा तथैवोपसदं द्विजाः ।
चक्रुश्च विधिवत्सर्वमधिकं कर्म शास्त्रतः ॥ ४
अभिपूज्य ततो हृष्टाः सर्वे चक्रुर्यथाविधि ।
प्रातःसवनपूर्वाणि कर्माणि मुनिपुंगवाः ॥ ५

13

1 Before 1 Ś1 ins ॐ, T2 श्रीरामचन्द्राय नम T1 fol damaged. —^{a}) D11 repeats 1^{ab} as in D10 Ñ V B D10 M4 प्रदक्षिण(V2 °णा)कृत्वा, Cg k t as in text (for संवत्सरे पूर्णे) —^{b}) Ñ V1 2 B D10 13 भूमि V3 M4 भूमि, D4 T3 पुन (for तस्मिन्) Ś1 D1-3.5 7 11 12 प्राप्ते (D2 °प्ता) त(D12 *)स्मिन् (by transp) —^{c}) Ñ V B D1-3 5 7 9-13 M4 उत्तरे(B4 °र, D11 °र sic)कूले (D2 3 7 पारे) (for चोत्तरे तीरे) —^{d}) D3 om यज्ञो N1 V1-3 B1 यज्ञभूमिम्, Ñ2 V4 B2-4 (B3 marg as in text) D10 13 यज्ञभूमिर् (for राज्ञो यज्ञो) Ñ1 B1 अकल्पयत् (submetric) Ñ2 B2-4 D10 अकल्पयत (B3 marg as in V1) V1 4 अकल्पयत (hypermetric) V2 3 अकरपयत्, D2 T3 °ते D13 अकल्पयत Cg as in text (for ऽभ्यवर्तत)

2 ^{b}) D11 M2 द्विजोत्तमा, M4 द्विज ** (for द्विजर्षभा) —For 2^{ab} Ñ V B D10 13 subst

383* ऋष्यशृङ्गपुरोगैस्तैर्याजकै परिनिर्मिता ।
[D13 याजिक. V3 परिनिष्ठिता D13 परिकल्पिता.]
B3 cont

384* कृताश(च)शोधिता भूमिर्विधिदृष्टेन यत्नत ।

—V1 om 2^{c} 3^{b-c}) V2.4 अश्वमेध —^{d}) Ñ V2-4 B D1-3 5 7 9-13 M3 4 राज्ञस्त(B4 wrongly om स्त)स्य (for राज्ञोऽस्य सु)

3 V1 om. 3^{ab} (cf v l 2) —^{a}) D3 कुर्वन्ति कर्म (by transp) Ñ V (V1 om) B D10 13 वेददृष्टेन विधिना —^{b}) Ñ V (V1 om) B D10 13 ततस्ते Dt M2 ब्राह्मणा, M3 याजिका Cm g t as in text (for याजका) D1-3.7 8 विधि (for वेद) Ś1 D11 12 यज्ञांगविधि° (D12 om विधि) —T1 damaged from थान्यायं up to सर्वम in 4^{cd} —^{c}) Ś1 न्याय्यं D2 न्नयं (for न्याय) —^{d}) D2.3.7 न्द्राग(D3 7 °स)ति (for क्रामन्ति)

4 T1 damaged up to सर्वम (cf v l 3) D3 om (hapl) from सदं up to ततो in 5^{a} —^{ab}) D11 प्रवर्ग्यं (for प्रवर्ग्यं) D12 शास्त्रत् (sic) (for शास्त्रत) D1 कृत्वा तथैवोपसदं प्रवर्ग्यं शास्त्रतो द्विजा (by transp) —^{c}) Ś1 D1 2.5 7 8.11 13 तथैवोद्दास्य(D1 °स) कर्मं ते

5 D3 om up to ततो (cf v.l 4) —^{ab}) Ś1 D2.5 7 9 11 12 अभिष्टुत्य (D2 11 °त्य) D1 अभिक्षुभ्यस्, G2 °पूर्वं, Cg t as in text (for अभिपूज्य) D2 * तो, D6 8 तदा (for ततो) D3 7 सर्वे हृष्टास् (by transp) D1 °विधि (for °विधि) —^{cd}) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 सवनानि यथान्याय(Ś1 °य्य) सोमे (D5 °मं) सोमपसत्तमा
—For 3^{c}–5 Ñ V B D10 13 M4 subst while D11 ins after 5

385* प्रवर्ग्यादिक्रमं चक्रु कल्पसूत्रविधानत ।
प्रायश्चित्तविधानानि चक्रुश्चानवशेषत ।
सवनानि च सर्वाणि यथाकालं प्रचक्रिरे ।

[No comm —D11 om l 1 —(l 1) Ñ1 V4 प्रवर्गादिक्रम V2 पर्यर्ग्यादिकम (sic) V3 B3 पयु(B3 m वर्ग्यु) क्षणादिक D10 प्रवर्ग्याभिक्रम (for प्रवर्ग्यादिक्रम) Ñ2 कर्म (for कल्प) —(l 2) V3 B2 3 (marg) विधान च, V4 विधानेन (for विधानानि) V2 तानि वि° V3 चान्याव° (sic) B4 पश्चाद्वि°, M4 हायवि° (for चानवशेषत) —(l 3) V4 सवरानि, B1 (m as in B1) वरणानि, B3 वसनानि (by metathesis) (for सवनानि) B2 D13 °कामं (for यथाकाल)]
—After 5 Dt D4 6 8 14 S (except M4) Cr m g t ins

386* ऐन्द्रश्च विधिवद्दत्तो राजा चाभिष्टुतोऽनघ ।
माध्यंदिनं च सवनं प्रावर्तत यथाक्रमम् ।
तृतीयसवनं चैव राज्ञोऽस्य सुमहात्मन ।
चक्रुस्ते शास्त्रतो दृष्ट्वा तथा ब्राह्मणपुंगवा ।

[Cr comments on l 1 only—(l 1) G3 ऐंद्रं (for ऐन्द्रश्) D4 14 T1 2 G3 M2.3 Cg [अ]भिष्टो T3 [अ]भिष्टुतो G4 [अ]भीष्टो Cgp as in above (for [अ]भिष्टुतो) T1 damaged from l 2 up to the prior half of l 4 —(l. 2) Dt D6 8 मध्यं°, D14 °दिव (for माध्यंदिनं) T2 श्रि (for च) T3 प्रावर्वति (sic) (for प्रावर्तत) —(l 3) T2 3 तृतिय्य (sic) G2 तृतीयं (for तृतीय) Dt सवने —(l 4) G2 च (sic) (for त) Dt D6 8 T2 यथा (for तथा)]
—Thereafter Dt D6 8 G3 M4 (after 400*) Ct cont, while Ñ V B D10-13 ins after 14 D4 T2 (transp l 1 2 and 3 4) M1 after 15 M2 after 6

387* माध्यंदिनेऽथ तत्र दाक्षादीन्विबुधोत्तमान् ।
ऋष्यशृङ्गादयो मन्त्रै शिक्षाक्षरसमन्वितै ।
समाजिरिगंतुरे प्रियधर्मप्रावादानेयथार्हत ।
होतारो ददतामाह्वदेवनीभागानिन्द्रौकसाम् ।

न चाहुतमभूत्तत्र स्खलितं वापि किंचन ।
दृश्यते ब्रह्मवत्सर्वं क्षेमयुक्तं हि चक्रिरे ॥ ६

न तेष्वहःसु श्रान्तो वा क्षुधितो वापि दृश्यते ।
नाविद्वान्ब्राह्मणस्तत्र नाशतानुचरस्तथा ॥ ७

[Cr m g k do not comment —Ñ V B D10–13 transp l 1 and 2 T3 transp l 1-2 and 3 4 —(l 1) V1 2 4 आहुया° M3 आह्वानं° (for आहयांचक्रिरे) M1 चात्र (for तत्र) —(l 2) T3 [अ]मात्यैश् (for मत्रै°) V3 शिक्षा°, G3 M3 °स्वर (for शिक्षाक्षर) —(l 3) V4 वाग्भि· सु, B1 ऋग्भिर्, Dt D6 8 G3 गीतिभिर्, D11 13 घ्या(D11 घ्व sic)यिभिर्, D12 सर्पिभिर् T3 प्रीतिभिर्, M1 चितिभिर् M3 गीर्भिश्च (for व्यापिभिर्) M1 मधुरै (for मधुरे) —(l 4) Ñ2 V2 B3 D10 13 जुदुया°, V3 B4 जुह्वया°, V4 जुहुवा° B1 M4 जुहुवुश्चाप Dt D6 8 T3 G3 M1 3 ददुरावाप्य (M1 °भाप्य) D12 जुहियामासु (sic) (for जुहुवा मासु) D12 हविर्भागे M1 °भाग (for हविर्भागान्) B3 D12 °वस (for दिवौकसाम्)]

6 [a]) D4 ना (for न) Ś1 D1 3 5 7 9 1° नानाहु(D1 2 7 °हू sic)तमभूत्तत्र (D1 °हूताना, D2 7 9 °हूत वा, D3 °हुत वा), Ñ V B D10 11 13 M4 नासीदपहुत (V2 4 B1 3 D13 °पकृत, V3 °दुपहृतं, B4 °प्युच्यता, D10 °पहुत; D11 °स कृत M4 °वहुत) तेषा, Cg t as in text (for [a]) —[b]) Ś1 सहिता, D1 3 5 9 12 श्च(D5 12 स)मित, D7 शासित (sic) Cm g t as in text (for स्खलितं) Ñ V1 4 B1 3 4 D5 10 12 13 चापि, V2 नापि V3 D6 8 वा न (for वापि) D2 कचन —After 6^{ab} D11 ins 388* —[c]) D2 °तत् (for ब्रह्मवत्) —[d]) Ś1 D2 5 9 11 12 प्रम°, D1 3 7 कर्म°, Cr m g t as in text (for क्षेमयुक्त) Ś1 D5 12 M2 च°, D1–3 7 9 11 प्रचक्रिरे (D2 °क्रिये [sic]), Cg as in text (for हि चक्रिरे) —For 6^{cd} Ñ V B D10 13 M4 subst while D11 ins after 6^{ab}

388* परेण ह्यवधानेन तं क्रतु ते प्रचक्रिरे ।

[V4 M4 च(M4 ह्य)विधानेन (for ह्यवधानेन) D11 ने (for त) V3 क्रतु त (by transp) B2 °कृत (sic) (for न क्रतु) B2 तेष°, D11 वै प्र°, D13 प्रे न° (by metathesis) (for ते प्रचक्रिरे)]

—*After 6 M3 ins 387**

7 D11 reads 7^{ab} before 6^{cd} repeating it here N V B D10 12 13 repeat 7 after 390* —[a]) D11 (second time) om न (submetric) V3 (first time) तेषु कश्चित्, (second time) नेषु हासो, D2 ते विहस्य D3 7 तद्विहस्त (D7 °स्व) (sic) D9 तेष्वहेसु Cg as in text (for तेष्वह सु) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10–13 (N V B D10–13 second time) ब्राह्मण्य N V B D10–13 (all first time) M4 कृपण, D9 तृषितो, D14 शातो°, G2 3 M1 सश्रात, Cg t as in text (for श्रान्तो वा) —[b]) T3 व्यथितो (for क्षुधितो) Dt न (for [अ]पि) T1 damaged for °ते G3 M3 कश्चन (for दृश्यते) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 (Ñ V B D10–13 second time) क्षुधि(Ś1 D3 7 °भि)त दृश्यते (D5 दृश्यते क्षुधित) क्वचित्, Ñ V B D10–13 (all first time) M4 क्षुत्क्षामो (D11 क्षुधितो, D13 क्षुद्रो नै)वा (V1 ना, V4 *) प्य(V3 4 D11 पि, D10 *)दृश्यत (V3 4 D11 °ते) —After 7^{ab} (first occurrence) Ñ V B D10–13 M4 ins

389* तिर्यक्ष्वपि कुतोऽन्येषु भूतेषु परितर्पित ।
कोटिशो ब्राह्मणास्तत्र तथा शतसहस्रश ।
तस्मिन्यज्ञ उपावृत्ता नानादेशनिवासिन ।

[No comm —(l 1) V1 3 तिर्दक्षपि (sic) D10 तिर्यगपि (for तिर्यक्ष्वपि) V2 कृतो (for कुतो) Ñ B1 4 D10 M4 [अ] परि° V1 2 °तर्नित, B3 reads first त *sup lin* B4 °तार्निता, D11 °कर्शित, D13 °कल्पितु (for परितर्पित) —(l 2) D13 यथा (for तथा) —(l 3) D11 यज्ञम् (for यज्ञ) Ñ B3 तपोवृत्ता (Ñ1 °ह्य marg), V1 3 उपावृत्तान् (V3 °त्ते) D12 तु ये वृत्ता (for उपावृत्ता) D11 निवेशिन (for निवासिन)]

—T1 damaged from ° up to चापि in 8^c —[c]) D11 न (for ना) Ñ V2–4 B1 D10 13 (all first time) क्षागनस्, M4 चागतस् (sic) (for ब्राह्मणस्) Ś1 Ñ V B1–3 Dt D1 3 5–13 (Ñ V B1–3 D10 12 13 second time) कश्चित् (for तत्र) —[d]) V1 (both times) D1 2 7 9 11 ना(D7 9 न)गता, V2 3 (first time) 4 (both times) नाग(V3 °श)तो, D3 सगता (sic) D13 (first time) तथा च; T3 नाचरा (sic) Cr m g t as in text (for नाशता) Ñ V1 4 B2 3 D1 3 9–11 13 (Ñ V1 4 B2 3 D10 13 second time) नु(V4 * *inf lin* श्च)गतस्, V2 (second time) -नुपगस् (sic) B4 (second time) D7 नुगतास्, D11 -नुगतस् (sic) Cr m g t as in text (for नुचरस्) Ñ V B D10 13 (all first time B4 second time also) द्विज (for तथा) Ś1 D5 12 (second time) दृश्यते तत्र वै त(D12 स)दा, V3 (second time) नागतानु गतस्तदा, B3 (first time in marg) न शठो नातुरद्विज, D12 (first time) नादातानुवरोपि वा M4 नान्धानस्तथा द्विज —After 7^{cd} Ñ V B D10 12 13 M4 ins while D11 cont after 389* (for l 1 cf 1 6 12^{ab})

390* नानाहिताग्निर्नायज्वा नानृतो पतितो न च ।
ब्राह्मणाना सहस्राणि तानि तत्र महामखे ।
पृथग्बुभुजिरेऽन्नानि स्वादूनि विविधानि च ।
भक्ष्याश्च विविधान्हृद्यान्पानानि विविधानि च ।
रुक्मपात्रीष्वनेकासु रात्रीषु च सर्वश । [5]
द्विजातयोऽन्नपानानि तत्रासुञ्जत चासकृत् ।
कृपणानाथविकला ये च केचिदुपागता ।
तेऽप्यन्नपाने कामैश्च सर्वशस्तत्र तर्पिता ।

[No comm Cf 1 6 12^{ab} D11 om l 1 —(l 1) D12 repeats consecutively l 1 V1 नानाहिताग्निन् (sic) V2 नानाहत्ताग्निर् V4 नना° (hypermetric) (for नायज्वा)

ब्राह्मणा भुञ्जते नित्यं नाथवन्तश्च भुञ्जते ।
तापसा भुञ्जते चापि श्रमणा भुञ्जते तथा ॥ ८
वृद्धाश्च व्याधिताश्चैव स्त्रियो बालास्तथैव च ।
अनिशं भुञ्जमानानां न तृप्तिरुपलभ्यते ॥ ९
दीयतां दीयतामन्नं वासांसि विविधानि च ।
इति संचोदितास्तत्र तथा चक्रुरनेकशः ॥ १०
अन्नकूटाश्च बहवो दृश्यन्ते पर्वतोपमाः ।
दिवसे दिवसे तत्र सिद्धस्य विधिवत्तदा ॥ ११

D10 न व्रती, M4 नाव्रतो (for नाव्रती) Ñ1 नापनिर्°, B4 °नर, D12 * * तो°, D13 पतिते°, M4 नापि कश्चन (for पतितो न च) —(l 2) Ñ1 V2 4 B1 D11 13 तत्र तानि (by transp) D12 शतानि च (for तानि तत्र) D11 -मुखे (sic) (for -मखे) —(l 3) M4 [अ]न्नान्न (for ऽन्नानि) M4 [अ]स्वादूनि च मृदूनि च (for the post half) —All the above MSS (except B2 3 D13) om l 4 —(l 4) B2 3 read l 4 in marg B3 तत्र (for हयान्) —(l 5) V3 °पात्रीसु दिव्यासु, D12 °पानीषु नैकासु, D13 °पात्रेष्व नेकेषु (for रुक्मपात्रीष्वनेकासु) D13 राजानेषु (sic) (for राजतीषु) Ñ2 reads च *inf lin* D11 तथैव च (for च सवश) —(l 6) V3 भुक्त हि (sic) V4 [अ]भुनतु (sic) B1 [अ] भुजत (sic) B4 [अ]बुग्रत (sic) D11 भुजन (sic) D13 [अ]भुज * (for [अ]भुञ्जन) D11 वा (for च) D12 सत्कृता (for चामकृत्) —All the above MSS (except B3 4 M4) om l 7 and 8 —B2 3 read l 7 and 8 in marg —(l 8) B3 सर्वशास्त्रार्थ (for सवशस्तत्र) M4 कल्पिता (for तर्पिता)]

—Thereafter Ñ V B D10 12 13 repeat 7

D11 further cont

391* न वायुक्तमभूत्तत्र समित चापि किंचन ।

8 T1 damaged for 8 *abc* (cf v l 7) M4 om 8 9 —*a*) Ś1 Ñ V B D (except Dt D1 6 8 14) अनाथा Cm g t as in text (for ब्राह्मणा) V1 B2 D13 तत्र (for नित्य) —*b*) D2 4 तु (for च) —*c*) T3 राजसा, Ct as in text (for तापसा) V4 तत्र, B1 om D2 7 T3 M2 3 वापि, D11 चैव, T3 नित्य (for चापि) —*d*) G2 श्रवणा Dt D6 8 चैव भुजते Ś1 Ñ B D1 3 5 7 9 10 12 13 भुजते (B1 om) श्रम (Ñ1 D1 5 °व) णा (by transp) अपि (B3 in गृहवासिन) V1 2 D11 भुंजते चारणा अपि, V3 भुजते प्रवणा अपि, V4 भुंजते चेतरे जना, D2 श्रवणानपि (sic) भुजते

9 M4 om 9 (cf v l 8) —*a*) D4 [अ]व्याधिताश्च M2 [अ]पि (for [ए]व) —*b*) Dt D4 6 8 G1 3 M2 स्त्रीबालाश्च (for स्त्रियो बालास्) T3 श्रीबालाश्चैव भुंजते — For 9 *ab* Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 subst

392* अनाथाना तथा स्त्रीणा बालवृद्धस्य चैव हि ।

[No comm —D3 अ * थानां D5 था in तथा *sup lin* D9 वृद्धाश्च (for -वृद्धस्य) V3 °वृद्धस्तथैव च (for the post half)]

—*c*) D4 भुज्य° (for भुञ्जमानाना) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9–13 बुभुक्षि(D11 °नि)ताना दीनाना M3 भुचानाना तथा तेषा Cm g t as in text (for °) —*d*) Ś1 D5 11 12 सु, D3 om (for न) Ñ V B D10 13 [अ]तृप्तिर् (for तृप्तिर्) B1 3 4 D10 -रुक्ष्यते, D1 लिप्यते (for -लभ्यते)

10 *a*) T3 देय च (for first दीयता) D9 om. 10*c*–11 T1 damaged from *c* up to वि in 11*d*. —*c*) G2 M1 चोक्ता नरास् (for सचोदितास्) —For 10*cd*, Ś1 D1–3 5 7 11 12 subst

393* यथोचितसमाख्याने कर्म चक्रुरतन्द्रिता ।

[D1 अथोचित, D3 7 यथोचित D1 5 °ख्याते, D2 °ज्ञाने, D3 7 °ज्ञाते D13 °ख्यान (for -समाख्याने) D1–3 7 तथा D11 शब्द (for कर्म) D2 [अ]नदिता, D3 7 °तै, D12 °या (for [अ]तन्द्रिता)]

—For 10 Ñ V B D10 13 M4 subst

394* व्यश्रूयत च शब्दोऽत्र दीयता भुज्यतामिति ।
स्वाध्यायगीतशब्दाश्च व्यश्रूयन्त समन्तत ।

[No comm —(l 1) V4 व्यश्रयतत्र (sic) B4 अश्रूयत च M4 सदा शब्दो (for च शब्दोऽत्र) Ñ2 B3 4 D10 [अ]य V4 [अ]पि (for ऽत्र) V1 * सुताम् (for भुज्यताम्) —(l 2) V4 -व्य * यत B4 द्य° (for व्यश्रूयन्त) B4 इति समतत (hypermetric)]

11 D9 om 11 T1 damaged up to वि in *d* (for both cf v l 10) —*ab*) Dt D6 8 transp दृश्यंते and बहव T2 repeats पर्वतो —For 11 *ab* Ś1 D1 3 5 7 11 12 subst

395* अन्न पानं च सुबहु दृश्यते पर्वतोपमम् ।

[D2 3 7 11 अन्न (for अन्न) D3 7 वसु (D7 °सु) बहु (for च सुबहु) D7 [उ]त्तम D11 (before corr) द्विजा (for [उ]पमम्)]

On the other hand Ñ V B D10 13 M4 subst

396* सर्वकामगुणाश्चात्र व्यदृश्यन्तान्नपर्वता ।

[Ñ2 V4 B3 D10 तत्र B2 ठात्र (sic) (for चात्र) V2 व्यश्रूयत (sic) B1 * ° (for व्यदृश्यन्त)]

—Ś1 om 11*c*–14 —*c*) Ñ V2 B D10 11 13 M4 कृता, V1 कृत्वा (corrupt) V3 दृष्टा V4 दृष्टा, D2 नात्र (for तत्र) —*d*) D1–3 5 7 12 सिद्धं (D5 12 भक्ष) तु, G1 सिध्यति (for सिद्धस्य) D7 तथा (for तदा) Ñ V B D10 11 13 M4 व्यजनाना ह्यदा(D11 13 चया)स्तथा

—After 11 B3 ins

397* ब्राह्मणा क्षत्रिया वैश्या शूद्राश्चैव हि भुञ्जते ।

अन्नं हि विधिवत्स्वादु प्रशंसन्ति द्विजर्षभाः ।
अहो तृप्ताः स्म भद्रं ते इति शुश्राव राघवः ॥ १२
स्वलंकृताश्च पुरुषा ब्राह्मणान्पर्यवेषयन् ।
उपासते च तानन्ये सुमृष्टमणिकुण्डलाः ॥ १३
कर्मान्तरे तदा विप्रा हेतुवादान्बहूनपि ।
प्राहुः सुवाग्मिनो धीराः परस्परजिगीषया ॥ १४
दिवसे दिवसे तत्र संस्तरे कुशला द्विजाः ।
सर्वकर्माणि चक्रुस्ते यथाशास्त्रं प्रचोदिताः ॥ १५
नाषडङ्गविदत्रासीन्नाव्रतो नाबहुश्रुतः ।
सदस्यस्तस्य वै राज्ञो नावादकुशलो द्विजः ॥ १६

On the other hand, Dt D1 6 8 14 S (except M4) Cr m g t ins

398* नानादेशादनुप्राप्ता पुरुषा स्त्रीगणास्तथा ।
अन्नपाने सुविहितास्तस्मिन्यज्ञे महात्मन ।

[(l 1) T3 तदा (for तथा) —(l 2) D6 सुविहितैस् G2 M1 सुस(M1 °सु)हितास्)]

12 Ś1 om 12 (cf v l 11) —^{a}) D9 यथा (for अन्न) *D1.3 7 9* नु (*for* हि) *D1–3 5 7 9 12* रस°, *Cm* g t as in text (for विधिवत्) D1 3 7 9 स्वाद्य, M2 साधु, Cm g t as in text (for स्वादु) —^{b}) D3 विन° (sic) (for द्विजर्षभा) —T1 *damaged from* द्र ते *up to* कुण् *in* 13^d —^{c}) Dt *हो (for अहो) D1 5 11 12 स्म तृप्ता (by transp) D2 3 7 स्म नृप (for तृप्ता स्म) D2 3 ते भद्र (by transp) *D12* भद्रव चंद्र (sic) (*for* भद्र ते) —^{d}) G2 विश्राव (for शुश्राव) D1 रावित, D2 रोचित (for राघव) D3 7 °शुश्रुविरे गिर, D5 12 °स्म श्रूयते भृश, D9 इत्यूचुस्ते सुतर्पिता —*For 12* Ñ V B D10 11 13 M4 subst

399* अहो स्वादु प्रभूत च विविध चान्नमीदृशम् ।
अहो स्म तृप्ता भद्र व इत्यसुरिति वै द्विजा ।

[(l 1) V4 विचित्रा*न्नम् (sic) D11 विविचनन्नम् (sic) (for विविध चान्नम्) V1 ईदृशी *M4* मृष्टमन्न विसृज्यते (*for the* post half) —(l 2) B4 मु (for स्म) V4 दृप्ता (for तृप्ता) D1 च (for व) V1 अहो प्राचुर्यता भद्र च (hypermetric) *M4* इति यजमनृद्धि ता (*for the prior half*) V1 स इ र (for इत्यसुर्) M4 तत्र (for इति)]
Thereafter M4 cont

400* प्रत्याहरन्त शुचयस्तास्ता धर्मार्थसहिता ।
*M4 further cont 387**

13 T1 damaged up to कुण in ^{d} (cf v l 12) Ś1 om 13 (cf v l 11) M4 om 13 15 —^{a}) D1 5 12 अलंकृताश् G2 M1 ते (for च) *D1 3 5 7 9 10* राजानो, M3 पुरुषान् (for पुरुषा) —^{b}) D9 10 पर्यसेव°, G1 पर्यतोप° (for पर्यवेषयन्) D1 ब्राह्मणाश्च परिवेषयन् (hypermetric) —*D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (including* star passages) (om 14^{ab} 19 21^b 22^c and 24) —^{c}) Dt D6 8 उपासत्ते, Cr as in text (for उपासते) D1 3 5 7 9 11 12 सुप्रीत(D12 °तृप्त)मनस सर्वे (cf 43^c) —^{d}) D11 प्रमृष्ट (for सुमृष्ट) —For 13 Ñ V B D10 13 subst, while D11 subst for 13^{ab} only

401* राजानोऽभ्यागतास्तत्र स्वयमेव स्वलंकृता ।
भृत्यवत्प्रणता यज्ञे द्विजान्वै पर्यवेषयन् ।

[No comm —(l 1) Ñ2 V1 स्वागतान् D13 [अ] भ्यागनोद् (sic) (for °भ्यागताद्) —(l 2) D11 reads l 2 after 41 D13 भृति° (for भृत्यवत्) V1 राज्ञो (for यज्ञे) V2 द्विजार्थं, D11 ब्राह्मणान् (for द्विजान्वै) V4 पच रेयन् (sic) (for पर्यवेषयन्)]

14 Ś1 M4 *om 14 (cf v l 11 and 13 respy)* D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab}, 19 21^b–22^c and 24) —^{a}) D1–3 7 °प्राप्ते, D5 12 तु(D12 त sic)सप्राप्ते (for तदा विप्रा) Ñ V B D10 13 तत्र कर्मान्तरे प्राप्ते (V2 °प्ता) —^{b}) Ñ V B D1 3 5 7 10 12 13 बहु (D1 त्वह्)स्तदा (Ñ1 [transp] V3 B1 4 °तथा, V4 °तत) D9 बहून्यपि (sic) (for बहूनपि) —^{c}) V3 प्रासुर्, B3 °स्व-; D11 सदया, Cg °स्म (for प्राहु सु) V4 -वद्गिनो, D11 वाग्मि * (for -वाग्मिनो) D11 13 वीरा, G3 घोरा, M2 विप्रा, Cg as in text (for धीरा) —^{d}) D3 प*स्पर, D5 परस्य वि (for परस्पर) Ñ V B D1–3 5 7 10–13 जिगीषव, Cg °षया (as in text) —After 14 Ñ V B D10–13 ins 387*

15 M4 om 15 (cf v l 13) D11 *transp* 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab} 19 21^b–22^c and 24) —^{a}) Ś1 Ñ1 V2 4 B1 2 D1–3 5 7 11–13 चक्रु, Ñ2 V1 3 B3 4 D10 कुर्यु (for तत्र) —^{b}) Ñ2 V3 4 B1 4 D10 संभारे (B4 °रै, D10 °र) B3 सस्तान (sic) D2 संसार, D11 सस्कार, T3 शस्सु, G4 सस्थरे (sic) Cm g t as in text (for संस्तरे) V2 D12 कुशल, Dt कुश* (for कुशला) Ś1 D5 om 15^c–16 —^{c}) Ñ2 V1 2 B1 2 D1 3 10–12 सर्वं, Cg as in text (for सर्व) Ñ V B D2 3 7 10–13 -कर्म यथा (Ñ2 °*) वत्तद् (V2 B3 D13 °वत्, V4 °हं तत्, B3 °वच B4 °वित्त) D1 यथावत्तु यथा, Cg as in text (for -कर्माणि चक्रुस्त) —T1 *damaged from 15^d up to 16* —^{d}) Ñ V B D1 3 7 10–13 यथाशास्त्रेण चो (D1 3 7 12 13 नो) दित (V2 देशिक V3 दर्शित; D2 3 7 °ता) Cg t as in text (for ^{d}) —After 15 D4 T3 M1 ins 387*

16 Ś1 D5 om 16 T1 damaged (cf v l 15) D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab} 19 21^b–22^c and 24) —^{a}) D10 नो (for न) Ñ1 om न in नाषडङ्गविद् V1 तत्र (for अत्र) —^{b}) Ñ V B D10 11 13

प्राप्ते यूपोच्छ्रये तस्मिन्पड्वैल्वाः खादिरास्तथा ।
तावन्तो बिल्वसहिताः पर्णिनश्च तथापरे ॥ १७
श्लेष्मातकमयो दिष्टो देवदारुमयस्तथा ।
द्वावेव तत्र विहितौ बाहुव्यस्तपरिग्रहौ ॥ १८
कारिताः सर्व एवैते शास्त्रज्ञैर्यज्ञकोविदैः ।
शोभार्थं तस्य यज्ञस्य काञ्चनालंकृता भवन् ॥ १९
विन्यस्ता विधिवत्सर्वे शिल्पिभिः सुकृता दृढाः ।
अष्टाश्रयः सर्व एव श्लक्ष्णरूपसमन्विताः ॥ २०

M4 सदस्यो, M2 3 नावृतो (for नावतो) V4 M4 वा (for न) —^{c}) D4 9 12 G2 M1 Cg t सदस्यास् (for सदस्यस्) D2 7 9 12 T2 3 तत्र, D3 स्वत्र (for तस्य) —^{d}) D1 नावाचि, G1 3 नावेद (for नानाद्) D4 9 12 G2 M1 Cg -कुशला द्विजा —For 16^{cd} Ñ V B D10 11 13 M4 subst

402* न सूत्रकल्पाकुशलो न वागकुशलस्तथा।

[V1 सूत्रकल्पासु B3 °कर्मे M4 नाकपक्षत्र (for न सूत्रकप) Ñ1 B2 चाप्य V2 3 B1 3 वाचा V4 वागु (submetric) D11 वा * M4 वाद (for वाग) V1 नापीरो नाकुल सुखी (for the post half)]

17 D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab} 19 21^b–22^c and 24) —^{a}) D2 प्राह (for प्राप्ते) D2 तपोच्छ्रये, G4 यूपाश्रये (for यूपोच्छ्रये) D14 नास्मिन् (for तस्मिन्) Ñ V B D10 11 13 M4 उच्छ्रि(B1 °च्छ्)ताश्चा भवन्(Ñ1 °श्च भवन्)यूपा —^{b}) V3 D1 °बिल्वा, D9 बिल्वा वै (for पड्वैल्वा) Ñ V1–3 B D10 11 13 च षड्, D12 दश, T3 यथा (for तथा) M4 °षड् च खादिरा —^{d}) Cg अपरे (as in text) Ct परे (for अपरे) —For 17^{cd} Ś1 D1–3.5 7 9 12 subst

403* तथा पर्णमयाश्चैव षडन्ये बिल्वसंमता ।

[Ś1 स्वर्ण° D5 °मयांश् (for पर्णमयाश्) D1 विश्व (for बिल्व) D2 7 -समिता (for -संमता)]

while Ñ V B D10 11 13 M4 subst

404* तावन्त एव पालाशास्तथैवोदुम्बरा पृथक् ।

[B2 M4 [औ] दुबरा M4 पृथक्पृथ (ditto) (for पृथक्) Ñ1 V4 B1 यज्ञे तस्मिन्समाहृता (for the post half)]

18 T3 om 18^{ab} D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab} 19 21^b–22^c and 24) —^{a}) Ś1 D5 3 7 9 11 श्लेष्मा(Ś1 °ष्मा)तकमयो (Ś1 °याश्) Ś1 चान्ये, Ñ V1 3 B D10 11 M4 चैको, V4 D13 Cg स्वेको, D2 3 7 चैव, D12 स्निग्धो, Cm t as in text Cmp tp [ऽ]विष्टो (for दिष्टो) D1 5 श्लेष्मा(D1 °ष्मा)तकमयोनिस्य (D1 °ष्ट) D9 (marg gloss) भल्लुदारसन्मय, G2 M1 °श्च सदिष्टो —^{b}) Ś1 D5 पूति, Cm g t as in text (for देव) Ś1 D1 3 7 -दारुमयास् (D1 3 7 °यौ) Ñ2 V1 3 B2–4 D10 M4 [अ]पर, Cm g t as in text (for तथा) —V4 om 18^{cd} —^{c}) Ś1 Ñ V1–3 B D1–3 5 7 9–13 M4 द्वावास्ता (V2 °रास्तास् [sic]), G1 द्वावे * (for द्वावेव) Ñ1 V1 D11 नि(V1 स)हितौ, V2 निहितौ, V3 निचितौ, B1 निहतो, Cg as in text (for विहितौ) —T1 damaged from ^{d} up to एकविं in 406* —^{d}) D1 °भ्या स, D2 11 °भ्याम, D3 12 °भ्या सु, Cr m g t as in text (for बाहुव्यस्त) Ś1 D7 बाहुभ्यासु° Ñ V B D10 13 M4 यूपौ(Ñ1 V2 °पो, V3 वेद, M4 श्रुवौ)वेदाग्पारगौ —After 18 Ñ V (V4 om ^{cd}) B D10 11 13 M4 ins Ctp after 19 while D12 ins after 20^{ab}

405* महोच्छायपरीणाहो यूपोऽन्य सर्वकाञ्चन ।
यज्ञे समभवत्तत्र शोभार्थमुपकल्पित ।

[(l 1) Ñ1 V2 M4 महोच्छ(V2 °च्च)य, D12 अष्टायामौच्छाय (hypermetric) (for महोच्छ्राय) —M4 om l 2 —(l 2) V1 यज्ञो (sic), B4 सत्रे (for यज्ञे) D10 सम * वत् D13 कामतस्तु (for समभवत्)]

19 T1 damaged (cf v l 18) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10 12 13 om 19 M4 om 19^{ab} D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab} 19 21^b–22^c and 24) —^{a}) D9 तत्र (for सर्वे) G1 [ए] तैस् (for [ए]ते) —^{c}) M4 निर्मितस्तत्र (for तस्य यज्ञस्य) —^{d}) M4 तोरण चापि काञ्चन —After 19 Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) Cr m g t ins

406* एकविंशतियूपास्ते एकविंशत्यरत्नय ।
वासोभिरेकविंशद्भिरेकैके समलंकृता ।

[(l 1) T1 damaged for एकविं (cf v l 18) M2 ह्येके (for एक) G2 [अ]यतन M2 -रत्नय (for -[अ]रत्नय)]

while M4 ins

407* नानायूपोच्छ्रयैस्तैश्च सर्वत समलङ्कृतम् ।

Thereafter M4 cont 409*

20 M4 om 20–22 D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab} 19 21^b–22^c and 24) —^{a}) D2 om विधि Ñ1 सर्वं, Ñ2 B2 3 D5 10 13 सर्वै, Cg as in text (for सर्वे) —^{b}) M2 damaged after शिल्पि T3 G1–3 M1 सुदृढा कृता, Cg as in text (for सुकृता दृढा) —After 20^{ab}, D12 ins 405*. —^{c}) Ñ1 V3 B1 D2 G1 °श्रया, V2 अष्टौ°, V4 अष्टा° (sic) B3 °विंशस्, D13 आष्टापदा, Cr m g as in text Ct °स्रय (for अष्टाश्रय) Ñ2 B3 4 D10 तत्र(D10 त ए)वासन्, Cg as in text (for सर्व एव) D12 स्वाश्रया सर्व एवैत —^{d}) Ñ2 B3 4 D10 शुभ्र°, V4 स्लाक्ष्ण° (sic) B1 सूक्ष्म°, D1 श्लक्ष्णया° (sic), D9 °रूपा, Cm g t as in text (for श्लक्ष्णरूप)

आच्छादितास्ते वासोभिः पुष्पैर्गन्धैश्च भूषिताः ।
सप्तर्षयो दीप्तिमन्तो विराजन्ते यथा दिवि ॥ २१

इष्टकाश्च यथान्याय कारिताश्च प्रमाणतः ।
चितोऽग्निर्ब्राह्मणैस्तत्र कुशलैः शुल्बकर्मणि ।
स चित्यो राजसिंहस्य संचितः कुशलैर्द्विजैः ॥ २२

गरुडो रुक्मपक्षो वै त्रिगुणोऽष्टादशात्मकः ।
नियुक्तास्तत्र पशवस्तत्तदुद्दिश्य दैवतम् ॥ २३

उरगाः पक्षिणश्चैव यथाशास्त्रं प्रचोदिताः ।
शामित्रे तु हयस्तत्र तथा जलचराश्च ये ॥ २४

---

21 M4 om 21 (cf v l 20) D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd} 41 (om 14^{ab} 19 21^{b} 22^{c} and 24) T1 damaged from दि in 20^{a} up to यथान्या in 22^{a} —^{a}) D5 आसा°, G2 M1 छादितास्ते सु, Cg as in text (for आच्छादितास्ते) Ñ1 वासो* (for वासोभि) —Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10–13 om 21^{b}–22^{c} —^{b}) M3 पुष्प (for पुष्पैः) M2 गधै पुष्पैः (by transp) Dt D4 6 8 9 G2 M1 पूजिता T3 शोभिता (for भूषिता) —^{d}) T2 (before corr) G2 विराजंतो T2 (before corr) G1 विधि (for दिवि)

22 M4 om 22 (cf v l 20) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10 12 13 om 22^{abc} T1 damaged up to यथान्या in ^{a} (cf v l 21) D11 transp 13^{cd} 31^{ab} and 31^{cd} 41 (om 14^{ab} 19 21^{b}–22^{c} and 24) —^{a}) T2 3 न्यायय (for न्याय) —^{b}) D9 प्रयनत (for प्रमाणत) —^{c}) M3 चित्यो (for चितो) G4 ब्राह्मणस् —^{d}) Ś1 B2 D 3 11 शिल्पि (D3 °ल्पि [sic] D11 °ल्पि) Ñ V3 4 B1 3 4 Dt D1 5 8 10 12 13 G1 4 M2.3 शिल्प V1 2 सव, D9 शुद्ध, T3 Cm यज्ञ, Cr mp g tp as in text (for शुल्ब) Ñ V B D3 10 कर्मसु (V4 °भि D3 °णै [sic]) Cr mp g tp as in text (for कर्मणि) —After 22^{d} D13 ins 409* —D13 om 22^{ef} —^{e}) Ś1 D1 2 चयो D3 7 चैये D9 12 सर्वे Cr m g t as in text (for चित्यो) —^{f}) Ś1 सचितै D2 रचित D5 संचित्य Cr m.g t as in text (for सचित) —For 22^{ef} N V B D10 11 subst

408* विततश्चाभवच्चैयो ब्राह्मणैर्यज्ञकर्मभि ।

[Ñ1 चितश्चाथ Ñ2 D10 विचिनश् V1 2 B2 (m also) निचि(V2 वित)ताश् V3 चिन्निश् B4 विहितश् (for वितत्श्) D10 चाभ * च् (for चाभवन्) V1 वेद्यो V2 वैद्यो (for चैत्यो) V4 चित्रश्चामस्ततश्चैयो B1 अचिश्चाप्यभवच्चयो (both s c) B3 निश्चिनस्या° (for the prior half) N1 ब्राह्मणे V1 3 4 B2 (m also) कर्तृभि V2 D11 कर्मणि (for कर्मभि)] Ñ2 B2–4 D10 11 M4 (M4 after 407*) cont while D13 ins after 22^{d}

409* मन्त्रयूपोच्चयैस्तैस्तु सर्वत समलंकृतै ।
रत्न सुमृत्त यत्र कल्पवृक्षैरिवोच्छ्रितै ।
विचित्राश्चाभवन्नोघा ब्राह्मणैर्यज्ञकर्मभि ।

[No comm M4 om l 1 B2 reads up to यज्ञ in l 3 in marg —(l 1) D13 मत्र (for मन्त्र) B2.4 D11 महायूपोच्छ्रयैस् —(l 2) D10 य* (for यत्र) D10 [उ]च्छ्रित —(l 3) D10 13 विचिनाश्च D11 विविधाश्च M4 चित्रश्चात्र (for विचित्राश्च) B2 मेध्या B3 मेधा D10 13 ओघा D11 घोषा M4 चैत्यो (for ओघा) For the post half of the post half of 408*]

23 D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab} 19 21^{b}–22^{c} and 24) —^{a}) D1 °कुक्षो D2 °कक्षो, D9 °पक्षैर्, Cr m g t as in text (for रुक्मपक्षो) —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 12 द्वाद(D5 °*)श Cr m g t as in text (for ष्टादश) T1 damaged from रुक्म in ^{b} up to शामित्र in 24^{c} T2 [आ]त्मन (for [आ]त्मक) —For 23^{ab} Ñ V B D10 11 13 M4 subst

410* अश्मदघ्न कृतश्चापि गरुड काञ्चनेष्टक ।

[Ñ1 आह्वा° (sic) Ñ2 B3 4 अश्व° V1 4 B1 आस्यन्न (V1 °घ्न V4 °घ्न) V2 आप° V3 अग्निघ्न (sic) D11 अग्निवत्र D13 अग्निवद्ध (for अश्मघ्न) Ñ1 चात्र (for चापि) M4 आस्यदघ्नप्रमाणेन (for the prior half)]

—^{c}) Ñ V B D10 13 M4 प्रोक्षि(V1 °पि V2 प्रोक्षि)तास् Cg as in text (for नियुक्तास्) D3 तेत्र (for तत्र) M3 पशवस्तत्र (by transp) (for तत्र पशवस्) D14 T2 G4 पशूना त्रिशत तत्र —^{d}) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9–13 तास्ता (V1 °तान्) उद्दिश्य (D10 °तात्रद्दिश्य [sic]) देवता Cg as in text (for ^{d}) —After 23 Ś1 N V B D1 3 5 7 9–13 M4 ins

411* उदकानि च सत्त्वानि नानामृगवयासि च ।
जलेचरा स्थलचरा अन्तरिक्षचरास्तथा ।

[No comm —All the above MSS except B2 M4 om l 1 —(l 1) M4 आन्कानि M4 स ** (for सत्त्वानि) —M4 om l 2 —(l 2) V4 वने° D2 नल° (for जलेचरा) V1 स्थलेचरा V1 त्व° (for अतरिक्ष) D11 13 च ये (for तथा)]

M4 cont 412*

24 T1 damaged up to शामित्रे in 24^{c} (cf v l 23) M4 om 24 25^{ab} Ś1 om 24 D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd} 41 (om 14^{ab} 19 21^{b}–22^{c} and 24) —^{a}) D1 3 5 10 12 13 पतगा D7 उतगा (sic) D9 पन्नगा, Cg as in text (for उरगा) D9 पत्रिणश् (for पक्षिणश्) N V B D1 3 5 7 9 10 12 13 om 24^{bc} —^{d}) G4 यथा (for तथा) D1 2 5 7 9 10 12 13 वनचरा (D13 °*)श्च Cg as in text (for जलचराश्) Ñ B3 D10 अपि V4 तथा (for च ये) —After

ऋत्विग्भिः सर्वमेवैतन्नियुक्तं शास्त्रतस्तदा ।
पशूनां त्रिशतं तत्र यूपेषु नियतं तदा ।
अश्वरत्नोत्तमं तस्य राज्ञो दशरथस्य ह ॥ २५
कौसल्या तं हयं तत्र परिचर्य समन्ततः ।
कृपाणैर्विशशासैनं त्रिभिः परमया मुदा ॥ २६
पतत्रिणा तदा सार्धं सुस्थितेन च चेतसा ।
अवसद्रजनीमेकां कौसल्या धर्मकाम्यया ॥ २७
होताध्वर्युस्तथोद्गाता हयेन समयोजयन् ।
महिष्या परिवृत्त्याथ वावातामपरां तथा ॥ २८
पतत्रिणस्तस्य वपामुद्धृत्य नियतेन्द्रियः ।
ऋत्विक्परमसंपन्नः श्रपयामास शास्त्रतः ॥ २९

---

24 Ñ V B D10 13 ins, while D11 ins after 25^{ab}, M4 cont after 411*

412* नानासत्त्वपर्यभाश्चैव हयमेधे महाक्रतौ ।
नानासरीसृपाश्चैव नानौषध्यश्च कल्पिता ।

[No comm D13 om l 1 —(l 1) B4 महाश्रुतौ — (l 2) B1 प्रकल्पिता]

25 Ñ V B D10 13 M4 om 25^{ab} (for M4 cf v l 24) D11 transp 13^{cd}-31^{ab} and 31^{cd} 41 (om 14^{ab} 19 21^{b}–22^{c} and 24) —^{a}) Ś1 D1–3 5 7 9 11 13 ऋषभा, Dt D6 8 T G1 3 4 M3 ऋत्विभि Cg as in text (for ऋत्विग्भि) Ś1 D1–3 5 7 9 11 सर्व, D12 शास्त्र (sic) (for सर्वम्) Ś1 D1–3 5 7 11 12 [ए]ते D9 [इ]ति (for [ए] तत्) —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 नि (D2 om)युक्ता Cg as in text (for नियुक्त) Ś1 D1–5 7 11 12 T2 G2 M1 3 °तथा, T3 °तत्वत Cg as in text (for शास्त्रतस्तदा) —After 25^{ab}, D11 ins 412* —^{c}) T3 पशुपशूना (by ditto) Ñ1 प्रत्रिशत (sic), Ñ2 त्रिदशं, V2 नियुत, B2 प्रोक्षित, M4 त्रिंशक, Cm g as in text (for त्रिशतं) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 स्था(D2 11 12 चा)सीत्, Ñ2 V3 B3 4 D10 चापि, B2 D13 M3 चैव, Cm g as in text (for तत्र) —^{d}) D1 2 5 7 G4 Cm नियुत (D1 °यता, D5 °यंत, Cm °क्तं) Cg as in text (for नियत) D1–3 7 9 T2 तथा (for तदा) Ñ V B D10 13 प्रत्यह (V1 समूह) प्रोक्षित (Ñ2 °पित; B2 त्रिशत) द्विजै, T3 °विनियोजित, M4 प्रोक्षित प्रत्य * * * T1 damaged after स in 25^{e} up to पर in 26^{d} D11 reads 25^{ef} after l 1 of 413* —For 25^{e}–30^{b}, Ñ V B D10 13 M4 subst 413* —^{e}) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 स यज्ञो व(D3 *)वृधे (Ś1 °ते D9 °र्धंते) D14 S (except T3 M2) Cm.gp °र, Cg t as in text (for अश्वरत्नोत्तम) Ś1 Dt D1–9 11 12 T3 G1 3 तत्र (for तस्य) —^{f}) D3 5 9 12 T3 G1–3 M1 Cg च, T3 G4 हि (for ह)

26 T1 damaged up to पर in 26^{d} (cf v l 25). D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab} 19, 21^{b}–22^{c} 24) —^{a}) D2–5 7 9 12 कौशल्या T3 तु (for त) D1 कौशल्याधिपतेस° —^{b}) Ś1 D5 12 G1 4 °चार्य, D1 3 7 9 °वार्य, M2 3 °चया (M3 °र्या) Cm g t as in text (for परिचर्य) For 26^{ab}, D11 subst l 2 of 413*. —^{c}) Ś1 D1–3 5 7 11 12 विपाणैः Cm g t as in text (for कृपाणैर्) Ś1 विससारैन, D2 °सेन (sic), D3 °सैना (sic), D12 °शैन्य (sic) (for विशशासैन) —^{d}) D1 6 मत्रिभि परया (D1 °मा) मुदा

27 D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab}, 19, 21^{b}–22^{c} and 24) —^{a}) Ś1 पतत्रिणा तदा सार —^{b}) D4 T3 सुस्थिरेण (for सुस्थितेन) G4 चेतना (for चेतसा) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 (D5 before corr) तदा (D1–3 7 9 [before corr, after corr as in text also] दत्त, D12 शुद) मूले समा(D2 उपा)वि (D5 °दि)शत् —^{c}) D3 असजेद्; G2 अध्यसद् (sic) (for अवसद्) —^{d}) D1–5 7–9 11 12 कौशल्या Ś1 D5 11 12 °काक्षया (for धर्मकाम्यया)

28 D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab}, 19 21^{b}–22^{c} and 24) —^{b}) D4 Cg हस्तेन (for हयेन) T1 damaged from योजयन् up to नियं in 29^{b}. Ś1 D2 3 5 7 12 संग्रह स(D3 स)मयो यथा, D1 संग्राह (sic) स ययौ यथा D11 मत्रवन्समयोज्यान् (submetric) —^{c}) Ś1 D1–3 5 7 11 12 M3 महिष्य, D4 महिषी, Cr m g t as in text (for महिष्या) Ś1 D1–3 5 7 12 °चर्यां, D11 °चर्य, T3 °वित्या, Cr m g t as in text (for परिवृत्त्या) Ś1 D1 2 4 5 7 11 12 14 T3 M2 3 Cg च, D3 ताम् (for [अ]थ). —^{d}) T2 च तथा परा, G2 M1 च परे तदा, M2 अपरास्तथा, M3 च यशस्विनी (for अपरां तथा) Ś1 D1 2 5 7 11 12 तामवापुस्तथापरा (D5 11 °रा) D3 अवा * युस्तथा पुरा (sic)

29 T1 damaged up to नियं in 29^{b} (cf v l 28) D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab}, 19 21^{b}–22^{c} and 24) —^{a}) Cm g पतत्रिणस् (as in text) Ś1 D1–5 7 9 11 12 Cr स(D1–3 7 9 सं D4 Cr प)त्रिणस्तस्य तु वपाम् (Ś1 तुद्विस् [unmetrical] D2 तुरगम्, D9 after corr as in text D11 वचसाया hypermetric) —^{b}) Ś1 त्यज्यते (for उद्धृत्य) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 नियतेंद्रिया (Ś1 °यं), Cg °द्रिय (as in text) —^{c}) G4 ऋत्विग्भिरप, Cg t as in text (for ऋत्विक्परम) G1 संपर्त Ś1 D1–3 5 7 9 12 ऋत्विजश्च(D12 °स्तु)सु(D9 तु)संपन्ना —^{d}) D1 श्रपयांचक्रु, Cg as in text (for श्रपयामास) Ś1 D2 3 5 7 9 12 श्र(D12 ते sic)प(D7 प्रश्र)यांचक्रुरास(D9 °रम)वान् (Ś1 D5 12 चरिरे यथा; D3 °यत hypermetric D7 °यत्)

धूमगन्धं वपायास्तु जिघ्रति स्म नराधिपः ।
यथाकालं यथान्यायं निर्णुदन्पापमात्मनः ॥ ३०
हयस्य यानि चाङ्गानि तानि सर्वाणि ब्राह्मणाः ।
अग्नौ प्रास्यन्ति विधिवत्समस्ताः षोडशर्त्विजः ॥ ३१

प्लक्षशाखासु यज्ञानामन्येषां क्रियते हविः ।
अश्वमेधस्य चैकस्य वैतसो भाग इष्यते ॥ ३२
त्र्यहोऽश्वमेधः संख्यातः कल्पसूत्रेण ब्राह्मणैः ।
चतुष्टोममहस्तस्य प्रथमं परिकल्पितम् ॥ ३३

30 Ś1 D1-3 5 7 9 10 om 30 —^{a}) G1 धूप गंध (for धूमगन्ध) G1 3 त (for तु) —^{b}) G1 3 M3 निघ्रंति T3 स (for स्म) G1 3 M2 3 नराधिपा, Cg t °धिप (as in text) —For 25^{c}–30 Ñ V B D10 13 M4 subst while D11 ins l 1 after 25^{d}, subst l 2 for 26^{ab}, then cont l 3 7 and subst l 9-10 for 29^{c}–30^{b} (om l. 8 11)

413* अश्वरत्नं चावभृथे प्रोक्षितं वैश्वदेविकम् ।
कौसल्या त हय तत्र परिगम्य प्रदक्षिणम् ।
सम्यगभ्यर्चयाचक्रे गन्धमाल्यविभूषणैः ।
अध्वर्युसहिता चैनं समालभ्य शुचिव्रता ।
रजनीं पर्युपास्तैका कौसल्या पुत्रकाम्यया ।
तमश्वमुपतिष्ठन्त्या कौसल्यायास्ततो द्विजा ।
ऋष्यशृङ्गादय प्रीता प्रायुञ्जन्त तदाशिष ।
विशस्योद्धृत्य च वपामश्वस्य विधिवत्तदा ।
ऋत्विग्भ्यग्नाविताममी जुहावावाहयन्सुरान् ।
तस्याश्च नृपतिर्धूम जघ्रौ पत्नीसहायवान्
वपाया हूयमानाया पावक पुत्रकाम्यया ।

[No comm —(l 1) V2 B2 4 °दैविक (B2 marg °कै) B3 D11 M4 विश्वदैविक (M4 °वन) —After l 1 D11 reads 25^{cd} —(l 2) V B1 4 D10 कौशल्या V3 तद्, B3 तु (for त) M4 इयत्र (for हय तत्र) V2 D13 °क्रम्य (for परिगम्य) —(l 3) M4 नित्यम् (for सम्यग्) —(l 4) B1 om हिता चैन D13 -सहिताश् M4 सहमा (for -सहिता) V4 स * लभ्य M4 moth eaten for मालभ्यशुचि V2 3 शुभ-; B1 शु * (for शुचि) D11 स्मिता (for व्रता) —(l 5) Ñ1 V2 3 B1 °पोष्यैका, M4 °पास्यैकां (for पर्युपास्तैका) Ñ2 V1 2 B3 4 D10 तमश्व V3 तदश्व (for कौसल्या) —(l 6) M4 पर्युपासत्या (for उपतिष्ठन्त्या) B4 तु ते (for ततो) —(l 7) V1 सर्वे (for प्रीता) V2 4 B2 D10 प्रायुञ्जत, D13 प्रायुज्यत M4 प्रायच्छन्नाशिष शुभा (for the post half) For ins see below —(l. 8) M4 partially moth eaten for the prior half V1 विहिस्य (sic) V2 विशिष्य (for विशस्य) Ñ1 B1 चोत्कृत्य वपाम् (by transp) Ñ2 V2 B3 4 D10 13 [उ]द्धृत्य च (V2 D13 transp च and उद्धृत्य) वपाम् V3 [उ]द्धृत्य वपया —(l 9) V1 ऋद्धि (for ऋत्विड) Ñ1 आमन्त्र्य तान् V4 D11 मा(D11 म)न्त्रार्चिताम् (for मन्त्रार्चिताम्) D13 ह्यग्नौ (for अग्नौ) V1 स्वरान् (for सुरान्) —(l 10) D13 धूप (for धूम) Ñ2 B3 D10 धूम नृपतिर् (by transp) —For l 10 D11 reads धूप तस्य नृपो जघ्नौ निघ्रति स्म वर (र)स्त्रिय —(l 11) B4 भूय° (sic) (for हूयमानाया)] —After l 7 D11 ins

414* अश्वस्य विधिवत्तत्र परिचार्य समन्तत ।

—^{c}) D14 T3 यथान्याय्य (for °न्याय) T1 damaged from 30^{d} up to सम in 31^{d} —^{d}) D11 अपावर्तत स मनु

31 T1 damaged up to सम in 31^{d} (cf v l 30) D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab}, 19 21^{b}–22^{c} and 24) —^{a}) Ñ V B D10 13 M4 तस्य, D11 मा * (for यानि) D2 लिंगानि (for चाङ्गानि) —^{b}) D2 लिंगानि (for सर्वाणि) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 ते (D11 चै) द्विजा, Cg t as in text (for ब्राह्मणा) Ñ V B D10 13 M4 कल्पितानि विभागश (V4 °धानत) —After 31^{ab}, D11 ins l 1 of 429* (for variants cf v l 429*) —^{c}) D8 अग्नौ (sic) M3 after *inf lin sec m* corr as in text (for अग्नौ). D1 2 प्राप्स्यति, D3 7 प्रास्यत (for प्रास्यन्ति) —^{d}) Ś1 D1 3 5 7 9 समस्त, D2 सर्वे त, D4 समासा, D14 T1 2 G2 सम (T1 * *)न्ना(D11 °त्र)प्, G1 3 समंतात् (for समस्ता) Ś1 D1-3 5 7 13 वै (D2 च) हयं तदा (Ś1 °था) D9 विहितं तथा (for षोडशर्त्विज) —For 31^{cd}, Ñ V B D10 11 13 M4 subst

415* जुहुवुर्याजकास्तत्र यथाभाग दिवौकसाम् ।

[B4 याज्ञिकास् (for याजकास्) B1 -योग (for भाग)] Thereafter, Ñ V B D10 13 M4 cont 420* D11 cont

416* आगत्य देवता सर्वा जगृहुर्भागमीप्सितम् ।

32 Ñ V B D10 13 M4 om 32–35 D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab} 19 21^{b}–22^{c} and 24) —^{a}) D5 लक्ष (for प्लक्ष) —^{b}) Ś1 स्रुच, D1 स्रुच, D2 सत, D3 श्रुत, D7 स्तर, D12 ध्रुव, Cr m g t as in text (for हवि) —^{c}) Dt D4 6 8 G2 M1 2 Cg यज्ञस्य (for चैकस्य) —^{d}) D2 चेतसो, Cr m g t as in text (for वैतसो) Ś1 स्रुच, D1-3 7 11 12 भ(D1 भ्र [sic] D12 सं)ग (D11 °श [sic]) T2 शाख, Cr m g t as in text (for भाग)

33 Ñ V B D10 13 M4 om 33 (cf v l 32) D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab}, 19 21^{b} –22^{c} and 24) —^{a}) D2 3 5 7 11 अहो, Cr m g t as in text (for त्र्यहो) —^{b}) T3 -सूत्रेषु Ś1 D1-3 6 7 9 11 12 °सू (D1 स्त [sic])त्रेषु वै द्विजै, Cm g t as in text (for^{b}) T1 damaged from ह्मणे in 33^{b} up to कारि in 34^{c} —^{c}) Cm g t चतुष्टोमम् (as in text) Ś1 D1 3 5 11 12 चतुर्थो यस्त्व° (D1 3 °र्थं यस्त्व [sic]) D2 चतुर्थं म * यस्तस्य, D7 चतुर्थपत्र°, D14 G1 3 अग्नि(D14 m *sec m*)ष्टोमम° —^{d}) G1 परिकल्पित, M3 परिकीर्तित

उक्थ्यं द्वितीयं संख्यातमतिरात्रं तथोत्तरम् ।
कारितास्तत्र बहवो विहिताः शास्त्रदर्शनात् ॥ ३४
ज्योतिष्टोमायुषी चैव अतिरात्रौ च निर्मितौ ।
अभिजिद्विश्वजिच्चैव अप्तोर्यामो महाक्रतुः ॥ ३५
प्राचीं होत्रे ददौ राजा दिशं स्वकुलवर्धनः ।
अध्वर्यवे प्रतीचीं तु ब्रह्मणे दक्षिणां दिशम् ॥ ३६
उद्गात्रे तु तथोदीचीं दक्षिणैषा विनिर्मिता ।
अश्वमेधे महायज्ञे स्वयंभुविहिते पुरा ॥ ३७
क्रतुं समाप्य तु तदा न्यायतः पुरुषर्षभः ।
ऋत्विग्भ्यो हि ददौ राजा धरां तां क्रतुवर्धनः ॥ ३८

---

34 T1 damaged up to कारि in 34^{c} (cf v l 33) Ñ V B D10 13 M4 om 34 (cf v l 32) D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab}, 19 21^{b}–22^{c} and 24) —^{a}) Ś1 D3 7 9 उक्थो (Ś1 [before corr] D3 °क्थ्यो) D2 क्षथ, D5 उक्ष्यो, D8 उक्थं, D11 उक्तो (sic), D12 उत्थो (sic) Cg as in text (for उक्थ्यं) Ś1 D9 द्वितीय D9 संख्यात D1 उच्छ्राये द्वितीयं सख्याम् —^{b}) Ś1 [अ]हो°, D1–3 7 9 °रात्रस्, Cg as in text (for [अ]तिरात्र) D5 11 12 अथो° (for तथोत्तरम्) Ś1 D9 11 12 विचारास्, D1 विचरास्, D2 3 7 विवादास्, Cr m g t as in text (for कारितास्) D5 क्रतव( ) तत्र (for तत्र बहवो) —^{d}) M3 विहिका (sic) (for विहिता)

35 Ñ V B D10 13 M4 om 35 (cf v l 32) D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab} 19, 21^{b}–22^{c} and 24) —^{a}) Ś1 D5 11 12 ज्योतिर्ग्राम, D1–3 7 ज्योतिगौर् (D1 °गौं [with hiatus], D3 °पौर्) Dt D1 4 6 8 9 14 T G M1 3 [ए]वम् [to avoid hiatus] (for [ए]व) —^{b}) D2 3 7 G3 अतिरात्रे (G3 °त्र) Cm t °त्रौ (as in text) D1–3 5 7 9 11 12 Cg वि (for च) D2 3 7 निर्मिते, G1 निर्वृतौ, G3 निर्मित —^{c}) D3 11 अभिजै(D11 °ति)द् (both sic) D2 वेश्व (sic) (for विश्व) Dt D3 6 8 11 14 S (except M4) [ए]वम् [to avoid hiatus] (for [ए]व) —^{d}) Ś1 D4 प्रा(D4 स)प्तो° Dt D6 8 आ (D6 before corr अ)प्तोर्यामौ, D1 2 7 9 11 Ct आ°, D3 आप्तोर्यामा, T1 °मौ (for अप्तोर्यामो) Ś1 D1 2 5 7 11 12 °व्रत, D3 °वृत (sic), Ct as in text (for महाक्रतु) —After 35, D11 ins

417* ततो राजा यथान्याय दक्षिणां व्यदधत्तदा ।

36 D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab} 19 21^{b}–22^{c} and 24) —^{a}) Ś1 D1–3 5 7 12 अध्वर्यवे, D13 होत्रीं°, G1 3 दिश° (*for* होत्रे ददौ) —T1 damaged from राजा up to 37^{ab} Ñ V B D10 11 13 स्फीता, G1 3 होत्रे, M4 पूर्वं (for राजा) —^{b}) G1 3 राजा (for दिश) D8 स, D9 च (for स्व) Ś1 D1–3 5 7 12 °स्फीतां तदा ददौ (Ś1 D5 12 ददौ तदा by transp) Ñ V B D10,11 13 M4 °धा(D11 ध)हुयज्ञ(B4 °त्रिनि)जिता (D13 °तं), Cg as in text (for ^{b}) —^{c}) D10 11 च (for तु) —^{d}) Ñ V B D10 11 13 M4 दक्षिणां ब्रह्मणे (by transp) तथा (M4 स व्यसर्जयत्) —For 36^{cd}, Ś1 D1–3 5 7 13 subst

418* दक्षिणा ब्रह्मणे होत्रे प्रतीचीमददाद्दिशम् ।
[D5 स समादिशत् (for अददाद्दिशम्)]

37 T1 damaged for 37^{ab} (cf v l 36) D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab}, 19 21^{b}–22^{c} and 24) —^{a}) V1 तद्गात्रे, D13 उद्गात्री Ś1 Ñ V B D2 5 7 10 11 13 14 च, D1 व, D4 वै, D12 om (for तु) V4 तत्र [unmetrical] (for तथा) —^{b}) D10 [ए]षा (for [ए]षा) —For 37^{ab}, M4 subst

419* उदीचीमपि चोद्गात्रे ब्रह्मणे पृथिवीं ददौ ।

—^{c}) D4 हय° (for अश्वमेधे) V2 तथा (for महा) —^{d}) Dt D1 6 8 Cg t स्वयभू Ś1 Ñ V1 3 4 B D1–3 5 7 9–13 पुरा कल्पे स्वयभुवा (D1 °व) V2 पुराकारि स्वय तु वा, M4 दक्षिणा हि स्मृता मही Cg t as in text (for ^{d}) —After 37 B2 D11 ins l 1 of 421*

38 D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab} 19 21^{b}–22^{c} and 24) B2 reads 38–41^{b} (omitting 39^{c}–40^{d}) in marg —^{a}) D1 ऋत (for क्रतु) Ś1 B2 D1–3 5 7 9 12 संस्थाप्य (for समाप्य) T3 च (for तु) D4 तथा (for तदा) —For 38^{ab}, Ñ V B1 3 4 D10 13 M4 subst while B2 cont (all read) after 415*

420* समाप्य चैन क्रमशो राजा क्रतुवर तत ।
दक्षिणामददात्तेषा कर्मिणा तदनन्तरम् ।

[(l 1) Ñ1 V4 [ए]व V2 B3 M4 [ए]व D10 [ए]नै (sic) (for [ए]न) —(l 2) Ñ1 V1 B1 2 (m) M4 व्यदद (V1 B2 [m] °ध M4 °धा)त् V2 चाददत् (for अददात्) V2 कर्मणां (for कर्मिणां) V4 यज्ञकर्मण्यनतर (for the post half)]

—^{c}) B2 वारिणा (for ऋत्विग्भ्यो) Ś1 B2 D1 3 5 7 9 11 प्रददौ, G4 [अ]भि ददौ, Cg as in text (for हि ददौ) —^{d}) D2 महीं, G1 धारा (for धरा) Dt D6 8 M3 कुल°, D1 क्रतुवर्धिनीं, D2 3 7 सस्यमालिनीं, G1 3 रघुनन्दन, M2 कीर्ति° (for क्रतुवर्धन) G2 M1 दक्षिणामेवमुत्तमा —For 38^{cd}, Ñ V B1 3 4 D10 13 M4 subst while B2 D11 ins l 1 after 37 B2 ins l 2–3 after 41^{ab}

421* समग्रा पृथिवीं दत्त्वा स चातुर्होत्रदक्षिणाम् ।
अन्येषां कर्मिणा राजा सदस्यानां च दक्षिणाम् ।
शत शतसहस्राणा हिरण्यस्योत्ससर्ज स ।

[(l. 1) D11 समग्रा B2 (m. also as in text) दक्षिणां, D11 पृथिवी (for पृथिवीं) D11 दत्ता (for दत्त्वा) V1 चांतर्हो-

ऋत्विजस्त्वनुरन्मेनं राजानं गतकल्मषम् ।
भगानेव महीं कृत्स्नामेको रक्षितुमर्हति ॥ ३९
न भूम्या कार्यमस्माकं न हि शक्ताः स्म पालने ।
रताः स्वाध्यायकरणे वयं नित्यं हि भूमिप ।
निष्क्रयं किंचिदेवेह प्रयच्छतु भवानिति ॥ ४०

गवां शतसहस्राणि दश तेभ्यो ददौ नृपः ।
दशकोटिं सुवर्णस्य रजतस्य चतुर्गुणम् ॥ ४१

मरत्व V2.4 B1 D11 M4 चातुर्होत्र(V2 B1 °त्रे)स्य (V2 स B1 च), V3 स च होत्रे च (for स चातुर्होत्र) D11 दक्षिणा —D11 om 1 2 3 Ñ1 V1 4 B1 om 1 2 —(1 2) V2 कर्मन्त, B4 धर्मिन्त (for कर्मिन्त) B2 तत्र (for राजा) D10 सदस्याचानां (sic) M4 सदस्या * (for सदस्यानां) —(1 3) B4 न * स्माभ्र V1 सुवर्णस्य, V4 हिरण्यनस्य (sic) B1 हिरण्य च (for हिरण्यस्य) V4 B4 ह (for स) M4 हिरण्यानां व्यमर्जदह (for the post. half)]

—After 38^{cd}, B2 (m) reads 426*, while Dt D6 8 14 M2 ins.

422* एव दत्त्वा प्रहृष्टोऽभूच्छ्रीमानिक्ष्वाकुनन्दन ।
[No comm.]

39 Ñ V B1 2.4 D10 13 M4 om 39–41^{ab} D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab}, 19 21^{b}–22^{c} and 24) B2 reads 39^{ab} in marg (cf v l 38) —^{a}) D7 ऋत्विजे —T1 damaged from स्त्वनुरन् in 39^{a} up to न हि श in 40^{b} Ś1 B2 D1 2.5 7 9 1- [स]य, D3 [स]घ, D4 चा D11 ते (for तु) Dt D3 मुवन् (for [स] मुवन्) —^{b}) Dt D1 8 निर्विप (for कल्मषम्) —After 39^{ab}, B2 (marg) ins, while D11 ins after 40

423* तेषा श्रुत्वा वचस्तथ्य राजा राष्ट्रविवर्धन ।
[No comm D11 वै राष्ट्र (for राष्ट्रवि)]

—B2 om 39^{cd} (cf v l 38) —^{c}) D1 पुत्र (for एव) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 स्फीताम् (for कृत्स्नाम्) —^{d}) D3 * क (for एको) Ś1 D1–3 8 7 12 13 शासितुम्, D9 पालितुम् (sic) (for रक्षितुम्) D2.9 T2 G1 M3 अर्हसि (sic) D11 अर्हति (sic) —After 39 Ś1 D3.11 12 ins.

424* विपाप्मा भव राजेन्द्र अस्माकं तुष्टिमावह ।
[No comm Note hiatus between the two halves Ś1 पुष्टिम् (for तुष्टिम्)]

40 T1 damaged up to न हि श in^{b}, Ñ V B D10 13 M4 om 40 (B2 om 40^{a-d}) (cf v l 39 for B2 38) D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab} 19 21^{b}–22^{c} and 24) —^{a}) D1 भुवा D2 7 तु वा, D5 illeg D11 भूम्या, Cg t as in text (for भूम्या) —^{b}) M2 च (for हि) T3 G2 M1 च (for स्म) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 अशक्ता पालने वय —^{c}) D9 तप (for रता) —^{d}) M2 नराधिप (for हि भूमिप) B2 reads 40^{ef} in marg (cf v l 38) —^{e}) D4 G2 3 निष्क्रिय, D8 निश्चय, Cr m g t as in text (for निष्कय) D4 T3 M3 एवेति, D9 एवात्र,
M3 अस्माकं (for एवेह) —^{f}) D4.9 T2 G1 2 M1 2 इह (for इति) —For 40^{ef}, Ś1 D1–3.5.7 11.12 subst

425* निष्कृतिं त्वं नरश्रेष्ठ अस्मभ्य दातुमर्हसि ।
[—Note hiatus between the two halves. D1–3 निष्क्रं, D7 निष्कयं D3 त, D5 हि (for त्व) D1–3.7 नृपश्रेष्ठ D11 अत्याश्च निष्कृतिं राजन् (for the prior half) D1–3 7. दातुमर्हति सत्तम (D1 °म) (for the post. half)]
while B2 (m) subst and reads after 38^{cd}

426* अस्या निष्क्रयमस्माकं देहि राजन्महाद्युते ।
Thereafter B2 (m) cont

427* त्वं हि पालयितास्माकं येनाशमितुमर्हसि ।
—After 40, Dt D1 3 9 11 S (except M4) Cr m g t ins.

428* मणिरत्नं सुवर्णं वा गावो यद्वा समुद्यतम् ।
तत्प्रयच्छ नरश्रेष्ठ धरण्या न प्रयोजनम् ।
एवमुक्तो नरपतिर्ब्राह्मणैर्वेदपारगैः ।
[(1 1) D9 च (for वा) D9 यत्त, M3 वा यत् (by transp) (for यद्वा) D9 समुद्यता —(1 2) T1 damaged for l 2 and 3 Dt D6 8 नृप°, M3 °व्याघ्र (for नरश्रेष्ठ)]

41 Ñ V B1 2 4 D10 13 M4 om 41^{ab} (cf v.l 39) D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab}, 19, 21^{b}–22^{c} and 24) B2 reads 41^{ab} in marg (cf v l 38) T1 damaged up to ते in ^{b} —^{a}) D3 सहस्राहस्राणि (sic) —^{b}) M3 शत (for दश) D6 नय (for नृप) —After 41^{ab} B2 ins 1 2 and 3 of 421* (for variants cf v l 421*) —^{c}) Ś1 V3 B4 D5 9 G4 M4 °कोटि, Ñ V1 2 4 B1–3 D3 7 13 14 T1 G2 M1 Cm g °कोटी, D1 12 T2 °कोटी (sic) D2 8 10 T3 °कोटि (sic) D4 6 M3 शत कोटिं (D6 °टी), D11 °कोटीं, Ct as in text (for दशकोटिं) Ś1 स्वर्णस्य, T3 सुवर्णश्च (sic) M4 सहस्रस्य (for सुवर्णस्य) —^{d}) V3 D1 रजत च, T3 रजतश्च Ñ V1 2 4 B2 3 D2 3 10 13 गुणा (D2 °ण) B4 दश: D13 गणं (for गुणम्) —After 41 D11 reads l 2 of 401* —After 41 Ñ V B D10 13 M4 ins while D11 ins l 1 and 2 after 31^{ab} and 42 respy

429* ऋत्विग्भ्य प्रन्दावन्यान्कामास्तत्र यथेप्सितान् ।
जाबाल्ये वसिष्ठाय वामदेवाय च प्रभु ।
ऋष्यशृङ्गाय च तदा स राजा क्रतुवर्धन ।
[No comm —(1 1) V2 अन्यान् D11 चान्यान् M4 तत्र (for अन्यान्) M4 धन बाहुबलार्जित (for the post. half)

ऋत्विजस्तु ततः सर्वे प्रददुः सहिता वसु ।
ऋष्यशृङ्गाय मुनये वसिष्ठाय च धीमते ॥ ४२
ततस्ते न्यायतः कृत्वा प्रविभागं द्विजोत्तमाः ।
सुप्रीतमनसः सर्वे प्रत्यूचुर्मुदिता भृशम् ॥ ४३
ततः प्रीतमना राजा प्राप्य यज्ञमनुत्तमम् ।
पापापहं स्वर्नयनं दुस्तरं पार्थिवर्षभैः ॥ ४४

—(l 2) V2 जाबालाय V2 3 B3 4 वशिष्ठाय D10 13 वनिष्ठाय D11 तथा चैव (for वसिष्ठाय) D11 वै (for च) —D11 om l 3 —(l 3) M4 विभुम् (for तदा) M4 ततस्ते द्विजसत्तमा (for the post half)]

42 Ñ V B D10 13 M4 om 42 D11 transp 42^{ab} and 42^{cd} —^{a}) D1 3 5 7 9 11 12 ते, D14 च (for तु) D2 3 7 तदा (for तत) D2 7 (hapl) om 42^{b}–43^{a} —^{b}) Ś1 D5 11 12 श्राददु D3 * ददु D4 प्राददु, T3 प्रथमस्, Cr m t as in text (for प्रददु) —^{c}) Ś1 D1 3 5 9 11 12 महते (for मुनये) —^{d}) T3 सुधीमते G2 त धी * ते (sic) (for च धीमते) —After 42 D11 ins l 2 of 429* (for v l cf v l 429*)

43 T1 damaged for 43^{abc} after न्या in ^{a} D2 7 om 43^{a} (cf v l 42) —^{a}) D3 सर्वे (for कृत्वा) —^{b}) Ś1 D5 9 12 प्रतिभाग, D2 विभागं च Ct as in text (for प्रविभाग) —After 43^{ab} Ś1 B2 D1 3 5 7 9 11 12 ins

430* दीनान्धकृपणाना च वृद्धाना च कलत्रिणाम् ।
क्षीणा हतप्रवीराणा वृद्धाना बालपुत्रिणाम् ।
व्याधिकर्पितगात्राणा गुर्वर्थं चामियाचताम् ।
वियक्षूणा दरिद्राणा परराष्ट्रनिवासिनाम् ।

[No comm —(l 1) D11 -कृपणानाथ (for -कृपणानां च) D3 दीनाधत्तपणा च (corrupt) (for the prior half) B2 D11 विकलाना D3 ° * (for वृद्धाना च) D1 [अ]कलत्रिणा —(l 2) D12 प्रवराणा (for प्रवीराणा) D9 om from the post half of l 2 up to the prior half of l 4 —(l 3) D5 11 गुवर्थे D2 चाति D3 7 प्रति (for चाभि) —(l 4) B2 वियासूनां D1 ययिक्षूणां (by metathesis) D2 विपक्षाणा D5 वियुभूणां (corrupt) D11 * यक्षूणा (for वियक्षूणा) B2 D1–3 7 9 °राष्ट्रेषु ये (D2 स) वसन् (D1 वसु [sic]) (for the post half)]

—^{c}) D4 सुप्रीता मुनय सर्वे —^{d}) B2 D1 3 7 9 11 समृद्धा Cr m g as in text (for प्रत्यूचुर्) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 तदा B2 D1 तथा Cm as in text (for भृशम्) —For 43 Ñ V B1 3 4 D10 13 M4 subst B2 D11 ins after 43 (D11 after 432*)

431* दक्षिणा प्रतिगृह्याथ सुप्रीतमनसो द्विजा ।
ततश्च याजका सर्वे ऋषयश्च तपोधना ।
ऊचुर्दशरथ तत्र काम ध्यायेति वै तदा ।

[(l 1) B2–4 transp l 1 and 2 M4 repeats consecutively l 1 (var) V1 2 B3 D10 13 दक्षिणां M4 (first time) [इ]ष्टां (for [अ]थ) M4 (first time) [अ]भवन् (for द्विजा) V3 प्रीतिमनोभवान्द्विजा (for the post half) M4 (second time) तत सुप्रीतमनसो दक्षिणां प्रतिगृह्य ते —Ñ1 V B1 M4 om l 2 —(l 2) B3 repeats l 2 (as above) after l 2 of 436* D13 बभूवुर् (for ततश्च) B3 4 ते (for first च) B4 तत्र (for सर्वे) B3 4 तथापरे (for तपोधना) —(l 3) D11 repeats l 3 (var) after colophon Ñ2 B2 दशरथ (sic) V3 त तु (for तत्र) B3 4 काम्य M4 कामान् (for काम) V2 का सत्या चेति° D11 (second time) °प्रामुहि पार्थिव (for the post half)]

—Thereafter D11 cont 436* —After 43 Ś1 D1 3 5 7 11 12 ins

432* ततस्तु सर्वलोकेभ्यो हिरण्यस्य समुद्यता ।
कोटीशत सुवर्णस्य कुलस्योद्धावन शुभम् ।

[No comm —(l 1) D1 प्रासर्पकेभ्यस्तु D3 7 प्रासर्पकेभ्यश्च (for तु सर्वलोकेभ्य) D1 3 5 12 स(D12 *)मुद्यत (D3 5 °तां sic) —(l 2) D11 कुलालेभ्यो ददौ नृप (for the post half)]

—Thereafter D11 cont 431* —After 43 Dt D4 6 9 14 S (except M4) Cr m (both l 1–2 only) g t ins

433* तत प्रसर्पकेभ्यस्तु हिरण्य सुसमाहित ।
जाम्बूनद कोटिसख्य ब्राह्मणेभ्यो ददौ तदा ।
दरिद्राय द्विजायाथ हस्ताभरणमुत्तमम् ।
कस्मैचिद्याचमानाय ददौ राघवनन्दन ।
तत प्रीतेषु विधिवद्द्विजेषु द्विजवत्सल । [5]
प्रणाममकरोत्तेषा हर्षव्याकुलितेन्द्रिय ।
तस्याशिषोऽथ विविधा ब्राह्मणै समुदाहृता ।
उदारस्य नृवीरस्य धरण्या प्रणतस्य च ।

[(l 1) D9 प्रसर्पेभ्यश् (for प्रसर्पकेभ्यस्) D9 G2 M1 च (for तु) D4 सुसमाहिता D9 हिरण्यस्य समुच्छ्रय (for the post half) —(l 2) D9 the prior half = the prior half of l 2 of 432* —For ins see below —(l 4) M2 कस्यचिद् (sic) —D9 om l 5 8 —(l 5) D14 T1 2 G4 M3 नृपतिर् (for विधिवद्) —(l 6) D4 14 S (except M4) पर्याकुलेक्षण D6 °क्षण (for -व्याकुलितेन्द्रिय) —(l 7) T3 विबुधैर् (for विविधा) D14 T1 2 G4 M3 समुदीरिता —(l 8) M2 [अ]तिधीरस्य (for नृवीरस्य) Dt D6 8 पतितस्य (for प्रणतस्य)]

—After l 3 D4 T3 ins

434* काञ्चनाना शतोपेत नवरत्नै समाहितम् ।

44 Ñ V B D10 13 M4 om 44 D2 om 44^{ab} D11 reads 44 46 (including subst for 45^{cd}) with ins 437* after colophon before 1 14 1 —^{cd}) T3 पार्थिवैर्मुनि (for पार्थिवपर्भ) Ś1 D1 3 5 9 11 12 स्वर्गं पाप्मा(D1 9

ततोऽब्रवीदृष्यशृङ्गं राजा दशरथस्तदा ।
कुलस्य वर्धनं तत्तु कर्तुमर्हसि सुव्रत ॥ ४५

तथेति च स राजानमुवाच द्विजसत्तमः ।
भविष्यन्ति सुता राजंश्चत्वारस्ते कुलोद्वहाः ॥ ४६

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे त्रयोदशः सर्गः ॥ १३ ॥

पापा)पहं (D2 तत प्राप्यावह)चैव दुष्प्राप (D9 12 °प्य)सर्वे पार्थिवे , Cg t as in text (for ^{cd})

45 For D11 cf v.l 44 —^{a}) G2 M1 तदा (for ततो) —^{b}) T2 3 तथा, M3 बली (for तदा) —^{c}) D4 14 T1 G2 3 M1 नतु, T2 3 G1 M2 3 Cg त्वं तु (for तत्तु) —For 45^{cd} Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 subst

435* पुत्रानिच्छाम्यहं विप्र कुलस्योद्भावनाञ्शुभान् ।

46 For D11 cf v l 44 —^{a}) D12 °* M3 तथेतीव (for तथेति च) —^{b}) M3 अब्रवीद् (for उवाच) —^{d}) D1 3 कुलोद्भवा —For 45 46 Ñ V B D10 13 M4 subst while D11 ins after 431*

436* तानब्रवीद्धृष्टमना राजा दशरथो द्विजान् ।
इच्छामि चतुर पुत्रानुदारान्ख्यातविक्रमान् ।
तथेति चैव राजान तमूचुर्ब्रह्मवादिन ।
यथाभिलषितान्पुत्राननचिरात्त्वमवाप्स्यसि ।

[(l 2) V4 transp चतुर and पुत्रान् —After l 2 B3 repeats l 2 of 431* —(l 3) M4 [ए]व (for [इ]ति) V2 [इ]ति, B1 ते (for [ए]व) M4 ते (for तम्) —(l. 4) V4 कामान् (for पुत्रान्) V1 D13 न चिरात् V4 अचिर D11 आचिरात्]

—Thereafter D11 reads colophon Then repeats (var) l 3 of 431* then reads 44 46 —After 46 Ś1 D1 5 9 11 12 ins

437* लोकपालोपमा वीरा परदर्पविनाशना ।
[No comm D1 धीरा (for वीरा)]

while Dt D6 8 M3 Ct ins

438* स तस्य वाक्य मधुर निशम्य
प्रणम्य तस्मै प्रयतो नृपेन्द्र ।
जगाम हर्षं परम महात्मा
तमृष्यशृङ्ग पुनरप्युवाच ।

[(l 4) M3 ऋष्यशृग M3 इति (for अपि)]

Colophon Ś1 D1 3 5 7 12 *om* (*sarga continued*) D11 reads colophon after 436* —*Kanda name* D4 om Ñ2 V1 3 B D10 11 आदिकाडे, V4 यज्ञकाडे D13 ** कांडे —*Sarga name* Ñ V1 2.4 B1–4 D10 यज्ञकर्म V3 यज्ञसमापन नाम, B1 यज्ञसमाप्त D9 यज्ञकर्मविधान, D13 ** मेधप्र ** नाम —*Sarga no* (figures words or both) V2 15 V3 12 B2 3 D10 13 (as in text) Dt D3 6 8 14 S (except M4) चतुर्दश D11 M4 word as in text) *D13* (*dash indicates lacuna*) -दश *D4* both as in text —After colophon G1 2.4 M2 conclude with श्रीरामाय नम G3 श्रीमते रामानुजाय नम

१४

मेधावी तु ततो ध्यात्वा स किंचिदिदमुत्तरम् ।
लब्धसंज्ञस्ततस्तं तु वेदज्ञो नृपमब्रवीत् ॥ १
इष्टिं तेऽहं करिष्यामि पुत्रीयां पुत्रकारणात् ।
अथर्वशिरसि प्रोक्तैर्मन्त्रैः सिद्धां विधानतः ॥ २
ततः प्राक्रमदिष्टिं तां पुत्रीयां पुत्रकारणात् ।
जुहाव चाग्नौ तेजस्वी मन्त्रदृष्टेन कर्मणा ॥ ३
ततो देवाः सगन्धर्वाः सिद्धाश्च परमर्षयः ।
भागप्रतिग्रहार्थं वै समवेता यथाविधि ॥ ४

14

1 T2 begins with श्रीरामचन्द्राय नम —[a]) Dt D8 G1 M3 (after corr *sec m*) [इ]ति (for तु) Cr ज्ञात्वा (for ध्यात्वा) —[b]) D4 T2 न (for स) T2 उत्तम (for उत्तरम्) —For 1 Ś1 D1 3 5 7 9 11 1° subst

439* ऋष्यशृङ्गस्तु मेधावी राजान पुनरब्रवीत् ।
[D2 च D3 7 तु (for तु)]

On the other hand Ñ V B D10 13 M4 subst

440* अथर्ष्यशृङ्गो राजानं पुनरेवाभ्यभाषत ।

[B1 4 hypermetric owing to hiatus between अथ and ऋष्य V3 ऋष्यशृंगोथ (by transp) D13 एवम (for एवाभ्य)]

2 [a]) T3 इष्ट B3 च, G4 missing (for ते) Ñ V (V1 with hiatus hypermetric) B D10 11 13 M4 [ऽ]न्या, G4 missing (for ऽहं) Ś1 D1–3 5 7 9 12 इष्टिं(D2 °ष्ट) करोमि भवत (Ś1 D5 12 पुत्रीया) —[b]) Ś1 D5 12 भवत (for पुत्रीया) Ñ V B D10 13 M4 °काम्यया, D5 11 12 °कारणे, Cm g k t as in text (for पुत्रकारणात्) —After 2[ab], B3 ins

441* यत पुत्रा भविष्यन्ति चत्वारो देवदर्शका ।
—Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 M4 om 2[cd]

3 [a]) D14 T1 2 प्राकामद् , G4 प्रक्रामद् (for प्राक्रमद्) D4 T3 तत प्रारब्धवानिष्टिं, G1 M3 तत प्रक्रिय(M3 °क्रम्य) तामिष्टिं —For 3[ab] Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 M4 subst

442* तत प्रचक्रे तामिष्टिमृषि पुत्रसमृद्धये ।

[Ñ V B D10 13 M4 प्रचक्रमे कतुम् (D13 कर्म) (for प्रचक्रे तामिष्टिम्) Ś1 D3 (as in D2 also) 12 ऋषिपुत्र D2 11 ऋषिपुत्र (for ऋषि पुत्र) Ñ V B D10 इष्टिं कामसमृद्धये D13 इष्टिक समसृद्धिमत् M4 इष्टिं पुत्रोपलब्धये (for the post half)] Ñ V1 3 4 B D10 11 13 M4 cont

443* तस्य राज्ञो हितान्वेषी विभाण्डकसुतो वशी ।

[No comm —M4 विभडक- V4 सुत D11 बली (for वशी)]

M4 cont 446* and om 3[c]–5[b] Ñ V B1,3 4 D10 13 om 3[cd] —[c]) Dt D4 6 14 T1 2 G4 M3 transp च and अग्नौ Cg as in text Ś1 B2 (marg) D1–3 5 7 11 12 दीप्ते(B2 D5 12 °सा)प्राज(D7 °घा)जुहोद्ध(D1 5.7 11 °द्ध)स्य, D9 आजुहाव ततो हव्य —[d]) Ś1 B2(marg) D1–3 5 7 9 11 12 विधि, Cr m g k t as in text (for मन्त्र)

4 M4 om 4 (cf v l 3) —[a]) Ñ V B D3 10 11 13 तत्र, Cg k t as in text (for ततो) D1 5 च गधर्वा, D11 सु गधर्वा —[b]) D1 सिद्धाश्चैव (hypermetric owing to hiatus) D13 ससिद्धा (for सिद्धाश्च) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 ऋषिभि सह, Ñ V B2 3 D10 13 मुनिभि सह (for परमर्षय) —[c]) D9 च, D11 ते (for वै) —[d]) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 G1 3 पूर्वमेव समागता Cg as in text (for [d]) —After 4 Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 ins

444* अश्वमेधे महायज्ञे राज्ञस्तस्य महात्मन ।
ब्रह्मा सुरेश्वर स्थाणुस्तथा नारायण प्रभु ।
चत्वारो लोकपालाश्च देवतानां च मातर ।
आसस्तथैव सर्वे तु देवाश्च सहितास्तथा ।
इन्द्रश्च भगवान्साक्षान्मरुद्गणवृत प्रभु ।

[No comm Ñ V B D10 13 read l 1 after l 5 —(l 1) V2 °भागा (for महायज्ञे) cf 1 13 37[c] for the prior half D9 महोत्सवा (for महात्मन) Ś1 राज्ञो दशरथस्य तत (for the post half) —Ś1 om l 2–5 D5 12 om l 3 5 —(l 3) D11 तथैव (for चत्वारो) D11 लोकपालश् (sic) V2 चत्वारो देवमातर (sic) (for the post half) —(l 4) Ñ2 B3 D10 यज्ञे तथैव V1 3 4 B2 D1–3 7 11 यज्ञा(D2 °ज्ञां D7 °ज्ञ)स° V2 वेदज्ञाश्चैव B1 * * स्त° D9 यज्ञास्तथापि (for आसस्तथैव) Ñ1 °ते Ñ2 D2 3 7 9 सवत्र V1 सर्वे * D1 11 °च (for सर्वे तु) V1 * दाश् V3 B2 D1–3 7 9 11 13 वेदाश् (by metathesis) (for देवाश्) V1 2 D2 13 तदा —(l 5) V4 चद्रश् (for इन्द्रश्) Ñ2 B3 D10 -समावृत D13 -युत° (for -वृत प्रभु)]

Then Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 cont

445* आजगाम महायज्ञ राज्ञो दशरथस्य च ।
देवास्तानागतान्सर्वानब्रवीद्द्विजसत्तम ।
प्रसाद क्रियता राज्ञ प्रसवार्थं हि देवता ।
राजाय धार्मिक शूर कृतविद्य परंतप ।
प्रासवानश्वमेधं च शुद्धात्मा गतकल्मप ।
पुत्रार्थं तप्यते चैव दीर्घकालं महाद्युति ।
प्रयच्छत सुतानस्मै चतुर कुलवर्धनान् ।

[No comm Ś1 om l 1 —(l 1) D5 9 11,12 °यज्ञे (for महायज्ञ) D11 दशरथस्य (ditto) D1 2 3 7 त, D9 तु D12 ते (for च) —(l 2) D2 देवास्तागवान् (sic)

ताः समेत्य यथान्यायं तस्मिन्सदसि देवताः ।
अब्रुवँल्लोककर्तारं ब्रह्माणं वचनं महत् ॥ ५

भगवंस्त्वत्प्रसादेन रावणो नाम राक्षसः ।
सर्वान्नो बाधते वीर्याच्छासितुं तं न शक्नुमः ॥ ६

त्वया तस्मै वरो दत्तः प्रीतेन भगवन्पुरा ।
मानयन्तश्च तं नित्यं सर्वं तस्य क्षमामहे ॥ ७

—D5 om. l. 3-5.—(l. 3) D7 प्रमाद (for प्रसादः). D1 प्रसादार्थे, D9 °र्थो (for प्रसन्नार्थे).—(l. 4) D1 °सौ, D12 यजा° (sic) (for राजाय).—(l. 5) D2 नु, D3 7 9 तु (for च). D9 महात्मा (for शुद्धात्मा).—After l. 5, D11 ins l. 5-7 of 446*.—(l. 6) D2 11 पुत्रार्थे, D2 च तथा (for तप्यते). —(l. 7) D2 प्रयच्छतु, D3 7 प्रयच्छतु, D9 प्रयच्छध्व. D1 तस्मै (for अस्मै). D7 -वर्धना (sic) (for -वर्धनान्).]

On the other hand, Ñ V B D10 13 M4 (M4 after 443*) cont.:

446* तत्र भागार्थिनो देवानागतान्सोऽभ्यभाषत ।
रक्षोनेन्द्रमहेन्द्रादीन्प्रह्वोऽभिप्रणतस्थितः ।
अयं राजा दशरथः पुत्रार्थी तप्तवांस्तपः ।
इष्टवानश्वमेधेन भवतः श्रद्धयान्वितः ।
इष्टिं च पुत्रकामोऽन्यां पुनः कर्तुं समुद्यतः ।
तदस्य पुत्रकामस्य प्रसादं कर्तुमर्हथ ।
अभियाचे स वः सर्वानस्यार्थेऽहं कृताञ्जलिः ।
भवेयुरस्य चत्वारः पुत्रास्त्रैलोक्यविश्रुताः ।

[No comm.—(l. 1) Ñ2 V1 4 B1-3 D10 सोऽभ्य(V1 °ह्य)याचत (B2 marg. as in text also), V2 3 B4 अभ्यभाषत (for सोऽभ्यभाषत).—Ñ V B D10 13 om. l. 2.—(l. 3) V4 अथ (for अयं). V2 तत (for तपः).—(l. 4) D13 दृष्ट° (for इष्टवान्). M4 चाश्वमेधेन. M4 °ता (for भवत). V2 प्रमयान्वित.—D11 ins. l. 5-7 after l. 5 of 445*.—(l. 5) Ñ2 V1 B4 इष्ट. Ñ B1 -काम्यन्या. M4 -कामीया (for -कामोऽन्या) B1 च पुन (hypermetric), M4 तत (for पुन).—(l. 6) M4 तस्य (for तद्). V3 अद्य (for अस्य). B1 -काम्यस्य (for -कामस्य). V1 (before corr.) °ति, V4 °त (for अर्हथ). —(l. 7) V2 अपि याचे वरान्. V3 °सुरान्, V4 D13 °वर, D10 °च व, M4 अभियाचामि व (for अभियाचे स व). Ñ1 अभियेचयाचे त च का सर्वा (sic) (for the prior half). Ñ1 M4 तस्यार्थे, V2 अस्मात्र (sic) (for अस्यार्थे).]

Thereafter all the above MSS (both the groups, first group om. l. 5-7, second l. 4 and 8) further cont.:

447* तं तथेत्यब्रुवन्देवा ऋषिपुत्रं कृताञ्जलिम् ।
माननीयोऽसि नो विप्र राजा चैव विशेषतः ।
प्राप्स्यते परमं काममेतदिष्ट्या नराधिपः ।
इष्टिर्हि विधिवत्प्राप्ता राज्ञा दशरथेन वै ।
इत्युक्त्वान्तर्हिता देवास्ततः शक्रपुरोगमाः ।
तं दृष्ट्वा विधिवद्यातं नियमाग्नं महर्षिणा ।
उपेत्य लोककर्तारं प्रजापतिमिदं वचः ।
तथा तमुक्त्वा देवास्तु सर्वं एत्र महाद्युतिम् ।

[No comm.—(l. 1) V4 तथान्तु, D13 ते° (for तं तथा). V2 [अ]वदन् (for [अ]ब्रुवन्). Ś1 देवान्, Ñ1 सर्वे (for देवा). Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 द्विजमुख्य (for ऋषिपुत्र). —(l. 2) V2 श्लाघनीयो. V1 *विप्र (for नो°). Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 भवान्मान्यश्च पूज्यश्च (for the prior half). Ś1 D1 5 9 12 चाय, V1 3 B1 चैप, D11 चापस् (sic), D12 वाय (for चैव).—D13 om. l. 3-5.—(l. 3) D11 लप्स्यते (for प्राप्स्यते). Ñ1 दिष्ट्या, Ñ2 इच्छा, D10 इष्ट्वा (for इष्ट्या). Ś1 D1-3 5 7 9 12 लप्स्यते च परं काम पुत्रार्थं(D2 3 7 °र्थे)द्विजसत्तम (D1 5 °म) M4 प्राप्स्यमेमरसराशान्पुत्रानिष्ट्वा समीप्सितान्.—Ñ V B D10 13 M4 om. l. 4.—(l. 4) D3 7 च (for वै).—Ś1 D1-3 5 7 9 12 om. l. 5-7.—(l. 5) V4 B1 D11 तत्र (for तत).—M4 om. l. 6.—(l. 6) D13 ते. V3 दिक्षा (sic) (for दृष्ट्वा). B1 दीक्षा, B2 काम्य, D13 ध्यात्वा (for यातं). B1 °णा, D13 पूज्यमान (for क्रियमाण).—(l. 7) D11 ब्रह्माणं वचनं महत् (for the post. half).—Ñ V B D10 11 13 M4 om. l. 8.—(l. 8) D12 *मुक्त्वा (for तमुक्त्वा). D1 महाद्युति).]

5 Ś1 Ñ V B D1-3, 5 7 9-13 M4 om. 5^{ab}.—^{a}) D14 T2 3 °न्याय्यं (for यथान्यायं).—^{c}) G1 अब्रवील् (for अब्रुवँल्). Ñ V B D10 11 13 M4 ऊचुः प्राञ्जलयः (B3 M4 °*यः) सर्वे (V4 तत्र).—^{d}) Ñ V B D10 13 M4 वरदं; Cg as in text (for वचनं). Ñ1 V1 (before corr. शुभं) 2 D13 M4 तदा; Ñ2 V3 4 B तथा; Dt D6 8 ततः; D10 वचः; Cg as in text (for महत्). D11 प्रजापतिमिदं तदा.

6 ^{a}) D12 भगवंतस् (sic) (for भगवंस्). Ñ V B D10 13 M4 त्वत्प्रदिष्टवरो ब्रह्मन्.—^{b}) D10 *वणो (for रावणो). M3 राक्षसेश्वर (for नाम राक्षसः).—^{c}) V2 मर्वतो; V4 सर्वांश्च (for सर्वान्नो). T3 बाधितुं (for बाधते). Ñ (Ñ1 स दर्पाद् hypermetric) V1 3 4 B D10 13 M4 दर्पाद्, V2 सर्वान् (for वीर्याच्) D2 सर्वत्राबाधते वीर्याद्.—^{d}) Ś1 D1-3 5 7 9 11, 12 बाधितुं (for शासितुं). D1 च, D12 om. (for तं). D12 om. न. Ñ V B D10 13 M4 ब्रह्मर्षीं(B4 महर्षीं)श्च तपोधनान् (Ñ1 V3 B1 4 °रतान्).—After 6, B3 ins.:

448* देवादींन्स वशे चक्रे राक्षसो बलदर्पितः ।

7 ^{a}) Ñ V2-4 B D10 13 M4 ह्यस्य; V1 तस्य; D3 [अ]स्य च (for तस्मै).—^{b}) D1 प्रीतो मे (for प्रीतेन). Ś1 Ñ2 B3 4 D3 5 10 M1 3 भगवान्. Dt D6 8 तदा (for पुरा). Ñ1 सुप्रीतेन भवत्पुरा.—After 7^{ab}, Ñ V B D10-13 M4 ins.:

449* देवदानवयक्षाणामवध्योऽस्मीति कामतः ।

[No comm. M4 मानद (for कामत).]

—V1 om. 7^{cd}.—^{c}) Ś1 B1 D2. 3 7 9 12 T3 त (Ś1 स्त्र) द्वाक्यं; Ñ V2-4 B2 3 D10 11 12 M4 ते वाक्यं; B4 मे वाक्यं;

उद्वेजयति लोकांस्त्रीनुच्छ्रितान्द्वेष्टि दुर्मतिः ।
शक्रं त्रिदशराजानं प्रधर्षयितुमिच्छति ॥ ८
ऋषीन्यक्षान्सगन्धर्वानसुरान्ब्राह्मणांस्तथा ।
अतिक्रामति दुर्धर्षो वरदानेन मोहितः ॥ ९
नैनं सूर्यः प्रतपति पार्श्वे वाति न मारुतः ।
चलोर्मिमाली तं दृष्ट्वा समुद्रोऽपि न कम्पते ॥ १०
तन्महन्नो भयं तस्माद्राक्षसाद्घोरदर्शनात् ।
वधार्थं तस्य भगवन्नुपायं कर्तुमर्हसि ॥ ११
एवमुक्तः सुरैः सर्वैश्चिन्तयित्वा ततोऽब्रवीत् ।
हन्तायं विहितस्तस्य वधोपायो दुरात्मनः ॥ १२

Cm g as in text (for तं नित्यं) D1 5 मानयंस्त (D1 °त) स्य तद्वाक्यं.—d) Ś1 तस्य; M4 वयं (for सर्वे) Ś1 सर्वे; Ñ2 V2-4 B D10 अस्य; M4 सर्वे (for तस्य) D1-3 5 7.9 11 12 transp सर्वे and तस्य. Ñ V2 3 B D13 M4 सहामहे (Ñ1 °ते sic); V4 महामते, D2 क्षमीवहे (sic); D10 महात्मनः (for क्षमामहे).

8 a) Ñ V B D10 13 स बाध(V1 वार; B2 marg. द्राव; D13 धाव)यति (V4 °तेति); M4 स तापयित्वा; Cg as in text (for उद्वेजयति)—b) D7 उत्थितान्; D11 असाच्छ्रिन् (sic), Cg as in text (for उच्छ्रितान्) D1 दुर्म्मिभिः (sic) (for दुर्मतिः) Ñ V B D10 13 M4 विहिंस(V1 3 4 विहस; B2 हिंस्य [m. विहिंस]; M4 निहिं*)न्राक्षसाधिपः (B4 °सेश्वरः).—Ñ V B D10 13 M4 om 8cd—c) T3 -राजं च (for -राजानं [archaic]) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 शक्रं सुरगणैर्श च (D2 3 7 °गणोपेतं); Cg.k as in text (for c).—d) Ś1 D1.5 9 11 12 स धर्ष(Ś1 दीप)यितुम्. D3 7 उद्यत. (for इच्छति).

9 a) Ś1 D1-3 5 7.9.11 12 सयक्ष (for यक्षान्स-). Ñ V B D10 13 M4 देवर्षियक्ष(B2 °र्षीनथ)गंधर्वान्.—b) V1 स्वरान् (sic), V3 सुरांश्च, V4 D14 * सुरान्; T3 M2 ससुरान्; Cg k t as in text (for असुरान्). Ñ V B1-3 D10 M4 मान(M4 दान)वांस् (Ñ1 V1 B1.2 °द्य; V3 °वान्) (for ब्राह्मणांस्) Dt D6 8 ब्राह्मणानसुरांस् (by transp). Ñ1 V1 B1.2 च स-; V3 पुन; D5 तदा (for तथा). B4 असुरांश्चा-नरांश्च सः; D13 मानुषांश्च महाबलः.—c) D4 दुर्मेधा, T3 दुर्दर्पो (sic) (for दुर्धर्षो). Ñ V B D10 13 M4 अन्यायतः पीडयति.—d) Ñ V B D10 13 M4 दर्पित (for मोहितः) D11 repeats 9 as in Ñ1 with v l मानुषास्तु (for मानवांश्च in b).

10 Ś1 D1-3 5 7 9 12 om. (hapl.) 10ab.—a) Ñ V B D10.11 13 M4 न तत्र सूर्यस्तपति. Cg.k.t as in text (for a).—b) T3 स (for न). G1 3 न पार्श्वे वाति (by transp.). Ñ V1-3 B D10 11.13 M4 न भयाद्वाति मारुत ; V4 न च वाति समीरणः; G4 पार्श्वे वा * * मारुतः.—After 10ab, Ñ V B D10 11.13 M4 ins.

450* नाग्निर्ज्वलति वै तत्र यत्र तिष्ठति रावण ।

[No comm M4 उज्ज्वल्ने (for ज्वलति वै). D13 तत्रैव (for वै तत्र).]

—c) Ś1 Ñ V2-4 B D1-3 5 7 9-13 G1-3 M1.2.4 जलोर्मि (B1 महोर्मि; D2 °मे [sic])माली (D9 °लिस् [sic]), Cg.k.t as in text (for चलो°) D13 स्मृत्वा (for दृष्ट्वा).—d) Ś1 D1-3 5 7 9 12 सागरो (for समुद्रो). Ś1 V1 3.4 B1 3 4 D2 3. 5 9 11-13 [अ]पि च(V1 *, B1 D2 3 प्र; D13 हि)कंपते; V2 °प्रकंपते; D1 [अ]पि च कंपति, D7 [अ]पि प्रकंपितः; D10 नापि° (sic), G2 M1 न प्र°; Cg.t as in text (for ऽपि न कम्पते). —After 10, Ñ V B D10 11 13 M4 ins.:

451* नष्टो वैश्रवणस्त्यक्त्वा लङ्कां तद्वीर्यपीडितः ।

[No comm. M4 त्यक्त्वा लङ्का (for त्यक्त्वा लङ्कां) V4 °पालित.]

D11 cont., Ñ V B1 3 4 D10 13 M4 subst. for 11ab, while B2 ins after 11ab:

452* तस्मान्नः पाहि भगवन्रावणाल्लोकरावणात् ।

[M4 अस्मात्. B2 न पात्रि (marg. as in text) (sic); B3 त्व°, M4 सत्राहि (for न पाहि). Ñ2 B2 भगवान् (B2 marg. as in text). M4 राक्षसात् (for रावणात्). V3 °ण; B2 वारणात् (by metathesis) (for -रावणात्).]

11 a) Ś1 B2 D1 3 5 7 9 11 13 उत्पन्नं नो; D2 उपपन्नं; T2 M3 तन्महाद्यो (M3 after inf lin sec. m corr न्नो); G2 M1 दुःसहं नो (for तन्महन्नो). T3 नीचाद् (for तस्माद्).—b) Ś1 D1.2 5 7 9 11 12 रक्षसो; D8 रक्ष्यासो (sic) (for राक्षसाद्). Ś1 D5 12 भीम°; B2 D11 घोर(D11 भीम)कर्मणः (for घोरदर्शनात्).—For 11ab, Ñ V B1 3 4 D10 13 M4 subst, while B2 ins after 11ab 452*.—cd) D12 तु भवान् (for भगवन्) D1 निश्चयं (for उपायं). Ś1 D1-3 5 12 G2 M1 वक्तुम्; Cg as in text (for कर्तुम्) D1 इच्छसि; D12 अर्हति. Ñ V B D10 13 M4 उपायं तद्वधार्थाय(B3 °य त्वं)त्व(B4 D13 M4 द्र)ष्टुमर्हसि (Ñ2 °ति) काम(M4 मान)द.

12 a) M3 व inf. lin. sec. m. in एवम् D12 स वै (for सर्वै)—b) Ś1 D1-3 5 7.9 11 12 ब्रह्मा ध्यात्वा; Cg as in text (for चिन्तयित्वा)—For 12ab, Ñ V B D10 13 M4 subst.

453* इति विज्ञापितो देवैर्ध्यात्वा ब्रह्मेदमब्रवीत् ।

[Ñ2 विज्ञापिते V4 ज्ञात्वा (for ध्यात्वा). D13 चैव (for ब्रह्मा). M4 transp. ध्यात्वा and ब्रह्मा.]

On the other hand, G1 3 subst.:

454* विधिस्तस्य वधोपायं चिन्तयानस्ततोऽब्रवीत् ।

—c) D1 मया; D2 हंतो (sic) (for हन्त). Dt D6 8 विदितस् ; D1 विहतस् ; T3 विधिरस् (sic) (for विहितस्).

तेन गन्धर्वयक्षाणां देवदानवरक्षसाम् ।
अवध्योऽस्मीति वागुक्ता तथेत्युक्तं च तन्मया ॥ १३
नाकीर्तयदवज्ञानात्तद्रक्षो मानुषांस्तदा ।
तस्मात्स मानुषाद्वध्यो मृत्युर्नान्योऽस्य विद्यते ॥ १४
एतच्छ्रुत्वा प्रियं वाक्यं ब्रह्मणा समुदाहृतम् ।
देवा महर्षयः सर्वे प्रहृष्टास्तेऽभवंस्तदा ॥ १५
एतस्मिन्नन्तरे विष्णुरुपयातो महाद्युतिः ।
ब्रह्मणा च समागम्य तत्र तस्थौ समाहितः ॥ १६
तमब्रुवन्सुराः सर्वे समभिष्टूय संनताः ।
त्वां नियोक्ष्यामहे विष्णो लोकानां हितकाम्यया ॥ १७
राज्ञो दशरथस्य त्वमयोध्याधिपतेर्विभो ।
धर्मज्ञस्य वदान्यस्य महर्षिसमतेजसः ।
तस्य भार्यासु तिसृषु ह्रीश्रीकीर्त्युपमासु च ।
विष्णो पुत्रत्वमागच्छ कृत्वात्मानं चतुर्विधम् ॥ १८

---

13 ^{a}) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 नाग (for तेन) —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 देवतासुर, Dt D6 8 देवताना च (for देव दानव) —For 13^{ab} Ñ V B D10 13 M4 subst

455* तेन देवर्षिगन्धर्वयक्षराक्षसपन्नगै ।

[V2 °वैर् (for गन्धर्व) M4 पन्नगरक्षसाम्]

—^{c}) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 तेनोक्त (for वागुक्ता) Ñ V B D10 13 M4 अवध्य स्यामि (Ñ1 चास्मी, V2 स्यादि)ति प्रोक्त —^{d}) B1 missing up to क्त B2 M3 च त, D11 त्वतन् (sic) (for च तद्) D11 मृपा (sic) (for मया)

14 ^{a}) G1 3 [अ]चित°, Cg as in text (for [अ]कीर्तयद्) —^{b}) M2 मानवास् D4 6 T3 तथा, Cg k t as in text —For 14^{ab} Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9–13 M4 subst

456* अवज्ञाय तु तद्रक्षो मानुषान्नान्वकीर्तयत् ।

[Ñ1 अवज्ञानात् V3 B2 D2 3 7 13 अवज्ञया B1 अवज्ञैव B1 D9 च M4 हि (for तु) Ś1 D5 12 रक्षस्तान् D9 रक्षत्वात् D1 3 7 रक्षस्तन् (by transp) (for तद्रक्षो) V4 अवज्ञापूर्वक रक्षो (for the prior half) Ñ2 V2–4 D10 [अ]नु° V1 [अ]प्र° B1 [अ]नुकीर्तयेत् B4 [अ]नुकीर्तनात् D13 त्वकीर्तयेत M4 [ए]व° (for [अ]न्वकीर्तयत्) Ś1 D5 12 व्याहरन्मानुषाद्वध D1 3 7 9 11 न व्या(D11 नोदा)हरत मानुषान् (D3 °नवान्) (for the post half)]

—^{cd}) Cg मानुषाद् (as in text) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 तेनासौ मानुषैर्वध्यो Ś1 D5 12 चान्यो न (for नान्योऽस्य) Ñ V B D10 13 M4 तस्मात्स(V4 om त्स)मानुषेणैव वध्य पापो भविष्यति

15 D12 om 15 —^{a}) Ś1 D1 3 5 7 9 11 तच्छ्रुत्वा तु, Ñ V B D10 13 M4 इति श्रुत्वा, D6 * तच°, G2 M1 °ज्ञात्वा, Cg as in text (for एतच्छ्रुत्वा) Ñ V1 B1 3 4 D10 13 हित, V2 ततो, V3 B2 M4 हि तद्, V4 च तद् (for प्रिय) —^{b}) Ś1 V1 D1 3 7 9 11 T3 M2 3 °दीरि(D9 °र)त (for समुदाहृतम्) —^{cd}) D4 T3 transp देवा and सर्वे G1 3 M2 transp महर्षय and सर्वे Cg k प्रहृष्टा (as in text) Ś1 D1 3 5 7 9 11 गंधर्वर्षिसमा(D1 °वा ऋषिस)युक्ता प्रहृष्टा सर्वदेवता (D5 वाक्यमब्रुवन्) Ñ V B D10 13 M4 देवा शक्रपुरोगास्ते (Ñ2 °स्तु) हर्षिता सर्वतो(D13 °दो)भवन्

16 ^{a}) Ś1 D5 विष्णुं (for विष्णुर्) —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 9 12 विधिना सर्वतेजसा(Ś1 D5 12 °एव ते), Ñ V B D10 11 13 M4 तत्रायाद्व(V3 °यातो भ [hypermetric] B4 °याद्य, D11 °य भ)गवान्स्वय (V4 °न्प्रभु) —After 16^{ab} Dt D4 6 8 14 S (except M4) Cg ins

457* शङ्खचक्रगदापाणि पीतवासा जगत्पति ।

—Thereafter Dt D6 8 14 G3 M3 cont

458* वैनतेय समारुह्य भास्कर तोयदो यथा ।
तप्तहाटककेयूरो वन्द्यमान सुरोत्तमै ।

[Cg k do not comment Ct comments on l 1 —(l 1) Dt D6 8 भास्करस् Dt D6 8 14 तोयद (sic) —(*l 2*) D6 सुरोत्तम (*for* सुरोत्तमै)]

—After 16^{ab}, D11 ins l 1 5 of 462*, then reads 459* —^{c}) D1 3 7 वै, D9 [अ]पि (for च) Dt D6 8 °गत्य, Cg k as in text (for समागम्य) —^{d}) D1–3 7 9 transp तत्र and तस्थौ —For 16^{cd} Ś1 D5 11 12 subst

459* देवता ब्रह्मणा सार्धं तस्थुस्तत्र समाहिता ।

—After 16 G3 ins

460* तत्रागत हरिं दृष्ट्वा देव नारायण प्रभुम् ।
पद्मज पूजयामास प्रत्युत्थाय कृताञ्जलि ।

[No comm]

17 ^{b}) Dt D6 T3 G3 तम°, D14 T1 2 °ष्टुत्य, G4 °ष्ट स्य (sic) Cg as in text (for समभिष्टूय) —^{c}) D4 नियोत्स्यामहे —^{d}) Dt लोका **** म्यया

18 ^{b}) Dt °पतिर् (sic) (for °पतेर्) D4 14 T G1 3 4 M3 प्रभो (for विभो) —For 17–18^{d} Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 subst N V B D10 13 ins l 7 only after l 8 of 462*

461* अब्रुवस्ते तदा सर्वे सुरा संपूर्णमानसा ।
त्वा नियोक्ष्यामहे विष्णो लोकाना हितकाम्यया ।
एवमुक्तोऽब्रवीद्विष्णुस्तथेति सुरमण्डलम् ।
तस्य ते तद्वच श्रुत्वा व्यक्तमूचुरिद सुरा ।
एष राजा दशरथो हयमेधेन दीक्षित ।
अश्वमेधेन यज्ञेन देवतानामनुमहान् ।
धर्मशीलो गुणश्लाघ्य सत्यवादी दृढव्रत ।

तत्र त्वं मानुषो भूत्वा प्रवृद्धं लोककण्टकम् ।
अवध्यं दैवतैर्विष्णो समरे जहि रावणम् ॥ १९

स हि देवान्सगन्धर्वान्सिद्धांश्च ऋषिसत्तमान् ।
राक्षसो रावणो मूर्खो वीर्योत्सेकेन बाधते ॥ २०

[(1 1) D1 संतप्त (for सपूर्ण) —(l. 2) = 17^{cd}. D11 त्वा. D7 नियोज्या° (for नियोक्ष्यामहे) D12 om. विष्णो. Ś1 D1 5. 11 12 क्रियना (Ś1 °ते) हित —(1 3) D11 च सुमगल (for सुरमण्डल्म्). —(1 4) D11 तद्वचन (for ते तद्वच). D3 7 वच (for सुरा) —(1 5) D11 पुत्रार्थं दीक्षित क्षमी (for the post. half). —Ś1 D1–3 5 7 9 12 om. l 6. —(1 7) Ñ V1 3 4 B D1–3. 7 10 13 °श्लाघी, D9 गुण श्लाघ्य (for गुणश्लाघ्य). V2 जितेंद्रिय (for दृढव्रत).]

—^{e}) Ś1 Dt D1–3 5–9 11 12 अस्य; Cg तस्य (as in text). V2 ततुषु (for तिसृषु) —^{f}) D4 G1 transp ह्री and श्री. Ś1 D1–3 5 7 9 12 ह्रीश्री(D5 श्रीह्री by transp.)कल्पासु धीमतः; D11 ह्रीश्रीकीर्तिषु धर्मत; T2 °कीर्त्यसमासु (sic) च. —^{gh}) D11 चतुर्धा त्वं विभज्य स्वं प्रादुर्भवितुमर्हसि. —For 16^{c}–18, Ñ V B D10 13 M4 subst, while D11 ins. l. 1-5 only after 16^{ab}

462* ब्रह्मणा मनसा ध्यातस्तद्ध्यायामितद्युतिः ।
अब्रवीत्तं ततो ब्रह्मा विष्णुं सुरगणैः सह ।
आर्तानामसि लोकानामार्तिहा मधुसूदन ।
याचामहेऽतस्त्वामार्ताः शरणं नो भवाच्युत ।
ब्रूत किं करवाणीति विष्णुस्तानब्रवीद्वचः ।
इति तस्य वचः श्रुत्वा पुनरूचुरिदं सुराः ।
राजा दशरथो नाम तप्तवान्सुमहत्तपः ।
इष्टवानश्वमेधेन प्रजाकामः स चाप्रजः ।
अस्मन्नियोगात्त्वं विष्णो तस्य पुत्रत्वमाप्नुहि ।
तस्य भार्यासु तिसृषु श्रीकल्पासु जनार्दन ।
चतुर्धा संविभज्य स्वं प्रादुर्भवितुमर्हसि ।

[(1. 1) Ñ2 B3 D10 transp ब्रह्मणा and मनसा. B2 समनु° (for मनसा ध्यातस्). B1 तत्रायाद°; D13 तद्ध्याप्याय° (for the post half) —(l. 2) M4 सर्वैं (for विष्णुं) B1 देवगणैः. —(1. 3) D11 अरिम (for असि) Ñ1 V4 B2 3 D11 मधुमूदन. —(l. 4) V4 तु, B3 च (for ऽतस्). V3 याचामस्त्वां वय त्वार्ता, M4 अनरत्तामर्थयामोच (for the prior half) B4 मे (for नो) D13 [अ]च्युत. —(1. 5) D10 ब्रूहि (for ब्रूत). D11 -करवानस्मि (for °णीति). Ñ1 अ * वीद्. D11 M4 तत (for वचः) —After l 5, D11 reads 459* and 461*. —(1 6) V3 याचितस्य (for इति°) M4 वच (for सुरा). —(1 7) M4 तु (for सु-) —(1 8) Ñ1 * श्वमेधेन, V2 4 B1 M4 चाश्वमेधेन. V4 पुत्र (for प्रजा) V2 सदा (for स च). —After l 8, Ñ V B D10 13 ins l 7 of 461* (for variants cf. v l 461*). —(1 9) V1 2 B1 D13 M4 अस्मिन्, V3 तस्मान्, V4 अस्मान्. V2 नियोगे (for नियोगात्). D13 आप्नुति (sic) (for आप्नुहि) —(l 10) B1 illeg. for श्री. B1 जनाजनार्दन (by ditto), B4 जनार्दनः. —(1 11) V1 संविमद्य (corrupt), V4 B1 2 (m. also as in text) M4 [अं]शं विभज्य; B4 °कः; D13 स्व विभज्य (for संविभज्य). V1 B1 D10 M4 त्व, B4 -[आ]त्मा (for स्वं). V4 प्रभविष्णु त्वम् (for प्रादुर्भवितुम्) B2 अर्हति.]

Ñ V B D10 13 M4 cont, while D11 ins. after 18:

463* स नियुक्तस्तदा देवैः साक्षान्नारायणः प्रभुः ।
तानुवाच ततो देवानिदं वचनमर्थवत् ।
किं मया तत्र कर्तव्यं प्रादुर्भूतेन वः सुराः ।
कार्यं कुतो वापि भयं युष्माकमिदमीदृशम् ।
इति श्रुत्वा वचस्तस्य विष्णोरूचुरिदं सुराः ।
राक्षसात्तो भयं विष्णो रावणाल्लोकरावणात् ।

[For l 1-5 cf. I. 15 1-3^{ab}. —(l. 1) V2–4 B1.2 4 तथा (for तदा) M4 ततो (for साक्षान्). —(l. 2) Ñ2 अनूवाच (for तानुवाच) M4 पुनर् (for ततो). V2 अब्रवीत् (for अर्थवत्). —(l. 3) D11 मयात्र (submetric) (for मया तत्र). V2 वै (for वः) V1 प्रादुर्भवेन वेश्वरा (marg वः सुरा also) (for the post half). —D13 om (hapl.) lines 4–5 —(l. 4) B2 जात (for कार्यं) M4 हि (for [अ]पि). V4 transp. वापि and भयं V2 ह्यस्माकम् (for युष्माकम्) V4 अपि (for इदम्). V4 मीदृश (sic). —(l 5) V4 D11 तस्य वचः श्रुत्वा (by transp.) V3 विष्णुर्, B2 विष्णु (for विष्णोर्). —(l. 6) Before line 6, D13 ins ref देवा ऊचु V1 रामणाल् (for रावणाल्). Ñ2 B2 वारणात् (for -रावणात्).]

19 ^{a}) Ś1 D5 12 transp तत्र and त्वं. T2 मानुषं (for मानुषो) —^{b}) G4 प्रवृत्तं (for प्रवृद्धं). D2 3 7 जहि कंटकं; G2 M1 देवकंटकं (G2 °कः) —^{c}) D2 5 अवध्यो; D3 अवध्यथ्यं (sic), D7 अशक्यं; Cg k t अवध्यं (as in text). D12 दैवता (sic) (for दैवतैर्) D14 सर्वैं; M3 देव (for विष्णो). —^{d}) M3 (after corr *sec. m.* as in text) वारणं (metathesis) (for रावणम्)

20 ^{a}) G4 ह (for हि) Ś1 D1–3 5 7 देवर्षि- (for देवान्स-) —^{b}) D14 T2 G4 मुनि- (for ऋषि-). Ś1 D1–3 5 12 सिद्धासु(D5 12 °न्सु)रमहोरगान्. —^{c}) M3 reads *inf. lin. sec. m.* रावणो. Ś1 D1–3 5 7 9 12 नाम (for मूर्खो) —^{d}) Dt D1 3 6 8 धी(D1 धै)र्यैर्द्रेकेन (Dt D6 8 °ण); G2 °त्सेकेन (sic), Cg as in text (for वीर्योत्सेकेन) —For 19-20, Ñ V B D10 11 13 M4 subst

464* मानुषीं तनुमास्थाय समुद्धर्तुं त्वमर्हसि ।
त्वत्तो हि नान्यस्त पापं शक्तो हन्तुं दिवौकसाम् ।
स दीर्घं तप्तवान्कालं तपोऽत्युग्रमरिंदम ।
तेनायं परितुष्टोऽस्य बभूव प्रपितामहः ।
ततोऽस्मै प्रददौ तुष्टो वरदो भगवान्पुरा ।
अभयं सर्वभूतेभ्यो वर्जयित्वा तु मानुषान् ।
ततो दत्तवरस्यैव तस्य नान्यत्र मानुषात् ।
वधाद्भयमतश्चैनं गत्वा मानुषतां जहि ।
स हि देवान्सगन्धर्वांस्तथ सिद्धांश्च मानुषान् ।
वरदानबलोन्मत्तो बाधते राक्षसाधमः ।

[For l 1 and 3-6 in Ñ V B D10 11 13 M4 cf I 15 3^c–5^d —(l 1) Ñ2 V4 B3 D10 सव(V4 °स्व)मुद्धर्तुम् B1 °तम् (for समुद्धतु स्वम्) —(l 2) M4 नायस्तु (for हि नान्यम्) —(l 3) B2 reads twice in succession l 3–7 B2 (first time) transp म and दीघ V2 D13 काम (for काल) B1 तनो (for तपो) Ñ2 B° (both times) द्युम्नम् (for °द्युम्नम्) Ñ1 V4 B4 D11 अरिंदम —(l 4) V1 B2 (both times) येन (for तेन) —(l 5) D11 13 तदा M4 अतो (for मतो) M4 भगवान् वरद (by transp) V3 स्वय M4 वर (for पुरा) —(l 6) B1 अवध्य (for अभय) Ñ1 lacuna V4 B1 D10 च (for तु) V2 मानुष V4 मानवान् —After l 6 V4 reads l 10 followed by l 1 of 466* —For ins see below —V3 M4 om l 7 9 —(l 7) B1 -चरश्च (for -चरस्य) Ñ2 V2 4 B2 (both times) 4 D10 11 13 एव (for एव) V4 एवात्र B1 नाशोत्र (for अयत्र) —D10 om l 8 and 9 —(l 8) Ñ2 V2 4 B3 वधोपायम् V1 व * ह्नमम् (for वधाद्रयम्) Ñ1 first letter illeg (for गत्वा) Ñ2 erroneously om ष in मानुषतो —(l 9) B1 ह (for हि) V4 तप स्थित्वा च (for तप सिद्धाश्च) V2 सासुरान् (for मानुषान्) B4 सिद्धाश्च मानुषास्तथा (for the post half) —(l 10) V4 reads l 10 after l 6 Ñ2 D11 13 M4 -मनो° V3 -वरो° (for -बलोमत्तो) V3 M4 राक्षसाधिप]

—After l 6 B4 ins (followed by l 8 of 466*)

465* एवमस्माद्भर प्राप्त स राक्षसपति प्रभो।

—Ñ V B (For B4 cf v l 1 8 of 466*) D10 11 13 M4 cont

466* यज्ञहा ब्रह्महा चैव ब्रह्मद्विट्दुरुपादक ।
अवध्यो वरदानेन रावणो लोककण्टक ।
तेनाक्रान्ता नृपतय सरथा सहकुञ्जरा ।
हता विप्रद्रुताश्चान्ये प्राद्रवन्ति दिशो दश ।
भक्षिता ऋषयश्चैव तथैवाप्सरसा गणा ।
दृप्त सप्त सदा लोकान्क्रीडन्निव स बाधते ।
अवज्ञाता पुरा तेन वरदानेन मानवा ।
तस्मात्तस्य वधो दृष्टो मानुषेभ्य परतप ।

[V4 reads l 1 after l 10 (transp) of 464* —(l 1) M4 [अ]मो (for [ए]व) V4 धर्मद्विट (for ब्रह्मद्विट) V3 °न्य M4 पिण्डितासन (for दुरुपादक) V4 om from the post half of l 2 up to the prior half of l 5 —(l 2) B3 (marg) M4 रावण (for -कण्टक) —M4 om l 3 8 —(l 3) V2 सबन्ा (for सरथा) D11 lacuna (for सह) —(l 4) V2 3 B1 विप्रद्रु(B1 °द्र)ताश्चान्ये (V3 काले) D13 च प्रद्रुता° (for विप्रद्रुताश्चान्ये) Ñ B1 2.4 D10.11 प्राद्रवत (for °वति) —(l 5) B2 तथापि D11 *थैव (for तथैव) V3 तथाप्सर° (submetric) V4 बाधतेप्सरसां गणान् (for the post half) —(l 6) V1 (m as in text) 3 दृप्त V2 तत V4 B4 दृष्ट, B1 दृष्ट D13 वर (for दृप्त) V3 सर्वान् D13 -दृप्त (for सप्त) V2 आक्रीडन्निव (for क्रीडन्निव स) B1 2 (m orig भावति) बाधति (sic) (for बाधते) —After l 6 D11 reads I 15 4^a 5^b (var) repeating them in their proper place —l 7 and 8 = 1 15 6 which is omitted in its proper place in Ñ V B D10 11 13 (cf v l I 15 1) —(l 7) Ñ V B D10 13 transp l 7 and 8 B1 अविज्ञाता D13 [अ]नेन (for तेन) —(l 8) Ñ V B D10 13 transp l 7 and 8 and B4 repeats l 8 here reading it for the first time after 465* V4 अस्मात् Ñ2 तस्मै (for तस्य) V1 वरो° (sic) V2 °श्चतो (for वधो दृष्टो) V3 B1 मनुष्येभ्य V1 4 B1 4 (second time) D13 परतप B4 (first time) सुरद्विष]

—After 20 Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) Cm g k t ins

467* ऋषयश्च ततस्तेन गन्धर्वाप्सरसस्तथा ।
क्रीडन्तो नन्दनवने रौद्रेण किल हिंसिता ।
वधार्थं वयमायातास्तस्य वै मुनिभि सह ।
सिद्धगन्धर्वयक्षाश्च ततस्त्वा शरण गता ।
त्व गति परमा देव सर्वेषा न परतप ।
वधाय देवशत्रूणा नृणा लोके मन कुरु ।
एवमुक्तस्तु देवेशो विष्णुस्त्रिदशपुगव ।
पितामहपुरोगांस्तान्सर्वलोकनमस्कृत ।
अब्रवीत्त्रिदशान्सर्वान्समेतान्धर्मसहितान् ।
भय त्यजत भद्र वो हितार्थं युधि रावणम् ।
सपुत्रपौत्र सामात्य समित्रज्ञातिबान्धवम् ।
हत्वा क्रूर दुरात्मानं देवर्षीणा भयावहम् ।
दशवर्षसहस्राणि दशवर्षशतानि च ।
वत्स्यामि मानुषे लोके पालयन्पृथिवीमिमाम् ।
एव दत्त्वा वर देवो देवाना विष्णुरात्मवान् ।
मानुषे चिन्तयामास जन्मभूमिमथात्मन ।
तत पद्मपलाशाक्ष कृत्वा मान चतुर्विधम् ।
पितर रोचयामास तदा दशरथं नृपम् ।
ततो देवर्षिगन्धर्वा सरुद्रा साप्सरोगणा ।
स्तुतिभिर्दिव्यरूपाभिस्तुष्टुवुर्मधुसूदनम् ।

[Cr no comment —(l 1) D4 तु (for च) T3 तत्र (for तथा) —(l 2) Dt D6 8 विनिपातिता D9 °सहता G2 °सिंहिता (by metathesis) (for किल हिंसिता) —(l 5) D9 G1 3 M3 परमो (for परमा) G1 3 M3 देवस् (for देव) D9 परतप —(l 6) D4 नृणां sup lin —(l 7) M3 ए * (for एवम्) Dt D6 8 स्तुतस् (for उक्तस्) T3 -पुगवै (for पुगव) —(l 8) G4 देव (for -लोक-) —(l 9) M2 3 -सधि(M3 °सिध)तान् (for सहितान्) D9 समेतार्थसनातितान् (for the post half) —(l 11) Dt D4 6 8 9 T3 -मित्र (for मित्र) —(l 12) Dt D6 8 °धर्षं G1 महा° (for दुरात्मान) M2 damaged from first व to म —(l 14) M2 damaged from लो to पाल D9 पाल्ये (for पालयन्) —(l 16) D9 reads l 16 17 in marg Dt D6 8 मानुषे T3 मानुषै (for

तमुद्धतं रावणमुद्धतेजसं
प्रवृद्धदर्पं त्रिदशेश्वरद्विषम् ।
निरावणं साधुतपस्विकण्टकं
तपस्विनामुद्धर तं भयावहम् ॥ २१

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे चतुर्दशः सर्गः ॥ १४ ॥

मानुपे) Dt भूमि D14 भूमिर् (for -भूमिम्) Dt यथा G1 3 तदा (for अथ) —(l 17) D8 reads l 17 in marg D14 °विशालाक्ष (for पद्मपलाशाक्ष) M2 damaged from तु to ध in चतुर्विधम् —(l 18) M2 damaged for पि in पितर G1 M3 तथा (for तदा) M2 damaged from र to प in दशरथ नृप —(l 19) G1 °द्राप्सरसो (for °द्रा साप्सरो) —(l 20) M2 partially damaged]

21 [a]) Ś1 Ñ V1 3 B D1–3 5 7 10–13 M4 तमु (D12 °दु) स्त्वण, V4 तमुन्मद, D14 T G2 3 M3 त्वमु°, G1 समु°, G4 त्वमुत्थित, Cg as in text (for तमुद्धत) D1 3 7 राक्षसम् (for रावणम्) Ś1 D1 3 5 7 12 उग्रमाहवे, Ñ V B Dt D4 6 8 10 11 13 M3 4 Cm g उग्र° (V1 °त्र [sic] B4 °द्र [sic]) D2 उग्रहाव*, T3 इद्ध°, M2 ऋद्*** (for ऋद्धतेजस) —[b]) V4 प्रवुद्ध , B4 D11 विवृद्ध (for प्रवृद्ध) M2 damaged from the first द to the second द V2 D1 त्रिदिवेश्वर , D12 त्रिदशेसुर (for त्रिदशेश्वर) —[c]) Ś1 D5 12 त°, V2 त्रिद्रा°, D1 3 7 T3 त्रिराविण, D13 स्वं°, Cm g k t as in text (for निरावणं) Ś1 सुद्धगणस्य, Ñ V B D10 11 13 M4 सर्वं°, D1 3 7 नित्य°, D5 12 विबुधगणस्य (hypermetric) Cg (gloss) साधु नि शेपम् (for साधुतपस्वि) V1 **क, D3 -क** (for -कण्टक) —[d]) D9 उद्धरण D14 ऋद्धतर, G1 2 4 M1 3 उग्रतर, Cr m g t as in text (for उद्धर त) M2 भयाव* Ś1 D1 3 5 7 12 पराक्रमादुद्धरता भवानिरि Ñ V B D10 11 13 M4 मनुष्यता(D11 °*)मेत्य निहृतु(Ñ2 °त्य [sic]) मर्हसि —After 21 Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) Cm g k t ins

468* तमेव हत्वा सबल सबान्धवं
निरावणं रावणमग्र्यपौरुषम् ।
स्वर्लोकमागच्छ गतज्वरश्चिर
सुरेन्द्रगुप्त गतदोषकल्मषम् ।

[(l 1) D4 T3 -वाहन (for -बान्धव) —(l 2) T3 विराविण (for विरावण) Dt D6 8 G2 M1 उग्र (for अग्र्य) —(l 3) D9 T1 3 G2 4 M1 Cgp स्वर्गोकम् (for स्वर्लोकम्) M3 -त[sic] विज्वरश (for गतज्वरश) —(l 4) D14 T गतरोष° G2 3 M1 3 °किल्बिष M3 सुनदोपकल्म*]

Colophon *Kanda name* Ś1 Ñ2 Dt D4 10 om Kanda name V B आदि°, D1 3 अयोध्या° —*Sarga name* Ś1 V2 D1 3 5 7 10 12 रावणवधोपाय (D10 °ध्याय) (D10 om) Ñ V1 4 B राव(V1 °म)णवधोपाय , V3 D2 रावणवधोपायचिंता(V3 °मन्त्रण), D9 पायसोत्पत्ति —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 V1 4 B1 4 D3 12 om Ñ2 B2 3 D10 14 (as in text) V2 16 V3 13 D1 11 D5 7 10 D2 एकादश , D9 14 S (except M4) पचदश (D9 °श), D11 M4 चतुर्दश (as in text) Dt D4 6 8 पंचदश 15 D13 इत्यार्षे यणे कांडे रा वधोपायो चतुर्दश (dash indicates lacuna) —After colophon, G1 2 4 M2 conclude with श्रीरामाय नम , G3 with श्रीमते रामानुजाय नम

१५

ततो नारायणो विष्णुर्नियुक्तः सुरसत्तमैः ।
जानन्नपि सुरानेवं श्लक्ष्णं वचनमब्रवीत् ॥ १
उपायः को वधे तस्य राक्षसाधिपतेः सुराः ।
यमहं तं समास्थाय निहन्यामृषिकण्टकम् ॥ २
एवमुक्ताः सुराः सर्वे प्रत्यूचुर्विष्णुमव्ययम् ।
मानुषीं तनुमास्थाय रावणं जहि संयुगे ॥ ३
स हि तेपे तपस्तीव्रं दीर्घकालमरिंदम ।
येन तुष्टोऽभवद्ब्रह्मा लोककृल्लोकपूजितः ॥ ४
संतुष्टः प्रददौ तस्मै राक्षसाय वरं प्रभुः ।
नानाविधेभ्यो भूतेभ्यो भयं नान्यत्र मानुषात् ॥ ५
अवज्ञाताः पुरा तेन वरदानेन मानवाः ।
तस्मात्तस्य वधो दृष्टो मानुषेभ्यः परंतप ॥ ६
इत्येतद्वचनं श्रुत्वा सुराणां विष्णुरात्मवान् ।
पितरं रोचयामास तदा दशरथं नृपम् ॥ ७
स चाप्यपुत्रो नृपतिस्तस्मिन्काले महाद्युतिः ।
अयजत्पुत्रियामिष्टिं पुत्रेप्सुररिसूदनः ॥ ८

15

☞ Ñ V B D10 11 13 om st 1–6 (D11 1 3 and 5^{cd} 6) (*cf* 463* 464* *and* l 7 *and* 8 *of* 466* *in* 1 14)

1 ^{ab}) D14 T1 2 G2 4 M1 3 देवो, Cg k as in text (for विष्णुर्) Ś1 D1–3 5 7 12 M4 स (D2 3 स) नियुक्त सुरैः सर्वै(M4 सुरगणै)र्विष्णुर्नारायणस्तदा (Ś1 D5 12 °था) —^{c}) Ś1 D1–3 5 7 12 M4 उपग (D12 °*) म्य, D9 जानतापि, Cr m g k t as in text (for जानन्नपि) G1 सुराद् (for सुरान्) Ś1 D1–3 5 7 12 सर्वान् (for एवं) —^{d}) M3 श्रीमान् (for श्लक्ष्ण) D5 अव * त्

2 D5 reads 2 and 3 in marg —^{a}) Ś1 D1–3 5 7 12 क उपायो (by transp), M4 को ह्युपायो D5 वधस् (for वधे) —^{c}) Ś1 D5 12 यद् (for यम्) G3 यामहं तनु मास्थाय —^{d}) M4 मुनि (for ऋषि)

3 D5 reads 3 in marg ^{a}) D5 उक्त्वा (sic) (for उक्ता) —^{c}) Ś1 Dt D1 3 5–8 12 मानुषं रूपम्, Cg as in text (for मानुषीं तनुम्) —^{d}) *Ś1 D1–3 5 12 M4* तद्रक्षो; D7 त रक्ष (sic) (for रावण)

4 D11 repeats 4^{a}–5^{b} here reading them for the first time after l 6 of 466* —^{a}) G4 न (sic) (for स) Ś1 D1 3 5 7 11 (first time) 12 तेन तस, Cg t as in text (for स हि तेपे) —^{b}) Dt D4–6 8 9 14 T1 3 G1 3 4 M3 अरिंदम (D5 °म), M4 अतद्रित —^{d}) Dt D4 6 8 9 M2 4 Cg k t पूर्वेन, G2 पूनिक (sic) (for पूजित)

5 ^{a}) D1 5 M1 स, Cm g t as in text (for स) —^{b}) D2 3 7 तदा (for प्रभु) D11 (first time) ह्यवध्यता (for वर प्रभु) —^{c}) D2 marg D12 om (hapl) भूतेभ्यो —^{d}) Ś1 D1–3, 5 7 12 M4 [ऽ भयमन्यत्र, Cm g t as in text (for भयं ना°) —After 5 M4 ins 469*

6 ^{b}) Dt om the portion in ^{b} after वर D4 6 14 °दाने हि (for °दानेन) T2 मोहिता (for मानवा) —For 6^{ab} Ś1 D1 3 5 7 12 subst, *while* M4 *ins after* 5

469* स दुर्बुद्धिर्वरं प्राप्तो राक्षसाधिपति प्रभो ।

[D7 सु (for स) Ś1 D5 12 स पूर्वं हि, M4 एवं तस्माद् (for स दुर्बुद्धिर्) D2 7 प्राप्य (for प्राप्तो) M4 स राक्षसपति (for राक्षसाधिपति)]

—After 6^{ab} D4 6 8 9 14 S (except M4) Cg ins

470* एवं पितामहात्तस्माद्वरं प्राप्य स दर्पितः ।
उत्सादयति लोकांस्त्रीन्स्त्रियश्चाप्यपकर्षति ।

[*Cr m k t do not comment* —(*l* 1) *D6 8 M3* वरदानेन गर्वित (M3 दुर्मेति), D9 वरं प्राप्याथ दर्पित (for the post half) —(*l* 2) *D6* अरि [with hiatus] (for चापि) D8 [उ]प, D9 [अ]व (for [अ]प)]

—^{d}) D2 3 7 मानवेभ्य Ś1 D5 12 पर तदा, D1 6 M4 °तप (sic) (for परंतप)

7 ^{ab}) M3 [ए]व (for [ए]तद्) Ś1 D1–3 5 7 11 M2 अव्यय, M4 अच्युत (for आत्मवान्) Ñ V B D10 13 इत्युक्तो भगवान्देवैर्विष्णुर्लोक (D13 °ष्णो लोक [sic]) पितामह (B1 °नमस्कृत) —D7 om 7^{c}–8^{b} —^{c}) Ñ2 माग in marg —^{d}) Ñ2 (m) V1 4 B D10 13 ततो, V3 पितुर्, D4 नृप, T3 तथा M4 वृद्ध (for तदा) D4 भृशं (for नृपम्)

8 D7 om 8^{ab} (cf v l 7) —^{a}) Ś1 D1–3 5 11 13 अनपत्य°, V2 समाप्य सत्रे Cg t as in text (for स चाप्य पुत्रो) —^{b}) V1 त्वस्मिन् Ś1 D5 10 13 यदृच्छया Ñ B D10 11 महामना, V1 3 °त्मन (V3 °ना) V2 4 °यशा (for महाद्युति) —D11 repeats 8^{cd} as in Ś1 —^{c}) D14 illeg for यजत्पुत्रि Ñ V B D10 11 13 M1 वाजिमेधेन, D6 °कामिष्टि, Cr g k t as in text (for पुत्रियामिष्टि) Ś1 D1–3 5 7 12 याज्य(D2 °च्य)ते द्विजमुख्येन —^{d}) Ś1 D1 3 5 7 पुत्रार्थम्, D13 पुत्रदृष्ट्या (for पुत्रेप्सुर्) V1 3 B1–4 D10 M3 °मर्दन, D9 अमिनन्दन, D13 चारिसूदन (to avoid hiatus) T2 रिपु° (for अरिसूदन) D11 क्रतुना भूरिदक्षिण —After 8, Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) Cg k t ins

471* स कृत्वा निश्चयं विष्णुरामन्त्र्य च पितामहम् ।
अन्तर्धानं गतो देवैः पूज्यमानो महर्षिभिः ।

ततो वै यजमानस्य पावकादतुलप्रभम् ।
प्रादुर्भूतं महद्भूतं महावीर्यं महाबलम् ॥ ९
कृष्णं रक्ताम्बरधरं रक्तास्यं दुन्दुभिस्वनम् ।
स्निग्धहर्यक्षतनुजश्मश्रुप्रवरमूर्धजम् ॥ १०
शुभलक्षणसंपन्नं दिव्याभरणभूषितम् ।
शैलशृङ्गसमुत्सेधं दृप्तशार्दूलविक्रमम् ॥ ११

दिवाकरसमाकारं दीप्तानलशिखोपमम् ।
तप्तजाम्बूनदमयीं राजतान्तपरिच्छदाम् ॥ १२
दिव्यपायससंपूर्णां पात्रीं पत्नीमिव प्रियाम् ।
प्रगृह्य विपुलां दोर्भ्यां स्वयं मायामयीमिव ॥ १३
समवेक्ष्याब्रवीद्वाक्यमिदं दशरथं नृपम् ।
प्राजापत्यं नरं विद्धि मामिहाभ्यागतं नृप ॥ १४

[Cr m do not comment —(l 2) D9 reads from ततो (for ततो) up to प्रादुर्भूत in 9c in marg —G2 वेरै M3 देव (for देवै) M3 सुरोत्तम (also °मै inf lin sec m)]

9 a) Ś1 D1-3 5 1° 13 तस्य, Ñ V B D7 10 11 तत्र, Cm g t as in text (for ततो) Ś1 D5 12 13 [ए]व, Ñ V B D10 11 M4 [5]स्य, Cg वा (for वै) V1 हूयमानस्य —b) Ś1 D1 5 11 12 13 अद्भुत°, Ñ V B (B1 om from दद्भु in 9b up to the first द्भू in 472*) D10 M4 अद्भुतद्युति (B4 °ते) D2 3 7 महदद्भुत, D9 अतुलविक्रम (hypermetric) Cl t as in text (for अतुलप्रभम्) —After 9ab Ñ2 B3 D10 read 12ab —c) M3 reads महद्भूत inf lin sec m —d) M3 शीर्षं (for वीर्यं) T2 महद्बल M4 प्रदीप्तानलवर्चस —For 9cd, Ñ V B D10 subst while D13 ins after 12 (read after 9)

472* उद्भूत सुमहद्भूत प्रदीप्तानलसनिभम् ।

[B1 ** त B2 D10 उद्भूत (उद्भूत) V1 4 महा (V4 उद) भूत समु (V1 °*) द्भूत (for the prior half) D13 गृहीत्वानल Ñ1 D13 सप्रभ (for सनिभम्)]
—After 9 D13 reads 12

10 a) G4 Cm कृष्ण, Ct as in text (for कृष्ण) Ś1 D1 3 5 7 9 12 कृष्णाचर (Ś1 D5 12 °ष्णाजिन)धर (D2 °व * ध) कृष्णा —b) Ś1 D1 3 5 12 °क्ष, D2 कृष्णाद्यं (for रक्तास्य) D3 दु * भि —c) D9 नयन (for -तनुज) Ś1 D1-3 5 7 12 हरि(D2 7 1° °रिं)स्निग्धेक्षण रम्य, G1 3 स्निग्धगम्भीरनिर्घोष (epic tag!), Cm g k t as in text (for c) —For 10 Ñ V B D10 11 13 M4 subst

473* कृष्णाजिनधर कृष्ण हरिश्मश्रुजटाधरम् ।
पद्मरक्तान्तनयन मेघदुन्दुभिनि स्वनम् ।

[(l 1) The prior half = 10a in Ś1 M4 कृष्णावर (cf 10a in D1) V1 कृष्ण V2 B1 3 D10 हरिच M4 अरि (sic) (for हरि) —(l 2) B1 नय* (for नयन) V4 सनिभ (for नि स्वनम्)]

11 a) D2 3 7 सर्व (for शुभ) Ś1 -सपूर्ण (for -संपन्नं) —Ñ1 om from स in समुत्सेध in c up to र in सिंहोदर (Ñ reading) in d —c) Ś1 D5 11 12 मेरु, D1 शील (sic) D2 3 7 शात (for शैल) V1 B2 D12 शृगं (B2 D12 sic) (for शृङ्ग) V1 द्वयो°, D12 °द्भूत, T3 G1 °त्सेद (G1 °य, [both sic]), Cm g k t as in text (for -समुत्सेधं) —d) D9 द्वीपि, Cm g k t as in text (for दृप्त) M4 -गामिन (for विक्रमम्) Ñ V B D10 13 सिंहोदर(Ñ1 om) कटीक्षणं(D13 °तट) —After 11 B3 ins

474* अपूर्वदर्शनं दिव्य तेजोराशिसमायुतम् ।

12 Ñ1 V B1 4 om 12 D9 om 12ab D13 reads 12 after 9 N2 B3 D10 read 12ab after 9ab —a) Ś1 D1-3 5 7 11 12 निभाकार Ñ2 B2 3 D10 13 M4 दिवाकरयद्(D13 °रादप्य)चिन्मद्, Cg k as in text (for a) —b) Ś1 D5 11 12 दीप्त(D12 °प्ति [sic])वह्निसमप्रभ, Ñ2 B2 3 D10 13 M4 दुर्निरीक्ष्य(Ñ2 B2 °क्ष)सुरैरपि, D1-3 7 पावकाद(D1 °दु) द्भुत (D7 °त)प्रभं (D1 °भा, D7 °प्रभुं) Cg k t as in text (for b) —Ñ2 B2 3 D10 om 12cd —cd) Cg as in text (for c) Ś1 D1 7 11 12 राजिता (D7 11 °र्जतीं) नियतच्छदा M4 जाबूनदमयीं पात्रीं विधूमागारवर्चस Cr m g k t as in text (for d) —After 12 D13 ins 472*

13 a) D2 सपूर्ण (for °र्णां) —b) D10 missing (for पात्रीं) M2 पद्मा (for पत्नीम्) V3 D11 श्रियो (for प्रियाम्) —c) D5 विमला (for विपुला) —d) D1-3 7 माया (D1 °या, D7 म° [both sic]) D11 सयो (sic) (for स्वय) Ś1 D5 12 मयो मायामिवासुरीं Cr m g k t as in text (for d) —For 13 M4 subst while N V B D10 13 subst l 1 only for 13cd and read before 13ab

475* काञ्चनीं विहिता दोर्भ्यां परिगृह्याद्भुतोपमाम् ।
पायसस्यामृताख्यस्य परिपूर्णां हविष्कृतम् ।

[No comm —(l 1) M4 काचन (for काञ्चनीं) V4 पिंडिका M4 [अ]पिहिता (for विहिता) M4 महामुने (for [अ]द्भुतोपमाम्)]

M4 cont 477*

14 a) M4 समुपेत्य, Cm g k t as in text (for समवेक्ष्य) —For 14ab, Ś1 D1-3 5 7 11 12 subst

476* अब्रवीत्प्रश्रित वाक्यमिद द्विजवर तदा ।

[D2 11 12 प्रसृत D3 प्रासीन (sic) D5 प्रमित (for प्रश्रित) D11 कृष्णद्युग द्विज (for इद द्विजवर) D1 तथा (for तदा)]
—c) D11 °वर, G2 °त्यातर, Cr m g k t as in text (for प्राजापत्य नर) —d) Ś1 D1 3 5 7 12 स्वयं (for नृप) —For 14 Ñ V B D10 13 subst, while M4 ins after 475*

ततः परं तदा राजा प्रत्युवाच कृताञ्जलिः ।
भगवन्स्वागतं तेऽस्तु किमहं करवाणि ते ॥ १५
अथो पुनरिदं वाक्यं प्राजापत्यो नरोऽब्रवीत् ।
राजन्नर्चयता देवानद्य प्राप्तमिदं त्वया ॥ १६
इदं तु नरशार्दूल पायसं देवनिर्मितम् ।
प्रजाकरं गृहाण त्वं धन्यमारोग्यवर्धनम् ॥ १७
भार्याणामनुरूपाणामश्नीतेति प्रयच्छ वै ।
तासु त्वं लप्स्यसे पुत्रान्यदर्थं यजसे नृप ॥ १८

477* तमृष्यशृङ्ग प्रोवाच भूतमुत्पन्नमद्भुतम् ।
प्राजापत्य विद्धि मा त्व भूतमभ्यागत द्विज ।

[(l 1) V1 3 D13 M4 तद् (for तम्) M4 °शृग —(l 2) D13 प्रानापर्नि B4 मा (for मा) V4 सूनम् (sic), B2 दूतम् (for भूतम्) M4 प्रयच्छ स्वयमेवैतद्राज्ञो हविरिति प्रभु]
—Ñ V B D10 13 cont, while Ś1 D1–3 5 7 11 12 ins after 14

478* इमा पात्रीं मया दत्ता प्राप्य राज्ञे प्रयच्छ च ।
तमुवाच ततो धीमानृष्यशृङ्गो द्विजर्षभ ।
प्रयच्छ राज्ञे पात्रीं त्व स्वयमेव समुद्यताम् ।
ऋष्यशृङ्गवच श्रुत्वा प्राजापत्यो नरोत्तम ।
ददौ नृपतये पात्रीं स्वयमेव समाहित ।
प्रोवाचेक्ष्वाकुदायाद परया स्वरसपदा ।
प्रीतस्तेऽह महाराज सर्वामृतरसोद्भवम् ।
प्रयच्छामि गृहाण त्वमिक्ष्वाकुकुलनन्दन ।

[No comm Ś1 D1–3 5 7 12 om l 1 —(l 1) D11 समा (for मया) V4 *ज्ञे (for राज्ञे) V1 3 प्रयच्छन, B1 °वै (for प्रयच्छ च) —(l 2) V1 ऋषिशृगो V2 4 द्विजोत्तम (for द्विजर्षभ) Ś1 D1–3 5 7 11 12 ततोऽब्रवीद्द्विज(D11 °ज)श्रेष्ठ प्राजापत्य न(D2 3 7 11 सु)रोत्तम —(l 3) D2 राज्ञो (for °ज्ञे) Ś1 D5 11 13 पात्रीं राज्ञे (by transp) D3 om (hapl) from the post half of l 3 up to the prior half of l 5 Ñ1 [अ]द्भुतोपमां, Ñ2 V B D10 13 [अ]द्भुतामिति (B4 °ह) D7 °त (sic) (for समुद्यताम्) —(l 4) Ś1 D2 5 7 11 12 ऋषिपुत्र (D2 °श्रो) (for ऋष्यशृङ्ग) B1 damaged for त्यो नरोत्तम Ñ V3 B2–4 (B3 m also as in V4) D10 महामति, V1 महीपति, V3 महामुनि V4 D13 महाद्युति D11 स्वरो° [sic] (for नरोत्तम) —Ñ V B D10 13 om l 5 —(l 5) D11 नृप *ये D5 प्राप्त (for पात्रीं) —Ś1 D1–3 5 7 12 om l 6–8 —(l 6) Ñ1 दाया* (for °द) Ñ2 स्ववसंतदा (sic) V1 3 B3 D13 सुर° (for स्वरसपदा) —(l 7) D11 महाभाग्य (sic) (for महाराज) V3 B3 रसोपम (B2 °मा) B4 वनो°, D10 *मो°, D11 °चा (for रसोद्भवम्) —(l 8) B1 प्रयच्छाम D11 कुरु (sic) (for कुल) Ñ1 *दन V3 वधन D11 नंदन (sic) (for नन्दन)]
D11 cont 479*

15 For 15 and 16 Ñ V B D10 13 subst 479* —a) Cg t तत पर (as in text) Ś1 D1–3 5 7 12 ततस्तं स नर (D13 राजो) D8 श्रीत पुर°, D11 °सुरवर D14 T1 2 G2–4 M1 3 तत्र (G2 4 M1 °र्)तुत तदा (D14 महा G3 M3 ततो) T3 °तथा G1 Ck तत °, M2 मारपुरन्दर, M4 तारतु स° (for तत पर तदा) Ś1 ज्ञात्वा, D14 राज्ञा (sic) (for राजा) —b) D1 प्रत्यु*च —c) D3 M2 3 °वान् (sic) (for भगवन्) —d) D2 3 7 किं वा(D7 चा) ह (for किमह)

16 D6 om 16 —a) Cm g अथो (as in text) Ś1 D1–3 5 7 11 12 ततो नृपवर, D9 °पुरोदित (for अथो पुनरिद) D3 वाक्य प्रावाक्य (sic) (for वाक्य) —b) G4 प्राजापत्य D11 सुरो (for नरो) —c) D1 °तो, M4 अभ्यर्चिताद्, Cm g k t as in text (for अर्चयता) M4 देवात् —d) Ś1 D1–5 7 11 12 G4 सद्य, M4 सम्यक् (for अद्य) T1 प्राप्त inf lin Ś1 D1–3 5 7 11 12 फल (for इद) —For 15 and 16 Ñ V B D10 13 subst, while D11 M4 read after 478* and 480* respy

479* प्रतिगृह्य च ता राजा शिरसा प्रणतोऽब्रवीत् ।
भगवन्किमनेनाह करवाणीति वै तदा ।
तमब्रवीत्ततो भूतं प्राजापत्य तदा नृपम् ।
स्विष्टस्य ते नरपते व्युष्टिरेषा मयोद्यता ।

[(l 1) M4 [अ]थ (for च) Ñ V B3 D10 11 13 त (for तां) B1 [ऽ]भवत् (for ऽब्रवीत्) —(l 2) V3 त (for वै) —(l 3) M4 तद् (for तम्) B1 तदा, M4 पुनर् (for ततो) V1 भूत, B1 भूप, B2 (m also as above) दूत (for भूत) V1 2 B1 2 प्राजापत्यम् (for °त्य) Ñ2 V4 B2 3 (m also) D10 ततो (for तदा) V1 नृप, V2 प्रा (for नृपम्) M4 नराधिपे (for तदा नृपम्) —(l 4) V2 स्विष्टय° (sic) V3 जुष्टस्य° D10 स्विष्टस्ते (submetric) D13 स्विष्टस्थिते (for स्विष्टस्य ते) V3 नृपते (submetric) V4 ऋष्टि° (sic) D10 व्युहष्टिरे (sic) (for व्युष्टिरेषा) V2 B4 °च्यता (sic) D10 °दिता, M4 महाद्युते (for मयोद्यता)]

17 a) T3 repeats (ditto) इद तु V1 3 B2 4 M4 (second time) त्व, B1 तं, Cg k as in text (for तु) Dt D6 8 9 12 T1 G4 M2 3 नृपशार्दूल —b) V4 *व (for देव) M4 (second time) महत्त हविरध्वरे —c) V4 प्राजापत्य (for प्रजाकर) —d) Ś1 Ñ2 B3 D5 12 13 धर्म्यम्, V2 पुण्यम्, B1 धनम्, D10 धर्मम्, Cg k t as in text (for धन्यम्) —After 17, M4 ins

480* ददौ राज्ञे स्वयं तस्मै ता पात्रीं हविरस्तदा ।
M4 cont 479* then repeats 17ab

18 a) Dt repeats (ditto) मनुरूपाणा —b) Ś1 D5 11 12 भक्षनार्थं (for अश्नीतेति) D1 3 7 च (for वै) —c) Ś1 D14 T1 2 M3 त्व प्रा, D1 5 11 12 हि प्राप्स्यसे (D1 °सि, D5 °ते [sic]) D2 3 7 प्राप्स्यसि च (D2 तां) D9 °लभसे (for त्व लप्स्यसे) D1 3 5 7 11 12 प्रीतिं (for पुत्रान्)

तथेति नृपतिः प्रीतः शिरसा प्रतिगृह्य ताम् ।
पात्रीं देवान्नसंपूर्णां देवदत्तां हिरण्मयीम् ॥ १९
अभिवाद्य च तद्भूतमद्भुतं प्रियदर्शनम् ।
मुदा परमया युक्तश्चकाराभिप्रदक्षिणम् ॥ २०
ततो दशरथः प्राप्य पायसं देवनिर्मितम् ।
बभूव परमप्रीतः प्राप्य वित्तमिवाधनः ॥ २१
ततस्तदद्भुतप्रख्यं भूतं परमभास्वरम् ।
संवर्तयित्वा तत्कर्म तत्रैवान्तरधीयत ॥ २२
हर्षरश्मिभिरुद्योतं तस्यान्तःपुरमाबभौ ।
शारदस्याभिरामस्य चन्द्रस्येव नभोंऽशुभिः ॥ २३
सोऽन्तःपुरं प्रविश्यैव कौसल्यामिदमब्रवीत् ।
पायसं प्रतिगृह्णीष्व पुत्रीयं त्विदमात्मनः ॥ २४

—^{d}) D12 यतसे (for यजसे) —For 18 N V B D10 13 M4 subst

481* प्रयच्छ धर्मपत्नीभ्य प्राश्नीतेति नराधिप ।
ताभ्यस्त्वं प्राप्स्यसि प्रीतिं यदर्थस्तेऽयमुद्यम ।

[(l 1) Ñ1 °हीति D13 सुताताभ्यो (for प्राश्नीतेति) B1 D13 नराधिप —(l 2) N1 D13 °से B1 3 4 D10 °ते (for प्राप्स्यसि) D13 [ऽ]पत्य (for प्रीतिं) N2 V3 B3 D10 यदर्थं (for °र्थस्) Ñ2 V3 B3 4 D10 13 ते समु° V1 स्तेप उ° (for तेऽयमुद्यम)]

19 For subst see below —^{a}) M4 प्रीतिं (for प्रीत) —^{b}) M4 च (for ताम्) —^{c}) T2 पात्र (sic) (for °त्रीं) D14 दिव्यान्न, M4 पायस, Cg देवान्न (as in text) T3 -सपूर्णं (sic) (for °र्णां) —^{d}) Dt दैवदत्ता

20 ^{a}) G1 M2 च तं भूत G4 ततो देवो (for च तद्भूतम्) —T1 damaged from 20^{c} up to दच in 21^{b} —^{d}) D6 °णा, D9 त्रि प्रदक्षिणा Cg k t as in text (for [अ]भिप्रदक्षिणम्) —For 19 and 20 Ś1 N V B D1–3 5 7 10–13 subst

482* पादमित्येव नृपतिस्तद्वच प्रतिपूज्य च ।
अब्रवीत्तन्महद्भूत श्रेष्ठमाह्लादित वच ।

[(l 1) D3 इत्ये* Ś1 संतुष्ट D1 स हृष्ट D2 3 5 7 11 12 सहृष्ट (for तद्वच) V B2 D13 -गृह्य (for -पूज्य) N2 V1 2 4 (also as above) B D10 13 स (for च) —(l 2) Ś1 V4 B1 D1 5 7 11 12 त (sic) N1 तु V2 स (for तन्) V1 महाभूतं D3 आनन्दि*]

21 T1 damaged up to देव in ^{b} (cf v l 20) D10 13 transp 21 and 22 —^{a}) V1 दशरथं —^{b}) N V B D10 13 तद्दिव्य (for पायस)
—After 21^{ab}, B2 ins

483* पायस परमं दिव्य विष्णुतेजोमय तत ।
—D9 om 21^{c} 22^{b} —^{d}) T3 प्राप्त (sic) (for प्राप्य) V4 D1 [अ]धम (for [अ]धन)

22 D9 om 22^{ab} (cf v l 21) D10 13 transp 21 and 22 —^{a}) D10 ततस् (for ततम्) N V B D10 13 तद्(V4 B1 °*)द्भुत Cm g k t as in text (for °त) N V1 2 B D13 भूतं V3 दृष्ट्वा V4 दत्त्वा D10 दत्त्वा Cm g k t as in text (for प्रख्यं) —^{b}) N V1 3 B D10 13 दत्त्वा V4 तस्य, Ck as in text (for भूत) N1 V2 4 B1 2 तद्विस्मयत, Ñ2 V1 B3 D10 13 तद्विरु(V1 °चरमु)त्तम, B4 *द्वि*त्तम, M4 °भानुमत् (for परमभास्वरम्) V3 तद्विरिद्यु तमुत्तम —^{c}) Ñ V B D10 13 राज्ञे(V1 °ज्ञो)दशरथायाथ(V1 °र्थाय), M4 सतर्पयित्वा त काम Cr m g k t as in text (for ^{c}) —For 22 Ś1 D1 3 5 7 11 12 subst and read before 21

484* तत स भगवांस्तस्मै पात्रीस्थं पायसोत्तमम् ।
नृपाय दत्त्वा तत्रैव क्षिप्रमन्तरधीयत ।

[No comm —(l 1) Ś1 तु (for स) D12 तत्र (for तस्मै) Ś1 D5 10 पात्रीं पात्र(D12 प्राप्त)वराय वै (for the post half) —(l 2) D3 नृपा*]
—All cont

485* अदृश्य तत्क्षणाद्भूत दीपवत्प्रनगाम ह ।
गत तस्मिन्महाभूते विस्मयं नृपसत्तम ।
जगाम स महात्मा राजा दशरथस्तदा ।
खद्योतवच्चापि तत सभूतो भूतसत्तम ।
न विज्ञाता गतस्तस्य येन मार्गेण सगुत । [5]

[No comm —(l 1) D11 प्र*गाम —D12 om (hapl) l 3 and 4 —(l 3) D2 तु (for स) D5 म*ा (for महा) —D2 3 7 om l 4 —(l 4) D11 स (for सं) —(l 5) Ś1 D7 12 ना(Ś1 अ)विज्ञाता (D7 °त) (for न विज्ञाता) D2 सो गत (and sic), D3 7 सागमत् (for संवृत)]

23 Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10–13 om 23 T1 missing from म in^{c} up to म in 24^{b} on a damaged fol —^{d}) G4 [ए]त्र (for [इ]व) G1 3 M2 मघांशुभि, Ck t नभों शुभि (as in text)

24 T1 damaged for ^{ab} (cf v l 23) —^{a}) V2 अंत (for सोऽन्त) N V1 2 B D10 13 M4 [अ]थ D12 [ए]वं T2 [ए]नं (for [ए]व) V4 प्रविश्य*, B2 (m) also प्रविविश्य (for प्रविश्यैव) —^{b}) D3 अब्रवन् (sic) —^{c}) T2 -गृह्णीत्या (sic) Ś1 D5 12 गृहाणार्थमिदं देवि N V B D10 11 13 पुत्रीय (V2 °त्रय [ditto]) पायसं देवि D1 2 7 गृह्णीष्व(D1 °ष्वा)र्थमिदं देवि —^{d}) N1 प्राशनीं Ñ2 V4 B2 4 D10 प्राश्नीहि V1 प्राग* V2 प्राशनो (sic) V3 B1 3 प्राशनेन (B1 °दार्दं); D11 13 प्राशयस्व Cm g as in text (for पुत्रीयं) Ś1 N V B D1 3 5 7 10 11 13 M4 हि(V2 om hapl)तम्; D12 प्रियम् (for त्विदम्) —After 24 D11 repeats 24^{cd} as in Ś1

कौसल्यायै नरपतिः पायसार्धं ददौ तदा ।
अर्धादर्धं ददौ चापि सुमित्रायै नराधिपः ॥ २५
कैकेय्यै चावशिष्टार्धं ददौ पुत्रार्थकारणात् ।
प्रददौ चावशिष्टार्धं पायसस्यामृतोपमम् ॥ २६
अनुचिन्त्य सुमित्रायै पुनरेव महीपतिः ।
एवं तासां ददौ राजा भार्याणां पायसं पृथक् ॥ २७
तास्त्वेतत्पायसं प्राप्य नरेन्द्रस्योत्तमाः स्त्रियः ।
संमानं मेनिरे सर्वाः प्रहर्षोदितचेतसः ॥ २८

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे पञ्चदशः सर्गः ॥ १५ ॥

25 ^{ab}) T3 तथा (for तदा) Ñ V B D10 11 13 M4 Ctp इत्युक्त्वा प्रददौ तस्यै हविषोर्धं (V1 अर्धं with hiatus hypermetric) नराधिप —After 25^{ab}, Ñ V B D10 11 13 M4 Ctp ins

486* स्वयमेव सम कृत्वा भागं भागवता वर ।

[Cr m g k do not comment D11 स्वय M4 नृप (for सम) V4 भाग (for भाग) V4 B4 भार (B4 भग) वर्ना D11 13 भाग्यवता]

—^{c}) V4 B2 D9 अर्धार्धं प्र (B2 तु, D9 च) Cg t as in text (for अर्धादर्धं) V4 तस्यै, D11 च* (for चापि) Ś1 D5 12 चतुर्भागं द्विधा कृत्वा —^{d}) Ñ1 B1 कैकयै स, Ñ2 V1–3 9 10 13 कैकेय्यै स, V4 B2–4 कैकयै स, D1–3 7 कैकेय्या स (for सुमित्रायै) Ś1 D5 12 ददौ तदा (for नराधिप) D11 कैकेय्या * घुनंदन

26 D2 om (hapl ?) 26 and 27^{ab} —^{ab}) G1 M2 कैकेय्यास् (for °य्यै) Ś1 D5 12 अधादर्धं ददौ चापि कैकेय्या स नराधिप (cf 25^{cd}) Ñ V B D1 3 7 9 10 11 (reads after 27^{ab}) 13 Ctp चतुर्भागं द्विधा कृत्वा सुमित्रायै ददौ तदा (B3 तथा, D7 9 11 तत) (cf 25^{cd} in Ś1) —T1 damaged from धं in ^{c} up to पुन in 27^{b} —^{c}) Ś1 D5 9 11 12 °ष्ट च, Ñ V1 3 B D1 3 7 10 13 चा (B1 अ) व (D13 °थ) शिष्टं तत्, V2 4 °ष्ट तु, Cr m k t as in text (for चावशिष्टार्धं) —^{d}) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9–13 पायस देवनिर्मितं

27 D2 om 27^{ab} T1 damaged up to पुन in ^{b} (for both cf v l 26) —^{a}) V2 अनुचिंत्ये (sic) —^{b}) Ñ1 यश्चादद्व (sic) T1 * * रेव (for पुनरेव) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9–13 नरा (D12 धना) धिप, Dt D6 8 T1 महामति (for महीपति) —After 27^{ab} D11 reads 26^{ab} —Ñ V B D10 13 M4 om 27^{cd} —For subst see below —^{c}) G1 3 ताभ्यो (for तासा) —^{d}) G1 3 भार्याभ्य (for भार्याणा)

28 ^{a}) Dt D6 8 चैव (D6 °व) (for स्त्वेतत्) G3 प्राश्य, M3 गृह्य (archaic) (for प्राप्य) —^{b}) Dt D6 8 14 T1 2 G1 M3 [उ]त्तम T3 °म (for °मा) —^{c}) G3 M3 समाने M3 सर्वा (sic) —^{d}) T3 -तेनस (for -चेतस) —For 27^{cd} and 28 Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 subst

487* तत प्राश्य तु तत्सर्वं पृथक्पायसमुत्तमम् ।
श्रुत्वा पुत्रीयमित्येव प्रहृष्टमनसोऽभवन् ।
अन्तर्वत्न्यश्च ता सर्वा सर्वाश्च सुसमाहिता ।
राजा सलक्ष्य धीरो हि प्रहर्षान्मुदितोऽभवत् ।

[(l 1) D11 पायस देवनिर्मित (for the post half) = 26^{d} in D11 —(l 2) D11 हृदेव D3 भवेद् (sic) (for ऽभवन्) D2 -तनुमाभवन् (sic) —(l 3) D9 तु (for च) D2 पत्न्यश्च (for ता सर्वा) D11 स्त्रियश् (for सर्वाश्) Ś1 [स]व समा° D1 °मीहिता (for सुसमाहिता) —(l 4) D2 9 वीरो (for धीरो) Ś1 D5 12 प्रहसन् D9 प्रहर्षं (for प्रहर्षान्) Then all (except D11) read App I (No 3)]

—D11 cont while Ñ V B D10 13 M4 subst for 28 whereas Dt D4 6 8 14 S (M4 subst) Cg k t ins after 28

488* ततो हवि प्राश्य तदुत्तमस्त्रिय
स्वय नृपेण प्रतिपादित मुदा ।
हुताशनादित्यसमानतेजस
क्रमेण गर्भान्प्रतिपेदिरे शुभान् ।
तत स राजा समुपेत्य ता स्त्रिय
प्ररूढगर्भा परितुष्टमानसा ।
बभूव तुष्ट सुकृती यथा दिव
समीक्ष्य योगप्रसृतेन तेजसा । [5]

[(l 1) Dt D4 6 8 14 S (except M4) ततस्तु ता M4 हविस्तु तद् (for ततो हवि) V2 4 B1 T3 M4 प्राप्य (for प्राश्य) M4 तदा (for तद्) Ñ2 V1 2 4 B1 3 4 D10 11 13 उत्तम G2 उत्तमास् (for उत्तम) —D10 om (hapl) from l 2 up to l 5 T1 damaged from स्त्तम (see below) in l 2 up to गर्भा in l 4 —(l 2) Dt D4 6 8 14 S (except M4) Cg k t महीपतेरुत्तमपायसं पृथक् —(l 3) M2 * मान D4 T2 M1 -तेजसश् G4 तेनसा M3 -वर्चसो (for -तेजस) —(l 4) Dt D4 6 8 14 T2 3 G M1 3 [स]चि (D4 T2 M1 चि) रेण (for क्रमेण) Ñ V B D11 13 M4 उप (V2 B1 D11 अथ V4 उ*) लेभिरे (for प्रतिपेदिरे) Ñ1 (also as above) Dt D4 6 8 11 14 S (except T1 M4) तदा V4 सुराणां (hypermetric) (for शुभान्) —(l 5) D13 तम (for तत) D11 om स राजा Dt D4 6 8 14 S (except M4) तु (for स) Dt D4 6 8 T1 G1 3 4 प्रतिवीक्ष्य D14 T2 3 G2 M1–3 प्रसमीक्ष्य M4 समवेक्ष्य (for समुपेत्य) —(l 6) T3 प्रमाय (sic) (for प्ररूढ) B2 परिपूर्ण Dt D4 6 8 14 S (except

१६

पुत्रत्वं तु गते विष्णौ राज्ञस्तस्य महात्मनः ।
उवाच देवताः सर्वाः स्वयंभूर्भगवानिदम् ॥ १
सत्यसंधस्य वीरस्य सर्वेषां नो हितैषिणः ।
विष्णोः सहायान्बलिनः सृजध्वं कामरूपिणः ॥ २

मायाविदश्च शूरांश्च वायुवेगसमाञ्जवे ।
नयज्ञान्बुद्धिसंपन्नान्विष्णुतुल्यपराक्रमान् ॥ ३
असंहार्यानुपायज्ञान्दिव्यसंहननान्वितान् ।
सर्वास्त्रगुणसंपन्नानमृतप्राशनानिव ॥ ४

M4) प्रतिलब्ध- D13 परिहृष्ट (for परितुष्ट) Ñ V1 2 4 B Dt D4 6 8 14 T1 2 G4 M1 2 4 -मानस —G2 om 1 7 —(1 7) V1 कृष्ण Dt D4 6 8 14 S (except G2) हृष्ट्‌ (for तुष्ट) V2 स कृती Dt D4 6 8 14 S (except M4) त्रिदिवे (for सुकृती) Dt D4 6 8 14 S (except M4) हरि (for दिव) —(1 8) D11 13 समेत्य (for समीक्ष्य) V1 योग्य V3 4 याग D11 सम्यक (for योग) V1 प्रतिपुष्ट (for प्रसन्नेन) B1 D11 13 चेतसा M4 चक्षुषा (for तेजसा) Dt D4 6 8 14 S (except M4) Ct सुरेंद्रसिद्धर्षिगणाभिपूजित —After 1 8 D11 ins an addl colophon [*Kanda name* बाल° *Sarga no* पंचदश]

After 487* Ś1 D1–3 5 7 9 12 ins while D11 ins after the addl colophon after 488*

489* तत प्रादा सुविपुल धन बहुविध तदा ।
ऋष्यशृङ्गाय मेधावी राजा देवसमद्युति ।
प्रतिगृह्य च तत्सर्व धन द्विजवरस्तदा ।
श्वश्रूभ्य प्रददौ गत्वा सर्वाभ्य प्रीतिपूर्वकम् ।

[No comm —(1 1) D2 3 प्रादाय D5 प्रसादात् (sic) D9 प्रापत् (for प्रादात्) D2 3 विपुल —D11 om 1 3 and 4 —(1 3) D3 7 9 तु (for च) —D9 om 1 4 —(1 4) D1 स्वस्रूभ्यो (sic) वरदो D3 राजा (for गत्वा)]

—After, 489*, Ś1 D1–3 5 7 9 12 ins a passage given in Appendix I (no 3), while Ñ V B D10 11 13 ins after 1 4 of 514*

Colophon D1 om (cont the sarga) —*Kanda name* Ś1 Ñ3 V4 Dt D4 6 10 om V1 3 B आदि°, D3 अयोध्या°, D5 7–9 11 12 14 T बाल° —*Sarga name* Ś1 D1 3 5 7 9 12 पुत्रजन्म, Ñ V (V3 prefixes दिव्य) B D10 पायसोत्पत्ति —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 V1 4 B1 4 D3 5 12 om Ñ2 B2 3 15 V2 17 V3 D7 10 14 Dt S (except M4) षोडश , D2 11 M4 पंचदश (D2 °दशम), D4 6 8 14 षोडश 16, D9 एकोनविंशति 19 —D13 इत्यार्षे-यणे-काडे पायसो-र्नाम पंचदश सर्ग (lacuna in place of dash) After colophon G1 2 4 M2 conclude with श्रीरामाय नम , G3 with श्रीमते रामानुजाय नम

16

☞ Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 M4 transp Sarga 16 and 514* (subst for 1–21 in sarga 17)

1 T2 begins with श्रीरामचन्द्राय नम T1 missing from त्व in^a up to र्भ in^d on a damaged fol —^{a}) M4 पुत्रता Ś1 D4 read तु in marg B2 देवे, D9 कृष्णे (for विष्णौ) —^{b}) B2 विष्णौ (for राज्ञस्) Ñ V B D10 13 M4 दशरथस्य तु (Ñ1 V3 D13 हि, V1 B1 2 च, M4 थ [sic]) —^{c}) Ś1 देवतास्सर्वान् (sic), Ñ V B D10 13 M4 देवानाहूय (for देवता सर्वा) —^{d}) Ñ2 B3 (marg as in text) D10 स्वयं, V1 विभु (for इदम्) Ñ1 इदमब्रवीत् (for भगवानिदम्)

2 ^{a}) B3 सत्यबधस्य Ñ (Ñ2 marg) V B D10 13 M4 देवस्य, D12 M2 धीरस्य (for वीरस्य) M3 तस्य सत्याभिसंधस्य —^{b}) Ñ V B1 3 D10 वो, D9 च, D13 वै, T3 om (for नो) Ñ2 B3 D10 हितार्थिन , D3 हितैषिणै (sic) (for हितैषिण) —^{c}) V2 D10 13 सहायं, B2 (marg)–4 साहाय्यं (for सहायान्) Ś1 D2 5 7 11 12 सृजत (D5 °तो) Ñ V B D10 13 M4 समरे (B2 marg समये) D1 असृजतो (hypermetric) D3 असृजत् (for बलिन) —^{d}) Ś1 D2 3 5 7 11 12 बलिन , Ñ V1 3 B D10 13 कुरुध्व, D1 बलवान् Cm k as in text (for सृजध्व) D13 राम (sic) (for काम)

3 ^{a}) Ś1 D1 3 5 7 9 11–13 मायाविनश्च, Cg k t °विदश (as in text) Ś1 Ñ V2–4 B D5 10 12 13 च वीरा(V2 D12 °रा)श्च, V1 प्रवीराश्च, D3 °शूरा * (for च शूराश्च) M4 शूरानवहितोत्साहान् —^{b}) V1 रावणेण (for वायुवेग) V3 -समा * *, V4 °न्नणे, B1 °न्युधि, G2 °कुला , M4 पराक्रमान्, Cg t as in text (for -समाञ्जवे) —V2 om 3^c–4 —^{c}) M3 नीति (for बुद्धि) Ś1 D1–3 5 7 12 मतिबुद्धिसमायुक्तान् , Cg as in text (for ^{c}) —T1 missing from पराक्रमान् up to स in 4^c on a damaged fol —^{d}) Ś1 D1–4 7 9 12 T3 G1–3 M1 2 विष्णोस् M4 देवतुल्यबलद्युतीन्

4 D5 om (hapl) 4–6 V2 om 4 T1 missing up to स in 4^c (for V2 and T1 cf v1 [3) M4 om (hapl ?) 4^{ab} —^{a}) D2 3 7 नयज्ञान्बुद्धिसंपन्नान् (= 3^c) —^{b}) V4 नित्य , D4 Cg k सिंह , Cr m as in text (for दिव्य) D9 12 -सनहना (metathesis), T2 -सह* ना (for सहनना) —^{c}) Ś1 B1 सर्वास्तु, D2 सर्वासु, D9 सर्वार्थ , Cr m g t as in text (for सर्वास्त्र) V1 सर्वशास्त्रगुणोपेतान् . —^{d}) B3 अमृत (sic) (for अमृत) Cr m g t प्राशनान् (as in text) Ś1 D11 12 प्राशकोपमान् , Ñ V1 3 4 B D10 13 M4 प्राशिभि समान् , D1–3 7 प्राशनोप (D7 °त) मान् , D9 G3 -प्राशिता(G3 °ना [sic])निव, T3 -प्राशनानपि M3 प्राशनानि च (sic)

अप्सरःसु च मुख्यासु गन्धर्वीणां तनूषु च ।
यक्षपन्नगकन्यासु ऋक्षविद्याधरीषु च ॥ ५
किंनरीणां च गात्रेषु वानरीणां तनूषु च ।
सृजध्वं हरिरूपेण पुत्रांस्तुल्यपराक्रमान् ॥ ६

ते तथोक्ता भगवता तत्प्रतिश्रुत्य शासनम् ।
जनयामासुरेवं ते पुत्रान्वानररूपिणः ॥ ७
ऋषयश्च महात्मानः सिद्धविद्याधरोरगाः ।
चारणाश्च सुतान्वीरान्ससृजुर्वनचारिणः ॥ ८

5 Ds om 5 (cf v.l 4) —^{a}) B3 अप्सरासु (sic) V4 मुख्या* —^{b}) Ś1 Ñ V B Dt D6 9–13 गधर्वाणा (sic), D3 ग*वाणा (sic), Cm k t as in text (for गन्धर्वीणा) Ñ2 V B2–4 D10 11 13 वधूषु, D2 स्वनेषु (sic) (for तनूषु) —G4 M3 om (hapl) 5^{cd} D11 transp 5^{cd} and 6^{ab}. Cr m g t do not comment on ^{cd} —^{c}) Ś1 V2 D1 3 7 9 11 13 ऋषि, Ñ V4 B3 4 D10 M4 ऋश्र, V1 ऋव्य (for यक्ष) D7 -कल्पासु (for -कन्यासु) —^{d}) Ñ V B D10 13 तथा (for ऋक्ष) B4 om, Ck विद्याधरीषु (as in text) Ś1 D1 3 7 9 11 10 विद्याधरसुतासु(D11 °नि [sic])च, M4 किंनरीणा च योनिषु (cf 6^{a})

6 Ds om 6 (cf. v l 4) D11 transp 5^{cd} and 6^{ab} Cr m g k do not comment on ^{ab} —^{a}) Ś1 Ñ V B D2 6 9–11 13 M3 किंनराणा V1 om च (submetric) Ś1 D1–3 7 9 10 देहेषु, Ñ V B D10 11 13 योषित्सु (for गात्रेषु) M4 विद्याधरीणा योनीषु (cf 5^{d}) —^{b}) Ś1 Ñ V B D2 6 10 11 13 वानराणा Ś1 D1–3 9 11 12 तथैव च, Ñ V B D10 13 M4 च सर्वश (for तनूषु च) —T1 missing from हरिरूपेण up to जाम् in l 1 of 490* on a damaged fol —^{c}) T2 कामरूपेण Ñ V B D10 13 M4 जनयध्वमपत्यानि —^{d}) Ś1 D1 3 7 9 11 12 हरितुल्य, Ñ V B D10 13 M4 हरीन्हरि (for पुत्रास्तुल्य) Cm g k t तुल्यपराक्रमान् (as in text) —After 6 Dt D4 6 8 9 14 S Cm g k t ins

490* पूर्वमेव मया सृष्टो जाम्बवानृक्षपुंगव ।
जृम्भमाणस्य सहसा मम वक्त्रादजायत ।

[T1 missing up to जाम् D9 (before corr as above) नाम्बवान् —(l 2) M4 स हरिर् (for सहसा) T1 अना * *]

7 D13 om 7 D11 om 7^{ab} —^{ab}) Ñ V B D10 M4 ते तथेति प्रतिज्ञाय ब्रह्मणो वचन (V4 °नात्) सुरा, Cg as in text (for ^{ab}) —^{c}) Ś1 D1 3 5 7 11 12 जनयन्देवगंधर्वा (D3 7 °र्वे, D12 °र्वान्) Ñ V2–4 B D10 M4 जनया(V2 °नं)चक्रिरे पुत्रान्, V1 जनया * * ते पुत्रान् —^{d}) D3 7 वै काम, D11 वान *, D12 * नर (for वानर) Ñ V B D10 M4 आत्मतुल्यपराक्रमान्

8 D7 12 om (hapl.) 8 Ct does not comment on 8^{ab} reads 8^{cd} after 12 (after l 3 of 495*) —^{a}) Cg ऋषयश्च (as in text) Ñ1 V2–4 B1 D13 देवदेवर्षि (V4 transp देव and देवर्षि) गधर्वा, Ñ2 V1 B2–4 D10 M4 देवर्षियक्षगंधर्वा (M4 °र्वे) —T1 missing from श्चा up to वानरेन्द्र in l 1 of 491* —^{b}) Ś1 Ñ V B D1 3 5 10 11 13 सिद्धाश्च सह (V4 °*) किंनरै (V4 पन्नगै) M4 सिद्धाश्चान्ये दिवौकस —After 8^{ab}, G1 3 ins l 3 of 495* repeating in its proper place —^{c}) Ñ V3 B1 3 4 D10 11 13 वानरांश्च; V2 वल्गिनश्च (for चारणाश्च) Ś1 D1–3,5 11 [श्च]सृजन् (D3 °द्) (for सुतान्) Ś1 D1–3 5 (after corr sec m) 11 M4 घोरान्, Ñ V B D10 शूरान् (for वीरान्) —^{d}) Ś1 D1–3 5 11 वानरान्, D4 *सृजुर्, M4 असृजन् (for ससृजुर्) Ś1 वनवासिन, Ñ V B D10 13 T2 काम(V3 कपि)रूपिण, M4 घोरविक्रमान्, Cg वनचारिण (as in text) Dt D6 8 M3 repeat 8^{cd} after l 3 of 495* —After 8 Dt D4.6 8 9 14 S (M4 after 9) Cr m g k t ins

491* वानरेन्द्र महेन्द्राभमिन्द्रो वालिनमात्मजम् ।
सुग्रीवं जनयामास तपनस्तपतां वर ।
बृहस्पतिस्त्वजनयत्तारं नाम महाहरिम् ।
सर्ववानरमुख्यानां बुद्धिमन्तमनुत्तमम् ।
धनदस्य सुत श्रीमान्वानरो गन्धमादन ।
विश्वकर्मा त्वजनयन्नलं नाम महाहरिम् ।
पावकस्य सुत श्रीमान्नीलोऽग्निसदृशप्रभ ।
तेजसा यशसा वीर्यादत्यरिच्यत वानरान् ।
रूपद्रविणसंपन्नावश्विनौ रूपसंमतौ ।
मैन्दं च द्विविदं चैव जनयामासतु स्वयम् ।
वरुणो जनयामास सुषेणं नाम वानरम् ।
शरभं जनयामास पर्जन्यस्तु महाबल ।
मारुतस्यात्मज श्रीमान्हनूमान्नाम वानर ।
वज्रसंहननोपेतो वैनतेयसमो जवे ।
सर्ववानरमुख्येषु बुद्धिमान्बलवानपि ।

[Cr comments only on l 9 and 12 T1 missing up to वानरेन्द्र T3 महामागां (sic) (for महेन्द्राभम्) D4 9 14 S (except T2) ऊर्जित (for आत्मजम्) —(l 2) M4 आदित्यम् (for तपनस्) —Ck does not comment on l 3 8 and Ct on l 3-6 —(l 3) Dt D6 8 M1 (before corr) -कपि, D4 -वन, G1 (before corr) 2 -हरि (sic) (for -हरिम्) —(l 4) M4 repeats l 4 after l 6 transp D6 (before corr as above) मुख्यान —T1 missing from सुत up to हा in l 6 on a damaged fol —(l 5) T3 गधमादन (sic) —M4 reads l 6 after l 8 —(l 6) Dt D6 8 T3 -कपि D14 गिरि, M4 -बल (for -हरिम्) —(l. 8) D4 तेजसो यशसो D9 °ल रोचत, T3 °तिरिके स M4 शौर्येणा° (for वीर्यादत्यरिच्यत) Dt D6 8 T2 G1 3 M2 (before corr) वीर्यवान् —(l 9) D9 G1 °सत्तमौ, T2 °सपन्नौ M3 इव° M4 देवसत्तमौ (for रूपसमतौ) —Cm does not comment on l 10 —(l 10) G1 मैंदश् T3 °ध (sic), G1 °दश् M4 त्रिविद (for द्विविद) M4

ते सृष्टा बहुसाहस्रा दशग्रीववधोद्यताः ।
अप्रमेयबला वीरा विक्रान्ताः कामरूपिणः ॥ ९
ते गजाचलसंकाशा वपुष्मन्तो महाबलाः ।
ऋक्षवानरगोपुच्छाः क्षिप्रमेवाभिजज्ञिरे ॥ १०

यस्य देवस्य यद्रूपं वेषो यश्च पराक्रमः ।
अजायत समस्तेन तस्य तस्य सुतः पृथक् ॥ ११
गोलाङ्गूलीषु चोत्पन्नाः केचित्संमतविक्रमाः ।
ऋक्षीषु च तथा जाता वानराः किंनरीषु च ॥ १२

सुतौ (for स्वयम्) —(l 11) Ck does not comment D9 G om (hapl) from सुषेण in l 11 up to माम in l 12 T1 missing from l 11 up to या in l 12 on a damaged fol —M4 om l 12 —(l 12) D1 9 14 T1 · G M1-3 महाबल —Cm does not comment on l 13–15 —(l 13) Dt D6 8 औरस, T3 आमन (for आमज) D6 श्रीमा * * * * न् —(l 14) D9 वज्र (for वज्र) T2 सह * नो°, G2 -हसननोपेनो (metathesis) (for महननोपेनो) D9 -समाह्वे (for -समो नवे) —M1 om l 15 —(l 15) Cg k t do not comment D4 -मुख्येभ्यो (for -मुख्येषु)]

—After 491* M4 ins 495* (om l 5-8)

9 D13 om (hapl) 9 Cr m do not comment —a) V1 सृष्टा (m as in text) (for सृष्टा) Ś1 दश (for बहु) —T1 missing from वधो up to गजा in 10a on a damaged fol —b) Ś1 -वधोद्धता, Ñ V B D10 11 -वधेप्सुमि, D1 3 7 -वधे वृता D4 Cg k t -वधे रता, D9 -वधे रिता, D14 T2 G M1-3 -वधे धृता, T3 -वधाद्दता, M4 -वधैषिण, Ct as in text (for -वधोद्यता) —After 9ab B3 ins

492* महामेघौघकर्माणो मेघस्तननिनादिन ।

—Cg k t do not comment on cd —c) Ś1 D1 6 11 13 धीरा, Ñ V B D10 M4 देवैर्, D2.3 7 केचिद् (for वीरा) —d) Ś1 Ñ V2–4 B D1 3 10–12 M4 वानरा, V1 सर्वे ते (for विक्रान्ता) D1 -चारिण (for -रूपिण) D2.3 7 वानरा वन चारिण —After 9 M4 ins 491*

10 V3 om 10ab T1 missing up to गजा (cf v l 9) —a) Ś1 D1-3 5 7 11 13 ते सुजान(D1 °च)ह, D4 M3 Cg मेरुमंदर, D9 तेजमानह, Ct as in text (for ते गजाचल) Ñ V1 2 4 B D10 13 -सन्निभा, V2 धमाण, Cg t as in text (for -संकाशा) —b) Ś1 D1-3 5 7 9 11 13 वीर्यवन्तो, Cg as in text (for वपुष्मन्तो) Ñ V1 2 4 B D10 13 M4 सिंह सहननोपस —c) V1 D9 ऋष्य (for ऋक्ष) D13 ऋक्षं वानर गोपुच्छ —d) D1 3 7 वि°, D9 प्र°, Cg as in text (for [अ]भिजज्ञिरे) Ñ V B D10 13 M4 जज्ञिरे (V2 * * * B4 जज्ञिरे) सद्(B1 सिंह D13 M4 मेघ)चारिण (B2 3 both marg also कपिरूपिण and कामरूपिण resp))

11 a) Dt missing (for देवस्य) Ñ V B D10 13 M4 वीरो Cr m g k t as in text (for रूपं) —b) Ñ V2 4 B D10 13 M4 यद्रूपं च, V1 यश्चैवो च T3 °वस्य G2 यश्च Cr m g k t as in text (for वेषो यश्च) Ś1 D 3 5 7 11 13 देवरूप(D1 °व)श्च न D2.3 7 11 च)द्विधं D1 महीयं तत्पराक्रम —c) Ś1 D5 12 जज्ञे स सदृशस्तेन, Dt D6 8 M3 °समं तेन, D1 3 7 11 अजायन्स (all sic) दृशास्तेन D2 अजाये रत सदृशास् (sic) T3 °सुतस्तेन, Cg as in text (for c) —d) D2 तेन (for first तस्य) Dt D6 8 M3 Ct पृथक, D1-3 7 11 सुतास्, D9 सुत, T3 सम, Cg as in text (for सुत) Ś1 D1 3 5 7 11 12 तदा, Cg t पृथक (as in text) —For 11cd Ñ V B D10 13 M4 subst

493* तस्य तस्यैव सदृश स स पुत्रो व्यजायत ।

[V1 सदृश V2 4 D13 तेषां V3 तस्य B4 सम (for स स) B1 व्यराजत (for व्यजायत) M4 तस्यैव सदृश पुत्रस्तस्य तस्याभ्यजायत]

12 T1 missing 12 from ला on a damaged fol —a) Dt D3–9 11 13 T3 M3 गोलाङ्गूलेषु, Cg as in text D9 समुत्पन्ना (hypermetric) —b) Dt D4 6 8 Ct किंचिद्, Cg केचित् (as in text) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 स्वमित, Ñ V B D10 13 M4 अद्भुत, Dt D6 8 Ct उन्नत, Cg as in text (for संमत) V1 -दर्शना, D10 विश्मा —c) D3–6 9 13 T3 ऋक्षे (D3 °षी [sic])षु (for ऋक्षीषु) Ś1 तथा वीरा, D1–3 5 7 11 12 °घोरा, M3 समुत्पन्ना (for तथा जाता) —d) Ś1 D1 3 5 7 11 12 °री, Cg as in text (for वानरा) T2 G2.4 M1 वान°, Cg t as in text (for किंनरीषु) —For 12cd, Ñ V B D10 13 M4 subst

494* वानरीष्वपि यक्षीषु किंनरीषु च वानरा ।

[Ñ2 V1 B3 4 D10 च° V3 विद्याध्रीषु (for [अ]पि यक्षीषु) M4 [अ]पि (for च)]

—After 12 Dt D4 6 8 9 14 S (M4 after 491*) Cr m g t ins

495* देवा महर्षिगन्धर्वास्तार्क्ष्ययक्षा यशस्विन ।
नागा किंपुरुषाश्चैव सिद्धविद्याधरोरगा ।
बहवो जनयामासुर्हृष्टास्तत्र सहस्रश ।
वानरान्सुमहाकायान्सर्वान्वै वनचारिण ।
अप्सरस्सु च मुख्यासु तथा विद्याधरीषु च । [5]
नागकन्यासु च तदा गन्धर्वीणां तनूषु च ।
कामरूपबलोपेता यथाकामविचारिण ।
सिंहशार्दूलसदृशा दर्पेण च बलेन च ।

[Cl does not comment on 495* G3 om l 1-6 M1 om l 5-8 G1 om l 5-7 —(l 1) Cr does not comment T3 देवास्तु (for देवा महर्षि) M4 दर्शने° च मौ वै (for the prior half) D4 गन्ध°, D6 11 G4 M2 गन्ध°, M3 गन्धर्व (for गन्धर्वा) —(l 2) Cf I 16 5*

शिलाप्रहरणाः सर्वे सर्वे पादपयोधिनः ।
नखदंष्ट्रायुधाः सर्वे सर्वे सर्वास्त्रकोविदाः ॥ १३
विचालयेयुः शैलेन्द्रान्भेदयेयुः स्थिरान्द्रुमान् ।
क्षोभयेयुश्च वेगेन समुद्रं सरितां पतिम् ॥ १४
दारयेयुः क्षितिं पद्भ्यामाप्लवेयुर्महार्णवम् ।
नभस्तलं विशेयुश्च गृह्णीयुरपि तोयदान् ॥ १५
गृह्णीयुरपि मातङ्गान्मत्तान्प्रव्रजतो वने ।
नर्दमानांश्च नादेन पातयेयुर्विहंगमान् ॥ १६

for the post half D6 सिद्धा (for सिद्ध-) M4 यक्षा विद्याधरा स्तथा (for the post half) —Cr m t do not comment on l 3-8 —(l 3) G1 3 ins l 3 after 8ab and repeat here M1 वस(sup lin मह)वो (for बहवो) T3 तुष्टा (for हृष्टान्) D4 तुष्टा, T3 पुष्टा M1 तास्तान् (for तत्र) M4 वनौकस (for महस्रस) —After l 3 Dt D6 8 M3 repeat Ct reads 8cd —(l 4) T1 missing from चारिण up to first च in l 6 on a damaged fol M4 -घोरान्सत्सुर् (for -कायान्सर्वान्वै) —(l 5) D9 अप्सराम —(l 6) D4 8 14 T2 3 G1 3 M1 3 तथा (for तदा) D6 गन्धवाणा —(l 7) D4 M3 -काम (for -काम) —(l 8) T3 विक्रमेण (for दर्पेण च) T2 * लेन (for बलेन)]

13 a) D1-3 7 शैल, Cg k as in text (for शिला) Ñ V B D10 13 M4 शैलशृङ्गप्रहरणा —b) Ñ V B D10 13 M4 महा (for सर्वे) Dt D6 8 पर्वत (for पादप) D2 3 7 om 13c-14b —c) Ñ2 (marg as in text) पुराद्र, V1 -युधैस्, D6 -युधो (sic) (for -युधा) Ñ V B D10 13 M4 चैव (for सर्वे) —T1 missing from सर्वा up to 14b on a damaged fol —d) Ś1 D1 5 11 12 वै कामरूपिण, T3 G1 3 शस्त्रास्त्र, Cg t as in text (for सर्वास्त्रकोविदा) Ñ V B D10 13 M4 कामरूपा(B4 D13 °प)बलान्विता (V2 महाबला)

14 D2 3 7 om T1 missing 14ab (cf v l 13) —a) M4 आकम्प°, Cg k t as in text (for विचालयेयु) —b) M4 उत्क्षिपेयुर् (for भेदयेयु) D9 14 T2 G1 3 4 M3 स्थितान्, M2 सरो, M4 महा (for स्थिरान्) —For 14ab Ś1 D1 5 11 13 subst

496* उत्पाटयेयुश्च गिरीन्भिन्द्युः क्रोधात्तथा द्रुमान् ।

[D13 अचलान् (for च गिरान्) Ś1 कोपाद् (for क्रोधाद्) D13 transp भिंद्यु and क्रोधाद् D13 महा (for तथा)]
while Ñ V B D10 subst

497* आचालयेयुरचलानुन्मथ्नीयुर्महाद्रुमान् ।

[V1 चैव चलान् (hypermetric) (for अचलान्) V4 नयेयुरके ह्यचलान् (for the prior half) V1 उन्मूलेयुर् V2 विमथ्नयुर्, V3 B1 2 (m as above) उन्मथ्युर्, V4 विमथेयुर् (for उन्मथ्नीयुर्)]

—D2 om (hapl) after क्षोभयेयु in 14c up to श्च in 15c —c) V3 विक्षोभयेयु (for क्षोभयेयुश्च) Ñ V B D10 13 M4 सहसा, M4 गमीरान् (for वेगेन) —d) Ñ V B D10 13 गमीरान्सलिलाद(D13 °श्र)यान्; M4 सहसा(न्)मलिलह्रदान्

15 D2 om up to श्च in 15c (cf v l 14) —a) Ś1 D1 3 5 7 11 12 क्षितिं पादैर्, Ñ V B D10 13 °दोर्भ्याम्, M2 damaged (for क्षितिं पद्भ्याम्) —b) Ś1 D5 11 उत्प्लु°, Ñ V B D10 13 M4 उत्पते°, M2 * * वेयुर्, Cm g k t as in text (for आप्लवेयुर्) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10 11 13 M4 नभस्त (Ñ2 V D1 3 °स्थ) ल (D10 °लात्), Dt D6 8 9 °वान् (for महार्णवम्) D12 उत्प्लवेयुर्नभस्तलं (corrupt) —c) D4 14 T G M3 नभस्थल T3 विचेरुश्च (for विशेयुश्च) Ś1 D1-3 5 7 11 12 धुनुयु (D1 3 7 अन्वयु D2 om) श्वस(D* °*)ना(D1 7 च समा)विद्धान् —d) Ś1 D1 3 5 7 11 12 सनलान् (for गृह्णीयुर्) —For 15cd, Ñ V B D10 13 M4 subst while D1 ins after 15ab

498* पातयेयुर्नभश्चरानुत्पत्याकाशचारिण ।

[D1 ख° M4 पाट° (for पातयेयुर्) V1 जलदान् (submetric) (for नभश्चरान्) V1 उपेत्य B1 4 D13 M4 उत्(M4 आ)प्लुत्य D10 उद्यति (for उत्पत्य) D13 [आ]क्राम (for [आ]काश)]

16 a) V2 °श्चापि, V3 गृह्णीपु° (sic) D10 °रपि (for गृह्णीयुरपि) Ś1 D5 11 12 नागेंद्रान् (for मातङ्गान्) —b) Ñ V1 2,4 B D1 9 11 13 M4 प्रनवितान् (D11 °वितो), D10 14 T1 G M1 3 Ck प्रव्र(D10 G2 M1 3 °ब्रा)जितान् (M2 °तो), Cm g t as in text (for प्रव्रजतो) V1 वरे, B2 3 रणे (for वने) Ś1 D5 12 मत्तान्सुनिनितश्रमान्, V3 उन्मत्तांश्च महावने, D2 3 7 मत्ता(D2 अन्या)नपि हि (D2 च) दृप्ति(D3 °प्ति sic) ण —After 16ab B3 ins

499* अपर्याप्तबला सर्वे अस्त्रशस्त्रविशारदा ।

[Note hiatus between the two halves]

—T1 missing from मा in 16c up to प्रसूता in 17a on a damaged fol —c) D9 14 T2 3 G M1,3 नर्दमानास्, Cm °मान् (as in text) Ct नादेन (as in text) Ś1 D1 3 5 7 11 12 नदतोपि तथा (D1 3 7 हि च) ज्योतिः (D1 3 7 11 °श्च), Ñ V B D10 13 पत(B2 उत्तु)गानपि (D13 °गमपि) वेगेन (V4 वेगान् submetric) M4 पतगान्पतमानाश्च —d) D2 घातयेयुर्, Ct पातयेयुर् (as in text) Ñ V B D10 13 M4 नभ(V2 °भ)स्त(Ñ2 V °स्थ)लान्, D3 विहगमा (for विहगमान्)

ईदृशानां प्रसूतानि हरीणां कामरूपिणाम् ।
शतं शतसहस्राणि यूथपानां महात्मनाम् ।
बभूवुर्यूथपश्रेष्ठा वीरांश्चाजनयन्हरीन् ॥ १७

अन्ये ऋक्षवतः प्रस्थानुपतस्थुः सहस्रशः ।
अन्ये नानाविधाञ्शैलान्काननानि च भेजिरे ॥ १८
सूर्यपुत्रं च सुग्रीवं शक्रपुत्रं च वालिनम् ।
भ्रातरावुपतस्थुस्ते सर्व एव हरीश्वराः ॥ १९

17 T1 missing up to प्रसूता (cf v l 16) —a) V4 °शानान्, D13 °शीना (for ईदृशानां) N1 V B D10 13 तथा (Ñ1 V1 B1 2 D13 °दा) न(V1 3 4 B1 य)शे (B2 D10 13 °शुर [sic]) Ñ2 तथा तहु(befor corr °शु)र् (sic), D1 5 7 संप्र(D7 प्रस)भूत D4 5 11 12 °नां T3 प्रभू° (for प्रसूतानि) —b) B4 D3 om (hapl), D2 7 °चारिणा D4 9 T3 वानरहमां (for कामरूपिणाम्) —M2 damaged —c) —Ś1 D1 3 5 7 11 °स्राणां (D2 ° *) (for सहस्राणि) N V B D10 13 अनेकानि सहस्राणि Cg k t as in text (for c) —d) B4 om (hapl), M4 महौजसां (for महात्मनाम्) —After 17cd Ś1 Dt D1 3 11 12 14 S (M4 after l 1 of 504*) Cg k t (all comm on l 2 only) ins

500* ईदृशं कीर्तितं राम पुराहिंसुकरोपिणाम् ।
त प्रधानेषु यूथेषु हरीणां हरियूथपा ।

[Except Ś1 D3 13 all om l 1 —(l 2) M2 fol damaged from first यु up to णां D1 यूथेषु D3 मुख्येषु (for यूथेषु)]

On the other hand N V B D10 13 ins

501* दानमादप्रसंकल्पेषु वानराणां तरस्विनाम् ।

[No comm V2 3 नीलन्त (V2 °नि) V4 नीन्दार (submetric) (for मन्येषु)]

19 M4 reads 19 after 17cd T1 missing up to सुग्री (cf v l 18) —a) D12 om च D• reads nominative in place of accusative G1 3 सुग्रीवं सूर्यपुत्रं च (by transp) —b) V1 इन्द्र (for शक्र) D2 शक्रपुत्रश्च वालिन (sic) —After 19ab D13 ins 503* —M2 missing from तस्थु up to ह in 19d on a damaged fol —c) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 च (for ते) —d) Ś1 D1–3 5 7 11 12 तेऽपि सर्वे (for सर्व एव) V1 B3 (marg) महीश्वरा Dt D6 8 सर्वे च हरियूथपा —After 19 Ś1 D1–3 5 7 11 13 (D11 13 after 20) ins

502* तथा दशग्रीववधे स्वयंभुवा
निशम्य सर्वं विहितं शतक्रतु ।
मनुष्यलोके प्रभुरप्यसौ ययौ
दिवौकसां पुत्रयुतं सुरेश्वर ।

[(l 1) D3 * * ग्रीव —(l 2) D2 13 निशम्य Ś1 D13 विहितं D13 विहु (sic) (for विहितं) D3 श * क्रतु —(l 3) D1–3 7 °लोके D11 विष्णु° (for मनुष्यलोके) D3 [म]दार् (for ययौ) —(l 4) Ś1 D13 °पुत्रे D1 ऐरावतं° (for दिवौकसां) D11 रो° D13 रारे° (both sic) (for सुरेश्वर)]

On the other hand B1 4 Dt D6 8 9 11 (after 19ab) 14 S Cg t ins

503* सर्वे वीर्ये हनुमन्मसंपोश्च हरियूथपः ।

तैर्मेघवृन्दाचलतुल्यकायै-
महाबलैर्वानरयूथपालैः ।
बभूव भूर्भीमशरीररूपैः
समावृता रामसहायहेतोः ॥ २०

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे षोडशः सर्गः ॥ १६ ॥

१७

निर्वृत्ते तु क्रतौ तस्मिन्हयमेधे महात्मनः ।
प्रतिगृह्य सुरा भागान्प्रतिजग्मुर्यथागतम् ॥ १
समाप्तदीक्षानियमः पत्नीगणसमन्वितः ।
प्रविवेश पुरीं राजा सभृत्यबलवाहनः ॥ २
यथार्हं पूजितास्तेन राज्ञा वै पृथिवीश्वराः ।
मुदिताः प्रययुर्देशान्प्रणम्य मुनिपुंगवम् ॥ ३

महाबलो (for तांश्च सर्वान्) D9 °बाहुबल (sic) (for महाबाहु बली) M3 repeats विपुल —(1 4) M4 ऋक्षवानरकिंनरान् (for the post half) —(1 5) G1 -वनार्णवे —(1 6) D9 विलाप (sic) (for विविध) D9 -लक्ष्मण यजने (by transp)]

20 Ś1 D1 3 5 7 12 om 20 —[a]) D13 तन् (for तैर्) V2 -वृन्दानि च, B4 -तुल्याचल, D13 -वृन्दावलि (for -वृन्दाचल) Dt D6 8 9 कूटसंनिभैर्, D4 14 S -कूट (M4 शृङ्ग) कल्पैर्, D11 -तुल्यविग्रहैर् (for -तुल्यकायैर्) —[b]) Dt D6 8 M4 Ct -यूथपाधिपैः (M4 °चलैः), D4 9 G1 -यूथपैश्च, T3 -यूथपाद्यैः (for -यूथपालैः) —[c]) V4 lacuna for four letters after व in बभूव V3 बभूवतुर् (for °भूर्) D9 भूमिश्च°, D11 भूर्भूमिधरानु°, D13 भूमि स°, Cr m g t as in text (for भूर्भीमशरीररूपैः) —T1 damaged for [d] —[d]) V3 °तौ D11 समाच* (sic) (for समावृता) B4 *म (for राम) M4 भूतैः (for हेतोः) —After 20 D11 13 ins 502*

Colophon *Kanda name* Ś1 Ñ2 D1 10 om T1 damaged V B D11 आदि°, D3 अयोध्या° —*Sarga name* Ś1 Ñ V1 3 4 B2–4 D1 3 5 7 9–12 वानरोत्पत्ति, V2 देवजन्म, B1 ऋक्षवानरोत्पत्ति D2 वानरादि, D13 * * * त्पत्ति — *Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 V1 4 D3 6 12 13 om. Ñ2 B D10 11 20 V2 22 V3 19 D1 7 15 D2 as in text D5 S (except M3 4) सप्तदश, Dt D4 6 11 M3 4 सप्तदश 17 D9 विंशति 20 —After colophon D10 concludes with इति उपोद्घातकथाप्रसंग समाप्त, G1 2 4 M2 श्रीरामाय नमः, G3 श्रीमते रामानुजाय नमः

17

☞ Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 M4 transp Sarga 16 and 514* the substitute passage of 52 lines for st 1–21 in this Sarga In addition to the subst 514* Ś1 D1 3 5 7 12 13 (l 1–4 are omitted in these MSS except D13) read (var) st 1 2[cd], 6 8[ab] 9[ab] (D7 om) and 10 also in their proper place after transposing 10 after 2[cd] and 8[ab] after 9[ab]

1 T2 begins with श्रीरामचन्द्राय नमः —[a]) Ś1 D1–5 7 9 12 14 T2 G2–4 M1 3 निवृत्ते, Cm g k t निर्वृत्ते (as in text) T2 *sup lin* तु —[b]) M3 वाजि, Cg k t as in text (for हय) T1 damaged for त्मन in महात्मन —[c]) D1 तत्र (for प्रति) Dt D6 8 [अ]मरा (for सुरा) Ś1 D1–3 5 7 12 13 भाग G1 (before corr) त्याभान् गान् (sic) (for भागान्)

2 Cf v l 1 and 21 —[c]) D9 पुर (for पुरीं) —[d]) T1 missing from व in 2[d] to ता in 3[c] on a damaged fol D5 -वा*न (for -वाहन)

3 Cf v l 1 and 21 T1 damaged up to मुदिता in [c] (cf v.l 2) —[a]) G1 2 यथान्यत् (for °र्हं) —[b]) Dt D6 8 च (for वै) —After 3 Dt D4 6 8 9 11 S (except M4) Cg k.t ins

505* श्रीमता गच्छता तेषां स्वपुराणि पुरात्ततः ।
बलानि राज्ञा शुभ्राणि प्रहृष्टानि चकाशिरे ॥

[Cr m do not comm —(l 1) T1 missing (for तेषां) Dt D6 8 स्वगृहाणि Dt पु*त, T3 मन (for पुरात्) M3 तदा (for तत)]

गतेषु पृथिवीशेषु राजा दशरथः पुनः ।
प्रविवेश पुरीं श्रीमान्पुरस्कृत्य द्विजोत्तमान् ॥ ४
शान्तया प्रययौ सार्धमृष्यशृङ्गः सुपूजितः ।
अन्वीयमानो राज्ञाथ सानुयात्रेण धीमता ॥ ५
कौसल्याजनयद्रामं दिव्यलक्षणसंयुतम् ।
विष्णोरर्धं महाभागं पुत्रमिक्ष्वाकुनन्दनम् ॥ ६
कौसल्या शुशुभे तेन पुत्रेणामिततेजसा ।
यथा वरेण देवानामदितिर्वज्रपाणिना ॥ ७
भरतो नाम कैकेय्यां जज्ञे सत्यपराक्रमः ।
साक्षाद्विष्णोश्चतुर्भागः सर्वैः समुदितो गुणैः ॥ ८
अथ लक्ष्मणशत्रुघ्नौ सुमित्राजनयत्सुतौ ।
वीरौ सर्वास्त्रकुशलौ विष्णोरर्धसमन्वितौ ॥ ९
राज्ञः पुत्रा महात्मानश्चत्वारो जज्ञिरे पृथक् ।
गुणवन्तोऽनुरूपाश्च रुच्या प्रोष्ठपदोपमाः ॥ १०

4 Cf v l 1 and 21 —^{a}) T3 गते तु —^{b}) D14 T1 2 G4 M1 3 तदा, G2 तथा (for पुन) —T1 damaged from रीं in 4^c to शृं in 5^b —^{c}) G2 M1 पुर (for पुरीं) —^{d}) D14 T2 3 G2 4 M1–3 °त्तम, G1 3 द्विजर्षभ, Cg k t द्विजोत्तमान् (as in text)

5 Cf v l 1 and 21 T1 damaged up to शृ in 5^b (cf v l 4) —^{a}) G1 प्रददौ (for प्रययौ) —^{c}) Dt D6 8 G1 3 M2 अनुगम्यमानो राज्ञा च (G1 3 चै, M2 °थ) (hypermetric) ❀ Ck अनुगम्यमान इत्यृश्यशृङ्गविशेषणम्। आर्षं गुरुलघ्वक्षरवैषम्यम्।, Ct राज्ञा दशरथेन अनुगम्यमान ऋष्य शृङ्ग । ❀ —After 5 Dt D4 6 8–10 (D10 om l 1–3 and ins l 4–7 after l 19 of 514*) 14 S (except M4) Cr m g k t (Cr m comm on l 4–7 Ck comm on l 1 and 4–7) ins

506* एव विसृज्य तान्सर्वान्राजा सपूर्णमानस ।
उवास सुखितस्तत्र पुत्रोत्पत्तिं विचिन्तयन् ।
ततो यज्ञे समाप्ते तु ऋतूनां षट् समत्ययु ।
ततश्च द्वादशे मासे चैत्रे नावमिके तिथौ ।
नक्षत्रेऽदितिदैवत्ये स्वोच्चसस्थेषु पञ्चसु ।
ग्रहेषु कर्कटे लग्ने वाक्पताविन्दुना सह ।
प्रोद्यमाने जगन्नाथ सर्वलोकनमस्कृतम् ।

[(l 1) T3 सपूज्य (for विसृज्य) —(l 2) G2 उवाच (for उवास) D9 विचिंतयेत् —T1 damaged from तु in l 3 to नावमिके in l 4 —(l 3) D6 9 समायुयु (for समत्ययु) T3 M3 षड्क्रमत्ययात् (M3 °गात्) —(l 4) M2 तु (for च) D9 दशमे (for द्वादशे) —(l 5) G4 M2 सोच्च (for स्वोच्च) —(l 7) G1 प्रोचमाने D9 -लोकैर् (for -लोक)]

6 Cf v l 1 and 21 —^{b}) D4 वीर्यं, G1–3 M1 3 Cg सर्वं (for दिव्य) Ś1 D1 3 5 7 12 13 राजपिवर(Ś1 °रिव)ल (D12 °लर metathesis)क्षण(Ś1 °णै) —T1 damaged from द्दा in 6^c to मि in 7^b —^{c}) Dt °गा, D6 ** भाग (for महाभागं) Ś1 D1–3 5 7 12 13 साक्षाद्विष्णोस्तदर्धं(Ś1 °र्धे) हि —^{d}) Dt D6 8 9 G1 M2 ऐक्ष्वाकु (sic) G3 Cg k ऐक्ष्वाक- (for इक्ष्वाकु-) D4 इक्ष्वाकुकुलवर्द्धनं, T3 सर्वैं समुदित गुणै (cf 8^d) ❀ Ck ऐक्ष्वाकस्य दशरथस्य नन्दनम् । दाण्डिनायनेत्यादिना उकारलोप ❀ —After 6 Dt D6 8 M3 ins

507* लोहिताक्षं महाबाहु रक्तोष्ठ दुन्दुभिस्वनम् ।

[No comm M3 रक्तास्य (*for* रक्तोष्ठ)]

8 Cf v l 1 and 21 —^{ab}) T3 कैकेय्या Ś1 D1–3 5 7 12 13 कैकेयी जनयामास भरत धर्मवत्सलं

9 Cf v l 1 and 21 —^{b}) M3 सुषुवे (for [अ] जनयत्) Ś1 D1–3 5 12 13 जनितौ तौ सुमित्रया —T1 damaged from 9^c to मी in l 1 of 508* —^{c}) D4 9 transp वीरौ and सर्वास्त्रकुशलौ —After 9 Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) Cr m g k t ins

508* पुष्ये जातस्तु भरतो मीनलग्ने प्रसन्नधी ।
सार्पे जातौ तु सौमित्री कुलीरेऽभ्युदिते रवौ ।

[(l 1) T2 (before corr) पुष्य Dt जातस्म (sic) (for जातस्तु) —(l 2) D8 (before corr as above) Ck सार्पं (for सार्पे) Dt D9 G2 जाते (sic) G1 जातस् (for जातौ) D4 9 M3 च (for तु) G1 सौमित्रि, G4 सौमित्रे (sic) G3 कुलीर (for कुलीरे)]

10 Cf v l 1 and 21 —^{a}) Ś1 D1–3 5 7 12 13 तस्य, T1 2 राज, Cm g t as in text (for राज्ञ) —^{c}) Ś1 Dt D4 6 8 13 सुरूपाश्च, Cg k t as in text (for [ऽ]नुरूपाश्च) —^{d}) T3 रुचा (for रुच्या) Ś1 D1–3 5 7 12 13 लोकपालोपमा (Ś1 °मैर्) गुणै, D9 चत्वारो वासवोपमा Cm g k t as in text (for ^{d}) —After 10, Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) Cg k t ins

509* जगु कलं च गन्धर्वा ननृतुश्चाप्सरोगणा ।
देवदुन्दुभयो नेदु पुष्पवृष्टिश्च खाच्च्युता ।
उत्सवश्च महानासीदयोध्याया जनाकुल ।
रथ्याश्च जनसबाधा नटनर्तकसकुला ।
गायकैश्च विराविण्यो वादकैश्च तथापरै ।
विरेजुर्विपुलास्तत्र सर्वरत्नसमन्विता ।
प्रदेयाश्च ददौ राजा सूतमागधवन्दिनाम् ।
ब्राह्मणेभ्यो ददौ वित्त गोधनानि सहस्रश ।

[(l 1) D4 9 जगुर्गंधर्वपत्न्यो (for the prior half). T1 damaged from रो in l 1 to श्च in l 3 —(l 2) Dt D6 8 Ct च खात्पतत्, M2 पपात ह (for च खाच्च्युता) —(l 3) T3 सु (for च) —(l 4) G3 नर्त्कर्तक (sic) —(l 5) Dt

अतीत्यैकादशाहं तु नामकर्म तथाकरोत् ।
ज्येष्ठं रामं महात्मानं भरतं कैकयीसुतम् ॥ ११
सौमित्रिं लक्ष्मणमिति शत्रुघ्नमपरं तथा ।
वसिष्ठः परमप्रीतो नामानि कृतवांस्तदा ।
तेषां जन्मक्रियादीनि सर्वकर्माण्यकारयत् ॥ १२
तेषां केतुरिव ज्येष्ठो रामो रतिकरः पितुः ।
बभूव भूयो भूतानां स्वयंभूरिव संमतः ॥ १३
सर्वे वेदविदः शूराः सर्वे लोकहिते रताः ।
सर्वे ज्ञानोपसंपन्नाः सर्वे समुदिता गुणैः ॥ १४
तेषामपि महातेजा रामः सत्यपराक्रमः ।
बाल्यात्प्रभृति सुस्निग्धो लक्ष्मणो लक्ष्मिवर्धनः ॥ १५
रामस्य लोकरामस्य भ्रातुर्ज्येष्ठस्य नित्यशः ।
सर्वप्रियकरस्तस्य रामस्यापि शरीरतः ॥ १६
लक्ष्मणो लक्ष्मिसंपन्नो बहिःप्राण इवापरः ।
न च तेन विना निद्रां लभते पुरुषोत्तमः ।
मृष्टमन्नमुपानीतमश्नाति न हि तं विना ॥ १७
यदा हि हयमारूढो मृगयां याति राघवः ।
तदैनं पृष्ठतोऽभ्येति सधनुः परिपालयन् ॥ १८
भरतस्यापि शत्रुघ्नो लक्ष्मणावरजो हि सः ।
प्राणैः प्रियतरो नित्यं तस्य चासीत्तथा प्रियः ॥ १९

$D_{6\,8\,9}$ (before corr as above) $G_{2\,3}$ $M_{1\,2}$ Cg k t गायनैश्च (for गायकैश्च) D_4 निनादिन्यो (for विराविण्यो) Dt $D_{6\,8}$ Cg k t वादनैश्च, D_9 वाहकैश्च (for वादकैश्च) —$D_{9\,14}$ $T_{1\,2}$ G M_{1-3} om 1 6 —(1 6) D_4 reads तत्र in marg —(1 7) D_9 अदेय (for प्रदेयाश्च) T_3 ततो (for ददौ) —(1 8) T_1 damaged from णे up to तथा in 11^{b}]

11 Cf v 1 1 and 21 T_1 missing up to तथा in ^{b} (cf v 1 509*) —^{b}) T_3 सोहकर्म (sic) (for नामकर्म) —^{d}) M_3 कैकेयी (for कैकयी)

12 Cf v 1 1 and 21 —^{a}) $D_{6\,9\,14}$ सौमित्र, G_4 Ck सौमित्री $T_{1\,2}$ G_4 M_2 लक्ष्मण (for °णम्) M_3 ज्येष्ठ (for इति) Cg cites ^{a} as in text —^{b}) D_4 शत्रुघ्न * पर —^{d}) Dt $D_{4\,6\,8\,9}$ T_3 $G_{1\,3}$ M_2 Ct कुरुते (for कृतवान्) D_4 (before corr) तथा (for तदा) —After 12^{cd} Dt $D_{1\,6\,8\,9\,14}$ S (except M_4) Cg k t ins

510* ब्राह्मणान्भोजयामास पौरजानपदानपि ।
अददद्ब्राह्मणाना च रत्नौघममित बहु ।

[(1 2) D_6 आददद्, $D_{9\,14}$ $T_{1\,2}$ $G_{1\,3\,4}$ $M_{2\,3}$ अ(D_9 प्र) ददाद्, T_3 स ददौ, G_2 M_1 अदाच्च G_2 M_1 तु (for च) G_2 रत्नघम् (sic) (for रत्नौघम्) Dt $D_{6\,8}$ अमल (for अमित) D_9 रत्न बहुधन तदा (for the post half)]

—^{c}) D_4 -क्रम, Cr m k as in text (for क्रिया) —^{f}) T_3 M_6 Ct -कार्याणि (for -कर्माणि)

13 Cf v 1 1 and 21 —^{a}) T_2 (after corr *sec m*) ज्येष्ठो (as in text) —^{b}) M_1 (before corr) प्रभु, Cg k as in text (for पितु)

14 Cf v 1 1 and 21 —^{a}) D_{14} (after corr *sec m* as in text) देव (for वेद) —^{b}) D_9 G_4 सर्वे (for सर्वे) D_4 पौर (for लोक) T_3 °लोकविशारदा, Cr g cite ^{b} as in text —^{c}) D_4 $T_{2\,3}$ Ck °पपन्नाश्च, D_9 तु ज्ञानस°, G_1 M_3 ज्ञानौघस°, Ct as in text (for ज्ञानोपसपन्ना) —^{d}) T_2 सर्वे (for सर्वे)

15 Cf v 1 1 and 21 —After 15^{ab} Dt $D_{1\,6\,8\,9\,14}$ S (except M_4) ins (Cg k t comm on 1 1 and 2)

511* इष्ट सर्वस्य लोकस्य शशाङ्क इव निर्मल ।
गजस्कन्धेऽश्वपृष्ठे च रथचर्यासु समत ।
धनुर्वेदे च निरत पितु शुश्रूषणे रत ।

[(1 1) M_3 नगन (for लोकस्य) D_4 सुधाशुर् (for शशाङ्क) G_2 repeats from the post half of 1 1 up to स्कन्धे, after 16^{a} —After 1 2 D_4 ins श्रीमते रामानुजाय नम —(1 3) D_4 T_3 repeat 1 3 after 17^{ab} M_2 damaged for ध in धनुर्वेदे G_2 निरता (sic) D_4 (second time) $_{14}$ $T_{1\,3}$ $G_{2\,4}$ $M_{1\,3}$ पितृ (for पितु) T_3 शिशृ*णे, G_3 शिश्रूषणे (sic) (for शुश्रूषणे) G_2 रता (sic) (for रत)]

—^{c}) G_4 बाल्य, Cm g k as in text (for बाल्यात्)

16 Cf v 1 1 and 21 —After 16^{a}, G_2 repeats from the post half of 1 1 to स्कन्धे in 1 2 of 511* —^{c}) D_4 Cr सर्वे, Cm g k as in text (for सर्व) —^{d}) G_4 lacuna after श

17 Cf v 1 1 and 21 —After 17^{ab} D_4 T_3 repeat 1 3 of 511* —^{c}) D_9 (before corr) भवते यन्विना निद्रा —^{d}) T_2 पुरुषोत्त* —^{f}) T_2 (after corr *sec m*) अश्नाति (as in text)

18 Cf v 1 1 and 21 M_3 repeats 18 after 19 —^{c}) Dt $D_{6\,8\,9}$ $M_{2\,3}$ (second time) अथ, T_2 G_4 तथा, Cg as in text (for तदा) M_3 (second time) याति, Cg as in text (for ऽभ्येति)

19 Cf v 1 1 and 21 D_4 transp 19 and 20 —^{b}) D_{14} $T_{1\,2}$ $G_{1\,4}$ $M_{2\,3}$ हित, T_3 [अ]पि°, Cg k t as in text (for हि स) —^{c}) $D_{9\,14}$ प्रियतमो, Cm g °तरो (as in text) —^{d}) T_3 चापि (for चासीत्) $G_{1\,4}$ तदा, Cg t as in text (for तथा) —After 19 M_3 repeats 18 and thereafter ins

512* शत्रुघ्नसहित श्रीमान्पुरस्ताद्भरतोऽभवत् ।
नित्य सर्वेऽनुरक्ताश्च पितर तोषयन्ति ते ।

स चतुर्भिर्महाभागैः पुत्रैर्दशरथः प्रियैः ।
बभूव परमप्रीतो देवैरिव पितामहः ॥ २०

ते यदा ज्ञानसंपन्नाः सर्वे समुदिता गुणैः ।
ह्रीमन्तः कीर्तिमन्तश्च सर्वज्ञा दीर्घदर्शिनः ॥ २१

20 Cf v l 1 and 21 D4 transp 19 and 20 —^{b}) T2 3 G1 4 M3 दशरथ —^{d}) M3 देवैर्नारायणो यथा, Ck as in text (for ^{d})

21 ^{a}) D4 सदा, T1 2 G4 यथा, Cg as in text (for यदा) M3 transp 21^{b} and 21^{d} —^{b}) D9 14 T2 G2 4 M1 सर्वे, Ct as in text (for सर्वे) —^{c}) D4 T3 G1 3 4 M1–3 श्रीमत, Cg as in text (for ह्रीमन्त) —^{d}) D14 (after corr *sec m*) सर्पज्ञा (as in text) D4 9 T1 2 G2 M3 दीर्घदर्शना (G2 M3 °न [sic]), Cg as in text —After 21, Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) ins (Cg k comm on l 1–3 Ct on l 3)

513* तेषामेवप्रभावाना सर्वेषा दीप्ततेजसाम् ।
पिता दशरथो हृष्टो ब्रह्मा लोकाधिपो यथा ।
ते चापि मनुजव्याघ्रा वैदिकाध्ययने रता ।
पितृशुश्रूषणरता धनुर्वेदे च निष्ठिता ।

[(l 1) G1 तेषामेव च पुत्राणा (for the prior half) D14 दीप्ति°, G1 दीर्घदर्शिना (for दीप्ततेजसाम्) —(l 2) G2 तथा (for पिता) D9 G1 ब्रह्म (for ब्रह्मा) —(l 3) G2 मानुष (for मनुज) —(l 4) D9 T3 G1 3 पितु (for पितृ) T3 परा (for -रता) M2 damaged for ध in धनुर्वेदे]
—For 1–21, Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 M4 (for Ś1 D1–3 5 7 12 13 cf v l 1) subst and read before Sarga 16 while D9 ins after the passage no 3 in App I

514* (1 ^{ab}) समाप्तेऽथ क्रतौ तस्मिन्वाजिमेधे यथाक्रमम् ।
(1 ^{cd}) हविर्भागानवाप्येष्टाञ्जग्मुर्देवा यथागतम् ।
(3) ऋषयश्च महात्मान प्रतिजग्मु सुपूजिता ।
राजानश्चैव ये तत्र कृतावासन्समागता ।
(2 ^{ab}) समाप्तदीक्षानियम पत्नीगणसमन्वित ।
सप्रहृष्टमना भूत्वा राजा दशरथस्तदा ।
गतेषु पार्थिवेन्द्रेषु सभृत्यबलवाहन ।
(4 ^{cd}) प्रविवेश पुरीं श्रीमान्पुरस्कृत्य द्विजोत्तमान् ।
colophon
तत कालेन महता ऋष्यशृङ्ग सुपूजित ।
(5 ^{ab}) शान्तया प्रययौ सार्धं ब्राह्मणैश्च कृतात्मभि ।
(5 ^{cd}) अन्वीयमानो राज्ञा वै सानुयात्रेण धीमता ।
राजापि धर्मेण तदा रञ्जयन्सुनयै प्रजा ।
इक्ष्वाकुवंशज श्रीमान्दीप्तयाप्यायित श्रिया ।
यशसा रञ्जयँल्लोकान्कृतात्मा सर्वधर्मवित् ।
धर्ममेव च सत्य च संपश्यञ्जीविते फलम् ।
तिस्रो महिष्यस्तास्तस्य राजर्षेरभवन्पुरा ।
गुणवत्योऽनुरूपाश्च रूपेणाप्सरसां समा ।
कौशल्या सदृशी तत्र कैकेयी चाभवच्छुभा ।
सुमित्रा वामदेवस्य बभूव करणी सुता ।
तासा प्रजज्ञिरे पुत्राश्चत्वारोऽमिततेजस ।
रामलक्ष्मणशत्रुघ्नभरता देवरूपिण ।
तेषा ज्येष्ठ महाबाहु धीरमप्रतिमौजसम् ।
(6 ^{ab}) कौशल्याजनयद्रामं विष्णुतुल्यपराक्रमम् ।
(7 ^{ab}) कौशल्या शुशुभे तेन पुत्रेणामिततेजसा ।
(7 ^{cd}) अदितिर्देवराजेन यथा वलनिघातिना ।
(9 ^{ab}) अथ लक्ष्मणशत्रुघ्नौ सुमित्राजनयत्सुतौ ।
दृढभक्ती महोत्साहौ रामस्यानवमौ गुणै ।
(9 ^{cd}) तावप्यास्ता चतुर्भागौ विष्णो संविभक्तावुभौ ।
चतुर्भागस्य यस्यार्धमेकैक पादशोऽददात् ।
(8 ^{ab}) भरतो नाम कैकेय्या पुत्र सत्यपराक्रम ।
साक्षाद्विष्णोश्चतुर्भाग सर्वै समुदितो गुणै ।
ते दीप्तयशस सर्वे महेष्वासा नरर्षभा ।
अपूरयन्त ते कामान्पितुर्धर्मविशारदा ।
(20 ^{ab}) स चतुर्भिर्महाभागै पुत्रैर्दशरथो वृत ।
(20 ^{cd}) बभूव परमप्रीतो देवैरिव पितामह ।
(13 ^{ab}) तेषा केतुरिव श्रेष्ठो रामो रतिकर पितु ।
(13 ^{cd}) बभूव भूयो भूताना स्वयभूरिव धर्मत ।
(21 ^{ab}) ते यदा ज्ञानसपन्ना सर्वज्ञा दीर्घदर्शिन ।
(21 ^{cd}) सर्वशास्त्रार्थविदुषो ह्रीमन्त सत्यवादिन ।
(14 ^{ab}) आसन्वेदविद शूरा सर्वे शास्त्रार्थकोविदा ।
(14 ^{cd}) श्रीमन्त कृतविद्याश्च सर्वे समुदिता गुणै ।
(15 ^{ab}) तेषामपि यशा लोके राम सत्यपराक्रम ।
(15 ^{cd}) बाल्यात्प्रभृति च स्निग्धो लक्ष्मणो लक्ष्मिवर्धन ।
(16 ^{ab}) सर्वाभिरामं रूपेण भ्राता भ्रातरमग्रजम् ।
(16 ^{cd}) स च प्रियतरस्तस्य प्राणेभ्योऽप्यरिसूदन ।
(17 ^{ab}) लक्ष्मणो लक्षणोपेतो रामस्य रिपुघातिन ।
(17 ^{ef}) मृष्टमन्नमुपानीतमश्नाति न हि त विना ।
प्रीतिर्न चास्य जायेत प्रीतिकालेषु त विना ।
(18 ^{ab}) यदा हयमुपारूढो मृगया याति राघव ।
(18 ^{cd}) तदैन पृष्ठतोऽन्वेति सधनु पथि पालयन् ।
(19 ^{ab}) भरतस्यापि शत्रुघ्नो राघवस्येव लक्ष्मण ।
(19 ^{cd}) प्राणैर्बहुमतो नित्य तस्यापि स तथाभवत् ।

[For ins see below Ś1 D1–3 5 7 9 12 om l 1 4 —(l 1) D13 समाप्तौ V4 B4 D13 तु D11 च (for ऽथ) M4 क्रमात् (for क्रतौ) V1 वेवे (sic) (for मेधे) B3 M4 महाक्रतौ B4 महाक्रतुे (for यथाक्रमम्) —(l 2) M4 [अ]भ्यान (for [इ]ष्टान्) D11 हविर्भागेन सतुष्टा (for the prior half) D13 देवा जग्मुर् (by transp) Ñ2 थायगत (metathesis) B1 °क्रम (for यथागतम्) —(l 3) V1 स (for च) Ñ2 प्रपूजिता°, M4 यथाक्रम —(l 4) V4 राजान (for राजानश्च) Ñ1 च च°, V3 ते च ये चैव, M4 च प्रतिययुर् (for चैव ये तत्र) V2 कृतोरासन्, V4 हृतारासन् (sic) B1 कृतावरय, M4 ये तत्रासन् (for कृतावासन्) —After l 4 Ñ V B D10 11 13 ins a passage of 14 lines given in App I no 3 while Ś1

D1-3 5 7 9 12 ins after 487* (I 15 28) —M4 om 1 5 8 —(1 5) D13 गत (for -गत) —(1 6) Ñ1 V1 D11 म प्रहृष्टमना, Ñ2 प्रमहृष्टमना D9 transp भूत्वा and राजा Ñ2 V3 B1 4 D1 10 तथा (for तदा) —D11 om 1 7 8 —(1 7) V4 °वेष्वेव, D1-3 7 मानवे° (for पार्थिवेन्द्रेषु) V4 -वर (for -बल) —(1 8) D13 आविवेश V1 पुर (for पुरीं) Ñ2 V4 B3 D10 द्विनयमान्, D1-3 7 9 द्विनोत्तम —After 1 8 (D11 after 1 6) all (except M4) read colophon [—*Sarga name* D11 om Ś1 D5 9 12 पायसोत्पत्ति Ñ V B1 3 D10 रामम(Ñ2 V1 B3 D10 om म)प्रराग, B4 D13 स (B4 रामपुर)प्रवेशन, D1-3 7 पायसप्र(D2 om प्र)विभागो —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 V1 4 B1 4 D3 10 om both Ñ2 B2.3 D10 16 V2 18 V3 15 D1 12, D5 7 11 D2 द्वादश, D13 षोडश, D9 11 षोडश 16]—Before 1 9 D13 ins ref सूत उ° —(1 9) Ñ V1 3 4 B D1-3 5 7 9-13 कालस्य महत (D11 °ता) (for कालेन महता) Ñ V2 प्रपूजित, V4 प्रतापवान्, B2 स पूजित, B4 समुत्सुक D9 सम पूजित —V2 om 1 10 11.—(1 10) Ñ V1 3 4 B D10 13 प्रययौ शालया (by transp) Ñ1 सर्वे, Ñ2 सव (for सार्धं) Ś1 कृतानलि (for कृताञ्जलि) —For subst see below —M4 om 1 11 —(1 11) D5 आनीयमाने D11 राज्ञ (for राज्ञा) D13 च (for वै) V4 सात्वपात्रण, D13 भानुर्वे देण (for सानुयात्रण) —After 1 11 all the above MSS ins a passage of *127 lines given in App* 1 (no 4) —Ñ V B1 D10 M4 (for V1 and M4 cf v 1 1 124 and 127 of App 1 no 4) *om* 1 *12* 15 *B2 om* 1 *12* 14 B3 reads 1 12 15 in marg —(1 12) Ś1 D5 12 13 स चचा(D13 °रा)रोत्तम धर्मं (for the prior half) D7 सु नये, D9 अनुगे D13 सुनय (sic) (for सुनये) D2 प्रनाश्च रत्नदत्तये (for the post half) —(1 13) B3 4 D9 -रानशस्य, D1 -रानदश स D2 3 7 -वश(D3 °श) विपुल (D2 रानान) (for पुत्र श्रीमान्) D1 3 7 9 [आ]प्यायय D2 व्यापयन् (for [आ]प्यायित) B3 4 दीप्ता प्रोद्वहन(B3 प्रावपयत्) श्रिय (for the post half) —After 1 13 D11 reads 1 127 of App I no 4 —D11 om 1 14 —(1 14) D2 नत (for कृत) B3 धमसत्यविद् B4 सत्यधर्मविद् —B2 reads 1 15 in marg —(1 15) D9 हि रत्नाश (for च सत्य च) B3 स प°, D9 पश्यति (for एपश्यत) D11 जीवित (for जीविते) —(1 16) Ś1 D5 11 12 राज्ञो वै, B1 3 °स्तत्र D1-3 7 9 13 रामेंद्र, M4 तस्यैव (for तास्तस्य) M4 तदा (for पुरा) Ś1 D1-3 5 7 9 11-13 बभूवुस्तस्य धीमत (for the post half) —(1 17) B4 शीलवलो (for गुणवलो) D5 [अ]नुरू*श्च B1 M4 [अ प्स्मर सुमा (M4 °सोपमा) Ś1 D1-3.5 7 9 13 चारुश्री (D3 7 °श्री)ह्रदोप(D7 °च)मा (for the post half) — (1 18) V1 तस्य B1 चैव M4 तासां (for तत्र) D1-3 5 7 9 11 12 स(D12 सा)दृशी त(D11 चा)त्र (D9 °स्य) कौशल्या (by *transp*) V2 पुरा V3 *तदा* (for शुभा) —(1 19) V1 lacuna up to व, V3 राम°, D11 चापि° (for वामदेवस्य) B2 तरुणी, M4 वसन्त (for बभूव) V2-4 B3 (m also) D1 M4 तरुणी B2 चामवद्, D11 रमणी (for करणी) V1 lacuna V2 4 B3 (m also) D11 M4 शुभा D9 (m) यथा (before corr as above) (*for* शुभा) —*After* 1 *19 D10 ins* 1 4 7 of 506* —D2 3 om 1 20 21 —(1 20) Ś1 D1 5 7 9 11 12 M4 तनौरय V2 °स V3 तैषा° (for तासां प्र) Ś1 V3 D3 7 12 °विक्रमा, D11 13 °सा M4 लोकविश्रुता (for प्रमितनैजस) —D13 om 1 21 24 —(1 21) Ś1 D1 5 7 9 रामुप्रा D11 12 च महावल्ग (for देवरूपिण) Ś1 D1 5 7 9 भरत(D5 °*)श्च महावल (D5 °रमन) (for the post half) —B4 om from 1 22 (partially) up to the prior half of 1 2 of 519* — (1 22) D5 श्रेष्ठ (for ज्येष्ठ) Ñ V B1-3 D10 M4 जनने गुणज्येष्ठ (V2 3 B3 [*m also*]श्रेष्ठ) (*for the prior half*) Ñ V B1-3 D10 M4 पुत्रम् (for वीरम्) —B3 om 1 23 25 —(1 23) D2 [अ]नन्य ध्राम —(1 24) M4 सा देवी (for कौशल्या) D3 7 transp कौशल्या and शुशुभे तेन D3 7 सुषुवे ण्यामित्रौजसा (for the post half) —(1 25) Ñ V B1-3 D10 13 M4 यथाविधेन(Ñ2 देवेन M4 वरेण)देवानाम् (= 7° in M4) (for the prior half) D1 वज्रिविपातिना D3 7 9 11 बलवि(D11 वज्रवि)घातिना Ñ V B1-3 D10 13 M4 अदितिर्वज्र पाणिना (= 7^{d}) (for the post half) —For ins see below —V1 reads 1 26-28 after 522* —(1 26) D7 repeats 1 26 after 1 31 Ñ V B1 2 4 D10 13 M4 *तथा* B3 *तदा* (for अथ) D7(both times) 9 11 जनितौ तौ सुमित्रया (= 9^{b} as in Ś1) M4 सुमित्रायामजायेतां (for *the post half*) —(1 27) *V1-3 B2* दृढभक्तौ *M4* दृढभक्ति Ñ B3 D10 महात्मानौ V3 महेष्वासौ (for महोत्साहौ) Ś1 D1-3 5 7 9 11 13 उत्तमौ दृढभक्तौ(D12 °क्ता)नां (D2 3 7 9 11 °तौ) (for the prior half) Ñ2 B3 D10 °स्याधरतौ V1 °स्य नाधमौ V2 °स्यानरतौ (sic) V3 °स्यानुवरौ V4 °स्यानुपमौ B1 °स्यानवसैर् B4 °स्याव*नेर् (for रामस्यानवसौ) D11 बलवीयमनन्वितौ (for the post half) —(1 28) D1-3 7 9 तावास्तां तु (D2 3 7 च) B1 om (hapl) from चतुर्भागौ up to यव in 521* M4 चतुर्भागाद् V2 सर्पिदितान्तुभौ D9 गुणै (for उभौ) —(1 29) D1-3 7 9 11 पर्केक D1 12 [अ]दधात् D9 ददौ (for प्रददात्) — For subst see below —(1 30) D2 ना* (for नाम) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 ज्ञे (for पुत्र) V3 शक्र° D2 3 7 स(D3 प्र [sic]) त्य प्रतिश्रव D10 सत्त्व° D12 सात्म्य° (for सत्यपराक्रम) —For ins see below —M4 om 1 31 33 D9 om 31-32 Ñ V B D10 13 om 1 31 —(1 31) D3 स वै (for सर्वे) —After 1 31 D7 repeats 1 26 —(1 32) B3 प्र D13 उद् (for ते) Ñ1 -तेजस Ñ2 B3 4 D10 सतम (for -पम) Ñ2 सत D9 *वे (for सर्वे) D3 7 नराधिपा D5 12 सदृधमा (sic) (for नरषभा) —(1 33) V B1 D10 आपूरयन्ते (V4 °स्तत D10 °ततने ditto) D2 3 7 आपूरयन्(D2 पूरयन)पितु D1 कामास्तान् D9 वै कामान् (for ते कामान्) D2 3 7 सर्वे (D2 °व) (for पितुर्) B2 D2 3 7 13 -परायणा (for विशारदा) —(1 34) Ñ2 B2-4 D10 13 repeat while

—Thereafter D11 cont 517*

—After l 2 of 519*, B3 ins

520* येन वै विनिहन्तव्यो रावणो राक्षसेश्वर ।

—For l 29 Ñ V B D10 13 M4 subst, while Ś1 (m) ins. after l 29

521* एक एव चतुर्भागादपरस्माद्जायत ।

[B1 om, B4 एकत्र च (for एक एव) B4 अपरपरस्माद् (by ditto)]

—After l 30, Ñ V B D10 11 M4 ins

522* धर्मात्मा च महात्मा च प्रख्यातबलविक्रम ।

[D11 सुशील (for महात्मा) M4 पौरुष (for विक्रम)]

—Then V1 reads l 26-28, while M4 cont

523* तेषामतिगुणै सर्वै श्रीमाँल्लोकहिते रत ।

—For l 37 Ñ V B D10 13 M4 subst

524* स्वयभूरिव देवाना सर्वेषा समदर्शन ।

[M4 भूताना (for देवानां) B4 M4 प्रिय (for सम)]

—After l 41, Ś1 D1-3 5 7 9 12 13 (D13 after 532*) ins

525* अथ राजा यथाकाल राजवर्यसुता शुभा ।
सर्वेषामावहद्भार्यास्तुल्यलक्षणवर्चस ।
जनक श्वशुरो राजा रामस्य भरतस्य च ।
कुशध्वजसुताभ्या च सुमित्रानन्दनौ पती ।

[(l 1) D12 राज्ञो (for राजा) D2 3 7 दशरथो (for यथाकाल) D7 राजान्वय D9 12 राजवीय (D12 °वर्ग) D9 मता (for शुभा) —(l 2) Ś1 D5 अभवद् D12 भगवन् (sic) D13 अकरोद् (for आवहद्) —(l 3) D9 लक्ष्मणस्य (for भरतस्य) —(l 4) D2 3 7 वै (for च)]

—Thereafter D13 reads l 42 of 514*

—After l 42 Ś1 D1 3 5 7 9 12 13 ins

526* स्वयभूरिव भूताना बभूव गुणवत्तर ।
तस्य भूयो विशेषेण मैथिली जनकात्मजा ।
देवताभि समा रूपे सीता श्रीरिव रूपिणी ।
प्रिया तु सीता रामस्य दारा प्रियकृता इति ।
गुणै रूपगुणैश्चापि पुन प्रियतराभवत् ।
भर्ता तु तस्या द्विगुण हृदये परिवर्तते ।
अनाख्यातमपि व्यक्तमाचष्ट हृदय प्रियम् ।

[l 1, 2 3 4 5 and 6 7 = I 76 13^cd, 17, 15 (var) and 16 respy —(l 2) D3 illeg for ण in विशेषेण —(l 3) D3 स्वरूपे (hypermetric) —(l 4) Ś1 लोकस्य D3 illeg for स्य in रामस्य D3 अति D7 अपि D13 इव (for इति) —(l 5) D2 3 7 [ए]व (for [अ]पि) —(l 6) D2 तस्माद् (for तस्या) D9 पर्यवर्तत (for परिवर्तते) —(l 7) D13 अभि (for अपि) D1 3,7 आचष्टे. D1-3 5 7 13 हृदय (for हृदय) D7 प्रिया (for प्रिय)]

—Thereafter D13 cont 531*.

—For l 46 Ñ V1-3 B D10 13 M4 subst

527* लक्ष्मीवाँल्लक्ष्मणो भ्रातुर्ज्येष्ठस्यारिनिघातिन ।

[V2 D13 भ्राता (for भ्रातुर्) B3 (m also) 4 -निपातिन, M4 नि° (for विघातिन) V2 भ्रातुर्ज्येष्ठस्य पाणिन (for the post half)]

—For l 48, Ñ2 B2 3 D10 13 subst

528* न विन्दति रतिं चैव मुहूर्तमपि त विना ।

[B2 चापि (for चैव) D13 नाविंदत रतिं क्वापि (for the prior half)]

—For l 49-50 Ñ V B D10 13 M4 subst

529* मृगयामथवान्यत्र यान्त राममनुव्रत ।
लक्ष्मणोऽपि जगामैन धनुरादाय पृष्ठत ।

[(l 1) V2 3 B1 °च M4 चापि न (for अथवा) M4 याति (for यान्त) —(l 2) D13 M4 [अ]नु (for °पि) V4 [अ]थ M4 [ए]व (for [ए]न) D13 आधाय (for आदाय)]

—After l 51, B3 ins

530* अनुरक्तश्च भक्तश्च सतत नात्र सशय ।

—After l 52 Ś1 D1-3 5 7 9 12 13 (after 526*) ins

531* स तु कैकयराजेन स्नेहाच्च प्रेषितैर्हयै ।
अहोपनीतो धर्मात्मा नीत स्वनगर प्रति ।
कृतदारा कृतास्त्राश्च सधना ससुहृद्गणा ।
शुश्रूषमाणा पितर वर्तन्ते स्म नरोत्तमा ।
रामश्च सीतया सार्धं विजहार बहूनृतून् ।
मनश्च तद्गत तस्य तस्या स हृदये स्थित ।
तया स राजर्षिवराभिकामया
समीयिवानुत्तमराजकन्यया ।
अतीव राम शुशुभेऽभिरामया
विभु श्रिया शक्र इवामराधिप ।
colophon

[l 3 4 5 6 and 7 10 = I 76 12 14 and 18 respy. D13 om l 1 2 —(l 1) D1 केकय D7 9 कैकेय (for कैकय) D1 3 7 स D9 [अ]नु (for च) —(l 2) Ś1 D1 म्यहो° D3 7 अथो° (for अहोपनीतो) —(l 3) Ś1 °स्ताश्च (for कृतास्त्राश्च) D3 7 साधना D1 सु (for स) D7 12 गुणा (for °गणा) —(l 4) D1-3 7 वर्तयतो (D1 °ति), D5 12 13 वर्तते ते (D12 *) D9 व्यवर्तते D1-3 7 9 नरर्षभा —(l 5) D1 रामस्य (sic) D2 3 7 रामस्तु D9 राम स D3 ब * न् (for बहून्) —(l 6) D5 तस्या (for तस्या) D1 3 7 9 तस्याश्च (D1 °स्य) हृदि सस्थित (D9 स हृदि स्थित) (for the post half) —(l 7) D3 9 तथा (for तया) D1 3 7 9 -वरोभिकाम(D1 °म्य)या —(l 8) D2 सनेयवानुत्तर (sic) D3 5 7 9 12 13 समे° (for समीयिवानुत्तम) D2 om (hapl ?) l 9 and 10 —(l 9) D3 7 निरामय (for °भिरामया) —(l 10) D1 3 7 9 read शशीव पूर्णो दिवि दक्ष(D3 7 देव)कन्यया]

—Thereafter all the above MSS (except D7 1°) read an addl colophon [—*Sarga name* Ś1 D1 3 5 9 13

अथ राजा दशरथस्तेषां दारक्रियां प्रति ।
चिन्तयामास धर्मात्मा सोपाध्यायः सबान्धवः ॥ २२

तस्य चिन्तयमानस्य मन्त्रिमध्ये महात्मनः ।
अभ्यागच्छन्महातेजा विश्वामित्रो महामुनिः ॥ २३

पुत्रजन्म (D13 adds दशरथ before पुत्र) —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 D3 5 13 om both D1 14 D2 पचदशम D9 both (19)] while Ñ V B D10 11 13 M4 ins after l 52

532* ते स्याम्यदास सर्वे परस्परहिते रता ।
तुष्टिमुत्पादयांचक्रु पितुर्विनयपौरुषे ।
तेषां ध्वज इवालक्ष्यो रामो रतिकर पितु ।
प्रजाभिरामश्च भृश बभूव सद्गुणैर्गुणै ।
गुणैरेवाभिरामै स रञ्जयामास हि प्रजा ।
राम इत्यभिविख्यात नाम तस्य तथा कृतम् ।
व्रतोपनयनादींश्च यथाकाल नराधिप ।
कारयामास सत्कारास्तेषां वेदविधानत ।
ते हि वेदविद सर्वे सर्वशास्त्रार्थकोविदा ।
ह्रीमन्तश्च विनीताश्च सर्वे समुदिता गुणै ।
स्वगुणै रञ्जयामासु सर्वे तेऽतिमनोहरा ।
पौरजानपदांश्चैव बन्धूनन्यानशेषत ।
colophon

[(l 1) D11 वि (for ते) D13 हितैषिण (for हिते रता) — (l 2) V3 °चक्रे V4 D13 °यामास B2 उत्° (for उत्पाद्यां चक्रु) V3 वचन (for विनय) —After l 2 Ñ2 B2 4 D10 13 M4 repeat (M4 reads) l 34 of 514* —For ins see below —D11 om l 3 4 —(l 3) Cf 12^{ab} V1 [अ]लभ्यो D13 [अ]क्षोभ्यो (for [अ]लक्ष्यो) —For the post half cf the post half of l 36 of 514* V4 हित (for रात) Ñ2 B3 (B3 m as above) 4 D10 पर (for पितु) —(l 4) V3 4 -राम M4 रक्तश् (for -रामश्) V3 4 सु (for च) V2 भूता (sic) (for भृश) —(l 5) V4 B1 D11 [अ]भिराम V1 3 4 च (for स) M4 गुणाभिरक्तैर्गुरुभिर् (for the prior half) M4 transp the post half of l 5 and the post half of l 6 (var) तदा for तथा V1 स V3 B2 3 वै (for हि) —(l 6) V1 M4 विख्यातो V4 राख्यान (sic) (for विख्यातं) M4 transp the post half of l 5 and the post half of l 6 D13 तत (for तथा) —After l 6 M4 reads l 9 10 —(l 8) B4 कारयामा ॰ M4 सर्वान् (for तेषां) —After l 8 V1 reads l 12 —After l 8 D11 reads l 38-41 of 514* —D11 om l 9 10 —For l 9-10 cf l 40-41 of 514* —(l 9) cf l 40 of 514* V1 त (for ते) M4 वेदविदुष (for हि वेदविद) V4 °शास्त्रविशारदा D13 M4 सर्वे शास्त्रस्य° (D13 शास्त्रार्थ) (for the post half) — (l 10) cf I 17 20^{b} for the post half V2 श्रीमतश् (for ह्रीमन्तश्) V1 प्र (for च) D13 विनेतार (for विनीताश्च) Ñ2 V1 2 B2-4 D10 सर्वै (for सर्वे) M4 ते सर्वे मुदिता (for सर्वे समुदिता) B1 मुनि (sic) (for गुणै) —(l 11) V4 सु (for स्व) V1 सर्वेत्रेति V4 (with hiatus) °अति B3 °तेभि B4 °प्यति D11 13 °चाति (for सर्वे तेऽति) M4 मनो हरै —After l 11 V1 B4 read colophon For v l see below —B4 om l 12 V1 reads l 12 after l 8 —(l 12) Ñ2 B1 3 D10 बन्धूश्च V1 ॰ बहूश्च (for बन्धून्) M4 अपि (for अन्यान्) V1 2 B1 2 M4 विशेषत (for अशेषत)]

Thereafter D13 ins 525* while Ñ V2-4 B1-3 D10 M4 read addl colophon [All except V4 read Sarga name as in D13 (cf v l 531*) —*Sarga name* V4 दशरथपुत्रजनन —*Sarga no* (figures words or both) Ñ1 V1 4 B1 4 om both Ñ2 B2 3 D10 19 V2 21 V3 18]—After the repetition of l 34 of 514* following l 2 of 532* Ñ2 B2 4 D10 13 ins while M4 subst for l 35 of 514*

533* लोकपालैरिव बभौ वृत साक्षात्प्रजापति ।
[B4 वृतो (for बभौ) B2 साक्षादेव B4 वृत ° (for वृत साक्षात्)]

On the other hand D11 ins after l 12 of 532*

534* स तैश्चतुर्भिर्गुणवद्भिरन्वि[तो]
महायशा शत्रुविनाशनोद्य[तै] ।
सुतैर्महात्मा गुणवान्बभौ तदा
वेदैश्चतुर्भि कमलासनो यथा ।

—Thereafter D11 reads colophon as in B3 (cf v l 532*)

☞ Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10-13 M4 which transpose Sarga 16 (Vanarotpatti) and 514* (the substitute for st 1 21 of Sarga 17 Putrotpatti portion) commence fresh Sarga (Viśvamitragamana) from st 22

22 V1 om 22 27 —^{b}) G1 दारक्रिया G पति (sic) (for प्रति) —For 22 B3 subst

535* भार्याश्चिन्तयतस्तेषां पुत्राणां तस्य धीमत ।
मनोगतायाश्चिन्ताया स्नुषार्थं मन्त्रिभि सह ।

B3 cont Ś1 D1 3 5 7 9 11 13 ins after 22 536*

23 ^{a}) Ś1 B3 D1 3 5 7 11 13 चिंतयत कार्यं (B3 कन्या) Cm g as in text (for चिन्तयमानस्य) —^{b}) Ś1 D5 11 13 ऋषि°, D9 (after corr) °मित्तु Ck as in text (for मन्त्रिमध्ये) —^{c}) D9 G4 M2 अभ्यगच्छन् —^{d}) D9 T3 M2 -श्रुति (for -मुनि) —For 22 23 N V2-4 B1 2 4 D10 M4 subst Ś1 D1 3 5 7 9 11 13 ins after 22 (subst l 8 for 23^{cd} reading it after 23^{ab}) V1 ins l 1 and 2 only before 30 while B3 cont after 535 *

536* एतस्मिन्नेव काले तु विश्वामित्र इति श्रुत ।
महर्षिरभ्ययाद्द्रष्टुमयोध्याया नराधिपम् ।
तस्य यज्ञो हि रक्षोभिस्तदा विलुलुपे किल ।

स राज्ञो दर्शनाकाङ्क्षी द्वाराध्यक्षानुवाच ह ।
शीघ्रमाख्यात मां प्राप्तं कौशिकं गाधिनः सुतम् ॥ २४
तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य राजवेश्म प्रदुद्रुवुः ।
संभ्रान्तमनसः सर्वे तेन वाक्येन चोदिताः ॥ २५
ते गत्वा राजभवनं विश्वामित्रमृषिं तदा ।
प्राप्तमावेदयामासुर्नृपायेक्ष्वाकवे तदा ॥ २६
तेषां तद्वचनं श्रुत्वा सपुरोधाः समाहितः ।
प्रत्युज्जगाम संहृष्टो ब्रह्माणमिव वासवः ॥ २७
स दृष्ट्वा ज्वलितं दीप्त्या तापसं संशितव्रतम् ।
प्रहृष्टवदनो राजा ततोऽर्घ्यमुपहारयत् ॥ २८

मायावीर्यबलोन्मत्तैर्धर्मकामस्य धीमत ।
रक्षार्थं तस्य यज्ञस्य द्रष्टुमैच्छत्स पार्थिवम् ।
न हि शक्नोत्यविघ्नेन समाप्तुं स मुनि क्रतुम् ।
ततस्तेषां विनाशार्थमुद्यत स तपोनिधि ।
विश्वामित्रो महातेजा अयोध्यामभ्यगात्पुरीम् ।

[No comm —(l 1) D2 एतस्मिन्निन्तरे (hypermetric) D1 स्मृन, D3 M4 श्रुनि (for श्रुत) D2 3 7 विश्वामित्रोनि (D3 °ब्रेष [sic] D7 °त्रोष) विश्रुत (for the post half) —(l 2) D1 अमयो (sic) D2 अभ्यगाद् (for अभ्ययाद्) D1–3 7 9 त (D9 ता)मयोध्यां (for अयोध्यायां) —V1 om l 3-7 —(l 3) Ś1 D1 3 5 7 9 12 [अ]थ V3 D2 तु D11 [अ]पि (for हि) D5 सदा (for तदा) B1 वै°, D11 विलुलुपे (sic) (for विलुलुपे) —(l 4) V2 B1 महा- (for माया) V3 -बलोपेतैर् B1 -मनो°, D12 -वयो° (for -बलोन्मत्तैर्) D2 दर्पे° (sic) D12 °* (for धर्मकामस्य) —(l 5) V2 रक्षार्थम् Ś1 D5 12 इच्छामि (sic), V2 इच्छेत्स B1 इच्छति B4 D9 M4 इच्छन्स D2 3 इच्छथ (sic) D11 ऐच्छत् * (for ऐच्छत्स) —(l 6) V3 4 स (for न) V2 च V4 om (for हि) Ś1 शक्तो हि B4 शक्यो हि (for शक्नोति) B2 विघ्नं (after corr in m as above) (for [अ]विघ्नेन) Ś1 D5 11 12 स समाप्तु (by transp) Ñ V2 4 B1–3 D1 3 7 9 10 तमाप्तु स (D3 सु) D13 त सप्राप्तु (for समाप्तु स) Ś1 V4 D5 11 12 महाक्रतु (V4 °मुनि) —Ñ1 V2–4 B1 om l 7 —(l 7) M4 अतस् (for ततस्) Ś1 D5 11 12 विनाशाय (D12 with hiatus) Ñ2 B3 (m also as above) D10 13 वधार्थं स B4 वधार्थाय M4 विघातार्थम् (for विनाशार्थम्) Ś1 चोद्यतस् (for उद्यत) Ñ2 B3 4 D10 13 च (for स) B3 (m also) -धन (for निधि) Ś1 D1 3 5 7 11 12 तपसो° (D11 °सा) (for स तपोनिधि) —Ñ1 V2 4 B1 om l 8—(l 8) B3 4 ह्ययोध्याम् Ś1 अगमत् Ñ2 B2 3 D1 10 13 M4 अभ्ययात्]

24 V1 om 24 (cf v l 22) —^{b}) Ñ V2 3 B D10 13 दृष्ट्वा द्वा स्थान्, V4 दृष्ट्वा च तान्, D3 °रा * क्षान् (for द्वाराध्यक्षान्) Ś1 स (for ह) —^{c}) T3 प्राप्य (for प्राप्त) —^{d}) D3 कौशक M2 ° * (for कौशिक) D4 9 T3 M3 गाधि(M3 inf lin also °थ)नन्दन (for गाधिन सुतम्) —For 24^{cd}, Ñ V2–4 B D10 13 M4 subst

537* राज्ञ आवेदयध्व मा सम्प्राप्त गाधिन सुतम् ।

[V2 B1 2 D10 M4 राज्ञे (with hiatus) D13 राज्ञश् (for राज्ञ) V3 निवे° V4 D13 चावे° (for आवेदयध्व) V4 हि (for मां) V3 सु (for सं) B4 गाधिनंदनं M4 गाधि° (for गाधिन सुतम्)]

25 V1 om 25 (cf v l 22) —^{a}) D9 14 T1 2 G2 4 M1–3 प्रासाद् (for तस्य) Ś1 Ñ V2 3 B D1–3 5 7 10–13 M4 तस्य तद् (Ñ1 V2 3 B1 2 4 D13 M4 ते) वचनं श्रुत्वा, V4 ते तस्य वचनं श्रुत्वा —^{b}) Dt D4 6 8 9 T3 M2 3 (inf lin as in text) राज्ञो, Ct as in text (for राज) V2 प्रविश्य च (for प्रदुद्रुवु) —D2 om 25^{c}–26^{b}. —^{c}) V4 °नयना, T2 संभ्रात°, Ck °मानस, Ct as in text (for संभ्रान्तमनस) Ñ2 V2–4 B (B4 as in text also) D10 13 शीघ्रं (for सर्वे) —^{d}) Ś1 D1 3 5 7 12 नोदिता (for चोदिता) Ñ V2–4 B D10 13 विश्वामित्रानुकीर्तनात्. Cg as in text (for ^{d})

26 V1 om 26 D2 om 26^{ab} (cf v l 22 and 25 respy) —^{a}) Ñ V2–4 B D9 10 13 M4 गत्वा च (for ते गत्वा) V3 राजभवनं ते (hypermetric) —^{b}) Ś1 D1 3–5 7 11 12 °तत (D4 °पा) Ñ V2–4 B D10 13 M4 महामुनिं (for ऋषिं तदा) —^{c}) D1–3 7 निवेदयामासुर् —^{d}) D4 (before corr) 14 T Cg [ऐ]क्ष्वा°, Ck t as in text (for [इ]क्ष्वाकवे) D9 (with hiatus) राज्ञे ऐक्ष्वाकवे Ś1 D1–3 5 7 11 12 नृपतेर्धर्म(D3 7 °र्धर्मि)दर्शिन (D3 °र्शन) Ñ V2–4 B D10 13 M4 नृपाय प्रणता (V2 °ति)स्थिता —After 26 B3 ins

538* शीघ्रमागम्यता राजन्दर्शनार्थं द्विजस्य स । (sic)

27 V1 om 27 (cf v l 22) D1 reads 27 on marg —^{ab}) Ś1 D1–3 5 7 11 12 दशरथ (for तद्वचनं) Ś1 D1–3 5 7 11 12 सोपाध्याय सबाधव (for ^{b}) Ñ V2–4 B D10 13 M4 ततो राजा दशरथ सामात्य सपुरोहित —^{c}) Ś1 D5 11 12 नृपतिर्, D1–3 (after corr) 7 तमृषि (for संहृष्टो) Ñ V2–4 B D10 13 M4 प्रत्यु(D13 अभ्यु)द्ययौ (V3 °द्गम्य)मुनिं (B2 transp प्रत्युद्ययौ and मुनिं)द्रष्टु —^{d}) M2 ब्रह्मा * * *

28 ^{a}) D9 तं (for स) D4 T3 दृष्ट्वा प्र (for स दृष्ट्वा) D3 ज्वलि *, D5 [आ]कुलित (for ज्वलित) Ś1 D1–3 5 7 11 12 लक्ष्म्या, Dt lacuna after दी (for दीप्त्या) —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 11 12 भीत(D1 तत)स्तमृषिमागत M4 subst l 1 of 539* with v l [आ]ह for स, for 28^{ab} then om 28^{c}—34^{d} —^{d}) G2 3 M1 3 समुपाहरत्, Cr m g k t as in text (for उपहारयत्) D1 3 7 स्वयमर्घ्यं(D2 °र्घं) न्य(D1 2 नि [sic!])वेदयत्, M2 ततोस्यार्घमुपाहरत्

947 स राज्ञः प्रतिगृह्यार्घ्यं शास्त्रदृष्टेन कर्मणा ।
कुशलं चाव्ययं चैव पर्यपृच्छन्नराधिपम् ॥ २९
वसिष्ठं च समागम्य कुशलं मुनिपुंगवः ।
ऋषींश्च तान्यथान्यायं महाभागानुवाच ह ॥ ३०
ते सर्वे हृष्टमनसस्तस्य राज्ञो निवेशनम् ।
विविशुः पूजितास्तत्र निषेदुश्च यथार्हतः ॥ ३१

29 M4 om 29 (cf v l 28) —^{a}) Ś1 D1 2 7 11 12 राज्ञश्च (D11 °स्तत्) D3 5 राज्ञ स (by transp) T3 ततोज्ञ (sic) (for स राज्ञ) D1–3 12 [अ]र्घं, D5 [अ]र्थं (for [अ]र्घ्यं) —^{c}) D9 प्रिय (for [अ]व्यय) —^{d}) D9 सुधार्मिक, G2 °प (for नराधिपम्)

☞ In V1 some fol in the original MS might have been either misplaced or injured and consequently the sequence of the st (including the star passages from 539* to 543*) is confused Their sequence in the MS is 30 (om ^{cd}) 541* 31 542* (l 1) 543* 539* and 542* (l 2 5) —For 28 29 Ñ V (V1 reads after 543*) B D10 13 subst while Ś1 D1 3 5 7 11 12 (Ś1 D5 11 12 subst l 2 for 28^{cd}) ins l 2 3 after 28 and subst l 4 for 29^{cd} reading it after 29^{ab}

539* त दृष्ट्वा स तदा राना तपसा द्योतितप्रभम् ।
प्रणम्य प्राञ्जलि स्थित्वा चक्रे चाभिप्रदक्षिणम् ।
स राज्ञा पूजितस्तेन प्रत्युद्गम्य स्वय तदा ।
कुशलानामयं प्रीत पप्रच्छ वसुधाधिपम् ।

[Ś1 D1 3 5 7 11 12 om l 1 —(l 1) Ñ2 V1 B3 (m as above) °श D10 °प्य (for दृष्ट्वा स) V1 2 4 B2 [उ]द्योतित प्रभ (V1 °भु) B3 °प्रभु (for द्योतितप्रभम्) —(l 2) Ñ V4 B1 2 4 D13 प्रा(Ñ प्र [sic])णमत् B3 प्रणमेत् (sic) (for प्रणम्य) B2 प्राजलिं D5 चाजलिर् (for प्राञ्जलि) Ś1 D1–3 5 7 11 12 भूत्वा B2 कृत्वा (for स्थित्वा) V2 D13 चास्य B2 D2 3 7 12 चापि D11 त्वाभि (for चाभि) D2 5 7 °णा (for प्रदक्षिणम्) —(l 3) Ñ2 V3 D2 5 13 राजा B4 मुनि (for राज्ञा) V2 राजा प्रपूजितस्तेन (for the prior half) D13 प्रत्युद्यम्य V1 ऋर्षि (for स्वय) D13 तथा (for तदा) —(l 4) V2 स कुलानामय (for कुशलानामय) V1 cont l 2 5 of 542*]

—After 29 Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) Cr m g k t (Cr comm on l 4 Cm l 3 and 4 Ct l 2 and 4) ins

540* पुरे कोशे जनपदे बान्धवेषु सुहृत्सु च ।
कुशल कौशिको राज्ञ पर्यपृच्छ सुधार्मिक ।
अपि ते सनता सर्व सामन्तरिपवो जिता ।
दैव च मानुषं चैव कर्म ते साध्वनुष्ठितम् ।

[D9 om. l 1-2 while D14 T1 2 G4 M3 om l 2 —(l 2) M2 पर्यपृ * त् (for पर्यपृच्छत्) —(l 3) Dt सर्वं (for सर्वे) Dt D4 6 T M1–3 सामना D9 समताद् (for सामन्त) D9 (before corr) विजयो T3 [अ]रिपन्ते (for रिपवो) —(l 4) D1 9 T1 2 G M1 2 चापि (for चैव) D4 तत् (for ते)]

30 M4 om 30 (cf v l 28) —Before 30 V1 ins l 1 2 of 536* (cf v l 22) —^{a}) Ś1 D1–3 5 7 11 12 Ct वसिष्ठेन, Ñ2 V3 4 B2 D10 13 वसिष्ठश्च, Cm g k as in text (for वसिष्ठ च) Ś1 D5 12 सहागम्य (D5 °स्य), Cg k t as in text (for समागम्य) —^{b}) Ś1 Ñ V B D1 5 10 12 13 प्रहस(B3 °सह metathesis)न्, D2 3 7 11 प्रहस्य (for कुशलं) V4 B1 2 °सत्तम (for मुनिपुगव) ❀ Ctp वसिष्ठश्च समागम्य प्रहसन्मुनिपुगव । यथार्हं पूजयित्वैन पप्रच्छ कुशल तदा । इति क्वचित्पाठ । तत्र पूर्वं मा स्पर्धमानोऽपि मद्राजसंनिधावागत इति हास । ❀ —^{c}) D14 T1 2 G3 M2 3 चान्यान् Ck as in text (for च तान्) —^{d}) Dt D6 8 G1 महाभाग (with hiatus) —For 30^{cd} Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10–13 subst

541* यथार्हं चार्चयित्वैन पप्रच्छानामयं तत ।
ततो यथार्हमन्योन्य पूजयित्वा समेत्य च ।

[(l 1) Ś1 D1 2 5 13 यथार्थं (D1 °र्घं D2 °हि) D3 7 यज्ञार्थं (D3 °र्हं) D11 तथार्हं (for यथार्हं) Ś1 अर्चयश्चैन Ñ2 B3 D3 7 10 पूज° V4 °यामास D5 12 चा(D12 वा)र्चयत्वैन D13 अर्चे° (for चार्चयित्वैन) —(l 2) Ś1 D5 7 12 13 यथार्थम् Ś1 D5 12 अप्येन (for अन्योन्य) V1 प्रयत्नत (for समेत्य च)]

31 M4 om 31 (cf v l 28) —^{a}) Ñ1 V2–4 B1 2 D13 सर्वे ते (by transp) T3 °सा (for -मनसस्) Ś1 V1 D1 3 5 7 11 12 सर्वे प्रहृष्टमनसो —^{b}) G2 M1 तत्र (for तस्य) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10–13 M3 राज्ञस्तस्य (by transp) V1 निवेशने —^{c}) Ś1 N V B D1 3 5 7 10–13 सहिता राज्ञा (V1 °स्तत्र) Dt D6 8 °स्तेन G1 3 पूरत° (sic) (for पूजितास्तत्र) —^{d}) M2 damaged from दु to य D2 °क्रमं (for यथार्हत) —After 31 Ś1 Ñ V (V1 l 2 5 after 539*) B D1 3 5 7 10–13 ins

542* उपविष्टाय तस्मै स विश्वामित्राय धीमते ।
वसिष्ठसहितो राजा स्वयमेव महामना ।
पाद्यमर्घ्यं च गा चैव विधिना प्रत्यवेदयत् ।
अर्चित च ततो राजा विश्वामित्रमभाषत ।
प्राञ्जलि प्रणतो वाक्यमिद प्रीतमना इव ।

[No comment —(l 1) Ś1 D5 12 ते तस्मै D2 9 विप्राय (for तस्मै स) —For ins see below —D2 om (hapl) from the post half of l 2 to the prior half of l 4 —(l 2) Ś1 D1 3 5 7 11 12 महायशा V3 4 D13 महात्मनां (V4 °त्मने D13 °त्मना [sic]) (for महामना) —(l 3) V4 D5 12 अर्घं (for अर्घ्यं) V1 om first च Ś1 D5 11 12 °तथा गां च, V3 B1 पाद्यार्घ्यं(B1 °र्घं) चैव गां चैव(B1 चापि)

अथ हृष्टमना राजा विश्वामित्रं महामुनिम् ।
उवाच परमोदारो हृष्टस्तमभिपूजयन् ॥ ३२
यथामृतस्य संप्राप्तिर्यथा वर्षमनूदके ।
यथा सदृशदारेषु पुत्रजन्माप्रजस्य च ।
प्रनष्टस्य यथा लाभो यथा हर्षो महोदये ।

तथैवागमनं मन्ये स्वागतं ते महामुने ॥ ३३
कं च ते परमं कामं करोमि किमु हर्षितः ।

पात्रभूतोऽसि मे विप्र दिष्ट्या प्राप्तोऽसि धार्मिक ।
अद्य मे सफलं जन्म जीवितं च सुजीवितम् ॥ ३४

(for the prior half) —(l 4) Ś1 D1 3 6 7 11 12 अर्चयित्वा D10 °* (for अभिन च) V1 तदा (for ततो) —(l 5) Ś1 B2 D1–3 5 7 11 12 प्रयतो (for प्रगतो) B1 D1 भूत्वा (for वाक्यम्) B1 D1 वाक्य B2 इति (for इदं) Ñ2 D5 12 प्रीति° (for प्रीतमना) Ś1 D1–3 5 7 11 12 तदा (for इव)]

—After l 1, V1 ins

543* वसिष्ठ प्रत्युवाचेद राजा(मा)नयत तदा।

—Thereafter cont 539* (subst for 28-29)

32 Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 M4 om 32 (for M4 cf v l 28) —^{b}) D9 -स्तुति (for-मुनिम्) —^{d}) M3 हृष्टं, Cm g k t as in text (for हृष्टस्) D3 अभ्यपूजयन्

33 M4 om 33 (cf v l 28) —^{a}) G4 सप्राप्ते — D7 om (hapl) 33^{b} up to the prior half of 544* D2 reads ^{b} after the prior half of 544* (read after 33^{cd}) and ^{cd} after its post half —^{b}) Ś1 D2 3 5 11 12 अवर्षके (D2 3 °ति), Cg k t as in text (for अनूदके) Ñ V B D1 10 13 यथाकाले(V1 2 °ला)मि(B3 वि)व(V2 D13 °म)र्षण —^{c}) B1 यदा D5 यश्वा (sic) (for यथा) D1–3 -दारेभ्य , D5 11 12 -नारीभ्य (D11 °षु) (for -दारेषु) Ś1 यथेष्टघनसपकै —^{d}) Dt repeats (erroneously) न्माप्रज D2 °वत्ता (for पुत्रजन्म) Ñ V B D10.13 [अ] मिकाङ्क्षित, Dt D6 8 °वै, D4 9 14 S (except M4) प्रशस्यते (T2 °वै), D5 11 12 °ह (for [अ]प्रजस्य च) ❀ Cg अप्रजस्य अपुत्रस्य। ❀ (Some southern MSS collated but not included in the apparatus read as in text) —After 33^{cd} Ś1 D1–3 5 7 11 12 ins

544* यथेप्सितस्य संप्राप्तिरिष्टस्यागमनं यथा।

[No comm D7 om the prior half (see above) D1 5 तथा (for यथा) D2 reads the post half after 33^{a} and the prior half after 33^{cd} For the post half cf 33^{f} (as in Ñ)]

—^{e}) D13 प्राग° (sic) T3 प्रणष्ट *, M2 प्रभ्रष्टस्य, Cm k प्रण°, Cg t as in text (for प्रनष्टस्य) T3 यदा (for यथा) V4 B1 D10 लाभम् , D1 3 7 लाभे, D5 T3 लोभो, Ck as in text (for लाभो) —^{f}) Ś1 D1–3 5 7 12 भवेद्दर्षं (D1 2.7 °दर्षो, D3 °द्वार्षो [sic]) (for यथा हर्षो) Ś1 Dt D1 3 5–8 .11 12 T1 G1.3 4 M1.3 Ck.t महोदय T3 महोदधे , Cg as in text (for महोदये) Ñ V B D10 13 इष्ट(V1 मित्र, D13

[ऽ]दृष्ट)स्यागमन यथा —After 33^{ef}, Ś1 D1–3 (D2 l 1 only) 5 7 11 12 ins

545* हर्षानन्दकर मेऽद्य तथाभ्यागमन तव ।
स्वप्ने यथार्थलाभ स्यान्मृतस्य पुनरागम ।
ब्रह्मलोकनिवासश्च कस्य न प्रीतिमावहेत् ।

[No comment —(l 1) Ś1 यथानदोत्तर D2 कर्षा° (sic) D5 11 12 °नदोत्तर (for हर्षानन्दकर) D3 एव (for मेऽद्य) D2 3 7 तव (for तथा) Ś1 D5 11 12 [अ]भ्यागमनात् D2 3 7 मुने (for तव) —(l 2) D11 स्वर्गे (for स्वप्ने) D1 transp स्वप्न and यथा D5 यथा *- (for यथार्थ) D3 7 यथा महार्थलाभ स्यात् (for the prior half) D11 स्वर्गतस्य च जीवित (for the post half) —(l 3) D3 ब्रह्मणे* (for ब्रह्मलोक) D1 3 7 यद्व D11 न कस्य (by transp) (for कस्य न)]

—Thereafter D1 reads l 1 of 551* with v l नृणां for मम, and repeats it there —For 33^{ef}, Ś1 D1–3 5 7 11 12 subst

546* मुने तवागमस्त्वद्य सत्यमेतद्ब्रवीमि ते।

[D2 सवम् (for सत्यम्) D5 11 एव (for एतद्) D5 12 ब्रवीम्यह, D11 ब्री* ते]

—Thereafter Ś1 reads 550*

On the other hand Ñ V B D10 13 subst for 33^{ef}

547* परमानन्दक मन्ये तथाद्य तव दर्शनम्।

[D13 मनसा (for परमा) V1 च (for [अ]द्य)]

—Thereafter B2 reads l 1 of 551*

34 M4 om 34^{a-d} (cf v l 28) —^{a}) D4 8 Ck किं च, M2 ** Cm g t as in text (for कं च) —^{b}) T1 °त, M2 °ता (sic), M3 °र्षत , Cm as in text (for हर्षित) —For 34^{ab} Ś1 D1–3 7 subst.

548* कश्च ते परम काम क्रियते करवाण्यहम्।

while Ñ V B D10 13 subst

549* कस्तेऽभिलषित काम किं करोमि प्रशाधि माम्।

On the other hand D5 11 12 subst while Ś1 ins. after 546*

550* यथाभिलषितं कार्यं किं ते कुर्मोऽभिकांक्षितम्।

[D12 यच्च (for यथा)]

—G1 3 transp 34^{cd} and 34^{ef} —^{c}) V3 4 पात्री° (V4 °त्रे), M3 प्राप्त°, Cg k t as in text (for पात्रभूतो) D4 8

पूर्वं राजर्षिशब्देन तपसा द्योतितप्रभः ।
ब्रह्मर्षित्वमनुप्राप्तः पूज्योऽसि बहुधा मया ॥ ३५
तदद्भुतमिदं विप्र पवित्रं परमं मम ।
शुभक्षेत्रगतश्चाहं तव संदर्शनात्प्रभो ॥ ३६
ब्रूहि यत्प्रार्थितं तुभ्यं कार्यमागमनं प्रति ।
इच्छाम्यनुगृहीतोऽहं त्वदर्थपरिवृद्धये ॥ ३७
कार्यस्य न विमर्शं च गन्तुमर्हसि कौशिक ।
कर्ता चाहमशेषेण दैवतं हि भवान्मम ॥ ३८

T3 हि (for ऽसि) Ñ1 मो, G2 ते (for मे) —d) Dt D6 8 मानद; M3 धार्मिक (for धार्मिक) Ś1 Ñ V B D5 10–13 चिरस्या(V4 °म)भ्याग(V4 °*)तोतिथि (D13 स्थिति [sic]) D1–3 7 प्राप्त परमधार्मिक —Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10–13 M4 read 34ef (including 551*, 552*) after 555* —f) D2 तु, T2 sup lin sec m (for च) —After 34 Ś1 B2 (l 1 only after 547*) D1 3 5 7 11 12 ins

551* गङ्गाजलाभिषेकेण यथा प्रीतिर्भवेन्मम।
तथा तवागमे विप्र परमप्रीतिमानहम्।

[No comm D1 reads l 1 after 545*, repeating it here —(l 2) D1 त्रय D5 यथा (for तथा) D11 परम*- (for परम) D1 °मावह D2 °वानह D3 °मा*ह (for प्रीतिमानहम्)]
while Ñ V B D10 13 M4 ins after 34 (for Ś1 D1 etc. cf v l 36)

552* त्वामिहाभ्यागतं दृष्ट्वा प्रतिपूज्य प्रणम्य च।

[No comm V4 [अ]चागत (for [अ]भ्यागत) B1 प्रतिपूज्य च (hypermetric) D13 प्रतिगृह्याभिपूज्य च (for the post half)]
On the other hand Dt D6 8 T2 M3 ins

553* यस्माद्विप्रेन्द्रमद्राक्षं सुप्रभाता निशा मम।
[No comm]

35 M4 om 35ab —a) D1–3 7 पूज्यो, D6 पूर्वं (for पूर्वं) —For 35ab Ś1 Ñ V B D5 10–13 subst

554* त्वं हि राजर्षिकुलजस्तपोभिर्नियमैस्तथा।

[V2 D13 त्व राजर्षिकुले चानस् (for the prior half) V3 विपमैस् (for नियमैस्)]

—c) Ñ2 B1 3 (m also as in text) D7 10 महर्षि°, D14 °त्वम् (for ब्रह्मर्षित्वम्) M3 °प्राप्य (for अनुप्राप्त) —d) D1 3 7 बहुशो, G1 3 तपसा (for बहुधा) M4 मम (for मया) Ś1 Ñ V B D5 10–13 तस्मात्पूज्य(B2 °प्रिय)तमोसि (V3 °हि) मे —After 35 Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10 13 M4 ins

555* साक्षादिव ब्रह्मणो मे तवाभ्यागमनं मतम्।
पूतोऽस्म्यनुगृहीतश्च तवाभ्यागमनान्मुने।

[No comm —(l 1) V2 ततोधिक D12 साक्षादि* (for साक्षादिव) V4 ब्रह्मणो* M4 ब्राह्मणेतद् (for ब्रह्मणो मे) B2 तवाथा° D5 °गमनात् D12 त**या° M4 अवाप्या° (for तवाभ्यागमन) D1 महत् D5 कृत D11 प्रभो (for मतम्) —(l 2) V4 पूतोमि B4 प्रीतोस्मि D10 धन्योस्मि (for पूतोऽस्मि)

Ś1 D1–3 7 11 M4 [अ]रिम (for च) D10 [अ]च M4 [अ]पि (for [अ]भि-) D11 तवाभ्या*चाममुने (sic) (for the post half)]
—Thereafter, Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 M4 read 34ef (cf v l 34)

36 Ñ V B D10 13 om 36 —a) Dt D6 8 अभूद्, D7 इमं, Cr m g k t as in text (for इदं) D1 एतत्तदद्भुतं (for तदद्भुतमिदं) Ś1 D1 3 5 7 11 12 M4 Cg ब्रह्मन् (for विप्र) —b) M4 त्वन्मैत्र (for पवित्र) D1 Cr पावनं, Ct as in text (for परमं) D11 शुभ, T3 भुवि, Cr as in text (for मम) Cg as in text (for b) —D3 om (hapl) from तश्चाहं in c up to ग in the prior half of 552* —c) D9 कुरुक्षेत्र M4 शुभे क्षेत्रे (for शुभक्षेत्र) —d) Ś1 D1 2 5 7 11 12 M4 संदर्शनेन वै (D2 च, M4 ह) —After 36 Ś1 D1 3 5 7 9 11 13 ins 552* —Thereafter D1 cont

556* धन्योऽस्मि कृतकृत्योऽस्मि भाग्यवानस्मि सत्तम।

37 a) T2 य, Cm g t as in text (for यत्) —b) Dt प्रति in marg —d) Dt D8 T1 G4 M2 स्वदर्थं, Cm g as in text (for त्वदर्थं) —For 37 Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 subst

557* यत्कार्यं येन चार्थेन प्राप्तोऽसि मुनिपुंगव।
कृतमित्येव तद्विद्धि मान्योऽसि सुभृशं मम।

[(l 1) Ś1 तेन (for येन) V2 3 B1 D13 वार्थेन (B4 °च) (for चार्थेन) N2 V4 B3 4 पुगव B2 D13 -सत्तम (for पुगव) —(l 2) Ñ2 कृत्सम् (for कृतम्) V3 सवमेतत्कृत विद्धि (for the prior half) Ś1 D1 2 5 7 9 11 12 मान्योसि हि V3 B1 °सि त्व D3 मा मान्योसि D13 मान्योस्यसु (sic) (for मान्योऽसि सु)]

38 a) T3 च (for न) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9 10 12 13 स्व(V2 4 सु)कार्यं हि (Ś1 D2 3 5 7 12 °कार्येण D1 9 °कार्यस्य) विमृश्य (Ś1 D5 12 °सर्गं, D2 7 9 °मर्शं, D3 °म*) त्व D11 स्वकार्यं चविशिष्यत्व (sic) T2 न मा कार्यविमर्शेन —b) Ś1 D1–3 5 7 9 12 M4 Ck कर्तुम् Ñ V B D10 11 13 वक्तुम् (for गन्तुम्) B4 कौशिक Dt D6 8 सुव्रत, D2 शौनक (for कौशिक) —After 38ab Ś1 Ñ V B D5 9 13 ins

558* भगवन्नास्त्यदेयं मे त्वामद्य प्रति विद्यते।

[No comm V1 °देयस् D13 नाप्य° (for नास्त्यदेय) V1 ते B4 च (for मे) —D9 om from the post half up to 38c V2–4 B4 D13 प्रतिपद्य(D13 °वेद्य)ते (V3 °वै V4 °हि) (for प्रति विद्यते) Ś1 D5.11 12 तव प्रति हि° (for the post. half)]

इति हृदयसुखं निशम्य वाक्यं
श्रुतिसुखमात्मवता विनीतमुक्तम् ।
प्रथितगुणयशा गुणैर्विशिष्टः
परमऋषिः परमं जगाम हर्षम् ॥ ३९

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे सप्तदशः सर्गः ॥ १७ ॥

१८

तच्छ्रुत्वा राजसिंहस्य वाक्यमद्भुतविस्तरम् ।
हृष्टरोमा महातेजा विश्वामित्रोऽभ्यभाषत ॥ १
सदृशं राजशार्दूल तवैतद्भुवि नान्यतः ।
महावंशप्रसूतस्य वसिष्ठव्यपदेशिनः ॥ २
यत्तु मे हृद्गतं वाक्यं तस्य कार्यस्य निश्चयम् ।
कुरुष्व राजशार्दूल भव सत्यप्रतिश्रवः ॥ ३

—Ś1 Ñ V B D5 10–13 om 38ᶜ–39 D9 om 38ᶜ D14 om 38ᶜ except कर्ता —ᵈ) D2 3 7 भगवन्मम (for हि भवान्मम) —After 38 Dt D4 6 8.14 S ins

559* मम चायमनुप्राप्तो महानभ्युदयो द्विज ।
तवागमनज कृत्स्नो धर्मश्चानुत्तमो मम ।

[For ins see below —(1 2) G4 M4 [आ]गमनज Dt D6 8 द्विज G2 M3 [उ]त्तम (M3 °म°) M2 damaged (for मम)]

—After 1 1 D1 ins

560* अश्वमेधफल जन्म जीवित च सुजीवितम् ।
[cf 34 ᵉᶠ]

39 ᵃ) Ñ V B D9 10 13 हृद(Ñ1 °दद ditto)म(V1 2 D9 °मि)तिमधुर, Cg k t as in text (for इति हृदयसुख) D14 नि **** (for निशम्य वाक्य) Ś1 D1–3 5 7 11 12 इति हृदयमनोनुग(D7 °मुगत, D12 °गत) तदा वै —ᵇ) V चापि मुखम् (for श्रुतिसुखम्) V3 D8 आत्मवतो (D8 °ता), Cg t as in text (for °वता) V3 B3 4 D10 युक्त (for उक्तम्) Ś1 D1–3 5 7 11 12 नरपतिनाभिहित(D5 °*) वचो निशम्य —ᶜ) V2 -गुणयशो Ś1 D1 3 5 7 9 11 13 ततो महर्षिर् (D11 शुभमा [sic]) Ñ V B D10 M4 गुणै(B3 तनै [sic])र्विशिष्टो (B3 in also विशिष्ट), Cm g k as in text (for गुणैर्विशिष्ट) —ᵈ) Ñ V B D10 13 मुनिवृषभ (V4 °श्र), T1 M2 3 परमर्षि (submetric) M4 °मुनि Cg k t as in text (for परमऋषि) V4 B4 पर (for परम) Ś1 D1 3 5 7 9 11 मुदितमना नि(D9 °मि)जगाद त (D7 ततो hypermetric) नरेंद्र —D13 reads 39 twice (second time as in Ś1)

Colophon —*Kanda name* Ñ2 D4.10 12 om. V (V1 before रामायणे) B D11 आदि°, D1 3 अयोध्या° —*Sarga name* Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–12 विश्वामित्रा(Ñ2 B3 D10 11 °त्र, D1 बालचरित्रे विश्वामित्राख्या D2.7 कौशिका D5 °मित्राभि, D9 °आख्या)गमनं (D1 5.12 °न) —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 N1 V1 4 B1 4 D2.5 12 om both Ñ2 B2 3 D9–11 21 V2 23 V3 20 D1 7 16 S अष्टादश , Dt D4 6 8 14 अष्टादश 18 D13 -काडे मित्रा नाम. (dash indicates lacuna) —After colophon G1 2 4 conclude with श्रीरामाय नम , G3 श्रीमते रामानुजाय नम , M2 श्री म

18

1 T2 begins with श्रीरामचन्द्राय नम —ᵃ) M2 त (for तच्च) Ś1 D5 12 नर° (for राजसिंहस्य) —ᵇ) D3 महद् (for वाक्यम्) D12 वाक्य *द्भुत D1–3 G3 विक्रम, D7 -दर्शन, Cm g k t as in text (for विस्तरम्) —ᶜ) D12 दृष्ट°, G2 °रोम , Cg as in text (for हृष्टरोमा) V1 °राज (for महातेजा) Ś1 repeats 1ᵇᶜ in place of 3ᵇᶜ —ᵈ) Ñ2 स्व°, M2 **पत (for ऽभ्यभाषत)

☞ Ñ V B D10 13 substitute a parallel version for st 2 20 which is given at the end of 20

2 ᵃ) Dt D2.3 6–8 Ct तवैव, D5 तथैतद् , D12 तव तद् , M4 त्वय्येतत् (for तवैतद्) ※ Cm एतत्तवैव सदृशम् । Ck तवैवैतदुत्तरस्य वचन सदृशम् । ※ D1 मान्यत D4 Cg नान्यथा Cm k t as in text (for नान्यत) —ᶜ) D4 °कुल, Cm k t as in text (for महावश) T3 -प्रसूतश्च —ᵈ) Ś1 D1–3 5 7 11 12 वसिष्ठवशवर्तिन (D3 °नी [sic]) T3 वसिष्ठ स्योपदशिन , Ck as in text.

3 Cf v l 2 and 20 —ᵃ) D1 च (for तु) D11 हृदय (for हृद्गत) Ś1 D5 12 T3 Cg कार्यं, Ck as in text (for वाक्य) Ś1 om 3ᵇᶜ repeating 1ᵇᶜ in its place —ᵇ) D4 M4 वाक्यस्य, T3 कार्यश्च; Cm k.t as in text (for कार्यस्य) D1–3 5 7 11.12 तस्य कार्य(D5 13 वाक्य तस्य) विनिश्चय —ᶜ) D1 3.7 कुरु त्व, Cg.k t as in text (for कुरुष्व) D5 12 नर°, D14 (after corr *sec. m* as in text) मत्त°, T2 M3 नृप° (for राजशार्दूल) —ᵈ) Cg k -प्रतिश्रव

अहं नियममातिष्ठे सिद्ध्यर्थं पुरुषर्षभ ।
तस्य विघ्नकरौ द्वौ तु राक्षसौ कामरूपिणौ ॥ ४
व्रते मे बहुशश्चीर्णे समाप्त्यां राक्षसाविमौ ।
मारीचश्च सुबाहुश्च वीर्यवन्तौ सुशिक्षितौ ।
तौ मांसरुधिरौघेण वेदिं तामभ्यवर्षताम् ॥ ५
अवधूते तथाभूते तस्मिन्नियमनिश्चये ।
कृतश्रमो निरुत्साहस्तस्माद्देशादपाक्रमे ॥ ६
न च मे क्रोधमुत्स्रष्टुं बुद्धिर्भवति पार्थिव ।
तथाभूता हि सा चर्या न शापस्तत्र मुच्यते ॥ ७
स्वपुत्रं राजशार्दूल रामं सत्यपराक्रमम् ।
काकपक्षधरं शूरं ज्येष्ठं मे दातुमर्हसि ॥ ८
शक्तो ह्येष मया गुप्तो दिव्येन स्वेन तेजसा ।
राक्षसा ये विकर्तारस्तेषामपि विनाशने ॥ ९
श्रेयश्चास्मै प्रदास्यामि बहुरूपं न संशयः ।
त्रयाणामपि लोकानां येन ख्यातिं गमिष्यति ॥ १०

(as in text) Ś1 D1 3 5 7 11 12 धर्मं समनुपाल्य (D1 °यन्, D11 °र्य) Ct as in text (for ^{d})

4 Cf v l 2 and 20 —^{a}) Ś1 D5 11 12 हि यज्ञ, Cg k t as in text (for नियमम्) Ś1 D5 11 12 M4 आतिष्ठ, Cm g k t as in text (for आतिष्ठे) —^{b}) Dt D6 8 विघ्यर्थं, D1 सिध्यर्थं, Cg t as in text (for सिद्ध्यर्थं) D2 3 7 कश्चित्काल नृपोत्तम —After 4^{ab}, D11 ins 1 6 of 566* —^{c}) D11 त* (for तस्य) Ś1 D1-3 5 7 11 12 मे, M4 om (for तु) —^{d}) T2 reads *sup lin sec m* सौ in राक्षसौ M3 कामरूपि*

5 Cf v l 2 and 20 Ś1 D5 12 om 5^{ab} G2 M1 read 5^{ab} after 5^{ef} M2 transp 5^{ab} and 5^{cd} —^{a}) Dt D6 8 T1 2 Ct °तु, G1 2 व्रत (sic) मे, G4 व्रत मे, M4 व्रतेन, Ck as in text (for व्रते मे) T1 G1 शीर्णे, G2 तीर्णे, Cg k t as in text (for चीर्णे) D1-3 7 बहुशो वितते (D2 7 विदिते, D3 विंदते)तस्मिन् —^{b}) D1-3 7 ममास्ता, D8 समासौ G1 3 सप्रासौ, M3 समाप्ते, Ck t as in text (for समाप्त्या) D1-3 7 M4 °धर्मौ, D9 °बुभौ (for राक्षसाविमौ) —For 5^{ab}, D11 subst 1 7 of 566* and reads before 4^{cd} D1-3 7 9 14 G4 M4 om T1 reads *inf lin* 5^{cd} —^{d}) Ś1 D5 11 12 तस्मिंस्तौ राक्षसा(Ś1 पुरुषा)धर्मौ, D4 6 T3 यज्ञविघ्नकरौ तु तौ (D6 with hiatus उभौ) —After 5^{cd}, T2 M3 ins

561* पौलस्त्यराक्षसेन्द्रेण संदिष्टौ घोररूपिणौ ।

[No comment —M3 राक्षसौ (for पौलस्त्य)]

—^{e}) D4 स (for तौ) —^{f}) D4 T3 वेदिकाम्, D2 वेदीं ताम् (for वेदिं ताम्) —For 5^{ef} Ś1 D1-3 5 7 11 12 subst

562* तावभ्यकिरतां वेदिं मांसेन रुधिरेण च ।

[Ś1 तावेत्य° D2 तावेव° D3 7 तावना° (for तावभ्यकिरतां) D11 वेर्दी (for वेदिं)]

6 Cf v l 2 and 20 —^{a}) Ś1 अथ°, D9 अवध्येते (sic) (for अवधूते) D1 °पूते (for तथाभूते) —^{b}) D7 नि*म (for नियम) Ś1 D1 3 5 12 विस्तरे, Cm g t as in text Ck निश्चिते (for निश्चये) —For 6^{ab}, D11 subst 1 9 of 566* —^{c}) D1-3 7 व्यर्थ , M2 क्रतु (for कृत) G2 निरुत्साह, M4 निराहारस् (for निरुत्साहस्) —^{d}) Ś1 D2 3 5 7 11 12 अ(Ś1 उ)पा(D5 before corr यदा)क्रम, D1 9 °क्रमा(D9 °म)त्, T3 G1 4 M4 अप°, Cm g k t as in text (for अपाक्रमे)

7 Cf v l 2 and 20 —^{a}) D12 तव (for न च) D11 G2 M3 °मुत्सृष्ट, M2 क्रो**त्स्रष्टुं, Ck t as in text (for क्रोधमुत्स्रष्टुं) Ś1 न च क्रोध समुत्स्रष्टु, D2 न चकाम तदुत्स्रष्टुं —^{b}) D7 पार्थिवं, M2 reads *inf lin sec m* (for पार्थिव) —^{c}) M4 दीक्षा (for चर्या) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 तथाभूत हि तत्कर्म, Cg k as in text (for ^{c}) —^{d}) D9 reads 7^d in marg Ś1 D5 11 12 कोप(D5 °*)स् (for शापस्) Ś1 D1-3 5-7 11 12 तस्य(D6 °त्र as in text) विद्यते, Cg as in text (for तत्र मुच्यते) ❀ Ck तत्र तस्यां चर्यायां शापो न विमुच्यते न क्रियते । ❀ —After 7 Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 ins 1 12 14 of 566*

8 Cf v l 2 and 20 —^{a}) D1 सुपुत्र, D2 5 सपुत्र, D11 स्व पुत्र, Cg k t as in text (for स्वपुत्र) —^{c}) Ś1 Dt D5 6 8 12 वीर (for शूर) —^{d}) D9 श्रेष्ठ (for ज्येष्ठ) Ś1 D1-3 5 7 9 12 त्वं, D11 त (for मे)

9 Cf v l 2 and 20 —^{a}) D2 11 शक्तो°, D9 शक्नोति (for शक्तो हि) D2 [ए]षु (for [ए]ष) —^{b}) D2 दैतेन° (sic) D3 दिव्येनास्त्रेण, M4 सहजेन च (for दिव्येन स्वेन) —^{c}) Ś1 D1 8 9 11 रक्षसा, D2 5 7 राक्षसा (for राक्षसा) Ś1 अपि°, D1 2.5 11 येपि°, D3 7 येपि नेतारस्, D12 M4 ये प°, G2 3 M1 3 विघ्नकर्तारो, all comm as in text (for ये विकर्तारस्) —^{d}) G2 M1 ये तेषां च, Cm k t as in text (for तेषामपि) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 विनिग्रहे (Ś1 °ह), Ck t as in text (for विनाशने)

10 Cf v l 2 and 20 —^{a}) D1 gloss (m) अभयदान लक्षण श्रेय (for श्रेयश्च) Ś1 D1 5 9 11 12 प्रद(D11 °य)स्यामि G1 3 M3 प्रयच्छामि, Ct as in text (for प्रदास्यामि) —^{b}) M2 **रूप (for बहुरूप) Ś1 असंशय , D1-3 5 11 12 अमत्सर , D7 अमन्सद (sic) (for न संशय) —^{d}) Ś1 D5 12 °रामो, D1 °राजा (marg येनासत्यो also) D2 3 9 येनाजेयो, D7 जेताजेयो, D11 तेना**, G4 M3 एनं°, M4 °त्यातो, Cg t as in text (for येन ख्यातिं) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 M4 भविष्यति (for गमिष्यति)

न च तौ राममासाद्य शक्तौ स्थातुं कथंचन ।
न च तौ राघवादन्यो हन्तुमुत्सहते पुमान् ॥ ११
वीर्योत्सिक्तौ हि तौ पापौ कालपाशवशं गतौ ।
रामस्य राजशार्दूल न पर्याप्तौ महात्मनः ॥ १२
न च पुत्रकृतं स्नेहं कर्तुमर्हसि पार्थिव ।
अहं ते प्रतिजानामि हतौ तौ विद्धि राक्षसौ ॥ १३
अहं वेद्मि महात्मानं रामं सत्यपराक्रमम् ।
वसिष्ठोऽपि महातेजा ये चेमे तपसि स्थिताः ॥ १४
यदि ते धर्मलाभं च यशश्च परमं भुवि ।
स्थिरमिच्छसि राजेन्द्र रामं मे दातुमर्हसि ॥ १५
यद्यभ्यनुज्ञां काकुत्स्थ ददते तव मन्त्रिणः ।
वसिष्ठप्रमुखाः सर्वे ततो रामं विसर्जय ॥ १६
अभिप्रेतमसंसक्तमात्मजं दातुमर्हसि ।
दशरात्रं हि यज्ञस्य रामं राजीवलोचनम् ॥ १७

11 Cf v l 2 and 20 —[a]) Ś1 D2 3 5 7 9 12 ते (for तौ) T2 (*sup lin sec m* also as in text) चेमौ (for च तौ) D7 राम * साद्य —[b]) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 M4 स्थातु शक्ता (D1 11 M4 °क्तौ by transp) (for शक्तौ स्थातु) —[c]) M4 om न G2 M1 हि (for च) Ś1 D5 12 तेषा च रामाद्वान्यो वै, D1–3 7 9 तेषा च(D3 वै)नान्य काकुत्स्थाद् (D2 °त्स्थ) D11 तयोश्च रामाद्वान्यो वै —[d]) Ś1 D1 (in within brackets gloss हतु चैतान्)–3 5 7 9 11 12 योद्धुम्, Ck as in text (for हन्तुम्)

12 Cf v l 2 and 20 —[a]) Cm g वीर्यास्मिक्तौ (as in text) T3 पापौ (for पापौ) Ś1 D2 3 5 7 9 12 वीर्योत्सिक्ता हि ते (Ś1 स्ये, D2 तौ[sic]) पापा —[b]) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 कालकूटोपमा (Ś1 D5 12 °टसमा, D1 °टोपमौ, D11 °टसमौ) रणे (Ś1 त्वये), M4 कला कोटिमपि प्रभो, Cg as in text (for[b]) —[c]) G1 3 नर°, M3 लोकरामस्य (for राजशार्दूल) —[d]) T3 पर्याप्तौ (for पर्याप्तौ) D4 रणाजिरे (for महात्मन) Ś1 D1 3 5 7 9 12 न सहिष्यति (D1 °ष्यत)सायकान् D2 सहिष्यति च सायकान् D11 सहिष्येते न सायकान्

13 Cf v l 2 and 20 —[a]) D7 [अ]त्र (for च) Ś1 Dt D4 8 G2 M1 Ck.t °गतं, Cm g as in text (for पुत्रकृत) —[b]) G1 °मर्हथ, M2 क * * र्हसि (for कर्तुमर्हसि) —After 13[ab] M3 ins

563* दशरात्रस्तु यज्ञश्च तस्मिन्नामेण राक्षसौ ।
हन्तव्यौ विघ्नकर्तारौ मम यज्ञस्य वैरिणौ ।

[No comm]

—[d]) Cm g t हतौ (as in text) D8 missing तौ Ś1 D5 11 12 हतार्थं राक्षसाव्रणे, D1 3 7 9 हतास्ताविद्धि राक्षसान्

14 Cf v l 2 and 20 —[a]) Ś1 D1 3 5 7 G1 M4 वेद, D2 ते वेद (hypermetric) Cm g k as in text (for वेद्मि) T2 महामहा(ditto)त्मान —[b]) Ś1 D1 3 5 7 11 12 M4 राजीवलोचन, Cg as in text (for सत्यपराक्रमम्) —[c]) Ś1 D1 2 5 7 9 11 12 °ष्ठश्च, D3 °ष्ठस्य, D4 °ष्ठो हि, Cg t as in text (for वसिष्ठोऽपि) D12 महोसेना (sic) (for महातेना) —[d]) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 [अ]न्ये, D4 [इ]ह, T3 मे, Cg as in text (for [इ]मे) D2 त * सि (for तपसि) D1 (marg) योय यद्दल एव च also = the post half of l 28 of 566* —For 14[cd], M4 subst l 28 of 566*.

15 Cf v l 2 and 20 —[a]) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 -त्तोभ (D9 °प)दा, D4 T3 G1 3 M3 4 -लाभदा, Cg k t as in text (for -लाभ) Dt D4 8 तु (for च) —[b]) Ś1 D5 9 12 मनदा (for यशश्च) Ś1 D1–3 5 7 9 11 मन(Ś1 D5 9 यदा)पि स्थित, D12 पश्यसि स्थितु (sic) (for परम भुवि) —Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 M4 om 15[cd] —[c]) D4 T2 (after corr *inf lin sec m* as in text) G1–3 Cg स्थितम् Ck स्थितिम्, Ct as in text (for स्थिरम्) M3 इच्छामि, Ck t as in text (for इच्छसि)

16 Cf v l 2 and 20 Ś1 D1 3.5 7 9 11 1–M4 transp 16 and 17 M2 reads 16 after 18 D14 (*sec m*) reads 16[a]–17[b] in marg —[a]) D3 7 यदा (for यदि) D4 Cg ह्यनुज्ञां, T2 (*sup.lin sec m* also as in text) G2 3 M2 3 Ck [अ]भ्यनुज्ञा, Ct as in text (for [अ]भ्यनुज्ञा) D2 repeats का wrongly T2 3 राजेन्द्र (for काकुत्स्थ) —[b]) Ś1 D1 5 11 12 ददति, D9 ददाति, M2 कुर्वते, Cm as in text (for ददते) D2 ददंति ते च राजण (sic) —For 16[cd] M4 subst l 33 of 566* —[c]) M4 राम (for सर्वे) —[d]) D4 राघव मे (for ततो राम) M4 ततो मे दातुमर्हसि

17 Cf v l 2 and 20 Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 M4 transp 16 and 17 D14 reads 17[ab] in marg —[a]) Ś1 D5 11 12 महाबाहुम्, D1 (gloss in marg अनुयात्र विना एकाकिनमित्यर्थ)–3 9 (after corr as in text) G1 असयुक्तम् (D2 °क्त) all comm as in text (for असंसक्तम्) D7 अभिप्रेतसमायुक्तम् —[b]) D2 स्वात्मानं, D12 आहात्मान (sic) T2 राम मे, Cg as in text (for आत्मज) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 मोक्तुम्, Ck as in text (for दातुम्) —[c]) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 °रात्रेण, M2 द * * त्र°, Cr k as in text (for दशरात्र हि) D1 3 7 यज्ञ स. Cg k t as in text (for यज्ञस्य) —[d]) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 यस्मिन् (Ś1 D5 12 विघ्नान्, D11 विघ्नौ) रामेण राक्षसा (D11 °सौ) —For 17[cd] M4 subst l 31 and cont l 32 of 566* —After 17 Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 ins l 2 of 563* with all nominative duals changed into plurals (except in D11) and Ś1 D5 11 12 राजशार्दूल (for विघ्नकर्तारौ)

नात्येति कालो यज्ञस्य यथायं मम राघव ।
तथा कुरुष्व भद्रं ते मा च शोके मनः कृथाः ॥ १८

इत्येवमुक्त्वा धर्मात्मा धर्मार्थसहितं वचः ।
विरराम महातेजा विश्वामित्रो महामुनिः ॥ १९

इति हृदयमनोविदारणं
मुनिवचनं तदतीव शुश्रुवान् ।
नरपतिरगमद्भयं मह-
द्व्यथितमनाः प्रचचाल चासनात् ॥ २०

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे अष्टादशः सर्गः ॥ १८ ॥

18 Cf v l 2 and 20 —a) D2 नान्येति, D9 अत्येति (for नात्येति) D2 काल (sic) (for कालो) Ś1 D1 3 5 9 12 M4 कालज्ञ, D7 कालस्य, D11 कालज्ञै (sic) Cg k t as in text (for यज्ञस्य) —b) Ś1 D5 12 यथा मे D1 यथार्थं (sic), Cg k t as in text (for यथाय) Ś1 D5 12 बहु (for मम) M4 यथा यज्ञस्य मेनघ —c) D3 कु*ष्व, M4 [आ]शु कुरु (for कुरुष्व) G1 3 राजेंद्र (for भद्रं ते) —d) D4 [अ]ति (for च) —After 18 M2 reads 16

19 Cf v l 2 and 20 —b) D3 धर्मात्म (for धर्मार्थ) —c) M2 विर** (for विरराम) —d) Dt D6 8 °मति, G1 3 M3 °नृपि (for महामुनि) —After 19 Dt D4 6 8 9 14 S Cg k.t ins

564* स त निशम्य राजेन्द्रो विश्वामित्रवच शुभम् ।
शोकेन महताविष्टश्चचाल च मुमोह च ।
लब्धसज्ञस्ततोत्थाय व्यषीदत भयान्वित ।

[Ck comm on l 3 only —(l 1) Ct does not comment on l 1 T3 सर्वं (for स त) —(l 2) D4 9 14 S Cg शोकमभ्यागमत्तीव्र (for the prior half) D4 9 14 S Cg om from the post half of l 2 up to the prior half of l 3 —(l 3) D9 T2 विषीदत (T2 °दत) T3 न्यषीन्त Cg (as above) (for व्यषीदत) M4 विषसाद च तत्क्षन (for the post half)]

20 a) D4 6 8 (changing the metre) इति स (for इति) —b) G4 तदि*व (for तदतीव) D1 3 7 M4 स तथा (D1 तमथो, M4 च तथा) विशुश्रुवान् —c) Dt D1–4 6–9 T2 3 G1 M4 [अ]भवत् (for [अ]गमद्) D14 G3 M2 महात्मा Cr m gp as in text (for महद्) Dt D4 6 8 11 T2 महान् (D11 ततो) महात्मा, D1 7 **मना, D2 3.9 T3 G1 M4 महामना (for भय महद्) M3 (after corr inf lin sec m as in M2) नरपतिरभवन्महा महात्मा —d) D1 3 7 9 °मति all comm as in text (for व्यथितमना) D3 प्र*चाल (for प्रचचाल) D3 7 तथासनात्, D9 14 T2 (before corr sec m as in text) 3 G1 शासनात्, Ck t as in text (for चासनात्) ❀ Cg अतीव अत्यर्थं । व्यथितमना । महान् कुलेन महान् । विचचाल मुमूर्छेत्यर्थं । महदिति पाठे महदत्यर्थं व्यथितमना अतीव विदारणमिति सबन्धः, Ct महान्नरपति सार्वभौम इति यावत् । महात्मा महाबुद्धि व्यथितमना मूर्छितचित्त अभवत् । अवस्थातुमशक्त आसनात्प्रचचाल च .. .. । ❀ —For 20 D11 subst l 37–38 of 566* —For 20 Ś1 D5 12 subst, while D13 ins after l 40 of 566*

565* इत्येवमुक्त्वा विरते मुनीन्द्रे
जगाद भूयो रघुवशकेतु ।
वक्ष स्थल दन्तमयूखजालै
र्हारावलीरम्यमिव प्रकुर्वन् ।

[(l 3) Ś1 D5 12 वक्षःस्थले —(l 4) Ś1 D5 हारावलीं]

—For 2 20 Ñ V B D10 13 subst

566* (2^{ab}) सदृश राजशार्दूल त्वयैतद्वाक्यमीरितम् ।
(2^{cd}) सौरे वशेऽभिजातेन वसिष्ठवशवर्तिना ।
(3^{ab}) यस्तु मेऽभिमत कामस्त्वत्त प्राप्तुमभीप्सित ।
(3^{cd}) यदुद्दिश्यागतश्चास्मि कार्यं तच्छ्रूयतामिति ।
(4^{ab}) यज्ञसिद्धिकर किंचिदास्थितोऽस्मि महद्व्रतम् ।
न क्रोद्धव्य मया तत्र कस्यचिद्भुवि भूपते ।
(5^{ab}) व्रते चाप्यसमाप्ते मे यज्ञघ्नौ राक्षसाधमौ ।
(5^{ef}) वेदीमभ्येत्य तरसा रुधिरेणाभ्यवर्षताम् ।
(6^{ab}) अभिभूतोऽसकृत्ताभ्यामह नियमयन्त्रित ।
(6^{cd}) अपक्रम्याश्रमात्तस्माद्द्रष्टु त्वामभ्युपागत ।
(7^{ab}) न हि मे क्रोधमुत्स्रष्टुं क्षम तत्र कथचन ।
(7^{cd}) ईदृशी यज्ञदीक्षासौ मम तस्मिन्महाक्रतौ ।
त्वत्प्रसादादविघ्नेन प्रापयेय क्रियाफलम् ।
त्रातुमर्हसि मामार्तं शरणार्थिनमागतम् ।
(8^{ab}) तयोस्तु प्रतिषेद्धार राम सत्यपराक्रमम् ।
(8^{cd}) दातुमर्हसि मे तत्र रक्षार्थममितौजसम् ।
(9^{ab}) शक्तो ह्येष मया गुप्त सहजेन च तेजसा ।
(9^{cd}) निहन्तुं समरश्लाघी स्रष्टारमपि रक्षसाम् ।
(10^{ab}) विद्ये चास्मै प्रयच्छामि तेजोबलसमन्विते ।
(10^{cd}) त्रयाणामपि लोकाना येनाजेयो भविष्यति ।
(11^{ab}) न च तौ राममासाद्य शक्तौ स्थातु नराशनौ ।
(11^{cd}) हन्तु चैतौ न चान्य स्यादन्य उत्सहते पुमान् ।
(12^{ab}) तौ तु वीर्यबलोन्मत्तौ कालपाशवशं गतौ दुरासदौ ।
(12^{cd}) रामास्त्रबलनिर्दग्धौ शयिष्येते हतौ युधि ।
(13^{ab}) भीर्न चैव त्वया कार्या राम प्रति कथंचन ।
(13^{cd}) अहं ते प्रतिजानामि पतितौ विद्धि राक्षसौ ।
(14^{ab}) वेद्म्यमोघवचं राममहं सत्यपराक्रमम् ।
(14^{cd}) वसिष्ठश्चापि वेदैनं योऽस्य यद्बल एव च ।
(15^{ab}) यदि धर्मयशोलाभमभिकाङ्क्षसि पार्थिव ।
(15^{cd}) ततो राम प्रयच्छैकं यदि वा श्रद्दधासि मे ।
(17^{cd}) दशरात्रेण मे यज्ञो भविता यत्र राक्षसौ ।
हन्तव्यौ तत्र पुत्रेण रामेणाद्भुतकर्मणा ।
(16^{ab}) यदि मेऽप्यनुजानन्ति गुरवस्त्व नराधिप ।
(16^{cd}) वसिष्ठप्रमुखा सर्वे ततो रामं विसर्जय ।
(18^{ab}) नात्येति काल कालज्ञ यथा यज्ञस्य मेऽनघ ।

(18^cd) तथाशु कुरु भद्रं ते दक्षिणा मा च पार्थिव ।

इति हृदयविदारणं तदानीं
मुनिवचनं तदयो स शुश्रुवान् ।
20 नरपतिरभवत्ततो महात्मा
व्यथितमना प्रचचाल चासनात् ।

[Though Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 M4 are not included in the subst group their variants are given here along with others as some lines of the subst group occur in them as ins or subst —(l 1) V3 ईदृश (for सदृश) B4 इषित (for ईरितम्) —(l 2) Ñ2 V2 D13 सौरवश (V3 °शे), V1 B3 (m also as above) 4 सौरेवंशे, B1 (m also) सूर्यवंशे (for सौरे वशे) V1 ते is repeated wrongly in अभिजातेन V3 -सद, B1 *श (for -वश) —(l 3) V2 त्त (for तु) D13 [s]भिहित (for [s]भिमत) V4 प्राप्यम् B1 प्राप्त (for प्राप्तुम्) V2 °प्सित, B1 हतीप्सित (for अभीप्सित) —(l 4) V1 तद् (for यद्) V1 2 श्रूयताम्, B4 श्रूयेताम् (for श्रूयताम्) D13 मम (for इति) —(l 5) V4 आ*तोस्मि (for आश्रितोऽस्मि) V1 महाद्भुत V4 महद्भुत, B2 D13 महाव्रत (for महद्व्रतम्) V3 आश्रितो महदद्भुत (for the post half) —After 4^ab, D11 ins l 6 —(l 6) V1 क्रोद्ध* (for क्रोद्धव्य) V2 त्वया, D11 भवेद् (for मया) V2 भूरि° V3 °भूपति D11 चैव° D13 दीक्षितेन वै (for भुवि भूपते) —For 5^ab, D11 subst l 7 —(l 7) D13 यज्ञे (for व्रते) D10 चैव (for चापि) D13 समाप्ते (for [अ]समाप्ते) V1 वै (for मे) D11 पापकारिणौ (for राक्षसाधमौ) —(l 8) V2 यज्ञम् (for वेदीम्) B4 अभ्ये* (for अभ्येत्य) B4 [अ]प्य° (for [अ]भ्य वर्षताम्) —For 6^ab D11 subst l 9 —(l 9) D11 तथा (for ऽसकृद्) V1 तावद्, D10 ता* (for ताभ्याम्) D11 तस्मिन् (for अह) V1 *श्रित V2 -तद्वित V3 B1 -मत्रित D11 विस्तरे (for -व्यथित) D13 नियममाश्रित —(l 10) Ñ2 D10 13 अपा° B3 उप° (for अपक्रम्य) Ñ2 V3 B3 4 D10 अभ्यु (D10 समु)पागम V1 अ*° D13 अद्यु° (sic) (for अभ्युपागत) —(l 11) V2 न हि क्रोध समुत्सृष्टु (for the prior half) V3 B1 क्षमत् (for क्षम) B4 न किंचन (for कथचन) —After 7, Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 ins l 12 14 —(l 12) V2 तादृशी (for ईदृशी) Ś1 D1-3 5 7 11 °क्षा सा D9 °क्षा च D12 °क्षायां (for यज्ञ दीक्षायां) Ñ1 V D13 तत्र D9 [ए]तस्मिन् (for तस्मिन्) D11 तमा° (sic) (for महात्मनौ) —(l 13) D11 स्वप्रमा*द् (for स्वप्रमादाद्) D1 प्राप्येयु D3 7 प्राप्नुयां हि (for प्राप्येय) —(l 14) D13 पातुम् (for त्रातुम्) Ś1 D5 12 राजन् (for आर्ते) Ś1 Ñ2 B3 (m also above) D5 10 12 शरणागतम् (for शरणार्थिनम्) —(l 15) Ñ1 V1 3 4 B1 4 त(V1 स)योस्तव (for तयोस्तु) V2.3 B4 °धार्य (for प्रतिघाता) V1 शत्र° V4 °पराया (for स्वपराक्रम) —(l 16) B4 क्षिप (for तत्र) —(l 17) V1 [s]पि (for हि) V4 स्वयात्मात (for मया गुप्त) V1 3 चेतसा (for तज्जा) —(l 18) V1 विन्दु (for निहन्तु) V2 अमर (for समर) V4 दन्तारम् (for श्रद्धारम्) —(l 19) Ñ2 V1 B3 (m also as above) D10 प्रदास्यामि (for प्रयच्छामि) —(l 20) V1 D10 °जय्यो V2 अप्रभृष्यो, V4 येन बध्यो (sic), B2 याभ्या श्रेयो D13 जयार्थे यो (for येनानेयो) —(l 22) B3 (m also) छेत्तु (for हन्तु) Ñ2 च तौ V1 B1 चेमौ V2 एतौ V4 तौ वै (for चैतौ) D13 तेषां च नान्य कातु स्याद् (for the prior half of 11^c in D7) D13 योद्धुम् (for अत्र) V2 तत्महते (for उरसहते) —(l 23) D13 च (for तु) V2 सुरास्तौ (sic) (for दुरात्मनौ) —(l 24) V1 निर्दे* (for निर्दिष्टौ) V1 हतौध्वधि (sic) (for हतौ युधि) —(l 25) V1 भित्रे°, V2 भीतिर्न वै V4 भित्रेत्येव B2 °चैव (for भीर्न चैव) V3 कदाचन (for कथचन) —(l 26) V1 3 B1 2 (B3 m also as above) तौ (for ते) —(l 27) V2 वेद्यमेय (for वेद्यमोघ) —For 14^cd, M4 subst l 28 —(l 29) V2 B4 धर्म (for धर्मे) D13 राघव (for पार्थिव) —(l 30) B4 [ए]न (for [ए]क) V3 न (for वा) Ñ1 *दधासि° V1 *दंवासि मे (sic) V3 [अ]श्रद्धासि°, V4 श्रद्धा** B4 °वै (for श्रद्धासि मे) —For ins see below —For 17^cd, M4 subst. l 31 —(l 31) V3 दशरात्रे च (for दशरात्रेण) V3 D13 transp मे and यज्ञो —M4 ins l 32 after 17 —(l 32) V2 यदि (for तव) —M4 subst l 33 for 16^ab —(l 33) V3 4 D10 M4 [इ]मे (for मे) M4 [अ]पि (for ऽपि) V2 च (for ते) V1 4 जनाधिप (V4 °प) (for नराधिप) —(l 34) V2 तदा (for तनो) D13 विसनये (sic) (for विसर्जय) —(l 35) V1 B3 नाभ्येति (for नात्येति) V1 काल च (for कालज्ञ) B3 marg. यथा यज्ञ in यथा यज्ञस्य —(l 36) Ñ1 [आ]शु** V3 [अ]द्य कुरु B1 स्व कुरु (for [आ]शु कुरु) V4 भद्रस्ते (for भद्र ते) V1 [अ]थ (for च) V2 न दक्षिणाश्च V3 B3 4 D10 मा दक्षिणाश्च (by transp) V4 मा दक्षिणा कदाचन (for the post half) —For 20 D11 subst l 37 38 —(l 37) Ñ1 V1 B2 तदा V2 तु तत्तदा (hypermetric) V3 D11 तदा वै (for तदानीं) —(l 38) Ñ2 तथा* V2 वितथ च V4 च ततश्च B1 स तदा तु B4 तदा स D11 स तदोत्र (for तदयो स) V1 मुनिवचन स तथा निशम्य दीनं V3 मुनिवचनं स यथार्थत शुश्रुवान् —(l 40) V3 प्रचचार (for प्रचचाल) B3 चामनाच B4 आसनात् (with hiatus) (for चासनात्) —After l 40 D13 ins 565*]
—After l 30 B3 ins

567* विना रामेण तत्कार्यं न च सिद्धिर्भविष्यति ।

Colophon —*Kanda name* Ś1 Ñ2 D1 10 om V B D11 आदिकाण्डे, D3 अयोध्याकाण्डे —*Sarga name* Ś1 Ñ V B D1 2 5 10-12 विश्वामित्रवाक्य (V1 °त्र गमनं), D3 7 कौशिकवाक्यं D9 विश्वामित्रागमो —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 V1.4 B1 4 D3 5 11-13 om Ñ2 B2.3 D9 10 22 V2 24 V3 21 D1 7 17 D2 अष्टादशम ; D6 14 T1 2 G1 2.4 M1 एकोनविंश , T3 एकोनविंशतितम , G3 M3-4 एकोनविंशति (M2 4 °तम), Dt एकोनविंशतितम 19 D4.8 एकोनविंश 19 D13 इत्यार्षे रामा-बालकाण्डेमित्र-नाम (dash indicates lacuna)

१९

तच्छ्रुत्वा राजशार्दूलो विश्वामित्रस्य भाषितम् ।
मुहूर्तमिव निःसंज्ञः संज्ञावानिदमब्रवीत् ॥ १
ऊनषोडशवर्षो मे रामो राजीवलोचनः ।
न युद्धयोग्यतामस्य पश्यामि सह राक्षसैः ॥ २
इयमक्षौहिणी पूर्णा यस्याहं पतिरीश्वरः ।
अनया संवृतो गत्वा योद्धाहं तैर्निशाचरैः ॥ ३
इमे शूराश्च विक्रान्ता भृत्या मेऽस्त्रविशारदाः ।
योग्या रक्षोगणैर्योद्धुं न रामं नेतुमर्हसि ॥ ४
अहमेव धनुष्पाणिर्गोप्ता समरमूर्धनि ।
यावत्प्राणान्धरिष्यामि तावद्योत्स्ये निशाचरैः ॥ ५
निर्विघ्ना व्रतचर्या सा भविष्यति सुरक्षिता ।
अहं तत्र गमिष्यामि न रामं नेतुमर्हसि ॥ ६
बालो ह्यकृतविद्यश्च न च वेत्ति बलाबलम् ।
न चास्त्रबलसंयुक्तो न च युद्धविशारदः ।
न चासौ रक्षसां योग्यः कूटयुद्धा हि ते ध्रुवम् ॥ ७

19

1 T2 begins with श्रीरामः शरणं मम. V2 wrongly transp. 1—6^{b} before I. 20. 1.—^{a}) Ñ V B D10 13 M4 व्यथितो राजा (for राजशार्दूलो).—^{b}) Ñ V B D10 13 M4 विश्वामित्र(M4 °त्रो)वचस्तदा.—^{c}) Ś1 D5.11 12 आसीद्विश्रेष्टः; Ñ V B D10 13 M4 इव निश्चेष्टो; all Cs इव (Ck एव) निःसंज्ञः (as in text) D1–3 7 बभूव विमनाः त्रस्तः (D1 सद्यः).—^{d}) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 स दीनम् (for संज्ञावान्). Ñ V B D10 13 M4 ध्या(M4 भू)त्वेदं वाक्य(V2 इद as in text)मब्रवीत्; T3 विश्वामित्रमथाब्रवीत्; Ct as in text (for ^{d}).

2 ^{a}) Ś1 Ñ V B D1.3 5 7.10 11.13 M4 [ऽ]यं; Cg as in text (for मे). D2 ऊनषोडशसर्वेषोय (sic).—^{b}) Ñ V B D10 11 13 M4 अकृ(V1 °ष्ट)तास्त्रश्च मे सुतः.—^{c}) G4 स (for न). Ś1 D5 12 G4 युद्धे (for युद्ध-) Ś1 चास्य; T3 मन्य (sic) (for अस्य).—^{d}) D11 [आ]सी**; T3 वक्ष्यामि (sic) (for पश्यामि).

3 D2 om. 3.—^{a}) Ñ V B D10 13 M4 त्व(D13 चा)क्षौहिणी; M2 °हि* (for अक्षौहिणी). Dt D6 8 सेना; M2 *र्णा (for पूर्णा).—^{b}) all Cs यस्याहं (as in text). T2 प्रभुर् (for पतिर्). Ś1 D1 (marg. as in Ñ also).3 5.7 12 यस्याः पतिरहं प्रभो; Ñ V B D10 11 13 M4 बलस्य मम दुर्जया.—^{c}) D4 सेनया (for अनया). Dt D6 8 सहितो (for संवृतो) M3 भूत्वा (for गत्वा).—^{d}) D4 T3 योत्स्येहं; Cg as in text (for योद्धाहं) M2 *शाचरैः.—For 3^{cd}, Ś1 D1 3 5 7 11 12 subst.:

568* तया परिवृतो युद्धं दास्यामि पिशिताशिनाम् ।
[Ś1 युद्धे (for युद्ध)]

On the other hand, Ñ V B D10 13 M4 subst.

569* अनयाहं वृतस्तत्र योत्स्यामि पिशिताशनैः ।

[Ñ1 illeg. up to वृत. B2 तु (for [अ]ह). B4 तेन (for तत्र).]

4 ^{a}) Ñ V B1–3 D10 13 M4 मति; B4 अति; Cm g as in text (for इमे) Ś1 D1–3 5 11.12 हि शूरा (D2 3 transp.) (for शूराश्च). Ñ V B D10 M4 मे योधाः; D13 बहवो; Cm g as in text (for विक्रान्ता). D7 इमे शूरादिविक्रांता (sic).—^{b}) Ś1 D5 शस्त्र-; D12 शास्त्र; T2 मेत्र; T3 मेस्तु (for मेऽस्त्र-). Ñ V B D10 M4 कालांतकयमोपमा; D13 भृत्याश्च मुनिसत्तम; M3 °मे शस्त्रकोविद.—D13 om. 4^{c}–6^{b}. Ś1 D1–3. 5.7.12 om. 4^{cd}.—For 4^{cd}, Ñ V B D10.11 M4 subst.:

570* रक्षसां प्रतियोद्धारस्ते मया सह यान्त्विति ।

[Ñ1 स तया (for ते मया). V2 प्रति- (for सह). V1 यां**; V2–4 D11 M4 यांतु वै (V4 M4 ते); B1 यांत्वपि (for यान्त्विति).]

5 D13 om. 5 (cf. v.l. 4). Ñ V B D10 M4 om. 5^{ab}.—^{a}) Ś1 D5 11 12 चैव; D1–3 7 चैषां(D2 °षो) (for एव).—^{c}) Ñ V1 3 4 B D1–3 5.7 10–12 प्राणा (for प्राणान्). Ś1 Ñ V1.2 4 B D1 5 10 M4 ध(M4 ह)रिष्यति; V3 वधिष्यंति; D2 3 7 11 भविष्यं(D3 °ष्य)ति; D9 (before corr.) चरिष्यामि; D12 धरिवृत्ति (sic); Cm t as in text (for धरिष्यामि).—^{d}) Ś1 Ñ V B D1 5 6 10 12 M4 युध्य(Ś1 V4 M4 °ध्यं)तो मे (V4 °ति मे; D6 °मानो; M4 °तो न) (for तावद्योत्स्ये). V4 B2 M4 निशाचराः. D2.3 7 योष्यद्यो (sic) मम राक्षसैः; D11 युद्धं चैव भविष्यति; M2 तावद्यो***चरैः.

6 Ś1 D5 12 om. 6 D13 om 6^{ab} (cf. v.l. 4).—^{a}) D1 2 7 अविघ्ना; D3 अविद्या (for निर्विघ्ना). Ñ V B D10 M4 अविघ्नं (Ñ1 °घ्ना) व्रत(V1 व्रूत; V4 तत्र)चर्यायास्; D11 अविघ्नं ब्रह्मचर्याय.—^{b}) Ñ V B D1–3.7.10 11 M4 तावत्तव (Ñ2 V2 °त्र; D3 °*; D11 M4 तव तावद्-)भविष्यति.—D2 3 7 om. 6^{cd}.—^{c}) Ñ V B D1.10 11 13 M4 स्वयं; D9 अत्र (for तत्र). G2 4 M2 [आ]गमि (M2 °*)ष्यामि.—^{d}) Ñ V B D1 10 11 13 M4 न रामो (V1 °रमा; V3 transp.; D11 न रामो है [hypermetric])गंतुमर्हति (B1 °सि).

7 ^{a}) T3 -वीर्यश् (for -विद्यश्). Ś1 D1–3 5 7.11 12 बालो ह्ययमनीकेषु; Ñ V B D10 13 M4 बालो(V2 रामो)यमकृत स्व- (B4 °वस्ते [sic])श्च.—^{b}) G4 स (for न). Ś1 D1.3 6.7.11.

विप्रयुक्तो हि रामेण मुहूर्तमपि नोत्सहे ।
जीवितुं मुनिशार्दूल न रामं नेतुमर्हसि ॥ ८
यदि वा राघवं ब्रह्मन्नेतुमिच्छसि सुव्रत ।
चतुरङ्गसमायुक्तं मया सह च तं नय ॥ ९

षष्टिर्वर्षसहस्राणि जातस्य मम कौशिक ।
दुःखेनोत्पादितश्चायं न रामं नेतुमर्हसि ॥ १०
चतुर्णामात्मजानां हि प्रीतिः परमिका मम ।
ज्येष्ठं धर्मप्रधानं च न रामं नेतुमर्हसि ॥ ११

---

12 जानाति, D2 चाजाति (sic) (for च वेत्ति) D7 * * बल —After 7^{ab}, B3 ins

571* न च किंचिद्विजानाति राक्षसानां बलाबलम् ।

—^{c}) T3 [अ]रि (for [अ]स्त्र) D4 विद्या, D9 शिक्षा (for -बल) Ś1 D1-3 5 7 12 M4 न चा(Ś1 शा, D1 दा)स्त्रै परमैर्(D5 12 M4 °स्त्रे परमे)युक्तो, Ñ V1 2 4 B2-4 D10 न चासौ दा(V1 °शा)स्त्रकुशलो, V3 न चायमस्त्रकुशलो, B1 न चास्त्र कुशलो * *, D11 न शक्तिस्तस्य युद्धे च, D13 न शास्त्रशास्त्रकुशलो —^{d}) D5 12 बुद्धि, D11 तत्र (for युद्ध) —^{e}) Ś1 D1-3 5 7 11 12 [अ]पि, G4 [आ]सा, Ck as in text (for [अ]सौ) T1 repeats रक्षसा —^{f}) Ś1 Dt D1-3 6-8 11 12 राक्षसा, D4 ते भृशं (for ते ध्रुवम्) —For 7^{ef} Ñ V B D10 13 M4 subst

572* न च राक्षसयुद्धेषु योग्योऽयं कूटयोधिषु ।

[B4 om M4 [अ]य (for च) V2 [अ]मी M4 वै (for ऽयं)]

8 ^{a}) G2 °युद्धो (sic), Cg k as in text (for विप्रयुक्तो). D3 [अ]पि (for हि) Ñ V B D10 13 M4 रामेणाहं विहीनश्च (V3 °स्तु) —^{b}) D11 * हूर्तम् M2 मुहूर्तम * * त्सहे —^{c}) B4 D2 7 9 11 13 14 G4 जीवित (G4 °तान्) (for जीवितु) D5 9 11 12 नर° (for मुनिशार्दूल)

9 Ś1 transp 9 and 10 Ñ V B D1-3 5 10-13 read 9 after 11 M4 (om 11^{cd}) after 575* —^{a}) D1 यथा हि, G1 missing M2 Ck अथ वा, Cm t as in text (for यदि वा) M3 राघवान् (for राघव) M2 * ह्मन् —^{b}) D4 6 अर्हसि (for इच्छसि) D3 सुसुव्रत (by ditto) D11 सुव्र* (for सुव्रत) —For 9^{ab} Ñ V B D10 13 M4 subst

573* अवश्यं यदि नेतव्यो रामो वैष त्वया मुने ।

[M4 चैव (for यदि) B1 D13 राम एष, B2 रामोय वै, M4 यदि रामस् (for रामो वैष) B4 मया (for त्वया)]

—^{c}) Ś1 D1-3 5 7 11 12 -बलोपेतं, Ñ V B D10 13 M4 -बलोपेतस् (for -समायुक्त) —D4 reads 9^{d} in marg —^{d}) Ś1 D5 सार्धमसु, D1-3 7 11 °वन, D4 9 T3 G3 M3 च सहितं, D12 सार्धमसु, D14 T1 G1 2 M1 च सह (by transp)तं, T2 वा सह तं (for सह च तं) Ñ V B D10 13 M4 तदा (Ñ1 V2 -4 B1 D13 M4 °तो) यातु मया सह, M मां चापि सहित नय

10 D7 om 10 and 11 Ś1 transp 10 and 9 —^{a}) Ś1 Ñ V B D1-3 5 10-13 नव, Cm g k t as in text (for षष्टिर्) Ś1 -सहस्रासु (for -सहस्राणि) —^{b}) Ś1 Ñ V B D1 2 5 10 12 13 G3 M3 4 transp जातस्य and मम Ñ V B D10 13 साम्प्रतं, D5 कौशिक, M4 सम्प्रति (for कौशिक) D3 मम प्राप्तस्य कौशिक —^{c}) Dt D6 8 T3 Ct कृच्छ्रेण, G1 3 यत्नेन, Cr m g tp as in text (for दुःखेन) ❀ Ck दुःखं व्रतोपवासयज्ञदीक्षालक्षणम् । ❀ D6 उत्पादित (for उत्पादितश्) Ś1 D1-3 5 10 दुःखेनोत्पादिताश्चेमे (D1 °श्चेमे पुत्रा [hypermetric] D12 °श्चे *) —^{d}) D1 मया ते मे कथंचन, G4 रामं नेतुमिहार्हसि —For 10^{cd}, B2 D11 subst 574*

11 Ś1 D7 om 11 (for D7 cf v l 10) B2 transp 11^{ab} and 11^{cd} —^{a}) T2 च, T3 तु (for हि) —^{b}) G1 (before corr) प्रीत (for प्रीति) D4 (before corr as in text) 9 पारमिका, Cg k t as in text (for परमिका) B2 D1-3 प्रीतिरत्र (D1 °र्थत्र) हि मे परा (B2 सदा, D1 पुरा), D5 11 प्रीतिरत्र परा मम D12 प्रीति पराक्र * * *, T2 रामे प्रीति परा मम, Cr m k as in text (for ^{b}) D11 ins l 6 of 575* after 11^{ab} —For 10^{c}-11^{b} Ñ V B D10 11 13 M4 subst (B2 D11 subst for 10^{cd} only)

574* वृद्धेनोत्पादिता पुत्रा मया चैते कथंचन ।
प्राणै प्रियतरा ब्रह्मन्ममैते देवरूपिण ।

[(l 1) D11 दुःखेन (for वृद्धेन) V3 वैते B2 [ए]वैते M4 चेमे (for चैते) —(l 2) B1 °तमा (for प्रियतरा) V1 मम * V2 4 यतो मे M4 ममेमे (for ममैते)]

Ñ V B D10 11 (reads l 6 after 11^{ab}) 13 M4 cont D1 ins after 11^{ab}

575* एभिर्विना न जीवेयमिति मे निश्चिता मति ।
त्यक्त्वा चान्यान्सुतान्रामे प्राणा सम्प्रति मे स्थिता ।
गुणाभिरामे लोकस्य सोमवत्प्रियदर्शने ।
उदारगुणसंपन्ने मनोहृदयनन्दनम् ।
प्राणै प्रियतर पुत्रं न मे त्वं नेतुमर्हसि । [5]
प्रणिपत्य च याचे त्वा कृपण पुत्रलालस ।

[(l 1) D11 एतैर् (for एभिर्) —(l 2) V1 om त्यक्त्वा V3 [अ]न्याश्च (for चान्यान्) D1 M4 अतीत्यैतान् (for त्यक्त्वा चान्यान्) D13 प्राण (for प्राणा) D1 M4 transp रामे and प्राणा V2 °सुता D1 स° D13 °स्थित (for मे स्थिता) B4 त्यक्त्वा चान्यान्रामेण (submetric) D11 मुने रामे महाबाहो (for the prior half) —(l 3) Ñ1 गुणा*° Ñ2 V1 2 B1 4 D13 °रामो V3 B2 °राम (for गुणाभिरामे) V4 * * वत् (for सोमवत्) Ñ2 V1 B1 D10 13 -दर्शन B2 -दर्शन (for दर्शने) V2 सोय मे प्रियन्दन V3 प्रिय प्रीतिपरायण (for the post half) —(l 4) V3 सर्वलक्षण D11 तदेन गुण (for उदारगुण) —(l 5) D11 °तम (for प्रियतर) V1 मे तु (sic) D1 11 13 राम (for मे त्वं) —D1 om l 6 —D11 reads l 6 after

किंवीर्या राक्षसास्ते च कस्य पुत्राश्च के च ते ।
कथंप्रमाणाः के चैतान्रक्षन्ति मुनिपुंगव ॥ १२
कथं च प्रतिकर्तव्यं तेषां रामेण रक्षसाम् ।
मामकैर्वा बलैर्ब्रह्मन्मया वा कूटयोधिनाम् ॥ १३
सर्वं मे शंस भगवन्कथं तेषां मया रणे ।
स्थातव्यं दुष्टभावानां वीर्योत्सिक्ता हि राक्षसाः ॥ १४
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा विश्वामित्रोऽभ्यभाषत ।
पौलस्त्यवंशप्रभवो रावणो नाम राक्षसः ॥ १५
स ब्रह्मणा दत्तवरस्त्रैलोक्यं बाधते भृशम् ।
महाबलो महावीर्यो राक्षसैर्बहुभिर्वृतः ॥ १६
श्रूयते हि महावीर्यो रावणो राक्षसाधिपः ।
साक्षाद्वैश्रवणभ्राता पुत्रो विश्रवसो मुनेः ॥ १७
यदा स्वयं न यज्ञस्य विघ्नकर्ता महाबलः ।
तेन संचोदितौ तौ तु राक्षसौ सुमहाबलौ ।
मारीचश्च सुबाहुश्च यज्ञविघ्नं करिष्यतः ॥ १८

11cd. —(l. 6) V B3 D11.13 M4 [स]मि (for च). D11 रूप. M4 दृत्तं (for वृत्त). D11 -वासन. M4 -म्यसे (for -माम्न.). V3 मामाप च पुन पुन (for the post. half).] M4 reads 9 after 575*. —M4 om. 11cd. —c) M3 missing ज्येष्ठ. D8.11.12 (as in text also) हि (for च). Ñ V B D10.13 ज्येष्ठ (V1 2 °ष्ठ) पुत्रे न मे रामे (B4 बाल्ये); Dt D6 8 Ct ज्येष्ठे धर्मप्रधाने च. —d) D3 om. न. Ñ V B D10.13 भगवन् (for न रामे). —After 11, Ñ V B D1–3 5 10–13 read 9.

12 a) Ñ V1.4 B D10.13 M4 read dual in place of plural. Ś1 D1.2.5 7.11.12 हि; Ñ2 B2 3 D10 तु (for च). V3 किंवीर्यौ राक्षसौ तौ च; V3 किंवीर्या राक्षसा तौ च (sic). —b) Ś1 D1–3.5 7.9 12 कथं°; D11 कुतस्त्°; G4 च चेतके (sic); Cg k.t as in text (for च के च ते). Ñ V B D10.13 M4 पुत्रौ कस्य कुतश्च तौ. —c) D3 7 कतिप्रमाणे (D7 °णा·), T2 किंप्रमाणाश्च; all Cs as in text (for कथंप्रमाणाः). Ś1 D1.5.12 के चैते; D2 के चैते; D9 चैते चै; T2 G1–3 M1 के चैनान्; Cr.m as in text (for के चैतान्). Ñ V B D10 13 M4 किंप्रमाणौ (V1 °णे) च कावेतौ (V3 कौ चैतौ; V4 तौ चोभौ; D13 तौ तद्वत्; M4 ते चैतौ [sic]). —d) Ś1 D8 9 11.12 राक्षसा; Ñ2 B3 D10.12 तद्ब्रूहि; V1 3 4 B2 4 राक्षसौ; V2 ब्रूहि त्वं; B1 ज्ञातव्यौ; D1 त्वाचक्ष्व; D3 रक्षंतु; Cr.m g.t as in text (for रक्षन्ति). D2 रक्षति मुनिपुंगवः (sic).

13 a) V1 repeats 13a after the first occurrence of 17ab. D2 त्रि- (for च). —After 13a (first time), V1 reads (for the first time) the post. half of 576*, then reads 17ab repeating in its proper place. —b) Ñ V2–4 D10 13 तयोः; V1 तथा; M4 रणे (for तेषां). Ñ V2 4 B1.2 4 D10 13 रक्षसोः; V1 रक्षसा.; V3 B3 (before corr. as in Ñ) राक्षसोः (for रक्षसाम्). —c) Ñ1 मामकीयैर्; D3 संपद्वैर्य (sic); D13 मामकैश्च (for मामकैर्वा). Ñ2 B3 D10 नरैर्; V2 रणे; B1 D5 बले (for बलैर्). V3 कथं च भविता युद्धं; B1 D1 मामकैर्वाऽलवैर्ब्रह्मन्; D12 सायकैर्वा * ते ब्रह्मन्. —d) Ś1 D13 मायया; V3 समं वा; D1 5 माया (sic) वा (for मया वा). Ñ1 B2 3 D10 13 °योधिनोः; Ñ2 V1 4 B4 °योधिनाः; V3 B1 D2 4 M4 °योधिनः (for °योधिनाम्).

14 a) V3 त्वं; D6 missing (for मे). D2 त्वं सर्वं. B4 दो * (for शंस). —b) D1–3 5.11.12 यथा; D7 तथा (for कथं). D1–3 5 7.11.12 महा- (for मया). M2 र*. Ś1 यथा ते राक्षसा मुने; Ñ V B D10 13 मया तत्र कथं तयोः (V1 तथा). —After 14ab, Ñ V B D10.13 ins.:

576* यत्ने ते प्रतिकर्तव्यं नामतः कौ च तौ मुने ।

[V1 यत्नन् (submetric) (for यत्ने ते). B2 °कर्तव्ये (for °कर्तव्यं). —V1 repeats the post. half here.]

—Ñ V B D10 13 om. 14c–16. —d) D4 वीर्योत्सेका.

15 Ś1 Ñ V B D1–3.5.7.10–13 M4 om. 15 and 16 (for Ñ V B D10.13 cf. v.l. 14). —c) D14 T1 G M1–3 पुलस्त्य; Cg पौलस्त्य- (as in text).

16 Ś1 Ñ V B D1–3 5 7.10–13 M4 om. 16 (cf. v.l. 14 and 15). —a) G1 ब्राह्मणा. —d) D9 रावणो राक्षसैर् (for राक्षसैर्बहुभिर्).

17 V1 repeats 17ab here (cf. v.l. 13). —a) V1 (both times) मया (for महा-). Dt D6 8.13 श्रूयते च महाराज (D13 °वीरो). —b) Ś1 Ñ V (V1 both times) B2–4 D1–5 7.10–13 T2 M2.4 नाम रा(M2 ° * *)क्षसः; B1 T2 M3 राक्षसेश्वरः (for राक्षसाधिपः). —c) D11 शूरो (for साक्षाद्). D2 3 12 वैश्रवणो° (D12 °मण) (for वैश्रवणभ्राता). —d) D2.5 वैश्रव (D5 °*)सो; D12 वि * * सो (for विश्रवसो). D5 9 11 मुने. —For 17cd, Ñ V B D10.13 M4 subst.:

577* पुत्रो विश्रवसः क्रूरो भ्राता वैश्रवणस्य च ।

[B4 transp. the two halves. V1 transp. पुत्रो and क्रूरो. V3 सुतो हि विश्रवस (hypermetric); V4 पुत्रो वैश्रवसः; B1 missing (for पुत्रो विश्रवस). M4 साक्षाद् (for क्रूरो).]

18 M3 om 18ab. —a) Dt D4 6 8 G1.3 M3 Ct यदा न (D4 G1.3 M2 तु) खलु, D9 सदा तु खलु; D14 यदा स्वयं*; T1 यथा°; T2 प्रधानः खलु; T3 स यथा खलु; M4 स चेत्ते खलु; Cm g.k as in text (for यदा स्वयं न). —b) G2 M1 भविष्यति; M4 बृहद्बलः; Ct as in text (for महाबलः). —For 18ab, Ś1 D1–3 5 7.11 12 subst.:

578* न खल्वसौ यज्ञविघ्नं तवाचरति दुर्मतिः ।

[Ś1 D5 तथा (for तव).]

इत्युक्तो मुनिना तेन राजोवाच मुनिं तदा ।
न हि शक्तोऽस्मि संग्रामे स्थातुं तस्य दुरात्मनः ॥ १९
स त्वं प्रसादं धर्मज्ञ कुरुष्व मम पुत्रके ।
मम चैवाल्पभाग्यस्य दैवतं हि भवान्गुरुः ॥ २०
देवदानवगन्धर्वा यक्षाः पतगपन्नगाः ।
न शक्ता रावणं सोढुं किं पुनर्मानवा युधि ॥ २१

स हि वीर्यवतां वीर्यमादत्ते युधि राक्षसः ।
तेन चाहं न शक्तोऽस्मि संयोद्धुं तस्य वा बलैः ।
सबलो वा मुनिश्रेष्ठ सहितो वा ममात्मजैः ॥ २२

कथमप्यमरप्रख्यं संग्रामाणामकोविदम् ।
बालं मे तनयं ब्रह्मन्नैव दास्यामि पुत्रकम् ॥ २३

On the other hand N V1 2 4 B D10 13 subst

579* स ते कश्चित्र यज्ञस्य विघ्नकृल्लोकरावण ।,

[V1 ** त्र B1 4 कश्चित्र (B1 त्रु) (for कश्चित्र)] while V3 subst

580* महाबलो महोन्मत्तो देवदेवपितापन ।

—Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 M4 om 18ᶜ–19ᵇ —ᶜ) D9 संचोधितौ (for सचोदितौ) D14 T1 G2 M1 द्वौ तु, T2 वीरौ, M3 घोरौ (for तौ तु) —ᵈ) Dt D6 8 च D4 9 T3 G1 2 वै (for सु) —After 18ᶜᵈ M2 ins

581* मामाश्रित्य तु तौ वीरौ राक्षसौ सुदुरासदौ ।

19 Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10–13 M4 om 19ᵃᵇ (cf v l 18) —ᵃ) T3 [उ]क्ते (for [उ]क्तो) —ᵇ) T3 तथा (for तदा) —ᶜ) D9 [अ]ह (for हि) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10 12 13 न शक्तास्तस्य D11 न सा कृ(sic)स्तस्य T3 न हि शक्योऽस्मि M2 न हि ** स्मि (for न हि शक्तोऽस्मि) —ᵈ) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 वय स्थातु D8 °*स्य (for स्थातु तस्य) D6 (before corr) दुरात्मना —For 19ᶜᵈ M4 subst

582* प्रतिषेधं न शक्ता हि तस्य कर्तुं वय युधि ।

20 ᵃ) Ś1 D1 3 5 7 11 12 तस्मात् (for स त्वं) T2 धर्मज्ञो (sic) (for धर्मज्ञ) —ᶜ) D1 3 7 मयि (for मम) Cm g k t अल्पभाग्यस्य (as in text) Ś1 D12 वै मंद°, D1 2 5 °भाग्ये(D5 °ग्य)हि D3 7 वा बाल(D7 °ल्प)मावेपि D8 °भागस्य (for चैवाल्पभाग्यस्य) D4 reads from ग्य up to ᵈ in marg —ᵈ) D9 भगवान् (for हि भवान्) Ś1 D1 3 5 7 11 12 भवान्हि मम(D3 transp हि and मम D11 म*)दैवत —For 20 N V B D10 13 M4 subst

583* स मे त्वं बाल्पुत्रस्य प्रसाद कर्तुमर्हसि ।
अनतिक्रमणीयो हि भवान्मे परमो गुरु ।

[(l 1) B4 om त्व V1 राम (for बाल) V4 प्रग्रान (for प्रसा°) —(l 2) Ñ2 B3 (marg as in text) D10 [अ]सि (for हि) Ñ2 B1 भगवान् V1 भवास्म (sic) B3 4 भगव(B4 °वा)न (hypermetric) D13 भवान्न (for भवान्मे)]

21 V2 om 21ᵃᵇ —ᵃ) Ñ2 V1 2 4 B D10 13 T2 3 G1 3 M4 -गो(D10 -गां)धर्व (for -गन्धर्वा) —ᵇ) D2 रक्षा -(sic) D5 यक्ष (for यक्षा) D3 -राक्षस (for पतग) N V1 3 4 B D10 13 M4 यक्षरक्षोगणेष्वपि (B2 °षु च) —ᶜ) T3 रावण (for रावण) D14 योद्धु (for सोढुं) —ᵈ) Ś1 D2 5 7 11 12 मानुषा (for मानवा) D3 7 युधि (for युधि) —For 21ᶜᵈ N V B D10 13 M4 subst

584* न विद्यते रावणस्य प्रतियोद्धा दुरात्मन ।

—After 21 T2 ins

585* येन विक्रम्य वीरुण दक्षिणो लोकपालक ।
निर्जितो धनुरायम्य साक्षाद्वैश्रवणश्च स ।
तस्मै राम कथ ब्रह्मन्नेतुमर्हसि नार्हसि ।

22 ᵃ) Ś1 D12 महा Dt D6 8 G3 4 Ct स तु Cm g as in text (for स हि) D3 स हि वीय** **म् —ᵇ) V1 आद*व (sic) V4 आदातुम्, D9 (before corr न हि ते) नादत्ते T3 आधत्ते, all Cs as in text (for आदत्ते) Ñ V B D10 11 13 M4 इति न श्रुत, Dt D6 8 °रावण D2 3 7 विश्रुत मया (for युधि राक्षस) Ś1 D1 5 12 आददा(Ś1 °धा) ति सुधा(D12 °वा)रित —ᶜ) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10–13 M4 सार्धं (for चाह) Ś1 शक्ता स्म Ñ V1 3 B1 3 D10 11 13 शक्ता स्मो V4 शक्ता*, B4 शक्तोसौ D1 3 7 गतास्मि (D1 3 °स्म) D5 12 M4 शक्ता स्म, T3 शक्तोसि (for शक्तोऽस्मि) —ᵈ) Ś1 D12 सयुगे D1 3 5 7 संयुगे D9 संयोकु (for संयोद्धु) D3 बलौ (for बलै) Ñ V B D10 11 13 M4 योद्धुं वीर्य(D11 °*)विधा(V2 4 °निपा B2 °निघा)तिना(V3 °न) —After 22ᶜᵈ Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10–13 M4 ins

586* अथवा लवणो नाम यज्ञहा त मधो सुत ।

[D1 अथ* Ś1 D1 3 5 7 12 M4 ल्वेण ब्रह्मन् V3 B4 रावणो° (for लवणो नाम) V2 यज्ञप्र (for यज्ञहा) V4 सुत (for सुत) Ś1 D1 3 5 7 11 12 यज्ञघ्न(D11 °घ्नो) मधुत (D12 °ना) सुत (D11 °त) M4 यज्ञघ्न वै मधो सुत (for the post half)]

—N V B D10 13 om 22ᵉ–23ᵇ Ś1 D1 3 5 7 11 12 M4 om 22ᵉᶠ —ᵉ) D9 सकालो (sic) (for सबलो) —ᶠ) T2 सबलो Ct as in text (for सहितो)

23 Ñ V B D10 13 om 23ᵃᵇ (cf v l 22) —ᵃ) D5 M4 कथयस्व (M4 °सि) G1 2 कथचिद् (for कथमपि) Ś1 D1 3 7 12 कथयस्वा(D1 °श्वा)मरप्रख्य(D7 °ख्य) D11 कथयस्वात्र म ब्रह्मन Ct as in text (for ᵃ) —Ś1 D1 3 5 7 11 12 M4 om 23ᵇᶜ —ᵇ) T3 संग्रामाणा*कोविदं —ᶜ) M2 पुत्र (for बाल) N V B D10 13 तव दि न विद्रोह्यामि —ᵈ) Ś1 पश्यामि D1 3 5 7 11 12 M4 मोक्ष्यामि Ct as in text (for दास्यामि) Ñ V B D10 13 पु(D13 नि)ध्र कोरि दि (V3 वि)दुर्जय M2 3 रामसा(M3 राघव)ऐतुम्‌हसि

अथ कालोपमौ युद्धे सुतौ सुन्दोपसुन्दयोः ।
यज्ञविघ्नकरौ तौ ते नैव दास्यामि पुत्रकम् ॥ २४

मारीचश्च सुबाहुश्च वीर्यवन्तौ सुशिक्षितौ ।
तयोरन्यतरेणाहं योद्धा स्यां ससुहृद्गणः ॥ २५

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे एकोनविंशः सर्गः ॥ १९॥

24 D7 om (hapl) 24 —a) Ñ V B D10 13 अथ कालान्तकप्रख्यौ, D9 अथ काले क्षमौ युद्धे —b) Ñ V1 2 4 B D10 13 पुत्रौ, Cg as in text (for सुतौ) —For 24ab, Ś1 D1 3 5 11 12 subst

587* सुन्दोपसुन्दयोश्चैव पुत्रौ वैवस्वतोपमौ ।
[D11 कालान्तरोपमौ]

—Ñ V B D10 13 om 24cd —c) Ś1 तौ हि, D1–3 5 11 12 मूढ़ि, G2 M1 4 तौ तु (for तौ ते) —d) Ś1 D1 3 5 11 12 न ते, Dt नै *; D2 * ते, Cm t as in text (for नैव) D4 9 T2 3 G1 3 M2 [अ]हं सुतं, Cg k as in text (for पुत्रकम्) M4 न मोक्ष्याम्यहमात्मजं —After 24 D4 M3 4 ins

588* तौ हि राक्षसकन्यायां जातौ दैत्यकुलोद्वहौ ।

[No comm M3 4 तु (for हि) D4 यक्षस्य (for राक्षस) M3 जातौ दैत्यकुलोद्भवौ M4 °वीर्यकुलोद्गतौ (for the post half)]

25 a) V2 सुवीरश्च, D1 मारीचिश्च (for मारीचश्च) —b) Ś1 Ñ V B D10–13 विघ्नं (V2 °घ्नस्)ते (Ś1 वै, V3 B1 तौ, D11 च, D12 चैव [hypermetric]) कुरुत (V4 °ता, D11 °तो)सह (V2 सा ह, V4 B1 सदा, D11 यदि), D1–3 5 7 विघ्नं तौ यदि कुर्वत —After 25ab Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10–13 ins

589* तथापि न विमोक्ष्यामि पुत्रं राम प्रसीद मे ।
तौ हि राक्षसकन्याया जातौ मायाविनौ किल ।

[No comm —(l 1) Ś1 D12 च मोक्ष्यामि V1 विप्र (for राम) —Ś1 D2 12 om l 2 —(l 2) D11 -जन्यायां (for -कन्यायां) V2 विश्वासितौ (for मायाविनौ) For l 2 cf 588*]

—c) M4 ताभ्याम् (for तयोर्) Dt D6 8 9 तयोरन्यतर योद्धु (D9 बाहुं) —d) Dt D6 8 यास्यामि D9 M2 3 योद्धास्मि Cm as in text (for योद्धा स्या) T3 °जन, G4 सु°, M3 °द्गणे M4 °न्मुने (for ससुहृद्गण) —For 25cd Ś1 D2 11 12 subst while D1 5 cont after 591* D3 7 after 592*

590* एतदन्यतमौ वा तौ योद्धास्मि ससुतो मुने ।

[D1 2 एताव D5 एवम् D11 एषाम् (for एतद्) D11 अन्यतम (for °तमौ) D2 3 7 11 12 [अ]पि (for तौ) D1 नियतो D3 7 पुरतो (for ससुतो)]

On the other hand Ñ V B D1 3 5 7 10 13 subst

591* एष मन्यतमं हित्वा प्रतियोत्स्यामि सद्युगे ।

[V4 एनाम् (for एषाम्) V2 अन्यतमौ (for °तम) D1 चैव (for हित्वा) D3 5 7 रामात्ते (D5 °मने)पामन्यतम (for the prior half) D3 7 °दास्यामि D5 न प्रदास्यामि (for प्रतियोत्स्यामि) D1 5 read 590* after this]

Thereafter all the above MSS (which read 590*, 591*) cont while Dt D6 8 M3 4 Ct ins after 25

592* अन्यथा त्वनुनेष्यामि भवन्तं सह बान्धवैः ।

[D3 7 repeat 592* (var) after 590* D5 अधुना (for अन्यथा) Ś1 D1 5 11 न तु (D1 transp D5 ननु)एष्यामि, V1 त्व पुने° (sic) V2 [अ]हमुपे° V3 D10 त्व न ने° (D10 तु ने), B4 त्वानुने° D3 7 °यास्यामि (for the first time) मुनि मस्यामि (for the second time) D12 न तु यास्यामि D13 तु तु मेष्यामि (sic) (for त्वनुनेष्यामि) Ś1 D1 5 11 12 भगवन् M4 धर्मज्ञ (for भवन्त) Ś1 D1 5 12 जयमात्मन B2 D3 7 (both first time) transp सह and बान्धवैः Dt D6 8 10 M3 सहबांधव D3 7 (both second time) चक्रमात्मन (D3 °*) D11 क्षत्रमात्मन (for सह बान्धवैः) After 592* D3 7 read 590*]

Dt D5 6 8 11 M3 4 cont while D4 9 14 T G M1 2 Cm g t ins after 25

593* इति नरपतिजल्पनाद्द्विजेन्द्र
कुशिकसुतं सुमहान्विवेश मन्युः ।
सुहुत इव मखेऽग्निराज्यसिक्त
समभवदुज्ज्वलितो महर्षिवह्निः ।

[(l 1) D11 ज * नाद् —(l 2) T3 °सुतौ (sic) M1 ° * सुत (for कुशिकसुत) D9 °विवेष D11 तु समाविवेश (for सुमहान्विवेश) —(l 3) M4 सुभृशम् (for सुहुत) D4 marg D11 मखेपि G1 3 मखाग्निर् M4 महाग्निर् Cg t समिद्धिर् (for मखेऽग्निर्) D11 चाज्य (for आज्य) —(l 4) D11 उमनरो (for उज्ज्वलितो) D11 यथा हि (for महर्षि)]

Colophon —*Kanda name* Ś1 Ñ2 D5 10 11 om V B आदि°, D1 3 7 अयोध्या° —After (V4 before) Kanda name V1 4 B1 2 4 ins बालचरिते —*Sarga name* Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9–12 दशरथवाक्य —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 4 B1 D3 5 11 13 om both Ñ2 B2–4 D9 10 23 V2 25 V3 22 D1 7 18 D2 19 (as in text) D6 S विंश (G4 °शत्, M1 2 4 °शति) Dt D4 8 14 विश 20 D13 —काडे—थवाक्य (dash indicates lacuna) —After colophon G1 2 4 conclude with श्रीरामाय नमः, G3 श्रीमते रामानुजाय नमः, M3 श्री .... म

२०

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य स्नेहपर्याकुलाक्षरम् ।
समन्युः कौशिको वाक्यं प्रत्युवाच महीपतिम् ॥ १
पूर्वमर्थं प्रतिश्रुत्य प्रतिज्ञां हातुमिच्छसि ।
राघवाणामयुक्तोऽयं कुलस्यास्य विपर्ययः ॥ २
यदिदं ते क्षमं राजन्गमिष्यामि यथागतम् ।
मिथ्याप्रतिज्ञः काकुत्स्थ सुखी भव सबान्धवः ॥ ३
तस्य रोषपरीतस्य विश्वामित्रस्य धीमतः ।
चचाल वसुधा कृत्स्ना विवेश च भयं सुरान् ॥ ४
त्रस्तरूपं तु विज्ञाय जगत्सर्वं महानृषिः ।
नृपतिं सुव्रतो धीरो वसिष्ठो वाक्यमब्रवीत् ॥ ५
इक्ष्वाकूणां कुले जातः साक्षाद्धर्म इवापरः ।
धृतिमान्सुव्रतः श्रीमान्न धर्मं हातुमर्हसि ॥ ६
त्रिषु लोकेषु विख्यातो धर्मात्मा इति राघवः ।
स्वधर्मं प्रतिपद्यस्व नाधर्मं वोढुमर्हसि ॥ ७

20

1 T2 begins with श्रीराम शरणं मम —^{a}) B4 श्रुत्वा तद् (by transp) —^{b}) Ñ1 व्यथाकुला°, Ñ2 V B D10 13 M4 -व्याकुलिता°, D1 3 7 °कुले(D3 °*)क्षण (for पर्याकुलाक्षरम्) —^{d}) D3 7 महामतिं (D3 °ति), D12 महापतिं (for महीपतिम्)

2 D10 om 2 —^{a}) T3 °श्रुत्वा (for प्रतिश्रुत्य) Ś1 D1-3 5 7 12 करिष्यामि प्रति (D2 °वि)ज्ञाय Ñ V B D13 पूर्वं करिष्य (D13 °ष्ये [note hiatus]) इत्युक्त्वा, D11 करिष्यामीति संश्रुत्य —^{b}) Ñ2 B1 3 दातुम् V2 4 D4 11 T2 (after corr *sec m* as in text) G1 3 4 हतुम्, D9 (before corr) कर्तुम् (for हातुम्) Ñ2 V4 B1 3 D9 (before corr) G1 अर्हसि (for इच्छसि) —^{c}) Ś1 असुक्तो, M4 अनुक्तो (for अयुक्तो) V4 राघवेणोपयुक्तोयं (sic) —^{d}) N V B D13 T3 M4 सत्य(V2 °वा)धर्म, D11 सत्यस्यास्य, Cg k t as in text (for कुलस्यास्य) Ñ2 V1 3 B2 3 (m as in text also) 4 -व्यतिक्रम, all Cs as in text (for विपर्यय)

3 ^{a}) Ś1 Ñ V1 3 B Dt D(except D4 11) M4 Cg t यदि V2 4 न हि, Cm as in text (for यद्) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 त्वं, Ñ V B D10 13 M4 [सु]तत्, Cm g t as in text (for इद) Ś1 D1 3 5 7 9 न क्षमो(D3 °मी), V1 B3 ते क्षय, D11 नेच्छसे, D12 रक्षसे, T3 ते क्षमा, M3 च क्षम Cm t as in text (for ते क्षमं) D11 दातु (for राजन्) —^{c}) Ś1 D1-3 5 7 11 12 हीनप्रति(D11 °*)ज्ञ(D3 5 12 °ज्ञ), T3 °प्रतिज्ञ, Ck as in text (for मिथ्याप्रतिज्ञ) D9 काकुत्स्थ Ñ V2-4 B D10 13 M4 मिथ्या(V2 M4 °थ्या)प्रतिज्ञां कृत्वेमां (V2 त[sic] मत्वा), V1 मिथ्याप्रतिज्ञं कृत्वा मा —^{d}) Ñ V B D10 13 सुतै (Ñ1 m) सह, Dt D6 8 Ct सुहृद्वृत, D1 सु° (for सबान्धव) M4 सुखी सह सुतैर्भव

4 ^{a}) Ñ2 V B D10 13 M4 तस्माद् (for तस्य) Ñ1 दो*-, B4 क्रोध, Cr g as in text Cm कोप (for रोष) Ñ1 V2 3 B2-4 D10 13 °तात्तु, Ñ2 °ताग, V1 परीतद् (submetric) V4 °तागाद्, B1 -परीक्षात्तु (sic) (for -परीतस्य) —^{b}) Ñ V B D10 13 M4 विश्वामित्र महौजस —^{c}) D13 चचार (as in text also) (for चचाल) Ñ1 भीता, D11 कृत्स्न (for कृत्स्ना) Ñ2 V B D10 13 M4 पृथिवी भी(V1 *)ता —V3 reads 6^b for 4^d repeating it in its proper place —^{d}) Ś1 V1 2 4 B2-4 सुराश्च भयमाविशन्, Ñ B1 D1-3 5 7 10-13 M4 सुराश्च (D1 3 7 °राणा) भयमाविश(D11 *)त्, Dt D6 (after corr *pr m*) 8 देवाना च भय महत् ※ Ck सुरान्भय प्रविवेशुरिति (प्रविवेशेति) । ※

5 ^{a}) Cm g k t त्रस्तरूप (as in text) D4 स (for तु) Ś1 D1-3 5 7 11 12 क्रोधाभि(D11 °वि[sic])भूत त ज्ञात्वा (Ś1 D12 विज्ञाय [as in text] D11 ज्ञात्वा च), N V B D10 13 M4 कौशिकं कुपितं दृष्ट्वा (Ñ1 V B2 M4 मत्वा) —^{b}) Ś1 Ñ V1 4 B2 3 D5(after corr) 10 12 13 M4 जगन्मैत्रो, V2 3 B4 D1 3 7 जगन्मित्रो, B1 जगद्धाता (for जगत्सर्वं) Ñ V B D1-3 5 7 10 13 M4 महामुनि D11 विश्वामित्र महामुनिं —^{c}) Ś1 D1 3 5 7 11 12 धृतिमान् (for नृपतिं) D1 सुव्रती Ś1 D1-3 5 7 11 12 धीमान् (for धीरो) —^{d}) Ś1 D11 (m) 12 नृपम् D1 3 5 7 इदम् (for वाक्यम्) —For 5^{cd} Ñ V B D10 13 M4 subst

594* वसिष्ठो भगवान्वाक्यं राजानमिदमब्रवीत् ।
[Ñ2 B3 D10 वीक्ष्य (for वाक्य)]

B3 cont

595* दिव्यज्ञानेन भविष्य ज्ञात्वा चैव महामुनि ।

6 V3 reads 6^b for 4^d for the first time repeating it here —^{b}) Ñ V1 3 4 B D10 13 स्वयं (for [श्र]पर) —^{c}) D4 द्युति° (for धृतिमान्) Ś1 D12 सत्यव न् (D12 °मान् [sic]), D4 सुप्रभ (for सुव्रत) Ś1 D5 12 वीरो, D1 धीरो, D2 3 7 धी(D2 धि)र (for श्रीमान्) Ñ V1 3 B D10 13 M4 सत्यवाक्सतत भूत्वा, V4 त्व चैव सत्यवान् त्वम् (sic) D11 प्रतिश्रुत्य दद मीति —^{d}) Ñ V B D10 13 M4 ना (V4 त्व)नृप (for न धर्मं) Ñ V B1 3 4 D13 M4 वक्तुम् B2 D10 कर्तुम् G1 3 हतुम् (for हातुम्) Ś1 D11 इच्छसि D5 अर्हति

7 D2 om (hapl) 7^{ab} and l 1 of 596* B2 repeats 7^{ab} after 598*, as in D1 —^{a}) D1 3 5 7 11 विख्याते —^{b}) Note hiatus between धर्मात्मा and इति ※ Ck धर्मात्मा इतीति । असन्धिश्छान्दस । ※ —Ś1 D1 3 5

संश्रुत्यैवं करिष्यामीत्यकुर्वाणस्य राघव ।
इष्टापूर्तवधो भूयात्तस्माद्रामं विसर्जय ॥ ८
कृतास्त्रमकृतास्त्रं वा नैनं शक्ष्यन्ति राक्षसाः ।
गुप्तं कुशिकपुत्रेण ज्वलनेनामृतं यथा ॥ ९

एष विग्रहवान्धर्म एष वीर्यवतां वरः ।
एष बुद्ध्याधिको लोके तपसश्च परायणम् ॥ १०
एषोऽस्त्रान्विविधान्वेत्ति त्रैलोक्ये सचराचरे ।
नैनमन्यः पुमान्वेत्ति न च वेत्स्यन्ति केचन ॥ ११

7 11 12 [इ]ति यशोधनः (D1 3 5 7 °गतं; D11 °धुना); D9 सुधि राघव, T2 G2 4 M1–3 °राघव; M4 [इ]ति महीपते (for इति राघव·) Ñ V B D10 13 सत्यवागिति च (V1 4 om. च [submetric]) प्रभो. —After 7^{ab}, Ś1 B2 (after repetition) D1–(D2 om 7^{ab} and l 1)3 5 7 11 12 ins

596* न तद्विकृवया बुद्ध्या प्रवृत्तः कर्तुमर्हसि ।
सृष्टा धर्मव्यवस्थार्थं तपसा रक्षणाय च ।
क्षत्रिया क्षत्रियश्रेष्ठ तथा भवितुमर्हसि ।
नान्यो धर्मः क्षत्रियाणां रक्षणात्तात इष्यते ।

[No comm —(l. 1) Ś1 [अ]ति-, B2 च (for तद्). D11 ब्रह्मा (sic) (for बुद्ध्या). B2 सर्वथा हातुमर्हसि (for the post half) —B2 om l 2-4.—(l. 2) D2 धर्मस्य तपसा, D3 6 7 °स्थायां (D5 °थै) (for धर्मव्यवस्थार्थं). Ś1 तपस्या, D3 7 तपसो (for तपसा). D2 रक्षणाय च क्षत्रिया (for the post. half). —D2 om. (hapl.) from धर्म in l. 4 up to ना in 7^{d}. —(l 4) D11 विद्यते, D12 उच्यते (for इष्यते).]

—^{c}) D1 स धर्मं; D3 स्वधर्मे; T2 (after corr. *sec. m*) °धर्म्यं (for स्वधर्मं) —^{d}) Ś1 D12 धर्मं हातुम् (for [अ]धर्मं वोढुम्). —For 7^{cd}, Ñ V B D10 13 subst

597* नार्हस्यद्य नृपावादी भूत्वा धर्मव्यपेक्षया ।

[B3 [अ]प्य (for [अ]द्य). B2 (m) D13 वक्तु (for -वादी). B2 (m) बुद्ध्वा, D13 राजन् (for भूत्वा) V2 B1 पुत्र°, B4 °स्व स्वय (for धर्मव्यपेक्षया).]

8 D3 om from the last four syllables in 8^{b} up to शक्ष्यन्ति in 9^{b} —^{ab}) D9 आश्रुत्य; D14 T3 ससत्य; G4 सत्रित्य (sic), Cm g as in text (for सश्रुत्य). M1 2 4 [ए]व, Cg as in text (for ·[ए]वं). Dt D6 8 Ct प्रतिश्रुत्य करिष्येति (archaic combination) D1 T3 राघव· Dt D6 8 (all with hiatus between ^{a} and ^{b}) ; G1 3 Ct उक्तं (D9 G1 3 [इ]त्युक्त्वा)वाक्यमकुर्वतः. Ś1 D1–3 5 7 11 12 करिष्यामीति सश्रुत्य तत्ते(Ś1 °द्वै, D2 °त्वं; D5 °तो)राजन्नकुर्वतः (D3 om नकुर्वत), Ñ V B D10 13 कर्तास्मीति प्रतिज्ञाय न करिष्यति चेन्नृप —After 8^{ab}, Ñ V B D10 11 (after 8) 13 ins

598* विश्वामित्रवचःसत्याद्भ्रष्टः पापमवाप्स्यसि ।
अनृतं मा वच कार्षीमां धर्माधीनदृश पथः ।

[No comm —(l 1) D11 कृत्वा मि*- (sic) (for विश्वामित्र) B1 -सत्य (for -सत्याद्). D10 पा*म् (for पापम्). —(l. 2) D13 आनृत. V2 तदव कुर्यान्; D11 मा वर° (for मा वच कार्षीः). Ñ V2 4 B2 4 D13 धर्म्यान् (for धर्मान्) V3 नियम (sic !), B2 लीनदृश (sic) (for नीनदृश) B1 मा धर्माथी नदृश पथ, D11 मा धर्मात्त्व व्यतीनदृश· (for the post. half). —After 598*, B2 repeats 7^{ab} as in D1.]

—^{c}) Ś1 D1 5 7 9 11 12 G1 M2 °पूर्तं (D12 °र्तं); D2 इष्टाहेवै (for इष्टापूर्त) D1 glosses : अग्निहोत्र तपः सत्यं वेदानां चैव पारणम् । आतिथ्यं वैश्वदेवं च इष्टमित्यभिधीयते ॥ वापीकूपतडागानि देवतायतनानि च । अन्नप्र*नमारा*पूर्तमित्यभिधीयते ॥ Ś1 D1 2 5 3 9,11 12 हरेद् ; G1 अथो; M2 वृथा; M4 -हरो; Cm g.k t as in text (for -वधो). Ś1 D1 2 5 7 9 11 12 M4 धर्मं (D1 M4 °र्मस्); Cm k.t as in text (for भूयात्) Ñ V B D10 13 सत्यप्रतिज्ञां(V1.2 4 B1 2 4 D13 °ज्ञ) तां रक्ष.—T1 missing from स्माद् up to पुत्रे in 9^{c} on a damaged fol. —^{d}) Ñ V B (B1 transp राजन् and रामं) D10 11 13 राजन्रामं (for तस्माद्रामं).—After 8, D11 ins 598*, then repeats 8^{cd} as in Ñ.

9 T1 missing up to पुत्रे in 9^{c}. D3 om. up to शक्ष्यन्ति in 9^{b} (for both cf v.l 8). —^{a}) M4 reads स्त्रम *inf. lin sec m.* D13 अकृतास्त्रं कृतास्त्राश्च; G2 °मकृतार्थं च. —^{b}) Ś1 धर्क्ष्यंति, V3 D9 शक्ष्यंति (sic), D2 ग्रक्ष्यंति; D5 धक्षंति, D11 12 धक्ष्यंति (D12 °ति) (both sic) Cr.m g k t as in text (for शक्ष्यन्ति). V2 रावव (for राक्षसाः). —^{c}) Ñ2 गुप्ता (sic); V3 D4 गुप्त· (for गुप्त) —^{d}) D5 T2 (before corr. *sec m*) [आ]वृत (for [अ]मृतं) Ñ V B D10 13 M4 प्रध(V3 °ह)र्षयितुमाहवे (B4 °मिहाहवे [hypermetric], M4 °मंजसा).

10 ^{a}) D2 विगतवान् (sic) (for विग्रह°). D11 धश्र (sic) (for धर्म) —^{b}) D2 ह्येव (for एष). Ñ V2 4 B1 2.4 D10 13 M4 चेत(B4 M4 धर्म)विदां (Ñ2 B3 D10 °वतां); V3 B2 धर्मभृतां, Cm as in text (for वीर्यवतां). D11 स्वरः (sic) (for वरः) V1 एष वैश्वानरः प्रभुः. —^{c}) Dt D4 6 8 9 T3 Cm t विद्या- (for बुद्ध्या) M2 वरो (for [अ]धिको) Ñ V B D10 13 M4 वीर्यवतां(V2 धर्मभृतां)श्रेष्ठो. —^{d}) G1 3 परायण ; Cm g.t as in text (for परायणम्). Ñ V B D10 13 विद्याज्ञानतपोनिधि ; D3 7 तप सत्यपरायणः, M1 विज्ञान तपसोनिधिः.

☞ After 10, D13 reads for the first time st. 11-19 (including star-passages) as in Ñ group, omitting 16^{ab}, then reads (var.) as in text omitting 18 only (repeating 15^{ab}, 16^{cd}, 17^{ab} and 19^{cd}).

11 For subst in Ñ V B D10 M4 for 11-13 see below. —^{a}) Ś1 D1–3 5 7 9 11–14 T1 2 G2 M1 [अ]स्त्रं

न देवा नर्षयः केचिन्नासुरा न च राक्षसाः ।
गन्धर्वयक्षप्रवराः सकिंनरमहोरगाः ॥ १२
सर्वास्त्राणि कृशाश्वस्य पुत्राः परमधार्मिकाः ।
कौशिकाय पुरा दत्ता यदा राज्यं प्रशासति ॥ १३
तेऽपि पुत्राः कृशाश्वस्य प्रजापतिसुतासुताः ।
नकरूपा महावीर्या दीप्तिमन्तो जयावहाः ॥ १४
जया च सुप्रभा चैव दक्षकन्ये सुमध्यमे ।
ते सुवातेऽस्त्रशस्त्राणि शतं परमभास्वरम् ॥ १५
पञ्चाशतं सुतांल्लेभे जया नाम वरान्पुरा ।
वधायासुरसैन्यानाममेयान्कामरूपिणः ॥ १६

त्रिविध, Cm k as in text (for ऽस्त्रान्विविधान्) T1 missing from 11^{b} up to यक्ष in 12^{c} —^{b}) D11 त्रै*क्ये, G4 °क्य (for त्रैलोक्ये) —^{c}) Ś1 D1 3 5 7 11 13 [ए]तद्, Cm g k t as in text (for [ए]नम्) D9 नैनमभ्युन्मुख याति —^{d}) Ś1 D1 3 5 7 11 13 न च वेत्स्यति कश्चन, Cm k as in text (for ^{d})

12 T1 missing up to यक्ष in 12^{c} (cf v l 11) —^{a}) D1 वेदा (for देवा) D4 G1 3 M1 3 ऋषय (for नर्षय) —^{b}) Dt D6 8 [अ]मरा (for [अ]सुरा) D11 पन्नगा (for राक्षसा) —^{c}) D1* -रक्ष (for -यक्ष) —^{d}) Ś1 D5 11 13 न (for स) D3 -महो * गा

13 ^{a}) D4 14 S (except T3 M4) भृशाश्वस्य, Cg t as in text (for कृशा°) ❀ Ck कुशनाभ प्रजापतिश्चैक ।, Ct परमधार्मिका इति पाठे परमधार्मिकप्रतिष्ठावन्त इत्यर्थः । एतेनापि दुर्लभत्व ध्वनितम् । ❀ —For 13^{ab} Ś1 D1 3 5 7 11 13 subst

599* अस्त्र ह्यस्मै कृशाश्वेन परै परमदुर्नयम् ।

[Ś1 D12 ह्यस्मिन् D11 अस्मै (for ह्यस्मै) D1 gloss प्रजापतिनास्त्राणि दत्तानि D9 कुशाश्वेन Ś1 पर D11 पनै (for परै) D2 परमर्वैनेय (sic)]

—^{c}) Ś1 D1 3 5 7 9 11 13 दत्तं Cm g t as in text (for दत्ता) —^{d}) D4 (m) यदा Ś1 D1 5 11 13 समन्वशात् (Ś1 °यात्, D13 °न्वियात्) D2 3 7 समाविशत्, D9 °स्यति T3 °सते, all Cs as in text (for प्रशासति) —For 11 13 Ñ V B D10 M4 subst, D13 ins after 10

600* दिव्यान्यस्त्राण्यशेषाणि वेद्मैष कुशिकात्मज ।
देवाश्च न विदुर्यानि कुतोऽन्ये भुवि मानवा ।
दत्तान्यस्मै कृशाश्वेन दिव्यान्यस्त्राण्यशेषत ।
महीं पालयत पूर्वं प्रीतेनामिततेजसा ।

[(l 1) V2 दिव्यामत्राणि (sic) V3 4 D13 M4 [अ]शेषेण M4 विवेद भुवि कौशिक (for the post half) —(l 2) V2 वेदाश्च न V3 देवा नापि V4 देवापि न (sic) (for देवाश्च न) V4 मानुषा (for मानवा) —(l 3) V3 दत्तास्मै तु (sic), D13 दत्तान्यस्य (for °स्मै) V2 कृशाश्वेन (sic) B4 दिव्यान्य * * शेषत (for the post half) —(l 4) V3.4 B3 पालयते D13 पालयता V4 सर्वां (for पूर्वं)]

14 Ñ V B1 D10 M4 om 14 T1 missing from कृशा up to कन्ये सु in 15^{b} —^{a}) Ś1 B2–4 (B3 marg) D1 3.5 7 11–13 त हि; D2 न हि; Cm g t as in text (for तेऽपि) D1 कृताश्वस्य (sic) D3 कुशाश्वस्य D4 (before corr as in text) 14 T2 G M1 3 भृशाश्वस्य, D1* कुशा*सश्च (sic) (for कृशा°) —^{b}) Ś1 B3 4 D1 3 5 7 9 12 13 -सुतोपमा (D12 °*मा), D6 -सुता स्मृता, B2 D11 समप्रभा, D14 -सुतास्तु ये, T3 -सुता मता, G3 -सुतै समा, G4 -सुतास्तु ता, M3 -सुता हि ता, Cm g t as in text (for -सुतासुता) —^{c}) Ś1 B2–4 D1 3 5 7 11 13 °स्मानो (for महावीर्या) —^{d}) Ś1 जितेन्द्रिया, B2 D11 महाबला, B3 4 °न्विता (for जयावहा)

15 T1 missing up to कन्ये सु in ^{b} (cf v l 14) —^{a}) D2 जयवत्, T3 देया°, Cm g as in text (for जया च) Ñ V B D13 (first time) M4 विजया (for सुप्रभा) M4 चास्ता (for चैव) D3 12 जया वसुप्रभा चैव —^{b}) Ś1 Ñ V B D1 2 5 7 11–13 (both times) M4 दाक्षाय(Ś1 V1 3 D2 5 7 °यि)ण्यौ, D3 दाक्ष्यायिणौ, D8 दक्ष्य° (sic) (for दक्षकन्ये) Ñ V B D13 (first time) महाब (V4 °म)ते (for सुमध्यमे) —^{c}) Dt D8 10 T3 M2 Ct सूते, Cm g as in text (for सुवाते) Dt D4 8 10 T3 [अ]स्त्राणि, M2 तस्य (for ऽस्त्र) Ś1 D1 3 5 7 9 11–13 तयोस्तु (D11 °श्च) यान्य (D5 °न्याय [metathesis]) पत्यानि D6 ते सुतेस्त्र * शस्त्राणि; G1 सूतेस्त्राणि च°, G3 तयोरपत्यान्यस्त्राणि M3 तेस्त्राणि चैव° —^{d}) G1 पर, Cg as in text (for शत) Ś1 D1–3 5 7 9 11–13 परमदुर्नय, Cg as in text (for °भास्वरम्) —For 15^{cd} N V B M4 subst D13 ins after 15^{ab} (first time)

601* ययोरस्त्राण्यशेषाणि जज्ञिरे विष्णुतेजसा ।

[V4 B2 तयोर् (for ययोर्) V2 [अ]नेकानि B2 [अ]शेषेण M4 [अ]पत्यानि (for [अ]शेषाणि) D13 तयो पुत्रा अशेषेण (for the prior half) V2 विघ्न° (sic) (for विष्णुतेजसा)]

16 ^{a}) D12 पंचशत Ś1 D1 3 5 7 9 11 13 °ज(D1 3 7 13 य)ज्ञे, Ñ V B D10 तत्र (V2 °व) सुताञ्ज, G2 सुराँ°, M4 तु पुत्राणा (for सुतांल्लेभे) —^{b}) Ś1 सुता T3 जये (for जया) Ś1 Dt D1–3 5–9 11–13 G3 M2 लब्धवरा (for नाम वरान्) Dt D6 8 Ck t वरान्, Cr m परान् (for पुरा) Ñ V B D10 M4 जन(V1 °*)यामास वै जया —^{c}) Ś1 D1 3 5 7 12.13 (second time) M4 पर, Ñ V1 3 B D10 13 (first time) रिपु, V2 दैत्य, V4 विप्र (for [अ]सुर) —T1 missing from पिण (in ^{d}) up to कामान् in 17^{d} on a damaged folio —^{d}) Ś1 Ñ V B D1 3.5 7 10 12 13 (both times) M4 अक्षया (D1 °*)न्, D9 M2 अमोघान्, D11 प्रक्षयान्, Cg as in text (for अमेयान्) Dt D6 8 Cm t अप्रमयानरूपिण

सुप्रभाजनयच्चापि पुत्रान्पञ्चाशतं पुनः ।
संहारान्नाम दुर्धर्षान्दुराक्रामान्बलीयसः ॥ १७
तानि चास्त्राणि वेत्त्येष यथावत्कुशिकात्मजः ।
अपूर्वाणां च जनने शक्तो भूयश्च धर्मवित् ॥ १८
एवंवीर्यो महातेजा विश्वामित्रो महातपाः ।
न रामगमने राजन्संशयं गन्तुमर्हसि ॥ १९

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे विंशः सर्गः ॥ २० ॥

17 T1 missing up to श्रमान् in ^{d} (cf 1 1 16) —^{a}) Ś1 D1 3 5 7 10–13 (second time) G1 2 M1 सुप्रभा जनयामास, Ñ V B D13 (first time) M4 विनया जनयामास —^{b}) D4 G1 M3 सुतान् (for पुत्रान्) B1 पंचशतान्, B4 D1 5 9 13 (both times) 14 T3 G1 M3 पंचशत (for पञ्चा°) Ś1 Ñ B D1 3 5 7 10–13 (both times) वरान्, V1 तु वै, V2–4 सुतान् (for पुन) —^{c}) D1 3 (D2 after corr) 5 7 मध(D5 °ह)पान्, Cg k t as in text (for संहारान्) D7 राम (for नाम) D3 7 दुमर्पान् (sic) —For 17^{cd}, Ś1 D12 subst D13 ins after 17^{ab} (second time)

602* सर्वांस्तॉल्लक्ष्यवान्वीर दुर्धर्षान्सुबलीयस ।
[D13 वीरान् (for वीर)]

—After 17 D9 ins 1 1 of 607*

18 Ś1 D1 3 5 7 9 13 om 18 —^{a}) M3 शस्त्राणि (for चा°) Dt वेत्त्येव, M1 जग्राह (*inf lin* as in text also) (for वेत्त्येष) —^{b}) G3 विधिवत्; Cm g as in text (for यथा°) —For 17^{c}–18 Ñ V B D10 11 12 M4 subst while D1 subst for 18 and reads after 608*

603* अस्त्राणामप्रधृष्याणामजयानां महात्मनाम् ।
तानि सर्वाण्ययं वेद विश्वामित्रो महायशा ।
सप्रयोगरहस्यानि ससंहाराणि राघव ।

[D1 om 1 1 —(1 1) D13 अप्रधृष्यनाम् (for अप्र धृष्याणाम्) V2 अजयानां (sic) D13 अधृष्यानां M4 अजयानां (for अजेयानां) —(1 2) V4 [अ]वेदयत् M4 [अ]वेत् (sic) वेद (for [अ]य वेद) —(1 3) V1 संप्रयोगे (for सप्रयोग)]
Ñ V B D1 10 11 12 M4 cont

604* तानि दास्यत्ययं वीर रामायैव महामुनिः ।
यानि चास्त्राणि देवेषु गन्धर्वेषु सुरेषु च ।
यैरसौ घातयिता रक्षांसि रामो न संशयः ।
अनुग्रहार्थं रामस्य प्रजानामपि चात्मन ।

[No comm —(1 1) D1 गन्धर्वाणामपि (for the post half) —D1 reads in marg other MSS. om 1 2 —(1 3) D1 यैर् (for यैर) D1 om 1 4]
V1 further cont.

605* गाधिजोऽपि शतं रम्ये प्रापको मुनिपुंगव ।
सर्वास्त्रसमायुक्तो भद्रं स्याद्रामलक्ष्मण ।

—After 18 Dt D4 6 T3 G2 3 M1 2 ins.

606* सकाशात मुनिमुख्याय सर्वेषां महात्मन ।
स किंचिद्दर्शयामास भूयो भव्यं च राघव ।

[No comm —(1 1) T3 सदा (for सदा) Dt D4 सर्व°; D6 om (hapl) (for सवस्त्रय) —(1 2) Dt D4 अपि D4 6 T3 अपि (for अत्र)]

19 Ñ V B D10 om 19^{ab} M4 om 19^{a} —D9 reads 19 after 1 1 of 607* —^{ab}) D3 reads twice महातेजा विश्वामित्रो Dt D1 2 4 6 T3 G1 M1 3 °यशा D5 महा * * (for महातपा) —^{c}) V2 B3 4 D10 13 (second time) M4 रामगमनं (for °ने) Ś1 D1 3 5 7 11 13 बुद्धिं (for राजन) —^{d}) Ś1 D10 13 (second time) विकर्तुं (D13 °वा रो)द्धुम् Ñ V B D10 13 (first time) M4 विचारयितुम्, D1 3 5 7 11 विकर्ता कर्तुम् (for संशयं गन्तुम्) Ś1 अर्हति M2 गंतुमर्हसि संशयं (by transp) —After 19 Dt D4 6 9 (1 1 after 17) 14 S (except M4) Cm g k t ins

607* तेषां निग्रहणे शक्त स्वयं च कुशिकात्मज ।
तव पुत्रहितार्थाय त्वामुपेत्याभियाचते ।
इति मुनिवचनात्प्रसन्नचित्तो
रघुवृषभश्च मुमोद भास्वराङ्ग ।
गमनमभिरुरोच राघवस्य [5]
प्रथितयशा कुशिकात्मजाय बुद्ध्या ।

[Cm does not comment on 1 1 and 2 —(1 3) D9 °तोत्ता (for चित्तो) M3 इति मुनिवचनं प्रसन्नचित्ता —(1 4) D9 रघुकुलभद्र T1 2 G2 4 M1 2 तु (for च) Dt D4 M2 पार्थिव (metre-change); D4 भास्वर D6 9 T G1 भास्वर (metre-change) Cg भास्वराङ्ग (as above) Ck [illegible] —(1 5) D14 T G1 अपि रोचन Cg k as in text (for अभि°) Cm गमन रोच [illegible] —(1 6) M1 2 (after corr *see m*) °तपा Cm g k t as in text (for कुशिकात्मजाय)]

On the other hand D1 3 5 7 11 ins

608* रामो ह्यविदितोऽस्त्राणां न प्रगच्छ सुरासुरे ।

[No comm D5 °ता° D11 दुर्गच्छ (for न प्रगच्छ)]
Then D1 reads 603*

Colophon D1 5 7 om (cont the sarga) —*Kāṇḍa name* Ś1 Ñ1 Dt D10 13 om V B D11 आदि° —*Sarga name* Ś1 Ñ V B D9 11 वसिष्ठवाक्य —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ2 V1 4 B1 4 D1 11 13 om Ñ1 B3 D1 14 24 V2 26 V3 231 Dt D4 6 13 16 S 21 D13 [illegible] (lacuna in place of dash) —After colophon G1 2 conclude with श्रीरामाय नमः; G1 श्रीमते रामानुजाय नमः; M3 श्री [illegible]

Daśaratha permits Rama to go with Viśvamitra

स पुत्र मूर्ध्न्युपाघ्राय राजा दशरथ प्रियम् ।
ददौ कुशिकपुत्राय सुप्रीतेनान्तरात्मना ॥ I 21 3

२१

तथा वसिष्ठे ब्रुवति राजा दशरथः सुतम् ।
प्रहृष्टवदनो राममाजुहाव सलक्ष्मणम् ॥ १
कृतस्वस्त्ययनं मात्रा पित्रा दशरथेन च ।
पुरोधसा वसिष्ठेन मङ्गलैरभिमन्त्रितम् ॥ २
स पुत्रं मूर्ध्न्युपाघ्राय राजा दशरथः प्रियम् ।
ददौ कुशिकपुत्राय सुप्रीतेनान्तरात्मना ॥ ३
ततो वायुः सुखस्पर्शो विरजस्को ववौ तदा ।
विश्वामित्रगतं रामं दृष्ट्वा राजीवलोचनम् ॥ ४
पुष्पवृष्टिर्महत्यासीद्देवदुन्दुभिनिस्वनः ।
शङ्खदुन्दुभिनिर्घोषः प्रयाते तु महात्मनि ॥ ५
विश्वामित्रो ययावग्रे ततो रामो महायशाः ।
काकपक्षधरो धन्वी तं च सौमित्रिरन्वगात् ॥ ६ G I 25 6 B I 22 6 L I 20 6

21

1 T2 begins with श्रीरामचन्द्राय नम —^a) Ñ V B D10 13 M3 एवमुक्तो (B4 °क्त्वा) वसिष्ठेन —^b) Dt D6 8 स्वय (for सुतम्) —^c) Ñ V1 3 4 B D10 13 सम्प्रहृष्टमना (B3 marg after corr °मनसा [hypermetric]) V2 स्वय हृष्टमना, D11 12 °वदन (for प्रहृष्टवदनो) —^d) V1 आजहार (sic) (for आजुहाव) D11 स सल्क्ष्मण (ditto) G3 *लक्ष्मणं (for सलक्ष्मणम्)

2 ^a) Ś1 D1–3 5 7 11 12 T2 G4 °यनो, Cm g k t as in text (for कृतस्वस्त्ययन) —^b) D1 राज्ञा (for पित्रा) M4 पिता दशरथस्तदा —^c) Ś1 D1 5 11 12 तथा वाग्भिर्, M4 तथर्विग्भिर् (for वसिष्ठेन) —^d) Ś1 T2 °मन्त्रितौ (T2 °त), D1 (gloss दूर्वाक्षतमन्त्राक्षरैः) 2 °नंदित, D3 °नंदिन (sic), D5 11 12 °नंदितौ, D7 °वंदित, Ct as in text (for अभिमन्त्रितम्) —For 2 Ñ V B D10 13 subst

609* आदौ कृतस्वस्त्ययन मातृभि कृतमङ्गलम् ।
स्वय चैव वसिष्ठेन कृतस्वस्त्ययनक्रियम् ।

[(l 1) D13 कृत्वा (for the first कृत) V2 मन्त्रिभि (for मातृभि) —(l 2) V1 3 B3 क्रियां (sic) (for क्रियम्)]

3 ^a) Ñ V B D10 13 स्नेहान्मूर्धनि (for स पुत्र मूर्ध्नि) D12 [उ]पादाय (for [उ]पाघ्राय) Ś1 D5 11 12 ततो मूर्ध्नि समाघ्राय, D1 स च पुत्रौ समाघ्राय, D2 तत पुत्र समाघ्राय, D3 7 तत पुत्रौ समाश्लिष्य —^b) B3 रान (sic) M3 राम (for राजा) D5 द*रथ, D11 दश**, T3 3 M4 °रथ (for दशरथ) Ś1 D1 5 11 13 सुतौ, Ñ V B D10 13 सुत, Dt D2 6 8 तदा, D3 7 शुभौ, M3 स्वय (for प्रियम्) —^c) D3 कौशिक —^d) G4 सुकृतेन (for सुप्रीतेन) Ś1 D1 3 5 7 11 12 विश्वामित्राय धीमते N V B D10 13 लक्ष्मणानुचर तदा

4 ^a) Ñ V4 B2.3 D10 11 13 अवात्पुण्यो, V2 3 ववौ पुण्यो, B1 4 M4 समभूत्पुण्यो (for सुखस्पर्शो) V1 ततो राघ**त्पुण्यो —^b) Dt D6 8 9 T1 2 G3.4 नीरजस्को Ñ V B2.3 D10 13 नीरजस्क (V2 °क्ष, V3 °श्च) शुभ शुचि, B1 नीरजस्तु सम शुचि( ), B4 नीरजस्कश्च (sic) शुभ शुचि, D11 नीरजस्क शुभावह, M4 नीरजस्क दिव सुरा —For 4^ab Ś1 D1–3 5 7 12 subst

610* त दृष्ट्वा देवगन्धर्वा पुष्पवृष्टिं समादद्दु ।

[Ś1 D12 सुरा°, D3 7 °दद्यु D5 पता° (for समादद्दु)]

—^cd) V4 B1 Cm विश्वामित्र, D14 *श्वामित्र D10 -ना*, D13 -युत, Ck [आ]गत (for -गत) Ś1 D2 3 5 7 11 12.14 T1 2 G4 M3 दृष्ट्वा राम (by transp) D11 repeats (ditto) गत दृष्ट्वा

5 At 5^a and 5^c D1 (gloss) दुष्टवधो भविष्यतीति —^b) Dt D4.8 निस्वनै, D6 G2 निस्वन, Cm g as in text (for निस्वन) D1–3 5 7 11 गीतवाद्यस्तथापर (D2 °रं), M4 वीतमेघे तदाम्बरे —For 5^ab Ś1 D12 subst

611* सुपुष्पवृष्टि परहष्यनिरासीद्दिगन्तरे ।

[D12 स (for सु) D12 ह्रान्तरे (for दिगन्तरे)]

On the other hand Ñ V B D10 13 subst

612* पपात पुष्पवृष्टि खाद्गीतनादश्च शुश्रुवे ।

[V1 4 om V3 घा (for खाद्) V2 स्फीतनादाद्य, V4 गीत°, B1 °नृत्यद्य, B4 °नादाद्य, D13 गीन वाद्य (for गीतनादश्च)]

—^c) Ś1 V4 B2 D1 2.7 11 12 M4 घोष (D2 7 °षा, D12 °षै) श्च, V2 B4 D4 G2 निर्घोष (D4 G2 °षै) (for निर्घोष) D3 शङ्खदुभादभिघोषाश्च (corrupt) —D1 illeg for 5^d except last two letters (त्मनि) —^d) Cm प्रयाति (for °ते) M2 3 सु, M4 वै (for तु) Ś1 D5 11 12 प्रवाद्यत महास्वन, Ñ V B D10 13 प्रयाते रघुनंदने, D2 3 7 प्र (D7 प्रा) वाद्यन महास्वना

6 ^a) Ś1 विश्वामित्रे (sic) Ś1 D1 5 12 प्रयात्यग्रे (for ययावग्रे) —^b) D14 T1 2 G2 4 M1 धनुर्धर (for महायशा) Ñ V B D10 13 त (B3 *) राम (V4 **) पृष्ठतोऽन्वयात् (V2–4 B1 3 [marg] 4 °न्वगात्) —^c) D5 काकपक्ष*रो D1 (gloss) (अ)नातव्यंजनो यो हि शिखायुक्तशिराश्च य । ऊनषोडशवर्षो य काकपक्षधरो हि स ॥ —^d) Ś1 D1 2.5 7 9 12 तत, D14 तौ° (for त च) Ñ V1 B2.3 D10 13 M4 अन्वयात् —After 6 Ñ2 B2 (marg) D10 13 ins, whereas B3 4 ins after 7^ab

613* विश्वामित्रगतं राम दृष्ट्वा देवा सवासवा ।
प्रहर्षमतुल प्राप्ता दशग्रीववधैषिण ।

[(l 2) D13 प्रापुर् (for प्राप्ता)]

कलापिनौ धनुष्पाणी शोभयानौ दिशो दश ।
विश्वामित्रं महात्मानं त्रिशीर्षाविव पन्नगौ ।
अनुजग्मतुरक्षुद्रौ पितामहमिवाश्विनौ ॥ ७

बद्धगोधाङ्गुलित्राणौ खड्गवन्तौ महाद्युती ।
स्थाणुं देवमिवाचिन्त्यं कुमाराविव पावकी ॥ ८

अध्यर्धयोजनं गत्वा सरय्वा दक्षिणे तटे ।
रामेति मधुरां वाणीं विश्वामित्रोऽभ्यभाषत ॥ ९
गृहाण वत्स सलिलं मा भूत्कालस्य पर्ययः ।
मन्त्रग्रामं गृहाण त्वं बलामतिबलां तथा ॥ १०
न श्रमो न ज्वरो वा ते न रूपस्य विपर्ययः ।
न च सुप्तं प्रमत्तं वा धर्षयिष्यन्ति नैर्ऋताः ॥ ११

7 Ñ V B1 2 D10 M4 om 7^{ab} —^{a}) D1 (gloss) बद्धतूणीरौ (for कलापिनौ) —After धनुष्पाणी, B4 (gloss) धनुर्धरौ । तदानुजग्मतु —^{b}) B4 D1–3 5 7 11 12 °मानौ, T3 °यतौ, Cm g k t as in text (for शोभयानौ) ❀ Ct शोभयानौ मृगभाव आर्ष । ❀ Ś1 B3 4 D1–3 5 7 12 महापथे, D11 शुभे यथा (for दिशो दश) —After 7^{ab} B3 4 ins 613* —^{c}) Ś1 D1 3 5 7 11 12 समन्वेता, M4 महाभागं (for महात्मानं) D2 विश्वामित्रसमन्वेताव् —^{d}) D2 अशीर्षाव् (for त्रिशीर्षाव्) Ñ V B D10 13 M4 तावुभौ रामलक्ष्मणौ, M2 Cr mp पंचशीर्षाविवोरगौ —Ś1 D1–3 5 7 12 G1 om 7^{ef} —M1 repeats 7^{ef} after 616* —For 7^{ef} Ñ V B D10 11 13 M4 subst

614* तदानुययतुर्वीरौ यथेन्द्र देवमश्विनौ ।

[V B1 2 D11 M4 तदा(V1 तम, D11 ततो)नुजग्मतुर् (B3 M4 °नयतुर्)]

—After 7 Dt D6 8 (all first time) G1 M3 ins 1 2 of 616* then cont while D4 9 14 T G2–4 M1 2 Cm g ins after 7

615* तदा कुशिकपुत्रं तु धनुष्पाणी स्वलङ्कृतौ ।

[Cr k t no comm G1 4 तथा, M3 तत (for तन्)]

8 ^{b}) M4 °बलौ (for महाद्युती) Ñ V B D10 13 खड्गतूण धनुर्धरौ —After 8^{ab} Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) Ck t ins

616* कुमारौ चारुवपुषौ भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।
अनुयातौ श्रिया दीप्तौ शोभयेतामनिन्दितौ ।

[G1 om 1 1 Ck t no comm on 1 1 —G1 M3 om 1 2 here and read before 615* M1 om 1 2 Dt D6 8 read 1 2 for the first time after 7 repeating here —(1 2) D9 (after corr) G2 M1 शोभयताव्, T3 °मानाव् (for शोभयेताम्)]

—M1 repeats 7^{ef} after 616* —^{c}) D3 11 12 T3 स्थाणु, D14 repeats (for स्थाणुं) Ś1 °विंयौ G1 महा° (for इवाचिन्त्य) Ñ V B D10 13 M4 तदा(V1 यथा, M4 पुरा) नुजग्मतु स्थाणुं (V3 °नं) —^{d}) V2 3 D9 (gloss स्कंद विशाखौ) पावकी, D13 पावकं (for पावकी)

9 ^{a}) B1 अध्यर्ध; D11 अर्धार्ध (for अध्यर्ध) Ñ1 आगत्वा (hypermetric) (for गत्वा) —^{b}) D7 सारव्यां (for सरय्वा) M4 दक्षिणेन तु (for दक्षिणे तटे) —After 9^{ab}, B3 4 ins

617* दक्षिणेन निवासाय नद्यास्तीरं ततो ययौ ।,

while M4 ins

618* ते तत्र वै निवासाय देशं कंचिदुपाययु ।
भुक्तवन्तमुपासीनं तत्रावेक्ष्य तु राघवम् ।

—^{c}) V1 च मधुर (for [इ]ति मधुरा) —After 9, B3 4 ins

619* उवाच राममामन्त्र्य हितं वचनमर्थवत् ।

10 ^{a}) D2 सलिलं रामस, D12 वत्स * लिल, M3 सलिलं वत्स (by transp) (for वत्स सलिल) Ñ V B D10 13 वत्स(V1 राम) राम जल(V3 4 °नं) ताव(V1 °*)द्, D11 वत्स राघव भद्र ते —After 10^{a} Ñ V B D10 11 13 ins

620* विधिवत्स्प्रष्टुमर्हसि ।
उपदेक्ष्यामि ते श्रेयो

[(1 1) V1 विधिना D11 सलिल (for विधिवत्) V3 B3 4 प्र(V3 स)ष्टुम् (sic) (for स्प्रष्टुम्) B1 अर्हति —(1 2) V1 B1 उपदेष्यामि (sic) B2 reads ते in marg]

—^{b}) V4 D1 4 9 Cm g °विपर्यय, Cr k t as in text (for कालस्य पर्यय) D2 सत्कालस्य विपर्यय —^{c}) Ś1 D3 5 7 12 [इ]मं, D2 [ए]न, Ck t as in text (for त्वं) Ñ V B D10 11 13 गृहाण द्वे (V2 B3 D10 त्वम्) इमे विद्ये —^{d}) B4 अतिबलं (sic) M3 तदा, Ct तथा (as in text)

11 ^{a}) G1 2 M2 वा (for second न) Ś1 D1–3 5 7 11 12 M4 जरा, D4 श्रमो, Ct as in text (for ज्वरो) T3 M3 transp श्रमो and ज्वरो Ś1 D1–3 5 7 तुभ्य, D11 जातु, D12 तुल्य (for वा ते) —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 11 12 [उ]प सक्षय (D11 °यं) G3 [अ]पि सक्षय, M4 [अ]ति सक्षय, Cg t as in text (for विपर्यय) —For 11^{ab} Ñ V B D10.13 subst

621* न ते श्रमो जरा चाप्या भविता नाङ्गवैकृतम् ।

[Ñ1 (m)च (for ते) Ñ B1 वाप्यां V3 चाप्यां (sic) B2 व्यथा, D13 वापि (for चाप्या) V2 चांग°, V4 मांगे°, D13 °कृति (for नाङ्गवैकृतम्)]

—^{c}) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 त्वा (for च) B3 सुप्तं च (by transp) B1 प्रयतं, D2 प्रमत्ता (sic) (for प्रमत्तं) —^{d}) Dt धर्म° (sic) G2 M1 बाध° (for धर्षयिष्यन्ति) D11 G2.3 M1 राक्षसा, D13 नैनृता (sic) (for नैर्ऋता)

न बाह्वोः सदृशो वीर्ये पृथिव्यामस्ति कश्चन ।
त्रिषु लोकेषु वा राम न भवेत्सदृशस्तव ॥ १२

न सौभाग्ये न दाक्षिण्ये न ज्ञाने बुद्धिनिश्चये ।
नोत्तरे प्रतिपत्तव्ये समो लोके तवानघ ॥ १३

एतद्विद्याद्वये लब्धे भविता नास्ति ते समः ।
बला चातिबला चैव सर्वज्ञानस्य मातरौ ॥ १४

क्षुत्पिपासे न ते राम भविष्येते नरोत्तम ।
बलामतिबलां चैव पठतः पथि राघव ।
विद्याद्वयमधीयाने यशश्चाप्यतुलं भुवि ॥ १५

12 ^{a}) Ñ V B D10 13 M4 च ते, D2 T3 बाहु, D11 चान्य, M3 बाहो, Cg as in text (for बाह्वो) Ñ V B D10 13 M4 राम (for वीर्ये) —^{b}) Ś1 D1 3 5 7 11 12 तव, T2 अपि, Cg k as in text (for अस्ति) Ñ V B D10 13 M4 वीर्येणान्यो भविष्यति —^{c}) D9 G3 चैं (for वा) —^{d}) G2 M1 त्वया (for तव) D4 भविष्यनि तवानघ —For 12^{cd} Ś1 D1 3 5 7 11 12 subst

622* भविष्यति महाबाहो त्रिषु लोकेषु वा पुन ।

[D1 lacuna (for महाबाहो) D3 लोके* Ś1 D5 12 कश्चन (for वा पुन)]

On the other hand Ñ V B D10 13 M4 subst

623* सदेवनरनागेषु लोकेष्विह पुमान्क्वचित् ।

[B3 [अ]सुर (for -नर) M4 [अ]पि (for [इ]ह) V3 क्वचित् (for त्रिषु)]

—After 12, Dt D4 6 8 T3 G3 read 15^{cd} (var) repeating (except T3) it in its proper place

13 ^{a}) Ś1 सौभगे —^{b}) T3 विज्ञाने, G2 M1 न रूपे, Cr m k t as in text (for न ज्ञाने) Ś1 D1 3 5 7 12 M3 न च (M3 ज्ञाने)बुद्धिविनिश्चये, Ñ V B D10 11 13 M4 न बुद्धि श्रुति(Ñ2 B1 D10 M4 °त)पौरुषे; Cr m k t as in text (for ^{b}) —^{c}) V2 D3 5 7 10 नोत्तर (D10 °र) (for नोत्तरे) V3 °पत्तौ वा, V4 D13 °कर्तव्ये, Dt D4 6 8 T3 G1–3 M2 3 Ct °वक्तव्ये (for प्रतिपत्तव्ये) —^{d}) Ś1 D12 समस्तैर्भविता न ते, Ñ1 तुल्यो वापि भविष्यति, Ñ2 V B D10 13 M4 त्व(V4 B3 त)त्तुल्योन्यो (V1 4 B1 2 4 वा, V2 °* D13 न, M4 हि) भविष्यति, D1 3 5 7 9 11 समस्त (D1 *मश्च)भवितानघ (D11 पुमान्) D3 स समस्त (ditto) भवि*नघ

14 ^{a}) T3 G2 3 M1 3 एते Cm g as in text (for एतद्) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10–13 M4 द्वयं(for द्वये) M3 विद्ये त्वया (for विद्याद्वये) Ś1 D1 2 5 7 11 राम Ñ V B D10 13 प्राप्य, D3 रामे, D12 नाम, M4 ज्ञात्वा (for लब्धे) —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 11 12 गृहीत्वा (for भविता) Ñ V B D10 13 यशश्चाप्य(V3 °क्ष)यमाप्स्यसि (V2 °ति) Dt D6 8 Ct न भवेन्मदृशस्तव, T3 भवतो नास्तितो सम, Cg as in text (for ^{b}) —Ñ1 V2 om 14^{c}–15 D12 om (hapl) 14^{c} 15^{b} D14 reads 14^{c}–15^{b} in marg (sec m) —^{c}) D14 T1 2 G1 M3 तु (for first च) Ś1 Ñ2 V1 4 B2–4 D1–3 5 7 10 11 13 M4 use accu sing for nom sing omitting च B1 बलादतिबलां, G4 बलामतिबलात् (for बला चातिबला) G2 M1 [इ]ति (for [ए]व) —^{d}) Ñ2 V1 3 4 B D10 13 M4 ज्ञानविज्ञान, D1 सर्वविज्ञान, T3 सर्वज्ञानाश्च (sic), Cr m t as in text (for सर्वज्ञानस्य) D5 पठतो रघुनन्दन

15 Ñ1 V2 om 15 D12 om 15^{ab}, D14 reads 15^{ab} in marg (cf v l 14) G2 M1 transp 15^{ab} and 15^{cd} —^{a}) D6 13 क्षुत्पिपासा (for क्षुत्पिपासे) Ñ2 V1 3 4 B D10 11 13 च ते, M4 तथा (for न ते) —^{b}) M1 नरो मम (sic) (for नरोत्तम) Ś1 D1 2 5 7 11 मासादूर्ध्वं (D5 °दर्धं) भविष्यत (D1 5 °ति), Ñ2 V1 3 4 B D10 13 M4 नात्यर्थं पीडयिष्यत (V3 D13 °ति), D3 *सार्धर्धं भविष्यत (sic) Dt D4 6 8 G3 repeat 15^{cd} here (first time after 12) T3 reads 15^{cd} after 12 —^{c}) M1 [ए]ते (for [ए]व) D3 °बला च श्चैव (sic) D14 त्वति° (for अतिबला चैव) —^{d}) Dt (second time, om first time) D6 8 (both both times) G3 (first time) तात, T3 G3 (G3 second time) तव (for पथि) —After 15^{cd}, Ś1 D1–5 7 11 12 T3 G2 3 M1 ins

624* गृहाण सर्वलोकस्य गुप्तये रघुनन्दन ।

[D1–3 5 7 11 प्रमाण (for गृहाण) G2 M1 मद् काकुत्स्थ (for सर्वलोकस्य) G2 3 M1 प्राप्स्यसे (for गुप्तये) Ś1 D12 मातरौ बहुमानद D1 3 5 7 11 प्राप्तोसि बहुमानन (D5 °द) D2 प्राप्तासि त्वं बहुमत (for the post half)]

—G2 om 15^{ef} —^{e}) Ś1 D1–3 5 7 11 12 14 G1 3 M1 3 4 °यान Cm g k t as in text (for अधीयाने) —^{f}) Ś1 सर्वम्, D5 11 M4 शब्दम्, D12 कीर्तिम् (for यशश्च) Ś1 D5 11 12 एवातुल (D12 °ला) Dt D6 8 9 चाथ (D9 m after corr) भवेद्, M1 च परम Ctp as in text (for चाप्यतुलं) D1 यशश्चाप्ययमाप्स्यसि, D2 3 7 प्रमाण बहु प्रा(D2 *)प्स्यसि —For 15^{cdef}, Ñ2 V1 3 4 B D10 13 subst D11 M4 ins after 15^{ab}

625* जयश्च दुर्गकान्तारप्रदेशेष्वटवीषु च ।
भारता त्रिषु लोकेषु गमिष्यसि च राघव ।

[No comm —(l 1) V1 नय मु° V3 नय ते युद्ध V4 नन्दुर्गम D13 तथैव° (for जयश्च दुर्ग) M4 जयनो दुर्गकातारे (for the prior half) V3 B1 D11 -प्रदेशेषु (for -प्रदेशेषु) V4 [अ]पि (for च) —(l 2) V3 श्वेता (for भारता) V4 गमिष्यामि च (sic) B1 3 गमिष्यति च B2 त्व गमिष्यसि (for गमिष्यसि च)]

B3 cont

पितामहसुते ह्येते विद्ये तेजःसमन्विते ।
प्रदातुं तव काकुत्स्थ सदृशस्त्वं हि धार्मिक ॥ १६

कामं बहुगुणाः सर्वे त्वय्येते नात्र संशयः ।
तपसा संभृते चैते बहुरूपे भविष्यतः ॥ १७

ततो रामो जलं स्पृष्ट्वा प्रहृष्टवदनः शुचिः ।
प्रतिजग्राह ते विद्ये महर्षेर्भावितात्मनः ।
विद्यासमुदितो रामः शुशुभे भूरिविक्रमः ॥ १८
गुरुकार्याणि सर्वाणि नियुज्य कुशिकात्मजे ।
ऊषुस्तां रजनीं तत्र सरय्वां सुसुखं त्रयः ॥ १९

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे एकविंशः सर्गः ॥ २१ ॥

626* यक्षो वा राक्षसो वापि न त्वा बाधितुमर्हति ।

16 a) D2 द्वे*, D6 ह्ये*, D13 चेमे (for ह्येते) —b) Ś1 D1–3 5 7 11 12 विद्ये (Ś1 बुद्धि, D2 विद्युत्, D11 12 विद्धि) तेजोमये शुभे, Ñ V B D10 13 विद्ये श्रा (V2 D13 ह्या, B1 चा both to remove hiatus) युर्बलावहे (V4 D13 °लप्रदे) —cd) Ś1 सदृशी, D1 3 5 7 11 12 M4 सदृशो, G2 M1 प्रदद्या, G3 M3 प्रदास्ये, Cg t as in text (for प्रदातु) D12 ते च (for तव) Ś1 D1 3 5 7 11 12 M4 प्रदातु (for सदृशस्) D2 transp प्रदातु and सदृशस् D12 त्वा (sic) (for त्वं) G2 M1 तु, Ck as in text (for हि) Ś1 D1 3 5 7 9 11 G1 2 M1 3 4 Ck धार्मिक, Dt D6 8 पार्थिव (for धार्मिक) Ñ V B D10 13 पात्र त्वमसि काकुत्स्थ विद्ययोर्ग्रहणेनयो (V4 द्वयो)

17 a) D2 कामस् (for काम) Ś1 D1 3 5 7 12 खलु, D2 तस्य (for बहु) D4 वीरे (for सर्वे) T3 काम च बहुना ह्येते —b) Ś1 D1 5 12 तवैवैते न, D2 3 7 11 तवैव च न, T3 त्वये (द्ये) वात्र न, M4 तव चैते न, Ck as in text (for त्वय्येते नात्र) D5 (before corr) संशय —c) Ś1 D1 3 5 7 11 12 तपोभि (for तपसा) D3 सम्भृत्ये (sic) D11 सवृते, D12 ससृते, all Cs as in text (for सम्भृते) Ś1 D7 11 12 ह्येते, D3 ह्ये*, D5 त्वेते, M4 भूते (for चैते) D3 तपो विजृभते ह्येते —d) D1 3 5 7 °पोपे, D2 °शेप, D12 °घोपे, M4 भूय एव, all Cs as in text (for बहुरूपे) D2 3 भविष्यति (sic) —For 17 Ñ V B D10 13 subst

627* स्वभावजैर्गुणैर्दिव्यै कामैरप्यतुलैर्युत ।
भूयस्त्व गुणोत्कर्षमेते विद्ये करिष्यत ।

[(l 1) V2 स्वभावज, D13 स्वभावात्त्व (for स्वभावजैर्) B1 द्रवै (sic) D13 युक्त (for दिव्यै) Ñ1 V1 4 काममस्य (for कामैरपि) V4 [अ]गुणैर् (for [अ]तुलैर्) V2 युत, D13 मत (for युत) V3 काममाप्स्यत*र्युत B1 कामैर्बहु°वृत (for the post half)]

18 a) V4 B1 4 रामे (sic) (for रामो) D6 रामस्ततो (by transp) (for ततो रामो) Ś1 D1–3 5 7 11 12 [अं] जलिं कृत्वा (D11 बद्ध्वा) Cg k as in text (for जलं स्पृष्ट्वा) —b) Ñ V B D10 13 प्राञ्जलि प्रण(V2 °य)त स्थित —d) Ñ V B D10 13 विश्वामित्रात्तपोधनात् —Ś1 D1 3 5 7 11 12 om 18ef —e) G4 सद्य, Cr m g t as in text (for विद्या) T3 भूय (for राम) —f) Dt D6 8 भीम°, T3 राघवस्तदा, M4 [अ]भ्यधिक तदा, Ck as in text (for भूरिविक्रम) —After 18 Dt D4 6 8 9 14 S Ck t ins

628* सहस्ररश्मिर्भगवाञ्शरदीव दिवाकर ।
[M4 समग्र (for सहस्र)]

19 Ñ V B D10 13 om 19^{ab} —a) D1 (gloss) गुरुदक्षिणाप्रणामादीनि (for गुरुकार्याणि) Ś1 कार्याणि (for सर्वाणि) —b) Ś1 D1 5 12 प्रयुज्य, D2 3 7 निवेद्य, D11 प्रत्युज्य, M4 प्रपूज्य (for नियुज्य) D6 Ck t कुशिकात्मज, Cr m g tp as in text (for °त्मने) —For 18^{e} 19^{b} Ñ V B D10 13 subst

629* गृहीतविद्योऽनुज्ञातस्ततो रामो महायशा ।

D13 repeats 19^{cd} consecutively —c) D5 नेयुस् (sic) (for ऊषुस्) D14 T1 2 G2 4 M1 3 तीरे, Cg k as in text (for तत्र) Ñ V B D10 13 (first time) तत्रोवास (B1 °पवास [hypermetric]) निशामेका —d) D14 T1 2 G2 4 M3 सरय्वा, Cg t सरय्वा (as in text) Ś1 ससुखास्तत, Ñ V B D10 13 (first time) सहलक्ष्मण, D1–3 5 7–9 T3 G4 ससुख°, D12 13 (second time) °तत, M3 (after corr *sec m* as in text) सुसुखस्तत, Cg k as in text (for सुसुख त्रय) —After 19 Ś1 D1 3 5 7 9 11 13 ins

630* कथयन्त कथाश्चित्रा प्रीयमाणा परस्परम् ।
[No comm D1 कथा चित्रां D12 प्रीतिमत (for प्रीयमाणा)] D9 cont while Dt D4 6 8 14 S (except M4) and all Cs ins after 19

२२

प्रभातायां तु शर्वर्यां विश्वामित्रो महामुनिः ।
अभ्यभाषत काकुत्स्थं शयानं पर्णसंस्तरे ॥ १
कौसल्या सुप्रजा राम पूर्वा संध्या प्रवर्तते ।
उत्तिष्ठ नरशार्दूल कर्तव्यं दैवमाह्निकम् ॥ २
तस्यर्षेः परमोदारं वचः श्रुत्वा नृपात्मजौ ।
स्नात्वा कृतोदकौ वीरौ जेपतुः परमं जपम् ॥ ३
कृताह्निकौ महावीर्यौ विश्वामित्रं तपोधनम् ।
अभिवाद्याभिसंहृष्टौ गमनायोपतस्थतुः ॥ ४
तौ प्रयातौ महावीर्यौ दिव्यां त्रिपथगां नदीम् ।
ददृशाते ततस्तत्र सरय्वाः संगमे शुभे ॥ ५

631* दशरथनृपसूनुसत्तमाभ्यां
तृणशयनेऽनुचिते तदोषिताभ्याम् ।
कुशिकसुतवचोऽनुलालिताभ्यां
सुखमिव सा विबभौ विभावरी च ।

[(l 1) T3 अथ दशरथ Cr m g t as above (for दशरथनृप) —(l 2) D14 T1 सने° T2 G4 M3 महो°, M2 सुखो° (for तदोषिताभ्याम्) —(l 3) M3 (before corr) वच (sic) (for वचो) [D9 [अ]नि (for ऽनु) ॐ Ck t कुशिकमनवचोनुलालितत्वं । ॐ —(l 4) M2 क्षण्म् (for सुखम्) D4 6 G1 3 सापि°, T3 (changing the metre) सा बभौ, all Cs as in text (for सा विबभौ) Dt D4 6 8 9 G1 M2 3 (changing the metre) om T3 तु (for च)]

Colophon D1–3 7 om (cont the sarga) —*Kanda name* Ś1 Ñ D1 10 11 om V B आदि° —*Sarga name* Ś1 D5 12 विद्याप्रदा (D1° °**) निर्को नाम, Ñ V B D9–11 विद्याप्रदान —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 V1 4 B1 4 D5 11 1° om both Ñ2 V3 24 V2 27, B° 3 D9 10 25 Dt D4 6 8 11 S 22 —D13 इत्यार्षे रा–काडे प्रदान सर्ग (dash indicates lacuna) —After colophon T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः, G1 2 4 श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम, M2 श्री – म

22

D1 2 7 cont the previous sarga

1 [a]) V3 च, V4 om (for तु) —[b]) Ś1 D5 12 °नृपि, B2 °तपा, D11 °मुनिं (for महामुनि) —[cd]) D13 प्रत्य° (for अभ्यभाषत) Ś1 Dt D1 3 5–9 12 14 T1 2 G1 3 4 M2 3 (after corr *sec m*) काकुत्स्थौ शयानौ (for काकुत्स्थं शयान) V1 कुश°, T3 तृण°, M4 दर्भ°, Cr m g k t as in text (for पर्णसंस्तरे)

2 [a]) Ñ V B D10 13 M4 –मातरुत्तिष्ठ, D5 °नाम, Cr m g k as in text (for सुप्रजा राम) ॐ Ct सुपुत्रा शोभनपुत्रवती। ॐ Cg (also) k take [a] as a समस्तपद —[b]) Ś1 V2 B1 D1 2 7 T3 पूर्वे, V3 4 B4 D13 पूर्वां, Cr m g k t as in text (for पूर्वा) V B4 D13 संध्याम् (for संध्या) Ñ V B D10 11 उपास्यता, D13 उपास्व च (for प्रवर्तते) —[c]) Ś1 D1–3 5 7 11 12 त्वं महाभाग, Cg as in text (for नरशार्दूल) —[d]) D1–3 7 पूर्वम्, Cm g t as in text (for दैवम्) Ś1 D5 11 12 कुरु पूर्वाह्निका (D11 पौर्वाह्निकी) क्रिया —For 2[cd], Ñ V B D10 13 M4 subst

632* पौर्वाह्निकं विधिं कर्तुं तात कालोऽयमागत ।

[V2 पौर्वाह्निक-; V3 B4 पूर्वाह्नक V4 M4 पूर्वाह्निक (for पौर्वाह्निक) D13 कृत्वा (for कर्तुं) V4 तत (for तात) M4 transp कर्तुं and तात M4 ह्युपागत (for ऽयमागत)]

3 [a]) V4 ऋषेस्तु, D1 तस्यपि (sic) G1 3 महर्षे, Cg as in text (for तस्यर्षे) B4 D6 परमोदार (for परमोदार). —[b]) Ś1 D5 12 मनोनुग, Ñ V B D10 11 13 तु (V3 [अ]त्र, D10 [अ]थ) राघवौ, Dt D1 3 4 6–9 T3 G1 3 M2 4 न(D3 व)रोत्तमौ (for नृपात्मजौ) —[c]) D3 7 तत (for स्नात्वा) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 T2 कृताह्निकौ, M3 कृतोदक, Cm g k t as in text (for कृतोदकौ) Ñ1 om, B1 धीरौ (for वीरौ) —[d]) V2 4 B4 D2 4 T3 G3 4 जपतु (sic), D9 जपत, G1 जेपाते (for जेपतु) Ñ V B D10 13 जप्य(V4 जप, B1 जाप्य, B4 ज*)माह्निक (D10 °मुत्तम) D1 2 °पदं, M3 (after corr as in text) °जप, Cm k t as in text (for परम जपम्)

4 [a]) Ñ V B D10 13 M3 4 कृता(D13 °त्वा)ह्निक-, D14 कृत्वाह्निकौ, Cg as in text (for कृताह्निकौ) Ñ V1 3 4 B1 3 D10 13 क्रियौ चापि, V2 क्रियो चापि, B4 -कृतौ चापि, D7 G1 °वीरौ, M4 क्रिय चापि (for महावीर्यौ) —[b]) D7 विश्वा*त्रम्. Ś1 D1–3 5 7 11 12 ऋषिं तत (D1–3 7 °दा) Ñ V1–4 B D10 13 °निधिं (for तपोधनम्) —[c]) D4 अभिवाद्य (for अभिवाद्य) Ś1 तु तौ वीरौ Dt D6 8 [अ]ति°, D1 3 5 7 11 12 ततो (D11 °तौ [sic]) वीरौ, D9 M3 [अ]थ°, T3 G3 [उ]प° (for [अ]भिसहृष्टौ) Ñ V B1–3 D10 13 अभिवादयितु तत्र, B4 अभिवादयतुस्त्र, M4 पुनर्विचा ह्यतिक्रम्य —[d]) Ñ V B D10 13 सहितावु (for गमनाय) Ś1 D5 12 प्रचक्रमे V4 [उ] प*°, Dt D6 8 Cg k t [अ]भि° (for [उ]पतस्थतु)

5 [a]) Dt D8 M1 4 Ct °प्रयातौ, D3 प्रयातौ व D7 प्रयातौ च, T3 °प्रतापौ, Cg as in text (for तौ प्रयातौ) Ś1 D1 5 11 12 M4 महामानौ, D2 3 7 G4 महाभागौ (for महावीर्यौ) Ñ V B D10 13 तत प्रयतुश्चापि —[b]) B° त्रिपथगामिनीं (for त्रिपथगा नदीम्) —[c]) Ś1 D3 7 सरय्वा वै, D1–3 11 12 सरय्वा वै, D4 तदा तत्र, D6 महावीर्यौ (for ततस्तत्र) M4 अपश्येता सतु शिकौ —[d]) D9 सरयो (sic) (for सरय्वा)

तत्राश्रमपदं पुण्यमृषीणामुग्रतेजसाम् ।
बहुवर्षसहस्राणि तप्यतां परमं तपः ॥ ६
तं दृष्ट्वा परमप्रीतौ राघवौ पुण्यमाश्रमम् ।
ऊचतुस्तं महात्मानं विश्वामित्रमिदं वचः ॥ ७
कस्यायमाश्रमः पुण्यः को न्वस्मिन्वसते पुमान् ।
भगवञ्श्रोतुमिच्छावः परं कौतूहलं हि नौ ॥ ८
तयोस्तद्वचनं श्रुत्वा प्रहस्य मुनिपुंगवः ।
अब्रवीच्छ्रूयतां राम यस्यायं पूर्व आश्रमः ॥ ९
कन्दर्पो मूर्तिमानासीत्काम इत्युच्यते बुधैः ॥ १०
तपस्यन्तमिह स्थाणुं नियमेन समाहितम् ।
कृतोद्वाहं तु देवेशं गच्छन्तं समरुद्गणम् ।
धर्षयामास दुर्मेधा हुंकृतश्च महात्मना ॥ ११
दग्धस्तु तस्य रौद्रेण चक्षुषा रघुनन्दन ।
व्यशीर्यन्त शरीरात्स्वात्सर्वगात्राणि दुर्मतेः ॥ १२

Ś1 D1–3.5 7 11 12 संगमे पुण्यसंमिते —For 5^{cd}, Ñ V B (B3 marg) D10 13 subst

633* गङ्गा देवनदीं द्रष्टुं सरय्वा अविदूरत ।
[V4 दिव्या (for गङ्गा) B4 स्वेविदूरत (sic)]

6 ^{a}) D3 9 G2 तत्राश्रमं, D12 तमाश्रम, Cg k t as in text (for तत्राश्रम) D9 इम (for पद) D1 पुण्य (for पुण्यम्) Ñ V B D10 13 तस्यास्तीरा(D13 °रादा)श्रमपदं —^{b}) Ś1 D1–3 7 11 12 मुनीना (for ऋषीणाम्) Ś1 Dt D1–3 6–8 11 12 भावितात्मना, Ñ V B D10 13 पुण्यकर्मणा, D14 अग्नि°, T1 G2 4 M1 अग्र्य°, T2 अग्र° (for उग्रतेजसाम्) D5 विश्वामित्र महामुनिं —D5 om 6^{c}–7 —^{c}) Ñ V B D10 13 रम्यं ददृशतु पुण्य (B2 तत्र) —^{d}) Ś1 D2 3 7 यत्र ते, Ñ1 B1 तपताम्, V2 तप्यतम्, D1 11 12 तत्र ते, Cg k t as in text (for तप्यता) Ś1 D1–3 7 11 12 तेपिरे, Ñ V B D10 13 उत्तम (for परम)

7 D5 om 7 (cf v l 6) —^{a}) D2 तद् (for त) D2 राघवौ, D4 परम (for परम) —^{b}) D2 परमौ (for राघवौ) G3 पुण्यकर्मणौ (metricausa) (for पुण्यमाश्रमम्) D13 om 7^{c}–8^{b} —^{c}) D9 तु, M4 तौ (for त) Ś1 D1–3 7 11 12 मधुर वाक्य (for त महात्मान) —^{d}) Ś1 D1–3 7 11 12 M4 महामुनिं (D12 °नि) (for इदं वच) —For 7 Ñ V B D10 13 (l 1 for 7^{ab}) subst

634* दृष्ट्वा तदाश्रमपद जातकौतूहलौ मुनिम् ।
पप्रच्छतुस्तदा तत्र तावुभौ रामलक्ष्मणौ ।

[(l 1) V3 तम् (for तद्) Ñ2 B3 D10 तदाश्रमपद दृष्ट्वा (by transp) (for the prior half) V3 -कौतूहलो B4 D10 -कौतूहल (for -कौतूहलौ) V3 मुनि (for मुनिम्) —D13 om l 2]

8 D13 om 8^{ab} (cf v l 7) —^{a}) Ñ V B D10 महान् (for पुण्य) —^{b}) Ñ V B D10 11 कश्च, M4 को वा (for को नु) Ś1 D5 [अ]स्ति, V3 [अ]सौ D2 3 7 [अ]स्य, D11 [अ]त्र (also पि) D12 [अ]मि (before corr as in Ś1) (for [अ]स्मिन्) Cm g k t वसते (as in text) Ś1 D5 12 कुलप पु°, Ñ V2 3 B D10 11 कुलजो मुनि, V1 D1–3 7 कुलपो मुनि V4 कुलको मुनि, M4 कुलपो महान् (for वसते पुमान्) D2 om 8^{c} 9^{b} —^{c}) D11 भग च (for भगवञ्) V1 D9 इच्छामि (for इच्छाव) —^{d}) M4 भृश (for पर) D9 न, D12 तौ (for नौ)

9 D2 om 9^{ab} (cf v l 8) —^{a}) G1 तु (for तद्) —^{b}) Ñ V B D10 13 T3 M1 प्रह(B3 °*)सन्, Ck t as in text (for प्रहस्य) ❀ Cg प्रश्नमाधुर्यात् प्रहास । ❀ Ñ V B D10 13 मुनिरब्रवीत् Ś1 D1 3 5 7 11 12 विश्वामित्रो महामुनि —^{c}) Ñ V B D10 13 उभाभ्या(for अब्रवीच्च) Ś1 D1–3 5 7, 11 12 वत्सौ (for राम) —^{d}) T3 कस्य, Cg k t as in text (for यस्य) Ñ V3 4 B1 3 D10 13 पुण्य, V1 2 पुण्यम्, B4 परम्, D1–5 7 11 12 M2 पूर्वम्, Ck t as in text (for पूर्व)

10 ^{a}) Ś1 D2 3 5 7 12 मूर्तिमान्नाम (D2 3 5 12 °न्नाम) कदर्पं, D1 महर्षिर्नाम कदर्पं Cm g k as in text (for ^{a}) —^{b}) D1 राम (for काम) Ñ V B D10 11 13 [अ]भिविश्रुत, D1 [अ]नुशुश्रुम, M4 [अ]त्र शुश्रुम (for [उ]च्यते बुधै)

11 ^{a}) T3 इव (for इह) —^{b}) G1 2 समाहित (G2 °तौ), Cm g k as in text (for समाहितम्) —For 11^{ab}, Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 subst

635* स चकार तपो घोर स्थाणुं वेद्धुमरिंदमौ ।

[D2.3 7 चचार (for चकार) Ś1 D5 12 विघ्न (for घोर) Ś1 D5 12 अनिंदित (for अरिंदमौ)]

—^{cd}) D3 ins ते before देवेश (hypermetric) D5 12 अतिष्ठत् (for गच्छन्त) D2 गच्छन देवेशं (by transp) D11 अतिवत्सं मरुद्गण —^{e}) Ś1 D1–3 5 7 11 12 वेद्धुकाम स (Ś1 D2 5 12 °मश्च, D3 11 °म सु), Cr m g k t as in text (for धर्षयामास) —^{f}) Ś1 D1 3 5 7 11 12 सोप(D1 7 12 °पा) ध्यातो, Cm g k t as in text (for हुंकृतश्च)

12 ^{a}) Ś1 D2 3 5 7 12 अपध्यातस्य(D2 3 7 °श्च) Dt D1 6 8 9 अवध्यातश्च (D1 9 °स्य) D4 T3 अथ दग्धस्तु, D11 अपध्यानस्य, G1 3 अथ तस्य च, M2 3 अवज्ञातस्य, Cm g अवदग्धस्य (for दग्धस्तु तस्य) Dt D1–9 11 12 T3 M2 3 रुद्रेण (for रौद्रेण) —^{b}) D11 चक्षुपा (for चक्षुषा) D1–3 7 11 रघुनंदनौ —^{c}) T3 व्यशीरत (sic) (for व्यशीर्यन्त) Ś1 D1–3 5 7 12 [अ]स्य सहसा, D11 ते दतस्य (sic) (for शरीरात्स्वात्) —^{d}) Ś1 D5 12 ततो, G1 तस्य (for सर्वं) Ś1 D1–3 5 7 11 12 धीमत, G4 दुर्मति (for दुर्मते) —For 11–12 Ñ V B D10 13 M4 subst

तस्य गात्रं हतं तत्र निर्दग्धस्य महात्मना ।
अशरीरः कृतः कामः क्रोधाद्देवेश्वरेण ह ॥ १३
अनङ्ग इति विख्यातस्तदा प्रभृति राघव ।
स चाङ्गविषयः श्रीमान्यत्राङ्गं स मुमोच ह ॥ १४

तस्यायमाश्रमः पुण्यस्तस्येमे मुनयः पुरा ।
शिष्या धर्मपरा वीर तेषां पापं न विद्यते ॥ १५
इहाद्य रजनीं राम वसेम शुभदर्शन ।
पुण्ययोः सरितोर्मध्ये श्वस्तरिष्यामहे वयम् ॥ १६

636* स्थाणुं स इह तप्यन्वं पुरा किल महत्तप ।
आवेष्टुमभ्ययात्तूर्णं कृतोद्वाहमुमापतिम् ।
स बुद्धा तत्र रुद्रेण दग्ध किल महात्मना ।
अथ दग्धस्य रुद्रेण तस्य वै रघुनन्दन ।
रोषशापाग्निनिर्दग्धं तच्छरीरं व्यशीर्यत । [5]

[(1 1) V3 स्थातु (sic) (for स्थाणु) M4 ते स हि (for स इह) V2 पर (for महद्) —(1 2) V4 आराद्धुम्, D13 प्रवेष्टुम् (for आवेष्टुम्) B3 (marg)पूर्णं, M4 ज्ञात्वा (for तूर्णं) —(1 3) V1 D13 स बुद्ध्वा, B4 बुद्धा स (by transp) (for स बुद्धा) V4 तेन (for तत्र) —Ñ1 om. l 4, B2 reads l 4 and 5 in marg —(l. 4) B1 [ष]व, D13 [ष]व M4 [अ]त्र (for वै) M4 रघुनदन (for रघुनन्दन) —(l. 5) V1 रोषात्, V3 विधि-; D13 रुद्र (for रोष) V2 -तापाग्नि- (for -शापाग्नि) B1 व्यशीयते (for व्यशीयत) M4 शरीर समशीर्यत (for the post half)]

13 B3 reads 13 in marg D9 om 13^{ab} D3 om from तत्र in^{a} up to the end of ^{b} —^{a}) D3 तस्यागान्यपत (for तस्य गात्र हतं) Dt D4 8 transp तस्य and तत्र Ś1 Ñ V B D1 2.4 5 7 10–13 T2 G2 M2.4 तस्यात्मा(M3 °नं) न्यपतद्धाम (Ś1 Ñ2 V1 3 4 D1 7 M2 °द्वाम [except M2 sic]) —^{b}) D14 विदग्धस्य, Cg as in text (for निर्दग्धस्य) Dt D5 G4 महामन , Cg as in text (for °ना) Ś1 D1 2.5 7 10–12 हिम(D1 2.7 विन्ध्य)शैलसमीपत , Ñ V B D13 सद्य सर्वाण्य शेषत , M4 सद्य स्वात्मान्यशेषत —^{c}) B4 अशरीरः D4 अशरीरी, T3 ते शरीरि (sic) Cg as in text (for अशरीर) —^{d}) Ck हि; Ct ह (as in text) Ś1 D1–3 5 7 11 12 तेन महात्मना, M3 देवेन चक्षुषा (for देवेश्वरेण ह) Ñ V B D10 13 M4 एव कोपान्महात्मना (D13 °न)

14 B4 transp 14^{ab} and 14^{cd} —^{ab}) D1 स ख्यातस् (for विख्यातस्) Ñ2 V B D1 7 10 तत (for तदा) B1 रावव , D11 राघवै (for राघव) M4 तत प्रभृति कामश्च ख्यातोऽनंग इति प्रभो —^{c}) D1 सुवाहु (for स चाङ्ग) D11 विषय (sic) (for विषय) —^{d}) Ś1 B2 D1–3 5 7 यत्रागानि D9 स्वशरीर (for यत्राङ्गं स) T2 (after corr sec m as in text) 3 G2 हा Ck as in text (for ह) D4 11 12 यत्रागं(D12 °गा) प्रमुमोच ह —For 14^{cd} Ñ V B1 3 4 D10 13 M4 subst while B2 ins after 14^{ab}

637* अनङ्ग इति देवोऽयं ख्यात कामाङ्गनाशनात् ।

[M4 अगा इति स (for अनङ्ग इति) Ñ V1 B2 कामनाद् (for -नाशनात्)]

15 After 15^{a} Ñ V B1–4 D10.13 M4 ins.

638* कामस्य रघुनन्दन ।
तस्यायतनमत्रेदं

[(l 2) B4 आयतन*म्, D10 आयश्नम् V4 B2 एव (for अत्र)]

On the other hand M3 (discards ^{bcd} with + sign below them) ins (*inf lin sec m*)

639* श्रीरुद्रस्य महात्मन ।
अतोऽत्र मुनयो राम कुर्वन्ति तप उत्तमम् ।
मोक्षधर्मपरा वीर तेषा पाप न विद्यते । (cf 15^{cd})
शिष्या धर्मपरा भूत्वा शुश्रूषा कुर्वते सदा ।

—^{b}) Ñ1 यस्येमे; V2 तस्यैते; D2 ततोस्य (for तस्येमे). Ñ V B D10.13 M4 परमर्षय B1 कामस्य रघुनंदन (= l 1 of 638*) —^{c}) Ś1 D2.3.5 7 11 12 शिष्टा, Cg k.t as in text (for शिष्या) Ś1 D5.9 G1 वीरा (D9 G1 °रास्), D11.12 धीरा (D12 °रा), K (ed.) नित्यं (for वीर) —^{d}) Ś1 D1.8.11.12 तैषा, Cg.k.t as in text (for तेषां) D11 पाप (sic) (for पाप) Ś1 D1 8.11 12 हि, Cg.k t as in text (for न) —For 15^{cd}, Ñ V B D10 13 M4 subst., while D11 ins after 15

640* तपोदमरता शिष्या पुराणा ब्रह्मवादिन ।
निवसन्त्यत्र निरतास्तपोनिर्धूतकल्मषा ।

[B1 D11 om l 1 —(l 1) Ñ1 धर्म-; V2 B4 D10 -दान (for -दम) Ñ V B (except B1) D10 13 सर्वे (for शिष्या) M4 सत्य (for ब्रह्म) —(l 2) V4 [आ]त्म-; B1 [अ]* (for [अ]त्र) V1 B4 नियतास् (for निरतास्) D11 तपोनिर्धूतकल्मषा (for the post half)]

16 ^{a}) D11 र*नीं (for रजनीं) Ñ V B D10 13 M4 एका (for राम) —^{b}) Ś1 Ñ V B D1.2 5 7 10–13 T3 वसाम , D3 *साम , D4.8 वत्स्याम (for वसेम) V2 -लोचन; V3 D7 11 -दर्शन , B4 -दर्शन, D13 G3 -दर्शना (for -दर्शन) M4 सुखं वत्स्यामहे वयं —M4 om 16^{cd} —^{d}) D9 विचरि° (for श्वस्तरिष्यामहे) Ś1 Ñ V B D5.10 13 तरि(Ñ2 V2.4 मवि)ष्याम (B4 °मि) प्रपद वै (Ñ1 परेद्युहि [sic] Ñ2 V1 3 B D10 परेद्युहि V4 परिद्यपि), D2.3 7 वत्स्याम ससुखं निशा D11 13 गमिष्याम परेद्युनि —After 16 all MSS (except D2.3 7 M3) Cg k t ins

641* अभिगच्छामहे सर्वे शुचय पुण्यमाश्रमम् ।
इह वाम परोऽस्माकं सुखं वत्स्यामह निशाम् ।
स्नाताश्च कृतजप्याश्च हुतहव्या नरोत्तम ।

9 7 9 तेषां संवदतां तत्र तपोदीर्घेण चक्षुषा ।
9 निशाय परमप्रीता मुनयो हर्षमागमन् ॥ १७
अर्घ्यं पाद्यं तथातिथ्यं निवेद्य कुशिकात्मजे ।
रामलक्ष्मणयोः पश्चादकुर्वन्नतिथिक्रियाम् ॥ १८
सत्कारं समनुप्राप्य कथाभिरभिरञ्जयन् ।
न्यवसन्सुसुखं तत्र कामाश्रमपदे तदा ॥ १९

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे द्वाविंशः सर्गः ॥२२॥

[Ś1 D1 5 12 om l 1 and 3 D14 T1 2 G4 om l 2 Ñ V B D10 11 13 M4 om l 3 D9 G1 2 M1 3 transp l 2 and 3 —(l 1) ❀ Ct अभिगच्छामहे व्यत्ययात्तङ् हे इति पृथक्पदं वा । परो शुक्तर । ❀ V3 B1 M4 स्नात्वा G4 शीघ्र (for मर्वे) Ñ V1 2 4 B2 4 D10 13 अभिगच्छाम च स्नात्वा, D11 अभिगच्छ महाबाहो (for the prior half) D11 उभयो M4 मुनीना (for शुचय) —For ins see below —(l 2) M4 वास (for वास) G1 3 M1 4 परो (G1 परा, G3 पुरो M4 इम) राम (for परोऽस्माक) Ś1 Ñ V B D1 5 9 13 इह कामाश्रमे राम, M3 इहैव सत्कृता राम (for the prior half) V2 स्वव (for सुख) M4 वय (for निशाम्) Ś1 D1 5 9 11 12 वत्स्याम ससुख निशा (= 16[d] in D2) (for the post half) Cg k t no comm on l 2]

—After l 1 D11 ins

642* गङ्गायाश्च सरय्वाश्च संगमे सरितो शुभे ।

17 D1 om from तत्र up to 17[b] —[a]) Ñ2 B3 D10 प्रवदताम्, B4 समुद्यताम्, D2 सवदमाम् (sic) D5 सवसताम्, T2 सुवदता, Cr m g k t as in text (for संवदता) Ś1 Ñ2 V1 3 4 B1 3 D5 7 9–13 एत्र, Ñ1 V2 B4 D2 3 एव, Ck as in text (for तत्र) M4 अथ तानागतान्दृष्ट्वा —[b]) M4 तत सिद्धेन (for तपोदीर्घेण) —[c]) D7 परम प्राप्य, Ck परम° (for परमप्रीता) M4 प्रागेव च महात्मान —D7 om (hapl) 17[d]–19[a] —[d]) M4 ऋषयो Ś1 D5 12 द्रष्टुम्, D1–3 9 11 [ऽ]भ्याशम्, Cg k as in text (for हर्षम्) Ś1 D1–3 5 9 12 आगता, Ck as in text (for आगमन्)

18 D7 om 18 (cf v l 17) —[a]) Ñ V1 B D10 M4 तेभ्यं, V2 तेषा, Cg as in text (for अर्घ्यं) T3 पाद्यमर्घ्यं (by transp) Ñ V1 3 B D10 M4 च विधिवत्, V4 च विविध, D2 3 11 12 अथा°, G1 तथादित्य (sic) Cg t as in text (for तथातिथ्य) —[b]) Ñ V1–3 B2–4 D10 M4 प्रयु (V3 °सृ, B4 °पू)ज्य, V4 B1 पूजा च, D11 नि*द्य, T3 विज्ञाप्य (for निवेद्य) —[c]) V4 लक्ष्म*° Ñ1 एव, Ñ2 V B D10 13 एवम् (for पश्चाद्) —[d]) M1 [अ]कुर्वत, M4 प्रायुंजन् (for अकुर्वन्) Ñ1 [अ]कुर्वन्नतिथिसत्क्रिया

19 D7 om 19[a] (cf v l 17) —[a]) Ś1 Ñ V B D1 2 5 10–13 परम°, D3 परम प्राप्त, Cm g t as in text (for समनुप्राप्य) M4 प्राप्य ता तत्क्रिया तत्र —[b]) Ś1 Ñ V1 3 B D3 5 7 10–12 M4 अभि(B4 D12 **)रम्य च, V2 4 D1 2 13 °गम्य च, Cr m g k as in text (for अभिरञ्जयन्) ❀ Ct अभ्यरञ्जयन् अडभाव आर्ष । तदाश्रमस्थान्नृपीनिति शेष । यद्वा सत्कार समनुप्राप्य त प्रापय्य विश्वामित्रादींस्तदाश्रमस्था ऋषयोऽभ्यरञ्जयन्नित्यर्थ । ❀—After 19[ab] Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) Cm g k t ins

643* यथार्हमजपन्सध्यामृषयस्ते समाहिता ।
तत्र वासिभिरानीता मुनिभि सुव्रतै सह ।

[(l 1) D4 14 T1 2 G4 M3 मुनयस् (for ऋषयस्) —(l 2) D6 °*र् (for वासिभिर्) D9 तत्र स्वाशीभि(भी) रात्रीं ता (for the prior half) M3 सव्रतैस् (for सुव्रतै)]

—[c]) Ś1 Ñ V1 3 4 B D2 3 5 7 9–12 न्यवसंस्ते (D9 °स्तु) V2 न्यवसंत, Dt D1 न्यवसत्सु (D1 °त्स), D13 अवसस्ते, T3 न्यवसस (sic) M4 नावसस्ते Ñ V B D10 13 M4 महात्मान (for सुख तत्र) —[d]) V2 कामाश्र*पदे Ś1 Dt D1 2 (after pr m corr as in text) 7 8 11 तथा, Ñ V B D10 13 M4 सुखं, D3 सदा (for तदा) —After 19 Dt D4 6 8 9 14 S Cg ins

644* कथाभिरभिरामाभिरभिरामौ नृपात्मजौ ।
रमयामास धर्मात्मा कौशिको मुनिपुंगव ।

[(l 1) M2 अनु (for first अभि) M2 अनुरक्तौ (for अभिरामौ) —(l 2) M4 [ऽ]नुपमद्युति (for मुनिपुगव)]

Colophon —*Kanda name* Ś1 Ñ2 D1 4 10–12 om V1–3 B आदि°, D3 अयोध्या° —After Kanda name, B1 2 4 ins बालचरिते —*Sarga name* Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9 10 12 कामाश्रमनिवास (V2 °गमन) D11 ताडकाप्रवेश — *Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 V1 4 B1 4 D3 5 11 12 om both Ñ2 B2 3 D9 10 26 V2 28 V3 25 Dt D4 6 8 14 S 23 D1 7 19 D2 20 D13 -काडे यो र्विं श्रमनि-नाम (dash indicates lacuna) —After colophon T3 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम, G1 2 4 श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम, M2 श्री … म

२३

ततः प्रभाते विमले कृताह्निकमरिंदमौ ।
विश्वामित्रं पुरस्कृत्य नद्यास्तीरमुपागतौ ॥ १
ते च सर्वे महात्मानो मुनयः संशितव्रताः ।
उपस्थाप्य शुभां नावं विश्वामित्रमथाब्रुवन् ॥ २
आरोहतु भवान्नावं राजपुत्रपुरस्कृतः ।
अरिष्टं गच्छ पन्थानं मा भूत्कालस्य पर्ययः ॥ ३
विश्वामित्रस्तथेत्युक्त्वा तानृषीनभिपूज्य च ।
ततार सहितस्ताभ्यां सरितं सागरंगमाम् ॥ ४
अथ रामः सरिन्मध्ये पप्रच्छ मुनिपुंगवम् ।
वारिणो भिद्यमानस्य किमयं तुमुलो ध्वनिः ॥ ५
राघवस्य वचः श्रुत्वा कौतूहलसमन्वितम् ।
कथयामास धर्मात्मा तस्य शब्दस्य निश्चयम् ॥ ६
कैलासपर्वते राम मनसा निर्मितं सरः ।
ब्रह्मणा नरशार्दूल तेनेदं मानसं सरः ॥ ७

23

1 ^{a}) M2 विमलौ, Cg as in text (for विमले) —^{b}) D2 4 10 11 M2 कृत्वा (for कृत) B4 °*रिंदमौ —D7 om 1^{cd} —^{c}) V1 नमस्कृत्य —^{d}) Ñ V B D10 M4 उपेयतु, Dt °गमत् (sic) D13 प्रनग्मतु (for उपागतौ)

2 ^{a}) B4 D4 M4 तु, Cg as in text (for च) Ś1 D1–3 5 7 12 सर्वे एव (D7 °तन्), D11 सर्वे ते वै (for ते च सर्वे) D1 महामानं —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 11 12 ऋषय (for मुनय) Ś1 N V B D1 3 5 7 10–13 M4 सूर्यवर्चस (M4 °तेजस), D9 शंसित°, M3 सशांति° (for संशितव्रता) —^{c}) Ś1 D1 3 5 7 12 °तस्थु, V4 °स्पृश्य, Cm g t as in text (for उपस्थाप्य) D1 वाच (for नाव) —B4 om (hapl) 2^{d}–3^{a} —^{d}) D1 यथा (for अथ) D12 [अ]ब्रवीत् (sic) (for [अ]ब्रुवन्)

3 B4 om 3^{a} (cf v l 2) —^{a}) B1 आरोहयतु (hypermetric) D6 9 °हतु, Cm g as in text (for आरोहतु) D4 9 M2 शुभा (for भवान्) Ñ2 V3 B2 3 D10 आरोह भगवन् (B3 °वान् also in m) T3 महान् (for नाव) —^{b}) V4 विश्वामित्र, B4 रा*पुत्र Ś1 D1–3 5 7 11 पुरःसर (D1 °र) V1 °स्तत, D12 पुरःशय, Cg k t as in text (for पुरस्कृत) D10 मा ते कालात्ययो ह्यभूत् (= 3^{d} in D10) —^{c}) V2 4 B• (marg also)अविघ्न Cr m g k t as in text (for अरिष्ट) —^{d}) D4 Cg k °विपर्यय (for कालस्य पर्यय) Ñ V B D10 13 M4 मा ते (M4 च) कालात्ययो हि (Ñ2 om हि[submetric]) भूत् (V1–3 B D10 ह्यभूत्, V4 D13 भवत्, M4 °स्तु ते)

4 ^{a}) T3 तदा (for तथा) —^{b}) B• तापसान् (for तानृषीन्) Ś1 D1 3 5 7 11 12 प्रत्यपूजयत्, Ñ V B1–3 (m also as in B4) Dt D6 8 10 13 M4 प्रति(Dt °त्य)पूज्य च (V1 स), B4 प्रतिगृह्य°, D3 प्रपूजयन् (submetric) T2 (after corr sec m as in text) अधि°, G1 3 °वाद्य च (for अभिपूज्य च) —^{c}) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10–13 सरित पुण्यां (for सहितस्ताभ्यां) —^{d}) Ś1 Ñ V2 4 B (B2 marg) D1–3 5 7 9–13 सरयू, V1 B2 जाह्नवीं (for सरित) Ñ V B D10 13 विमलोदकां D• 11 सागरागमां Cg k t as in text (for सागरंगमाम्) —After 4 Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) ins (Cg comm on l 1 Ck on l 1 2 and Ct on l 1–3)

645* ततः शुश्राव वै शब्दमतिसंरम्भवर्धितम् ।
मध्यमागम्य तोयस्य तस्य शब्दस्य निश्चयम् ।
ज्ञातुकामो महातेजा सह रामः कनीयसा ।

[(l 1) Dt D6 8 तत्र (for ततः) D14 T G2–4 M1 °त, G1 M2.3 शुश्रु(G1 °श्रा [sic])वतु (for शुश्राव वै) Dt D6 8 तोय M3 अभि (for अति) T3 -गभीर (for संरम्भ) D6 *धित (for -वर्धितम्) —(l 2) D9 14 T (except T3) G M1 3 om the post half of l 2 and the prior half of l 3]

5 ^{a}) Ñ V B D10 तत्र, D13 ततो, Cm g k ,as in text (for अथ) Ś1 D1–3 5 7 11 12 राघव (D7 °*)स्तु (for अथ राम) —^{b}) V1 प्रयच्छ (for पप्रच्छ) V3 °सत्तम, M4 कुशिकात्मज (for मुनिपुंगवम्) —^{c}) V2 B3 4 वारिणा, Cm g as in text (for वारिणो) Ñ V B D10 13 भिद्यत इव (V2 °ते तीर), Cm g k t as in text (for भिद्यमानस्य) Ś1 D1–3 5 7 11 12 वा(D11 गि)रीणा (D• वीराणा) भिद्यमानाना —^{d}) Ś1 D1 3 5 7 11 12 एष, Ñ B न्वय (B1 °र्थं), V3 D10 M4 स्वय, V4 मुने (for अय) Ś1 D5 11 1• विमलो°, Ñ V B D10 13 बलवान् स्वन , D1–3 7 विपुलो°, D9 तुमुल°, Cg k as in text (for तुमुलो ध्वनि)

6 ^{a}) Ñ V B1 3 4 D10 13 M4 इति राम , B2 इति तस्य Cm g k as in text (for राघवस्य) Ś1 D5 12 तु तच् (for वच) G3 M3 रामस्य वचन —^{b}) Ñ2 V3 B3 4 D3 10 M4 -समन्वित Ś1 D1–3 5 7 11 12 जातकौतूहल वच (D2.3 7 11 °लो मुनि) —^{c}) D11 कृपयामास (sic) Ñ V B D10 13 भगवान् (for धर्मात्मा) —^{d}) Ñ V1 3 B D10 11 13 विस्तर (V1 °र), V4 कारण Cm g t as in text (for निश्चयम्)

7 ^{a}) D1 3 5 7 12 °से (for कैलास) Ñ V B D10 13 M• 4 शिखरे (for -पर्वत) Cg कैलासपर्वते (as in text) D3 11 रम्ये (for राम) —^{b}) V4 ब्रह्मणा, D10 om (hapl) म in मनसा V2 निर्मित (for निर्मित) B1 transp मनसा and निर्मित Ñ1 V1 शर (sic) Dt D6 8 पर; Cg as in

तस्मात्सुस्राव सरसः सायोध्यामुपगूहते ।
सरःप्रवृत्ता सरयूः पुण्या ब्रह्मसरश्च्युता ॥ ८
तस्यायमतुलः शब्दो जाह्नवीमभिवर्तते ।
वारिसंक्षोभजो राम प्रणामं नियतः कुरु ॥ ९
ताभ्यां तु तावुभौ कृत्वा प्रणाममतिधार्मिकौ ।
तीरं दक्षिणमासाद्य जग्मतुर्लघुविक्रमौ ॥ १०
स वनं घोरसंकाशं दृष्ट्वा नृपवरात्मजः ।
अविप्रहतमैक्ष्वाकः पप्रच्छ मुनिपुंगवम् ॥ ११
अहो वनमिदं दुर्गं झिल्लिकागणनादितम् ।
भैरवैः श्वापदैः कीर्णं शकुन्तैर्दारुणारवैः ॥ १२

text (for सर) —Ñ2 V2 G4 om (hapl) 7^cd —^c) Ś1 D5 11 12 रघु, G2 M1 मुनि (for नर) Ñ1 V1 3 4 B D10 13 ब्रह्मणा प्रागिदं य(V1 त)स्मात् —^d) Ñ1 V1 3 4 B1 3 D10 13 तद्भूत् (V1 अभूतत् [by transp] V4 °य) B4 तस्मात्तत् (for तेनेद) Ś1 D1 3 5 7 11 12 मानस नाम (D2 मान [metathesis]) तेन तत्

8 ^a) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 प्रसूता सरयू, M2 °सरयू (for सुस्राव सरस) —Ś1 D3 7 om (hapl) 8^bc —^b) D1 अभ्यधावत, D2 अभ्यगात्पुरीं, D5 12 अभ्यभावयत्, D11 अभिमागमत् (sic) M4 °गूहति, Cr m g as in text (for उपगूहते) —For 8^ab, Ñ V B D10 13 subst

646* सरसो मानसात्तस्मादयोध्यामनु शोभना ।

[V3 नामसात् (metathesis), V4 °सम् (for मानसात्) B3 यस्माद् (for तस्माद्) V2 यत्र (for अनु) V1 गोचरा B3 (m also) 4 शोभिना (B4 °ता) (for शोभना)]

—^c) Ñ V B D10 13 नदी प्रसूता, D1 2 5 9 11 13 M4 °प्रसूता, Cm t as in text (for सर प्रवृत्ता) ※ Ck तस्या सर प्रवृत्तत्वात् सरयूरिति नाम । ※ —^d) D5 ब्रह्मसरच्युता

9 ^a) M2 3 Cm तुमुल, Cg as in text (for अतुल) Ś1 D1 3 5 7 11 12 शब्दोय विपुलस्तस्या (Ś1 °स्या), M4 एष तस्य महाञ्शब्दो —^b) Ś1 D1–3 5 7 11 12 जाह्नव्याम्, Cm t as in text (for जाह्नवीम्) M4 अतिवतते —For 9^ab, Ñ V B D10 13 subst

647* जाह्नवीमभिवर्तिन्यास्तस्या शब्दोऽयमीदृश ।

[Ñ1 V2–4 B3 4 (both m also) अभि(B3 इति)वृत्तायास् V1 D10 13 अति° (for अभिवर्तिन्यास्)]

—^c) Ś1 Ñ2 V3 B1 3 (m also) D1 2 5.10–13 -सघर्पजो, Ñ1 V1 4 B1 2 4 -संहर्षजो, V2 -संस्पर्शजो, D3 7 -सघट्टजो, Cg k as in text (for -संक्षोभजो) —^d) D6 प्रणामो (sic) G2 प्रमाणं (metathesis) (for प्रणामं) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10–13 प्रय(V1 °ण)त, D9 °त Cg as in text (for नियत)

10 ^a) Ś1 D1–3 5.7 M4 उभाभ्या, D11 प्रणामं; D12 तुल्याभ्या, G2 M1 तस्या°, Cr m g k t as in text (for ताभ्यां तु) M4 ण्य तौ (for तावुभौ) —^b) D11 सगमे नरसत्तमौ —For 10^ab, Ñ V B D10 13 subst

648* यमुनतौ नमस्ताभ्या नदीभ्यामथ राघवौ ।

[V4 नमस्कार D13 मन्तु° (metathesis) (for नमस्ताभ्यां) V4 नदी ताम् (for नदीभ्याम्) B4 अभि (for अथ)]

B3 cont.

649* प्रणाम प्रयतौ कृत्वा सगमे नरसत्तमौ ।

B3 cont (after 648*)

650* विश्वामित्रस्य वचसा भक्त्या परमया युतौ ।

—D11 om (hapl) 10^cd —^c) Ñ V1 2 B1–3 (B3 m also as in text) D10 13 पर समासाद्य, V3 4 B4 परम° (for दक्षिणमासाद्य) —^d) D12 विक्रमे (sic)

11 ^a) Ś1 D1–3 5 7 9 12 तद्, Cm g as in text (for स) Ś1 D1–3 5 7 12 °सनाद, D9 (marg gloss) भयंकर दर्शनं, Cg k t as in text (for घोरसंकाशं) —^b) D14 transp नृप and वर Ś1 Dt D1–5 7–9 12 G1 2 M1 3 नर वरात्मजौ (Dt D4 8 G1 2 M1 3 °ज) (for नृपवरात्मज) T3 पृष्टवान्नृवरात्मज —^cd) Ś1 D5 12 तत समतात्तौ वीक्ष्य, D1 3 7 ततो वन तदिक्ष्वाकू (D3 7 °कावू) (for ^c) Ś1 D3 5.7 12 आपृच्छेता मुनिं तु तौ (D12 तदा) D1 संपृच्छेता मुनिं च तौ (for ^d) D2 ततो नर्मताविक्ष्वाकावपृच्छता मुनिं उभौ, D9 तदा पप्रच्छतुर्भूयो मुनिमिक्ष्वाकुनदनौ —For 11, Ñ V B D10 11 13 M4 (1 2 only) subst

651* अथानुपदमेवान्यद्वन घोरमरिंदमौ ।
दृष्ट्वा पप्रच्छतुर्भूयो मुनिं त नृवरात्मजौ ।
कस्येदं मेघसकाशं वन घोर प्रकाशते ।

[(l 1) V2 अथात्य° (sic) V4 °पद B3 (marg also as above) तथा° (for अथानुपदम्) V3 वल (sic) (for वन) D10 अनिंदितौ (for अरिंदमौ) —(l 2) Ñ1 पप्रच्छ* Ñ2 B3 (marg also as above) D10 वीरौ (for भूयो) V3 D11 नृप D13 तौ° (for त नृ) B1 °दशरथात्मजौ M4 वन नृपसुतौ मुनिं (for the post. half) —After l 2 M4 reads l 2 of 652* —(l 3) V3 वलं (sic) (for वन) D13 प्रचक्षते (for प्रकाशते)]

12 ^a) Ś1 D5 11 12 घोरं, D2 दीर्घं (for दुर्गं) Ñ V1–3 B D10 13 दुर्गं(V2 B1 °र्गे)पक्षिगणाकीर्णं, V4 बहुपक्षगणाकीर्णं (sic) —^b) V1 D11 T2 G1 3 M2 झल्लिका, V4 विंदिका; D2 उलीका (sic) Cm g k t as in text (for झिल्लिका) D9 -स्वन, D13 -नाद (for -गण) Dt D4 8 -संयुतं (for -नादितम्) —D11 reads 12^cd after 652* —^c) Ś1 D1–3.5.7 11 घ समाकीर्णं, D4 9 14 T1 2 G1 4 M2 3 °पूर्णं; M4 °घोरै (for श्वापदै कीर्णं) D13 घरैर्व्याघ्रसमाकीर्णं (sic) T3 श्वापदैर्हिंस्रपशुभि —^d) D1 11 12 G1 M4 शकुनैर् (for शकुन्तैर्) Ś1 D1 3 5 7 11 12 G2 दारुणस्वनै D4 9 14 S (except G2) Cm दारुणा(D4 M4 °णैर्)रवै (T2 °यतः; M4 °सुतै); Cr.k.t as in text (for दारुणारवै)

नानाप्रकारैः शकुनैर्वाश्यद्भिर्भैरवस्वनैः ।
सिंहव्याघ्रवराहैश्च वारणैश्चापि शोभितम् ॥ १३
धवाश्वकर्णककुभैर्बिल्वतिन्दुकपाटलैः ।
संकीर्णं बदरीभिश्च किं न्विदं दारुणं वनम् ॥ १४
तमुवाच महातेजा विश्वामित्रो महामुनिः ।
श्रूयतां वत्स काकुत्स्थ यस्यैतद्दारुणं वनम् ॥ १५

एतौ जनपदौ स्फीतौ पूर्वमास्तां नरोत्तम ।
मलदाश्च करूपाश्च देवनिर्माणनिर्मितौ ॥ १६
पुरा वृत्रवधे राम मलेन समभिप्लुतम् ।
क्षुधा चैव सहस्राक्षं ब्रह्महत्या यदाविशत् ॥ १७
तमिन्द्रं स्नापयन्देवा ऋषयश्च तपोधनाः ।
कलशैः स्नापयामासुर्मलं चास्य प्रमोचयन् ॥ १८

13 Ś1 D1 3 5 7 12 om 13 and 14 —ᵇ) D4 भैरवै स्वनैः —ᵈ) D4 14 T G1 2 4 M1 3 चोप, D9 चैव, G3 उप (for चापि)

14 Ś1 D1 3 5 7 12 om 14 (cf v l 13) —ᵃ) D6 धवाश्वक**कुभैर्, D9 धवैश्च ककुभिश्चापि —ᵇ) Cg मरु- (for बिल्व) D4 किंशुक- (for तिन्दुक-) —ᵈ) Dt D6 8 तु, Ct as in text (for नु) D4 9 T3 Ck किं त्वेतद्, D14 T1 2 G2–4 M1 3 किं न्वेतद्, G1 किं चैतद्, Cg as in text (for किं न्विद्) —For 12ᶜ 14 Ñ V B D10 11 13 M4 (D11 M4 for 13 14 only) subst

652* नानामृगगणैर्घोरैर्वाशमानैर्विनादितम् ।
सिंहव्याघ्रवराहर्क्षसृद्धिकुञ्जरसेवितम् ।
धवाश्वकर्णकुटजपाटलाबिल्वतिन्दुके ।
द्रुमैः कटकिभिश्चैव कीर्णं किन्त्विदमुच्यताम् ।

[V2 4 D11 13 om (hapl) 1 1 —(1 1) D10 नानामृ* B1 वाश्यमानैर् (sic), B3 (marg as above) व्याप्यमानैर् (for वाशमानैर्) M4 नानाप्रकारैश्च मृगैर्वाश्यद्भिर्भैरवै स्वरै (cf 13ᵃᵇ) —M4 reads l 2 after l 2 of 651* —(1 2) Ñ1 वराहस्य V1 D13 -वर्हि V2 B4 D11 M4 -खड्ग (for -सृद्धि) —(1 3) V2 3 धराश्व° V4 वराश्व° D11 °** (for धवाश्वकर्ण) Ñ1 -पाटलाबिल्वतिंदुके, V4 पाटलाशोकचंपके D11 बिल्वतिंदुककक्तणै (for the post half) D13 धवाश्वक कुटजपापाटलातिंदुतिंदुके —(1 4) D11 तथा (for द्रुमैः) V2 B1 D13 इदम् (for त्विदम्) V4 B1 3 (marg also) उच्यते D11 सगणैश्च समावृत्त (for the post half)]

—Thereafter D11 reads 12ᶜᵈ

15 D14 reads 15 in marg (*sec m*) —ᵃ) Ñ V B1–3 D10 13 ताव, B4 ताम् (sic) (for तम्) Ñ V B D10 13 M4 तयोर् (B3 M4 ततो, B4 *°) वाक्यं (for महातेजा) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 तयो (D11 °*) स्तद्वचन श्रुत्वा —ᵇ) Ś1 D3 12 महानृषि Ñ V B D10.13 M4 श्रुत्वेदं (V2 °त्वैवं B3 [marg also] 4 °त्वेव) भगवान्मुनि (B1 M4 °नृपि) —ᶜ) Ñ V B D10 13 M4 ह्युपार्णय, D1 वचन यत्तौ, D2.3.7 11 यत्तौ (D3 यत्त, D11 यस्य) काकुत्स्थौ (for वत्स काकुत्स्थ) —ᵈ) Ś1 D1 3 5 7 9 12 [इ]दं भैरवं, Cg k as in text (for [ए]तद्दारुणं) Ñ V B D10 13 M4 भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ D11 भैरव स्वनमुत्तमं

16 ᵃ) Ś1 D1–3 5 7 11 12 शिवौ N V B D10 13 अय, Cm g k as in text (for एतौ) Ñ V B D10 13 °पद, G4 °पद (for जनपदौ) Ś1 N V B D2 3 5 10 12 13 श्रीमान्, D1 7 9 श्रीमत्, Cm g k t as in text (for स्फीतौ) —ᵇ) D1 सर्वम् (for पूर्वम्) Ś1 D1 3 7 11 M4 नरोत्तमौ Ñ V B D10 13 पूर्वमासीन्महर्द्धिमान् —ᶜ) Ś1 D1–3 7 9 11 12 मालवश्च, Ñ V1 B3 4 D10 मलनाशश्च, V2 4 B1 2 (after corr as in Ñ) मलजश्च, D5 अलवश्च (sic) D13 मलवाशश्च (sic), Cr m g k t as in text (for मलदाश्च) Ś1 V2 B1 D1 5 11–13 करुप (D11 °षा) श्च, V4 करजश्च, B2 D3 7 10 कलूप (B2 [after corr] D10 °षा) श्च, D2 सकारूपो, D9 कुरपश्च, Cr m g k °शाश्च (for करूपाश्च) V3 मलयेकरुपाश्रौतौ —ᵈ) D5 12 दैव (for देव) Ñ2 V1 B3 4 D10 13 निर्मिता (for निर्मितौ) Cr m g t as in text (for ᵈ) ※ Ck देवनिर्माणेन निर्मित नामधेयौ । ※

17 ᵃ) Ñ V B D10 13 सखा (B4 °हा) य नमुचिं हत्वा —ᵇ) Ñ2 मनेन (sic), B1 (marg also) पापेन, T3 *तेन, Cg k t as in text (for मलेन) Ś1 Ñ V B D1 2 5 7 9–13 M4 समभि (V4 °*) प्लुत, D3 स*भिप्लुत, Cg as in text —ᶜ) Ś1 D1–3 5 7 11 12 क्षुध (D1 °धि[sic]) या च, Ñ V B D10 13 क्रोधाचै (B2 °चै) व Dt क्षुधौ° (sic) D9 तद्वधाच, G1 क्षुधयैव, Ck cites as in text (for क्षुधा चैव) ※ Cg t क्षुधा बुभुक्षया । ※ Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 M4 सहस्राक्षो (D1 °क्षे) —ᵈ) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 °हत्या Cg k t ब्रह्महत्या (as in text) Dt D3 4 6 8 T3 M3 Cg समा, D1 2 तदा, D11 यथा (for यदा) Ñ V1–3 B D10 13 मित्रध्रुगम (B °ध्रुगमः D13 °द्रुगम) गया (V1 °*य) न्किल, V4 मित्रध्रुगुण वान्पुरा M4 ब्रह्महा भगवान्किल

18 ᵃ) D3 7 तद् (for तम्) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 ऋ (D2 वि) षय, Dt D6 8 मलिन, Cm g as in text (for स्नापयन्) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 सर्वे (for देवा) Ñ V B D10 13 M4 तमिद्र स्ना (V1 2.4 स्न, B2.4 M4 स्या) पयामासुर —ᵇ) M3 कल्शैश्च Cr m k as in text (for ऋषयश्च) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 सर्वे (Ś1 D12 °वै D3 ** D3 11 वें) देवग (D1 °गु) णै सह, Ñ V B D10 13 देवा सर्षिगणा पुरा (V1 2 तथा), M4 देवा सर्षिगण सुरा —ᶜ) V2 कलशैः (sic) M3 ऋपय, Cr m g k t as in text (for कलशैः) Ñ V B D10 13 M4 पुण्य (B3 पूर्ण) सलिलैः (for स्नापया-

इह भूम्यां मलं दत्त्वा दत्त्वा कारूपमेव च ।
शरीरजं महेन्द्रस्य ततो हर्षं प्रपेदिरे ॥ १९
निर्मलो निष्करूषश्च शुचिरिन्द्रो यदाभवत् ।
ददौ देशस्य सुप्रीतो वरं प्रभुरनुत्तमम् ॥ २०
इमौ जनपदौ स्फीतौ ख्यातिं लोके गमिष्यतः ।
मलदाश्च करूषाश्च ममाङ्गमलधारिणौ ॥ २१
साधु साध्विति तं देवाः पाकशासनमब्रुवन् ।
देशस्य पूजां तां दृष्ट्वा कृतां शक्रेण धीमता ॥ २२
एतौ जनपदौ स्फीतौ दीर्घकालमरिंदम ।
मलदाश्च करूषाश्च मुदितौ धनधान्यतः ॥ २३

मासुर्). Ś1 D1–3 5.7.9 11 12 स्रा(Ś1 D1 2 5 11 12 स्र) पर्याचक्रुरमलैः (D2 3 7 °क्रु· सलिलैः). —^{d}) D6 मले (for मलं) M4 व्यपोहयन् (for प्रमोचयन्). Ś1 D1–3 5 7 9.11 12 सलिलै(D2 3 7 अमलै)र्मलशुद्धये; Ñ V B D10 13 पूर्णै(Ñ B2 3 पुण्यैः; B1 * *)र्मल(V2 4 °र्मान)समन्वितं (V1 4 B1.2 समावितं; B3 marg also as in V1 B4 and मपातितं; B4 D13 विशोधनैः); Cg as in text (for ^{d}).

19 D11 repeats 19–20^{b} after 20^{ab}. —^{a}) D11 (second time) अस्यां (for इह). Ś1 D1–3 5 7.12 तस्यां (D12 °स्यः [sic]) भूमौ (Ś1 D5 12 °म्यां as in text); Ñ V B D10 11 (first time) 13 M4 सोस्मिन्देशे (for इह भूम्यां). V3 मनस् (for मलं). Ś1 D2 3.5 7.11 (second time).12 देवा; Ñ V B D10 11 (first time).13 G3 M4 त्यक्त्वा (for दत्त्वा). —^{b}) Ñ V2 4 B1–3 D10 11.13 देवः; V1 देवं, V3 B4 D6 (before corr. as in Ñ)देव; Dt D8 देवाः; D1 हत्वा; G3 त्यक्त्वा (for दत्त्वा). Ñ2 V1 B1–3 D3.7.10.13 कालु(B2 °लु)ष्यम्(B3 marg. also कौरूप्यम्); V2 कलुषम् ; V3 कल्मषम्; B4 कौरूप्यम्; D4.11 (both times, first time before corr. as in Ñ2)कारुष्यम्; G1.2 करूषम्; Cr.m g कारुशम्; Ct as in text (for कारूपम्). D1 ह (for च) D9 दत्त्वा कालुपकं तथा; M4 देहतः कार्यमेव च. —^{c}) M4 शरीरजे महेंद्रस्तु. —^{d}) D11 (first time) अवाप्तवान् ; M4 अवाप सः (for प्रपेदिरे). —For 19^{cd}, Ñ V B D10 13 subst. :

653* मित्राभिद्रोहसंयुक्तं परं हर्षमवाप्तवान् ।

[V4 मित्राति . Ñ2 V2 B3 4 -संभूत; V1 सह्त (for -संयुक्त).]

20 D11 repeats 20^{ab} (cf. v.l 19). —^{a}) Ñ2 B2.3 D10 °ल्लषश्च; V1 2 D2 9 निष्करूपश्च; B3 (m. also).4 निष्कुरूपश्च; D11 (second time) नि करूपश्च; T2 °ल्लजश्च (for निष्करूषश्च) —^{b}) Dt D6 8 शुद्धः D3 शु*द्; Cg as in text (for शुचिर्) D6 चंद्रो (sic) (for इन्द्रो) V3 तथा; Dt D5 6 8.13 14 T1 3 G4 M3 (before corr.) यथा; D1.11 (first time) तदा; M4 ततो (for यदा). V B1.2 D9 स्वभूत् ; D1 [अ]न्वभूत् ; D11 ह्यभूत् (for [अ]भवत्) D2 3 7 ह्यभूत्तदा. —^{c}) Ñ V B D10 T3 तदा; Dt D2 3 6–8 13 ततो (for ददौ). T3 संप्रीतो (for सुप्रीतो). —^{d}) Dt D6 8 प्रादाद् ; D4 प्रभुद् (sic) (for प्रभुर्) M3 अनुत्तमः. Ś1 D1.5 9 11 12 ततो वरमरिंदम ; Ñ V B D2 3 7 13 ददौ वरमरिंदमः (V1 °मौ); D10 ददौ वरमनिंदितः.

21 ^{a}) V2 B1 °पद- (for जनपदौ). Ś1 D1–3 5 7.9 12 ख्याति (for स्फीतौ). —^{b}) Ś1 D1–3 5 7.9.12 कृत्स्ने; V1 -र्तिं; Cg k.t cite as in text (for ख्यातिं). B2 (m.) लोके. D11 T3 transp. ख्यातिं and लोके. V4 गमिष्यति (sic). —After 21^{ab}, D1 ins. (gloss ?) .

654* मलः पाप्मा विनिर्दिष्टः कारूषो देहजं मलम् ।

—^{c}) Ś1 D5 9 11–13 मालवश्च ; Ñ B2–4 D1–3 7 10 मलजाश्च; V B1 मलज(V3 °य)श्च ; Cg.k as in text (for मलदाश्च). Ś1 V B1 D5 11–13 करूपश्च; B2 कलूपाश्च ; D9 कुरुषश्च (for करूपाश्च). —T3 G4 om. (hapl.) 21^{d}–23^{c}. —^{d}) Ś1 -सह°; D1–3 7 9 12 -सहचा(D7 °वा)रिणः (D9 12 °णौ); D11 °हारिणौ; Cr m.g k t as in text (for -मलधारिणौ). Ñ V3 4 B2 3 D10 [इ]त्यंगजेन म(V4 स)मांकितौ; V1 B1 4 D13 M4 ह्यं (V1 B1 D13 अं [with hiatus])गजेन ममांकितौ; V2 [अ]नंगजेन समन्वितौ.

22 T3 G4 om 22 (cf. v.l. 21). —^{a}) Ñ V B D10 13 M4 एवमस्तु; D3 * * ° (for साधु साधु) —^{b}) Ś1 D1–3,5,7 9 11,12 शशंसुः पाकशास(D3 °नाश)नं. —^{c}) Ś1 D1–3 5 7.9 11 दे(D2 ई)शपूजां (D3 °ज्या)च(Ś1 तु); D12 देश* पूजां; M3 देवस्य°; Ck.t as in text (for देशस्य पूजां) Ś1 कृत्वा (for दृष्ट्वा). —^{d}) M3 कृतं (sic) (for कृतां). D2 धीमता. (sic).

23 T3 G4 om. 23^{abc} (cf. v l. 21). —^{a}) Ś1 D1.5.11 12 एवं; Cg k as in text (for एतौ) D12 °पद- (for जनपदौ). Ś1 D5.7 9 (after corr. as in text) श्रीमंस(D5 7 °मान्); D1–3 12 श्रीमत् (for स्फीतौ) —^{b}) Ś1 D2 3 5 7 9.12 तुल्यकालम् (D7 12 °* म्; D9 °लाद्); D1 कामतुल्यौ; D11 तस्मिन्काले (for दीर्घकालम्). D1–3 7 9 11 अ(D1 11 ह्य)रिंदमौ (for अरिंदम) —For 22^{c}–23^{b}, Ñ V B D10 13 M4 subst.

655* देशस्य नाम निर्वृत्तिं श्रुत्वा तां वासवेरिताम् ।
एवमेतौ जनपदौ पूर्वमेव विशश्रितौ ।

[(l. 1) B4 M4 देसस्य (for देशस्य). V1 D13 श्रुत्वा (for श्रुत्वा तां). V4 राम (sic) वेरितां. —(l. 2) D13 च°; M4 [अ]भि° (for विशश्रितौ) B4 repeats through oversight 21^{b} for the post. half.]

—^{c}) Ś1 D5 9 11–13 मालवाश्च; Ñ1 B2 मलजाश्च; Ñ2 V1 2.4 B (B2 m. also) D2 3 7 10 मलजाश्च; V3 मलया ; D1 मालरदाश्च (for मलदाश्च). Ś1 V4 D5 9 11–13 °करूदाश्च; V3

कस्यचित्त्वथ कालस्य यक्षी वै कामरूपिणी ।
बलं नागसहस्रस्य धारयन्ती तदा ह्यभूत् ॥ २४
ताटका नाम भद्रं ते भार्या सुन्दस्य धीमतः ।
मारीचो राक्षसः पुत्रो यस्याः शक्रपराक्रमः ॥ २५
इमौ जनपदौ नित्यं विनाशयति राघव ।
मलदांश्च करूपांश्च ताटका दुष्टचारिणी ॥ २६
सेयं पन्थानमावार्य वसत्यत्यर्धयोजने ।
अत एव च गन्तव्यं ताटकाया वनं यतः ॥ २७
स्वबाहुबलमाश्रित्य जहीमां दुष्टचारिणीम् ।
मन्नियोगादिमं देशं कुरु निष्कण्टकं पुनः ॥ २८

करूपाश्चेति, B2 °कल्लश(m also °शा)श्च (for च करूपाश्च) —d) Ś1 समृद्धौ, Ñ V1 2 B D4 6 8 10 13 T1 M4 मुदिता (V1 D13 °तान्), V4 आहिता, Dt T3 मुदितो (sic), D1–3 7 सपूर्णौ(D2 °र्णा), D5 12 सपन्नो (for मुदितौ) Ñ V B D10 11 13 M4 ऋद्धिसपदा (D11 °सयुत, D13 °संयुतौ, M4 °मत्तरा), D6 ध ~ ~ न्यत (for धनधान्यत)

24 a) Ñ V B D10 13 M4 अथ कालस्य महतो —b) Ñ V B Dt D6 8 10 13 T3 M4 यक्षिणी, Cg as in text (for यक्षी वै) Ś1 D1 3 5 7 11 12 यक्षी दु(D11 °तु [sic]) ष्टप्रचारिणी (D12 °णौ [sic]) —c) V3 वन (sic) (for बल) —d) Ś1 D1–3 5 7 9(after corr m as in text) 12 [अ]निश युधि(D2 3 7 सदा), Ñ V B D10 13 M4 महाबला, D11 [अ]बला सती, D14 T3 तथा°, Cg as in text (for तदा ह्यभूत्)

25 a) Ñ V B D10 13 M4 सुन्दस्य, Cg k t as in text (for भद्रं ते) —b) Ñ V B D10 13 M4 दैत्य(V1 देश्य [sic])पतेरभूत्, D14 सुदाय° (for सुन्दस्य धीमत) —c) D2 [ऽ]त्र स्यात् (for पुत्रो) —d) V4 यस्य (sic), D2 तुल्य (for यस्या) T2 शुक्र (for शक्र) D11 पुरोगम (for पराक्रम) —After 25 V2 (after 660*) 3 ins

656* पशुमानुपसंयुक्तमभक्षयत सर्वश ।,

while B3 ins

657* यस्या भयाच्च चलति देवाना च विमानक ।

—After 25 Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) Cg k ins

658* वृत्तबाहुर्महाशीर्षो विपुलास्यतनुर्महान् ।
राक्षसो भैरवाकारो नित्य त्रासयते प्रजा ।

[(l 1) D14 T G2 4 M1 3 °वीर्यो (for महाशीर्षो) —(l 2) D9 [आ]रावो (for [आ]कारो) G4 त्रासयमे (sic) (for त्रासयते)]

26 a) M4 सोय (for इमौ) —b) Dt राघव, D9 दुष्टधी (for राघव) —For 26ab Ś1 D1–3 5 7 11 12 subst

659* उत्सादयति सा नित्यमेतौ जनपदावुभौ ।,

[Ś1 उत्सादयनि (sic) D2 [अ]सौ (for सा) D12 निनपनौ (sic) (for जनपदाव्) Ś1 D5 11 12 विभो (D12 °भौ [sic]) (for उभौ)]

while Ñ V B D10 13 subst

660* सेयं जनपद राम समुत्साद्य सुदारुणा ।

[N1 सम V1 सेम V2 सैपा (for सेय) V3 जनपदो (sic) Ñ2 V1 B3 D10 नाम (for राम) Ñ2 V4 B1 3 समुच्छाद्य (B3 m also °त्पाद्य) V2 समासाद्य, D13 समुच्छाय (for समुत्साद्य) V4 सुदारुणा (sic) —After 660*, V2 ins 656*]

—c) Ś1 D1–3 5 7 11 12 मालवाश् (for मलदाश्) Ñ V B D10 13 अद्यापि साधि(V1 °ध्या, V2 3 B3(m) 4 °नि, V4 °ध्य)वसति(V4 °ते) —d) Ñ2 V B D9 10 ताड(V1 °ल)का (here and elsewhere below), G1 राक्षसी (for ताटका) B2 D13 नाम (for दुष्ट) Ñ V B D10 13 यक्षिणी (for चारिणी) Ś1 यक्षी वै पिशिताशिनी, D1–3 5 7 11 12 यक्षी (D3 यक्षिणी [hypermetric]) पिशितभक्षिणी

27 D10 reads 27a–28b in marg —a) Ś1 D2 3 5 7 12 13 एषा, Ñ V1 B1 3 D1 10 एत (Ñ1 D1 °न), V2 4 B2 4 एव, D11 शैल, M4 इद, Cm g k t as in text (for सेय) Ñ V B D10 आक्रम्य, Dt D4 6 8 9 11 13 T3 Cm t आवृ (D11 °श्रि)त्य, D12 आसाद्य, Cg as in text (for आवार्य) —b) Ś1 D1–3 5 7 12 13 निवसत्यर्ध (D3 7 °त्र), D4 6 8 9 14 G2 4 M °ध्यर्ध, G1 3 तिष्ठ° (for वसत्यत्यर्ध) G1 योजन (for -योजने) ❀ Ck आवार्येति वृद्धिश्छान्दसी । आवृत्य निरुध्येति यावत् । अतिक्रान्तोऽर्धमत्यर्धं तत कर्मधारय । • अर्धयोजने दूरे पन्थानमावार्य तिष्ठति । यद्येद् ताटका वनमस्माभिर्गन्तव्य अत एव हेतो । ❀ Ñ V2–4 B D10 साध्य(V2 °च्य, V3 °र्धा, D10 °द्य)र्धयो(V4 °त्यथा, B4 °यो)जनादित, V2 सा ~र्धा योजनाश्रमि —M4 om 27c–28 —c) B4 तात, D1 अत, D11 G1 3 इत, Cg as in text (for अत) Ś1 D5 12 Cr न, D1–3 7 हि, D11 [अ]पि (for च) Cm अत एव न, Cmp t अत एव च V2 T2 (before corr) गतव्यस् (for गन्तव्य) —d) Ś1 ताटकायोजन, Ñ1 D1 3 5 7 11–13 ताड(D5 13° ट)काभवने Ñ V B D10 13 14 M2 प्रति, D7 तत, D11 त्वया, G1 स्वत, Cm g t as in text (for यत)

28 M4 om 28 (cf v l 27) Ś1 D1 2 5 12 om 28 and 29 D10 reads 28ab in marg (cf v l 27) —a) B1 D13 मु (for स्व) D3 ~ लम् (for -बलम्) Dt reads माश्रित्य जही in marg —b) Ñ V1–3 B D3 7 10 11 13 M1 जहि ता (Ñ1 त्व), V4 वसते, T3 [आ] जस्विमा (sic) Ct as in text (for जहीमा) Ñ V B1–4 D10 13 -यक्षिणीं (for -चारिणीम्) —D3 7 om 28c–29 —c) V3 सन् (for मन्) V3 इदं (for इमं) V4 लोक (for देश) —Ñ2 reads 28d and 29a in marg

न हि कश्चिदिमं देशं शक्नोत्यागन्तुमीदृशम् ।
यक्षिण्या घोरया राम उत्सादितमसह्यया ॥ २९

एतत्ते सर्वमाख्यातं यथैतद्दारुणं वनम् ।
यक्ष्या चोत्सादितं सर्वमद्यापि न निवर्तते ॥ ३०

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे त्रयोविंशः सर्गः ॥ २३ ॥

29 Ś1 D1–3 5 7 12 om 29 Ñ2 reads 29[a] in marg (cf v l 28) —[ab]) D12 (before corr) देशे (for देश) Ñ2 V4 B3 4 Dt D8 9 10 11 G1 M1 शक्तो (B4 °क्यो) हि (V4 B4 D12 °मि, M1 [inf lin]°पि) (for शक्नोति) M4 [श्रा]हंतुम् (for [आ]गन्तुम्) G3 शक्नोत्यागंतु देशम् (by transp) B4 ईश्वर, D10 ईश्वा (for ईदृशम्) —D11 reads [cd] in marg —Note hiatus between [c] and [d] —[c]) Ñ V B D10 11.13 घोर (V1 क्रोध) रूपिण्या (for घोरया राम) —[d]) D11 उच्चादितम् D13 G1 3 M1 3 (all to avoid hiatus) ह्य°, Cm as in text (for उत्सादितम्) Ñ V B D10 11 13 मना (V1 °वा) धैया, Cg as in text (for असह्यया)

30 [a]) Ñ V B D10 13 M4 इति Cg k as in text (for एतत्) V1 om (submetric) B2 marg (for ते) Ñ V1 2 4 B D10 13 सत्य°, D4 T2 कथितं सर्वं, Cg as in text (for सर्वमाख्यातं) ❀ Ck यथा यक्ष्योत्सादितमेतत्समाख्यातम् । ❀ —[b]) D4 T2 यद्, D13 यया G1 मय, G3 मया (for यथा) Ś1 Ñ V B D1–3.5 7 10–13 M4 [इ]दं (for [ए]तद्) Cg यथैतद् (as in text) —[c]) Ś1 Ñ V B D10 11 14 यक्षिण्योत्सादित, D1–3 5 12 °ह्युत्सादि (D3 °*) तं, D7 °ह्यु***, D13 यक्षिण्यु° (for यक्ष्या चोत्सादितं) Ñ V B (B3 m also as in text) D10 11 13 M4 पूर्वम् (for सर्वम्) —[d]) Ś1 Ñ V B1 2 4 D1–3 5 7 10–13 [उ]त्साद्यते (B4 D12 °दित) तया (Ñ1 V1 D5 10 तथा, V2 B2 यया, D1 5 7 [ऽ]नया, D13 सदा), B3 [उ]च्छाद्यते य (marg also न) या, M4 तु न शाम्यति Cg as in text (for न निवर्तते) Cr m k t as in text (for [d])

Colophon D1–3 7 om (continue the previous sarga) —*Kāṇḍa name* Ś1 Ñ V4 Dt D4 10–12 om V1–3 B आदिकाण्डे —*Sarga name* Ś1 Ñ V B D5 9 10 12 ताटकावनप्रवेश, D11 ताटकावध —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ V1 4 B1 4 D5 12 om V2 29 V3 26 B2.3 D9 10 27 Dt D4 6 8 11 14 S 24 D13 इत्यार्षे—काण्डे ता—यनप्र—सर्ग (dash indicates lacuna) —After colophon T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः G1 2.4 श्रीरामाय नम G3 श्रीमते रामानुजाय नम M2 श्री न

२४

अथ तस्याप्रमेयस्य मुनेर्वचनमुत्तमम् ।
श्रुत्वा पुरुषशार्दूलः प्रत्युवाच शुभां गिरम् ॥ १
अल्पवीर्या यदा यक्षाः श्रूयन्ते मुनिपुंगव ।
कथं नागसहस्रस्य धारयत्यबला बलम् ॥ २
विश्वामित्रोऽब्रवीद्वाक्यं शृणु येन बलोत्तरा ।
वरदानकृतं वीर्यं धारयत्यबला बलम् ॥ ३
पूर्वमासीन्महायक्षः सुकेतुर्नाम वीर्यवान् ।
अनपत्यः शुभाचारः स च तेपे महत्तपः ॥ ४
पितामहस्तु सुप्रीतस्तस्य यक्षपतेस्तदा ।
कन्यारत्नं ददौ राम ताटकां नाम नामतः ॥ ५
ददौ नागसहस्रस्य बलं चास्याः पितामहः ।
न त्वेव पुत्रं यक्षाय ददौ ब्रह्मा महायशाः ॥ ६

24

D1 2.7 cont the previous Sarga

1 ^{a}) Ñ V B D10 13 इति, D7 अतस्, Cm g k t as in text (for अथ) D11 तथापनेयस्य (sic) (for तस्याप्रमेयस्य) —^{b}) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 अद्भुत, Ñ1 अब्रवीत् (for उत्तमम्) —After 1^{ab}, D1 2.7 ins

661* चित्ररूप महार्थं च स्वार्थसाधनमुत्तमम् ।
[D3 उत्तम (for उत्तमम्)]

—G1 reads 1^{c} in marg —^{c}) D3 11 पुरुषशार्दूल —^{d}) D7 शुभ (for शुभां) D3 गिरा —For 1^{cd} Ñ V B D10 13 subst

662* श्रुत्वा रामस्ततो भूय परिपप्रच्छ सदायम् ।
[V1 सगम V4 सादर (for सदायम्)]

2 ^{a}) Ñ2 B3 D10 स्वल्प°, B1 °वीर्यो, D11 आत्मवीर्यास्, G1 °वीर्यस् (for अल्पवीर्या) V3 D3 9 G1 सदा, D11 स*, T1 यथा (for यदा) V3 B4 दक्षा, Dt D1 2.4.6 8 T3 G3 M3 Cmp t यक्षी, G1 यक्ष्य, G4 यक्ष्या, Cm as in text (for यक्षा) V4 अल्पवीर्यं हि यक्षिण्या —^{b}) V1 4 Dt D3 4 6 9 11 13 T3 G1 3 M3 Cmp t श्रूयते Cm g k as in text (for श्रूयन्ते) D2 11 13 °पुगव, D3 °पुगवचत् (sic) M4 °सत्तम (for मुनिपुगव) ※ Cr यदा यक्षा सृष्टा तदा प्रभृति अल्पवीर्या श्रूयन्ते । ※ —D3 om 2^{c}–3^{b} —^{c}) B3 नाम (for नाग) —^{d}) B4 धा–यति, D12 धारयतु, M3 धारयती, Cr m g k as in text (for धारयति) —After 2 Dt D4 6 8 14 T3 G2 3 M1 3 (*inf lin sec m*) ins.

663* तस्य तद्वचन श्रुत्वा रामस्य विदितात्मन ।
हर्षयञ्श्लक्ष्णया वाचा सलक्ष्मणमरिंदमम् ।

[No comm —(1 1) Dt D4.6 8 इत्युक्त (D4 °क्त) (for तस्य तद्) Dt D4 6 8 T3 राघवस्यामितौजस, G2 M1 राघवस्य महात्मन (for the post half) —D4 14 T3 G2 3 M1 om 1 2]

3 D3 om 3^{ab} (cf v 1 2) T1 om (hapl) 3 —^{ab}) Dt D4 6 8 9 (before corr as in text) T3 बलोत्कटा, Cg °त्तरा (as in text) Ñ V B D10 13 विश्वामित्रस्ततो रामं(Ñ1 वाक्य)श्रुत्वेति पुनरब्रवीत्, M4 तमुवाच ततो राम विश्वामित्रो महातपा —^{c}) V4 राम (for वीर्यं) Ñ V1–3 B D10 11 13 M4 शृणु राम यथा (B1 °दा, D11 यतद्)चैषा (V2 °व, M4 ययेद सा) Cg k cite as in text —^{d}) B4 * रयति —For 3 Ś1 D1–3(D3 1 2 only for 3^{cd}) 5 7.12 subst, while D11 subst 1 1 for 3^{ab} and ins 1 2 after 3^{cd}

664* एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्य विश्वामित्रोऽभ्यभाषत ।
वरदानान्महाबाहो यथैषा कामरूपिणी ।
[(1 2) D2 °भाग (for महाबाहो)]

4 ^{a}) D14 (after corr *sec m* as in text) पूर्णम् (for पूर्वम्) V4 एव, T3 अस्मिन् (for आसीन्) D1 7 9 12 T1 G4 M2 महान्°, D3 °–क्ष (for महायक्ष) —^{b}) Ñ2 स्वकेतुर् (for सुकेतुर्) Ś1 D1–3 5 7 12 °धार्मिक , Ñ V B D10 11 13 M4 इति विश्रुत (for नाम वीर्यवान्) —^{c}) Ñ V B D10 11 13 प्रजाकाम , G3 सदा° (for शुभाचार) —^{d}) Ñ V1–3 B D10 13 स तेपे सु , V4 सुचिर सु , D11 स तेपे च (by transp) (for स च तेपे) D2 5 महातप

5 ^{a}) D1 च सु°, D2 3 7 तत °, D4.12 तु स° (for तु सुप्रीतस्) —^{b}) T1 तथा (for तदा) —For 5^{ab} Ñ V B D10 13 subst

665* तस्मै साक्षात्स्वयं ब्रह्मा तपसा परितोषित ।

—^{c}) M4 कन्यामेका (for कन्यारत्न) M3 reads रत्न *inf lin sec m* V3 तस्मै, D2 रम्य (for राम) —^{d}) V D9 11 ताडका, D3 ताटका (for ताटका)

6 ^{ab}) Ñ V B D10 13 14 T1 2 G4 M3 transp ददौ and बल Ś1 D1–3 5 7 12 तस्या , D11 चास्यै, T2 चास्या, M4 अस्यै (for चास्या) —^{c}) Ś1 अन्य च°, D3 न त्वेप°, D6 न त्वेव°, D7 न च पुत्र स, D9 यत्त्वव°, D12 न त्वेपु° (for न त्वेव पुत्र) D9 यक्ष्याय (sic) —D2 om (hapl) 6^{d}–7^{c} —^{d}) Ś1 पुत्र, Dt D6 8 चासौ (for ब्रह्मा) D7 –* यशा , G4 °तपा (for महायशा) —For 6^{cd} Ñ V B D10 13 subst

666* काङ्क्षतोऽप्यस्य पुत्र हि न यक्षाय ददौ प्रभु ।

[V3 पुत्रत्व (for पुत्र हि) B2 (marg also) न यक्षस्य B4 न दक्षाय D13 यक्षाय न (by transp) (for न यक्षाय)]

तां तु जातां निवर्धन्तीं रूपयौवनशालिनीम् ।
जम्भपुत्राय सुन्दाय ददौ भार्यां यशस्विनीम् ॥ ७
कस्यचित्त्वथ कालस्य यक्षी पुत्रं व्यजायत ।
मारीचं नाम दुर्धर्षं यः शापाद्राक्षसोऽभवत् ॥ ८
सुन्दे तु निहते राम अगस्त्यमृषिसत्तमम् ।
ताटका सह पुत्रेण प्रधर्षयितुमिच्छति ॥ ९
राक्षसत्वं भजस्वेति मारीचं व्याजहार सः ।
अगस्त्यः परमक्रुद्धस्ताटकामपि शप्तवान् ॥ १०
पुरुषादी महायक्षी विरूपा विकृतानना ।
इदं रूपमपाहाय दारुणं रूपमस्तु ते ॥ ११
सैषा शापकृतामर्षा ताटका क्रोधमूर्छिता ।
देशमुत्सादयत्येनमगस्त्यचरितं शुभम् ॥ १२

7 D2 om 7^abc (cf v l 6) —a) Dt D6 8 बाला (for जाता) M4 विवृद्धानीं (for विवर्धन्तीं) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9–13 वर्धमाना च (Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 हि D13 तु) तां दृष्ट्वा (Ś1 D5 11 12 राम, D1 3 7 9 तातो) —c) Ś1 D5 11–13 कुम्भ, Ñ1 B2 धुदु, Ñ2 V3 B3 4 D10 धुधु, V1 धुनु, V2 4 धुधो, B1 धधु, D1 3 7 9 रुरु-, D14 S (except T3 M4) झर्झ, M4 वत्स, Ct as in text (for जम्भ) ※ Ck tp खञ्जो पुत्र खञ्जुपुत्र । ※—d) Ñ V1 2 4 B D10 13 अनिंदितां, V3 अनुत्तमा (for यशस्विनीम्)

8 b) D1–3 7 9 transp यक्षी and पुत्रं Ñ1 M4 व्यसूयत, T3 व्यजायते, G1 Cg अजायत, Cr t as in text (for व्यजायत) —c) Ñ V B D10 13 विख्यातं (for दुर्धर्षं) V1 reads int lin within brackets मारीच यज्ञघ्नं राम —d) M2 भवेत् (for ऽभवत्) Ś1 Ñ V1 2 4 B D1 3 5 7 9–13 शापा(V1 साक्षा)द्राक्षसतां गतं, V3 शापात्तद्रक्षतां गत

9 a) B4 हिनते (metathesis) (for निहते) Ñ V B D10 13 तस्मिन् (for राम) Ś1 D3 5 6 7 11 12 साभ्येत्य (Ś1 सोभ्येति, D5 12 सोपेत्य) निय(D3 °ह[sic])त मोहात्; D1 सोभ्येत्य च ततो मोहात् —b) V1 3 अगस्त्य, D4 9 14 S सागस्त्यम् (for अगस्त्यम्) V1 3 D13 मुनिसत्तमं, D4 T3 मुनिपुंगवं —c) D13 पुत्रसहिता (for सह पुत्रेण) —d) Ñ V B D10 13 उद्यता, D1–3 7 11 ऐच्छत, Cg k t as in text (for इच्छति) —After 9 Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) ins (Cm comm on l 2 Cg on l 1 and 2 Ck t on l 1)

667* भक्षार्थं जातसंरम्भा गर्जन्ती साभ्यधावत ।
आपतन्तीं तु तां दृष्ट्वा पुनस्तस्यात्मसंभवम् ।
क्रुद्धः कृशानुसंकाश अगस्त्यो भगवानृषि ।

[(l 1) Dt D6 8 भक्ष्यार्थ, T3 भक्तार्थ (for भक्षार्थं) T3 [अ]भ्यधावति —M3 reads l 2 and 3 inf lin sec m — (l 2) D14 तं (for तां) M3 तामापतन्तीं दृष्ट्वा स (for the prior half) —All except G3 M3 om from पुन in l 2 up to संकाश in l 3 —(l 3) M3 अगस्त्यो M3 अभूत् (for ऋषि)] —After l 1, M3 (inf lin sec m) ins.

668* आयान्ती सह पुत्रेण सकामं सा महामुने ।
रूपं दृष्ट्वा पुनस्तस्य भस्मसात्कर्तुमागता ।
ताडिता कामबाणैर्थ युवती सा दिगम्बरा ।
रत्यर्थं कृतसंरम्भा गायन्ती साभ्यधावत ।

10 a) Ś1 D7 13 भवेत्येव, D1 2 भवस्वे(D1 °स्ये [sic]) वं, M2 भवस्वेति (as in D9) Cm k t as in text (for भजस्वेति) Ñ V B D3 5 9–13 G3 राक्षसस्त्व (D3 °स्व) भवे (Ñ1 V1 2 4 D12 °व) त्ये(D12 °त्वे)व(D5 भवस्वैवं, D9 G3 भवस्वेति, D11 भवेत्पात्र) M4 राक्षसीत्वं भवस्वेति (sic) —b) D12 व्याजहा* D14 T1 2 G4 M1 3 ह, G2 हा (for स) M4 महर्षिर्व्याजहार ता —c) V3 B2 D1 2 परम°, Dt D6 8 परमामर्षस्, D11 परमं° (for परमक्रुद्धस्) —d) Ś1 D1 5 11 चापि°, Ñ V B D10 13 चे(Ñ1 इ) दमब्रवीत्, D3 7 M4 अभि°, D12 वापि° (for अपि शप्तवान्) ※ Cm यत पुरुषादनादिगुणयुक्ता अतो राक्षसत्वं भजस्वेति शप्तवान् ।, Ct शप्तवान् राक्षसत्वं भजस्वेति । ※

11 a) Ś1 पुरुषादा, Ñ V1 B1 (gloss पुरुषानत्ति) (marg as in B4 also) D10 M4 °दि (sic) V2 3 B4 D3 7 11–13 °दा, B2 पुरुषादिनी (hypermetric) Cm (see above) g k t as in text (for पुरुषादी) Ś1 °यक्षीं, Ñ V1 3 B D10 13 M4 घोररूपा (Ñ1 °पा च, B4 °पा या [both hypermetric]) V2 दीर्घरूपा च (hypermetric) (for महायक्षी) V4 परया घोररूपा च —b) Ś1 Dt D1 2 6 8 9 12 G1 3 विकृता (Ś1 °ता), Ñ V B D10 13 M4 यक्षी त्व, D3 7 राक्षसी, D5 विघ्नी, D11 (marg) भव त्वं (for विरूपा) Ś1 विकृताननां, B2 विततानना (for विकृताननां) ※ Ck दीर्घकोपवशात् विरूपविकृताननात्वं । ※—c) Ś1 D1–3 5 7 11 12 शुभं, B1 इमं (sic) Ck as in text (for इदं) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 11–13 M4 परित्यज्य, Dt D6 8 विहायाशु (D6 °थ), G3 विसृज्याथ (for अपाहाय) ※ Cm विहाय त्यक्त्वा ।, Cg t त्वं इदं रूपं विहाय । ※—d) Ś1 D1–3 5 7 12 आस्थिता (for अस्तु ते) Ñ V B D10 11 13 वि(V3 मत्)कृता (D11 दारुण) त्वं भविष्यसि, M4 विरूपा विचरिष्यसि, Cg t as in text (for d)

12 a) Ś1 D5 12 सा (D5 स [sic]) षै, T3 नैषा, Cm g as in text (for सैषा) Ś1 D5 12 पाप (for शाप) Ś1 D1, 7 12, 14 T1 2 G3 -कृतामर्षाद्, Ñ V B D10 13 M4 -समावि (Ñ1 B2 °दि) ष्टा T3 कृतामर्ष (for -कृतामर्षा) ※ Cm अमर्षा असहमाना।। Ct अमर्षादसहनात् । ※—b) D4 श्राप्का (for ताटका) Ś1 D5 12 नाम राक्षसी, Ñ V B D1 10 11 13 दुष्टयक्षिणी (Ñ1 °चारिणी, D11 °राक्षसी); D2, 3 7 M4 कामरूपिणी (for क्रोधमूर्छिता) —c) D2, 7 दिशाम् (for देशम्) Ñ2 उत्पादयति, V1 D3 4 उत्सादय(V2 °ये)द्; B4

एनां राघव दुर्वृत्तां यक्षीं परमदारुणाम् ।
गोब्राह्मणहितार्थाय जहि दुष्टपराक्रमाम् ॥ १३
न ह्येनां शापसंसृष्टां कश्चिदुत्सहते पुमान् ।
निहन्तुं त्रिषु लोकेषु त्वामृते रघुनन्दन ॥ १४
न हि ते स्त्रीवधकृते घृणा कार्या नरोत्तम ।
चातुर्वर्ण्यहितार्थाय कर्तव्यं राजसूनुना ॥ १५
राज्यभारनियुक्तानामेष धर्मः सनातनः ।
अधर्म्यां जहि काकुत्स्थ धर्मो ह्यस्या न विद्यते ॥ १६
श्रूयते हि पुरा शक्रो विरोचनसुतां नृप ।
पृथिवीं हन्तुमिच्छन्तीं मन्थरामभ्यसूदयत् ॥ १७
विष्णुना च पुरा राम भृगुपत्नी दृढव्रता ।
अनिन्द्रं लोकमिच्छन्ती काव्यमाता निषूदिता ॥ १८

उत्पादयति, G1 उत्साधयिति (for उत्सादयति) Ś1 D5 12 [ए]तद्, V2 B1 D9 [ए]वम्, D2 [ए]ताम्, D3 7 एनाम्, M4 [ए]तम् (for [ए]नम्) D1 दिश तु छादयामास —^{d}) Ś1 Dt D5–8 12 Ct [आ]चरित (D7 °तात्), Ñ V B D10 13 M4 [आ]ध्यु(D13 °भ्यु)षितं, D1–3 [आ]चरिता, Cg as in text (for -चरित) ❀ Ck देशोत्सादने हेतुगर्भं विशेषणमगस्त्यचरितमिति । ❀ Ś1 D2 5 तदा, Ñ V B D10 13 पुरा, D1 3 11 12 सदा, D7 तथा (for शुभम्)

13 ^{a}) Ś1 Ñ V B1 3 D5 10 12 13 एव, D1 2 7 11 M4 एता, Cg as in text (for एना) Ñ V B1–3 D10 13 M4 ता राम (B3 marg as in B4 also) (for राघव) D4 11 दुर्धर्षां (for दुर्वृत्तां) B4 एवं तां त्वं सुदुर्वृत्तां —^{b}) D3 परमदारुणीं —D13 om 13^{c}–14^{b} —^{c}) V1 3 हितायाद्य, V4 हितामद्य, Ct as in text (for हितार्थाय) —^{d}) Ñ V B D10 घोर°, D11 °यशक्रमा (sic) (for दुष्टपराक्रमाम्) G4 M3 जहीमां दुष्टचारिणीं

14 D13 om 14^{ab} (cf v l 13) Ñ1 V B1 om (hapl) 14 —^{a}) D1 2 [ए]ता (for [ए]ना) Ś1 D1 3 5 7 11 14 T1 2 °सदुष्टा (D11 °ष्ट [sic]), D4 9 Cm g °सस्पृष्टा, D12 पापसंदुष्टा, G1 M2 °सहृष्टा, M3 रूप°, Ct as in text (for शापसंसृष्टा) —For 14^{cd} Ñ2 B (B1 om) D10 M4 subst

669* न हि वीर्यमदोन्मत्तामेतां परमदारुणाम् ।

[B3 को (marg as above also) (for हि) B4 M4 -वन्नो° (for -मदोन्मत्ताम्) M4 घोरपराक्रमां (for परमदारुणाम्)] —^{cd}) Ñ2 B2.3 D10 निहन्ति(B2 °न्ता), D13 को हन्ति, G2 निहंतु (for निहन्तुं) M4 कश्चिदुत्सहते हन्तु त्वदन्येन्य पुमानिह

15 ^{a}) Ś1 Ñ V1–3 B1–3 D2 3 5 7 10–13 °च ते, V4 °त्वया, B4 °चात्र, G1 निहते, Cg as in text (for न हि ते) Ś1 °वधे ह्येव, Ñ V B1–3 D10 11 13 G1 °कृता B4 M4 °वधकृत्वा D1 3 5 7 12 °वधेत्ये(D3 °वे, D3 7 °ध्ये)व, Cm as in text (for स्त्रीवधकृते) —^{b}) Ñ V B D10 13 M4 कथच न, T3 रघूत्तमः Ck t as in text (for नरोत्तम) —^{c}) D1 चतुर्वर्णं (for चातुर्वर्ण्यं) Ś1 D1 3 5 7 11 12 हित तात, Dt D6 8 Ct हितार्थं हि, Ck as in text (for हितार्थाय) Ñ V1 2.4 B D10 13 M4 प्रजानां हि (B1 तु, D13 च) हित (V1 °तां)मित्यं, V3 प्रजानां च हितार्थं च —^{d}) Ñ V B D10 13 M4 राजसूनुमि —After 15 B2–4 Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) ins while Ñ2 D10 11 Cr m g k t ins after 16

670* नृशंसमनृशंसं वा प्रजारक्षणकारणात् ।
पातकं वा सदोषं वा कर्तव्यं रक्षता सदा ।

[(l 1) G1 पापं वापि (for नृशंसम्) B2 अनृशं वापि (sic) (for अनृशंसं वा) D10 राजवंशेभिजातानां (for the prior half) —(l 2) Ñ2 B2–4 M3 पावनं (for पातकं) D8 सुदोषं (for सदोषं) T3 मदोषं वाप्यदोषं * (for the prior half) Ñ2 B2–4 D10 11 नात्र संशय, D4 14 T G3 °सता (G3 °त्तां), D9 यक्षया(sic) तदा, G2 रक्ष्मा तदा (metathesis) (for रक्षता सदा)]

16 ^{a}) D1 G1 राज्यभार, D2 3 7 राजभार (D2 °*), D9 राज्यभारे, D11 राजधर्मं Ñ V B (B1 missing up to मि) D10 13 M4 राजवंशे (D13 °शा)भि(Ñ2 V4 हि, M4 प्र) जातानाम् —^{b}) D12 एव (for एष) D3 सनातन —^{c}) Ś1 D5 11 12 तस्मात्त्व, Ñ V B D2 3 7 10 13 M4 अधर्मं, T3 अधर्मां, Cg k t as in text (for अधर्म्यां) V4 त्यज, D2 न हि (for जहि) —^{d}) D1 °यस्या, D2 धर्मह्यास्य; D4 7 11 G1 °ह्यस्या (for धर्मो ह्यस्या) Ñ V B D10 13 M4 कुरु धर्मं प्र(D10 ध [sic])जाहित —After 16, Ñ2 D10 11 Cr m g k t ins 670*

17 ^{a}) T3 श्रूयता, Cg k t as in text (for श्रूयते) Ś1 D1–3 5 7 11–13 राम, Ñ V B D10 M4 [अ]प्येव, D9 तात (for शक्रो) —^{b}) Ś1 D1 2 5 7 9 11 12 विरोचनसुतामवत्; Ñ V B D10 13 °सुता(Ñ1 V4 D10 °ता) किल, D3 °सुता भवत (sic) M4 °किलासुत (sic) —For 17^{cd} Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 M4 subst

671* राक्षसी दीर्घजिह्वेति विख्याता कामरूपिणी ।
विकृतं सुमहत्कृत्वा वक्त्रं कालानलोपमम् ।
जिघांसु पृथिवीं कृत्स्नां शक्रेण विनिपातिता ।

[(l 1) D2 3 7 दीर्घजिह्वेति विख्याता राक्षसी (by transp) D11 कामचारिणी —(l 2) B1 विकृता (for विकृतं) Ñ V1.3 4 B1 2.4 D10 13 वक्त्रं कृत्वा (by transp) V2 वक्त्रं कृत्वा, B3 D11 वक्तुं कृत्वा (for कृत्वा वक्त्रं) Ñ B1.3 D10 °नलप्रभं, D11 कालीन° (sic) (for कालानलोपमम्) —(l 3) Ñ V B D10 13 भ्रमन्तीं M4 जिघांसु (for जिघांसु) Ś1 D5 11 12 सर्वां (D11 °र्वां) (for कृत्स्नां) D2 3 7 विनिषूदिता (for विनिपातिता)]

18 D2 om (hapl) 18 —^{a}) D9 हि (for च) —^{b}) Dt D6 8 पतिव्रता, M4 यशस्विनी (for दृढव्रता) Ś1 Ñ

एतैश्चान्यैश्च बहुभी राजपुत्र महात्मभिः ।
अधर्मनिरता नार्यो हताः पुरुषसत्तमैः ॥ १९

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे चतुर्विंशः सर्गः ॥ २४ ॥

२५

मुनेर्वचनमक्लीबं श्रुत्वा नरवरात्मजः ।
राघवः प्राञ्जलिर्भूत्वा प्रत्युवाच दृढव्रतः ॥ १
पितुर्वचननिर्देशात्पितुर्वचनगौरवात् ।
वचनं कौशिकस्येति कर्तव्यमविशङ्कया ॥ २
अनुशिष्टोऽस्म्ययोध्यायां गुरुमध्ये महात्मना ।
पित्रा दशरथेनाहं नावज्ञेयं च तद्वचः ॥ ३
सोऽहं पितुर्वचः श्रुत्वा शासनाद्ब्रह्मवादिनः ।
करिष्यामि न संदेहस्ताटकावधमुत्तमम् ॥ ४

V B D1 3 5 7 10–13 शक्रतुल्यपराक्रमा —[c]) Ñ V1 2 B D10 11 13 अपींद्र, V4 अपा तु, D1 3 12 Ck t अनिद्र Ctp as in text (for अनिन्द्रं) —[d]) V2 D13 निपातिता (for निषूदिता)

19 [a]) D14 T2 G2 4 M1 अन्यैश् (for चान्यैश्) —[b]) Dt D4 6 8 T3 °पुत्रैर् (for राजपुत्र) —For 19[ab] Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 subst

672* एवमन्यैरपि पुरा राजभिर्धर्मचारिभि ।

[V3 एवमन्वादिभि पुरा (for the prior half) B1 राजर्षिर् (sic) D2 3 7 दे(D7 दे)वैर्, D10 *जभिर् (for राजभिर्) B1 धर्मरूपिभि D12 एवस्येपि पुरा रामभिर्धर्मैवारिभि (sic)] —[c]) B1 Dt D4 6 8 9 T3 G1 3 M2 3 -सहिता (for निरता) —[d]) V4 निहता (hypermetric) (for हता) Ś1 Ñ V B1 3 D1–3 5 7 10–13 M4 °सत्तम (V4 D2 13 °म [sic]) (for पुरुषसत्तमै) B2 4 नि(B4 *)हता पुरुषोत्तम —After 19 Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 ins

673* तस्मादस्या वधाद्राम प्राणिन सन्तु निर्भया ।,

[D8 तदस्यास्तु D11 तस्मात्तस्या (for तस्मादस्या)] while Dt D6 8 M3 Ct ins

674* तस्मादेनां घृणा त्यक्त्वा जहि मच्छासनान्नृप ।

Colophon Ś1 D1 3 5 7 12 om (Sarga cont) —*Kanda name* Ñ2 Dt D4 10 om V1 3 B D11 आदि°, whereafter V3 B1 ins बालचरित्रे (B1 °ते), V4 reads only बालचरिते —*Sarga name* Ñ V B D8 10 ताडकोत्पत्ति (V1 2 °त्तिकथनं) —*Sarga no* (figures words or both) Ñ1 V1 4 B1 4 om Ñ2 B2 3 D10 11 28 V2 30 V3 27 Dt D4 6 8 14 S 25 D9 26 D13—काडे—त्पत्तिर्नाम (dash indicates lacuna) —After colophon T1 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम ; G1 2 4 श्रीरामाय नम , G3 श्रीमते रामानुजाय नम , M2 श्री ...म (lacuna)

25

☞ Readings of Vivekatilaka a commentary by Udari Varadaraja are also entered from this Sarga onwards as Cv along with other C readings As Cv was procured late its readings for Sargas 1 24 will be given at the end Ś1 D1–3 5 7 12 cont the previous sarga

1 [a]) V2 G1 3 अक्लिष्टं, V4 lacuna D3 illeg बं (for अक्लीब) —[b]) Ś1 Ñ V B2–4 D1–3 7 10–13 M4 नृप°, B1 नृपसुतस्तत , D5 वरनृपा° (for नरवरात्मज) —[c]) Ś1 D1–3 5 7 11 12 वाक्य(for भूत्वा) —[d]) Ś1 D1 5 11 12 M4 °तः Ñ1 (with hiatus) इदं वच , Ñ2 V B2–4 D10 13 धृतव्रतं (V4 °त) B1 शुभव्रत, M3 महामति (for दृढव्रत)

2 [a]) Ś1 D1–3 5 7 11 12 निर्देशो, Cv m g k t as in text (for निर्देशात्) —[b]) Cg पितृवचन Ś1 D1–3 5 7 11 12 ममा (D1 माम [by metathesis], D5 12 मया)यमृषिसत्तम (D2 5 °म) Cv m k t as in text (for [b]) —[c]) D11 वसनं (sic) (for वचनं) D5 कौशिकाय (for कौशिकस्य) D1–3 7 11 G1 [ए]व, Cm g as in text (for [इ]ति)

3 [a]) D3 °शिष्टिसि (sic) D11 °शि*सि (for अनुशिष्टोऽस्मि) —[b]) G1 महात्मकं (for महात्मना) —[c]) G1 3 राज्ञा (for पित्रा) Ś1 D1 3 5 7 11 12 [ए]वम्, D8 [अ]पि (for [अ]ह) —[d]) Ś1 अनुदृष्ये च Dt D6 8 14 T1 2 G4 °हि, D1 3 5 7 12 अनुरुध्ये(D3 7 °ध्यै) च, D8 अनुबध्य च, D11 अनुरधेन (sic) Ck as in text (for नावज्ञेय च) D7 तद्वन (sic) G2 (after corr *inf lin* as in text) तत्वत , Ck t as in text (for तद्वच) M4 मित्रमध्ये वचोदित —After 3 M4 ins l 2 of 675*

4 [a]) T2.3 G3 (after corr as in text) M4 Ck पितृ (for पितुर्) Ś1 वच पितु (by transp) Ś1 कुर्याघ्, D1–3 5 7 11 12 M4 कुर्वंश्, Cg as in text (for श्रुत्वा) —[b])

गोब्राह्मणहितार्थाय देशस्यास्य सुखाय च ।
तव चैवाप्रमेयस्य वचनं कर्तुमुद्यतः ॥ ५
एवमुक्त्वा धनुर्मध्ये बद्ध्वा मुष्टिमरिंदमः ।
ज्याशब्दमकरोत्तीव्रं दिशः शब्देन पूरयन् ॥ ६
तेन शब्देन वित्रस्तास्ताटकावनवासिनः ।
ताटका च सुसंक्रुद्धा तेन शब्देन मोहिता ॥ ७
तं शब्दमभिनिध्याय राक्षसी क्रोधमूर्छिता ।
श्रुत्वा चाभ्यद्रवद्वेगाद्यतः शब्दो विनिःसृतः ॥ ८
तां दृष्ट्वा राघवः क्रुद्धां विकृतां विकृताननाम् ।
प्रमाणेनातिवृद्धां च लक्ष्मणं सोऽभ्यभाषत ॥ ९

Ś1 D5.12 शासनं (for शासनाद्) Ś1 D1-3.5.7.11.12 ते (D5 च)महामुने (D11 °ने), Ct महावादिन (as in text) —^{c}) D8 सदह (for सदेहस्) Ś1 D1-3.5.7.11.12 नि सदेह करिष्यामि —^{d}) D1.2.7.9.11.12 ताडका(here and elsewhere below)वधम् D11 [अ]द्य वै (for [उ]त्तमम्) ⊛ Ck एवं पितृवच श्रुत्वा ततो निष्कम्पप्रवृत्ति सोऽह महावादिन तव शासनात् यथाप्राप्तकालादुत्तमं उत्तमधर्मभूतं ताटकावधं करिष्यामि । न सन्देह । ⊛ —For 2-4 Ñ V B D10.13 subst, while M4 ins 1 2 only after 3

675* अह पित्रा समादिष्टो मात्रा चैव महामुने ।
विश्वामित्रस्य वचनं त्वया कार्यमिति प्रभो ।
सोऽहं पितृनियोगेन तव चानुपमद्युते ।
करिष्ये दुष्टयक्षिण्यास्ताटकाया वधं मुने ।

[(l 1) V3 एव (for अह) —(l 3) V1 [S]व (for ऽह) Ñ2 B3 D10 पितुर् (for पितृ) V3 भवता, B1 तवापि (also as above) (for तव च) D13 [प]व महामुने (for [अ]नुपमद्युते) —(l 4) D13 प्रभो (for मुने)]

5 ^{a}) Ś1 D1-3.5.7.11.12 हितं चैव (for हितार्थाय) —^{b}) Ś1 D1-3.5.7.11.12 यशस्यं, B3 देवस्य, D4.6 T3 लोकस्य (for देशस्य) Ś1 Ñ V2-4 B Dt D (except D14) T3 G1.3.4 M2.4 च (for [अ]स्य) Ś1 Ñ V2-4 B D1-3.5.7.10-13 M4 सुखावहं; Dt D4.6.8 T3 G2 M1.2 हिताय च (for सुखाय च) —^{c}) D12 तवैवप्रमेयस्य —^{d}) Ś1 D1-3.5.7.11.12 M4 वचनं कृत(M4 कृत वचन [by transp] मस्तु मे, Ck t as in text (for ^{d}) —For 5^{cd} Ñ V B D10.13 subst. while D11 ins after 5

676* तदेतदप्रतीपेन कर्तव्यं वचनं मुने ।

[B1 तदा (for तद्) V1 अनुप्रतीपेन (sic) V3 B1 अप्रतीतेन, D13 चैव प्रीतेन (for अप्रतीपेन) D10 तस्मादेतत्प्रतीपेन (for the prior half) Ñ1 वचन च (hypermetric) (for वचन)]

6 G3 repeats consecutively 6^{ab} —^{a}) Ñ V B1.2.4 D10.13 सज्यं, B3 सद्यं (for मध्ये) —^{b}) Ś1 कृत्वा (for बद्ध्वा) D12 मुष्टिम् (sic) (for मुष्टिम्) Ñ V1.3.4 B D10.13 कृत्वो(V3 D13 °तो [sic])द्यम्य(V4 °द्देश्य[sic]) च राघव, V2 कृत्वानाम्य च राघव, D11 मुष्टिमाधाय राघव —^{c}) D3 यो D4 ज्यो (both sic) (for ज्या) Ś1 Dt D1-9.12 T3 G1.3 M2-4 घोषम् (for शब्दम्) D1 आरात्तीवं दि (for अकरोत्तीव्रं) —^{d}) Ś1 D5.12 देश, D1 दिश (for दिश) T3 moth-eaten for शब्दे Dt D6.8.9.14 T G1-3 M1 नादयन्, D3 पूजयन् (for पूरयन्)

7 ^{a}) D1.2 वित्रस्ता (for वित्रस्तास्) —^{b}) D1.2 वनवासिनी Ñ V B D10.13 मृगास्तद्वन(B4 °वन [hypermetric])चारिण (D13 °वासिन) —^{c}) Ś1 D1-3.5.7.11.12 M3 च सुसंरब्धा, Ñ V B D10.13 चापि संभ्राता M4 या° (for च सुसंक्रुद्धा) ⊛ Cg सुसंक्रुद्धा प्रकृत्या अतिकोपना । ⊛ —^{d}) Ś1 D1-3.5.7.11.12 कोपिता, M4 दर्पिता, Cm g t as in text (for मोहिता) ⊛ Ck वित्रस्ता भीता मोहिता । किमिदानीं कर्तव्यमिति सभ्रान्तचित्ता । ⊛ Ñ V B D10.13 ज्यास्वन(V2 B1 °शब्द) प्रतिबो(V2 °रो, D10 °धा)धिता

8 ^{a}) Ś1 ते (for तं) Ś1 D1-3.5.7.9.11.12 M4 भीम (D5.12 मेघ)निर्ह्रादं (M4 °घोरं), G1 °* ध्याय, all Cs as in text (for अभिनिध्याय) —^{b}) M4 यक्षी सा (for राक्षसी) Cg क्रोधमूर्छिता (as in text) Ś1 D1-3.5.7.11.12 यक्षी (D2 यक्षा) कोपा(D11 क्रोधा)त्सिमूर्छिता —For 8^{ab}, Ñ V (V3 reads after 9^{ab}) B D10.13 subst

677* नर्दमाना भृश क्रुद्धा विह्वला विकृतानना ।

[V1.2 ननर्द घोरनिर्ह्रादं, V3 B1 नर्दमानं भृश क्रुद्धं (for the prior half) —B1 om (hapl ?) from the post half up to 9^{a} V1 कृत्वा यद्यतिमूर्छिता V2 कृत्वा विभीममूर्जिता, V3 विकृतां विकृताननां (for the post. half)]

—Ñ1 om 8^{c}-9^{b} V2 om 8^{cd} —^{c}) Ś1 Ñ2 V1 B2.3 D1-3.5.7.10-13 M4 [त]व, Cg as in text (for च) Ś1 [अ]भ्यमवद्, Ñ2 B3 D10 [अ]भ्यपतद्, V1 [अ]तुदद् (sic) V3 [अ]स्याभवत्, D6 [अ]भ्युद्द्रवत् (sic), Cg k t as in text (for [अ]भ्यद्रवद्) V3.4 B4 Dt D4.6.8.9 T3 G1.2 M1-4 Cg t क्रुद्धा D13 तूर्णं (for वेगाद्) —^{d}) Dt D1-3.6-8 Ct यत्र (for यत॰) Ś1 B2 D5.11.12 हि°, Ñ2 V1 B3 D10.13 [S]सि°; V3 समुत्थित B4 [S]वि°, D14 T1.2 °निसृत, G1 °निश्चित (sic) (for विनि सृत) Ck as in text (for ^{d})

9 Ñ1 om 9^{ab} B1 om 9^{a} (cf v l 8) —^{a}) V1 D1.4.6.9.12 T3 G1.3 M2.3 °क्रुद्धो, V3.4 B3(m also)4 घोरवपुर्षा (B3.4 °षं [sic]) (for राघव क्रुद्धां) V3 नर्दमाना च ता दृष्ट्वा —^{b}) V3.4 B3(m also)4 विरूपां, D10 om (for विकृता) —After 9^{ab} V3 reads 677* —^{c}) D3.7 °सवृद्धा, D4 T3 M4 °त्तां च D11 °वृद्धांश्च (sic) T1 reads च inf lin (for [अ]तिवृद्धां च) ⊛ Ck प्रमाण

पश्य लक्ष्मण यक्षिण्या भैरवं दारुणं वपुः ।
भिद्येरन्दर्शनादस्या भीरूणां हृदयानि च ॥ १०
एनां पश्य दुराधर्षां मायाबलसमन्विताम् ।
विनिवृत्तां करोम्यद्य हृतकर्णाग्रनासिकाम् ॥ ११
न ह्येनामुत्सहे हन्तुं स्त्रीस्वभावेन रक्षिताम् ।
वीर्यं चास्या गतिं चापि हनिष्यामीति मे मतिः ॥ १२
एवं ब्रुवाणे रामे तु ताटका क्रोधमूर्छिता ।
उद्यम्य बाहू गर्जन्ती राममेवाभ्यधावत ॥ १३
तामापतन्तीं वेगेन विक्रान्तामशनीमिव ।
शरेणोरसि विव्याध सा पपात ममार च ॥ १४

नातिप्रवृद्धा । ❀ —^{d}) $G_{1\,3\,4}$ च (for सो) $Ś_1$ $D_{1-3\,5\,7\,11\,13}$ लक्ष्मण वाक्यमब्रवीत् ; M_4 ततो लक्ष्मणमब्रवीत् —For 9^{cd} $\tilde{N}$ V B $D_{10\,13}$ subst

678* अतिप्रमाणामायान्तीं रामो लक्ष्मणमब्रवीत् ।

—After 9 D_{11} reads l 1 (var) of 680* and thereafter cont

679* अंबरीषो मडकाया कभाजनं तद्रक्षसाम् । (sic)

10 $D_{3\,7}$ om 10 —^{a}) $\tilde{N}$ V B D_{10} राक्षस्या, D_{13} रामस्या (sic) M_4 यक्ष्यास्तु (for यक्षिण्या) —^{b}) $\tilde{N}$ V B $D_{10\,13}$ विकृत, Cr m g t as in text (for भैरवं) M_4 transp भैरवं and दारुणं $\tilde{N}$ V B $D_{10\,13}$ मुखं (for वपु) —^{cd}) D_{14} भिंद्येरन् , T_3 बिभ्येत (sic) (for भिद्येरन्) M_4 दर्शनेन (for दर्शनाद्) $G_{1\,3}$ $M_{1\,3}$ अस्य (for अस्या) $G_{1\,3}$ M_3 वै (for च) ❀ Cm अस्य वपुष । अभीरूणा चेति संबन्ध ।, Ct चोऽप्यर्थे । अभीरूणामपीत्यर्थं । ❀ $\tilde{N}$ V B $D_{10\,13}$ अ(V_4 प्र)तिप्रमाण(V_3 °णा) क्रुद्धाया रूप चातिभयावह —For 10 $Ś_1$ $D_{1\,2\,5\,11\,12}$ subst

680* यक्ष्या लक्ष्मण पश्यैतद्रूपं परमदारुणम् ।
भिद्यते दर्शनेनास्या हृदय कातरस्य च ।

[D_{11} repeats l 1 (var) here —(l 1) D_2 यक्षीं (for यक्ष्या) $D_{1\,2}$ [इ]ति (for [ए]तद्) D_{11} (first time after 9) भीषण दारुण मुख (for the post half) —(l 2) D_1 दर्शनाद् $Ś_1$ °रस्य हि, $D_{1\,2}$ °रात्मन (for कातरस्य च)]

11 ^{a}) $Ś_1$ $\tilde{N}_2$ V B Dt $D_{1\,6\,8\,10\,12\,13}$ M_4 Ct एता, Cm g एना (as in text) $\tilde{N}$ V B $D_{10\,13}$ महाबाहो (for दुराधर्षां) —^{b}) $Ś_1$ $D_{1\,3\,5\,7\,11\,12}$ M_4 निर्भिन्न(D_{11} निभिन्न) हृदया क्षितौ $\tilde{N}$ V B $D_{10\,13}$ मद्बाणेन हृदि क्ष(D_{13} °क्षि [sic]) ता (D_{10} °ते) ❀ Cg मायाबलमन्तर्धानबल । ❀ —^{c}) T_2 विनिर्वृत्ता, T_3 विकृता च, all Cs as in text (for विनिवृत्ता) D_4 [ए] ना (for [अ]द्य) —^{d}) T_3 G_1 हृ * (for हृत) —For 11^{cd} $Ś_1$ $D_{1\,3\,5\,7\,11\,12}$ M_4 subst

681* शयाना शयने वन्ये शातपापां मया हताम् ।

[$Ś_1$ $D_{5\,13}$ M_4 धन्ये, D_1 वाय (for वन्ये) D_1 -कृत , $D_{2\,12}$ पूत , $D_{3\,7}$ वत्म D_5 M_4 धूत (for शात) D_{11} हया (sic) (for मया) D_3 हतां D_{11} मद्बाणनिहतां क्षुद्रां शयानां रुधिरोक्षिता]

12 $Ś_1$ $D_{1\,3\,5\,7\,11\,12}$ om 12 —^{b}) D_{14} $T_{1\,2}$ G_1 (before corr as in text) (रक्षिता —^{c}) G_1 चास्यापि (hypermetric) (for चास्या) T_2 गतिं (for गतिं) Dt $D_{6\,8}$ [ए]व (for [अ]पि) —^{d}) Dt $D_{6\,8}$ हन्यामिति हि, M_2 हरि° (for हनिष्यामीति) —For 11^{c}–12 $\tilde{N}$ V B $D_{10\,13}$ subst while M_4 which om l 1 subst for 12

682* निहता पतिता भूमौ रुधिरेण परिप्लुताम् ।
इय हि राक्षसी घोरा महादुष्कृतकारिणी ।
मच्छराग्निविनिर्दग्धा धूतपापा भविष्यति ।

[(l 1) B_2 विहतां —(l 2) M_4 अद्येय (for इय हि) V_2 -दुष्कृति (for -दुष्कृत) —(l 3) D_{13} मच्छरेण (for मच्छराग्नि) B_4 विनिर्धूता]

B_3 cont

683* इत्युक्त्वा राघवस्तत्र कार्मुकं बाणमादधे ।

13 ^{a}) $Ś_1$ $\tilde{N}$ V B $D_{1\,3\,5\,7\,10-13}$ M_4 एवं तस्य (D_{11} °दा, M_4 अस्य) ब्रुवाणस्य —^{c}) B_1 Dt $D_{5\,8}$ बाहुं (for बाहू) —^{d}) $G_{2\,3}$ (before corr)अभ्यभापत, G_3 (after corr) Ck अभ्यधावत (as in text) $Ś_1$ $D_{1-3\,5\,7\,11\,12}$ काकुत्स्थं समभिद्रुता (D_5 °द्रुत, D_{11} °द्रवत्), $\tilde{N}$ V B $D_{10\,13}$ M_4 वेगेनाभ्याशमाययौ (V_1 °गता) —After 13 Dt $D_{4\,6\,8\,9\,14}$ T G $M_{1\,3}$ Cr m g k t ins while M_4 ins after 14^{c} (after l 2 of 685*) a passage given in App I (No 5)

14 M_4 repeats 14^{abc} after App I (No 5) —^{a}) Dt *म् (for ताम्) $Ś_1$ $D_{2\,3\,5\,7\,9\,12}$ आपतंतीं तदा रामो, D_1 अपातयत् (marg as in $Ś_1$ and व्यापततीं also)तदा रामो; D_{11} आयाती तां तदा रामो —^{b}) N_2 B_{2-4} विमुक्ताम् , V_1 विदीप्ताम् , V_2 विभ्रांताम् , D_1 विचित्राम् , G_1 सप्रासाम् , M_4 (first time) सचक्राम् (for विक्रान्ताम्) $Ś_1$ $\tilde{N}_1$ B_1 $D_{2\,3\,5\,7\,9\,11\,12}$ M_4 (second time)विचक्रामा(D_7 M_4 °म)शनी (D_3 °शाता [sic])मिव, V_3 °मशरीरिणीं , D_{10} विमुक्ताशनीमिव (submetric) —After 14^{ab} N V B $D_{10\,11}$ M_4 ins

684* ताटका विकृताकारा जिघांसन्तीं सुदारुणाम् ।
महाभ्रचयसंकाशा समुच्छ्रितभुजद्वयाम् ।

[(l 1) D_{11} विनिकृताकारां (hypermetric) M_4 विसरती (for जिघांसन्तीं) —(l 2) D_{12} तामेव (for महाभ्र) B_1 -[आ]यम (for -चय) V_1 समुद्धित V_4 समुद्यत , M_4 समुद्धृत (for समुच्छ्रित) $V_{2\,4}$ महाभुजां (for भुजद्वयाम्)]

—^{c}) D_{12} घोरेण (for शरेण) N V B $D_{10\,13}$ M_4 (first time)विव्याधोरसि बाणेन(V_4 वेगेन) —After 14^{c}, N V B $D_{10\,11\,13}$ M_4 ins.

तां हतां भीमसंकाशां दृष्ट्वा सुरपतिस्तदा ।
साधु साध्विति काकुत्स्थं सुराश्च समपूजयन् ॥ १५
उवाच परमप्रीतः सहस्राक्षः पुरंदरः ।
सुराश्च सर्वे संहृष्टा विश्वामित्रमथाब्रुवन् ॥ १६
मुने कौशिक भद्रं ते सेन्द्राः सर्वे मरुद्गणाः ।
तोषिताः कर्मणानेन स्नेहं दर्शय राघवे ॥ १७
प्रजापतेर्भृशाश्वस्य पुत्रान्सत्यपराक्रमान् ।
तपोबलभृतान्ब्रह्मन्राघवाय निवेदय ॥ १८
पात्रभूतश्च ते ब्रह्मंस्तवानुगमने धृतः ।
कर्तव्यं च महत्कर्म सुराणां राजसूनुना ॥ १९
एवमुक्त्वा सुराः सर्वे हृष्टा जग्मुर्यथागतम् ।
विश्वामित्रं पूजयित्वा ततः संध्या प्रवर्तते ॥ २०

685* चन्द्रार्धाकारवर्धसा ।
सा तेन वज्ररूपेण बाणेन भृशविक्षता ।
ववाम रुधिरं भूरि

[(l 2) V2 रुद्र (for वज्र) V4 -रूपेन, B1 पातेन (for -रूपेण) Ñ2 चापेन (for बाणेन) D11 हृदि, M4 [उ]रसि (for भृश) V2 4 भृश वक्षसि ताडिता (for the post. half) —After l 2 M4 reads App I (No 5) —M4 om l 3 —(l 3) D11 ववहा (sic) (for ववाम) V4 भुवि, D10 भूमौ (for भूरि)]

—M4 reads [d] after the repetition of 14^{abc} —[d]) Ś1 संपपात, Ñ V B Dt D2 3 6 8 11 13 पपात च, D12 सा पपा* (for सा पपात) G2 M1 3 ममार पपात (by transp)

15 [a]) D13 हता ता (by transp) Ñ V B D10 13 पतिता भूमौ, all Cs as in text (for भीमसकाशा) —[b]) D9 श्रुत्वा (for दृष्ट्वा) —D2 reads from सम in 15^d up to सुराश्च in 16^c in marg —[d]) T3 सुरैश्च (for सुराश्च) Ñ1 °राधयन्, V1 °रोचयन्, V2 °वादयन्, B4 °वाचयन्, Dt D6 8 [अ]भ्यर्चि°, D13 °नादयन्, Cg as in text Ct अभि° (for समपूजयन्)

16 D2 reads up to सुराश्च in marg (cf v l 15). —[a]) Ś1 D5 12 वासव °, Ñ V B D10 13 च (V4 सु, B1 स) भृश°, D1 9 चाथ सु°, D2 3 7 चाति (D2 °ष्ट [sic]) सहृष्ट, D11 [अ]थ सुस° (for परमप्रीत) —[b]) Ñ V1 3 4 B1–3 D13 M4 [अं]बरे (D13 °र) स्थित (B3 m also सुरेश्वर) V2 [ऽ]सुरे स्थित (sic) B4 स्वरेश्वर, D10 वरे स्थित (for पुरदर) —[c]) Ś1 D5 सप्रीता, D11 12 सुप्रीता (for संहृष्टा). Ñ V B D10 13 सह सर्वामरगणैर —[d]) D11 विश्वामित्र (sic) Ś1 Ñ V B D1 2.5 10–13 इद वच, D3 7 अपूजयन्, M4 महामुनि (for अथाब्रुवन्)

17 [a]) D7 मेने (sic) (for मुने) Ñ V B D10 पश्यामान् (for भद्र ते) —[b]) D2 reads from the portion after सेन्द्रा up to प्रजापतेर् in 18^a in marg Ś1 D1 3 5 7 11–13 सेंद्रा सुरगणास्तथा, Ñ1 V1 3 B1 2 4 देवान्सेंद्रानुप (V1 °*) स्थितान्, Ñ2 B3 (m also as in Ñ1) D10 देवा सेंद्रान् (B3 °द्र) पुरोगमान्, V4 देवान्सेंद्र सुपरिस्थतान् (sic) —[c]) Ñ V B तोषितान् (for तोषिता) V3 B1 D12 G3 M2 तेन, D9 सर्वे (for [अ]नेन) —After 17^c, Ñ V B D10 11 13 M4 ins

686* रामस्यामिततेजस ।
अस्मन्नियोगाद्ब्रह्म ते

[(l 2) V1 2 M4 अस्मिन्, B2 D10 अस्मान् (for अस्मन्)] —[d]) D3 तद्दर्श (sic) (for दर्शय) —After 17 D11 (var) ins 687*

18 [a]) D2 reads प्रजापतेर् in marg. (cf v l 17) Ś1 Dt D1–3 5–9 11 12 T3 कृशा° (for भृशाश्वस्य) —[b]) Ś1 मंत्रान्, D1 (gloss) अस्त्रमंत्ररूपान्, D11 सुतान् (for पुत्रान्) Ś1 D1–3 5 7 11 12 दिव्य°, T3 परमधार्मिकान् (also as in text) G1 °क्रम (for सत्यपराक्रमान्) —[c]) Ś1 D1 5 11 12 तेजो (for तपो) Ś1 D5 11 12 -युतान्, Dt D4 6 8 भृतो, D1 -वतो, G1 हृतान् (for -भृतान्) T3 सर्वान् (for ब्रह्मन्) D2 3 7 तेजोबलसमायुक्तान् —[d]) Ś1 D5 11 12 प्रदापय, D1–3 7 प्रपादय, Cm as in text (for निवेदय) —For 18, Ñ V B D9 10 13 M4 subst (D9 subst l 3 only for 18^{cd}) while D11 ins after 17

687* तपोयोगबलेनैनमाप्याययितुमर्हसि ।
प्रजापतिसुताश्चैव कृशाश्वाद्राजसत्तमात् ।
यान्यवाप्तानि तेऽस्त्राणि तान्यस्मै प्रतिपादय ।

[(l 1) Ñ2 V4 B3 (inf lin also) 4 D11 [ए]वम्, D10 [ए]तम् (for [ए]नम्) V2 आप्यायितुम् —(l 2) Ñ2 V2 D11 प्रजापतिसुताश् Ñ2 ह्यते (for चैव) —(l 3) B2 चाप्तानि (for [अ]वाप्तानि) V4 तान्यस्मै (for तेऽस्त्राणि) Ñ2 तान्यथो, V4 शस्त्राणि, D9 तान्येनं (for तान्यस्मै)]

19 [ab]) Ś1 D1 5 12 ह्यय तेषा, D2 3 7 ह्यय विप्र (for च ते ब्रह्मस्) Ś1 Dt D6 8 रत, D1 5 7 12 वृत, Cm g k as in text (for धृत) Ñ V B D9–11 13 M4 पात्रभूतो हि ते शिष्यो (Ñ2 शिष्यस्ते, V3 ते सत्यो [sic] B3 D10 शिष्योय) रामो (V2 राम शिष्यो [by transp]) दशरथात्मज —After 19^{ab} D11 ins

688* प्राप्तश्चो वै ह्यय तेषा तवानुगमने वृत ।

—[c]) Ś1 Ñ1 B2 Dt D6 8 सु (for च) Ñ1 कृत्यम्, Ñ2 V B D4 10 13 M4 कार्यम् (for कर्म) —[d]) Ñ V B D10 13 M4 अस्माक (for सुराणा)

20 [ab]) Dt T3 M3 उक्त्वा (sic) Ś1 Dt D1 9 11 12 T3 G3 M3 जग्मुर्हृष्टा (by transp) Dt D6 8 विहायस, D7 °गता (for यथागतम्) Ñ V B D10 13 M4 एवमुक्त्वा सुर (B4 स्व*) गणा विश्वामित्र पुनर्ययु —[c]) Ś1 D1 3 5 7 11 12

ततो मुनिवरः प्रीतस्ताटकावधतोषितः ।
मूर्ध्नि राममुपाघ्राय इदं वचनमब्रवीत् ॥ २१

इहाद्य रजनीं राम वसेम शुभदर्शन ।
श्वः प्रभाते गमिष्यामस्तदाश्रमपदं मम ॥ २२

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे पञ्चविंशः सर्गः ॥ २५ ॥

G1 समाधा(D5 12 °ध्या, G1 °दा)य, Dt D6 8 Ct पूजयंतस्, Cg पुरस्कृत्य, Ch as in text (for पूजयित्वा) Ñ V B D10 13 M4 य(B1 र [sic])थागतेनैव (B3 [marg as in Ñ1 also] °न हि) पथा —d) Ś1 Ñ1 V3 4 B D1–3 5 7 10–12 M4 [अ]भ्यवर्तत, Ñ2 स्ववर्तत, all Cs as in text (for प्रवर्तते) V1.2 सध्यामवर्तत

21 a) Ñ V B D10 13 M4 विश्वामित्रोपि (B4 °घि, M4 °थ)भगवास् —b) V2 -पोषित (for -तोषित) —Note hiatus between c and d —c) Ñ V B2 4 D10 13 M4 राम (D13 M4 °म)मूर्धनि (for मूर्ध्नि रामम्) —d) Ś1 D1 3 5 7 11 12 मधुर वाक्यम्, Ñ V B D10 13 वचनं चेदम् (for इदं वचनम्)

22 a) D3 5 9 रजनी Ñ V B2–4 D1 10 11 13 M1 वीर (for राम) —b) Ś1 D5 12 वसामि, Ñ V B D4 10 11 12 T3 G1 वसाम, Dt D1 3 6–9 G3 4 M4 वसाम (for वसेम) B4 °दर्शन (sic) D3.7 11 °दर्शनां, D13 °दर्शना, G2 °दर्शने (for शुभदर्शन) —After 22ab Ś1 D1 5 9 12 13 ins while D3 5 7 ins after 22

689* अयं सिद्धाश्रमो राम मत्प्रसादाद्भविष्यति ।

[D1 एष (for अयं) Ś1 D13 नाम यत्प्रसादाद् D8 राम त्वत्प्रसादाद्]

—c) Ś1 D5 12 प्रभाते च, Ñ1 सु° (for श्वः प्रभाते) V1.2 D1 9 M3(after corr as in text) गमिष्यामि (for गमिष्यामम्) —d) Ś1 D5 तथा (for तद्) T2 -पर (for -पदं) Ś1 D5 12 निजं, B1 तत, G1 महत् (for मम) —After 22 Dt D4 6 8 9 14 S Cg ins (Cv r k t comm on l 3 and 8 Cm on l 3 5 and 8)

690* विश्वामित्रवच श्रुत्वा हृष्टो दशरथात्मज ।
उवास रजनीं तत्र ताटकाया वने सुखम् ।
मुक्तशापं वन तच्च तस्मिन्नेव तदाहनि ।
रमणीयं विबभ्राज यथा चैत्ररथ वनम् ।
निहत्य ता यक्षसुता स राम [5]
प्रशस्यमान सुरसिद्धसंघै ।
उवास तस्मिन्मुनिना सहैव
प्रभातवेला प्रतिबोध्यमान ।

[(l 1) T3 हृष्टो दशरथात्मजो —(l 2) G1 वन —For ins after l 3 see below —(l 4) D4 सुवि°, G1 हि वि°, G2 °भ्रानो (sic) G3 हि°, M1 °भ्राज (for विबभ्राज) M4 तथा (for वनम्) G1 transp यथा and वन —M4 om l 5–8 —(l 5) D4 (changing the metre) पराक्रमात् (for स राम) —(l 6) G2 सिद्धि (for सिद्ध) —(l 8) D9 परि (for प्रति)]

—After l 3 G1 ins

691* चम्पकाशोकपुनागमल्लिकाद्यै सुशोभितम् ।
चूतैश्च पनसै पूगैर्नालिकेरैश्च शोभितम् ।
वापीकूपतटागैश्च दीर्घिकाभिरलङ्कृतम् ।
मालिकामठकूटैश्च मण्टपैरुपशोभितम् ।

Colophon —*Kāṇḍa name* Ś1 Ñ2 V4 D1 4 10–13 om V1–3 B आदि°, D3 अयोध्या° —*Sarga name* Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9 10 12 ताटकावध, D11 मखप्रदानं —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 V1 4 B1 4 D4.13 om both Ñ2 B2 3 D9 10 29 V2 31 V3 D11 28 Dt D4.6.8 14 S 26 D1 7 20 D2 21 D13 -कांडे-वधो नाम 26 (dash indicates lacuna) —After colophon T3 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम, G1 2.4 श्रीरामाय नमः G3 श्रीमते रामानुजाय नम M3 श्री ~ म

२६

अथ तां रजनीमुष्य विश्वामित्रो महायशाः ।
प्रहस्य राघवं वाक्यमुवाच मधुराक्षरम् ॥ १
परितुष्टोऽस्मि भद्रं ते राजपुत्र महायशः ।
प्रीत्या परमया युक्तो ददाम्यस्त्राणि सर्वशः ॥ २
देवासुरगणान्वापि सगन्धर्वोरगानपि ।
यैरमित्रान्प्रसह्याजौ वशीकृत्य जयिष्यसि ॥ ३
तानि दिव्यानि भद्रं ते ददाम्यस्त्राणि सर्वशः ।
दण्डचक्रं महद्दिव्यं तव दास्यामि राघव ॥ ४
धर्मचक्रं ततो वीर कालचक्रं तथैव च ।
विष्णुचक्रं तथात्युग्रमैन्द्रं चक्रं तथैव च ॥ ५
वज्रमस्त्रं नरश्रेष्ठ शैवं शूलवरं तथा ।
अस्त्रं ब्रह्मशिरश्चैव ऐषीकमपि राघव ॥ ६
ददामि ते महाबाहो ब्राह्ममस्त्रमनुत्तमम् ।
गदे द्वे चैव काकुत्स्थ मोदकी शिखरी उभे ॥ ७
प्रदीप्ते नरशार्दूल प्रयच्छामि नृपात्मज ।
धर्मपाशमहं राम कालपाशं तथैव च ॥ ८
वारुणं पाशमस्त्रं च ददाम्यहमनुत्तमम् ।
अशनी द्वे प्रयच्छामि शुष्कार्द्रे रघुनन्दन ॥ ९

26

☞ In Ñ V B D10 13 Sarga 26 which deals with the names of the Astras presented to Rama by Viśvamitra differs considerably from the text and so their version is given separately at the end

1 ^{a}) M4 व्युष्य, Cg k t as in text (for उष्य) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 प्रभातायां तु (D11 च) शर्वर्यां —^{b}) Ś1 D1 5 9 11 12 °मुनि, D2 3 7 °तपा (for महायशा) —^{c}) D14 T G M1 3 प्रशस्य M4 प्रहस्यन्, Cg t as in text (for प्रहस्य) ❀ Ck प्रहास सतुष्टे। मन्दस्मित कृत्वेति यावत्। ❀ G1 राघ॰, G4 रा॰व M° मधुर (for राघव) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 प्रहसन्वाक्य(D2 °क्य)तत्त्वज्ञम् (D2 3 7 °ज्ञ D11 °ज्ञो) —^{d}) Dt D6 8 T3 G1 3 M2 4 मधुरस्वर D11 राम वचनमब्रवीत्

2 ^{b}) 16^{f} Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 °वल (D2 12 °ल) D14 (after corr *sec m*) G2 M° 3 °यशा, Cg k as in text (for महायश) —^{d}) All Cs सर्वशः (as in text) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 सर्वास्त्राणि ददामि ते

3 For subst in Ś1 etc see 4 —^{a}) M2 च (for वा) —^{b}) Dt D1 युधि, D6 G3 M2–4 युधि (for अपि) —^{c}) M4 रक्षांसि (for अमित्रान्) —^{d}) D14 T1 2 G2 M1 विजेष्यसि (archaic), G4 विशेष्यसि, M4 [आ]शु जेष्यसि Cg k t as in text (for जयिष्यसि)

4 ^{a}) G4 [अ]वद्यानि (for दिव्यानि) —^{b}) M3 ददानि —^{c}) M4 दंडमस्त्र * ह दिव्य —^{d}) G1 दास्यामि तव (by transp) M4 ददानि तत्र (for तव दास्यामि) —For 3 and 4 Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 subst l 5–9 of 700*

5 M4 om (hapl) 5–11^{b} —^{a}) D11 14 T1 2 G2 4 M1 तथा (for ततो) Ś1 D1–3 5 7 11 12 14 T1 ° G4 राम (for वीर) —D4 reads 5^{cd} in marg —^{c}) D1 तथेन्युग्रम्, D4 तथा ह्युग्रम्, T3 ददाम्युग्रम्, M2 ततोत्युग्रम् (for तथात्युग्रम्) —^{d}) Ś1 D1–3 5 7 11 G3 M° इन्द्र°, D4 6 9 T3 G1 ऐंद्र°, D12 ईंद्र°, D14 T1 2 G° 4 M1 ऐंद्रमस्त्र (for ऐन्द्रं चक्र)

6 M4 om 6 (cf v l 5) D9 reads 6 in marg —^{a}) D2 3 7 ततो राम (for नरश्रेष्ठ) —^{b}) D1 शैल, G4 नैव (for शैव) Ś1 D5 12 पाशुपत, Dt D6 8 Ct °वत, D2 7 °क्र, D9 °धर, Cg k tp as in text (for शूलवर) Ś1 D5 तत —After 6^{ab} Ś1 D1–3 5 7 11 12 read 7^{cd} —^{c}) Note hiatus between ^{c} and ^{d} Ś1 [ए]वम् (to avoid hiatus) M3 [अ]पि (for [ए]व) —^{d}) D1 ऐपीक्मिम्, D4 5 G2 ए°, D9 इ° (for ऐषीकम्)

7 M4 om 7 (cf v l 5) —^{a}) G4 त (for ते) —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 11 12 ह्यस्त्र शखव(Ś1 D5 °ध)र तथा —After 7^{ab}, Ś1 D1 3 5 7 11(marg) 12 ins l 15 of 700* —Ś1 D1–3 5 7 11 12 read 7^{cd} after 6^{ab} —^{c}) Ś1 D3 3 5 7 12 [अ]पि (for [ए]व) D11 सगृहाण द्वे गदे दिव्यौ (hypermetric) —^{d}) T2 M3 शिखरे (for शिखरी) All Cs मो(Cr कौमो)दकी शिखरी (as in text) Dt D6 8 शुभे Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 कौमोदकिशिवोदके

8 M4 om 8 (cf v l 5) D11 reads 8 in marg —^{a}) Ś1 D1 3 5 7 11 12 अपि (Ś1 °ति [sic]) ते (for प्रदीप्ते) D14 T1 2 G4 रघु°, G2 M1 नृप° (for नरशार्दूल) —^{b}) G1 नरोत्तम, M2 तवानघ (for नृपात्मज) —D3 repeats 8^{c} 9^{b} after 17 —^{c}) D3 (second time) धर्म°, T3 ब्रह्म°, Cg as in text (for धर्मपाशम्) Ś1 D1–3 (both times) 5 7 11 12 इम राम, G2 अहकार (for अह राम) —^{d}) D12 इम तथा (for तथैव च)

9 M4 om 9 (cf v l 5) D3 repeats 9^{ab} (cf v l 8) —^{a}) Ś1 D1 3 (both times) 5 7 11 12 °रवं (for पाशमस्त्र) —^{b}) Ś1 D° 3 (both times) 5 7 11 12 [ए]तद् (for [अ]हम्) D1 तव दास्ये तदुत्तम —^{c}) D3 अ॰नी —^{d}) D2 शुकार्द्रे (for शुष्कार्द्रे)

ददामि चास्त्रं पैनाकमस्त्रं नारायणं तथा ।
आग्नेयमस्त्रं दयितं शिखरं नाम नामतः ॥ १०
वायव्यं प्रथमं नाम ददामि तव राघव ।
अस्त्रं हयशिरो नाम क्रौञ्चमस्त्रं तथैव च ॥ ११
शक्तिद्वयं च काकुत्स्थ ददामि तव चानघ ।
कङ्कालं मुसलं घोरं कापालमथ कङ्कणम् ॥ १२
धारयन्त्यसुरा यानि ददाम्येतानि सर्वशः ।
वैद्याधरं महास्त्रं च नन्दनं नाम नामतः ॥ १३

असिरत्नं महाबाहो ददामि नृवरात्मज ।
गान्धर्वमस्त्रं दयितं मानवं नाम नामतः ॥ १४
प्रस्वापनप्रशमने दद्मि सौरं च राघव ।
दर्पणं शोषणं चैव संतापनविलापने ॥ १५
मदनं चैव दुर्धर्षं कन्दर्पदयितं तथा ।
पैशाचमस्त्रं दयितं मोहनं नाम नामतः ।
प्रतीच्छ नरशार्दूल राजपुत्र महायशः ॥ १६

---

10 M4 om 10 (cf v l 5) —a) Ś1 D5 11 12 देवा(D11 दिव्या)स्त्रमपि नागास्त्रम्, D1-3 7 देवा(D1 वेदा) स्त्रमपि नागेयम् —b) D3 illeg (for तथा) —c) D6 दयिनं, G1 जयिनं Cr m g k t as in text (for दयित) —d) D1 शिखिनं, D2 3 7 मोहन Ct as in text (for शिखर) D3 नागतं (for नामत) Ś1 D 11 12 दे(Ś1 दै) वतास्त्रं तथैव च Cm k as in text (for d) —After 10 D6 reads 13cd 16ef 17ab as in text for the first time repeating them (var) in their proper places

11 M4 om 11ab (cf v l 5) D2 3 7 om 11-12b —a) T1 M3 प्रमथं, T3 प्रथनं, G3 मथनं, G4 प्रमद, M2 Cm प्रथनं, Ck t as in text (for प्रथमं) D6 G1 राम Ck as in text (for नाम) D1 11 अस्त्र सुमहद्, D5 12 अस्त्र दमितं (for प्रथमं नाम) Ś1 वायव्यास्त्रं च दयितं —b) Dt D4 5 6 G1 3 M3 °चानघ M2 च तवानघ (for तव राघव) —D11 om (hapl ?) 11c-12b —c) D12 ह*शिरो —d) M4 पादाम् (for क्रौञ्चम्) D1 om च (submetric)

12 D3 5 7 11 om 12ab (cf v l 11) —ab) M4 ददानि M3 च तव (by transp) Dt D4 6 T3 M3 राघव, M4 पार्थिव (for चानघ) Ś1 D1 5 12 दास्ते द्व पुरस्यास्त्र विसृजामि रघूत्तम (D1 °द्वह) —D3 reads 12c-16 (16ef repeated) D3 12c-14 (om 13cd), while D1 12cd after 19 —For 12cd, D11 subst l 26 of 700* —c) S कंकाळे D1-3 5 7 9 मुद्गालं D6 चैव (for घोरं) —d) D2 कपोलम्; D3 7 9 11 14 G1 3 M3 कपालम् (for कापालम्) Ś1 Dt D4-6 T3 M4 किंकणीं (for कङ्कणम्)

13 For D2 3 cf v l 12 B1 which substitutes for the Sarga reads lines of 13 and 14ab after l. 35 of 700* —a) M1 राम (for यानि) Ś1 D5 12 धारय त्वं हि वीरास्त्र (D5 12 °राम); B3 D2 3 9 धारयन् (B3 गृहाण) पर्वीतास Dt D4 5 Ct धनायं रहस्तं यानि; D1 धारय त्वं विद्धि यानि; D11 गृहाण मत्तोपर्वीतास (hypermetric) —b) B3 M4 ददानि M3 [अ ?]भानि (for [दा]म्येतानि) Ś1 B3 D1 5 9 11 12 लेनघ (for सर्वशः) D2 3 7 देवानेषो भविष्यति(D3 °ति) —D1 7 om 13cd, D6 first time reads 13cd after 10 repeating it here (cf v l 10) —c) Ś1 B3 D1 2 5 9 (second time) 11 12 अस्त्रं वि(B3 D1 11 वै)द्याधर नाम —d) Ś1 D1 5 नंदिक D2 9 (second time) 11 M4 नद(D6 °दा)कं, D12 निदक, G4 धनद, all Cs as in text (for नन्दनं) Ś1 D5 11 °चापर, B3 D1 2 चापि राघव, D6 (second time) M4 °राघव, D12 °वा पर (for नाम नामत)

14 For D2 3 cf v l 12 M4 om 14-16d —a) M3 (after corr sec m as in text) सिरत्नं (for असिरत्नं) D3 7 एवमादीनि चास्त्राणि —b) B3 ददानि Ś1 B3 D1 3 5 7 9 11 12 मनुजाधिप (for नृवरात्मज) —After 14ab, G3 M1 ins

692* सत्यमस्त्रं महाबाहो महास्त्रयुगनाशनम् ।

—Dt D6 repeat M1 3 read 14cd after 16ab —d) Dt D1 3 4-6 9 11 12 T3 G1 2 4 M3 मोहनं (for मानवं) —After 14 D3 7 read 693* G3 reads 16ef

15 For D3 cf v l 12 M4 om 15 (cf v l 14) D3 7 G1 om (hapl) M3 reads inf lin sec m 15a-16d —a) Ś1 Dt D3 4 5 6 G3 प्रस्वापनं, D1 11 12 प्रस्थापनं, G4 प्रस्थापन (for प्रस्वापन) Ś1 D1 2 5 9 11 12 प्रमथनं; Dt D6 G3 Cm t प्रशामनं, G4 प्रशामनो (for प्रशमने) Cg as in text (for a) —b) Dt D6 °सौम्यं, D12 T1 2 G2 M1 °सौर्यं; T3 °मार्द; G3 M3 सौर्यं दद्मि G4 तम सौर्यं (for दद्मि सौरं) G4 om च (submetric) Ś1 D1 2 5 9 12 विसृजामि तवानघ; D11 तथैवोन्मादनं तथा —c) Dt D6(before corr as in D1) 11 वर्षणं; D1 2 तर्पणं; D3 T3 धर्षणं; Cg as in text (for दर्पणं) —d) D6 विलापनं (for विलापने) Ś1 D12 सतापनमिति श्रु(Ś1 स्रु)तं D5 सतापनादि स्पनः; D11 दुर्धर्षं च तथैव च ⊙ Ck विलापयति परिदयमानीति । ⊙

16 D3 7 G1 M4 om M3 inf lin 16abcd (cf v l 15 14) D1 reads 12c-16 after 19. —a) Ś1 D1 2 5 12 दमनं; Dt D6 Ct मादनं; D9 मर्दनं; T1 2 मथनं; G4 मंदनं; Cm r k as in text (for मदनं) —b) Ś1 T1 2 (T3 का) दर्पं (for कन्दर्पं) D1 2 5 9 11 °दयितानि वै (D2 च; D11 °न वै (s c)); G3 कन्दर्पं दर्पदैवतं —After 16ab, Dt D6 repeat M1 3

तामसं नरशार्दूल सौमनं च महाबलम् ।
संवर्तं चैव दुर्धर्षं मौसलं च नृपात्मज ॥ १७
सत्यमस्त्रं महाबाहो तथा मायाधरं परम् ।
घोरं तेजःप्रभं नाम परतेजोऽपकर्षणम् ॥ १८
सोमास्त्रं शिशिरं नाम त्वाष्ट्रमस्त्रं सुदामनम् ।
दारुणं च भगस्यापि शीतेषुमथ मानवम् ॥ १९

एतान्राम महाबाहो कामरूपान्महाबलान् ।
गृहाण परमोदारान्क्षिप्रमेव नृपात्मज ॥ २०
स्थितस्तु प्राङ्मुखो भूत्वा शुचिर्मुनिवरस्तदा ।
ददौ रामाय सुप्रीतो मन्त्रग्राममनुत्तमम् ॥ २१
जपतस्तु मुनेस्तस्य विश्वामित्रस्य धीमतः ।
उपतस्थुर्महार्हाणि सर्वाण्यस्त्राणि राघवम् ॥ २२

---

read 14^{cd} —After 16^{ab} D11 ins l 32 and 33 of 700* —D6 11 om 16^{cd} —^{c}) D1 पिशाचम्, Cm g पैशाचम् (as in text) T3 दै*त (for दयितं) —^{d}) Ś1 D1 2 5 9 12 मानव (for मोहन) —D2 9 read 16^{ef} for the first time after 10 (D9 after 13^{cd} first time) repeating it here D2 reads 16^{ef} after 10 (see above) G3 reads 16^{ef} after 14 —^{e}) Ś1 D1-(D2 both times) 3 5 7 9 (for the first time) 11 12 गृहाण Cm g k t as in text (for प्रतीच्छ) —M2 om (hapl) 16^{f}–17^{a} D14 T1 2 G2 4 M1 transp 16^{f} and 17^{b} —^{f}) -2^{b} G2 राजपुत्रो D9 (second time) G1 2 महायशा Ś1 D1 (D2 both times) 3 5 7 9 (first time) 11 12 14 सर्वाण्येतानि राघव —After 16 D11 ins l 34 of 700*

17 M2 om 17^{a} (cf v l 16) D9 repeats 17^{ab} (cf v l 10) —^{a}) Ś1 D1 3 5 7 12 वामन D11 दामन Cg as in text (for तामस) D14 T1 रानशार्दूल —D14 T1 2 G2 4 M1 transp 16^{f} and 17^{b} —^{b}) D11 शमन, T3 कामन, M4 स्वापन (for सौमन) D3 14 T2 ⁿ G1 3 M1 महाबल —^{c}) D9 सवतन चैत्र (hypermetric) G4 सवतन च (for सवर्तं चैव) —^{d}) D1 3 9 11 12 मौशल Cg k t मौसल (as in text) D4 नाम नामत (for च नृपात्मज) —After 17 D3 repeats 8^{c} 9^{b}

18 ^{a}) D9 सर्पमस्त्र M4 अन्यदस्त्र Cg as in text (for सत्यमस्त्र) —^{b}) T2 महा (for तथा) Dt D6 8 मायामय (for °धर) M1 वर (for परम्) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 मायाधरमथापि च (Ś1 D2 7 वा) D4 ततो माया परतप —^{c}) Dt D6 8 G3 सौर D2 9 मोघ D3 7 मैध M2 सौर्यं (for घोर) D4 तेन.प्रद Ś1 D5 12 मो(D12 मे)घं तेजोबल रा(D12 ना as in text)म D1 11 अमोघं तै(D1 त)जसं नाम —^{d}) D11 परम (hypermetric) (for पर) Ś1 -मर्दनं (for -कर्षणम्)

19 ^{a}) D4 T3 Cg सौम्यास्त्रं (for सोमास्त्र) D1 सशर D4 T3 शीतल D12 शशिर (for शिशिर) —D11 om 19^{bc} —^{b}) Ś1 D1 3 5 7 9 12 तथा त्वाष्ट्र D14 T1 2 G1 3 4 M1 3 4 त्वष्टुर(M3 before corr °ष्टा)स्त्र G2 त्वष्टुमस्त्र (for त्वाष्ट्रमस्त्र) Ś1 Dt D1 3 5–9 12 T2 3 सुदा(D6 before corr °वा)रुण D4 सुकामन M4 वृथाकर (for सुदामनम्) —^{c}) D1 G3 M1 2 दारण च M4 दारुणास्त्र (for दारुण च) Ś1 D5 12 भवस्यापि D4 गभस्त्यस्त्र (for भगस्यापि) —^{d}) Cg शीतेषु (as in text) D4 अति, G3 M2 अपि (for अथ) Dt D6 मानवं Ś1 D5 12 रौद्रमस्त्र तथापि(D5 °थैव)च, D1 3 7 9 रौद्रमस्त्रमथापि वा (D1 च) D11 त्वाष्ट्र*द्रमथापि वा —After 19 D2 reads 12^{c}–16 (16^{ef} r) D3 reads 12^{c}–14 (om 13^{cd}) while D7 reads 12^{cd} —After 19 D4 ins श्रीमते रामानुजाय नम

20 ^{b}) M3 (after corr *sec m* as in text) कामरूप, Cg as in text (for कामरूपान्) —^{c}) D6 गृहा* D4 परमोदार M4 गृह्णीष्व नरशार्दूल —For 20 Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 subst (D3 7 read after 14)

693* एतानि कामतेजासि कामरूपबलानि च ।
गृहाण चाररूपाणि प्रीतात्माहं ददामि ते ।

[(l 1) D1 2 9 राम (for काम) D2 दिव्यानि (for -तेजासि) D3 7 गृहाण नरशार्दूल (for the prior half) D2 3 7 9 धराणि (for -बलानि)]

—After l 1 D7 ins

694* गृहाण चाररूपाणि ददामि मनुजाधिप ।

21 ^{a}) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 अथासौ(Ś1 D5 12 °स) Cg as in text (for स्थितस्तु) D3 प्रमुखो D14 [अ]वाङ्मुखो (for प्राङ्मुखो) M4 अथ पूर्वामुखो भूत्वा —^{b}) D7 वरमुनिस् (by transp) T1 तथा (for तदा) D9 शुचि प्रयतमानस —^{c}) G4 रामस्य (for रामाय) —^{d}) D9 (with hiatus) अस्त्रज्ञानम् Cg k t as in text (for मन्त्रग्रामम्) D4 T3 अनुस्मरन् (for अनुत्तमम्) Ś1 D5 11 12 दिव्यास्त्रग्राममुत्तम —After 21 Dt D4 6 8 11 14 S (except M4) Cv m g k t *ins*

695* सर्वसंग्रहणं येषां दैवतैरपि दुर्लभम् ।
तान्यस्त्राणि तदा विप्रो राघवाय न्यवेदयत् ।

[(l 1) D14 T2 M3 एषा G1 ह्येषा G3 4 तेषां (for येषां) M3 देवैरपि सुदुर्लभ (for the post half) —(l 2) T2 तथा (for तदा)]

22 ^{a}) Ś1 D3 5 7 9 11 12 तस्य तु मुनेर् (by transp) D1 2 जपतस्तस्य च मुनेर् —^{b}) D14 विश्वामित्रस्तु(sic) —^{cd}) D4 G1 महास्त्राणि M4 दिव्यानि (for सर्वाणि) G1 खे तदा (for राघवम्) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 अभ्युपेयुर्महाभागमस्त्राणि नर(Ś1 D5 12 मुनि)पुगव

ऊचुश्च मुदिता रामं सर्वे प्राञ्जलयस्तदा ।
इमे स्म परमोदार किंकरास्तव राघव ॥ २३
प्रतिगृह्य च काकुत्स्थः समालभ्य च पाणिना ।
मानसा मे भविष्यध्वमिति तान्यभ्यचोदयत् ॥ २४
ततः प्रीतमना रामो विश्वामित्रं महामुनिम् ।
अभिवाद्य महातेजा गमनायोपचक्रमे ॥ २५

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे षड्विंशः सर्गः ॥ २६ ॥

---

23 ^{ab}) D9 तु, G3 प्र (for च) D14 T1 2 G1 सर्वे रामं (by transp) D9 प्रांज***स —^{c}) M4 वयं (for इमे) Dt D4 8 च, M4 हि (for स्म) Dt पर*** (for परमोदार) —^{d}) D14 राघवं (for राघव) —For 23 Ś1 D1–3 5 7 11 12 subst

696* ऊचुश्च रामं सर्वाणि प्राञ्जलीनि नृपात्मजम् ।
इमानि स्म महोदार किंकराणि तवानघ ।

[(1 1) D1 3 तु (for च) D11 [आ]मन्य (for राम) —(1 2) Ś1 च, D2 3 7 11 स्मो (for स्म) D11 महाबाहो (for महोदार) D1 इमान्यस्त्राण्यहो वीर (for the prior half) Ś1 D5 12 [ह]ह (Ś1 च) सुव्रत (for तवानघ) D11 वीर किं करवामहे (for the post half)]

—After 23 Dt D4 6 8 T3 ins

697* यद्यदिच्छसि भद्रं ते तत्सर्वं करवाम वै ।
ततो रामः प्रसन्नात्मा तैरित्युक्तो महाबलैः ।

24 ^{a}) Cm g प्रतिगृह्य Ś1 D5 12 Cr °गृह्णीन्त, D1 °तु, D14 °लभ्य च (for प्रतिगृह्य च) —^{b}) D4 T3 समालभ्य, Cr m g k t समालभ्य (as in text) D11 स (for च) —^{d}) D4 6 G3 M2 तान् (for तानि) T3 [भ]** (moth eaten) दयत्, Ck as in text —For 24^{cd} Ś1 D1 3 5 7 11 12 subst

698* सर्वाणि मे मानसानि भवन्त्वित्यभ्यभाषत ।

[D5 ते (for मे) D1 3 7 मन स्थानि (for मानसानि) D1 11 भवतेति D2 भवति तु (for भवन्त्विति)]

On the other hand M4 subst

699* स्मृत्वा हि मां भजेथेति शशास परमद्युतिः ।

25 ^{a}) D4 प्रीतिः (for प्रीत) M4 तान्यवाप्य ततो रामो —^{c}) D4 महातेजो, G1 महाबाहो (for °तेजा) —For Sarga 26 Ñ V B D10 13 subst

700* (1) { प्रभातायां तु शर्वर्यां विश्वामित्रो महामुनिः ।
प्रहसन्राममाभाष्य मधुरं वाक्यमब्रवीत् ।

(2) { तुष्टोऽस्मि राम भद्रं ते कर्मणानेन वै ।
प्रीतिदायं च दास्यामि सर्वाण्यस्त्राण्यशेषतः ।
यान्यहं वेद्मि काकुत्स्थ पात्रं तेषां मतोऽसि मे ।
ब्रह्मास्त्रं प्रथमं राम दिव्यमेतद्ददामि ते ।
त्रयाणामपि लोकानां पिण्डितानां भयावहम् ।

(4^{cd}) { तथैव दण्डमस्त्रं ते प्रनासहारकारकम् ।
ददामि राम शत्रूणां येनाधृष्यो भविष्यसि ।

(5^{ab}) { धर्मास्त्रं च महाबाहो कालकल्पं ददामि ते ।
कालास्त्रमपि चासह्यं ददामि दयितं प्रभो ।

(5^{cd}) विष्णुचक्रं च ते दिव्यमिन्द्रचक्रं च दुर्जयम् ।

(6) { वज्रमस्त्रं च दुर्धर्षं शैलं शूलवरं तथा ।
अस्त्रं ब्रह्मशिरश्चोग्रमैषीकं च ददामि ते ।
शाकरास्त्रं च दीप्तास्यं गृहाणेदं मयोद्यतम् ।
गदाद्वयं चाप्रतिमं गृहाणारिभयावहम् ।

(7^{cd}) कौमोदकीं चाप्रतिमां तथेमां लोहितामुखीम् ।

(8^{cd}) धर्मपाशं तथैवास्त्रं कालपाशं च दुर्जयम् ।

(9) { वारुणं चापि ते पाशं ददामि परमार्चितम् ।
शुष्कार्द्रे चाशनी राम गृहाणेमे मयोद्यते ।

(10) { पैनाकमपि चैवास्त्रमस्त्रं नारायणं तथा ।
आग्नेयमपि चासह्यं वायव्यं च ददामि ते ।

(11) { प्रमर्दनं प्रमथनं तथैवारिविदारणम् ।
अस्त्रं हयशिरश्चैव कूटास्त्रं चापराजितम् ।

(12) { शक्ती च द्वे गृहाणेमे बलामतिबलां तथा ।
तथैव कालमुसलं कङ्कालमथ किङ्किणीम् ।

(15) { प्रस्वापनं मोहनं च स्तम्भनं च ददामि ते ।
वर्षणं शोषणं चैव तथैवारिनिकृन्तनम् ।

(16^{ab}) मदनोन्मादने चैव कन्दर्पदयिते विभो ।

(14^{cd}) गन्धर्वास्त्रं तथैवेदं मोहनं च ददामि ते ।
तेजोद्युतिहरं सौरं शत्रुपक्षप्रतापनम् ।

(16^{cd}) रुधिरामिषपैशाचं कौबेरं च ददामि ते ।
राक्षसं चापि शत्रूणां श्रीद्युतिप्राणनाशनम् ।
मूर्छनं तापनं चास्त्रं कम्पनं चापि कर्षणम् ।

(17^{cd}) संवर्तमपि चावर्तं मौसलं च ददामि ते ।

(18) { सत्यं चैवानृतं चास्त्रं महामायास्त्रमेव च ।
अमोघं तैजसं चैव परतेजोऽपकर्षणम् ।

(19) { सोमास्त्रं शिशिरं नाम त्वाष्ट्रं चारिव्यथाकरम् ।
मानवं चास्त्रमजितं दैत्यं दानवमेव च ।

(20) { एवमादीनि चान्यानि ददामि दयितोऽसि मे ।
गृहाणैतानि भक्तस्त्वमस्त्राणि नृवरात्मज ।

(21) { अथासौ प्राङ्मुखो भूत्वा शुचिर्मुनिवरस्तदा ।
ददौ रामाय सुप्रीतो मन्त्रग्राममनुत्तमम् ।

(22) { जपतोऽथ मुनेस्तस्य मन्त्रग्राममशेषतः ।
उपतस्थुर्महास्त्राणि मूर्तिमन्ति नृपात्मजम् ।

(23) { ऊचुश्चैनं ततोऽभ्येत्य तान्यस्त्राणि समन्ततः ।
प्राञ्जलीनि महाबाहो शाध्यस्मानिति राघवम् ।

(24) { तान्यवेक्ष्य ततो रामः समालभ्य च पाणिना ।
मा भजध्वं स्मृतानीति सर्वाण्येवाभ्यभाषत ।

(25) { तान्यवाप्य ततो रामो विश्वामित्रं महामुनिम् ।
प्रणिपत्य यथान्यायं गमनाय मनो दधे ।

[Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 ins some lines of 700*, so their variants are also given in the notes along with the above given MSS —(l. 1) Ñ V B (except B1) D10 13 read l 1 as 1^{ab} in Ś1 V3 च (for तु) B1 अथ ता रजनीं व्युष्टां (for the prior half [cf v l 1^{a}]). —(l 2) V2 स° (for प्रहसन्) —(l 3) B3 तुष्टोऽसि, B4 प्रीतोऽस्मि (for तुष्टोऽस्मि) V1 om, B2 D13 हि, B3(m. also) 4 च (for [अ]ति) D13 ते (for वै) —(l 4) V2 प्रीतिदान B2 तत्त्वत (for [अ]शेषत) —For ins in B3 see below —Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 subst l 5–9 for 3 and 4 —(l. 5) Ś1 V2 4 D1–3 5 7 12 वेद (for वेद्य) B3(m also) 4 सर्वाणि (for कात्स्न्यं) V2 पात्रो Ñ1 V2 4 B4 ह्येषा, Ñ2 D10 एषा, B1 ह्येष (for तेषा) Ñ2 V4 यतो (for मतो) V4 हि (for ऽसि) B1 न (for मे) V1 गमिष्यमि (for मतोऽसि मे) Ś1 D1–3 5 7 9 12 13 पात्रभूतोऽसि मे मत (D5 9 12 13 यत), B3 (m also as in B4) पात्रमेवागतोऽसि मे (for the post half) —(l 6) Ś1 D1–3 5 7 9 12 परम (for प्रथम) Ś1 V2 D1–3 5 7 9 12 अस्त्र (for एतद्) V3 ददानि —(l 7) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 सर्वेषाम् (for त्रयाणाम्) Ś1 D1 5 9 11 12 एव, V2 चाथ (for अपि) Ś1 V1 2 D1–3 5 7 9–13 पी(V1 D° 7 10 प)डिताना (for पिण्डिताना) Ś1 V2 B4 D5 11–13 भयापह —D7 transp l 8 and 9 —(l 8) V4 तथैवेदमस्त्र ते (submetric) (for the prior half) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 इदमस्त्र महा(Ś1 D5 12 महद्, D9 °स्त्रमह)घोर(Ś1 D1 5 9 12 °श्रेष्ठ)ददामि रघुनन्दन (D2.3 7 तव राघव) —(l 9) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 सर्वदा (D2.3 7 °था) Ñ1 V3 ददानि (for ददामि) V4 शत्रूनां, B1 D11 शत्रूणां (for शत्रूणा) D9 जेता (for येन) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 [अ]जेयो (for [अ]धृष्यो) B1 3 (m also) D5 7 11 भविष्यति —(l 10) V3 धर्मास्त्रम् D13 धर्मार्थं (for धर्मास्त्र) D13 ददानि —B1 om (hapl) from ते in l 10 up to ददामि in l 11 —(l 11) Ñ V2 3 B2 3 D13 ददानि Ñ1 V B1 4 D13 विभो (for प्रभो) —(l 12) Ñ2 B3 4 D13 °वज्र, D10 इंद्रमस्त्र (for इन्द्रचक्र) B2 मु (for च) B1 दारुण (for दुर्जयम्) —(l 14) V2 ऐषीकं, B4 एशिक (for ऐषीक) Ñ1 V2 3 B3 D13 ददानि —Ś1 D1–3 5 7 11(marg) 12 ins l 15 after 7^{ab} —(l 15) Ś1 शांकरास्त्र D2 प्र (for च) and [इ]म (for [इ]द) Ś1 D1 3 5 12 ममो(D3 °हो)द्यत, D13 °दित (for मयोद्यतम्) —(l 16) V1 2 4 B3 (m as above) [अ]नि (for [अ]रि) Ñ1 मयामया° (ditto), B1 भयकर (for भयावहम्) —(l 17) V2 तथैतां, B4 lacuna (for तथेमां) V4 लोहिश्मुखीं —(l 18) V2 4 धर्मपाशम् (for °पाशं) Ñ2 B3 (m also as above) D10 तथा चान्य (for तथैवान्य) —(l 19) B3 दारुण (for वारुण) Ñ V2.3 B2 3 D13 ददानि (for ददामि) B1 °न्द्रुत (for परमाद्भुतम्) —(l 20) Ñ1 V1 4 (with hiatus) अदनी, V2 वासदी, B3 वाद्यानी (for वारुणी) B3 (before corr) गृहाण मे (for गृहाणेमे) D13 मयोदिते —(l 21) Ñ1 B1 देवास्त्रम्, V2 पिनाकम्, B3 (m मैनास्त्रम्) दैवास्त्रम् (for पैनाकम्) V3 अथ (for अपि) Ñ1 B2 नादेयम्, V3 पैशाचम्, B1 पैनाकम् (for चैवास्त्रम्) Ñ2 D10 om (hapl) अस्त्र B1 तदा (for तथा) —(l 22) V2 ते, D13 वा (for च) V3 श्रेष्ठ (for [अ]सह्य) V2 3 B2 3 (m also) D13 ददानि (for ददामि) D13 च (for ते) —After l 22, B3 reads l 28, prior half of l 29 and the post half of l 24 repeating them in their proper place —B3 repeats l 23 consecutively B4 reads l 23 after l 27 —(l 23) D10 प्रमर्दने B3 (first time) प्रथमन (for प्रमथन) B3 (first time *sup lin*) -सु° (for विदारणम्) —(l 24) V2 हयशिर (for °शिरम्) V2 वैर, V3 चैव (for चैत्र) —(l 25) V3 B (B3 m also) D13 (note the hiatus) अमोघा विजया (B3 °य) तथा (for the post half) —D11 subst l 26 for 12^{cd} —(l 26) B3 (m also as above) °मतुल (for कालमुसल) V1 किंकर्णी —(l 27) Ñ2 V2 3 B2.3 D13 ददानि (for ददामि) —After l 27, B4 reads l 23 —B4 om l 28 —(l 28) Ñ1 विकृतन, V2 विकर्तन, V3 -निषूदन, V4 -विवर्तन, B1 विदारण (for निकृन्तनम्) —For ins see below —(l 29) V2 3 B3 (second time) °नोन्मादन, V4 °नाम्लादन (for मदनोन्मादने) Ñ2 °प्रभो, V3 -दयित°, V4 °तथा, D13 -दयिताद्युभौ (for -दयिते विभो) —(l 30) B1 गाधर्वास्त्र V4 [अ]त्र (for [इ]द) Ñ1 मोह* Ñ1 V2 3 B2 3 D13 ददानि —V2 om l 31 and 32 B2 repeats l 31 after l 35 (after the lines of 13 and 14^{ab}) —(l 31) V1 3 4 B2 (second time) °कर (for प्रतिहर) Ñ1 V3 4 शौर, B1 4 D10 छोर, B2 (second time) सौम (for सौर) D13 तेनोभ्याहरण चैवम् (for the prior half) D13 अरि (for शत्रु) B3 (second time) सवशत्रु निवर्हण (for the post half) —D11 ins l 32 and 33 after 16^{ab} —(l 32) Ñ V3 D10 11 रुधिराभिषाद (Ñ1 °द) (hypermetric) V1 B2 (before corr as above) रक्ताभिषाद, B3 रुधिराभियत्र (sic) (for रुधिराभिष) Ñ V3 B2 3 (m as above) D13 °ददानि ते, D11 मानव तथा (for च ददामि ते) —(l 33) V4 रक्षमा (for राक्षस) Ñ1 V4 B1 सैन्याना, D11 दैत्याना (for शत्रूणा) V2 धृर्ति (for धृति) Ñ2 B3 (m as above) स्मृति, D10 om (for प्राण) —D11 ins l 34 after 16 —(l 34) B1 तादन (for तापन) D11 [अ]पि (for [अ]त्र) Ñ1 V1 2 B3 (m also) D11 [अ]रि°, V4 B4 [अ]वि°, B1 नि°, D13 [अ]रि कपन (for [अ]पि वर्षणम्) —D13 om l 35 —(l 35) Ñ1 V1 2 4 B D10 मौद्गल, V3 मौसल (for मौसल) Ñ V2–4 (V4 m also) B2 3 ददानि (for ददामि) —After l 35 B2 ins the lines of 13 and 14^{ab}, then repeats l 31 (for lines of 13 and 14^{ab} in B2 cf v l 13 and 14) —(l 36) B4 शान्तं (for चान्य) V4 [अ]नूनान्त्र च —(l 37) V1 अमोघ Ñ1 V1 B1 तैजस, V4 चौजसं (for तैजसं) —(l 38) B2 सौमास्त्र (for शैमास्त्र) Ñ1 B1 3 4 D13 °र नाम V2 °रान्त्र च (for शिशिर नाम) V3 त्वाष्ट्रं, B4 चाष्ट्र (for त्वाष्ट्र) Ñ1 B4 चापि, V4 चापि (for चारि) V2 दाष्ट्रं चाविषयाकर (sic) (for the

२७

प्रतिगृह्य ततोऽस्त्राणि प्रहृष्टवदनः शुचिः ।
गच्छन्नेव च काकुत्स्थो विश्वामित्रमथाब्रवीत् ॥ १
गृहीतास्त्रोऽस्मि भगवन्दुराधर्षः सुरैरपि ।
अस्त्राणां त्वहमिच्छामि संहारं मुनिपुंगव ॥ २
एवं ब्रुवति काकुत्स्थे विश्वामित्रो महामुनिः ।
संहारं व्याजहाराथ धृतिमान्सुव्रतः शुचिः ॥ ३

post half) —(l 39) Ñ1 मान* V4 °वस्त्रमजिन, B3 (m also as above) मानवास्त्रान् चारिनिन (for the prior half) Ñ1 V2 4 B1 4 दैत्य (for दैत्य) V2 -दानवनाशन —(l 40) B4 [अ]स्त्राणि (for [अ]न्यानि) V2-4 B1-3 D13 ददानि (for ददामि) —(l 41) V2 तानि, V4 [इ]मानि (for [ए]तानि) B1 च नृपात्मज —(l 42) V3 B1 तथा (for तदा) —B1 om (hapl) from the post half of l 43 up to the prior half of l 44 —(l 43) Ñ2 मन्त्रग्रामम्, V4 B2 (m also as above) अस्त्र°, D13 चास्त्र° (to avoid hiatus) (for मन्त्रग्रामम्) —V3 om l 44 and 45 —(l 44) V4 (with hiatus) अस्त्रग्रामम्, B4 तास्त्रग्रामम् (sic) (for मन्त्रग्रामम्) B3 विशेषत (for अशेषत) —(l 46) B3(m also) 4 तथा (for ततो) V2 4 [ऽ] येन्य, B4 [ऽ]भ्ये * (for ऽभ्येत्य) D13 ऋजुश्च राममभ्येत्य (for the prior half) Ñ* समन*, V2 समन्त्र (for समन्तत) —For ins see below —(l 47) V2 साध्यताम्, V3 सा*स्मान् (for शाध्यस्मान्) —(l 48) V2 [आ]विद्य, V4 [आ]विश्य (for [अ]वेक्ष्य) —(l 49) V2 मा भुजत°, V4 मा भजध्वसतीनीति (sic) D10 मां मारध्वसतानीति (sic) (for the prior half) V3 [अ]वभापत (for [अ]भ्यभापत) —(l 50) Ñ1 [अ]वे*, V2 [आ]वाप्य V4 [अ]वाप्त (for [अ]वाप्य) —(l 51) D13 यथान्याय्य (for °न्याय) V2 3 मति (for मनो)]

—After l 4 B3 ins

701* गृहाण तानि यत्तुभ्यं दिव्यान्यस्त्राण्यशेषत ।

—After l 28 B3 ins

702* घर्षणे रोषण चैव संतापनविलापने ।

—After l 46 B3 ins

703* दर्शयित्वा च रूपाणि स्वकीयानि पृथक्पृथक् ।

Colophon —*Kaṇḍa name* Ś1 Ñ2 V4 Dt D10 11 om V1 2 B आदि°, D1 3 अयोध्या°. —*Sarga name* Ś1 D8 अस्त्रग्रहणं, Ñ1 V1 2 4 B1 2 4 अस्त्रग्रामप्रदानं, Ñ2 B3 अस्त्र दानं, V3 विश्वामित्रादस्त्रग्रामप्राप्ति, D1-3 7 अस्त्रप्रदानं, D5 अस्त्रग्रहणं, D10 अस्त्रदर्शनं, D11 अस्त्रसहारज(र्जृ?)भकप्रदानं, D13 सहस्र(?)ग्रहण —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 V1 4 B1 4 D3 5 12 om Ñ2 B2 3 D9-11 30 V3 32 V2 29 Dt D4 6 8 14 S 27 D1 7 21, D2 22 D13 इत्यार—रामा—बालकाण्डे—नाम वि—सर्गः (dash indicates lacuna) —After colophon G1 2 4 conclude with श्रीरामाय नमः G3 श्रीमते रामानुजाय नमः M3 श्री – –म

27

1 T2 begins with श्रीरामचन्द्राय नमः —[a]) M3 प्रतिलभ्य, Cm g k as in text (for प्रतिगृह्य) —[b]) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10 12 13 M4 दिव्यानि प्रीत(B1 2 4 D3 7 °ति) मानस (D3 7 °थ), D11 दिव्यान्यप्रतिमानि स —[c]) Ś1 D5 12 इव, V4 D3 एव (for एव) Ś1 Ñ V B D2 3 5 7 10-13 तद्वा(Ñ V B D10 13 °तो) रामो, D1 G1 2 M1 [अ]थ°, T3 द्वि°, M4 महाबाहुर् (for च काकुत्स्थो) —[d]) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 उवाच ह, D9 °ब्रुवन्, T3 यदा°, M4 अभाषत (for अथाब्रवीत्)

2 [a]) V4 द्वि, D5 [ऽ]पि, D13 [ऽ]सि, Ck as in text (for ऽस्मि) D5 भगवान् —[b]) D4 T3 सुरासुरै (for सुरैरपि) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 M4 अजेयस्त्रिदशैरपि —[c]) Ś1 D1-3 5 7 11 1* अथ(D2 °पि)चै(Ś1 D5 वै)षां, Ñ V B D10 13 तु(V1 2 B4 च) समेतेषां, D6 त्वहमि**, M4 अहमि° (for त्वहमिच्छामि) —D13 om from 2[d] up to the prior half of 704* —[d]) Dt D6 8 Ct संहारान्, Cr g as in text (for संहार) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-12 वक्तु(D1 कर्तु)मर्हसि, T3 °सत्तम (for मुनिपुंगव) ❀ Cm संहारो नाम प्रयुक्तस्यास्त्रस्य मन्त्रविशेषेण पुन स्वाधीनीकरणम् । ❀

3 D13 om 3[ab] (cf v l 2) M1 repeats 3[ab] as in text in brackets —[a]) M4 तथा (for एव) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-12 इत्युक्तवति रामेथ (Ś1 D1 2 5 7 11 12 °तु, D3 °ति [sic]) —[b]) Dt D6 8 M4 -तपा, D4 T3 -यशा, D9 G1 3 M3 -मना (for मुनि) —[c]) Dt D6 8 संहारान्, Cv k as in text (for संहार) —[d]) D9 धृतिमान् (for धृतिमान्) —For 3[cd], Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 subst

704* आचचक्षे परमास्त्राणां सरहस्य निवर्तनम् ।

[D13 om the prior half (cf v l 2) Ś1 D2 3 5 7 12 उवाच तु (D5 12 च) Ñ1 illeg D1 आचष्टे (for आचचक्षे) Ś1 D5 12 संहारं च D2 संहारस्य (for सरहस्यं) D5 निवर्तना (sic) (for निवर्तनम्)]

All cont, while M4 ins after 3 :

705* उक्त्वा संहारमस्त्राणां रामायामिततेजसे ।
ददौ मन्त्र जृम्भकाणां वशीकरणमुत्तमम् ।

[Ś1 D1-3 5 7 12 om l 1 —(l 1) B3 संहारमेवानां, Ñ -तेजसा (for -तेजसे) —(l 2) Ś1 D5 12 मन्त्रं, V3 चार्थं (for मन्त्रं) Ś1 Ñ V B D2 10 11 12 M4 -जृम्भ (D11 °क)मस्त्रं (for जृम्भकाणां), M4 आर्यन्तिरमुत्तमं]

सत्यवन्तं सत्यकीर्तिं धृष्टं रभसमेव च ।
प्रतिहारतरं नाम पराङ्मुखमवाङ्मुखम् ॥ ४
लक्षाक्षविषमौ चैव दृढनाभसुनाभकौ ।
दशाक्षशतवक्त्रौ च दशशीर्षशतोदरौ ॥ ५
पद्मनाभमहानाभौ दुन्दुनाभसुनाभकौ ।
ज्योतिषं कृशनं चैव नैराश्यविमलावुभौ ।
यौगन्धरहरिद्रौ च दैत्यप्रमथनौ तथा ॥ ६
पित्र्यं सौमनसं चैव विधूतमकरावुभौ ।
करवीरकरं चैव धनधान्यौ च राघव ॥ ७
कामरूपं कामरुचिं मोहमावरणं तथा ।
जृम्भकं सर्वनाभं च सन्तानवरणौ तथा ॥ ८

4 For 4–8 Ś1 N V B D1 3 5 7 10–13 M4 subst 708* —^{a}) D9 °वन्त (for सत्यवन्त) —^{b}) D4 T3 G1 4 दृष्ट, G2 M1 2 धर्ष्टं, G3 द्दिष्ट (for धृष्ट) T3 भवनम् (for रभसम्)

5 *Cf* v l 4 and 8 —^{a}) Dt G1 3 M2 लक्ष्या(M2 °क्षा)लक्षा(G1 3 °क्ष्या)विमौ, D8 लक्षालक्ष त्रिपमौ (hyper metric) D9 लक्षालक्षसमौ (after corr as in Dt) T3 लक्ष्या° (for लक्षाक्षविषमौ) G3 [अ]पि (for [ए]व) —^{b}) M1 -सुराभकौ (for -सुनाभकौ) —^{c}) D8 -तश° (by metathesis) D9 -दशवक्त्रश (for -शतवक्त्रौ) —^{d}) D9 दशशीर्षं शितोदरौ, G3 °दका (sic)

6 *Cf* v l 4 and 8 —^{a}) D8 धर्मनाभ-, G3 °नाभं (for पद्मनाभ) G3 °नाभं (for -महानाभौ) —^{b}) G1 दु*नाभ (for दुन्दुनाभ) ॐ Ck नाभ इति नामैकदेशे नामग्रहणम्। दुन्दुभिनाभ इति यावत्। ॐ Dt D8 स्व° D6 -स्वभावकौ (for -सुनाभकौ) —^{c}) D4 °न (sic) (for ज्योतिष) Dt D6 8 शकुन, D4 कृतिनं, D9 कृथन, T2 कृचनं, T3 कृनिक G2 M1 क्रशनं, M2 क्रयन, M3 क्रधनं (for कृशनं) —^{d}) D9 नैरस्या (sic) (for नैराश्य) —G4 om (hapl) 6^{e}–7^{b} —^{e}) D9 M1 2 यो°, G1 सौ° (for यौगन्धर) Dt D4 8 9 T3 G1 3 M2 विनिद्रौ D6 -सनिद्रौ (for -हरिद्रौ) —^{f}) G2 प्रयमनौ (for प्रमथनौ) G3 (before corr) तदा (*for* तथा) *D6 9 T2 M3* मत्त(*M3* नैद्र)प्रशमनौ तथा (T3 °नावुभौ) —After 6 Dt D8 ins

706* °गुचिबाहुर्महाबाहुनिष्कलिविरचस्तथा।

Dt D8 cont D4 6 9 14 T G1 3 M1–3 all Cs ins after 6

707* सार्चिर्माली धृतिर्माली वृत्तिमान्रुचिरस्तथा।

[Dt D4 6.8 9 14 G1–3 M3 Cr सार्चि (for सार्चिर्) *Dt D8* धृतिमाली D6 °मौली, G1.3 महामाली, G2 M1 °चाली (for धृतिर्माली) Dt कुचिरस् (for रुचिरस्) T2 तदा (for तथा) G1 वृत्तिर्गंरुचिरस्तथा, G2 M1 वृत्तिमान्वृतस्तथा (for the post. half)]

7 Cf v l 4 and 8 G4 om 7^{ab} (cf v l 6) D9 om (hapl.) 7–8^{b} —^{a}) D4 पित्रीयं (hypermetric) D14 T1 2 M3 पित्रं, T3 चित्रं G3 चंद्र (for पित्र्यं) Dt D6 9 सौमनसदा (for सौमनसं) —^{b}) M1 repeats 7^{b} after 7^{c} *D14* (*before corr*) वैधूत, *T2 G1 2 M1*(*both times*) 2 विधूम (for विधूत) —After 7^{b} (second time), M1 *ins.* करणीं कारणीं चैव —^{c}) Dt D6.9 करवीरं रतिं, D4 °वनीं, D14 परवीरकनि, T1 2 G2 M1 °कर्णि, T3 °करी, G1 °करीं, M2 °कन (for करवीरकर) —^{d}) D4 T3 धनधान्ये

8 *D9 om* 8^{ab} (cf v l 7) —^{b}) D14 T1 2 G2 4 M1 3(*inf lin sec m* before corr as in text) मोहन मारण तथा —^{c}) Dt D6 8 9 (after corr) सर्पनाथं च, D14 om G4 सर्पनाभ° (for सर्वनाभ च) —^{d}) Dt D6 8 9 पथान(D9 [before corr]वद्दाम)वरु(D9 °चर)णौ तथा, D4 T3 G1 3 M2 सधान(G1 M2 °दार)वरु(T3 °र)णौ तथा (G3 °णावुभौ) —For 4–8 Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 M4 subst

708* सत्यवाक्सत्यकीर्तिश्च धृष्टो रभस एव च।
(4^{cd}) प्रणीपातरसो नाम अवाङ्मुखपराङ्मुखौ।
धृपार्यो धृपकर्मा च रेणुक पुरन्दक ।
(5^{cd}) दशाक्षो दशवक्त्रश्च शतशीर्ष शतोदर ।
(6^{ab}) पद्मनाभो महानाभ सुनाभो दुन्दुभिस्वन ।
ज्योतिभानु क्रय कम्भो मकर मकरोऽङ्गदी।
(6^{ef}) युगन्धरस्तथानिद्रो भेत्ता प्रमथन स्थिर ।
चक्र सौमनसश्चैव विधूममकरावुभौ।
(7^{cd}) धरो धन्य कुण्डधरो रतिभूतनिरेव च।
कामरूपी कामरुचिर्मोह आवरणस्तथा।
(8^{cd}) जम्भक स्वणनाभश्च स्यन्दनो वारगिस्तथा।

[(*l 1*) *Ś1 V2–4 B2.3* (*m also*) सत्यवान् (*for* सत्यवाक्) V1 अधृष्टो (hypermetric), V3 धृष्णो, V4 दृशो, B3 (m also) दृष्टो (for धृष्टो) Ś1 *D5 11 12* दृष्टा(*D11* °ष्टो *D13* °ष्टा) रभस्तथैव च D2.7 दृष्टो जभस्तथैव च, D13 दृष्टे दमस्तथैव च, M4 सृष्टो भरत एव च (for the post half) —(*l* 2) Ñ2 V4 D2.7 -वशो D3 -वचो (for रसो) V4 D10 रान (for नाम) Note hiatus between the two halves V1 स्ववाङ् (to avoid hiatus) (for अवाङ्) M4 पराङ्मुखोवाङ्मुखश्च प्रतिपातनमेव च —(l 3) Ś1 D1–3 5 7 12 विपाको V1 M4 धृताभो (for धृतान्धो) Ś1 D5 11 12 विश्व°, D1 3 7 रिप° (for धृपकर्मा) V4 धृतभार्यो धृपकर्मा (for the prior half) Ñ2 वेणुक V3 वेतुप (for रेणुक) V1 V2.3 B1 2 (m also) °नय D1–3 7 च प्रभा नम (D2 °स्त: [sic]) D10 °पिक M4 प्रतभा नभ (for पुरन्दक) *Ś1 D5 11 12* नैंगे नाम प्रमेनम (*D11* °लोमन) (*for* the post half) —(l 4) Ś1 V1 D2 -वक्त्र V3 -वक्त्रा, D13 दंष्ट्र (for -वक्त्र) Ś1 V1 2 D5 12 दशशीर्षो (V1 2 °ष),

रामं प्राञ्जलयो भूत्वाब्रुवन्मधुरभाषिणः ।
इमे स्म नरशार्दूल शाधि किं करवाम ते ॥ ११
गम्यतामिति तानाह यथेष्टं रघुनन्दनः ।
मानसाः कार्यकालेषु साहाय्यं मे करिष्यथ ॥ १२
अथ ते राममामन्त्र्य कृत्वा चापि प्रदक्षिणम् ।
एवमस्त्विति काकुत्स्थमुक्त्वा जग्मुर्यथागतम् ॥ १३
स च तान्राघवो ज्ञात्वा विश्वामित्रं महामुनिम् ।
गच्छन्नेवाथ मधुरं श्लक्ष्णं वचनमब्रवीत् ॥ १४
किं न्वेतन्मेघसंकाशं पर्वतस्याविदूरतः ।
वृक्षषण्डमितो भाति परं कौतूहलं हि मे ॥ १५

M4 विश्वामित्र तपोधन (for the post half) —(l 3) M4 तदा (for तथा) B1 om (hapl) from न to पु Ñ2 कुम्भकान् (for first जम्भकान्) V2 4 विश (V4 °*), M4 नृप (for रिपु) D10 भनकान् (for जम्भकान्) —(l 4) Ñ2 B3 4 D10 13 ह्रीते, M4 °पि (for ते हि)]

—After 10 Dt D1 6 8 9 14 S (except M4) (Cm g k t comm on l 2 only) ins

713* केचिदङ्गारसदृशा केचिद्धूमोपमास्तथा ।
चन्द्रार्कसदृशा केचित्प्रह्वाञ्जलिपुटास्तथा ।

[(l 1) T3 धूम्रोपमास्तदा —(l 2) D6 T3 बद्धाञ्जलि (for प्रह्वाञ्जलि) D14 T3 -पुटस्थ (for -पुटास्) T3 M2 तदा (for तथा)]

11 a) Ñ V B D10 13 M4 ऊचु, G2 राम (sic) (for रामं) D1 7 9 प्राञ्जलयो Ñ V B D10 13 M4 राम, D11 सर्वे (for भूत्वा) —b) Ñ V B D10 13 M4 तदा (for [अ]ब्रुवन्) M4 भाषिणं Ś1 D1-3 5 7 11 12 प्राबु(D1* °बु)वन्मधुराक्षर —c) B1 इति (for इमे) Ñ2 B3 (m also as in text) D10 हि, V1 om B2 ते D1 3 7 स्मो (for स्म) Cm g k t इमे स्म (as in text) Ñ V B D10 13 M4 वशगा राम (for नरशार्दूल) —d) Ś1 D1 3 5 7 11 12 ब्रूहि, Cm g k t as in text (for शाधि) V V1 2 4 B D10 13 M4 न(V1 *) श्यामि(D10°*)ति स्थितान्(M4 °ता), V3 नस्त्वमिहागतान्, D1-3 5 11 किं करवामहे (D5 °नम [sic]) (for किं करवाम ते) —After 11 B3 (m) D13 ins

714* जृम्भकान्प्रणताञ्छ्रष्टा स्वकराल्लसमुपस्थितान् ।

[B3 वदतान् (for रथान्) B3 समुपस्थितान्]

12 D4 14 T1 2 G1 4 M3 Cv transp 12ab and 12cd D11 repeats 12ab from तानाह and the prior half of 715* up to यथा after स्त्विति in 13c —a) Ś1 D1 2,5,7 11 (both times) 12 सदान् (for आह) —b) Ś1 D1-2,5,7 11 (both times) 14 माह(D1 °हु [sic])राघव (for रघुनन्दन) —c) T3 G1 मनसा Cg k t as in text (for मानसा) —d) T3 त sup lin sec m —For 12cd, Ś1 D1-3 5 7 11 12 subst

715* मनसा मे यथाकालं महाकार्यं करिष्यथ ।

[D11 (both times) म (for मनसा) D2,7 °चन D5 °तो (for कालं) D1 2,7 ये (for °कार्यं) D1 °स (sic) D2,7 ° (sic) (for करिष्यथ)]

while Ñ V B D10 13 subst for 12

716* गम्यतां स्वागतं वोऽस्तु कृत्यकाल उपेष्यथ ।
स्मृता मामुपतिष्ठध्वमिति रामोऽभ्युवाच तान् ।

[(l 1) V4 च (for वो) Ñ1 B2 -काले, V4 -काल°, B4 काम (for -काल) Ñ1 illeg V1 °लव (sic) V4 D13 °ता (for उपेष्यथ) —(l 2) V3 स्मृते (for स्मृता) V4 हि, B4 D13 [अ]पि (for इति)]

13 Ñ V B D10 13 इत्युक्त्वा (Ñ B2 °क्ता) Cg as in text (for अथ ते) D3 [आ]सत्रा (sic) (for [आ]मन्त्र्य) —b) D3 श्त्वा, D4 T3 त च, D5 भूत्वा (for कृत्वा) Ñ2 V B2 4 D5 8 10 12 13 G2 3 M1 2 4 चापि, B3 चारि, D4 T3 कृत्वा, D11 चैव (for चापि) Ñ1 प्रदक्षिण (sic) D9 13 प्रदक्षिणा (for प्रदक्षिणम्) —c) After स्त्विति in 13c, D11 repeats from तानाह in 12a up to यथा in 715* Ñ V B D10 13 चैवोक्त्वा (for काकुत्स्थम्) —Ñ1 repeats d consecutively —d) Ñ V B D10 13 प्रति (for उक्त्वा) —After 13 M3 (inf lin sec m) ins

717* प्रणम्य शिरसा रामं सर्वे समतविक्रमाः ।
ततस्तु रामः काकुत्स्थः शासनाद्ब्रह्मवादिनः ।
लक्ष्मणाय च तान्सर्वान्रहस्यान्महाबलान् ।
अस्त्राणामुपसंहारान्गुरोर्धाम्नान्यलीयम ।
सौमित्रये ददौ रामो मन्त्रग्राममनुत्तमम् । [5]

14 a) M4 गतान् (for स च) M1 दृष्ट्वा (for ज्ञात्वा) Ś1 D1-3 5 7 9 12 गतासु ता(D7 या)सु विद्यासु, Ñ V B D10 13 तान्विसृज्य(V4 B3 [m also] विसर्ज्य)ततो (B4 यथा, D10 ततो)रामो, D11 गतु तेषु सर्वेषु M3 (sec m)म ताञ्ज्ञिविश सहर्षे (before corr as in text) —D11 reads 14c–15 in marg —c) D13 एव (for एव) Ś1 D1-3 5 7 11 12 °काकुत्स्थ (D11 °त्स्थ) V V1 B D10 13 पुनरास्थं, D5 [अ]थ काकुत्स्थ (for [अ]थ मधुर) —d) Cg श्लक्ष्णं (as in text) Ñ V B D10 13 मधुराक्षरम्, T3 M3 हृद्य° (for श्लक्ष्णं वचनम्)

15 D11 reads 15 in marg (cf v l 14) —a) Ś1 B4 D1-5 7 12,13 स्वे, V V B1-3 Dt D6 8-11 13 एतत्, T3 चैतन्; M1,2 न्विदं, M4 न्वेव (for न्वेतन्) ... Cg किं न्विति । Ck किं स्यादित्यादि । ... B4 मप (for मेघ) M4 -संकाशा (for -संकाशं) —b) V3 पर्वतस्य (for पर्वतस्य) Ś1 V2,3 D2,10 विदूरत (for [अ]विदूरत) —c) Ś1 M4 -षण्ड, D1 D3 4 8 C -षण्डम् D1 2,5 11 1 -षण्ड T3 -षण्ड Cm k as in

8 दर्शनीयं मृगाकीर्णं मनोहरमतीव च ।
8 नानाप्रकारैः शकुनैर्वल्गुभाषैरलंकृतम् ॥ १६
9 निःसृताः स्म मुनिश्रेष्ठ कान्ताराद्रोमहर्षणात् ।
अनया त्ववगच्छामि देशस्य सुखवत्तया ॥ १७
सर्वं मे शंस भगवन्कस्याश्रमपदं त्विदम् ।
संप्राप्ता यत्र ते पापा ब्रह्मघ्ना दुष्टचारिणः ॥ १८

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे सप्तविंशः सर्गः ॥ २७ ॥

---

text (for ०षण्डम्) Ś1 D1-3 5 7 11 12 14 T G2 M1 4 इवा° (for इतो भाति) —d) Ś1 D1-3 5 7 11 12 M4 मुने (for पर)

16 a) Ś1 D5 12 मनोज्ञं च, D1 3 7 मृग चैव, G1 3 M4 मुनिश्रेष्ठ (for मृगाकीर्णं) D11 दर्शनीयतमं चापि —b) D9 14 T1 2 G2 4 M1 2 °रमम् (for मनोहरम्) Ś1 D1-3 5 7 12 G1-3 M4 मम चाति(G1 3 M4 °चैव)मनोहर (M4 °रम), D11 सर्वेषा च मनोहर —c) Ś1 D5 12 प्रभावै (for प्रकारै) —d) Ś1 D1 2 5 7 11 12 °वाग्भिर्, D3 °वल्गिर्, D14 T1 2 G2 4 M1 4 °नादैर्, Ct as in text (for वल्गुभाषैर्) —For 15c-16 Ñ V B D10 13 subst

718* वनमाभाति सुमहत्कस्यैतदमरद्युते ।
आभाति रमणीयं हि वनमेतन्मनोहरम् ।
निनादितं वल्गुवाग्भिर्नानामृगगणायुतम् ।

[(1 2) V2 3 °रम (for मनोहरम्) —(1 3) V2 3 °वल्गिर् (for वल्गुवाग्भिर्) V2 D13 ०गणैर्युत, V4 B1 ०गणान्वित (for ०गणायुतम्)]

17 a) V1 निसृत्या (sic) (for निःसृता) Ś1 V2 D1-5 7 9 (before corr) 12 स्मो, V3 सु (for स्म) D11 नर° (for मुनिश्रेष्ठ) M3 निस्सृतास्ममुनिश्रेष्ठ —b) D2 करालाद् (for कान्ताराद्) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10-13 लोम (D11 लोकम [hypermetric]), Cg t as in text (for रोम) —c) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 अने(B4 °*)नैव, G1 3 °हि (for अनया तु) Ś1 [अा]शु, V1 D3 7 च, D5 12 [अ]थ, D9 [अ]पि (for [अ]व) Ś1 V3 4 B1 4 D1 3 5 7 9 11-13 ०गच्छाम All Cs अवगच्छामि(as in text) M4 अनेनाभ्युप° —d) M4 रमणीयता all Cs as in text (for सुखवत्तया) Ś1 Ñ V B (B3 m also) D1-3 5 7 9-13 देशोय सु(Ś1 V4 D1 9 स)सु(V2 D3 11 °मु)खोदय (Ś1 Ñ2 V3 B3 D10 °खावह, V4 °खोदय)

18 a) Ñ V B D10 13 सुव्यक्त (V3 व्यक्त [submetric]) चापि भवत —b) Ñ V B D10 13 सिद्ध, M4 न हि (for कस्य) Ś1 D5 12 महद्, Ñ V1 2 B D1 3 7 10 11 13 वय, V3 स्वयं, V4 च यत्, M4 तव (for त्विदम्) ⊛ Cv इदं पूर्वं कस्य इदानीं कस्येत्येतत्सर्वं शंस । ⊛ —c) V2-4 B3 D10 T3 संप्राप्तौ (V2 °सं [sic]) all Cs as in text (for संप्राप्ता) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 कुत्र, D13 अत्र (for यत्र) Ñ V B D10 13 T3 तौ पापौ (V2 सिद्धन्) D11 ते पा*, G2 ते तापा (sic) (for ते पापा) —d) Ś1 D1-3 5 7 11 12 T3 M4 यज्ञघ्ना (T3 °घ्नौ) Dt ब्रह्म* (lacuna), Ck t as in text (for ब्रह्मघ्ना) Ś1 D1 2 5 11 12 ०राक्षसा, D3 7 चेतस, T3 ०चारिणौ (for चारिण) Ñ V B D10 13 यज्ञविघ्नकरौ तव —After 18, Ś1 D1-3 5 7 11 12 ins

719* त्वत्कोपनिहता पूर्वं निहन्तव्या मया हि ते ।,

while Dt D4 6 8 9 14 S all Cs ins

720* तव यज्ञस्य विघ्नाय दुरात्मानो महामुने ।
भगवन्घोररूपास्ते मांसशोणितभोजना ।
भगवंस्तस्य को देशः सा यत्र तव याज्ञिकी ।
रक्षितव्या क्रिया ब्रह्मन्मया वध्याश्च राक्षसा ।
एतत्सर्वं मुनिश्रेष्ठ श्रोतुमिच्छाम्यहं प्रभो ।	[5]

[M4 om 1 1 —(1 1) G2 M3 (before corr) विज्ञाय (for विघ्नाय) T3 तव यज्ञहनौ दुष्टौ (for the prior half) T3 G4 दुरात्मानौ D4 महामते (for °मुने) —All the above MSS (except G2 M1) om 1 2 —(1 3) G3 M1 कस्य, M4 न हि (for तस्य) D14 * देश G3 M1 देशोय, M4 [अ]य देश (for को देश) M4 यज्ञभू (for याज्ञिकी) —(1 4) M4 रक्षितव्यो मया (for रक्षितव्या क्रिया) D4 T3 M4 मम (for मया) —D9 14 T1 G4 M2 4 om 1 5 M3 reads 1 5 *inf lin sec m* —(1 5) T2 तत (for एतत्) G2 M1 सुव्रत (for [अ]हं प्रभो)]

Colophon D1 3.7 om (cont the Sarga) —*Kanda name* Ś1 Ñ1 V1 Dt D10 11 13 om V3-4 B आदि° —*Sarga name* Ś1 D5 12 विद्यासहाराम्र(D5 [before corr] विद्यासम्र)हण, Ñ V B D10 13 जृंभकप्रदानं (V3 prefixes रामाय and D13 suffixes ग्रहणं), D9 अस्त्रसंग्रहणं, D11 सिद्धाश्रमनिवास —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 V1 4 B1 4 D5 12 13 om Ñ2 B2 3 D9 10 31, V2 33 V3 30 Dt D4 6 8 14 S 28 —After colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः, G1 2 4 श्रीरामाय नमः, G3 श्रीमते रामानुजाय नमः, M2 श्री —म

२८

अथ तस्याप्रमेयस्य तद्वनं परिपृच्छतः ।
विश्वामित्रो महातेजा व्याख्यातुमुपचक्रमे ॥ १
एष पूर्वाश्रमो राम वामनस्य महात्मनः ।
सिद्धाश्रम इति ख्यातः सिद्धो ह्यत्र महातपाः ॥ २
एतस्मिन्नेव काले तु राजा वैरोचनिर्बलिः ।
निर्जित्य दैवतगणान्सेन्द्रांश्च समरुद्गणान् ।
कारयामास तद्राज्यं त्रिषु लोकेषु विश्रुतः ॥ ३
बलेस्तु यजमानस्य देवाः साग्निपुरोगमाः ।
समागम्य स्वयं चैव विष्णुमूचुरिहाश्रमे ॥ ४
बलिर्वैरोचनिर्विष्णो यजते यज्ञमुत्तमम् ।
असमाप्ते क्रतौ तस्मिन्स्वकार्यमभिपद्यताम् ॥ ५

28

1 ^{a}) Ś1 [आ]श्रमे राम (sic) D5 12 [आ]श्रमे रम्य, Cg as in text (for [अ]प्रमेयस्य) —^{b}) Dt D6 8 Cm t वचन, D11 तद्वचन (hypermetric) M4 वनं तत् (by transp) (for तद्वन) —^{cd}) Ñ V1 2 4 B D10 13 M4 आख्यातुम्, D6 व्याहर्तुम्, Cm k t as in text (for व्याख्या तुम्) Ś1 D1–3 5 7 11 12 आख्यातु मुनि(D5 12 नर)शार्दूल सर्वमेवोपचक्रमे —After 1 Dt D1 6 8 9 14 S (M4 subst for 2) all Cs ins

721* इह राम महाबाहो विष्णुर्देववर प्रभु ।
वर्षाणि सुबहूनीह तथा युगशतानि च ।
तपश्चरणयोगार्थमुवास सुमहातपा ।

[(l 1) M4 °बाहु (for महाबाहो) Dt D6 8 °नमस्कृत, D14 T2 3 M2 4 °वरप्रभु (for देववर प्रभु) —(l 2) M3 स बहूनि (for सु°) D4 [ए]व D6 [अ]त्र (for [इ]ह) M4 वर्षायुतान्यनेकानि (for the prior half) ✻ Cv इह तपश्चरणार्थ इहोवासेति इहशब्दद्वयस्य निर्वाह Cr इह तपश्चरणयोगार्थ इहोवासेति इहशब्दद्वयनिर्वाह, Cg केचिदिह इहशब्दद्वय पठन्ति तदा इह वने तत्रापि इह प्रदेश इत्यर्थ । Ck इह भूलोके इहाश्रमपदे Ct इह वने इह प्रदेशे । ✻ T3 तदा (for तथा) D9 [अ]युत (for युग) M4 [अ]पि (for च) —(l 3) D14 T1 2 G2 4 M1 तपसश्चर णार्थं हि (with hiatus) (for the prior half) G1 °मते, M2 स महा° (for सुमहातपा)]

2 ^{a}) V4 D13 अय (for एष) G3 M2 तस्य (for राम) —^{cd}) M3 सिद्धाश्रमम् G1 lacuna from ख्या to सि Ñ V B D3 9 10 13 यत्र, D4 T3 [अ]प्यत्र, Cg k t as in text (for ह्यत्र) Ś1 Ñ V B D1 2 5 10–13 °यशा, D3 7 जगपति, Cg k t as in text (for महातपा) —For 2 M4 subst 721* then ins l 1 of 723* —After 2 D11 ins. l 1 2 of 723*

3 ^{b}) Ś1 D1 2 5 11 12 राज्य (for राजा) D1 • 1• T3 M2 °चनो, D5 °चर्न, Cg as in text (for वैरोचनिर्) D2.6 9 G1 M4 बली (for बलि) —Ś1 D1 2.5 11 12 om 3^{cd} —^{c}) G4 M2 देवत (sic) (for दैवत) D9 विनिर्जित्य देवगणान् —^{d}) Dt D6 8 M4 सह, D9 चैव (for च स) —^{e}) Ś1 D1 2.5 11 1• कारस्य (for तद्राज्य) M3 त्रैलोक्यभोगान्बुभुजे —^{f}) Ś1 D5 12 निर्भय, D1 2 M4 निर्व्यथ, M2 विश्रुत (for विश्रुत) —After 3 Dt D4 6 8 T3 G1 ins

722* यज्ञ चकार बलवानसुरेन्द्रो महातपा ।

[Dt D6 8 सुमहान्, D4 मतिमान् (for बलवान्) Dt D6 8 °बल, D4 °बलि, G1 °बली (for महातपा)]

4 ^{b}) D9 सेन्द्रा (for देवा) D1 स्वर्ग°, D11 इन्द्र° (for साग्निपुरोगमा) —^{c}) Cg समागम्य (as in text) Ck समागत्य D1 2 5 12 [ऋ]षयश्च°, D11 विनीतास्ते (for स्वय चैव) T3 G1 3 M3 आगम्य(G3 °त्य)ऋषयश्चैव, M2 ऋषयश्च समागम्य —^{d}) D11 इद वच (for इहाश्रमे) —For 3 and 4 Ñ V (Ñ1 V1 4 om l 1 and 2 V2 3 om l 2) B D3 7 10 13 M4 (ins l 1 after 721* and subst l 5 6 for 4 only) subst while D11 ins l 1 2 after 2

723* विष्णुर्वामनरूपेण तप्यमानो महत्तप ।
त्रैलोक्यराज्येऽपहृते बलिनेन्द्रस्य राघव ।
अभिभूय हि देवेन्द्र पुरा वैरोचनिर्बलि ।
त्रैलोक्यराज्य बुभुजे बलोन्मादसमन्वित ।
ततो बलौ तदा यज्ञ यजमाने भयार्दिता । [5]
इन्द्रादय सुरगणा विष्णुमूचुरिहाश्रमे ।

[(l 1) D11 मान्व (for वामन) M4 तप्यते स्म (for तप्यमानो) —(l 2) B3 [ऽ]पकृते, D10 [ऽ]पहृते (for ऽपहृते) Ñ2 त्रैलोक्यराज्यप्रकृते (sic) B1 त्रैलोक्यराज्यविहिते (for the prior half) B1 बलेरिंद्रस्य —(l 3) D3 7 °भूतो (for अभिभूय) V2 च B1 स, B4 [इ]ह (for हि) D3 दैद्रते (sic) D7 दर्वेद्र (for देवेन्द्र) D3 वैरोचनो (for °चनिर्) —(l 4) D3 भक्त च, D7 मुक्त च (both sic) (for बुभुजे) V4 समाहित (for समन्वित) B1 बलोत्सेकसमन्वित, D3 7 बलाक्रो मलवान्युत (for the post half) —(l 5) V3 बलेस् (for बलौ) D13 तदता (sic) M4 तथा (for तदा) V3 यज्ञे (for यज्ञ) D3 7 तदा बलेर्मैहायज्ञे (for the prior half) D3.7 यजमान- D10 यनमानेन (hypermetric) (for यजमाने)]

5 In G1 from 1 24 1^{cd} up to 1 28 5 the original folio has been replaced by two new folios (*see m*) —^{a}) D1–3.7 M2 4 वैरोचनो V2 G1 (after corr *inf lin* as in text) विष्णु (for विष्णो) —^{b}) V1 यजति (for यजते) Ñ V B D10 13 M4 [अ]सौ महा(B2 महामहा

ये चैनमभिवर्तन्ते याचितार इतस्ततः ।
यच्च यत्र यथावच्च सर्वं तेभ्यः प्रयच्छति ॥ ६
स त्वं सुरहितार्थाय मायायोगमुपाश्रितः ।
वामनत्वं गतो विष्णो कुरु कल्याणमुत्तमम् ॥ ७
अयं सिद्धाश्रमो नाम प्रसादात्ते भविष्यति ।
सिद्धे कर्मणि देवेश उत्तिष्ठ भगवन्नितः ॥ ८
अथ विष्णुर्महातेजा अदित्यां समजायत ।
वामनं रूपमास्थाय वैरोचनिमुपागमत् ॥ ९
त्रीन्क्रमानथ भिक्षित्वा प्रतिगृह्य च मानतः ।
आक्रम्य लोकाँल्लोकात्मा सर्वभूतहिते रतः ॥ १०

[by ditto])बल (Ñ1 °यशा) (for यज्ञमुत्तमम्) —After 5^ab Ñ V B D10 13 M4 (M4 l 1 only) ins

724* कामद सर्वभूताना महर्द्धिरसुराधिप ।
त त्व वामनरूपेण गत्वा भिक्षितुमर्हसि ।
विक्रमास्त्रीन्महाबाहो दाता हि नियत स ते ।
भिक्षितो त्रिक्रमानेतास्त्रीन्वीर्यबलदर्पित ।
परिभूय जगन्नाथ तुभ्य वामनरूपिणे । [5]

[(l 1) V2 वसुधा° (for असुराधिप) —(l 2) V2 तत् (for त) —D13 om l 3 —(l 3) V4 विनय त, B1 तु° (for हि नियत) —(l 4) V2 3 दर्शितान् (for -दर्पित) —(l 5) Ñ1 B2 °पूज्य D13 न दास्यति (for परिभूय) V2 B1 जगन्नाथ (for °न्नाथ)]

—^c) Cg असमाप्ते (as in text) Ś1 D1–3 5 7 11 12 अपर्यवसिते, Dt D6 8 Ct °सवते, M1 4 °सक्रतौ (for असमाप्ते क्रतौ) —^d) Ś1 D5 11 12 M4 उपप°(D11 12 [after corr orig अभिपद्यता]°पा) D1–3 7 अवधार्यता (D2 °त [sic]) G1 सम°, G2 M1 प्रति°, Cg t as in text (for अभिपद्यताम्)

6 ^a) D3 य (for ये) D12 वा (for च) D1 [ए]वम् (for [ए]नम्) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 °र्वर्दति, M4 अति°, all Cs as in text (for अभिवर्तन्ते) —^b) Ś1 D2 3 5 7 12 M4 °स्तत°, D11 °श्र तत्त्रत, Cm g k t as in text (for °इतस्तत) —^c) D1–3 7 9 यत्र, M3 यस्य (for यच्च) M3 यच्च (for यत्र) D14 G3 M2 transp यच्च and यत्र D1–3 7 M4 च यावच (for यथावच) Ś1 D5 12 ये गत्वा य(D12 त)त्र याचते, D11 यत्र यच्चैव यावच —^d) D14 सर्वे (for सर्वं) Ś1 D5 12 transp सर्वं and तेभ्य

7 Ś1 om (hapl ?) 7 8^b —^a) D5 12 यत्र, T3 सर्वं (for स त्व) —^b) D1–3 5 7 11 महा, D12 यथा (for माया) D1–5 7 9 11 12 T3 G3 M2–4 Cg k °गत G1 °स्थित (for उपाश्रित) ⊛ Ct माया शक्ति तस्या योग सबधस्त माश्रित । ⊛ —^c) D7 ततो, D11 गततती (sic) G1 गते (after corr as in text) (for गतो) M4 repeats 7^cd after App 1 (No 6) with v l देव for विष्णो —For 5^c–7, Ñ V B D10 13 subst

725* ये ह्येनमभियाचन्ते लिप्समाना स्वमीप्सितम् ।
तान्कामैरीप्सितै सर्वान्योजयत्यसुरेश्वर ।
स त्वं त्रैलोक्यराज्यं नो हर्तं भूयो जगत्पते ।
दातुमर्हसि निर्जित्य विक्रमैर्भूरिभिक्षिमि ।

[(l 1) B1 यो (sic) (for ये) V1 लीप्स्य° (sic) (for लिप्समाना) Ñ V2 4 B2 4 समीप्सि(V2 °हि)त —(l 2) B1 तत् (for तान्) V1 अभीप्सितै (hypermetric) V4 इप्सितान् (for ईप्सितै) —(l 3) V2 सव (for स त्व) D10 त्रैलोक्ये (for त्रैलोक्य) Ñ2 V1 3 कुरु (for हृत) —V1 om l 4 —(l 4) V2 भूरितिस्रभि (for भूरिभिक्षिमि)]

—After 7 Dt D4 6 8 9 14 S all Cs ins a passage relegated to App I (No 6)

8 Ś1 V1 om 8^ab (for Ś1 cf v l 7) M4 om 8 —^a) Ñ1 illeg for ^a D12 अथ (for अय) B3 (m also) D3 राम (for नाम) —^b) Ñ V2–4 B D10 13 सिद्ध(B1 °द्धि)कर्मा, D1–3 5 7 11 12 त्व(D5 12 य)त्प्रसादा(D7 °*)द्, Cg as in text (for प्रसादात्त) —^c) Ś1 D12 देवेश —^d) Cm g k t उत्तिष्ठ (as in text) M3 °वान् (for भगवन्) Ś1 D5 12 प्रातिष्ठ(D12 प्रतिष्ठा [sic])द्भगवन्नि(D5 12 °वानि)-ति, D1–3 7 प्रातिष्ठतु (D2 °गुष्ट [sic])भवानित (D1 °तिनि) —For 8^c–11, Ñ V B D10 11(l 1 and 3 and 9–10 for 8^c–9^b and 11) 13 subst 727* —After 8 G1 M3 ins

726* एवमुक्तो हृषीकेश पीतवासा जनार्दन ।
सर्वज्ञस्तत्तथेत्याह काश्यपस्य तपस्यत ।

[(l 2) G1 ते (for तत्) M3 स पश्यत (for तपस्यत)]

9 Cf v l 8 and 11 —^a) M4 अथो (for अथ) D2 विष्णो (sic) (for विष्णुर्) Ś1 D1–3 5 7 12 M4 -योगी (M4 °गी), G1 -बाहुर् (for -तेजा) —^b) Dt स-जायत Ś1 D1 3 5 7 12 प्रविश्य रघुनन्दन, M4 जातोऽदित्या तदा प्रभु —^d) D5 12 M2 वैरोचनम् D1 2 उपागत —After 9 G1 and K(ed) (in parenthesis) ins a passage given in App 1 (No 7)

10 Cf v l 8 and 11 —^a) Dt D6 8 पदान्, Cg as in text (for क्रमान्) ⊛ Cl क्रम पदनिक्षेपम् । ⊛ Ś1 अपि (for अथ) Ś1 D1 3 5 7 11 12 याचित्वा, M3 भक्षित्वा (after corr sec m as in text) Cg as in text (for भिक्षित्वा) M4 पदानि त्रीणि° —^b) Ś1 D1–5 7 9 12 T3 G1 M3 4 वामन, Dt D6 8 मेदिनीं, D11 शाश्वत, G2 3 M1 2 मानद (for मानत) ⊛ Ck मानद इति । देवानां पूजापर ।⊛ —After 10^ab, D11 ins l 6-8 of 727* —^c) Dt D6 8 Ct लोकार्थी (D6 °र्थं), Cg as in text (for लोकात्मा) —^d) Dt D4 6 8 9 T2 M2 -लोक (for भूत)

महेन्द्राय पुनः प्रादान्नियम्य बलिमोजसा ।
त्रैलोक्यं स महातेजाश्चक्रे शक्रवशं पुनः ॥ ११
तेनैष पूर्वमाक्रान्त आश्रमः श्रमनाशनः ।
मयापि भक्त्या तस्यैष वामनस्योपभुज्यते ॥ १२
एतमाश्रममायान्ति राक्षसा विघ्नकारिणः ।
अत्र ते पुरुषव्याघ्र हन्तव्या दुष्टचारिणः ॥ १३
अद्य गच्छामहे राम सिद्धाश्रममनुत्तमम् ।
तदाश्रमपदं तात तवाप्येतद्यथा मम ॥ १४
तं दृष्ट्वा मुनयः सर्वे सिद्धाश्रमनिवासिनः ।
उत्पत्योत्पत्य सहसा विश्वामित्रमपूजयन् ॥ १५

11 Ś1 D1–3 5 7 12 om 11 —^{b}) G2 निशम्य (sic) (for °यम्य) —^{c}) D9 T3 G1 3 सुमहातेजाश्च (for स महा°) —^{d}) T2 चक्र° (sic) (for शक्रवश) —For 8^{c}–11, Ñ V B D10 13 subst, while D11 subst l 1 and 3 for 8^{c}–9^{b}, ins l 6-8 after 10^{ab} and subst l 9–10 for 11

727* तस्मिन्कर्मणि ससिद्धे तव सत्यपराक्रम ।
कश्यपस्य तु वीर्येण अदित्या गर्भसभव ।
एवमुक्त सुरैर्विष्णुर्वामन रूपमास्थित ।
वैरोचनिमुपागम्य त्रीनयाचत विक्रमान् ।
लब्ध्वा च त्रीन्क्रमान्विष्णु कृत्वा रूपमथाद्भुतम् ।
त्रिभि क्रमैस्तथा लोकानाजहार त्रिविक्रम ।
एकेन हि पदा कृत्वा पृथिवीं सोऽध्यतिष्ठत ।
द्वितीयेनाव्यय व्योम द्या तृतीयेन राघव ।
त च बद्धाञ्जलिं कृत्वा पातालतलवासिनम् ।
त्रैलोक्यराज्यमिन्द्राय ददावुद्धृत्य कण्टकम् ।

[(l 1) D11 सिद्ध कर्मणि तस्मिन्वै (for the prior half) B3 भव, D13 न च (for तव) Ñ2 B3 D11 13 °क्रम (D11 °म) (for सत्यपराक्रम) —All the above MSS (except B3) om l 2.—(l 3) D10 om (hapl) from the post half up to the prior half of l 5 D11 भगवान्रघुनदन (for the post half) —D11 om l 4 and 5 —(l 4) V4 °चनम् (for वैरोचनिम्) D13 °गत्य (for उपागम्य) Ñ1 B3 सक्रमान् V3 4 पद(V4 °दान्)क्रमान् (hypermetric) (for विक्रमान्) V2 B1 D13 त्रीनयाचत्स वि(D13 °त्पद)क्रमान् (for the post half) —(l 5) Ñ1 त्रीन्विक्रमान्, Ñ2 wrongly om क्रमान्, D13 °न्पदान् (for च त्रीन्क्रमान्) V2 पदानि त्रि क्रमन्विष्णु (for the prior half) Ñ1 illeg (for कृत्वा) —(l 6) B1 पदैस् (for क्रमैस्) Ñ2 V2 B2 4 D10 तदा (for तथा) V4 विष्णुर् (for लोकान्) —(l 7) V4 B4 [ऽ]भ्य° (for ऽध्यतिष्ठत) —(l 8) D11 [अ]प्यय (for [अ]व्यय) D13 तृतीयार्थं च (for द्या तृतीयेन) B1 तृतीयेन सुरालय (for the post half) —(l 9) V4 तथा, B1 य च, D11 तव (sic) (for त च) Ñ1 V4 B1 2 4 D11 बद्ध्वा बलिं B3 बद्ध्वा° (for बद्धाञ्जलिं) —(l 10) Ñ1 मित्राय (for इन्द्राय) V4 उद्धृतकटक]

12 ^{a}) Ś1 V2–4 B Dt D4 6 8 10 14 T1 3 Ct [ए]व, G1 3 M4 [ए]त (for [ए]ष) Ś1 °क्रातम्, Ñ V B D10 13 पूर्वाध्युषित (V1 2 °तम्, V3 °ता [sic]) (for पूर्वमाक्रान्त) —^{b}) Ś1 D14 (after corr as in text) आश्रम, T3 ह्याश्रम, M4 त्वाश्रम Ś1 °शने, Ñ V B D10 13 पुण्यकर्मणा, Cg as in text (for श्रमनाशन) —^{c}) D13 अद्य (for मया) Ś1 D2 5 12 तु°, V4 D3 7 भक्त्यापि (by transp) (for [अ]पि भक्त्या) All MSS (except T1 2 G2 4 M1) [ए]व, Cg k as in text (for [ए]ष) —^{d}) Ś1 D12 M2 [उ]पसेव्यते, Ñ V B D4 10 11 13 G3 निषेव्यते, G1 [उ] पयुज्यते, Cm g k as in text (for [उ]पभुज्यते)

13 ^{a}) Dt D6 8 Ct एनम्, T3 वामन, G1 M3 एतद्, G4 एवम्, Cm g k as in text (for एतन्) Ś1 D1–3 5 7 9 12 अत्र ते राक्षसा राम, M4 एतत्तदाश्रमपद —^{b}) Ś1 D1 2 5 7 9 12 मम ये (Ś1 D5 ते), D3 समये (for राक्षसा) M4 राक्षसौ विघ्नकारिणौ —^{c}) Ś1 D1 5 9 12 ते त्वया, D2 3 7 त्वया ते, D11 त्वया च, T3 तत्र°, M4 यत्र° (for अत्र ते) —^{d}) D11 M4 हतव्यौ दुष्टचारिणौ —For 13, Ñ V B D10 11 (l 1 for 13^{ab} only) 13 subst

728* अत्र तौ राक्षसौ वीर यज्ञविघ्नकरौ मम ।
हन्तव्यौ स्वेन वीर्येण त्वया नरवरात्मज ।

[(l 1) Ñ2 B3 D10 तत्र D13 यत्र (for अत्र) D11 राम (for वीर) Ñ1 illeg V2 °कर्मविधौ (for यज्ञविघ्नकरौ) —(l 2) B4 शरवर्षेण D13 येन° (for स्वेन वीर्येण) V4 वररूपा° (for नरवरात्मज)]

14 ^{a}) M4 अभि (for अद्य) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 एवमे(V1 4 B1 °तदे, D1 2 °तमे, D3 7 12 °नमे)वाभि(V1 °व हि)गच्छाम (D10 pr m marg °वानिपृच्छाम) —D10 om (hapl) 14^{b}–15^{a} —^{b}) Ñ V B D11 13 सिद्धा(V4 स्थित्वा)श्रमपद वय (V3 विधौ, V4 च यत्, D11 वर, D13 मम) —^{c}) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 11 13 M4 स्वयम्, D6 सिद्ध, D9 तथा, G3 तव, Cm g k t as in text (for तद्) D1–3 7 आश्रममिद (D3 7 °म) Ś1 Ñ V1 3 4 B D1–3 5 7 11 12 राम, V2 चापि, D13 नाम, G4 तौ तु (for तात) —^{d}) Ś1 D1 5 12 तवा(D5 °था)प्येष, B1 तथा°, G3 यथा ह्येतत् (for तवाप्ये तद्) V2 सुखी, G3 तथा, Cm g k t as in text (for यथा) D2 यथा तव तथा मम, D3 7 यथा मम तथा तव —After 14, Dt D4 6 8 9 14 S (D4 9 14 S om l 1 Cg comm on l 2 3, Ct on l 3 only) ins

729* इत्युक्त्वा परमप्रीतो गृह्य राम सलक्ष्मणम् ।
प्रविशन्नाश्रमपद व्यरोचत महामुनि ।
शशीव गतनीहार पुनर्वसुसमन्वित ।

[(l 2) D4 T3 स प्रविश्य M4 प्रविशस्तु (for प्रविशन्). —(l 3) M4 शुक्राश्च (for पुनर्व°)]

15 D10 om 15^{a} (cf v l 14) —^{a}) V4 B4 D2 3 7 तान् (for त) M4 transp त and दृष्ट्वा Ś1 D1–3 5 7 12

20 27 19 यथार्हं चक्रिरे पूजां विश्वामित्राय धीमते ।
तथैव राजपुत्राभ्यामकुर्वन्नतिथिक्रियाम् ॥ १६
मुहूर्तमथ विश्रान्तौ राजपुत्रावरिंदमौ ।
प्राञ्जली मुनिशार्दूलमूचतू रघुनन्दनौ ॥ १७
अद्यैव दीक्षां प्रविश भद्रं ते मुनिपुंगव ।
सिद्धाश्रमोऽयं सिद्धः स्यात्सत्यमस्तु वचस्तव ॥ १८
एवमुक्तो महातेजा विश्वामित्रो महामुनिः ।
प्रविवेश तदा दीक्षां नियतो नियतेन्द्रियः ॥ १९
कुमारावपि तां रात्रिमुषित्वा सुसमाहितौ ।
प्रभातकाले चोत्थाय विश्वामित्रमवन्दताम् ॥ २०

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे अष्टाविंशः सर्गः ॥ २८ ॥

M4 ऋषय सर्वे, Ñ V1–3 B1–3 D11 [अ]भ्यागत दूरात्, V4 [अ]भ्यागमन्दूरात्, B4 [अ]भ्यागतान्दूरात्, D13 स्वागत दूरात् (for मुनय सर्वे) —D10 reads 15^{bcd} in marg —^{b}) Ś1 D5 12 तद्, D2 7 तथा, D3 illeg (for सिद्धा) —^{c}) G1 उत्लुत्योत्लुत्य, Cg k t उत्पत्योत्पत्य (as in text) Ś1 D1 5 12 प्रत्युद्गम्य यथान्याय, Ñ V B D2 3 7 10 11 13 प्रत्युद्गम्य महा मानं(D2 3 7 [before corr °बाहो] °नो)

16 ^{a}) G4 यथार्थं, Cg यथार्हं (as in text) Ś1 D1–3 5 7 11 12 कृत्वा पूजा यथान्याय —^{b}) D1 धीमत, D2 7 धर्मत, D3 illeg (for धीमते) —For 16^{cd}, Ś1 D1 3 5 7 12 subst

730* काकुत्स्थयोरपि तथा पूजा चक्रुर्महर्षय ।

[D3 ककुत्स्थ*रपि Ś1 D5 12 तदा (for तथा)]

—For 16 Ñ V B D10 13 subst, while D11 subst l 2 only for 16^{cd}

731* प्रविष्टाय ददुश्चास्मै पाद्यार्घ्यासनसत्क्रियाम् ।
रामलक्ष्मणयोश्चापि सत्क्रियां प्रददुर्द्विजा ।

[(l 1) Ñ1 B2 (marg) तत° V3 च दत्त्वास्मै, V4 °त्तस्मै (for ददुश्चास्मै) V2 प्रददुश्चोपविष्टाय (for the prior half) V1 2 B1 पाद्यार्घासन V4 पाद्यासन (submetric) (for पाद्यार्घ्यासन) B3 -सत्क्रिया (for -सत्क्रियाम्) —(l 2) Ñ1 illeg up to सत्क्रि]

17 ^{a}) Ś1 B1 D2 3 5 7 12 Cg इव, D1 तत्र, D9 M4 अपि (for अथ) D4 मुहूर्तमित्तविश्रान्तौ —^{b}) Ś1 D1 3 5 7 12 महाबलौ, M4 अनिंदितौ (for अरिंदमौ) Ñ V B D10 11 13 ततस्तौ(D11 तत्र तौ)रामलक्ष्मणौ —^{cd}) Ś1 D5 12 T2 3 (all sic) प्रानलिर् (for प्राञ्जली) Ś1 D5 12 उवाच मधुर वच; D1–3 7 ऊचतुर्मधुराक्षर (D1 °र वच) (for ^{d}) Ñ V B D10 13 त(V3 स)मूचतुर्मुनि(Ñ1 °र्द्विज)वर विश्वामित्र कृताञ्जली, D11 तमूचतुर्मुनिचि(व)र राघवौ मधुर वच

18 ^{a}) V3 प्रदिश (for प्रविश) —^{b}) D3 तेन (hypermetric) (for ते) B4 -सत्तम (for पुगव) —^{c}) G4 M2 Cg k t सिद्धि (for सिद्ध) Ś1 V4 B4 D5 12 तु Ñ V1–3 B1–3 D1–3 7 10 11 13 [अ]स्तु, Cg k as in text (for स्यात्) —^{d}) M4 wrongly repeats चस्तव in वचस्तव Ś1 D1–3 5 7 12 सत्यमेवास्तु ते(Ś1 D5 12 मे)वच, Ñ V B D10 11 13 स(V2 सु)सिद्धे(D13 °विदे) तव कर्मणि, Cg k t as in text (for ^{d})

19 ^{a}) Ñ V B D10 11 13 तयोरेतद्वच श्रुत्वा —After 19^{a} D11 ins the post half of l 1 and prior half of l 2 of 732* —^{b}) Ñ1 V B2 °मना, Ñ2 B3 (m also as in text) D10 13 °त्मनो, Dt D6 8 14 T1 2 G2 4 M2 4 °नृपि (for महामुनि) —^{cd}) D4 ततो (for तदा) Cg k t नियतो (as in text) Ñ V B D10 11 13 भाद्दिदे(V °विवे)श तथेत्युक्त्वा दीक्षा तदहरेव(D11 तदेह्येव [sic])तु (Ñ B2 3 D10 च) —For 19 Ś1 D1–3 5 7 12 subst

732* रामस्य तु वच श्रुत्वा दीक्षा सहृष्टमानस ।
जग्राह स महातेजा विश्वामित्रो महामुनि ।

[D7 transp l 1 and 2 —(l 1) D1 3 7 वचन (for तु वच) —D11 ins from the post half of l 1 up to the prior half of l 2 after 19^{a} D1–3 तां दीक्षामनसूयया D7 दीक्षामनुसमूयथा (sic) (for the post half) —(l 2) D1–3 7 प्रविवेश D11 °सु (for जग्राह स) D3 om (hapl) from the post half up to 20^{c}]

20 D3 om 20^{abc} (cf v l 19) —^{a}) Dt D6 8 G3 M2 Cv r m t इव, T1 2 अथ (for अपि) D3 प्राप्य (for रात्रिम्) D12 repeats चपि ता रात्रिम् Ñ V1 3 4 B D10 11 13 रामोपि ता तत्र निशाम् (B1 नि*), V2 रामोपि रजनीं तत्र (with hiatus) —^{b}) B1 *पित्वा Ñ V B D10 11 13 सहलक्ष्मण, M2 रघुनदनौ (for सुसमाहितौ) Ś1 D1 2 5 7 12 अतिवाह्य (D1 सुखे सुप्य, D2 7 सुखसुप्य)समाहितौ —After 20^{c}, Dt D4 6 8 9 14 S (Cg k.t comm. on l. 2–3) ins

733* पूर्वां संध्यामुपास्य च ।
प्रशुची परमं जाप्यं समाप्य नियमेन च ।
हुताग्निहोत्रमासीनं

२९

अथ तौ देशकालज्ञौ राजपुत्रावरिंदमौ ।
देशे काले च वाक्यज्ञावब्रूतां कौशिकं वचः ॥ १
भगवञ्श्रोतुमिच्छावो यस्मिन्काले निशाचरौ ।
संरक्षणीयौ तौ ब्रह्मन्नातिवर्तेत तत्क्षणम् ॥ २
एवं ब्रुवाणौ काकुत्स्थौ त्वरमाणौ युयुत्सया ।
सर्वे ते मुनयः प्रीताः प्रशशंसुर्नृपात्मजौ ॥ ३

अद्य प्रभृति षड्रात्रं रक्षतं राघवौ युवाम् ।
दीक्षां गतो ह्येष मुनिर्मौनित्वं च गमिष्यति ॥ ४
तौ तु तद्वचनं श्रुत्वा राजपुत्रौ यशस्विनौ ।
अनिद्रौ षडहोरात्रं तपोवनमरक्षताम् ॥ ५
उपासांचक्रतुर्वीरौ यत्तौ परमधन्विनौ ।
ररक्षतुर्मुनिवरं विश्वामित्रमरिंदमौ ॥ ६

[(l 1) D9 G1 3 M2 सध्या पूर्वम् (by transp) D9 उपास्यत —D9 G1 2 4 M om (hapl) l 2 —(l 2) T3 Cg k जप्य (for नाप्य) D4 14 T1 2 G3 Cg स्पृष्ट्वे (G3 °ष्ट्वो) दक्षौ (T2 G3 °क)शुची जा (D4 14 T1 2 न)प्य (for the prior half)] —d) N V B D10 11 13 अवंदत, D3 अविंदता (for अवन्दताम्) —After 20 Ś1 D5 10 13 ins

734* इत्थं विनीय रजनीमथ तौ प्रभाते
कौतूहलेन धरणीरुहपङ्क्तिमुच्चाम् ।
पुष्पानता मृगगणैरभित प्रकीर्णां
पत्रोत्तरा ददृशतु प्रमदाकुलाक्षौ ।

[(l 1) L (ed)धरणीं (for रजनीम्) —(l 2) L (ed) धरणीं सह (for धरणीरुह) —(l 3) D5 12 °नतां (for पुष्पानता) Ś1 प्रकीर्णे (for प्रकीर्णां) —(l 4) D13 पत्रांतरां (for पत्रोत्तरा) D5 12 13 हर्षाकुलाक्षौ (submetric)]

Colophon —*Kanda name* Ś1 Ñ2 Dt D1 4 10 om. V (V1 before रामायणे) B D11 आदि°, D3 अयोध्या° —*Sarga name* Dt D4 6 8 14 S om Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9 10 12 सिद्ध(V3 विश्वामित्रा)श्रमनि(Ñ2 om नि)वास (V2 °वेश), D11 राक्ष(स)वध —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 N1 V1 4 B1 4 D3 5 11 12 om Ñ2 B2 3 D9 10 32, V2 34 V3 31 Dt D4 6 8 14 S 29 D1 7 22, D2 23 D13 काडे श्रम-नाम —After colophon T2 G1 2 4 conclude with श्रीरामाय नम , G3 श्रीमते रामानुजाय नम , M2 श्री   म

29

☞ For Sarga 29 Ñ V B D10 11 13 have a different version which is given at the end

1 a) D12 अद्या (sic) (for अथ) —b) Ś1 D1–3 5 7 12 महाबलौ (for अरिंदमौ) —c) D4 देशकालेषु, D6 T2 G4 M3(after corr *sec m* as in text) 4 देशकाले च Ś1 D1–3 5 7 9 12 देशं(D5 °श) कालं च (D5 तु) विज्ञाय, T3 G3 M2 तं तु (T3 तत्र) देवर्षिसकाशम् —d) D4 मुवतां (metathesis ?) Cm g k t as in text (for अब्रूता) Ś1 D1–3 5 7 9 12 व्याजह्रतुरिदं वच

2 a) G1 M4 ज्ञातुम् (for श्रोतुम्) D3 6 इच्छामो (for इच्छावो) M3 हुताग्निहोत्रमिच्छावो —b) D2 काल (for काले) —c) Ś1 D1–3 5 7 12 रक्षणीयाविती (D1 °तौ, D2 3 7 °ति), D14 T1 G1 सशिक्षणीयौ तौ, T2 सुशिक्षणीयौ तौ, T3 त सीक्षणीयौ तौ (sic), Cm g k t as in text (for सरक्षणीयौ तौ) Dt D6 8 ब्रूहि (for ब्रह्मन्) —d) Ś1 D5 7 12 स क्षण , D1 (marg gloss स क्षणो म अतिवर्तेत न लुप्यते (प्येत) तथा कार्यं) 3 स क्षण , D2 रक्षण, D9 त क्षण, M3 तत्क्षण , Cv m g k t as in text (for तत्क्षणम्)

3 a) T3 ब्रुवौ तौ (for ब्रुवाणौ) Ś1 D1–3 5 7 12 ब्रुवतोस्तु (D1 °रे) तयोरेव(D5 12 °च) —b) T3 त्वरमाणा (sic) (for °माणौ) Ś1 D5 12 हृष्टयो परिपृच्छतो , D1 3 7 हृष्ट(D1 °च) यो प्रयुञ्जतो —c) M3 (after corr *sec m* as in text) सर्व (for सर्वे) D4 तु, Ck as in text (for ते) Ś1 प्रीत्या (for प्रीता) —d) D12 प्रससतुस् (sic), T3 प्रशदसुर् (sic) Cv r m g k as in text (for प्रशशसुर्) Ś1 D1–3 5 7 12 तयोर्वच , D14 नृ * ~ * (for नृपात्मजौ)

4 D2 om 4 —b) Dt D4 8 9 M3 4 रक्षता, D6 रक्षतौ, T2 रक्षितौ, T3 रक्षिता, G1 रक्ष्यता, G3 4 रक्षेता, Cg as in text (for रक्षत) G1 इति (for युवाम्) Ś1 D5 12 तिष्ठता वत्स यत्रितौ, D1 3 7 स्थीयता(D3 °ता) वत्स यत्रितौ —c) D9 दीक्षा (for दीक्षां) Ś1 D1 3 5 7 12 दीक्षागतो हि भगवान्. —d) T2 M4 मौनत्व Cm g k t as in text (for मौनित्वं) Ś1 D1 3 5 7 मुनिरेष यथाच(D1 °ब)ल , D12 मुनिरेष महाबल

5 a) Cg तौ (as in text) Ś1 D1–3 5 7 12 तेषा, D4 T3 तौ च (for तौ तु) —b) Ś1 D1–3 5 7 12 अतिष्ठता (for यशस्विनौ) —c) Dt D8 9 12 M3 अनिद्र, D14 om (for अनिद्रौ) —d) T3 M3 तपोधनम् (for तपोवनम्) Ś1 रक्षमाणौ तपोनिधिं, D1 3 7 रक्षमाणौ तपोवन(D3 °ने), D5 12 रक्षमणौ तपोधन

6 Ś1 D1 3 5 7 12 om 6 —a) M3 उवासा , Cm g as in text (for उपासां) —b) T2 यत्तौ, Cm g t as in text (for यत्तौ) G1 धार्मिकौ, Cg k t as in text (for धन्विनौ) —c) D4 T2 G1 मुनिं(G1 °निर्) वीरौ (for मुनिवर) —d) Dt D8 मारिंदम

अथ काले गते तस्मिन्षष्ठेऽहनि समागते ।
सौमित्रिमब्रवीद्रामो यत्तो भव समाहितः ॥ ७
रामस्यैवं ब्रुवाणस्य त्वरितस्य युयुत्सया ।
प्रजज्वाल ततो वेदिः सोपाध्यायपुरोहिता ॥ ८
मन्त्रवच्च यथान्यायं यज्ञोऽसौ संप्रवर्तते ।
आकाशे च महाञ्शब्दः प्रादुरासीद्भयानकः ॥ ९
आवार्य गगनं मेघो यथा प्रावृषि निर्गतः ।
तथा मायां विकुर्वाणौ राक्षसावभ्यधावताम् ॥ १०
मारीचश्च सुबाहुश्च तयोरनुचरास्तथा ।
आगम्य भीमसंकाशा रुधिरौघानवासृजन् ॥ ११
तावापतन्तौ सहसा दृष्ट्वा राजीवलोचनः ।
लक्ष्मणं त्वभिसंप्रेक्ष्य रामो वचनमब्रवीत् ॥ १२
पश्य लक्ष्मण दुर्वृत्तान्राक्षसान्पिशिताशनान् ।
मानवास्त्रसमाधूताननिलेन यथा घनान् ॥ १३

---

7 a) T3 रते (sic) Cg t as in text (for गते) M4 षष्ठे (for तस्मिन्) —b) Ś1 D1 (marg gloss समारब्धे) -3 5 7 [उ]पकल्पिते, Dt D6 8 9 तथागते, D1• [उ]पकल्पते, Cv p ससागता (for समागते) M4 तस्मिन्नह्नि गतागते —Ś1 D1 3 5 7 13 om 7c–8b —c) D9 सामित्रम् (for सौमित्रिम्)

8 Ś1 D1 3 5 7 12 om 8ab (cf v l 7) D9 om 8cd —c) G2 M2 तदा (for ततो) Ś1 D2 7 वेदीं, D1 4 5 1• वेदी (for वेदिः) D3 तपोवेदी —d) Ś1 D1 2 7 सोपाध्याय (for सोपाध्याय) Ś1 ससामगा, D1 समाहिता, D2 7 समाहित, D3 -समाहित(ः), D5 -ससामगा, T2 पुरोहितौ, T3 पुरःसरा, G2 पुरोहिता (for पुरोहिता) D13 सोपाध्याया समासमा (sic) All Cs gloss उपाध्याय and पुरोहित almost alike —After 8 Dt D4 6 8 14 S Cg k t ins

735* सदर्भचमसस्रुका ससमित्कुसुमोच्चया ।
त्रिश्वामित्रेण सहिता वेदिर्जज्वाल सर्त्विजा ।

[(l 1) M1 सगर्भ (sic) (for सदर्भ) G3 चमसि (sic) (for -चमस) —(l 2) G• महता Ck मडिता (for सहिता)]

9 b) D1 T3 M4 Cm °यं, G1 राज्ञो°, M2 °वै (for यज्ञोऽसौ) Cm k t सम्प्रवर्तते (as in text) Ś1 D1 5 7 12 यज्ञ (D5 °ज्ञ) समभिवर्तते (D1 °त) D2 यज्ञ समभिवर्तित, D3 यज्ञ समनि(भि)वर्तते —c) D6 [अ]त्र, G4 M2 तु, M3 4 सु (for च) Ś1 Dt D1 महा (for महाञ्) D3 राष्ट्र (for शब्द) —d) Ś1 D1-3 5 7 12 भयकर (for भयानक)

10 a) D1 (marg gloss) आवृत्य, D7 आचार्य(sic) (for आवार्य) D1 3 गमनं, D1• गगने, G1 गगनौ(sic) (for गगन) Ś1 D1 3 5–7 12 T1 मेघा, T2 G1 M3 मेघौ Cv r m g k as in text (for मेघो) —b) D9 प्रावर्षे (for प्रावृषि) Ś1 D2 3 5 7 चाभवन्, Dt D6 8 दृश्यते, D1 चाभवेत्, D12 वा भवेत्, T1 निर्गता T2 G4 M3 4 निर्गतौ, T3 ग नैति G1 नर्दित, Cg k as in text (for निर्गत) —c) D1 यथा M2 3 ततो, Cg k t as in text (for तथा) D 3 माया (for मायां) Ś1 D1 3 5 7 12 प्रकुर्वाणौ (for विकुर्वाणौ) —d) T3 अध्य°, Cg k t as in text (for अभ्यधावताम्)

11 b) D1 तेषां (for तयोर्) D1 3 7 चानु°, D1• T1 (sic) अनुचरस् (for अनुचराम्) D14 T1 2 G2 4 M1 च ये T3 सदा (for तथा) —c) M3 4 आगत्य (M4 °ता) (for आगम्य) Ś1 D1 2 5 12 °निहादा (D2 °दान्), D3 7 °निहाद, D4 T3 मेघ°, Cg as in text (for भीमसकाशा) —d) D14 °रौघम् (for रुधिरौघान्) Ś1 (sic) D7 °सृनत्, T3 अपा°, Cm t अवासृजन् (as in text) —After 11 Dt D4 6 8 9 14 S (Cm k t corm on l 1 and 3 Cg on l 3 only) ins

736* सा तेन रुधिरौघेण वदिर्जज्वाल मण्डिता ।
दृष्ट्वा वेदि तथाभूता सानुज क्रोधसयुत ।
सहसाभिद्रुतो रामस्तानपश्यत्ततो दिवि ।

[G1 reads l 1 as in Dt also —(l 1) Dt D8 T1 ता (for सा) Dt D6 8 वेगे(D6 °[–) वाक्य समुक्षिता (for the post half) —Dt D6 8 9 T3 G1 3 M2–4 om l 2 —(l 3) D4 °द्रुता (for [अ]भिद्रुतो) G1 ताव (for तान्) G2 तथो (for ततो) D9 तावपश्यत तपि हि (for the post half)]

12 a) G2 [आ]प*तौ (for [आ]पतन्तौ) Ś1 D1 3 5 7 12 स तावापत(D12 °*)तो दृष्ट्वा —b) Ś1 D1 3 5 7 12 रामो (for दृष्ट्वा) —c) D9 त्वथ°, G1 च हि°, M2 चापि°, M3 तमभिप्रेक्ष्य (for त्वभिसंप्रेक्ष्य) Ś1 D1 3 5 7 1• उवाच लक्ष्मण वाक्य —d) Ś1 D• 3 5 7 1• निर्व्यथ (D2 °व्यथा [sic]) प्रहसन्निव D1 इत्यर्थं प्रहसन्निव, G1 धृतिमान्राघवोऽब्रवीत्

13 a) Ś1 D1–3 5 7 12 दुर्वृत्त (for दुर्वृत्तान्) —b) G4 भीमविक्रमान्, Cg as in text (for पिशिताशनान्) Ś1 D1–3 5 7 1• राक्षसापसद मया —c) Ś1 D5 12 मानवेन समाधूतम् D1 3 7 मानवास्त्र(D• °स्त्रे[sic])समाधूतम्(D1 marg gloss मनुस्तु वैवस्वत तद्दैवतमस्त्र मानवास्त्र), D9 पावनास्त्रसमाधूतान्, Ck t as in text (for °) —d) Ś1 D1 3 5 7 12 तृण G1 हनान् (sic) (for घनान्) —After 13 Ś1 (marg) Dt D4 6 8 T3 (Ct comm on l 1) ins

737* करिष्यामि न सदेहो नोत्सहे हन्तुमीदृशान् ।
इत्युक्त्वा वचन रामश्चापे सधाय वेगवान् ।

[(l 2) T3 वीर्यवान् (for वेगवान्)]

On the other band G• M1 ins

738* एवं वदन्त त दृष्ट्वा धनुःप्रवरपाणिनम् ।
बालोऽयमिति विज्ञाय तमनादृत्य दुर्मती ।
विश्वामित्रस्य ता वेदिं(M1 °दीं)सत्रावभ्यधावताम् ।
तावुद्वीक्ष्य स्वरश्रामश्चापमायम्य वीर्यवान् ।

मानवं परमोदारमस्त्रं परमभास्वरम् ।
चिक्षेप परमक्रुद्धो मारीचोरसि राघवः ॥ १४
स तेन परमास्त्रेण मानवेन समाहतः ।
संपूर्णं योजनशतं क्षिप्तः सागरसंप्लवे ॥ १५
विचेतनं विघूर्णन्तं शीतेषुबलपीडितम् ।
निरस्तं दृश्य मारीचं रामो लक्ष्मणमब्रवीत् ॥ १६
पश्य लक्ष्मण शीतेषुं मानवं धर्मसंहितम् ।
मोहयित्वा नयत्येनं न च प्राणैर्वियुज्यते ॥ १७
इमानपि वधिष्यामि निर्घृणान्दुष्टचारिणः ।
राक्षसान्पापकर्मस्थान्यज्ञघ्नान्रुधिराशनान् ॥ १८

विगृह्य सुमहच्चास्त्रमाग्नेयं रघुनन्दनः ।
सुबाहूरसि चिक्षेप स विद्धः प्रापतद्भुवि ॥ १९
शेषान्वायव्यमादाय निजघान महायशाः ।
राघवः परमोदारो मुनीनां मुदमावहन् ॥ २०
स हत्वा राक्षसान्सर्वान्यज्ञघ्नान्रघुनन्दनः ।
ऋषिभिः पूजितस्तत्र यथेन्द्रो विजये पुरा ॥ २१
अथ यज्ञे समाप्ते तु विश्वामित्रो महामुनिः ।
निरीतिका दिशो दृष्ट्वा काकुत्स्थमिदमब्रवीत् ॥ २२
कृतार्थोऽस्मि महाबाहो कृतं गुरुवचस्त्वया ।
सिद्धाश्रममिदं सत्यं कृतं राम महायशः ॥ २३

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे एकोनत्रिंशः सर्गः ॥२९॥

---

14 a) D9 पावनं (for मानवं) Ct परमोदार (as in text) ⊕ Ck उदार श्रेष्ठ । ⊕ Ś1 D5 12 स ततो (Ś1 मुने) परमोऽस्त्रम्, D1.3 7 स ततो परमोऽस्त्रम्, D2 स मन्ये पर्वतो द्रुमम् —b) Ś1 D1–3 5 7 दुर्धर्षं, D12 दुर्धर्षं (for भास्वरम्) —c) D7 परम, T1 2 समरे (for परम)

15 b) D1 (marg gloss) सम्यक् आकर्णपूर्णं समाहत, D2 G6 M2 समाश्रित, T3 स मोहित (for समाहत) D9 पावनेनोरि (after corr °प) ताडित —c) D7 12 संपूर्णं, T3 सपूर्णं (for संपूर्णं) T2 -शतं (for -शत)

16 a) D2.3 7 विचेतस D6 अचेतनं, G2 विचेतन, Cm g t as in text (for विचेतनं) D6 व्यघूर्णत ⊕ Cm t अत एव विघूर्णमानं । ⊕ —b) Ś1 -बल (for -बल) Ś1 D1–5 7 9 12.16 T G2 M -ताडित (for -पीडितम्) —c) T3 प्रेक्ष्य, Cg k t as in text (for दृश्य) Ś1 D1–3 5 7.12 मारीचं निहत (D5 °हृ)त दृष्ट्वा

17 a) D1–3 7 शीतास्त्रं, Cr m.t as in text (for शीतेषुं) —b) D9 मानव (for मानवं) Ś1 D5 12 °शोभित, Dt D6.8 9 Ct मनु° (for धर्मसंहितम्) —c) G2 होमयित्वा (by metathesis) (for मोहयित्वा) Ś1 D1–3 5 7 9 12 [अ]नयद्दूर —d) Ś1 D1.5 12 व्ययोजयत्, D2 वियोजयेत्, D3 7 Cm व्य (D7 वि sic))युज्यत, D14 नियुज्यते, Ct as in text (for वियुज्यते) D1 (marg gloss) एतन्मानवास्त्रं एनं मारीचं मोहयित्वा दूरमनयच्च पर प्राणैर्न वियोजयत्

18 a) Ś1 D1–3 5 7 9 12 इमांस्तु निहनिष्यामि —b) D1 काम°, D2.3 7 पापकारिण (for दुष्टचारिण) D9 सुबाहु प्रमुखानह —c) Ś1 -कर्मणान् (for -कर्मस्थान्) —After 18, Dt D6 8 ins :

739* इत्युक्त्वा लक्ष्मणं चाशु लाघवं दर्शयन्निव ।

19 ab) T2 प्रगृह्य, G1.2 M2–4 Cg संगृह्य (for विगृह्य) Ś1 D1.5 9 12 स गृहीत्वास्त्रमाग्नेय, D2 स तु गृहीत्वा चाग्नेय, D3 7 स (D7 सं)गृहीत्वास्त्रमाग्नेय (for a) Ś1 D1–3 5 7 9 चिक्षेप, D12 चिक्षेप (for आग्नेयं) D6.14 T1 2 G2.4 M1 संगृह्यास्त्रं ततो रामो दिव्यमाग्नेयमद्भुतं (G2 M1 °मुत्तम) ⊕ Cg अद्भुतं यथा तथा चिक्षेप । ⊕ —c) D9 सुबाहोरसि (sic), G2 सुबाहुरसि (for सुबाहूरसि) Ś1 D5 गृहीत्वा वक्षसि स्थाने (D5 °नं), D1 2 सुबाहोर्वक्षसि क्रुद्ध, D3 7 सुबाहोरसि स (D7 त)क्रुद्ध, D12 गृहीत्वा वक्षसि स्थाने (sic) —d) M1 हत (for विद्ध) D2 च (for प्र) Ś1 D5 12 सुबाहुं पातयद्भुवि

20 a) D14 शमान्, Cg as in text (for शेषान्) Ś1 D2.3 7 12 वायव्येन तु (D2 च) तान्शेषान्, D1 वायव्येन तत शेषान्, D5 शेषाव्येन (sic) तु तान्शेषान् —b) Ś1 D1–3 5 7 12 निशाचरान, M3 महाबल (for महायशा) —c) Ś1 D1–3 5 7 12 राम तनय (D2 °सुप, D5 °मप्य)संदृशा —d) G1 आवहन्, M3 (after corr sec m) आवहन् (for आवहन्) Ś1 D1 3 5 7 12 मुनय सन्दूनयन्

21 a) T2 हता (sic) (for हत्वा) —b) D2 दृप्ति राक्षसान् (for रघुनन्दन) —c) T2 सम्यक् (for तत्र) Ś1 D1–2.5 7 12 ऋषिभिः प्राप्तवान्पूजा —d) Ś1 D1–3 5 7.12 T2 G1 विजयी (for विजये) D9 पुर, D12 पुरा (for पुरा) —After 21 M4 ins l 45 47 of 742* with v l जयेन for जयेन in l. 46

22 a) M4 तस्मिन् (for अथ) Ś1 D1–3 5 7 12 यज्ञ समाप्तौ, D6 यज्ञ° (sic) (for यज्ञे समाप्ते) D12 वा, M4 [अ]थ (for तु) —b) M2 महाद्युति, M4 महायशा (for °मुनि) —c) Ś1 D5 निरीतिका, D1 निरातङ्का, D2 निरुद्वेका, D3 निर्नैकता, D6 (before corr as in text) नैरातिका, D7 निर्नैकता, D9 निरातङ्का, all Cs as in text (for निरीतिका) Ś1 D1–2.5 7 दिशं (for दिशो) D12 निरातङ्का दिशा दृष्ट्वा, M4 दृष्ट्वाश्रमं कृतक्षेमं

23 a) G2 [ऽ]हं (for ऽस्मि) M4 कृतो राम (for महाबाहो) —c) T2 पुण्य, Cm k.t as in text (for सत्यं)

Ś1 D1 3 5 7 9 12 सिद्धाश्रमनिवासा(D9 °सी)ना, D2 वनप्रस्थनिवासाना —ᵈ) Ś1 D1–3 5 7 9 12 क्षेमं, Dt D6 8 M4 वीर (for राम) Ś1 D5 12 महात्मना, D1–3 7 9 महाबल (D2 °ल), M2 3 महायशा (for °यश) —After 23 Dt D6 8 ins

740* स हि राम प्रशस्यैवं(Dt °व) ताभ्या सध्यामुपागमत्।

On the other hand, D5 12 ins D11 13 ins after 742*

741* अथ निहत्य निशाचरमण्डलं
घननिभ शुशुभे रघुनन्दन ।
तिमिरजालमतीव सुदु सहं
दिनकरो हि विधूय यथाम्बरे।

[(I 4) D5 प्र(marg) (for हि)]

—For sarga 29 Ñ V B D10 11 13 subst

742* (1) तदा च देशकालज्ञो राम सत्यपराक्रम ।
कालयुक्तमिद वाक्य विश्वामित्रमुवाच ह।
(2) भगवञ्श्रोतुमिच्छामि कस्मिन्काले निशाचरौ।
मया तौ प्रतिषेद्धव्यौ यज्ञविघ्नकरौ तव।
(3) रामस्यैतद्वच श्रुत्वा विश्वामित्रादयस्तदा।
सर्वे ते मुनय प्रीता सम्प्रहर्षमथाब्रुवन्।
(4) अद्य प्रभृति राम त्वं षडात्रं रक्ष तत्पर ।
दीक्षा गतो ह्येष मुनिर्मौनं सकल्पयिष्यति।
(5ᵃᵇ) तेषामेतद्वच श्रुत्वा मुनीनां भावितात्मनाम्।
उद्यम्य कार्मुकं तस्थौ रामस्तत्र सलक्ष्मण ।
(5ᶜᵈ) अनिद्र एव षडात्रं संरक्षन्स मुने क्रतुम्।
राक्षसागमनाकाङ्क्षी निश्चल स्थाणुवत्स्थित ।
(7ᵃᵇ) कालेऽथाभ्यागते तस्मिन्षष्ठेऽहनि महात्मन ।
स्थापयांचक्रिरे वेदीं मुनय संशितव्रता ।
सम्राज्ययाश्च विधिवत्स्म यत्र समपद्यत।
(8ᶜᵈ) प्रजज्वाल च सा वेदी सोपाध्याया समाहिता।
(9ᶜᵈ) अथाकाशे समभवत्सहसैव महास्वन ।
(10) नीलाम्बुदस्य गगने प्रावृषीवाभिगर्जत ।
तथा मायां प्रकुर्वाणौ राक्षसावभ्यधावताम्।
(11ᵃᵇ) मारीचश्च सुबाहुश्च तयोश्चानुचरास्तथा।
आगता घोररूपाश्च मेरौ च पानरंहस ।
(12) स तानापततो दृष्ट्वा रुधिरौघप्रवर्षिण ।
उवाच लक्ष्मण पार्श्वे रामो राजीवलोचन ।
पश्य लक्ष्मण मारीचं महाशनिसमस्वनम्।
सवृन्दानुगमायान्तं सुबाहुं च निशाचरम्।
पलायच्य मया पश्य नीलाञ्जनचयोपमौ।
(13ᶜᵈ) अस्मिन्क्षणे समाधूतावनिलेनाम्बुदाविव।
(14) मानवास्त्रं ततो राम प्रगृह्यास्त्रविशारद ।
मारीचोरसि चिक्षेप मानवोऽस्त्रसमन्वित ।
(15) स तेन परमास्त्रेण मानवेन समाहत ।
संपूर्णं योजनशतं क्षिप्तो वेगमिरितिरि ।
स तेन शरवेगेन भ्रान्त सागरमूर्धनि।
पताकाचक्रसंकाशो भ्रमिवेगसमन्वित ।

(16) विचेतस घूर्णमानं मानवास्त्रबलेरितम्।
मारीच पतितं दृष्ट्वा रामो लक्ष्मणमब्रवीत्।
(17) पश्य लक्ष्मण मारीचं मानवास्त्रसमाहतम्।
मोहयित्वानयद्दूरं न च प्राणैर्व्ययोजयत्।
(18) इमास्त्वन्यान्हनिष्यामि सुबाहुप्रभृतीन्नृपा।
यज्ञध्वंसकरान्घोरान्रुधिरामिषभोजनान्।
(19) प्रगृह्यास्त्रमथो दिव्यमाग्नेय रघुनन्दन ।
सुबाहूरसि चिक्षेप स विद्धो न्यपतद्भुवि।
(20) अन्यानपि च वायव्यमस्त्रमादाय राघव ।
निजघान स रक्षांसि मुनीनां वर्धयन्मुदम्।
(21ᵃᵇ) एवं हत्वा स रक्षांसि तत्र रामो महायशा ।
(21ᶜᵈ) समेत्य मुनिभि सर्वैर्विश्वामित्रादिभिस्तदा।
पूजितोऽभिष्टुतश्चैव जयेन च सभाजित ।
विस्मिताश्चाभवन्सर्वे मुनयो रामकर्मणा।
तस्मिन्यज्ञे समाप्तेऽथ विश्वामित्रो महायशा ।
दृष्ट्वाश्रमं कृतक्षेमं काकुत्स्थमिदमब्रवीत्।
(23) कृतार्थोऽस्मि महाबाहो कृतं गुरुवचस्त्वया।
सिद्धाश्रमपदं चेदं भूय सिद्धतरं कृतम्।

[(I 1) V3 तु, B1 (marg also) [अ]थ, B4 [अ]थै (for च) B2 4 कालदेशज्ञो (by transp) (for देशकालज्ञो) D11 तत प्रभाते विमले (for the prior half) B4 om for सत्यपराक्रम —(I 2) V1 कालयुक्तम्, B4 काल° (for कालयुक्तम्) —(I 3) V4 निशाकरौ (for °चरौ) —(I 4) V2 ते (for तौ) Ñ1 B2 प्रतिषेद्धव्यौ (for प्रतिषेद्धव्यौ) —(I 5) Ñ2 B1 D10 तद्, D11 [ह]व (for [ए]तद्) Ñ1 V1 4 B1–3 (B3 marg) तथा (for तदा) —(I 6) V2 त तु (for प्रीता) Ñ1 V1 B1 4 D11 प्रशशंसुर्, V4 राम हर्षात् (for सम्प्रहर्षम्) D13 प्रशमं-सन्तमब्रुवन् (for the post half) —(I 8) V B4 दीक्षा (for दीक्षां) V2 [ए]क (for [ए]ष) D11 दीक्षां गतो हि भगवान्मुनिरेष यथाक्रम (cf 4ᶜᵈ in Ś1) —(I 9) B1 D11 तद्वचन (for एतद्वच) —(I 10) D11 उद्यम्य (for उद्यम्य) V2 दर्शने D13 कार्मुकं (for कार्मुकं) D11 तत्र (for तस्थौ) D11 राजपुत्रावनिद्रौ (for the post half) —(I 11) V2 एव (for एव) V2 दुरासदम्, V3 संरक्षन, V4 रक्षहि, B1 स संरक्षन् (by transp) (for संरक्षन्स) D11 अनिद्रौ तौ तु पालयन्तौ रक्षसां मुने क्रतु —(I 12) V1 राक्षसा (for राक्षसा) D11 [आ]काङ्क्षी (for [आ]काङ्क्षी) V1 स्थित (for स्थित) D11 स्थाणुवत्समुपस्थितौ (for the post half) —(I 13) Ñ1 V1 2 4 च, Ñ2 तु V3 हि D13 न (for ऽथ) D11 अथ काले गते (for कालेऽभ्यागते) D11 [उ]पस्थिते (for महात्मन) —(I 14) V4 स्थापयां° D11 सादरा (for संशिता) Ñ2 संस्थित (for संशित) —D13 om I 15-16 D11 transp I 15 and I 16 —(I 15) V1 मन्त्रवद्°; V2 मन्त्रवाग्य°; V4 [illegible] तु [illegible], B1 मन्त्रपूत°, D11 मन्त्रवद्यथान्यायं (for the prior half) V4 तु (for स) V2 [illegible], B1 [illegible], B4 [illegible] (for [illegible]) —(I 16) D11 [illegible] (for च सा वेदी) Ñ1 V1 2 4 B1 3 (before corr as above) 4 [illegible]

(V1 °या, V4 °य) (for सोपाध्याया) V1 समाहिता, B1 समन्विता, D11 सर्हरजा (for समाहिता) —(l. 17) Ñ1 V1 महात्मन (for महात्मन) D11 आसाने च महाशब्द प्रादुरासीद्भयंकर (cf 9^cd) —(l 18) B1 3 गगने (for गगने) V1 प्रावृषीराभि गर्जित, V2 B1-3 (B2 3 after corr as above) °गर्जित, V3 प्रावृषि महास्वन, V4 प्रावृषि वाभिगर्जिता (for the post half) D11 आकाशे गगन मेघा यथा प्रावृषि चाभवन् (cf 10^ab) —(l 19) D13 तसे (for तथा) V1 मुहुर्त्वाणी (for प्रवृर्ताणी) D11 राक्षसा ** धावता (for the post half) —(l 20) V3 4 तेषा (for तयाद्) Ñ1 V2.4 D13 अनु°, V1 °त्रास (for चानुचरान्) D11 तयोरनुचरा ** (for the post half) —After l 20 D11 ins the line of 11^cd as in D1 with v l रुधिरौघम् —All the above MSS (except B3) om l 21 —(l 22) B4 [आ]पतन्तौ (sic) (for [आ]पतन्तौ) V1 स तावापतन्तौ दृष्ट्वा (for the prior half) V1 रुधिरौघप्रवर्षिणौ D11 रामो राजीव लोचन (for the post half) —(l 23) Ñ2 B3 (marg also as in text) D10 रामो (for वाक्य) Ñ2 D10 धीर, B3 वीर (for रामो) D11 महत्वमिव रामस्य (for the post half) —(l 24) Ñ महास्वनि°, B2 महाविग्रहसार, D11 राक्षसावमर्द शठ(शठ) (for the post half) —(l 25) V2 स्व, B1 त (for स) —(l 26) V4 D13 एतौ पश्य महाबाहो, D11 एता वधु मया यस्य (sic) (for the prior half) Ñ2 -[अ]जल (for [अ]भ्र) —(l 27) V1 क्षण- V2 रण (for क्षणे) B1 अनिर्गे (for अनिलेन) D11 मानवास्त्रममाधूताविलेन यथा घनौ —(l 28) D13 पवन (for मानव) B1 विर्दा वर (for विहायद) D11 स तत पवनोदग्र मानवास्त्र सुदुर्लभ —For l 29 D11 reads the line of 14^cd —B1 om (hapl) l 30-33 —(l 30) D13 पावनेन (for मानवेन) V2 3 समाहित, V4 समाधून B4 समाहत (for समाहत) —(l 31) B4 संपूर्ण (for सपूर्ण) V3 क्षिप्तो वेगाद्वैर्नत (submetric) D10 11 क्षिप्त सागरसद्भुते (for the post half) —D11 om l 32 —(l 33) Ñ2 हीवेपथु, V2 [अ]निवेपथु, V3 तीरे कप, V4 (with hiatus) अनिवेय (for मीवेपथु) —(l 34) B4 विचतन (for विचेतस) D13 विघूर्णत (for घूर्णमान) D13 पवन (for मानव) V3 -वलेरित (for -वलेरितम्) D11 विचेतन विघूर्णत शिते च परताडित (sic) —(l 35) Ñ2 B3 (marg also as above) D10 व्यथित (for पतित) —(l 36) D13 पवन (for मानव) Ñ1 V2 D11 मा(V2 दा)नव धर्मसहित, V3 B1 मानवेन समाहि(B1 °ह)त, V4 लक्ष्मणेन समाहितु B4 मानवेन मया हत (for the post half) V1 मारास नाम राक्षसं शरवेगसमाहत —(l 37) V1 व्ययोजय, V4 B1 वियोजय(B1 °ये)द, B2 व्यमोचयद् (for व्ययोजयद्) —(l 38) V2 च (for तु) D11 इमांस्तु निहनिष्यामि (for the prior half) V4 तथा, B1 कृपा, D10 तु वा —(l 39) V3 एतान् (for घोरान्) B4 om D11 पापिष्ठा (sic) रुधिराशनान् (for the post half) —(l 40) D10 गृह्यास्त्रमथोदिव्यमाग्नेय रघुनन्दन —(l 41) B1 सुबाहोरसि D13 निधा सुबाहुमुरसि पातयामास भूतले —(l 42) V4 B2 अन्यानि (for अन्यान्) D11 अन्यन्य*च *यन्यमानेय रघुनन्दन —For ins see below —(l 43) D13 om (hapl) from the post half of l 43 up to the prior half of l 44 D11 सुन (for सुदम्) —After l 43 D11 ins the line of 20^ab as in Ś1 —(l 44) Ñ2 B3 D10 °वन, V3 °मना (for महायशा) —M4 ins l 45-47, after 21 —(l 45) B1 D11 सर्वे (for सर्वान्) V1 om, V4 B1 2 तथा (for तदा) —(l 46) V2 विजयेन V3 नयेन च (for जयेन च) D11 समावृत, D13 समन्वित (for सभाजित) B2 नयशाद्दल भाजित (for the post half) —(l 47) D11 सुप्रीतास्त (for विस्मितास्तु) Ñ1 विस्मिता महर्षये (submetric) (for the prior half) D11 तेन (for राम) —(l 48) B4 D11 तु (for ऽत्र) D13 महायशा (for °यशा) —(l 49) D11 13 [आ]श्रम (for [आ]श्रम) Ñ1 B2 कृत (for कृत) —(l 50) V2 D13 कृतार्थोऽसि D11 कृतास्त्रोऽसि (for कृतार्थोऽस्मि) D10 तथा (for त्वया) D11 -वचेत्सया (sic) (for -वचस्त्वया) —(l 51) B1 [आ]श्रम (for [आ]श्रम) D11 कृत्स्नेम महाबल (for the post half) D13 सिद्धाश्रमनिवासानां कृत गुरुवचस्तथा —After 742* D11.13 ins 741*]

—After l 42 D11 ins

743* सुबाहूरसि***स्त्रामादाय राघव ।

Colophon —*Kanda name* Ś1 Ñ2 D1 10 om V B D11 आदि°, D3 अयोध्या° —After Kanda name, V1 ins बालचरिते —*Sarga name* Ś1 D5 12 राक्षसवधो, Ñ V1 3 4 B D10 विश्वामित्रयज्ञो (V3 °ज्ञं), V2 विश्वामित्रयज्ञरक्षणे सुबाहुवधो, D1 9 विश्वामित्रयज्ञे राक्षसवधो, D2 विश्वामित्रयज्ञ समाप्ति, D3 7 यज्ञ*माप्ति, D11 विश्वामित्रयज्ञ सुबाहुप्रभृति राक्षसनिग्रहो —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 V1 4 B1 4 D3 5 11 12 om Ñ2 B2 3 D9 10 33 V2 35 V3 32 Dt D4 6 8 14 S 30 D1 7 23 D2 24 D13 -काडे मिश्र-नाम (dash indicates lacuna) —After colophon T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम, G1 2 4 M2 श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम

३०

अथ तां रजनीं तत्र कृतार्थौ रामलक्ष्मणौ ।
ऊपतुर्मुदितौ वीरौ प्रहृष्टेनान्तरात्मना ॥ १
प्रभातायां तु शर्वर्यां कृतपौर्वाह्णिकक्रियौ ।
विश्वामित्रमृषींश्चान्यान्सहितावभिजग्मतुः ॥ २
अभिवाद्य मुनिश्रेष्ठं ज्वलन्तमिव पावकम् ।
ऊचतुर्मधुरोदारं वाक्यं मधुरभाषिणौ ॥ ३
इमौ स्वो मुनिशार्दूल किंकरौ समुपस्थितौ ।
आज्ञापय यथेष्टं वै शासनं करवाव किम् ॥ ४
एवमुक्ते ततस्ताभ्यां सर्व एव महर्षयः ।
विश्वामित्रं पुरस्कृत्य रामं वचनमब्रुवन् ॥ ५
मैथिलस्य नरश्रेष्ठ जनकस्य भविष्यति ।
यज्ञः परमधर्मिष्ठस्तत्र यास्यामहे वयम् ॥ ६
त्वं चैव नरशार्दूल सहास्माभिर्गमिष्यसि ।
अद्भुतं च धनूरत्नं तत्र त्वं द्रष्टुमर्हसि ॥ ७

30

1 ^{a}) Ś1 Ñ V B D10 13 तौ; Ck as in text (for तां). D11 धीरौ (for तत्र) —^{b}) Ñ1 कृतशौ; V4 D13 कृताञ्जौ, Cg as in text (for कृतार्थौ) Ś1 D1–3 5 7.11 12 रघुनन्दनौ (for रामलक्ष्मणौ) —^{c}) D11 मुततौ (sic) (for मुदितौ). V1 B3 (m. as in text also) तत्र; B4 वी* (for वीरौ) D2 3 7 उचतुर्मधुर वाक्यं —^{d}) T1 G1 कृतार्थेन, Cg as in text (for प्रहृष्टेन) Ñ V B D10 13 मुनिभि. प्रतिपूजितौ.

2 ^{a}) Dt प्रभा*यां. Ñ1 V3 च (for तु) B4 -र्यां (for शर्वर्यां). —^{b}) Ñ V B D10 M1 4 -पूर्वाह्णिक- (for -पौर्वाह्णिक) Ś1 कृत्वा स्नानमरिंदमौ; D1 3 7 कृतशौचा(D1 °च)व(D3 °म [sic])रिंदमौ, D2 5 12 कृत्वा शौचमरिंदमौ, D4 9 T3 G1 3 M2 3 शौचं कृत्वा (D4 T3 कृत्वा शौचं [by transp])महाबलौ (D9 समाहितौ); D11 कृतपूर्वाह्णिकौ तदा; T2 G2 कृतपौ(G2 °पू)र्वाह्णिकक्रियां. —^{cd}) D4 मुनींश्र (for ऋषींश्र) D9 [अ]न्यत् (for [अ]न्यान्). Ñ V B D10 13 M4 राघवाव्; D9 समेतान्; G4 सदैतान्; Cg k as in text (for सहिताव्) Ñ V B D10 13 अभ्य(D13 °भि)व(V3 B1 °नं)-दतां, G2 M1 उप°; Cm t as in text (for अभिजग्मतु·). Ś1 D1–3 5 7 11 12 अभ्यवादयतां गत्वा(Ś1 तत्र) विश्वामित्रं महामुनिं.

3 Ś1 D1–3 5 7.12 transp 3 and 4. —^{a}) Ñ V B1–3 D10 11 13 मुनीन्सर्वांस्; B4 मुनीन्**; T3 महात्मानं, M4 नरश्रेष्ठौ; Cm k.t as in text (for मुनिश्रेष्ठं) —^{b}) Ñ1 V1 2 4 B1 2 4 D11 13 तांश्च(V2 तांस्तांस्) तावमरद्युतीं, Ñ2 B3 (marg also as in B1) D10 तांश्च तौ परमद्युतीं; V3 तथा तानमरद्युतीन्; M4 मुनिं ज्वलिततेजसं. —For 3^{ab}, Ś1 D1–3.5 7 12 subst. :

744* एवं तौ हृष्टवदनौ मुनिं ज्वलनतेजसम् ।

[D2.3 7 °मनसौ (for हृष्टवदनौ) D3 5 -तेजसौ (for -तेजसम्)]

—^{c}) Ñ V B D10 11 13 मधुरोदार; Dt D1–3 5 7 8 12 परमोदारं(D5 °रौ) —^{d}) G2 मधुरभाषिणं. Ñ V B D10 11 13 -भाषिणौ रघुनन्दनौ. ꙮ Cg . मधुरोदारोक्तौ हेतुः मधुरभाषिणा विति। ꙮ

4 Ś1 D1–3.5 7.12 transp. 4 and 3. —^{a}) G2 उभौ (for इमौ) Ś1 तौ, V1 3 D3 11 14 T1 2 स्वौ; V2 4 B1 4 D5 12 13 द्वौ; B2 वो; B3 (m. as in B1 also) त्वा; Dt D4 6 8 G1 3 4 M2 3 Cg k t स्म, D1 ते, D9 च, T3 स (sic) (for स्वो). B3 (m as in text also) नर- (for मुनि-) V4 मुनिशार्दूलौ. —^{b}) Ś1 Dt D1–3 5–9 11 12 14 T1 2 G1 2 4 M1–3 समुपागतौ; Cg as in text (for समुपस्थितौ). ꙮ Ck : उपागतौ स्म आगतावभूव । ꙮ V1 ब्रूहि किं करवावहे. —V1 reads 4^{cd} in marg —^{c}) V1 आज्ञाप*; D5 आज्ञापनं (for आज्ञापय) Cg यथेष्ट (as in text). Ś1 D2 3 5 7 9 ते; Ñ V2–4 B2–4 D1 10 13 T3 M4 नौ; B1 न·; D11 om (for वै). V1 स्वधर्मं तु; Dt D6 8 मुनिश्रेष्ठ (for यथेष्टं वै). —^{d}) Ñ V B D10 13 पुन· किं; D1 शास किं (sic), G1 शाधि किं (for शासनं). Ś1 व., V1 3 ते (for किम्). Ñ1 V2 4 B2 3 (m also as in Ñ2) D10 G1 करवावहे; Ñ2 B1 4 करवामहे; Dt D3 G1 2 करवाम किं; D5 करवामद· (sic) Cg as in text (for ^{d}).

5 ^{a}) Ñ V1 3 4 B D10 उक्ताम्; V2 उक्त्वा, Ck as in text (for उक्ते) Dt D4 6 8 9 T3 G1 3 M2–4 तयोर्वाक्ये (D6 T3 °क्य); T2 वचनाभ्यां (for ततस्ताभ्यां). Ś1 D1–3 5 7 11 12 मुदतोस्तु तयोरेवं. ꙮ Cm t तयोरिति ताभ्यामित्यर्थे । ꙮ—^{b}) M4 एते (for एव) M3 मुनीश्वरा· (for महर्षय.) Ñ V B D10 13 ऋषयस्ते(Ñ2 °स्तु) तपोधना·. —In B3, 5^{cd} and 6^{ab} are repeated within brackets after 6 —^{c}) D2 पुरस्कृत्वा. —D9 reads 5^{d}–6^{c} in marg. —^{d}) Ś1 D1–3 5 7 11 12 M4 राघवं(M4 °वौ)वाक्यम् (for रामं वचनम्). Ś1 G4 अब्रवीत् (sic) (for अब्रुवन्).

6 D9 reads 6^{abc} in marg (cf v l 5). —^{a}) D13 मिथिलस्य. Ñ V B D10 13 रघु°; D11 नरेंद्रस्य (for नरश्रेष्ठ). —^{b}) D13 महात्मनः; M4 महर्द्धिमान् (for भविष्यति). —^{c}) D13 M4 भविष्यति महायज्ञ·. —^{d}) D14 T2 G2 4 M1 य(M1 *inf. lin.* द्य also)त्र; Cg तस्य (for तत्र). T3 यास्रेमहे (sic) (for यास्यामहे). Ś1 Ñ1 V B1 2.4 D1–3 5 7 12 यास्यामहतत्र वै वयं; D11 धनुरत्नं महाद्भुतं. —After 6, 5^{cd} and 6^{ab} are repeated within brackets in B3.

7 D11 om. 7^{ab}. —^{ab}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10.12 13 [अ]पि; Cm as in text (for [ए]व). M3 नरशार्दूल. M4

तद्धि पूर्वं नरश्रेष्ठ दत्तं सदसि दैवतैः ।
अप्रमेयबलं घोरं मखे परमभास्वरम् ॥ ८
नास्य देवा न गन्धर्वा नासुरा न च राक्षसाः ।
कर्तुमारोपणं शक्ता न कथंचन मानुषाः ॥ ९
धनुषस्तस्य वीर्यं हि जिज्ञासन्तो महीक्षितः ।
न शेकुरारोपयितुं राजपुत्रा महाबलाः ॥ १०
तद्धनुर्नरशार्दूल मैथिलस्य महात्मनः ।
तत्र द्रक्ष्यसि काकुत्स्थ यज्ञं चाद्भुतदर्शनम् ॥ ११
तद्धि यज्ञफलं तेन मैथिलेनोत्तमं धनुः ।
याचितं नरशार्दूल सुनाभं सर्वदैवतैः ॥ १२

रत्न चानेन सह भ्रात्रा यास्यस्यस्माभिरेव च —After 7^{ab}, B3 ins

745* राजानो बहवस्तत्र गमिष्यन्ति न संशय ।

—^{cd}) Ck धनुरत्न D1 (marg also)च वधूरत्न, D9 T3 G1 3 M2 4 Cg धनुरत्न च(M4 हि) D11 त्वनीव सहितोस्मामिस्, T1 2 D13 रत्न महाद्भुत तत्र, G2 मत्यद्भुत धनूरत्न (for ^{c}) D9 11 14 G2 4 M1 Cm g तद् (for रत्न) D13 तद्धनुर्, G1 तत्रैक (for तत्र रत्नं) Ś1 Ñ V B D1(m also) 3 5 7 10 12 रत्न महाद्भुत तत्र धनुस्तद्(Ś1 V3 D5 12 °स्त्व)द्रष्टुमर्हसि

8 M4 om 8 —^{a}) D9 तच्च, D10 यद्धि, M3 तत्र, Cm g k as in text (for तद्धि) —^{b}) D1(m gloss)यज्ञवैरे (for दैवतै) —^{c}) D3 9 12 अप्रमेयं D12 च त, T2 -नर (for -बलं) —^{d}) Ś1 D2 3 5 12 मिथे, B2 D11 निमे, D1 अथो, D7 मैथिल (hypermetric), Cg as in text (for मखे) —For 8, Ñ V B1 3 4 D10 13 subst while B2 subst l 1 for 8^{ab} and ins along with D11 l 2 after 8

746* प्राग्दत्त किल तत्तस्य न्यासभूत महद्धनु ।
देवासुरे तदा युद्धे वृत्ते देवै समासवै ।

[(l 1) V4 तस्य हि किल D13 नृपतेस्तस्य (for किल तत्तस्य) —(l 2) V1 2 B3 4 D10 13 तथा D11 महा (for तदा)]

9 ^{a}) Ś1 D5 12 तत्तु, Ñ V B D1 7 10 13 M4 तच्च, D2 3 तत्र, D6 यस्य, D9 तस्य, D11 न तद्, Cg k t as in text (for नास्य) B1 स (for second न) —^{b}) Ś1 D1 3 5 7 11 13 पन्नगा (for राक्षसा) Ñ V B1 3 D10 M4 न (B1 स) यक्षोरगराक्षसा (V4 °पन्नगा), B4 न यक्षा न च पन्नगा —^{c}) D14 G4 आरोपणे (sic), Cg k t आरोपण (as in text) —^{d}) D9 केचन च (for कथचन) —For 9^{cd}, Ś1 D1–3 5 7 11 12 subst

747* अधिज्य कर्तुमानम्य शक्ता किमुत मानवा ।

[D1–3 7 आयम्य (for आनम्य) D2 3 7 मानुषा (for मानवा) D1 किमु त मानवा नना (for the post half)]

while Ñ V B D10 13 M4 subst

748* समापूर(D13 °रोप)यितु शक्ता कुत एवेतरे जना ।

10 ^{a}) Ś1 D2 धनुषा, Cg as in text (for धनुषस्) Ś1 D1–3 5 7 11 12 बल, M3 तत्र (for तस्य) D1 च D14 T1 2 G2 4 M1 तु (for हि) D9 धनुरत्नस्य वीर्ये हि, D10 13 M4 धनुष सारता तस्य —^{b}) Ñ V B D10 13 M4 नराधिपा (for महीक्षित) Ś1 D5 12 जिज्ञासति महीपति —^{c}) Ñ V B2–4 D10 13 M4 आ(N2 था)तोलयितुम्, D1 आलोकयितुं (for आरोपयितुं) —^{d}) D4 G1–3 M1 3 राजपुत्र Ñ V B D10 11 अपि (V4 समा)पूर(B1 D11 तोल)यितु कुत, D1 (m also as in text) M4 कुत पूरयितु बलात्; D13 अप्यारोपयितु कुत

11 G2 om (hapl) 11^{b}–12^{c} Ś1 D1–3 5 7 12 transp. 11 and 12 —^{b}) D13 शकरस्य, M3 जनकस्य (for मैथिलस्य) M4 महीपते (for महात्मन) D9 सुनाभ सर्वदे(दै)वतै (= 12^{d}) —^{c}) Ś1 D5 12 मिथेर; Ñ V1–3 B D1 3 7 10 11 13 M4 यज्ञे, V4 यज्ञ, Cm g t as in text (for तत्र) D5 द्रक्ष्यामि (for द्रक्ष्यसि) D7 शार्दूल (inf lin also as in text) (for काकुत्स्थ) —^{d}) Ñ V B D1–3 7 10 13 M4 सहास्माभिरितो (V2 °रतो, D2 °स्ततो) गत, Dt D6 8 यज्ञ च परमाद्भुत —After 11 Ñ V B D1 3 7 10 11 13 M4 ins

749* तथेत्युक्त्वा ततो राम प्रयातुमुपचक्रमे ।
विश्वामित्रपुरोगैस्तैर्महर्षिभिरुदारधी ।

[(l 1) D1 गुरोर्वाक्यात् (for ततो राम) Ñ1 प्रस्थानम् (for प्रयातुम्) D1 (m also) प्रस्थान समरोचयन् (for the post half)]

12 G3 om 12^{abc} (cf v l 11) Ñ V B D10 11 13 M4 om 12 Ś1 D1 3 5 7 12 transp 12 and 11 —^{a}) Ś1 D1–3 5 7 12 तेषा D4 चेति (for तेन) —^{b}) Ś1 D2 3 5 7 12 मैथिला (Ś1 °ना, D2 12 मिथिला, D3 मिथीना) धनुरुत्तम, D1 मिथिलाना धनुरुत्तम (hypermetric) (नरोत्तम also in marg and gloss तै मैथिलै यज्ञाना फल तद्धनूरत्नमेव प्राप्त) —^{d}) Ś1 D1 2 5 7 8 12 दुर्लभ, D3 * * भ (for सुनाभ) Dt G3 M2 3 (after corr sec m as in text) Cv दे(दै)वतै, D1–3 7 9 पार्थिवै, Cm g t as in text (for दैवतै) ❀ Cr सर्वदैवतेभ्य ।, Ck सर्वदेवैस्तदा दत्तस्थितिकम् । ❀ —After 12 Dt D4 6 8 9 14 T G1 M1 3 all Cs ins

750* आयागभूत नृपतेस्तस्य वेश्मनि राघव ।
अर्चित विविधैर्गन्धैर्धूपैश्चागरुगन्धिभि ।

[(l 1) D9 °भूते T3 आश्रय° Cv as above (for आयागभूत) Ctp न्यासभूत नरपते (for the prior half) ❀ Cv आयागभूत धनुर्मखेषु प्राधान्येनालङ्कृत धनुरायाग तद्भूतम् । ❀ —(l 2) T3 माल्यैर् G1 पुष्पैर् (for गन्धैर्) D4 माल्यैश्चागरु, D8 T1 °श्चागुरु-; T3 धूपैरगरु- (for धूपैश्चागरु)]

एवमुक्त्वा मुनिवरः प्रस्थानमकरोत्तदा ।
सर्षिसंघः सकाकुत्स्थ आमन्त्र्य वनदेवताः ॥ १३
स्वस्ति वोऽस्तु गमिष्यामि सिद्धः सिद्धाश्रमादहम् ।
उत्तरे जाह्नवीतीरे हिमवन्तं शिलोच्चयम् ॥ १४
प्रदक्षिणं ततः कृत्वा सिद्धाश्रममनुत्तमम् ।
उत्तरां दिशमुद्दिश्य प्रस्थातुमुपचक्रमे ॥ १५
तं व्रजन्तं मुनिवरमन्वगादनुसारिणाम् ।
शकटीशतमात्रं तु प्रयाणे ब्रह्मवादिनाम् ॥ १६
मृगपक्षिगणाश्चैव सिद्धाश्रमनिवासिनः ।
अनुजग्मुर्महात्मानं विश्वामित्रं महामुनिम् ॥ १७
ते गत्वा दूरमध्वानं लम्बमाने दिवाकरे ।
वासं चक्रुर्मुनिगणाः शोणाकूले समाहिताः ॥ १८
तेऽस्तंगते दिनकरे स्नात्वा हुतहुताशनाः ।
विश्वामित्रं पुरस्कृत्य निषेदुरमितौजसः ॥ १९
रामोऽपि सहसौमित्रिर्मुनींस्तानभिपूज्य च ।
अग्रतो निषसादाथ विश्वामित्रस्य धीमतः ॥ २०

---

13 a) M3 उक्तो, Ck t as in text (for उक्त्वा) —b) Ś1 D5 12 सम(Ś1 चम[sic])रोचयत् (for अकरोत्तदा) —cd) G1 वृषस्कंध (for सर्षिसंघ) Ś1 D5 12 महर्षिसंघ काकुत्स्थमामन्त्र्य नरदेवता —For 13 Ñ V B D1–3 7 10 11 13 M4 subst

751* विश्वामित्रोऽथ भगवानामन्त्र्य वनदेवता ।
उवाचेदं ततो वाक्य यियासुर्मिथिला प्रति ।

[(l 1) V2 [ऽ]पि (for ऽथ) D3 भग*न् —(l 2) D13 विवाच (sic) (for उवाच) D1–3 7 M4 तदा (D3 तथा also) (for प्रति) D11 तदाश्रमपद प्रति (for the post half)]

14 a) Ś1 V2 B1 D5 12 गमिष्याम —b) Ś1 Ñ V1–3 B D5 7 10–13 सिद्धा, Ck t as in text (for सिद्ध) Ś1 D5 12 वयं, Ñ V1–3 B D10 11 13 M4 इत (for अहम्) V4 सिद्धाश्रमसुपादिता (sic) —Ś1 om 14^{cd} D2 3 7 transp 14^{cd} and 15^{ab} —c) Ñ V B D1–3 7 10 11 13 M4 -तीर, D5 12 -कूल, Cg as in text Ck -कूले (for -तीरे) —After 14 Dt D6 8 G3 M3 (*sec m*) ins

752* इत्युक्त्वा मुनिशार्दूल कौशिक स तपोधन ।

15 Dt D6 8 om 15^{ab} D2 3 7 transp 15^{ab} and 14^{cd} —a) T3 तत प्रदक्षिण (by transp) Ñ V B D1 10 13 M4 उपावृत्य, D11 उपामंत्र्य, D14 अत कृत्वा (for तत कृत्वा) —b) Ñ V B D1 10 11 13 M4 तत सिद्धाश्रमं मुनि, D3 सिद्ध सिद्धाश्रमादह —c) B4 D9 दिशिम् (sic) Ś1 Ñ V B D5 10–13 आस्थाय, D1–3 7 M4 आश्रित्य (for उद्दिश्य) —d) Ś1 V2–4 B1 D2 3 5 7 11 12 T1 2 G4 पयानम्, B3 4 D14 प्रस्थानम्, G3 **तुम् (for प्रस्थातुम्) Ś1 D5 12 °चक्रमु, Cm उपचक्रमे (as in text)

16 a) D14 T1 2 G2 4 M1 प्रयांतं (for व्रजन्तं) —b) D4 9 14 T1 2 G1 2.4 M1 2 Cg अन्वयाद्, Cm as in text (for अन्वगाद्) T3 अन्व***यायिनां —c) M2 शक* (for शकटी) D4.9 T3 G1 2 M1–3 च (for तु) —For 16 Ś1 D5 12 subst, B2 (m) ins after 754*

753* ते प्रयाता मुनिवरा बहवो रेणुपाण्डुरा ।
शकटीशतमात्रेण विश्वामित्रपुरोगमा ।

[(l 1) D5 12 गच्छन्तो (for बहवो) B2 रेणुपाग्य]

—For 16 Ñ V B D1–3 7 10 11 13 M4 subst

754* युक्त ब्रह्मरथाना तु शतमात्र तत क्षणात् ।
ययौ मुनीना भाण्डानि समारोप्यानुयायिनाम् ।

[(l 1) D1 11 च (for तु) V4 D13 हि तत्°, B1 तु तत्°, D1 ततोधिक, D2 3 7 समतत, M4 ततोन्वयात् (for तत क्षणात्) D1 (m gloss) ब्राह्मणाना रथा ब्रह्मरथा तेषा शतमात्र किंचनाप्यधिक —(l 2) Ñ V B D10 13 ययुर्, M4 तेषा (for ययौ) D10 [अ]न्वयायिना D1 समारोपितुयाजिना (sic) (for the post half) —After this B2 (m) cont 753*]

17 a) D3 *णाश् (for गणाश्) V3 तत्र (for चैव) —c) Ś1 D11 12 °भाग, Dt D8 °त्मानो, D5 °बाहु (for महात्मानं) Ñ V B D1–3 7 10 13 M4 प्रयात(D3 °यातु)मनु (M4 °मुप)जग्मुस्तं(D13 °स्ते) —d) Dt D6 8 तपोधनं (for महामुनिम्) —After 17 Dt D4 6 8 T1 2 G2–4 M1–3 Cg k t ins

755* निवर्तयामास तत पक्षिसंघान्मृगानपि ।

[G3 missing up to या D4 M° 3 बहून् (for मृगान्) Dt D6 8 G3 सर्षिसंघ सप्रक्षिण (for the post half)]

18 c) M3 (after corr *sec m* as in text) चक्रे (for चक्रुर्) D9 ऊषुस्ता रजनीं तत्र —d) Ñ V B D10 13 M4 शोणतीरम्, D1 2 4–7 9 11 12 14 G1 शोणकूले(D7 °मूले), D3 शोनत्त* (sic) (for शोणाकूले) ❀ Cg शोण पुनद स एव शोणोऽप्यपि व्यपदिश्यते ।, Ck t also gloss similarly ❀ Ñ1 V2 D4 13 T3 °गता, Ñ2 B1 3 4 D10 M4 उपाश्रिता, V1 3 B2.3 (m also) उपागता, V4 सम*ता (for समाहिता)

19 a) Ñ V B D1–3 7 10 11 13 M4 गते त्व(D1 3 7 11 चा)स्त (for तेऽस्तगते) —b) Ś1 D5 11 12 ततो, Ñ V1 2 B1 3 4 D1 7 10 स्नाता, D2 सर्वे, D3 illeg D13 प्रातर् (for स्नात्वा) Ś1 D5 11 12 [ऽ]चिरहुताशना, V3 कृतहुताशना, V4 चैव हुताशना, D2 स्नाता हुताशना, D10 **हुताशना Cg as in text (for b) —d) D10 न्यषेदुर् (for निषेदुर्) Ś1 D5 11 12 धरणीतले, V1 B2.4 M3 °से, G1 अतितेजस (for अमितौजस)

20 B1 om 20–22^{b} D13 om 20^{ab} —a) D4 हि (for ऽपि) V4 राम सौमित्रिणा सार्धम् —b) D14 अभ्यपूज्य

अथ रामो महातेजा विश्वामित्रं महामुनिम् ।
पप्रच्छ मुनिशार्दूलं कौतूहलसमन्वितः ॥ २१
भगवन्को न्वयं देशः समृद्धवनशोभितः ।
श्रोतुमिच्छामि भद्रं ते वक्तुमर्हसि तत्त्वतः ॥ २२
चोदितो रामवाक्येन कथयामास सुव्रतः ।
तस्य देशस्य निखिलमृषिमध्ये महातपाः ॥ २३

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे त्रिंशः सर्गः ॥ ३० ॥

(sic) M3 अभिवाद्य, Cg as in text (for अभिपूज्य) Ś1 D5 12 ऋषींस्तान्समपूजयत्, Ñ V B2–4 D1–3 7 10 11 M4 अभिवाद्य तपोधनान्(B4 °न) —c) Ñ V B2 4 D10 13 निषसाद(Ñ1 °*)मितस्तस्य, D3 असतो निपया-* (sic)

21 B1 om 21 (cf v l 20) —a) G2 राजा (for रामो) Ñ V B2–4 D1 3 7 10 M4 [अं]जलिं कृत्वा, D2 बलिं कृत्वा, D13 [अं]जलिं बद्ध्वा (for महातेजा) —b) Ś1 Ñ V B2–4 D1–3 5 7 10–12 M4 ऋषिं तदा(D1–3 7 11 °त), Dt D6 8 तपोधन, D13 मुनिं तदा (for महामुनिम्) —c) Ñ V1 3 4 B2–4 D4 10 13 T3 M2 नरशार्दूल (for मुनिशार्दूलं) —d) V2 Dt D8 M3 -समन्वित

22 V3 (hapl) B1 om 22[ab] (for B1 cf v l 20) —a) B4 M3 भगवान् Ck किं नु (for को नु) Cg k t अय देश (as in text) Ñ V1 2 4 B2–4 D1–4 7 10 11 M4 कस्य देशोय, D9 को ह्यय° (for को न्वय देश) —b) M2 प्रवृद्ध (for समृद्ध) G2 M1 -शोभन (for -शोभित) Ñ V1 2 4 B2–4 D1 2 5 7 10–13 M4 समृद्धजनसेवित —c) Ñ V B2–4 D1–3 7 10 M4 तत्त्वेन, B1 यत्नेन (for भद्र ते) —d) Ś1 D5 11 12 [श]शेषत, D13 शेषत (for तत्त्वत) Ñ V B D1–3 7 10 M4 त्वत्त एव (V B1 M4 °न) म(Ñ1 *)हामुने (D1–3 7 °द्युते)

23 G2 om (hapl) 23[ab] —a) Dt D5 6 8 12 नोदितो, Cm g as in text (for चोदितो) —b) Ś1 विस्तरात्, D5 12 विस्तर, T3 सुव्रत, G1 तत्त्वत (for सुव्रत) —c) Ś1 D5 9 12 त देशमखिल सर्वम् —d) Ś1 D5 12 तपोधन, G2 M1 समाहित (for महातपा) —For 23 Ñ V B D1–3 7 10 11 13 M4 subst

756* चोदितो रामवाक्येन तस्य देशस्य विस्तरम् ।
विश्वामित्रो महातेजा व्याहर्तुमुपचक्रमे ।

[(l 1) V2 देशितो, B1 चोसितो (sic) D1–3 7 13 नोदितो (for चोदितो) V4 विस्तर (for विस्तरम्) —(l 2) V2 व्याख्यातुम् (for व्याहर्तुम्)]

—After 23 D9 ins 757*

Colophon Ś1 D5 11 12 om (cont the sarga) —*Kanda name* Ñ2 D4 10 om V B आदि°, D13 अयोध्या° —After Kanda name V1 3 B1 ins बालचरिते —*Sarga name* Ñ1 V B शोणतीरनिवास, D1–3 7 सिद्धाश्रमोपागमन, D9 सिद्धाश्रमनिवासो —*Sarga no* (figures, words or both) Ñ1 V1 4 B1 4 D3 om Ñ2 B2 3 D9 10 34 V2 36 V3 33 Dt D4 6 8 14 S 31, D1 7 24 D2 25 D13 **काडे **नीर***नाम सर्ग —After colophon T2 G1 2 4 M2 conclude with श्रीरामाय नम, G3 with श्रीमते रामानुजाय नम

३१

ब्रह्मयोनिर्महानासीत्कुशो नाम महातपाः ।
वैदर्भ्यां जनयामास चतुरः सदृशान्सुतान् ।
कुशाम्बं कुशनाभं च आधूर्तरजसं वसुम् ॥ १
दीप्तियुक्तान्महोत्साहान्क्षत्रधर्मचिकीर्षया ।
तानुवाच कुशः पुत्रान्धर्मिष्ठान्सत्यवादिनः ।
क्रियतां पालनं पुत्रा धर्मं प्राप्स्यथ पुष्कलम् ॥ २

कुशस्य वचनं श्रुत्वा चत्वारो लोकसंमताः ।
निवेशं चक्रिरे सर्वे पुराणां नृवरास्तदा ॥ ३
कुशाम्बस्तु महातेजाः कौशाम्बीमकरोत्पुरीम् ।
कुशनाभस्तु धर्मात्मा पुरं चक्रे महोदयम् ॥ ४
आधूर्तरजसो राम धर्मारण्यं महीपतिः ।
चक्रे पुरवरं राजा वसुश्चक्रे गिरिव्रजम् ॥ ५

31

Ś1 D6 11 12 continue the previous Sarga —Before 1 Ś1 D1–3 5 7 9 (after 1 30 23) 11–13 ins

757* शृणु राम कथा दिव्या देशस्य च समुद्भवम् ।

[D3 om च (submetric) D1 3 5 7 9 समुद्भवां]

1 ᵇ) Ś1 D4 6 12 T3 °यशा Ñ V B D1 3 7 10 11 जना (V2 4 B1 D10 नरा)धिप (for महातपा) M4 कुश इत्यभि विश्रुत —After 1ᵃᵇ Dt D4 6 8 9 14 S ins

758* अक्लिष्टव्रतधर्मज्ञ सज्जनप्रतिपूजक ।
स महात्मा कुलीनायां युक्तायां सुगुणोल्बणान् ।

[(1 1) M3 (after corr sec m as above) न्न (for ज्ञ) M4 (inf lin pr m) ज्ञ (for प्रति) —(1 2) Dt D6 8 सुमहाबलान् T2 स गुणोल्बणा G1 रघुनन्दन, G4 स गुणोल्बणान् M4 च गुणोल्बण D9 सुयुक्तायां गुणोत्कटान् (for the post half)]

—ᶜ) Ś1 D5 12 स क्लि°, Ñ V B D1–3 7 10 11 13 स सुतान् (D1–3 7 पुत्रान्), D9 G3 M3 वैदेह्या (for वैदर्भ्यां) Ś1 D5 12 [अ]जनयत्पुत्रान्, D3 °साम (by metathesis) (for जनयामास) —ᵈ) G3 M3 (after corr inf lin sec m as in text) सदृश (for महतान्) D4 T3 सदृशांश्चतुर (by transp) D14 सुरान् (for सुतान्) Ś1 D5 12 पुरुषर्षभ, Ñ V B D1 3 7 10 11 13 स्यात(V2 4 °ति D1 [अ]प्यति) विक्रमान् (D1–3 7 °पौरुषान्) (for सदृशान्सुतान्) —Note hiatus between ᵉ and ᶠ (in all MSS except in V1) —ᵉ) V2 कुशाश्वं V4 अंशास्तं B1 कुशाभं (for कुशाम्बं) Ś1 D5 12 T3 कुशनाभं कुशांबं (Ś1 °भं) (by transp) —ᶠ) Ś1 Ñ2 V2 4 B1 2 4 D1–3 5 7 9 10 12 13 अमूर्त(Ś1 D5 °सुत)र(Ñ2 V4 B1 2 4 D12 ब)यसं Ñ1 V1 2 B3 D6 11 अ (V1 to avoid hiatus [अ]submetric) मूर्तर(Ñ1 [elsewhere as in V2] °रस [sic])जस Dt D4(after corr as in text) 8 11 T3 M1 2 4 Cl t अ (M1 2 आ)सु(D14 °धू T3 M3 °धू)र्तरज(M4 °ष)स V4 (m also as in text)वसुं D2 वसुं D10 गयं (for वसुम्)

2 ᵃ) Ś1 D1–3 5 7 11 12 महोत्साहान्(D1 °हं D11 °कान् [sic]) Ñ V1 2 4 B1 3 D10 13 महात्मा(Ñ2 V2 B2 °त्म)नो V2 महात्मनो B3 (m. also) 4 महाद्युतिन् (for दीप्तियुक्तान्) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10–13 दीप्तिमत (Ñ1 V3 B2 D2 3 7 10 °मत D1 °मंत), M3 महाभागान् (for महोत्साहान्) —ᵇ) Ñ V2–4 B D10 M4 -परायणान् (Ñ1 V2 3 B2 D10 °णा), V1 विशारदान् (for चिकीर्षया) Ś1 D1 3 5 7 9 11–13 °र्ममनुव्रतान् —ᶜ) D13 कुशान् (sic) (for कुश) —ᵈ) Ś1 D12 धर्मिष्ठ, Ñ V B D10 13 M4 विनीतान्, D11 T3 धार्मिकान् M3 धर्मज्ञान् (for धर्मिष्ठान्) Ś1 D5 9 12 क्षत्रपारग (D9 °गान्), Ñ V B D1 3 7 10 11 13 M4 श्रुत(Ñ2 B2 D13 °ति D1 शास्त्र D2 3 7 वेद)पारगान्, G1 ब्रह्म° (for सत्यवादिन) —ᵉ) Ñ V B D1–3 7 10 13 M4 प्रजानां (for क्रियता) —ᶠ) D14 T1 2 G2 M3 धर्म्यं (for धर्मं) Ñ V B D1–3 7 10 11 13 M4 नित्य(V2 3 B1 M4 °य)ता(D11 प्रजाना) मिति राघव(D1 नोदिता)

3 D7 13 om (hapl?) 3 V1 reads 3 in marg —ᵃ) Ñ V B D1–4 10 11 T3 G3 M2 4 पितुस्ते(V2 D11 °स्तद्) D9 Cg कृपेस्तु (for कुशस्य) Ś1 D5 12 कृपेणस्य वच श्रुत्वा —ᵇ) D12 चत्वास् (by metathesis) (for चत्वारो) Ś1 D5 12 तमितौजस Dt D6 8 °सत्तमा (for लोकसंमता) Ñ V B D1 3 10 11 M4 लोकपालोपमा सुता (B° m also शुभा) —ᶜ) G1 4 निवेशान्, Cm g t निवेशं (as in text) —ᵈ) D11 पुराणि (sic) (for पुराणां) T3 G2 3 M1–3 तथा (for तदा) Ś1 D5 11 12 °कुशासुतर ; G1 चतुरश्च पृथक पृथक

4 ᵃ) Ś1 कुशांभस्, Cg कुशाम्बस् (as in text) —ᵇ) Ś1 कौशांभीम्, D11 कौशाम्बीम् —For 3ᶜ–4ᵇ Ñ V B D1 3 10 M4 subst while D7 13 subst 1 2 only for 4ᵃᵇ

759* पुराण्यावासयामासु पृथक् चत्वारि राघव ।
तत्र कुशाम्ब कौशाम्बीं पुरीमासमदद्भुमाम् ।

[(1 1) V1 पुरा (with hiatus) (for पुराणि) D3 पृथक् V1 2 B1 2 (m as above) D1–3 M4 कुरा तु (V1 B3 कि B1 °च) (for चत्वारि) —(1 2) V2 कुशाम्ब V4 कुशांकु (for कुशाम्ब) Ñ1 V4 D3 कौशांबीं ; V1 कौशांबी D1–3 7 M4 आसमवगत्, D13 °च तां (for °द्भुमाम्)]

—ᶜ) D13 कुशनाभस्तु D1 2 सु° ; M4 तदा राम (for तु धर्मात्मा) —ᵈ) D5 कुर्ने (for पुरं)

5 ᵃ) T3 अमूर्तरजसो Dt D6 8 T2 G1 4 M1 2 नाम (for राम) —ᵇ) Dt D6 8 महामति (for महीपति) —ᶜ)

एषा वसुमती राम वसोस्तस्य महात्मनः ।
एते शैलवराः पञ्च प्रकाशन्ते समन्ततः ॥ ६
सुमागधी नदी रम्या मागधान्विश्रुताययौ ।
पञ्चानां शैलमुख्यानां मध्ये मालेव शोभते ॥ ७
सैषा हि मागधी राम वसोस्तस्य महात्मनः ।
पूर्वाभिचरिता राम सुक्षेत्रा सस्यमालिनी ॥ ८

कुशनाभस्तु राजर्षिः कन्याशतमनुत्तमम् ।
जनयामास धर्मात्मा घृताच्यां रघुनन्दन ॥ ९
तास्तु यौवनशालिन्यो रूपवत्यः स्वलंकृताः ।
उद्यानभूमिमागम्य प्रावृषीव शतह्रदाः ॥ १०
गायन्त्यो नृत्यमानाश्च वादयन्त्यश्च राघव ।
आमोदं परमं जग्मुर्वराभरणभूषिताः ॥ ११

M2 वास्मं (for वसुश्च) Dt D6 8 नाम, M3 चैत्र (for चक्रे) M3 गिरव्रज D4 (m also) चक्रे प्राग्ज्योतिषं पुर (= post. half of l 1 of 760*) —For 5 Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 G3 M4 subst

760* तथामूर्तरजा वीरश्चक्रे प्राग्ज्योतिषं पुरम् ।
धर्मारण्यसमीपस्थं वसुश्चक्रे गिरिव्रजम् ।

[Ś1 D5 12 transp l 1 and 2 —(l 1) Ś1 एषा (sic) D1–3 7 M4 अथ (for तथा) B2 [अ]मूर्तरया B4 समूर्तया (for [अ]मूर्तरजा) V1 वी*, V3 B1 3 4 वीर, D2 वीरा (sic) D9 राम, G3 M4 नाम (for वीरश्च) D3 7 चक्रे वीर· (by transp) D2 °ज्योतिष, D11 °ज्यौतिष Ś1 D5 9 12 धर्मारण्यमभीप्सत (Ś1 °मभीप्सत·) (for the post half) —(l 2) Ś1 D5 9 12 प्राग्ज्योतिष (Ś1 D9 °ष) पुर चक्रे, V2 धर्मारण्ये समीप तु (for the prior half) V2 स्वय D5 9 11 वसु (sic) (for वसुश्च) B1 °व्रन, D2 °वन D3 गिरव्रृ D12 गिरव्रत (for गिरिव्रजम्)]

6 ^{a}) Ś1 D1 5 12 तस्य, Dt D6 8 T2 नाम (for राम) —^{b}) Ś1 D1 5 12 वसुदस्य —For 6^{ab} Ñ V B D2 3 7 10 11 13 M4 subst while D1 ins. after 6^{ab}

761* देशोऽयं वसुनामासीद्वसोरमिततेजस ।

[D11 reads from य up to 7^{b} in marg Ñ1 V2 D10 M4 °मानासीद् D1–3 °नाम्नासीद् D7 °मान्नाम्नासीद् (hypermetric) (for वसुनामासीद्)]

—T2 reads 6^{c}–8^{b} in marg —^{c}) D9 यत्र (for एते) D1–3 7 11 M4 महोच्छ्रया, Cg as in text (for शैलवरा) —^{d}) D5 प्रकाशयंते Ś1 D5 12 निदूरत, Ñ V B D10 13 महोच्छ्रया (for समन्तत) D1–3 7 11 M4 गिरयो भाति भास्वरा (D11 °सुरा)

7 D11 reads 7^{ab} T2 7 in marg (cf v l 6) —^{a}) Ñ2 स्व°, D10 °धा, D13 °गमा, Cg k t as in text (for सुमागधी) Ñ V B D1 3 7 10 13 M4 °चात्र (B2 यत्र, B4 चात्र नदी [by transp]), T2 °रम्य, G1 °राजन्; G2 M1 °पुण्या (for नदी रम्या) Ś1 D5 11 12 एषा सा मागधी रम्या (D11 °म्य) —^{b}) Ś1 Dt D4 6 8 9 14 T1 2 G2.4 M1 2 मगधान्, Ñ V1 3 4 B1 3 4 D2 5.10 12 13 M4 मा (Ñ1 D3 M4 म)गधा V2 D3 7 मगधो, B2 D11 मागधी V2 [ऽ]यं श्रुतो, B2 G1 निःसृता, D3 7 निश्रुतो, D14 T2 निसृता, M3 निश्रुतान् (for विश्रुता) V1 3 4 B3 D2 3 7 10 11 13 M4 यया, V2 B1 मया, B2 यत, B4 यया, D1 गिरा, D5 12 श्रुति, Cg k t as in text (for [आ]ययौ) B2 (m also) मगधा विश्रुता मया —^{c}) Ś1 D5 12 13 भूभृता मध्ये, D1 शील° (for शैलमुख्याना) —^{d}) Ś1 D5 12 13 वन (for मध्ये) D3 ~ * व (for मालेव) B1 मध्ये मागधशोभिते

8 T2 reads 8^{ab} in marg (cf v l 6) —^{a}) Cm g t सैषा (as in text) Ś1 D5 9 11 12 एते ते, Ñ V B D1–3 7 10 13 एषा सा (B1 तु, B2 सु), M2 एषा°, M4 °सु (for सैषा हि) Ś1 V1 3 4 B1 D1–3 5–7 9–13 G3 मा(V3 D1 2 G3 म)गधा (B1 D3 [illeg] °गधो), Ck t मागधी (as in text) Ñ V1 3.4 B D1–4 7 10 G3 M4 नाम, G2 M1 रम्या (for राम) G1 सैषा वसुमती राम (cf 6^{a}) —^{b}) =6^{b} Ñ2 V B D10 राम, D2 3 7 M4 आसीन्; D13 नाम (for तस्य) Ś1 D5 9 11 12 वसुदस्य, D1 वासारीसीन् (sic) (for वसोस्तस्य) D1 (gloss) एषा तस्य वसो पुरी चासीन्म(हात्मन) —^{c}) G3 M2 3 पूर्वाधिचरिता T3 G1 3 M2 3 वीर (for राम) Ś1 D5 12 पूर्वाधिवासितास्तेन, Ñ V B D10 11 13 पूर्वमध्यासिता ते(D11 °स्ते, D13 ये)न, D1–3 7 M4 पूर्वं (D1 7 °वं)राजर्षिभिर्भुक्ता(D3 °र्युक्ता, M4 °र्गुप्ता), D9 पूर्वं विवासितास्तेन —^{d}) Ś1 D5 9 °त्रा, D11 °चित्रा, Cg k t as in text (for सुक्षेत्रा) Ś1 D5 11 12 -मालिन, Ñ2 V2–4 B D9 -शालिनी(V4 D9 °न), D6 (m also) -वाहनी (for -मालिनी)

9 ^{a}) Ñ V B D10 11 13 [अ]पि, D1 च (for तु) —^{b}) Ś1 D5 9 12 कन्याना शतमुत्तम —^{c}) Ñ V B D2 3 7 10 11 13 M4 दुर्धर्षो (V4 °र्षा), D1 दुद्दर्पे (sic) (for धर्मात्मा) Ś1 D5 12 सुपुवे देवरूपाणां —^{d}) V2 घृनाच्या, D3 घृवाना (sic) M3 (after corr inf lin sec m as in text) घृताच्या, Ck t as in text (for घृताच्या) V4 D12 रघुनंदन

10 ^{a}) Ñ V B D1 3 7 10 11 13 M4 रूप, Cg as in text (for तास्तु) —^{b}) Ś1 D5 12 रूपेणाप्र(D12 °प्री [sic]) तिमा भुवि (= 12^{b}) Ñ V1 3 4 B D1 3 7 10 11 13 ता कदाचित्स्व(Ñ2 B3 4 D10 13 °द)लंकृता, V2 कदाचित्समलंकृता, M4 ता कदाचित्सुमध्यमा —^{c}) Ñ1 V2–4 B1 4 आगत्य, D13 T3 आमाद्य (for आगम्य) D1–3 7 M4 ययु रुद्यानमुद्दिश्य, Cg as in text (for ^{c}) —^{d}) T2 मेघेषु (for प्रावृषि) Cg शतह्रदा (as in text) Ś1 Ñ V B D5.10–13 विद्युद्विशेषु(V4 lacuna for षु)तो यथा

11 ^{a}) V1 B4 D2 गायन्तो (sic) Ś1 D5 12 वादयंत्यश्च, M3 नृत्त°, Cg as in text (for नृत्यमानाश्च) V1 ता (for

अथ ताश्चारुसर्वाङ्ग्यो रूपेणाप्रतिमा भुवि ।
उद्यानभूमिमागम्य तारा इव घनान्तरे ॥ १२
ताः सर्वगुणसंपन्ना रूपयौवनसंयुताः ।
दृष्ट्वा सर्वात्मको वायुरिदं वचनमब्रवीत् ॥ १३
अहं वः कामये सर्वा भार्या मम भविष्यथ ।
मानुषस्त्यज्यतां भावो दीर्घमायुरवाप्स्यथ ॥ १४

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा वायोरक्लिष्टकर्मणः ।
अपहास्य ततो वाक्यं कन्याशतमथाब्रवीत् ॥ १५
अन्तश्चरसि भूतानां सर्वेषां त्वं सुरोत्तम ।
प्रभावज्ञाश्च ते सर्वाः किमस्मानवमन्यसे ॥ १६
कुशनाभसुताः सर्वाः समर्थास्त्वां सुरोत्तम ।
स्थानाच्च्यावयितुं देवं रक्षामस्तु तपो वयम् ॥ १७

च) M4 गायत्यश्चाथ नृत्यतो —^{b}) Dt D6 8 तु (for च) D10 राघ*, D14 T1 2 G2 4 M1 3 सर्वेश (for राघव) Ś1 D5 13 नृत्यस्यश्च यथासुख —^{c}) Ś1 D5 11 12 आह्लादं, all Cs as in text (for आमोद) D1 3 7 M4 मोदत्यो रल(D3 वल also) मानाश्च —^{d}) G3 सर्वा (for वरा) Ś1 Ñ V B D5 10–13 वन(Ñ1 V3 4 B1 3 चर, B4 गंध, D13 वनैर्) माल्यै (V2 मन्यै [sic]) रल(D10 °नु) कृता

12 Ś1 D5 12 om 12 D9 repeats 12^{ab} consecutively —^{a}) B4 °वाश् (sic) D11 अ* , Cv as in text (for अथ ताश्) Ñ V B D10 11 13 -सर्वांगी (for -सर्वाङ्ग्यो) —^{b}) B3 (*sup lin* also) भुव, M4 तदा (for भुवि) D2 (second time) 3 7 वनमाल्यैरलकृता (= 11^{d} in Ś1) —Ñ V B D1 3 7 (D3 7 hapl) 10 11 13 M4 om 12^{c}–13^{b} D9 om 12^{cd} —^{c}) = 10^{c} T3 -वन°, G2 M1 मध्ये शोभंते, Cm k as in text (for भूमिमागम्य) —^{d}) T2 transp इव and घन

13 Ñ V B D1 3 7 10 11 13 M4 om 13^{ab} (cf v l 12) —^{ab}) Dt D8 14 T1 M3 सर्वा Cg as in text (for सर्वं) M2 सपदा (for सयुता) Ś1 D5 12 ततस्ता रूपसंपन्ना यौवनेनाभ्यलकृता —^{c}) Ś1 N1 V3,4 D1 3 5 7 9 12 13 सर्वगो, Ñ2 V1 B3 4 D10 सर्वंगतो, V2 B1 2 D11 तु सर्वंगो (V2 °शो), Cg सर्वात्मको (as in text) V4 lacuna (for वायु)

14 ^{a}) Ś1 D1 3 5 7 12 भवती (D1 °तीं [sic]) D14 (after corr *m* as in text) °य, Cg as in text (for अहं च) —^{b}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 M4 °मे भवता (Ś1 D5 12 °ते, Ñ V1 3 4 B D10 11 13 भवत मे [by transp] D3 मे *च*।) मला (Ś1 D5 12 °नि वै) —^{c}) Ś1 मानुषे, D5 Ck मानुष्यस्, D11 मद्येन, Cg t as in text (for मानुषस्) D1 6 M2 स्यन्तां (sic) D11 त्रियता, Ck as in text (for त्यज्यतां) Ś1 D5 12 स्नेहो (for भावो) Ñ V B D9 10 13 M4 त्यक्त्वा मानुष्यकं भावम्, Cg t as in text (for ^{c}) —^{d}) Ñ V B D9 10 13 M4 अमरत्वम् (for दीर्घमायुर्) Ś1 D1–3 5 7 12 13 अवाप्स्यता D10 अवाप्स्य* (for अवाप्स्यथ) Cg as in text (for ^{d}) —After 14 Dt D1 6 8 9 14 (marg *sec m*) S (D6 G1 l 2 only) Cg t ins

762* चले हि यौवनं नित्यं मानुषेषु विशेषतः ।
अक्षयं यौवनं प्राप्ता अमर्यश्च भविष्यथ ।

[No comm in Cr m k —(l 2) D14 T2 3 G2 M1 अक्षय्य D14 om यौवन G1 प्राप्य (for प्राप्ता) D1 9 T3 G1 3 M2 4 (M3 after corr *sup lin sec m* as above) अमराश् (for अमर्यश्)]

15 ^{a}) Dt वनंच (by metathesis) (for वचन) —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 12 अमित°, Ñ V B D10 13 परमंगना (Ñ2 V2 3 °ना) D9 (after corr *pr m* as in text) अश्लिष्ट°, M4 ता परमांगना, Cg as in text (for अक्लिष्टकर्मण) —^{c}) Ś1 D1 3 5 7 12 अव(D5 °प)हस्य, Ñ V B D10 13 M4 मुक्त्वा(Ñ1 B4 त्यक्त्वा B2 मुक्ता) हास D9 सो°, D11 विहस्य(submetric) Cg k t as in text (for अपहास्य) M4 कल, Cg as in text (for ततो) Ñ V B D10 13 M4 सर्वा, D11 वायु (also as in text) Ck as in text (for वाक्य) —^{d}) Ś1 D1 3 5 7 9 12 उवाच तं (for अथाब्रवीत्) Ñ V1 3 B D10 13 M4 वायुं (V3 वाह्ये [sic] M4 ततो) वचनमब्रुवन्, V4 इद वचनमब्रवीत्, D11 कन्यास्ताह्यब्रुवन्वच

16 ^{ab}) T3 M4 चरति, Cg t as in text (for चरसि) B3 (m also) भूतात्मा (for भूताना) V1 D1–3 7 सवपा (V1 marg) भूताना (by transp) Ñ V B D1–3 7 10 11 13 M4 त्विह(M4 इह) मारत, Dt D6 8 सुरसत्तम, G1 3 च सु° (for त्व सुरोत्तम) —G2 om (hapl) 16^{c}–17^{b} —^{c}) V4 भावज्ञास्ता (for प्रभावज्ञास्) Ñ V1 2 4 B2 3 D2 4 9 10 T3 M1 3 स्म, V3 B4 स (sic) (for च) D11 सर्वां (for सर्वा) Ś1 D5 12 प्रभावं ते विजानीम, B1 D1 प्रभावं ज्ञास्यते (D1 °से) सदा, G1 प्रभावज्ञश्च सर्वासां —^{d}) Cg अस्मान् (as in text) B1 D2 किला (B1 °ल्म [sic]) स्मान्, Dt D6 8 Ct किमर्थम् (for किमस्मान्) D2 °ते, D13 °*से (for अवमन्यसे) Ck as in text (for ^{d})

17 G2 om 17^{ab} (cf v l 16) —^{a}) V3 D11 13 साध्वी, V4 साध्व्य, Dt D6,8 दव, M4 साध्या (for सर्वा) —^{b}) D2 समधा (sic) D4 सधर्मा, D13 क्षमस्त्वां M3 (after corr *inf lin sec m* as in text) °र्थेन (for समर्थास्) D2,4 T3 G1 M1–3 स्म, D14 त्वं; G3 तु; M4 च (for त्वा) D3 M4 न(M4 सु) रर्षभ(D2 °भ) (for सुरोत्तम) Ś1 D1 3 5 7 12 समर्थास्त्वं न मारुत(D1 °त); Ñ V B D10 11 क्षमंते (V3 D11 °मते [sic]) न हि म रुत(B4 °त [sic]; D11 °ता); Dt D6 8 9 समस्ता सुरम(D9 सम सुरो) त्तम —^{c}) Ñ V1–3 B D1–3 7 10 11,13 M2 4 °ष्कृत (D10

मा भूत्स कालो दुर्मेधः पितरं सत्यवादिनम् ।
नावमन्यस्व धर्मेण स्वयंवरमुपास्महे ॥ १८
पिता हि प्रभुरस्माकं दैवतं परमं हि सः ।
यस्य नो दास्यति पिता स नो भर्ता भविष्यति ॥ १९
तासां तद्वचनं श्रुत्वा वायुः परमकोपनः ।
प्रविश्य सर्वगात्राणि बभञ्ज भगवान्प्रभुः ॥ २०
ताः कन्या वायुना भग्ना विविशुर्नृपतेर्गृहम् ।
दृष्ट्वा भग्नास्तदा राजा संभ्रान्त इदमब्रवीत् ॥ २१
किमिदं कथ्यतां पुत्र्यः को धर्ममवमन्यते ।
कुब्जाः केन कृताः सर्वा वेष्टन्त्यो नाभिभाषथ ॥ २२

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे एकत्रिंशः सर्गः ॥ ३१ ॥

-द्या, M2 °चल)यितु (D2 °यता), V4 शीला (lacuna for कं)दायितु Ck t as in text (for स्थानाद्यावयितु) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 12 13 G2 3 M4 दव, D2 दवा, D9 नैव, D11 वी*, Cv m g k t as in text (for दव) —[d]) Ñ2 V2 4 B3 व (V4 B3 र)क्ष्याम , D3 *क्षाम (for रक्षामस) Ś1 Ñ V1 2 4 B1 2 4 D5 7 10–13 स्वकुलं, V3 कुशल, B3 सुकुल, D3 स्व*ल, D9 तु कुल, G3 सु° (for तु तपो) D1 2 M4 रक्ष त्व (D1 रक्षिता, D2 रक्षसा [both sic]) स्थानमूर्जित

18 [a]) D3 स illeg Ñ V B D1 3 10 13 Ctp यद्वा (D3 **) यो, D7 यो वायो, D9 वशेस्मिन्, M3 4 °धा Cg k as in text (for दुर्मेध) Ś1 D5 11 1° °त्कलको वशेस्मिन् —[cd]) Dt D6 8 M1 अवमन्यस्व, Cv r m नावमन्यस्व (as in text) Ś1 D5 12 अ(Ś1 आ)वहाय ह्य(D5 स्व)धर्मेण स्वय कन्या वर व्रजत् Ck as in text (for [d]) ❀ Cg पितर नावमन्यस्व धर्मेण पितृप्रदानरूपेण वर स्वयमुपास्महे प्रतीक्षामहे पिता स्वय यस्मै दास्यति त प्रतीक्षामह इत्यर्थ , Ct यत्र काले पितरमवमन्यापमानविषय कृत्वा स्वधर्मेण कामेन स्वयवरमुपास्महे आत्मना स्वातन्त्र्येण वय वरमङ्गीकुर्म स काल कदाचिदपि माभू दित्यन्वय । नावमन्य इति पाठस्तु क्वाचित्कोऽपपाठ । तथा पाठे न इति छेद् । छान्दस दीर्घत्व। नोऽस्माक स कालो माभू दित्यन्वय । क्वचित्तु नोऽवमन्यस्व इति पाठ । अत एव 'मा भूत्स कालो यद्वा नो पितर सत्यवादिनम्। कामत समतिक्रम्य वरयेम स्वयवरम्।' इत्येतदर्थविवरणश्लोको दृश्यते क्वचित्। ❀ —For 18[cd], N V B D1 3 7 10 11 13 M4 subst

763* कामत समतिक्रम्य वरयेम स्वयवरम्।

[M4 न कामाद् (for कामत) V4 तमतिक्रम्य V1 वरयाम D3 स्वर वय (by metathesis) (for स्वयवरम्)]

19 D6 om 19 —[a]) Ś1 D5 11 12 जनिता (for पिता हि) Ñ V B D1–3 7 10 13 M4 पितास्माक प्रभवति —[b]) Ñ V B1 3 4 D13 म पर D10 न पिता (for परम) Ś1 Ñ V B D1 3 5 11 13 M4 पिता Dt D8 14 T1 2 G2.4 M1 च°, D4 T3 °न , D7 महत् , D10 पर (for हि स) —[c]) Ś1 D5 9 11 12 यस्मै (for यस्य) Ñ V B D1–3.7 10 13 M4 अस्मान्दास्यतमी यस्मै (M4 °स्य) —[d]) V4 मे (for नो) —After 19 B3 ins

764* न पितुर्वचनादन्य न भविष्यामहे वयम् ।

20 [a]) Ś1 Dt D3 4 8 12 तु (for तद्) —[b]) Dt D6.9 Ct हरि , Ctp as in text (for वायु) N V B D1 3 7 10 11 13 M2 4 कोपसमन्वित —[c]) D2 3 7 -गात्रेषु (for -गात्राणि) —[d]) D2 भयज (sic) (for बभञ्ज) D4 (after corr inf lin) मरुत् (before corr हरि), Cm as in text (for प्रभु) —For 20[cd] Ñ V B D1 10 11 13 subst

765* बभञ्ज कन्या मध्ये ता सम्प्रविश्यामतेजमा ।

[V2 मध्ये कन्यास्ता (by transp) D1 कन्यामध्य ता (marg gloss तासा कन्याना मध्य प्रविश्य) D11 मध्ये ता कन्या (by transp) V1 3 B1 स (for स) V4 -तेजसता (sic)]

—After 20 B (ed) ins

765a* अरत्निमात्राकृतयो भग्नगात्रा भयार्दिता ।

21 [b]) D9 विवशा (for विविशुर्) Ś1 D5 12 नगर(Ś1 °रीं) पितु , N V B D1 3 7 10 11 13 M4 भवन पितु (V1 B3 [also] D13 प्रति), D2 तद्वन पितु , D9 न्यविशन्गृह —After 21[ab] Dt D4 6 8 9 13 (after 21) 14 S (except M4) (Cg k t comm on l 1) ins

766* प्रापतन्भुवि सम्भ्रान्ता सलज्जा साश्रुलोचना ।
स च ता दयिता दीना कन्या परमशोभना ।

[(l 1) Dt D6 8 प्रविश्य च सु (D8 तु) D9 °श्रु (for प्रापतन्भुवि) D13 प्रोद्विग्न सुमनस्ता (for the prior half) D13 सुलज्जा Dt D4 6 9 13 T2 3 सास्र (for सास्र) —(l 2) D13 अवन्द् (for स च ता) D13 M2 तु(D13 स) पिता M3 (after corr as above) यदि ता (for दयिता) Dt D6 8 भग्ना D13 कन्या (for दीना) D13 तत (for कन्या) D14 T1 2 G2 4 M1 कन्या दीना (by transp) D13 -शोभना , T3 भास्वर (for -शोभना)]

—[c]) Dt D6 8 दीनास् , G1 2 भुग्नास् (for भग्नास्) Ñ V B D10 11 13 M4 च ता (Ñ1 तादन् [sic], V4 सुता) राम, T2 M3 तथा° (for तदा राजा) Ś1 D1–3 5 7 12 ता स्त (D2 °श्र [sic] D3 गतास्त [hypermetric])द्रा (D3 5 12 °था) दु खिता दृष्ट्वा —[d]) Ś1 Ñ V B D5.10 12.13 तान्निरिद्, Cg k as in text (for सम्भ्रान्त) D1–4.7 11 M4 पिता(D3 °* D4 इद, D11 राजा)वचनमब्रवीत्

22 [a]) D13 कथिता (sic) (for कथ्यता) D3 पुत्र T2 पुत्रो (both sic) M4 मया (for पुत्र्य) —D3 7 om.

३२

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा कुशनाभस्य धीमतः ।
शिरोभिश्चरणौ स्पृष्ट्वा कन्याशतमभाषत ॥ १
वायुः सर्वात्मको राजन्प्रधर्षयितुमिच्छति ।
अशुभं मार्गमास्थाय न धर्मं प्रत्यवेक्षते ॥ २

पितृमत्यः स्म भद्रं ते स्वच्छन्दे न वयं स्थिताः ।
पितरं नो वृणीष्व त्वं यदि नो दास्यते तव ॥ ३
तेन पापानुबन्धेन वचनं न प्रतीच्छता ।
एवं ब्रुवन्त्यः सर्वाः स्म वायुना निहता भृशम् ॥ ४

(hapl) from 22^{b} up to the prior half of 767* —^{b}) B4 D4 T3 अति(B4 अनु)वर्तते, Ct as in text (for अघ मन्यते) M4 सुकुमारानना शुभा , Cg k as in text (for ^{b}) —^{c}) Ś1 Ñ V B D1 2 5 9–13 M4 यूयं (for सर्वा) —^{d}) Dt D6 8 चे' (for वेष्टन्यो) Dt D6 8 T3 G1 4 °त, D4 नाभ्य°, Ct as in text (for नाभिभापथ) Ś1 D5 9 12 विचेष्ट त्यो(Ś1 °ता, D9 °तो [both sic]) न भापथ(Ś1 °त), Ñ V B D1 2 10 11 13 M4 समा(Ñ1 V2 D11 संप्र)नि(Ñ2 °दि)इय दुरा मना —After 22, Ś1 D1–3 5 7 9 12 ins

767* शसध्व किमिद पुत्र्य कुब्जत्वं कथमागतम् ।,

[D3 7 om the prior half (cf v l. 22) D9 कुब्जतां D2 केन चागत]

while T2 G2 3 M1 ins

768* श्रोतुमिच्छाम्यह पुत्र्यो यस्येद कर्म गर्हितम् ।

[T2 त पुत्रो (sic) G3 तद° (for [अ]इ पुत्र्यो) T2 कर्मण फल (for कर्म गर्हितम्)]

—D9 T2 G2 3 M1 cont while Dt D4 6 8 14 T1 3 G1 4 M2 3 all Cs ins after 22

769* एव राजा विनि श्वस्य समाधिं संदधे तत ।

[D4 विनिश्चित्य T3 सददे G3 M2 विदधे (for सदधे) G1 damaged (for तत)]

Colophon Ś1 Ñ V B D5 10–13 om (continue the Sarga) —*Kanda name* D1 3 अयोध्या° —*Sarga name* Dt D4 6 8 14 S om D1–3 7 9 कन्याकुब्जकरणो (D9 °ब्जाख्यानं) —*Sarga no* (figures words or both) D3 om both Dt D4 6 8 14 S 32 D1 7 25 D2 26, D9 35 —After colophon T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम , G1 2 4 M2 श्रीरामाय नम , G3 श्रीमते रामानुजाय नम

32

Ś1 Ñ V B D5 10–13 cont the previous sarga.

1 ^{b}) T3 कुशनाभश्च Ś1 D5 12 ता सुता (for धीमत) D7 om (hapl) from 1^{c} up to l 1 of 770* —^{cd}) D13 शरण, T3 चरण, Cm g t as in text (for चरणौ) Ñ V B D1–3 10 13 गत्वा, D11 नत्वा (for स्पृष्ट्वा) Ñ1 द्वयम् (for न्शतम्) G1 M4 मथाब्रवीत् Ś1 D5 12 अभिवाद्य पितु पादौ सर्वा वचनमब्रुवन् (Ś1 D12 °ब्रवीत्)

2 ^{a}) Ś1 D5 12 सर्वत्रग (D12 °गत) मोऽस्मान् (for सर्वात्मको राजन्) —^{b}) Ck प्रधर्षयितुम् (as in text) Cm इच्छति (as in text) Ś1 D5 12 नैच्छद्धर्षयितु प्रभु (D12 विभु), Cg t as in text (for ^{b}) —^{d}) Ś1 °वेक्षत, D5 12 पर्यवेक्षत (D5 °क्ष्य ता) (both sic), T2 °वेक्ष्यते, Cm as in text (for प्रत्यवेक्षते) ꣸ Ct अशुभ अवेक्षते स्म ꣸ —For 2 Ñ V B D1 3 7 10 11 13 M4 subst

770* वायुरस्मानुपागम्य बलवान्काममोहित ।
उत्क्रम्य धर्ममर्यादा प्रधर्षयितुमुद्यत ।
सोऽस्माभिरुक्त सर्वाभिर्वायु कामवश गत ।

[D7 om l 1 (cf v l 1) —(l 1) D1 °गत्य (for उपागम्य) V2 बलवत् (for बलवान्) —(l 2) V3 चक्रे हि, D2 3 7 व्युत्क्रम्य (for उत्क्रम्य) V3 [अ]धर्म (for धर्म) —(l 3) B3 reads from first र्वा up to 3 in marg V3 -रस (for -वश) D11 om from गत up to भगवन्नि in l 1 of 771*]

3 D11 om 3 (cf v l 2 [770*]) D2 om (hapl) 3^{ab} B3 reads 3 in marg (cf v l 2) —^{a}) Ś1 D5 12 °वत्यो, D1 °गुप्ता , D9 °मत्यो (sic) (for पितृमत्य) Ś1 D5 9 12 वय सर्वा Ñ V B D1 3 7 10 13 स्म भगव(Ñ1 °*)न्, M4 च भगवन् (for स्म भद्रं ते) —^{b}) Cg k t स्वच्छदे न (as in text) Ś1 D5 12 न स्वातन्त्र्यमुप(Ś1 °पा)स्थिता , Ñ V B D1 3 7 10 13 M4 न स्वच्छंदचरा वय, D9 न स्वच्छद मुपस्थिता —Ś1 D5 12 om (hapl) 3^{c}–4^{b} —^{c}) Ñ V B D1 2 7 10 13 M4 नोमियाचस्व, D9 नो मवी° [sic] Cg k t as in text (for नो वृणीष्व त्वं) —D3 om from 3^{d} up to the prior half of l 2 of 771* —^{d}) Cm k दास्यते (as in text) Cg t दास्यति Ñ V B D1 2 7 10 13 M4 न्यायतो यदि मन्यसे

4 Ś1 D5 12 om 4^{ab} (cf v l 3) —^{a}) D9 पापानु विद्धेन —^{b}) D4 प्रतीक्षता, Cm g k t as in text (for प्रतीच्छता) —^{c}) Dt D4 14 G1 4 M2 3 Ck ब्रुवत्य , Cg t as in text (for ब्रुवन्त्य) Ś1 D5 12 इति तेन ब्रुवाणा स्म (D5 स्मो) —^{d}) Ś1 D5 12 वायुनोपहता Dt D6 8 °भिहता, T1 °भिमता, Cm g k t as in text (for वायुना निहता) —For 4 Ñ V B D1–3 7 10 11 13 M4 subst

771* न वयं स्वैरचारिण्य प्रसीद भगवन्निति ।
इत्युक्त कुपितो वायु प्रविश्याङ्गानि न प्रभो ।
बभञ्ज बलवांस्तेन सर्वा कुब्जीकृता वयम् ।

तासां तद्वचनं श्रुत्वा राजा परमधार्मिकः ।
प्रत्युवाच महातेजाः कन्याशतमनुत्तमम् ॥ ५
क्षान्तं क्षमावतां पुत्र्यः कर्तव्यं सुमहत्कृतम् ।
ऐकमत्यमुपागम्य कुलं चावेक्षितं मम ॥ ६
अलंकारो हि नारीणां क्षमा तु पुरुषस्य वा ।
दुष्करं तच्च वः क्षान्तं त्रिदशेषु विशेषतः ॥ ७
यादृशी वः क्षमा पुत्र्यः सर्वासामविशेषतः ।
क्षमा दानं क्षमा यज्ञः क्षमा सत्यं च पुत्रिकाः ॥ ८
क्षमा यशः क्षमा धर्मः क्षमायां विष्ठितं जगत् ।
विसृज्य कन्याः काकुत्स्थ राजा त्रिदशविक्रमः ॥ ९
मन्त्रज्ञो मन्त्रयामास प्रदानं सह मन्त्रिभिः ।
देशे काले प्रदानस्य सदृशे प्रतिपादनम् ॥ १०

[D3 om up to the prior half of l 2 (cf v l 3) D11 om l 1 except ति (cf v l 2 [770*]) —(l 2) D10 reads from the post half up to 5^{b} in marg D2 °व, D13 [अ]स्मास्तन (for [अ]ज्ञानि न) V1 प्रभु, D7 प्रभो (for प्रभो) —(l. 3) V1 बलात्तन (submetric) D2 3 7 बल्वान्वायु°, D11 बल्वास्तात (for बल्वास्तेन) B4 कुब्ज° (sic), M4 कुब्जा° (for कुब्जीकृता) D11 वायुनोपहता वय (for the post half)]

5 D10 reads 5^{ab} in marg (cf v l 4) —^{a}) Ś1 Dt D4–6 8 9 12 T3 G3 M2 तु (for तद्) Ñ V B D1–3 7 10 11 13 M4 इति तासा वच श्रुत्वा —^{b}) Ñ V B1–3 D1–3 7 10 11 13 M4 कु(Ñ2 द)शनाभो नराधिप, B4 **नाभो जनाधिप —^{c}) V2 इत्युवाच Ñ V B1–3 D10 11 13 M4 ततो राम, B4 स ततो राम (hypermetric) D1–3 7 तदा राम(D7 °म) (for महातेजा) —^{d}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 इद वच, Cg as in text (for अनुत्तमम्)

6 ^{a}) Ś1 D5 12 भद्रं कृतमिदं, Dt D9 T2 3 M2.3 °क्षमवता, M1 °वता, all Cs as in text (for क्षान्त क्षमावता) —D9 om 6^{b}–7^{a} —^{b}) Ś1 D5 12 च°, Dt सुममाहित, Cr g k t as in text (for सुमहत्कृतम्) —^{c}) D5 एकमत्यम्, G2 ऐकपद्यम् (for ऐकमत्यम्) Ś1 उपागत्य —^{d}) Ś1 D5.12 वै रक्षित, G4 चावेष्टित, Cg t as in text (for चावेक्षित) —For 6, Ñ V B D1–3 7 10 11 13 M4 subst

772* यत्क्षान्तोऽतिक्रमो वायो कृत तन्मे महत्प्रियम् ।
पुत्र्यो मे यच्च युष्माभि कुलचर्याभिरक्षिता ।

[(l 1) V2 स क्षांतो, D2 यस्यनो (sic), M4 यत्क्षाम्यो (for यत्क्षान्तो) Ñ2 °क्रमे, V1 °क्राम, D3 विक्रतो (sic) D7 विक्रमो (for ऽतिक्रमो) D2 वायु (for वायो) D2.3 7 तु (for मे) V2 महाप्रिय, D10 *हत्प्रिय, M4 भवत्प्रिय (for महत्प्रियम्) —(l 2) D1 या च मे D2 यच्च ने, D3 7 युष्मामिर्, M4 यच्चापि (for पुत्र्यो मे) V2 यत्र, D1 पुत्रि D· पुत्र्य M4 पुत्रो (for यच्च) D3 7 मे पुत्र्य (for युष्माभि) Ñ1 V· 4 B1 2 (marg as above) D1–3.7 M4 कुलच्छाया V3 कुलाच्छाया (for कुलचर्या) D1 [अ]नि (for [अ]भि) D13 कुल्माभिश्च रक्षित (for the post half) D11 भद्र कृत च युष्माभि कुल मे रक्षित मम]

7 D9 om 7^{a} (cf v l 6) —^{a}) G2 अहंकारो (sic) D11 om हि (submetric) Ś1 D5 12 क्षमा पुत्र्य (D12 also क्षमायुक्त) (for हि नारीणां) —^{b}) Ś1 D5 6 12 स्त्रियो वा, T3 G1 °हि, M2 क्षम तु, M4 क्षान्तिता (for क्षमा तु) D9 G1 च, Ck t as in text (for वा) Ñ V B D1 3 7 10 11 13 क्षमा पुत्र्यो(D1 °त्रि, D3 13 °त्रो [sic]) विशेषत —For 7^{c}–10^{b}, Ñ V B D1 3 7 10 11 13 M4 subst a passage given at the end of 10^{ab} —^{c}) Ś1 तद्वच, Dt D6 8 तच्च वै, D14 T1 2 G2 M1 तच्च यत्, G1 तत्र च, G4 तस्य यत्, Cv as in text (for तच्च व) D5 स्यात (for क्षान्त) ❀ Cm क्षान्त तद्दुष्करम् ।, Cg व तत्क्षान्त क्षमा दुष्कर त्रिदशेषु रूपैश्वर्यसपन्नेषु विशेषतो दुष्करम् ।, Ct तत्तु दुष्कर यत्त्रिदश विषये क्षान्त कामवेगसहनं कृत तदतिदुष्कर । ❀ —After 7, Ś1 D5 12 ins, while D9 ins after 9^{ab}

773* प्राप्तोऽस्य देशकालश्च सुपात्रप्रतिपादने । (cf 10^{cd})
Then all the above MSS (var) cont 775*.

8 Cf v l 7 and 10 Ś1 D5 12 om from 8–9^{b} T3 om (hapl) 8^{ab} —^{a}) D9 सर्वा, G1 पुत्र (sic) (for पुत्र्य) —^{b}) D9 समता च (for सर्वासाम्) —^{c}) Dt D4 6 8 T3 सत्य, G4 यज्ञ (for यज्ञ) —^{d}) Dt D4 6 T3 यज्ञश्; D8 यज्ञाश् (for सत्यं) D9 G1 3 M2 3 तु, D14 T1 2 G2 4 M1 हि (for च) G4 पुत्रका

9 Cf v l 7 and 10 Ś1 D5 12 om 9^{ab} (cf v l 8) —^{b}) D9 M1 Cg क्षमया (for क्षमाया) D4 नि°, D9 M1 [अ]धिष्ठित, D14 T1 2 G2 4 हि स्थित, T3 विष्ठितो, Cg as in text (for विष्ठित) —After 9^{ab}, D9 ins 773* —^{c}) D5 विसर्ज्य (for विसृज्य)

10 ^{a}) T2 मंत्रज्ञान् (for मन्त्रज्ञो) —^{b}) Ś1 प्रदाने, Cm g t as in text (for प्रदान) —For 7^{c}–10^{b}, Ñ V B D1–3 7 10 11 13 M4 subst

774* देवाना च विशेषेण क्षन्तव्यमिति मे मति ।
दुष्कर च कृतं मन्ये यद्वायो क्षान्तमीदृशम् ।
व्यभिचारकृत तस्मात्प्रीतोऽहं तेन सुव्रता ।
प्रदानसमय चैव मन्येऽद्य चोऽद्य सर्वदा ।
गम्यतामिष्टत पुत्र्यश्चिन्तयिष्यामि वो हितम् । [5]
विसृज्य चैव ता कन्यास्तत स नृपसत्तम ।
तासा प्रदानं धर्मज्ञो मन्त्रयामास मन्त्रिभि ।

[(l. 1) D1 3 7 देवेषु°, D13 पुसा चैव (for देवानां च) B2 (marg as above) विशेषेन (for विशेषेण) V1 सर्वदा (for मे मति) —D1–3 7 om. l 2 —(l 2) V4 °तु, B1 D13

एतस्मिन्नेव काले तु चूली नाम महामुनिः ।
ऊर्ध्वरेताः शुभाचारो ब्राह्मं तप उपागमत् ॥ ११
तप्यन्तं तमृषिं तत्र गन्धर्वी पर्युपासते ।
सोमदा नाम भद्रं ते ऊर्मिलातनया तदा ॥ १२
सा च तं प्रणता भूत्वा शुश्रूषणपरायणा ।
उवास काले धर्मिष्ठा तस्यास्तुष्टोऽभवद्गुरुः ॥ १३
स च तां कालयोगेन प्रोवाच रघुनन्दन ।
परितुष्टोऽस्मि भद्रं ते किं करोमि तव प्रियम् ॥ १४

दुष्कृत°, B3 D10 सुकृत°, B4 सुदुष्कर (for दुष्कर च) D11 तदा यदेतत् (for मन्ये यद्वायो) V3 कामम्, M4 क्षातिम् (for क्षान्तम्) —(l 3) V1 कामि°, D1 शाम्यातिचारुन, D2 शय्यातिचरित, D3 7 शास्या(D7 °स्य)तिचरित (all sic) (for व्यभिचारकृत) V4 B1 2 D13 यस्मात् (for तस्मात्) D1 प्रीतोह मम, D13 प्रासोय° (for प्रीतोऽहं तेन) D3 सुनुना (sic) (for सुव्रता) M4 व्यभिचार कृतस्तेन तेन प्रीतोस्मि सुव्रता —(l 4) B1 °स*य D10 प्रदान° (for प्रदानसमय) M4 [अ]पि (for [ए]व) D3 प्रदान सर्वपचैव (sic) (for the prior half) B4 वाच D11 वाध (for वोऽद्य) M4 सुव्रता —(l 5) V1 2 इच्छत (for इष्टा) Ñ2 B3 4 D10 गमिष्यामि तत पुन्यश् D11 प्रगम्यतामित पुन्यश् D13 गम्यतामिच्छया पुन्यश् (for the prior half) V2 व्यतरिष्यामि (for चिन्तयिष्यामि) D3 मोहित —D1–3 7 M4 read l 6 7 after 775* —(l 6) B1 विमृष्य, D2 विसृज्य (for विसृज्य) V2 चैव°, V4 [ए]व हि ता (for चैव ता) D11 एव विसर्ज्य° (for the prior half) V2 तत स च नृपोत्तम, D2 3 7 राजा निदशविक्रम (= 9ᵈ) (for the post half) —(l 7) D13 राजा (for तासा) V1 प्रधान, B4 D13 प्रदान (for प्रदान) M4 मत्रज्ञो (for धर्मज्ञो) D13 चिंतयामास (for मत्रयामास) D1–3 7 कन्याना वर(D1 मत्र)यामास प्रदान(D3 °न) सह(D1 गृह)मत्रिभि)]

Ñ V B D1 3 7 10 11 13 M4 cont, Ś1 D5 9 12 ins after 773*

775* यद्वायुना च ता कन्यास्तत्र कुब्जीकृता पुरा ।
कन्याकुब्जमिति ख्यात तत प्रभृति तत्पुरम् ।

[(l 1) D2 तद् (for यद्) D1–3 7 सर्वास् (for कन्यास्) Ś1 D5 9 12 कन्यास्तास् (by transp) B1 तत, D11 त च (for तत्र) V2 D9 12 कुब्जा (D12 °ब्जा)कृता Ñ2 marg M4 पुरे (for पुरा) —(l 2) Ñ V B2–4 D10 कान्य° B1 D7 11 कन्य° (for कन्याकुब्जम्) D1 तदा (for तत) B3 (marg also) राघव B4 °पर (for तत्पुरम्)]

—After 775*, D1–3 7 M4 ins l 6 and 7 of 774* —Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 M4 om 10ᶜᵈ —ᶜ) D4 देशकाले, T2 G1 4 Cm देशकाले, Cg k as in text (for देशे काले) Dt D4 8 च कर्तव्य, Cr m g as in text (for प्रदानस्य) ❀ Ct उचिते देशे काले सदृशे स्वकुलादिसदृशे पात्रे प्रदानं कर्तव्यमिति सम्प्रश्नम । ❀

11 ᵃ) V1 तस्मिन् (submetric) (for एतस्मिन्) Ñ2 ए- (for एव) B1 after एव, तु wrongly written —ᵇ) Ś1 D5 13 चूडिर्, V1 2 D11 चूडी, V3 D4 चुली, B1 चूर्णी, B2 (marg also)शाली B3 हुली D1–3 7 चूर्णिर्, D9 सुली, D12 चूडिन्, T2 3 G3 4 M चूली (M4 °ळिन्), G2 चूर्णी (for चूली) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–12 °नृपि, Dt D6 8 °श्रुति, T3 °यशा (for महामुनि) —ᶜ) Ñ V B D1–3 7 10 11 13 ब्रह्मचर्यं (for शुभाचारो) —ᵈ) D9 T3 ब्राह्मय (for ब्राह्म) Ś1 D6 12 ब्रह्मतेजा ह्य(Ś1 °जोभ्य)लकृत, Ñ V1 B D1–3 7 10 चचार(D3 °ल) किल दुश्च(B1 °ष्क)र, V2–4 D11 13 चकार किल दुष्क(V2 D11 °श्च)र

12 ᵃ) Ś1 D5 12 तप्यमान, D4 6 8 T3 तपस्यतम्, Cg as in text (for तप्यन्त तम्) D5 12 तु तमृषिं (for ऋषि तत्र) —ᵇ) Ś1 D5 12 तमुवाच ह, Ck t as in text (for पर्युपासते) —For 12ᵃᵇ, Ñ V B D1–3 7 10 11 13 M4 subst

776* त ब्रह्मचारिण राम तप्यमान महत्तप ।

[D1–3 7 महर्षि परमद्युति, M4 ब्रह्मर्षिममितद्युति (for the post half)]

—ᶜ) Ś1 D3 5 7 11 13 सोमपा, D2 सोपमा, D6 सोमंदा, T3 सौमदा, M4 सोमगा, Ck t as in text (for सोमदा) Ñ V1 2 4 B D1–3 7 13 M4 गधर्वा, V3 गधर्वा, D8 भद्रे ते, D10 गंधर्वे, Ck as in text (for भद्र ते) ❀ Cg पर्युपासते अशुश्रूषत । मध्ये मध्ये भद्रमस्त्विति प्रयोग शुभोत्तरत्वाय । ❀ —ᵈ) S (except M1 4) ऊर्मिळा Ś1 Ñ V B D1 3 5 6 7 9–13 M4 ऊ(D8 व, D10 -द्)र्णायु(V2 °व, D1 °य, D5 12 °युर्, D9 11 °योर्)दुहिता (B4 °तनया as in text) Ck t as in text (for ऊर्मिलातनया) D4–6 12 तथा, D13 पुरा, Cg t as in text (for तदा) —After 12 Ñ V B D10 11 13 ins D1–3 7 subst for 13ᵃᵇ

777* नियम परमास्थाय सम्यक्परिचचार ह ।
पुत्रार्थिनी ततो राम महर्षेर्भावितात्मन ।

[(l 1) V3 नियम वरम्, D2 निय * * *, D13 पर नियमम् (by transp) D7 आदाय (for आस्थाय) D1 3 7 वै (for ह)]

13 ᵃ) Ś1 V1 B1 D9 तदा, Ñ V2 4 B2–4 D10 11 13 [अ]भवत्, V3 [अ]वसत्, D5 12 तथा, G3 तु त (for च त) ❀ Ct तमिति प्रतियोगे द्वितीया । ❀ Ś1 Ñ V B D5 10–13 प्रयता (for प्रणता) —For 13ᵃᵇ D1–3 7 subst 777* —Ñ V B D1–3 7 10 11 13 om 13ᶜᵈ —ᶜ) Ś1 D5 12 M4 काले, Cm g k as in text (for काले) Ś1 D5 12 धर्मज्ञस्, D4 T1 2 धर्मिष्ठस्, D9 11 धर्मिष्ठास् (sic) M4 धर्मज्ञास् (sic) (for धर्मिष्ठा) —ᵈ) T2 G1 M4 मुनि, Cg k as in text (for गुरु)

14 ᵃ) Ś1 D5 12 तथा (for च ता) Cm g k t कालयोगेन (as in text) Ñ V B D10 13 M4 स तां कालस्य महत ;

परितुष्टं मुनिं ज्ञात्वा गन्धर्वी मधुरस्वरम् ।
उवाच परमप्रीता वाक्यज्ञा वाक्यकोविदम् ॥ १५
लक्ष्म्या समुदितो ब्राह्मया ब्रह्मभूतो महातपाः ।
ब्राह्मेण तपसा युक्तं पुत्रमिच्छामि धार्मिकम् ॥ १६
अपतिश्चास्मि भद्रं ते भार्या चास्मि न कस्यचित् ।
ब्राह्मेणोपगतायाश्च दातुमर्हसि मे सुतम् ॥ १७
तस्याः प्रसन्नो ब्रह्मर्षिर्ददौ पुत्रमनुत्तमम् ।
ब्रह्मदत्त इति ख्यातं मानसं चूलिनः सुतम् ॥ १८
स राजा ब्रह्मदत्तस्तु पुरीमध्यवसत्तदा ।
काम्पिल्यां परया लक्ष्म्या देवराजो यथा दिवम् ॥ १९

D1–3 7 स ता (D3 तो) हर्षेण महता, D11 तत कालेन महता —^{b}) Ś1 D5 12 प्राब्रवीद् (for प्रोवाच) Ñ V B D1–3 7 10 11 13 M4 परितोषित (for रघुनन्दन) —^{c}) T3 [अ]सि (for ऽस्मि) Ñ V2–4 B D10 13 [अ]ह भद्रे, V1 [अ]ह भद्र ते (hypermetric), D1 ते भद्रे (for भद्र ते) —^{d}) Cm g करोमि (as in text) Ñ V B D1 10 13 M4 ब्रूहि किं करवाणि ते (B1 °महे, D10 °मि ते [sic])

15 D9 om (hapl) 15^{ab} —^{a}) B4 परितुष्टिं Ñ V1 2 4 B2–4 D1 10 13 M4 दृष्ट्वा (for ज्ञात्वा) —^{b}) V1 3 D3 गधर्वा (for गन्धर्वी) Ś1 D2 3 5 7 12 °स्वरा, Ñ V B D1 10 11 M4 °राक्षर, Dt D6 °र स्वर, D13 °राक्षरा T1 2 °स्वन (for मधुरस्वरम्) —^{c}) Ś1 D5 12 परमोदारं, Ñ V B D1–3 7 10 11 13 M4 प्राजलिर्भूत्वा (D1 M4 °र्वाक्यम्), T3 मधुर° (for परम प्रीता) —^{d}) D2 14 T1 (inf lin as in text) 2 °कोविदा (D2 °दा), D11 तमृषिं तदा, Cg as in text (for वाक्य कोविदम्) Ñ V B D1 10 13 M4 वाक्य(D1 M4 इद)मात्म हित(B3 °तस्)तदा

16 ^{a}) T2 समुदितो, M3 समुदित D4 sup lin T2 लोक, T3 ब्राह्म, all Cs as in text (for ब्राह्मया) —^{b}) M3 भूतमकल्मष, all Cs as in text (for भूतो महातपा) —For 16 Ś1 D5 9(l 1 only for 16^{ab}) 12 subst

778* ब्राह्मया लक्ष्म्यानया ब्रह्मन्दीप्यसे ब्रह्मवित्तम ।
त्वत्तो लक्ष्म्यानया ब्रह्मन्पुत्रमिच्छामि धार्मिकम् ।

[(l 1) D5 दीप्यसे (for दीप्यसे) D12 om (hapl) from दीप्यसे up to the prior half of l 2 —(l 2) Ś1 तथा (for [अ]नया) The post half = 16^{d}]
On the other hand Ñ V B D1 3 7 10 11 13 M4 subst

779* दीप्यसे परया लक्ष्म्या ब्राह्मया त्वमनया यथा ।
तथाहं पुत्रमिच्छामि त्वत्तो ब्राह्मया श्रियान्वितम् ।

[(l 1) Ñ1 दीप्यसे B1 M4 ब्रह्मन्, D3 ब्रह्मया, D10 ब्राह्म (sic) (for ब्राह्मया) D3 *था (for यथा) V2 चन्द्रश्चामल्या यथा, D1 ब्राह्मेत्वमनया तथा, D11 यथा त्व ब्रह्मवित्तम (for the post half) —(l 2) V4 om, B1 त्वं, D3 illeg D7 हि (for [अ]हं) D2 वृता, D3 ततो (for त्वत्तो) V3 ब्रह्मो (sic) D11 13 ब्रह्म (for ब्राह्मया) V3 श्रिता°, V4 B1 D1–3 7 °वृत, B3(marg as in V3 also) 4 °श्रित (for श्रियान्वितम्)]
D1–3 7 cont

780* स्वयं प्रसादं कुरु मे त्वा (D1 त्वा)श्रिताहं तपोधन ।

17 ^{a}) All Cs अपतिरस् (as in text) T2 [अ]स्म (sic) (for [अ]स्मि) Ś1 D1–3 5 7 9 12 न पतिश्चास्ति मे ब्रह्मन् —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 G1 न भार्या चास्मि (by transp) D12 न भार्या वास्मि (for भार्या चास्मि न) —^{c}) All Cs उपगतायाश्च (as in text) Ś1 D1 2 5 7 12 ब्रा(D2 ब्र)ह्मण्येन तु(D1 च) सयुक्त, Dt D6 ब्राह्म्येणो°, D3 ब्राह्मणेन तु सयुक्त, D4 T3 G2 M3 ब्राह्मणो°, D9 ब्राह्मेण तपसा युक्त —^{d}) D2 सुता (for सुतम्) D9 पुत्रमिच्छामि धार्मिक (= 16^{d}) Cm t as in text (for ^{d}) —For 17, Ñ V B D10 11 13 M4 subst, while Ś1 D1–3 5 7 12 ins after 17^{ab}

781* स्वय च वरये त्वाहं भर्तारमपरिग्रहम् ।
अनन्यपूर्वां भज मा याचमाना यतव्रताम् ।

[(l 1) Ś1 D2 5 7 12 M4 [अ]हं त्वा, D1 हि त्वा, D3 M4 [अ]हं त्वा (by transp) (for त्वाहं) B2 4 वरयिष्याहं Ś1 Ñ1 V2 3 B1 2 4 D2 12 13 °ग्रहा, V1 °ग्रहा, B3 सपरिग्र°, D1 3 5 7 °ग्रहात्, M4 °ग्रह° (sic) (for अपरिग्रहम्) —(l 2) D11 अनल्प (for अनन्य) D3 10–12 पूर्व° (for -पूर्वां) Ś1 D3 भजमान(D3 °ना) V2 राज°, D1 2 5 7 12 M4 भज° (for याचमाना) Ś1 V1 3 °व्रत (V3 °त), Ñ1 V2 4 धृत°, B1 दृढ°, D1 नित°, D3 °वृता, D10 पति°, D13 अनु° (for यतव्रताम्)]

18 ^{a}) Ñ V B D10 11 13 M4 तस्यै, D1 तत, Cg k t as in text (for तस्या) Ñ V B1–3 D3 7 10 13 विप्र°, Ct as in text (for ब्रह्मर्षिर्) —^{b}) Dt D6 8 G1 Ct ब्राह्म, M2 सुतम् (for पुत्रम्) B4 repeats ददौ पुत्र Ś1 D5 12 14 T1 2 G2 4 M1 तथाविध, Ñ V B D1–3 7 10 11 13 M4 य(D10 *)थेप्सित (for अनुत्तमम्) —^{c}) T3 G1 2 M1 ब्रह्मदत्तम् Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 M4 ख्यात (for ख्यात) —^{d}) Ñ V B D1–3 7 10 11 13 M4 सोमवच् (B1 4 D2 °त्) (for मानस) V1 B2(marg also)शूलिन, V2 D11 चूडिन, B1 चूपिण, B3(marg also)कूलिन, B4 हलिन, D2 कलिन, D4 चुलिन, D9 चूह्लिन, D14 चूलिक, T G2–4 M Ch चूटिन, G1 Chp चूटिक, Cv चूलिक, Cg t as in text (for चूलिन) Ñ V B D1–3 7 10 11 13 M4 सुत (D3 °त) Cg k t सुत (as in text) Ś1 D5 12 सोमूचूडिसुतो नृप

19 Ś1 D5 12 om (D5 12 hapl) 19 D2 3 7 transp 19 and 20 (D2 3 om 20^{cd}) —^{a}) G3 राज्ञ (for राजा) D4 14 T G2 4 M1 Cg सौमदेयस, G3 सोमदेयस् (for ब्रह्मदत्तस्) Ñ V B D1–3 7 10 11 13 ब्रह्मदत्त स (D2 °त्ताय, D3 °त्तोऽप्य, D7 °त्तोथ) रान(D11 °*)रि —^{b}) Ñ

स बुद्धिं कृतवान्राजा कुशनाभः सुधार्मिकः ।
ब्रह्मदत्ताय काकुत्स्थ दातुं कन्याशतं तदा ॥ २०
तमाहूय महातेजा ब्रह्मदत्तं महीपतिः ।
ददौ कन्याशतं राजा सुप्रीतेनान्तरात्मना ॥ २१
यथाक्रमं ततः पाणिं जग्राह रघुनन्दन ।
ब्रह्मदत्तो महीपालस्तासां देवपतिर्यथा ॥ २२

स्पृष्टमात्रे ततः पाणौ विकुब्जा विगतज्वराः ।
युक्ताः परमया लक्ष्म्या बभुः कन्या शतं तदा ॥ २३
स दृष्ट्वा वायुना मुक्ताः कुशनाभो महीपतिः ।
बभूव परमप्रीतो हर्षं लेभे पुनः पुनः ॥ २४
कृतोद्वाहं तु राजानं ब्रह्मदत्तं महीपतिः ।
सदारं प्रेषयामास सोपाध्यायगणं तदा ॥ २५

V B D2 3 7 10 11 13 M4 पुरमध्या(V3 °ध्ये, D13 °ध्य)वसत्तदा (D7 °त), D1 पुत्र(र)मध्यावसंस्तदा, D9 G1 M1 Cg पुरीमध्या° —c) N2 D11 कापिल, V1-3 B1 2 D1 7 13 कापिल्य, V4 B3 D10 कापिलु, B4 कापिलु ; D2 कापिल्य, D3 कपिल, D4 9 का(D9 क)पिर्ली, D14 कापील्या, G1-3 M Ck काविट्या(G1 °ल्या, M3 °र्ली, M4 °ल्य), Cm t as in text (for काम्पिल्या) Ñ V B D1-3 7 10 11 13 नाम (B4 भूमौ) काकुत्स्थ (D2 3 7 नगर), M2 °भक्त्या (for परया लक्ष्म्या) —d) Dt G1 दिवि (for दिवम्) Ñ V1 2 4 B D1-3 7 10 11 13 देव(D13 वेद metathesis)राजसमद्युति , V3 देवराजसम क्षितौ —After 19 D2 3 7 ins 782*

20 D2 3 (both om 20cd) 7 transp 20 and 19 —a) Ś1 Dt D3 8 T2 सु , D4 स्व , Cm g k as in text (for स) Ś1 D2 3 5 7 12 M4 अकरोद्, Cm as in text (for कृतवान्) Ś1 राजन्(for राजा) —b) D3 कुशनाभ D2 स, G3 तु (for सु) —For 20ab Ñ V B D1 10 11 13 subst while D2 3 7 ins after 19 (transp)

782* त श्रुत्वा परया लक्ष्म्या कुशनाभोऽन्वित नृपम् ।

[D2 repeats 782* after l 1 of 784* D1 तच् (for त) B4 [ऽ]थित (for °न्वित) B4 नृप D1-3 7 11 गुणै (for नृपम्)]

—D2 3 om 20cd —c) Ñ V B D1 10 11 13 ता कन्या (for काकुत्स्थ) —d) D6 12 दत्त, Cm as in text (for दातुं) D12 om तदा Ñ V B D10 11 13 प्रदातु(V2 °दत्ता) मुपचक्रमे, D1 दातुकाम स भूपति —After 20 D1 ins

783* पूजयामास धर्मज्ञो धर्मदत्तं महाव्रतम् ।

21 Ś1 om (hapl) 21–23 D2 repeats 21 after 782*(1) —a) T2 त.°, M4 समा° (for तमाहूय) Ñ V B1 3 D10 11 13 स तमाहूय धर्मज्ञो(V4 °ज्ञ), B4 म त चाहूय धर्मज्ञो —b) V2 धर्मदत्त Ñ V B1 3 D4 10 13 T2 G1 M1 4 °पतिं, D1 नराधिप , D12 °पते (for महीपति) —c) Ñ V2 4 B D1 10 11 13 M4 तस्मै, D3 रा*, Cg as in text (for राजा) V1 ददौ तस्मै कन्याशत

22 Ś1 om 22 (cf v l 21) —a) Dt D6 8 G1 तदा, D5 तथा, D12 यथा, Cg as in text (for तत) K(ed) Cg पाणीन् —d) D12 तथा (for यथा) —For 22 Ñ V B D1-3 7 10 11 13 M4 subst

784* यथाक्रम स सर्वासा तासामनुपमद्युति ।
जग्राह विधिवत्पाणीन्ब्रह्मदत्तो नराधिप ।

[(l 1) Ñ2 सु , B4 हि, D11 13 च (for स) —After l 1, D2 repeats 782*, 21 l 1 (784*) —(l 2) D11 विधि*त् V4 D13 M4 पाणि, D1 2 11 पाणी (for पाणीन्)]

23 Ś1 om 23 (cf v l 21) —a) Dt D6 8 M2 Ct तदा, Cg k as in text (for तत) —b) D9 विज्वला (corrupt) (for विकुब्जा) D9 -ज्वर, T2 -स्वरा (for -ज्वरा) D2 3 5 7 12 विज्वर विमले(D3 °*) शुचि (D2 3 °चि) —D3 7 transp 23cd and 24ab —c) Dt D2 3 5–9 12 14 युक्त (for युक्ता) —d) Dt D4 6 8 9 T2 G1 3 4 M2 3 Ct बभौ, Cg k as in text (for बभु) Ct शत T3 तथा (for तदा) G3 damaged for शत तदा D2 3 5 7 12 कन्याशत (D12 °~*)मभूत्तदा ❀ Cg शतं कन्या बभु । विसर्गलोप आर्ष । बभौ कन्याशतमिति पाठ ।, Ck कन्याशतमिति शकार लोप आर्ष । ❀ —For 23 Ñ V B D1 10 11 13 M4 subst while D2 3 7 ins after 23 (D3 7 after 24ab transp)

785* तेन च स्पृष्टमात्रेषु ता पाणिषु गतव्यथा ।
बभूवु सर्वश कन्या रूपौदार्यगुणान्विता ।

[D2 3 7 om l 1 —(l 1) V4 तेनाशु (for तेन च) M4 तत् (for ता) V3 गताधय D1 °ज्वरा (for गतव्यथा) D11 तेन सस्पृश्यमानास्ता सर्वा पाणा गतव्यथा —(l 2) D1-3 7 सर्वत (for सर्वश)]

24 D3 7 transp 24ab and 23cd —a) Ñ V1 3 B D1 3 7 10 13 ता, V2 सा , V4 D11 M4 तं, Cg k t as in text (for स) D2 स्पृष्ट्वा, D3 *ष्ट्वा (for दृष्ट्वा) D9 T1 2 G3 4 M2 Cm tp भग्ना , Cg k t as in text (for मुक्ता) —b) Ś1 D1-3 5 7 12 कुशनाभ(Ś1 D1 7 °भ)सुतास्तदा —After 24ab D3 7 ins (om l 1) 785* —d) Cg हर्षं (as in text) Ś1 D1-3 5 7 12 हर्ष(D1 °र्षाद्)बाष्पा(D1 बाष्प्या [sic] D12 °वाक्या)कुलेक्षण —For 24cd Ñ V B D10 11 13 M4 subst

786* विस्मय परम चक्रे मुमुदेऽभिननन्द च ।

[V1 D10 [ऽ]ति°, V2 च°, V3 चाभिननन्द (hypermetric) (for ऽभिननन्द) D11 मुमुदेव नरेश्वर (for the post half)]

25 V3 om 25 and 26 —a) B4 कृत्वोद्वाहं V1 2 4 D1 M4 च (for तु) Ś1 D3 11 12 राजा(D12 °ज्ञा) वै (for

सोमदापि सुसंहृष्टा पुत्रस्य सदृशीं क्रियाम् । यथान्यायं च गन्धर्वी स्नुषास्ताः प्रत्यनन्दत ॥ २६

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे द्वात्रिंशः सर्गः ॥ ३२ ॥

राजान) —b) G3 ब्रह्मदत्तो Ś1 D5 12 महामुनि, N1 V2 4 B1 2 4 D1 2 7 M4 रघूत्तम, Ñ2 B3 (m also as in B1) V1 D3 10 13 रघूद्वह, D+ D6 8 9 महीपतिं, D11 रघूद्वहे (for महीपति) —c) V2 प्रेषयामास स तदा —d) G3 damaged from पं up to सु in 26a Ñ V1 2 4 B D1–3 10 11 13 M4 स्व(D3 स)पुर परमार्चित (V2 °मार्चित, D2 3 °र्मार्द्धमत्), D7 पुरं परमधर्मवित्

26 V3 om 26 G3 missing up to सु (cf v l 25) —a) Ś1 D5 सोमपानि; D6 सोमदाया, D12 सोमपायी, G4 °तु (for सोमदापि) Ś1 D5 12 सु (Ś1 सु)ता प्राप्य, Dt D4 6 8 T3 सुतं दृष्ट्वा (for सुसंहृष्टा) —b) Ś1 D5 सदृशी , Dt M3 °शीं, D4 9 14 T G1 M1 Cv r m सदृश , D13 °शा , Ck t as in text (for सदृशीं) Ś1 D5 12 M3 क्रिया , D9 क्रि*, Cr क्रिया , Cm k t as in text (for क्रियाम्) G1 पुत्रस्या° ꣸ Cg पुत्रसदृशीं क्रियाम् । ꣸ —c) G1 तु (for च) M3 गंधर्वा —d) D6 स्नुषा*, D9 सुष्टान्ना (for स्नुषास्ता) —For 26cd Ś1 D5 12 subst

787* कन्या गृहीत्वा संपूज्य कुशनाभ तदा ययौ ।

—For 26, Ñ V1 2 4 B D1–3 7 10 11 13 M4 subst

788* तं तदा सदनैर्दारैरन्वित पुत्रमागतम् ।
मुमुदे सोमदा प्रीता दृष्ट्वा साभिननन्द च ।

[(l 1) B1 त दृष्ट्वा, D1 2 13 त तथा D3 7 ततश्च (for त तदा) D11 त ददर्श तदा दारैः (for the prior half). B1 अर्चित (for अन्वित) —(l 2) D1–3 7 [ऽ]सौ तदा, D11 13 सोमपा M4 सोमना (for सोमदा) V1 प्रीत्या, D1 3 7 M4 दृ(D3 *)ष्ट्वा D2 तत्र (for प्रीता) V2 दृष्ट्वा तामिर्° D1–3 7 M4 मुप्री(D3 °*)तो° (M4 ता) D10 दृष्ट्वा साभि*नदि च, D11 दृष्ट्वा सोपि°, D13 दृष्ट्वा चाभि° (for the post half)]

—After 26 Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) Ck t ins

789* स्पृष्ट्वा स्पृष्ट्वा च ता कन्या कुशनाभ प्रशस्य च ।

[D14 T1 2 G4 M1 2 दृष्ट्वा (for first M3 for second स्पृष्ट्वा) D9 तदा ययौ (for प्रशस्य च)]

Colophon —*Kanda name* Ś1 Ñ2 V4 D1 4 10 12 om V1 3 B D11 आदि°, D3 अयोध्या° —Before Sarga name D1 3 ins बालचरिते —*Sarga name* Ś1 D1–3 6 7 12 वैवाहिको नाम, Ñ V B D9–11 ब्रह्मदत्तविवाहो(D9 °ह) —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 V1 4 B1 4 D3 5 11 12 om Ñ2 B2 3 D10 35 V2 37, V3 34 Dt D4 8 9 14 S 33 D1 7 26 D2 27 D9 36 D13—काण्डे—दत्त—नाम—त्रिंश —33 (dash indicates lacuna) —After colophon T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम , G1 2 4 M2 श्रीरामाय नम , G3 श्रीमते रामानुजाय नम.

३३

कृतोद्वाहे गते तस्मिन्ब्रह्मदत्ते च राघव ।
अपुत्रः पुत्रलाभाय पौत्रीमिष्टिमकल्पयत् ॥ १
इष्ट्यां तु वर्तमानायां कुशनाभं महीपतिम् ।
उवाच परमप्रीतः कुशो ब्रह्मसुतस्तदा ॥ २
पुत्रस्ते सदृशः पुत्र भविष्यति सुधार्मिकः ।
गाधिं प्राप्स्यसि तेन त्वं कीर्तिं लोके च शाश्वतीम् ॥ ३
एवमुक्त्वा कुशो राम कुशनाभं महीपतिम् ।
जगामाकाशमाविश्य ब्रह्मलोकं सनातनम् ॥ ४
कस्यचित्त्वथ कालस्य कुशनाभस्य धीमतः ।
जज्ञे परमधर्मिष्ठो गाधिरित्येव नामतः ॥ ५
स पिता मम काकुत्स्थ गाधिः परमधार्मिकः ।
कुशवंशप्रसूतोऽस्मि कौशिको रघुनन्दन ॥ ६
पूर्वजा भगिनी चापि मम राघव सुव्रता ।
नाम्ना सत्यवती नाम ऋचीके प्रतिपादिता ॥ ७

33

1 ^{a}) B3 कृतोद्वाहो Ś1 D5 12 तदा, D2 3 7 ततस्, T2 कृते (for गते) —^{b}) D12 ब्रह्मदत्तो Ś1 तदा नृप, Ñ V B (B1 marg) D1 2 10 13 नराधिपे, D3 5 7 11 12 M2 4 नराधिप (D3 7 °प), M3 तु° (for च राघव) —B1 reads from 1^{c} up to 3^{b} in marg —^{c}) Ś1 Ñ V B D5 10–13 कुशनाभोथ, D1–3 7 M4 पुत्रकामीया, Ct as in text (for पुत्रलाभाय) —^{d}) T3 G4 पौत्रम्, Cg पौत्रीम् (as in text) G1 अकारयत् (for अकल्पयत्) Ś1 Ñ V B D5 10 13 पुत्रीयामिष्टिमारभत् (Ñ V2 4 B3 4 °नयत्, B1 2 D10 13 °हरत्) D1–3 7 M4 राजा चेष्टिमकारयत्, D9 पुत्रेष्टिं समकल्पयत्

2 B1 reads 2 in marg (cf v l 1) —^{ab}) Ñ V B D10 13 तस्या च, D3 इष्ट्वा तु, D4 °च, D9 °प्र (for इष्ट्या तु) Ś1 D3 5 7 12 13 तदा नृप, Ñ V B D10 11 उपागत (B1 °मत्), M4 महायशा (for महीपतिम्) D1 2 तस्यामिष्ट्या तदा राम वर्तत्या समुपागत —G3 damaged from परम up to पुत्रस् in 3^{a} —^{c}) Dt D4 6 8 9 14 T G1 2 4 M1 4 परमोदार (for परमप्रीत) —For 2^{cd}, Ñ V B D1 2 10 11 subst

790* कुशो ब्रह्मसुत पुत्रमुवाच स तदा नृपम्।

[D11 तत्र (for पुत्रम्) D1 2 11 कुशनाभमुवाच त (D11 ह) (for the post half)]

3 B1 reads 3^{ab} in marg (cf v l 1) —^{a}) D3 7 पुनस्, G3 damaged (for पुत्रस्) D9 शक्रसदृशो, D11 भविता° (for सदृश पुत्र) —^{b}) M2 सुधार्मिक Ñ V B D1 2 10 11 भविता(D11 सदृशो) नचिरादिव(V4 °ह, D11 °ति) —T3 om (hapl) 3^{c}–6^{b} —^{c}) D13 गाधि, M3 (before corr *sec m* as in text) गार्धिं (here and below) (for गाधिं) D3 7 लोकेस्मिन्, G3 M3 येन°, Cg k t as in text (for तेन त्वं) —^{d}) V4 B4 D3 लोकेषु —For 3^{cd}, Ñ V1 3 B1 3 D1 2 10 11 M4 subst while V4 (reads in marg also) B4 ins after 3

791* मम वंशे महातेजा कौशिकोऽनुपमद्युति ।

[V4 कुशिको D2 तु महाद्युति D11 [°]नुपम सदा]

4 T3 om 4 (cf v l 3) —^{a}) Dt उक्त्ता (sic) M3 मत्त्वा (for उक्त्वा) D2 ततो, G2 कु* (for कुशो) B1 D5 12 M1 Ctp नाम (for राम) —^{b}) D2 10 कुशनाभ, D7 9 °भिं —G3 damaged from माविश्य up to त्व in 5^{a} —^{c}) Ś1 D5 12 13 आस्थाय (for आविश्य) D2 जगामोद्दिश्य चाकाश —^{d}) Cg सनातन (as in text) Ñ V B D1 3 7 10 11 M4 पुन(D2 °न्न [sic])रेव यथागत

5 T3 om 5 (cf v l 3) G3 damaged up to त्व (cf v l 4) —^{a}) D10 T2 °द्य, D11 कस्य किंन्थ (sic) D12 °त्व* (for कस्यचित्त्वथ) —^{c}) Ś1 सतुष्टो, G2 M1 धर्मज्ञो (for धर्मिष्ठो) Ñ V B D1 3 7 10 11 13 M4 अ(D13 प्र)जायत सु(V3 त)तो राम —^{d}) D4 G1 विश्रुत (for नामत) Ś1 D5 12 गाधिर्नाम सुतस्तत, Ñ V B D1 3 7 10 11 13 M4 गाधिर्नाम महायशा, Ck as in text (for ^{d})

6 T3 om 6^{ab} (cf v l 3) —^{a}) Ñ V B D1 3 7 10 11 13 M4 धर्मात्मा (for काकुत्स्थ) —^{b}) M4 गाधि (sometimes °धि also) (for गाधि) Ñ V B D1–3 7 10 11 13 M4 सत्य(V1 शक्र)पराक्रम —^{c}) G1 प्रभूतो (for प्रसूतो) Ś1 D5 12 कुशादेव प्रसूता स्म, Ñ V B1 3 D1–3 7 10 13 M4 कुशवंशेभवद्राजा(V3 4 °त्राजा [sic]) B2 4 °वंशेभव चाह (B4 राम), D11 °वंशोद्भवश्चाह —^{d}) Ś1 D5 12 कौशिका (sic) Ñ V B (B2 m also) D10 11 13 गाधिजो, Cg k t as in text (for कौशिको) D2 नाम नंदन, D13 हे रघूद्वह

7 G2 om (hapl) 7 10 G3 damaged from पंजा up to व in ^{c} —^{a}) Ñ V B D9(m also as in text) –11 13 M4 अनुजा, Cm g k t as in text (for पूर्वजा) Ś1 D5 12 चैव, V2 जज्ञे, D9 चापि (for चापि) —^{b}) D5 6 12 T1 2 G4 M1 सुव्रत Ñ V B D1 11 M4 मम जज्ञे(V1 चापि, V2 पुत्र) शुभव्रता(V1 °त), D10 समजज्ञे शुभव्रता —^{c}) B4 D1 9 G1 राम, T3 नामा (sic) M4 चापि, Ct as in text (for नाम) —B1 reads 7^{d} in marg —^{d}) V3 मरीचीके (hypermetric) M4 सार्चीक (for ऋचीके)

सशरीरा गता स्वर्गं भर्तारमनुवर्तिनी ।
कौशिकी परमोदारा सा प्रवृत्ता महानदी ॥ ८
दिव्या पुण्योदका रम्या हिमवन्तमुपाश्रिता ।
लोकस्य हितकामार्थं प्रवृत्ता भगिनी मम ॥ ९
ततोऽहं हिमवत्पार्श्वे वसामि नियतः सुखम् ।
भगिन्याः स्नेहसंयुक्तः कौशिक्या रघुनन्दन ॥ १०
सा तु सत्यवती पुण्या सत्ये धर्मे प्रतिष्ठिता ।
पतिव्रता महाभागा कौशिकी सरितां वरा ॥ ११
अहं हि नियमाद्राम हित्वा तां समुपागतः ।
सिद्धाश्रममनुप्राप्य सिद्धोऽस्मि तव तेजसा ॥ १२
एषा राम ममोत्पत्तिः स्वस्य वंशस्य कीर्तिता ।
देशस्य च महाबाहो यन्मां त्वं परिपृच्छसि ॥ १३
गतोऽर्धरात्रः काकुत्स्थ कथाः कथयतो मम ।
निद्रामभ्येहि भद्रं ते मा भूद्विघ्नोऽध्वनीह नः ॥ १४

---

8 G2 om 8 (cf v l 7) —^{b}) Cg k t as in text (for ^{b}) —For 8^{ab}, Ś1 D1–3 5 7 12 subst

792* भर्तारमनुरुध्यन्ती सशरीरा दिवं गता ।,

[D2 *शरीरा D1 सा गता च सुरालय (for the post half)]

while Ñ V B D10 11 13 M4 subst

793* भर्तृव्रतत्वाद्भर्त्रैव सह गत्वा सुरालयम् ।

[Ñ V4 B2 3 (m as above) D10 तत्रैव (for भर्त्रैव) V3 भर्तृव्रतसमायुक्ता (for the prior half) V2 तत्र गत्वा, M4 गता सह (for सह गत्वा)]

—^{c}) D1–3 7 M4 [इ]ति परिख्याता (D2 °*) (for परमोदारा) ☞ In Ñ1 fol are missing for the portion from नदी in ^{d} up to I 52 20^{b} (up to स्थाना) —^{d}) Ś1 साग्र वृत्ता, B1 D1–3 7 M4 प्रवृत्तेय, Dt D4 6 8 9 T3 G1 3 M1–3 Ct प्रवृत्ता च, D10 या प्रवृत्ता (for सा प्रवृत्ता)

9 G2 om 9 (cf v l 7) —^{ab}) Ś1 स्वर्गे, Ñ2 V1 3 4 B D10 13 स्वर्ग्या, V2 दुर्गे, D5 11 12 स्वर्गात्, T3 दिव्य, Cm g as in text (for दिव्या) D5 11 12 अपाश्रिता D1–3 7 M4 भूर्शे पुण्यजला राम हिमवत्प्रभवा शुभा —B1 om (hapl) 9^{c}–11^{b} G3 damaged from हित up to वत् in 10^{a} —^{c}) Dt D6 8 Ck t -कार्यार्थं, Cm g tp as in text (for -कामार्थं) Ñ2 V B2–4 D1–3 7 10 11 13 M4 हृय (D1–3 M4 °र्म) पाव (Ñ2 B3 पार, D11 तार) यितु लोकान् (D1 3 7 M4 °क) —^{d}) D2 प्रदत्ता —After 9 D2 3 7 ins

794* लोकस्य हितकामार्थं (9^{c}) विख्याता भुवनत्रये ।

10 B1 G2 om 10 G3 damaged up to वत् (cf v l 9 and 7) —^{a}) Ñ2 V2–4 B2–4 D10 11 M4 Cm t अतो; V1 सुतो, D13 अहं, Cg k as in text (for ततो) Ś1 D5 12 हिमवत, D13 हि हिमवत् (for ऽहं हिमवत्) Ś1 D4 पा (D4 -पा) र्श्वे —^{b}) Ñ2 V B2–4 D3 4.7 9 10 13 T1 2 G1 3 M1–3 नि (B4 D13 वि) रत (for नियत) Ś1 D5 12 निवसामि सत (Ś1 यथा) Ñ2 V2–4 B2–4 D1–3 7 10 13 M4 सुखी, V1 सदा (for सुखम्) Ck t as in text (for ^{b}) —^{c}) Ś1 भगिन्य (sic) Dt D4 6 8.9 14 T G3 M1–3 Ck t भगिन्यां, D1 G1 4 M4 भगिन्या Ñ2 V B2–4 D1–3 5 7 10 11 13 M4 स्नेहतो राम —^{d}) Dt D4.6 8.9 14 T G1 3 4 M Ck t कौशिक्यां (G1 4 °क्या) Ñ2 V B2 4 D1 3 7 10 11 13 M4 नियतव्रत (V4 °त) (for रघुनन्दन)

11 B1 om 11^{ab} (cf v l 9) Ś1 om (hapl ?) 11–12^{ab} —^{a}) Ñ2 V B2–4 D5 10–13 सैषा, D1–3 7 M4 °हि (for सा तु) B2 पुण्य (for सत्य) B2 रम्या, D1 7 नाम, D2 3 राम, D12 पुण्यात् (for पुण्या) —^{b}) D4 8 सत्य (for सत्ये) D5 12 च सस्थिता (for प्रतिष्ठिता) Ñ2 V B2–4 (B3 m also) D1–3 10 11 13 M4 सत्यधर्म (Ñ2 V1 B3 D1–3 10 °व्रत) परायणा (B4 °क्रमा), D7 राम सत्यपरायणा, Cm t as in text (for ^{b}) —^{c}) D10 महाभाग —^{d}) T2 G4 वर (for वरा)

12 Ś1 om 12^{ab} (cf v l 11) G3 damaged from म in ^{a} up to ^{b} —^{a}) Ñ2 V1 3 B D10 13 च, V2 4 D1–3 6 7 11 12 तु (for हि) Cm g k t नियमाद् (as in text) Ñ2 V B D1–3 7 10 13 नियम (B1 °तं) कं (V1 4 B1 D1 किं) चिद्, D5 11 12 नियमस्यास्य (for नियमाद्राम) —^{b}) D9 समुपस्थित (for °पागत) Ñ2 V B D1 3 7 10 13 आस्थातुं (D1 3 7 °य) रघुनंदन, D2 आस्थातुं नियम गत, D5 11 12 सिध्यर्थं रघुनदन —^{c}) G3 * * * मम् (for सिद्धाश्रमम्) Ś1 Ñ2 V B1 2 4 Dt D5 8 10–13 M4 अनु प्राप्त D1–3 7 सिद्धाश्रमपदं यत्र —^{d}) V3 D11 [ऽ]ह (for ऽस्मि)

13 ^{a}) V3 B4 G4 एष (sic), D3 सैषा (for एषा) Ś1 V B1 2 D1 3 7 11 13 M4 मयोत्पत्ति, B4 पयोत्पत्ति, G4 M3 महोत्पत्ति, Cg k t as in text (for ममो°) —^{c}) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 चा (D3 वा) स्य (B1 राम, B2 [अ]स्य च [by transp]) निर्वृत्तिर् (V2 D2 °त्त, V3 4 B1 D13 °त्ति), Dt D6 8 9 हि°, D5 °महोत्पत्तिर्, G1 3 °भाग (for च महाबाहो) —^{d}) V2 M4 यस्मात्, D3 8 11 यन्मा (for यन्मां) D8 om त्वं (submetric)

14 ^{a}) Ñ2 V2–4 B1 3 4 D10 11 13 M4 स्थितो, D2 गते, D7 9 गता, G1 ततो, Cr m g k t as in text (for गतो) D2 -रात्रे, D5 -रात्र, D7 9 G1 -रात्रि, Cr m g k as in text (for -रात्र) —^{b}) Ś1 Ñ2 V B D1–5 7 10–14 M3 4 कथां (D1 कथां कथा [ditto]) (for कथा) —Ś1 D5 12 read D1 9 repeat (var) 14^{cd} after 796* (D9 after 18) G3 damaged from ते in ^{c} up to ह in ^{d}. —^{c}) Ś1 Ñ2 V B D1 5 9–13 (D1 9 second time) भज्रस्व, D1 (first time) -3 7 उपैहि (for अभ्येहि) D1 (first time) ते भद्रं (by

निष्पन्दास्तरवः सर्वे निलीना मृगपक्षिणः ।
नैशेन तमसा व्याप्ता दिशश्च रघुनन्दन ॥ १५
शनैर्वियुज्यते संध्या नभो नेत्रैरिवावृतम् ।
नक्षत्रतारागहनं ज्योतिर्भिरवभासते ॥ १६
उत्तिष्ठति च शीतांशुः शशी लोकतमोनुदः ।
ह्लादयन्प्राणिनां लोके मनांसि प्रभया विभो ॥ १७
नैशानि सर्वभूतानि प्रचरन्ति ततस्ततः ।
यक्षराक्षससंघाश्च रौद्राश्च पिशिताशनाः ॥ १८
एवमुक्त्वा महातेजा विरराम महामुनिः ।
साधु साध्विति तं सर्वे मुनयो ह्यभ्यपूजयन् ॥ १९

transp) M4 उपैति निद्रा भद्रं ते —d) Cg k मा भूद्विघ्नो ध्वनि (as in text) Ś1 D5 9(second time) 11.12 विघ्नो वै माध्वनोस्तु न (Ś1 व), Ñ2 V1 3 4 B2–4 D1 (second time) 10 विघ्नोय माध्व(B4 साधु)नो(V1 माधुना)स्तु न , V2 B1 विघ्नध्वंसो(B1 °नाशो)ध्वनोस्तु न , D1 (first time)–3 7 माध्वनो(D2 °धुना) विघ्नमस्तु न (D1 ते), D1 (second time gloss) न अध्वन अथ विघ्न निशाचरेभ्य मास्तु, D13 विघ्नोय मास्तु नोधुना —After 14 B3 ins

795* प्रातरेव हि वक्तव्य यत्पृच्छसि रघूत्तम ।

15 a) V2 नि स्वदास (sic), D8 14 निष्यदास, Cg k t as in text (for निष्पन्दास्) Ś1 D1–3 5 7 11 12 निष्पद (D3 5 7 11 °स्यद)पर्णास्तरव —b) Ś1 V1 2 4 B D1 3 5 7 10–13 सलीन (B3 4 D5 10 12 °ना), Ñ2 V3 सलीला(V3 °ल), Cg t as in text (for निलीना) D2 प्रविलीनमृगादरा —c) M4 [अ]व्यक्ता (for व्याप्ता)

16 a) G2 नशैर् (metathesis) (for शनैर्) Dt D6 8 Ct निसृज्यते, Cr m g k वियुज्यते (as in text) —d) D1 (before corr) इव (for अव) D14 T1.2 G3 M2 अवभा (T2 °पा)स्यते, G1 4 M3 इव भास्वते, Cr m g k t अवभासते (as in text)

17 G3 damaged from द्यी in a up to लो in b —a) Dt D6 8 Ct उत्तिष्ठते, Cg k °ति (as in text) —c) D9 हृदयन् (sic) —d) Dt D6 8 स्वया, M3 विभु (for विभो)

18 c) G1 -राजस (for -राक्षस) —d) D9 ये चान्ये पिशिताशिन —For 16–18 Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 M4 subst

796* सूक्ष्मेणाञ्जनचूर्णेन नभ कृत्स्नमिवाञ्जितम् ।
ग्रहनक्षत्रताराभि काञ्चनीभिरिवावृतम् ।
उदेति चासौ शीतांशुर्लोककान्तो निशाकर ।
अंशुभि स्वैर्जगच्छीतैर्घर्मार्तं ह्लादयन्निव ।
निशाचराणि सत्त्वानि घृष्ट प्रतिचरन्ति च । [5]
यक्षरक्षोगणाश्चैव ये चान्ये पिशिताशना ।

[(l. 1) D3 7 M4 [अ]जनपू(D7 °व)र्णेन V2 शुभेनांजवर्णेन (for the prior half) D5 कृष्णम् (for कृत्स्नम्) Ñ2 V1 [अं]छित (sic) V2 M4 [अ]चित V3 [अ]जित , B4 [आ]वृत D3 [अ]मित, D11 [अ]जलि (sic) (for [अ]ञ्जितम्) —B4 om (hapl) l 2 —(l 2) D3 न मग्रनक्षत्र (hypermetric) —B1 om from the post half of l 2 up to the prior half of l 3 Ś1 D5 12 काचनाभिर् V1 अवा°, V4 *रार्चित (for इवावृतम्) D2 काचनाभैरवं कृतां (sic), M4 काचनाभामिरावृत (for the post half) —(l 3) D2 उदितवांश्च —(l 4) V2 °रवच्छैर्, B1 °स्वस्थैर्, D1 °च्छीत (for जगच्छीतैर्) Ś1 D2 3 5 7 11 12 स्वैरंशुभि(by transp)र्ह्लादयते (for the prior half) Ś1 V4 D1 6 घर्मार्तान् (D1 °र्मंति) V1 2 D3 7 °र्ति, D2 10–12 °र्ता, M4 °र्ते (for घर्मार्तं) Ś1 D2 3 5 7 11 12 रघुनदन (for ह्लादयन्निव) —Ś1 D5 12 om l 5 —(l 5) D13 सर्वाणि, M4 ससत्त्वानि (ditto) (for सत्त्वानि) V2 कुप्त V4 दृप्त (for घृष्ट) V2–4 B3 (m also)परि°, B2 D11 M4 प्रवि°, B4 प्र*°, D2 °रटति (for प्रतिचरन्ति) D2 3 7 हि (for च) D13 सत्त्वानि विचरति च (for the post half) —(l 6) Ś1 D5 -गणांश्चैव Ś1 V1 M4 °शिन , B1 [S]पि निशाचरा (for पिशिताशना)]

Thereafter Ś1 D5 12 read D1 9 (after 18) repeat 14cd

19 a) D13 कौशिको वै (for महातेजा) —b) Ś1 विश्वामित्रो, G3 lacuna for वि (for विरराम) Ś1 D5.12 °नृपि , D7 °मति , D13 °द्युति (for महामुनि) —c) Ś1 D5 तत् , Dt D6 8 12 13 M4 ते (for त) —d) D6 9 T3 G1.3 M1–3 ऋषयो (for मुनयो) Ś1 D5 12 प्रत्य°, Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 प्रशशंसिरे, G2 ह्यस्थ° (sic), M4 सम° (for ह्यभ्यपूजयन्) —After 19, Dt D4 6 8 9 14 S Cm g k t ins

797* कौशिकानामय वंशो महान्धर्मपर सदा ।
ब्रह्मोपमा महात्मान कुशवंश्या नरोत्तमा ।
विशेषेण भवानेव विश्वामित्रो महायशा ।
कौशिकी सरिता श्रेष्ठा कुलोद्योतकरी तव ।
इति तैर्मुनिशार्दूलै प्रशस्त कुशिकात्मज । [5]
निद्रामुपागमच्छ्रीमानस्तगत इवांशुमान् ।

[(l 1) Dt D6 8 M4 Cm g k t कुशिकानाम् D9 G1 3 कौशिका(D9 °को)ना कु(D9 °नाम) वशोय (for the prior half) D1 9 M2 महा (for महान्) T3 महाधर्मपरस्थ (sic) (for the post half) —(l 2) G4 ब्राह्मणेव (for ब्रह्मोपमा) M4 च शूराश्च (for महात्मान) T3 G4 -वशा M4 -वशे (for -वश्या) —(l 3) T3 विशेषेव (sic) (for विशेषेण) G1 महा°, M3 महातेजा (for भवानेव) D4 महायश (before corr °शा) Dt D6 8 G2 M4 Cm t विश्वामित्र महायश (for the post half) —(l 4) D4 9 T3 G1–3 M Cg च सरिच्छ्रे(T3 नदीश्रे)ष्ठा —(l 5) Dt D6 8 मुदितैर्, M4 एव° (for इति तैर्) D9

रामोऽपि सहसौमित्रिः किंचिदागतविस्मयः । | प्रशस्य मुनिशार्दूलं निद्रां समुपसेवते ॥ २०

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे त्रयस्त्रिंशः सर्गः ॥ ३३ ॥

३४

उपास्य रात्रिशेषं तु शोणाकूले महर्षिभिः ।
निशायां सुप्रभातायां विश्वामित्रोऽभ्यभाषत ॥ १
सुप्रभाता निशा राम पूर्वा संध्या प्रवर्तते ।
उत्तिष्ठोत्तिष्ठ भद्रं ते गमनायाभिरोचय ॥ २
तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य कृत्वा पौर्वाह्णिकीं क्रियाम् ।
गमनं रोचयामास वाक्यं चेदमुवाच ह ॥ ३

G1 मुनिशार्दूल॰ M3 (after corr as above) प्रस्थित॰ (for प्रशस्त॰) D4 कौशिकात्मज॰ —(1 6) G1 °च्छ्रीमन्, M4 उपागत श्रीमान् (for उपागमच्छ्रीमान्) D9 14 T1 2 G2.4 M1 3 4 श्रीमान स्तमितां(G2 M1 °तां)शुमान् Ctp as above (for the post half) ॐ Ck अस्तमितेत्यादि । अस्तमितोंशुमान् सूर्ये यस्मै स तथा । ॐ]

20 V2–4 B1 D1 om 20 V1 repeats 20 (var) before I 34 1 —[a]) Ś1 V1 (second time) B2 D2 3 5 7 11 12 राघवोपि समौमित्रि —[b]) M2 कश्चिद् —[c]) Ś1 V1 (second time first time as in B3) D5 12 प्रशसन्, B3 4 D10 13 प्रणम्य, D2 प्रशस्य, Ck as in text (for प्रशस्य) D3 मुनिशार्दूल B2 D11 प्रशशंस मुनिश्रेष्ठं —[d]) Ś1 Ñ2 B2–4 D2 3 5 7 10–13 M4 निद्रामसमुपेयिवान् (M4 °पागमत्) V1 (first time) निद्रानशमुपागत, (second time) निद्रा समुपेयिवान् (submetric) Cg k.t as in text (for [d]) ॐ Ct सेवते सेवते स्म । ॐ

Colophon —*Kanda name* Ś1 Ñ2 V1 Dt D11 om V2–4 B D10 आदि°, D1 बालचरित्रे, D3 अयोध्या° —*Sarga name* Ś1 Ñ2 V B1–4 D1 3 5 7 11 12 (V3 adds शोणतीर निवास before विश्वा°) विश्वामित्रवंशानु(Ś1 V4 B4 D5.12 °चरा)र्कीर्तनं(D12 °नो), B1 D3 विश्वामित्रवंशवर्णनं, D10 विश्वामित्रवंशोनुर्कीर्तित —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 V1 B1 4 D3 5 11 12 om Ñ2 B2.3 D10 36 V2 38, V3.4 35 Dt D4.6.14 S 34 D1 7 27, D2 28, D9 37 D13 —काण्डे—मित्र—र्कीर्तनं पञ्चविंश— —After colophon T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम, G1 2.4 M3 श्रीरामाय नमः; G2 श्रीमते रामानुजाय नमः

34

☞ Ñ1 missing sarga 34 (cf v l I 33 8) —Before 1, V1 repeats I 33 20

1 [a]) M4 सुपुप्ता (for उपास्य) M4 ते (for तु) Ś1 D5 12 ऋषीणां तु ततस्(D12 °दा)तेषां, Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 ते रात्रिशेष(D2 °षे) सुषु(V2 °प्त [sic])प्तु —[b]) Ś1 V2 4 Dt D1–5 7 9 12 14 T3 G1 शोणकूले, Ñ2 V1 3 B D10 11 13 M4 शोणतीरे (for शोणाकूले) Ś1 D5 12 मनोहरे, Ñ2 V B D1 10 11 13 M4 मह(D11 °ऋ)र्षय, D2.3 7 समाहिता (for महर्षिभि) —[c]) Ś1 D5 तु (for सु) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 प्रभाताया तु(V2 3 B1 2 च) शर्वर्यां

2 D1 reads 2[abc] in marg (*sec m*) —[b]) Ś1 D1 5 12 G2 पूर्वे (for पूर्वा) —For 2[ab] Ñ2 V B D10 11 13 M4 subst D1 ins after 1 while D2 3 7 subst for 2

798* कौसल्यामातरुत्तिष्ठ सुप्रभाता निशा तव ।

[D3 7 पुत्र D11 सुत (for मातर्) B1 च ते निशा, D1 °च न (for निशा तव)]

—[c]) M2 नरशार्दूल (for [उ]त्तिष्ठ भद्रं ते) Ñ2 V B D1.10 11 13 M4 पूर्वा (V2 4 °र्वं) सन्ध्यामुपास्वैनां (M4 °स्वेमां) —[d]) Ś1 D5 12 गमन पुत्र, V4 गमनायानि, B2.4 गम नेनाभि, M4 गमन चैव (for गमनायाभि) V3 रोचन

3 [a]) Ñ2 V B1 3 4 D1 10 11.13 M4 तच्छ्रुत्वोत्थाय रामोपि, B2 श्रुत्वोत्थाय च रामोपि —[b]) Ś1 Ñ2 V3.4 B2 4 D1 4.6.10 12 G1 पूर्वाह्णिकीं(Ś1 D5.12 °कां), V2 B1 D2 M4 पूर्वाह्णिक, B3 D13 पौर्वाह्णिक, Cg as in text Ck °ह्णिकी (for पौर्वा-

अयं शोणः शुभजलो गाधः पुलिनमण्डितः ।
कतरेण पथा ब्रह्मन्संतरिष्यामहे वयम् ॥ ४

एवमुक्तस्तु रामेण विश्वामित्रोऽब्रवीदिदम् ।
एष पन्था मयोद्दिष्टो येन यान्ति महर्षयः ॥ ५

ते गत्वा दूरमध्वानं गतेऽर्धदिवसे तदा ।
जाह्नवीं सरितां श्रेष्ठां ददृशुर्मुनिसेविताम् ॥ ६
तां दृष्ट्वा पुण्यसलिलां हंससारससेविताम् ।
बभूवुर्मुदिताः सर्वे मुनयः सहराघवाः ।
तस्यास्तीरे ततश्चक्रुस्ते आवासपरिग्रहम् ॥ ७

ह्निकी) Dt D3 6 8 T2 कृतपौर्वाह्निकक्रिय (T2 °या [sic]) —^{c}) Ś1 V4 D5 12 G3 नो(V4 G3 चो)दयामास —^{d}) G1 3 [ए]तद् (for [इ]दम्) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 वचन चेदमब्रवीत्

4 D2 3 7 read accu sing for nom sing in 4^{ab} —^{a}) D4 (before corr) तोय (for शोण) ❀ Ck t शोणैव शोण इति व्यपदिश्यते । ❀ Ś1 V B D1–3 5 7 10 11 13 M4 शुचिजलो (D2 3 7 °ल), Ñ2 शुचिननो, D12 शुचिजालौ (sic) (for शुभजलो) —^{b}) V1 अगाध (hypermetric) D1 गवा, D10 Cm k t [अ]गाध , Cg as in text (for गाध) Ś1 D5 11 12 ह्यगाध पुलिनान्वित , D9 गाध पुलिन मास्थित —^{c}) Ś1 D5 12 कथमेप(Ś1 °तं), V1 3 B1 3 4 D11 13 कतमेन, V2 वय वेन (for कतरेण) Ś1 D8 9 12 14 यथा, B4 ततो (for पथा) —^{d}) Ś1 D5 12 तरिष्याम सुखं, Ñ2 V2–4 D10 11 13 तरिष्याम इमं, V1 भविष्याम इमं (sic) Cm g t as in text (for संतरिष्यामहे) V3 4 स्वय (for वयम्) —After 4 Ś1 D5 11 12 ins l 4 of 800*

5 Ś1 D5 9 11 12 om. 5^{ab} —^{a}) Ñ2 V B D10 13 इत्युक्त प्रत्युवाचाथ, G1 राघवेणैवमुक्तस्तु —^{b}) Ñ2 V B D10 13 इदं वच , G1 °द्वच (for ऽब्रवीदिदम्) —After 5^{ab} Ñ2 V B D10 13 (B2 D13 repeat l 3 after 7 and 7^{ab} respy) ins l 3–4 of 800* —^{c}) D5 10 मयादि(D10 °द)ष्टो —After 5 B2 ins

799* अनेन राम गच्छाम सुखेन च निरामयम् ।

—After 5, K(ed) ins

799a* एवमुक्ता महर्षयो विश्वामित्रेण धीमता ।
पश्यन्तस्ते प्रयाता वै वनानि विविधानि च ।

6 ^{a}) D11 दीर्घम् (for दूरम्) —^{b}) Ñ2 V B D5 10 12 च (for ऽर्धे) Ñ2 B3 D4 10 T3 G2 तथा (for तदा) —^{c}) B4 सरित V4 जाह्नवीं तु सरिच्छ्रेष्ठा —^{d}) D12 * * शु (for ददृशुर्) Ñ2 V B D5 10–13 परमर्षय (for मुनिसेविताम्)

7 D10 om 7^{abcd}. —^{a}) Ñ2 V B D13 तां ते शुचिजलां दृष्ट्वा —^{b}) Cg k t -सारस (as in text) D5 हंससार समन्वितो, T1 हंसकारण्डवायुतां —Ś1 B2 (after 7) D5 9 (af er the first occurrence of 10^{ab} here) 12 13 (B2 D13 read l 3 & 4 after 5^{ab}, B2 repeating l. 3 after 7 D13 after 7^{ab} respy) ins after 7^{ab} Ñ2 (Ñ1 missing) V B1 3 4 D10 ins l 3–4 only after 5^{ab}, D1–3 7 M4 subst for 4^{c}–7^{b}, while D11 ins l 4 only after 4

800* (4^{cd}) कथमेता तरिष्यामो गन्तव्य वा कुतो मुने ।
(5^{ab}) इत्युक्त प्रत्युवाचेद विश्वामित्रो महामुनि ।
राम कमलपत्राक्ष हर्षयन्निदमब्रवीत् ।
गाध एष महाबाहो तरितव्यो यथासुखम् ।
इतस्त्रियोजनादूर्ध्वं संतरिष्याम जाह्नवीम् ।
अस्मिन्नेव समुत्तीर्य तीर्थं शोणमिमं नदम् ।
(5^{cd}) एष पन्था शिव क्षेम स्वादुमूलफलोदक ।
अनेन राम यास्याम पथा सुखमनामयम् ।
(6) { ते तमध्वानमचिरात्सुखेनोत्तीर्य जाह्नवीम् ।
ददृशुर्मुनय सिद्धा आश्रमं श्रमनाशनम् ।
(7^{ab}) तां ते शुचिजला दृष्ट्वा गङ्गां मुनिजनप्रियाम् ।

[(l 1) D1–3 7 M4 क(D1 य, M4 त)स्मिन्देशे (for कथमेतां) D2 गमिष्यामो (for तरि°) B2 च, D1 तु (for वा) B2 D5 महा , D12 गतो (for कुतो) D1 मम, D9 वय (for मुने) —(l 2) D1–3 7 °यशा , M4 शुभव्रत (for महामुनि) —(l 3) Ñ2 V B D1 10 13 M4 (B2 D13 first time) तदा संहर्षयन्निव (for the post half) —D1 3 7 9 M4 om Ś1 D5 11 12 ins l 4 after 4 —(l 4) Ś1 D5 11 12 सोऽब्रवीद्गाध एषोऽत्र (for the prior half) Ś1 V1 B4 D5 12 °तव्य Ñ2 V3 भवि°, B1 °ष्यामो (for तरितव्यो) —(l 5) D1–3 7 द्वि M4 [ऽ]र्ध (for त्रि) B2 D9 M4 संतरिष्यामि —(l 6) B2 तस्मिन् D1–3 5 7 12 M4 तीर्थे Ś1 D5 9 M4 इद (for इम) M4 जन (for नदम्) —(l 7) D1 पय (for एष) —(l 8) D9 तात (for राम) B2 D1 9 12 यथा (for पथा) D3 7 देशोय शु(D3 स)मुन्नोदय (D3 °य) (for the post half) —(l 9) D9 आविश्य (for अचिरात्) B2 M4 ततस्ते शोण(M4 °ध्वान)मचिरात् (for the prior half) M4 [अ]तीत्य (for [उ]त्तीर्य) —(l 10) D2 ददर्श (sic) (for ददृशुर्) D9 शुभा (for सिद्धा) M4 नानिश्रमसमन्विता (for the post half) —(l 11) The prior half = 7^{a} in D13 B2 अत -; D5 ते तां (by transp) (for तां ते) B2 दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा) D9 तमस्ते विमलां दृष्ट्वा (for the prior half) D13 -[आ]श्रितां (for प्रियाम्)]

—^{cd}) D9 बालार्क- (for बभूवुर्) D11 मुनय (for मुदिता) D11 मुध्यानंदिता (sic) (for मुनय) Ñ2 V4 B2 Dt D1–4 6–8 T3 G1 2 M4 transp मुदिता and मुनय Dt °राघव , D1–3 7 राघवं(D2 °वस्) तदा (for सहराघवा) Ś1 D5 9 12 राघवौ मुनयस्तदा(D9 °पा) (for ^{d}) —^{e}) V2 अस्यास् Ś1 D5 12 च त V B1 4 D1 2 7 11 13 G2 M1 तदा, D3 illeg (for ततस्) Dt D4 6 8 T2 तदा सर्वे (for

ततः स्नात्वा यथान्यायं संतर्प्य पितृदेवताः ।
हुत्वा चैवाग्निहोत्राणि प्राश्य चामृतवद्धविः ॥ ८
निविशुर्जाह्नवीतीरे शुचौ मुदितमानसाः ।
विश्वामित्रं महात्मानं परिवार्य समन्ततः ॥ ९
संप्रहृष्टमना रामो विश्वामित्रमथाब्रवीत् ।
भगवञ्श्रोतुमिच्छामि गङ्गां त्रिपथगां नदीम् ।
त्रैलोक्यं कथमाक्रम्य गता नदनदीपतिम् ॥ १०
चोदितो रामवाक्येन विश्वामित्रो महामुनिः ।
वृद्धिं जन्म च गङ्गाया वक्तुमेवोपचक्रमे ॥ ११

शैलेन्द्रो हिमवान्नाम धातूनामाकरो महान् ।
तस्य कन्याद्वयं राम रूपेणाप्रतिमं भुवि ॥ १२
या मेरुदुहिता राम तयोर्माता सुमध्यमा ।
नाम्ना मेना मनोज्ञा वै पत्नी हिमवतः प्रिया ॥ १३
तस्यां गङ्गेयमभवज्ज्येष्ठा हिमवतः सुता ।
उमा नाम द्वितीयाभूत्कन्या तस्यैव राघव ॥ १४
अथ ज्येष्ठां सुराः सर्वे देवतार्थचिकीर्षया ।
शैलेन्द्रं वरयामासुर्गङ्गां त्रिपथगां नदीम् ॥ १५

ततश्चक्रुस्) —After 7ᶜ, T3 wrongly repeats 7ᵈᵉ —ᶠ) Ñ2 V3 4 B3 4 D10 14 T1 2 G2 M1 3 त आ° (without hiatus) B1 तीर्त्वा°, B2 G1 3 M2 तदा°, Dt D4 6 8 T3 चक्रुर्वास, D1 तोया°, D11 सर्पा°, D13 तत्रा°, G4 M4 तत्र°, M3 सदा° (for ते आवास) Ś1 D2 3 5 7 9 12 निवासं मुनयस्तदा (D9°श्च ते)

8 ᵃ) Ś1 D5 11 12 सर्वे (for स्नात्वा) Ś1 Ñ2 V B D5 9 10 12 13 M4 -कालं, D1–3 7 11 काम Cg as in text (for -न्याय) —ᶜ) Ñ2 V2 4 B1 3 4 D10 कृत्वा (for हुत्वा) —ᵈ) V3 प्राप्य, D3 illeg (for प्राश्य) D14 T1 2 G4 [अ]नुत्तम हवि, Cm g k t as in text (for [अ]मृतवद्धवि)

9 ᵇ) Dt D6 8 शुभा, Cg as in text (for शुचौ) —ᶜ) D3 त्रिश्वामित्र (for विश्वामित्र) —ᵈ) Ñ2 परिचर्य —After 9 Dt D2 6 8 Ct ins

801* विष्टिताश्च यथान्याय राघवौ च यथार्हत ।

10 D9 reads 10ᵃᵇ after 7ᵃᵇ repeating here —ᵃ) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 9 (second time) 13 G3 M4 Cg अथ (Ś1 D5 वसस्, D11 वाक्य) तत्र तदा, D4 अथ° (for संप्रहृष्टमना) —ᵇ) Ś1 Ñ2 V B D5 9 (second time)–13 G2 M1 अभाषत, D1–3 7 G1 M2–4 अपृच्छत, Cg as in text (for अथाब्रवीत्) —ᶜ) D5 इ** (for इच्छामि) —ᵈ) Ś1 D6 M2 use nom sing for accu sing Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 यथेयं सरिता वरा, Cg t as in text —ᵉ) M2 कथं त्रैलोक्यम् (by transp) Ñ2 V B2–4 D10 13 M4 त्रिलोक(Ñ2 V1 2 4 D13 त्रैलोक्य)पथगा गगा, B1 त्रैलोक्य पावनी गंगा, D11 त्रैलोक्यपथमागम्य —ᶠ) V2 तदा तत्र (for गता नद)

11 ᵃ) Ś1 D1–3 5 7 9 12 13 नोदितो, V1 2 D11 देशितो (for चोदितो) —ᵇ) V3 °मना, D1 तदा° (for महामुनि) —ᶜ) Cm g k t वृद्धिं (as in text) Ñ2 V B D1 10 13 M4 जन्मप्रभृति (for वृद्धिं जन्म च) —ᵈ) Ñ2 V B D1 10 M4 प्रोवाच प्रभवागम(M4 °मर्थं) D2 प्रोवाच भगवांस्तदा, D13 मावदत्प्रभवागमं

12 ᵃ) Ñ2 हिधरान् (for हिमवान्) B1 Dt D2 5–8 T1 2 G3 राम (for नाम) —ᵇ) Ś1 D1–3 5 7 11 12 रत्नाना(Ś1 °*)म्, Cm g k t as in text (for धातूनाम्) Ñ2 B1 3 4 D10 13 रत्नाकरसमन्वित, V1 बृहच्छिखरशिताचित (sic) V2 B2 रत्नाकरसमाचित (B2 m also °शता), V3 रत्नाकरस दार्चित, V4 रत्नाकरशताचित, M4 नैकरत्नसमाचित —ᶜ) D11 कदा (sic) (for कन्या) V3 स्वय (sic) (for -द्वय) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 जज्ञे, G3 जात (for राम) —ᵈ) V1 3 4 B4 D3 T2 [अ]प्रतिमा (for [अ]प्रतिम)

13 ᵃ) Ś1 D2 5 9 11–13 सुमेरोर्, Ñ2 V B D10 मेरोस्तु, D1 3 7 सुमेरु-, M4 मेरोर्या, Cg k t as in text (for या मेरु-) Ñ2 B3 D7 10 M4 नाम (for राम) —ᵇ) D3 तनयोर् (sic) (for तयोर्) T3 सुमध्यम —ᶜ) G2 M1 मेना (for नाम्ना) D14 reads वै in marg Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 9–13 T1 3 G2 M1–3 (M3 after corr sec m as in text) Cg मनोरमा(V3 °था) देवी (Ś1 D2 3 5 7 11 12 T1 3 Cg नाम, D9 M2 3 राम, G2 M1 नाम्ना), D4 G1 3 च मेनका रा(D4 ना)म (G3 °*) M4 मेनेति या राम (for मेना मनोज्ञा वै) G4 मेना मनोज्ञा वै नाम्ना (by transp) ❀ Ck मनोरमेति मेनाया नाम ।, Ct या मेरुदुहिता मेना नाम । ❀ —G3 damaged for ᵈ —ᵈ) Ñ2 V1 3 4 B D1–3 7 10 11 13 M4 हिमवतोभवत्, V2 हिमवतोनघा, D9 हिमवतश्च या (for °त प्रिया)

14 Ś1 D5 9 12 G3 om 14 —ᵃ) V3 4 B1 D2–4 7 T3 तस्य, Dt D11 T2 M2 तस्या Cg t as in text (for तस्या) V3 [अ]भवज्ज्येष्ठा, B2 G1 ममभवन (for [इ]यमभवज) V1 गगादेवी महाभागा —ᵇ) V3 श्रेष्ठा (for ज्येष्ठा) D2 सुता (sic) (for सुता) —D10 om 14ᶜᵈ —ᶜ) D1 च, D2 3 7 11 तु (for [अ]भूत्)

15 ᵃ) D9 तस्य श्रेष्ठा (for अथ ज्येष्ठा) Ś1 D5 9 12 राम (for सर्वे) —ᵇ) Dt D6 8 G2 3 M1 Ct देवकार्यं, T2 (sec m) देवतार्थं, Cm g k as in text (for देवतार्थ) Ś1 D5 9 12 दत्वा सत्रचिकीर्षया —Ś1 wrongly repeats 15ᶜ 16ᵇ after 21ᵃᵇ. —ᵈ) G4 त्रिपथा (submetric) Cm k t as in text (for त्रिपथगा)

ददौ धर्मेण हिमवांस्तनयां लोकपावनीम् ।
स्वच्छन्दपथगां गङ्गां त्रैलोक्यहितकाम्यया ॥ १६
प्रतिगृह्य त्रिलोकार्थं त्रिलोकहितकारिणः ।
गङ्गामादाय तेऽगच्छन्कृतार्थेनान्तरात्मना ॥ १७
या चान्या शैलदुहिता कन्यासीद्रघुनन्दन ।
उग्रं सा व्रतमास्थाय तपस्तेपे तपोधना ॥ १८
उग्रेण तपसा युक्तां ददौ शैलवरः सुताम् ।
रुद्रायाप्रतिरूपाय उमां लोकनमस्कृताम् ॥ १९
एते ते शैलराजस्य सुते लोकनमस्कृते ।
गङ्गा च सरितां श्रेष्ठा उमा देवी च राघव ॥ २०
एतत्ते सर्वमाख्यातं यथा त्रिपथगा नदी ।
खं गता प्रथमं तात गतिं गतिमतां वर ॥ २१

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे चतुस्त्रिंशः सर्गः ॥ ३४ ॥

---

16 Ś1 repeats 16ab (cf v l 15) —ab) D5 हि॰-वास, T3 हि सुरास, G3 भगवान् (for हिमवास्) M2 तनयां हिमवाँल् (by transp) D5 9 12 भाविनीं (for -पावनीम्) —For 15–16b, Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 subst

802* अथ ज्येष्ठा हिमवत सुता गङ्गामनिन्दिताम् ।
वरयाञ्चक्रिरे देवा आत्मकार्यचिकीर्षव ।
ददौ चापि स धर्मेण तेभ्यस्त्रैलोक्यपावनीम् ।

[D10 om l 1 —(l 1) V4 हि हिमवान् (for हिमवत) V3 कन्यां (for सुतां) V4 दातुमुपचक्रमे (hypermetric) D3 अग्राम॰ D7 ज्येष्ठाम॰ (for गङ्गामनिन्दिताम्) —(l 2) D10 वरण चक्रिरे V3 B1 D7 आत्मकार्यं, M4 स्वात्मकाम (for आत्मकार्य) B2 चिकीर्षया (for चिकीर्षव) —(l 3) V1 स्व (for स) M4 transp चापि and स D11 धर्मात्मा (for धर्मेण) V1 D11 -पावनां (for -पावनीम्)]

—c) Ś1 D5 11 12 स्वच्छां त्रिपथगा(D11 °*) D3 °गा, Cm g Ct as in text (for स्वच्छन्दपथगां) Ñ2 V B D1–3 7 10 13 M4 देवीं (for गङ्गां) —G3 damaged from स्य in 16d up to त्रि in 17a —d) Ñ2 V B D10 13 सुतां गंगां(Ñ2 V1 °गा) महानदीं D1 2 देवपथीं महानदीं; M4 सर्वां गंगां महायशा

17 D3 7 12 om (D13 hapl ?) 17ab G3 damaged up to त्रि in 17a (cf v l 16) —a) Ś1 D5 9 सु°, Ñ2 V B2–4 D13 M4 च गंगा ते D1 2 10 च ता गंगा D14 T1 2 G2 4 M1 ततो देवाः, Ct as in text (for त्रिलोकार्थं) B1 प्रगृह्य च ततो देवा, D11 संप्रगृह्य च तां देवीं —b) D4 6 T2 Cm त्रैलोक्य, Cg as in text (for त्रिलोक) Ś1 D5 -काम्यया, Dt D6 8 -कांक्षिण Cm g as in text (for -कारिण) Ñ2 V B2–4 D1 2 10 11 13 M4 त्रैलोक्य(M4 त्रिलोक)पथचारिणीं B1 गंगां त्रैलोक्यचारिणीं —cd) Ś1 D5 8 7 9 12 ते अगुरः D14 T1 2 G M1 3 ये गच्छन्; M2 चागच्छन् (for तेऽगच्छन्) & Cm गच्छन् अगच्छन्। Ct गुप्तोत्पत्त्यर्थमगच्छन्। & Ś1 D5 8 7 12 कृतार्था(D3 7 °र्थं)स्वर्गतात्मनि (for d) Ñ2 V B D1 2 10 11 13 M4 यथागतं यथुर्देवास्तत (D13 °दा) पूर्णमनोरथा

18 a) V2 B1 2 D13 सा (for या) Ñ2 V B D2 3 5 7 9–13 M4 सु, D1 om (submetric) (for च) Ñ2 V B D1 10 11 13 M4 शैलेन्द्र, D14 illeg (for [श]न्या शैल) D3 -सुदिता, D8 11 13 -तनया (for -दुहिता) Ś1 यावत्सा शैलतनया —b) Cg t कन्या (as in text) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 द्वितीया (for कन्यासीद्) —c) Ct उग्रं (as in text) Dt D6 8 उग्र सु, D11 सा चोग्रं (for उग्रं सा) Ñ2 V3 B3 4 D3 7 सोग्रं (by transp) व्रत(V3 तप)मुपाश्रित्य (D3 7 °विश्य), V1 2 4 B1 2 D1 2 उग्रं (V1 सा सु, D1 साग्रं, D2 सौम्रं) व्रतमुपाविश्य, D10 13 सेयं (D13 सौम्रं) व्रतमुपाश्रित्य —d) D11 सुमध्यमा, D14 (before corr as in text) °धन (for तपोधना)

19 a) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 ताम(D3 °*)त्यु(V1 2 °त्यु)ग्रतप सिद्धा, M4 अत्युग्रतपस सिद्धा —b) Ś1 -पति (for -वर) —Note hiatus between c and d —c) D14 illeg from द्रा to ति Ś1 D5 13 °वीयाय, Ñ2 V B D10 11 13 याचमानाय, D1–3 7 M4 याचते(D2 °*) पत्नीम्; Cg as in text (for [अ]प्रतिरूपाय) —d) B1 रुद्रा B4 इमां D13 उमा, D11 पत्नीं (for उमां) V3 नाम, M3 लोक (for लोक) Ś1 D5 9 12 लोकसंपूजितामुमा (Ś1 °ता सुतां)

20 D14 reads 20ab in marg —a) Ñ2 V B1 3 4 D10 11 13 इत्येते B2 इत्येवं, D1 पूर्वं ते, D2 3 7 उभे ते, G3 एते हि, G4 एतत्त (sic) (for एते ते) M4 एवमेते शैलभर्तुः —b) Ñ2 V B D1 10 11 13 M4 राम बभूवतु (for लोकनमस्कृते) Ś1 D5 8 12 उभे(D5 कन्ये) सु(D5 तु) दयि(D5 °यदि [by metathesis])ते सुते D3 7 कन्ये समुदिते शुभे —D7 om 20c–21b Note hiatus between c and d —c) V4 D6 14 T3 गंगां (sic) V4 श्रेष्ठां (sic) —d) Ś1 D5 12 देवी चोमा रघूत्तम Ñ2 V1 2 B D1–3 10 13 M4 देवी(B1 °वा)नां चा(B1 D13 M4 °नाम)प्युमा परा, V3 देवानां च उमा परा V4 देवतानामुमा परा D11 देवी नाम उमा परा

21 D7 om 21ab (cf v l 20) —b) Dt D6 8 T3 Ct °गामिनी Cm as in text (for त्रिपथगा नदी) —After 21ab, Ś1 wrongly repeats 15c–16b —Ś1 om 21cd

३५

उक्तवाक्ये मुनौ तस्मिन्नुभौ राघवलक्ष्मणौ ।
प्रतिनन्द्य कथां वीरावूचतुर्मुनिपुंगवम् ॥ १
धर्मयुक्तमिदं ब्रह्मन्कथितं परमं त्वया ।
दुहितुः शैलराजस्य ज्येष्ठाया वक्तुमर्हसि ।
विस्तरं विस्तरज्ञोऽसि दिव्यमानुषसंभवम् ॥ २
त्रीन्पथो हेतुना केन पावयेल्लोकपावनी ॥ ३
कथं गङ्गा त्रिपथगा विश्रुता सरिदुत्तमा ।
त्रिषु लोकेषु धर्मज्ञ कर्मभिः कैः समन्विता ॥ ४

—^{c}) D3 5 7 9 11 12 गा, Cr m g k t as in text (for ख) D14 illeg from ग to थ D3–5 7 11 12 T3 राम, D9 नाम, Ck तावत् (for तात) —^{d}) Cr m g k t गतिं (as in text) D4 वरा (for वर) D3 5 7 9 11 12 गंगा मतिमता वर —For 21, Ñ2 V B D1 3.10 11 13 M4 (D3 11 for 21^{ab}) subst

803* तत्र पावयितु लोकानिमाश्रीन्स्वेन तेजसा ।
गङ्गा प्रवर्तते राम सर्वभूतहिते रता ।

[(l 1) D3 तत (for तत्र) Ñ2 पारयितु (for पावयितु) D1–3 11 M4 श्रीनिमान् (by transp) V1 स्वे* [for स्वेन] V4 त्रीन्वै**स्वतेनसा (for the post half) —(l 2) D1 M4 °वृते (for प्रवर्तते) B2 (m also as above) D2 -लोक (for -भूत) M4 सर्वलोकनमस्कृता (for the post half)]
—After 21 Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) Cm g (Ck t comm on l 2 only) ins

804* सैषा सुरनदी रम्या शैलेन्द्रस्य सुता तदा ।
सुरलोक समारूढा विपापा जलवाहिनी ।

[D6 8 om l 1 —(l 1) G1 सुरम्या विमला (for सुरनदी रम्या) D4 तथा (for तदा) —(l 2) D14 T2 विपाप G4 [अ]नल (for जल)]

D9 cont D3 5 7 11 12 ins after 21

805* उमा च देवं भर्तार सप्राप्ता च सुमध्यमा ।

[D3 उवाच (sic) (for उमा च) D3 7 देवी (for देव) D9 उमादेवी च सद्दार (for the prior half) D3 सधात्य (sic) (for सप्राप्ता) D3 7 9 रुद्रमन्यथ (for च सुमध्यमा)]

Colophon.—*Kanda name* Ś1 Ñ2 V1 Dt D4 10 12 om V2–4 B D11 आदि°, D1 3 अयोध्या° —*Sarga name* Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 10–12 गगोत्पत्ति, D9 गगावतार —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 V1 4 B1 4 D3 5 11 om Ñ2 B2 3 D10 37 V2 39 V3 36 Dt D4 6 8 12 14 S 35 D1 7 28 D2 29 D9 38 D13 बालकाडे-त्पत्ति सप्तत्रिंश (dash indicates lacuna) —After colophon T2 G1 2 4 M2 conclude with श्रीरामाय नम, G2 श्रीमते रामानुजाय नम

35

☞ Ñ1 missing sarga 35 (cf v. l. I 33 8)

1 ^{b}) Ś1 D5 9 12 M3 4 तौ राम (for राघव) —^{c}) D6 अभि°, T3 °सम्य (for प्रतिनन्द्य) D9 पुत्राम् (for वीराव) —^{d}) Ś1 D5 12 M4 अमूता (for ऊचतुर)

2 ^{a}) Ś1 D5 12 युक्तरूपम्, D9 (before corr) ब्रह्म°, T3 धर° (sic) Cm g as in text (for धर्मयुक्तम्) D9 रम्य (for ब्रह्मन्) —^{b}) Ś1 D5 9 12 M4 मधुराक्षर (for परम त्वया) —After 2^{ab} Ś1 D5 9 12 ins l 3 of 806* —^{d}) D9 reads ज्येष्ठाया in marg —T3 om 2^{ef} —^{e}) D9 दत्त देव्या या (for विस्तरज्ञोऽसि) —^{f}) Dt -मानस (for -मानुष) Ś1 D5 12 कथाना दिवि चेह च, D9 विश्रुता सरिदुत्तमा (- 4^{b}) M4 कथाना देवमानुषे —After 2 Ś1 D5 12 M4 (om l 4) ins l 4 6 of 806*

3 ^{a}) T3 त्रिपथो, Cr m g k t त्रीन्पथो (as in text) —^{b}) Dt D6 (before corr प्रावयेल्) 8 M3 Cg k t प्लावयेल्, Cgp भावयेल् (for पावयेल्), D9 M3 °पाविनी (for लोकपावनी)

4 For 1 4^{b}, Ñ2 (Ñ1 missing) V B D1–3 7 10 11 13 subst while Ś1 D5 12 (all read l 3 after 2^{ab}) ins l 3 6 M4 l 5 6 after 2 and all subst l 7 8 for 3^{c}–4^{b} D9 ins l 3 only (om all others) after 2^{ab}

806* उक्तवाक्ये मुनौ तस्मिन्राम पप्रच्छ त पुन ।
विश्वामित्र सुखासीनं महात्मान कृताञ्जलि ।
कथेय कथिता ब्रह्मन्पुण्यश्रवणकीर्तना ।
या त्वया ता पुन श्रोतुमिच्छामि बहुविस्तराम् ।
उमा केनाभवद्देवी कौमारव्रतचारिणा ।
अवाप देवप्रवर पतिं भूतमहेश्वरम् ।
हेतुना केन चैवेय गङ्गा त्रिपथगाभवत् ।
कथ देवनदी चेय मानुष्य समुपागता ।

[M4 om l 1 4 Ś1 D5 12 om l 1 2 —(l 1) D1 3 7 11 उक्त (D2 °क्त) वाक्य D1 3 7 तु त (D1 ते) मत्वा, D11 तु तमथो (for मुनौ तस्मिन्) D1–3 7 11 पुनरपृच्छत (D2 °त, D11 °ते) (for पप्रच्छ त पुन) —(l 2) V4 transp सुखासीन and महात्मान V1 कृतानलिरिद वच (for the post half) —Ś1 D5 12 read l 3 after 2^{ab} —(l 3) D9 इया (for ब्रह्मन्) V4 -कीर्तिनी, D2 3 -कीर्तन D5 -कीर्तनात् D9 -कीर्तिना (for -कीर्तना) —(l 4) V2 सा°, D3 7 °तु D11 त्वयाख्याता (for या त्वया तां) D1–3 7 11 ब्रह्मन् (for श्रोतुम्) V4 B1 विस्तर (for विस्तराम्) D1 3 7 11 श्रोतुमिच्छामि विस्तरात् (for the post half) Ś1 D5 12 पुनस्तां श्रोतुमिच्छामि त्वत्तोऽह बहुविस्तर (Ś1 °रां) —For ins. see below —D2 reads l 5-8 after 4^{cd} —(l 5) D12 [अ]भवद् V3 गौरी (for देवी) Ś1 °चारिणी, Ñ2 V4 D2 3 10–13 कौमार (D2 कुमारी) ब्रह्मचारिणी,

तथा ब्रुवति काकुत्स्थे विश्वामित्रस्तपोधनः ।
निखिलेन कथां सर्वामृषिमध्ये न्यवेदयत् ॥ ५
पुरा राम कृतोद्वाहः शितिकण्ठो महातपाः ।
दृष्ट्वा च स्पृहया देवीं मैथुनायोपचक्रमे ॥ ६
शितिकण्ठस्य देवस्य दिव्यं वर्षशतं गतम् ।
न चापि तनयो राम तस्यामासीत्परंतप ॥ ७

ततो देवाः समुद्विग्नाः पितामहपुरोगमाः ।
यदिहोत्पद्यते भूतं कस्तत्प्रतिसहिष्यते ॥ ८
अभिगम्य सुराः सर्वे प्रणिपत्येदमब्रुवन् ।
देवदेव महादेव लोकस्यास्य हिते रत ।
सुराणां प्रणिपातेन प्रसादं कर्तुमर्हसि ॥ ९

D3 कौमा °, M4 °*चारिणी (for the post half) —(l 6) Ś1 D1–3 5 7 11 12 M4 अवाप्य (for अवाप) D3 देवम्*र D1 13 M4 °देव, D2 3 पतिदेव (D2 °*) D7 °देव (for पर्ति भूत·) —(l 7) V4 °गामिनी, B1 गा गना त्रिपथाभवद् (for the post half) —(l 8) V3 भूत्वा, D1 लेय (for चेय) Ñ2 V1–3 B D10 13 मानुषान् (V1 2 B1 °ष) (for मानुष्य) V4 मर्त्यलोकमुपागता, D1–3 7 11 M4 मानुष लोकमाग(M4 °श्रि)ता (for the post half)]

Ś1 D5 12 cont while D2 ins after l 4 of 806*

807* कथं त्रिपथगा गङ्गा प्रोच्यते देवमानुषैः ।
[D2 देवमानुष· cf l 7 of 806*]

—D1 3 7 M4 om (hapl ?) 4^{cd} —^{c}) D9 (before corr) विश्व (for त्रिपु) V2 4 D6 T3 धर्मज्ञा, D13 रित्याता (for धर्मज्ञ) —^{d}) T2 M3 समन्विता, Ct °ता (as in text) Ś1 Ñ2 V B D2 5 10–13 कैश्च धर्मे(D2 पुण्यै)रधि(Ś1 Ñ2 D2 6 12 °नु)ष्ठिता —After 4^{cd} D2 reads l 5 8 of 806*

5 ^{a}) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 एव, G1 3 इति, Cm g as in text (for तथा) D13 काकुत्स्थो Ś1 D5 12 तथा तयोस्तु ब्रुवतोः —^{b}) Ś1 Ñ2 V B2–4 D1 5 10 12 13 महातपा, B1 महापथा (sic) D· G1 महामुनि, D3 7 M4 महायशा (for तपोधन) —^{c}) Ñ2 V B D1–3 7 10 13 M4 विस्तरेण, Cm g k t as in text (for निखिलेन) Ś1 D5 12 दिव्याम्, Ñ2 V1–3 B D1–3 7 10 11 13 M4 एता, V4 एना, Cg as in text (for सर्वाम्) —^{d}) Ś1 D3 5 7 12 ततोमर्षीत्, D9 निवेदयत् (for न्यवेदयत्) Ñ2 V B D1 2 10 11 13 M4 ख्या (V1 M4 ब्या)त्यातुमुपचक्रमे.

6 ^{a}) D1 श्रूयता (for पुरा) D1 कृतोद्वाह —^{b}) V2 °कंठ, D11 T1 2 G4 नील° (for शितिकण्ठो) D1 शितिकंठ मुमापतिं —^{c}) Dt D6 8 9 (before corr as in text) भगवान्, Cg as in text (for स्पृहया) D6 G2 देवी, Ck as in text (for देवीं) Ś1 (marg as in D6 also) Ñ2 V B D2 5 10–13 M4 उमा च(D2 उवाच, M4 उमा रि) स्पर्शया देवीं(B4 D2 M4 वीं), D1 उमापि च तथा देवी, D3 7 उमा चाम्य प्रिया देवी —^{d}) Ś1 Ñ2 V1–3 B D1–3 5 7 10–13 [उ]प(Ś1 °* B1 [अ]भि)तस्तु ; V4 [उ]पचक्रमु, Cg as in text (for [उ]पचक्रमे) —After 6, Ś1 (marg) Dt D6 8 M3 (*inf lin sec m*) ins, while D6 ins after 7^{ab}.

808* तस्य सक्रीडमानस्य महादेवस्य धीमत ।
[Ś1 च स्पर्श° (for सक्रीडमानस्य)]

7 ^{a}) V1 D6 शितिकंठश्च Ś1 Ñ2 V1 3 4 B D1 2 5 10–13 देव्याश्च, D3 7 देव्यास्तु, Cm as in text (for देवस्य) —^{b}) T2 वर्षं, Cg as in text (for वर्ष) —After 7^{ab}, Dt G1 3 ins

809* एव मन्मथयुद्धे तु तयोर्नासीत्पराजय ।

—D4 ins 808* after 7^{ab} —^{c}) M4 [अ]स्यां (for [अ]पि) T3 *म, M1 नाम (for राम) —^{d}) G4 परतप M4 तस्यासीत्परम तप —For 7^{cd}, Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 subst

810* न चैकतरस्यासीत्तयो राम पराजय ।
[Ś1 D2 11 12 [अ]न्यतरस्य, D1 तस्यात्तस्य, D5 [अ]नतरस्य (for [ए]कतरस्य) V4 न चैकतमस्यासीत्, D3 7 न चैव ग्लानिरभवत् (for the prior half) Ñ2 B1 3 4 D5 ततो, D2 तयो, D3 7 न च (for तयो) D1 पर जय]

8 ^{a}) Dt D6 8 सर्वे, Cm g k as in text (for ततो) Dt D4 6 8 9 G1 3 Cgp k t समुद्युक्ता, T3 सगधर्वा, Cg tp as in text (for समुद्विग्ना) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 ततो देवा(D13 °व्या)यसु(B4 °दु [sic])श्रिता —After 8^{ab}, B3 ins

811* कथं भवेद्विरामश्च अनयोरेव साप्रतम् ।

—^{c}) Ś1 D1 6 12 यदि चो(D1 वो)त्प(Ś1 °*)त्स्यते, Ñ2 V B D3 7 10 11 13 यद्यत्रोत्परस्य(V1 °त्स्ये)ते, Cm g t as in text (for यदिहोत्पद्यते) ꣸ Ck यदि लोकत्रयेपुत्ररूपमुत्पद्यते । ꣸ Ś1 D6 12 पुत्र, V2 वीर ; D3 7 रूपं, M3 भूता(sic) (for भूतं) —^{d}) Dt D8 T2 G4 M3 °सहिष्यति, Cr m g k t as in text (for प्रतिसहिष्यते) Ś1 D3 5 7 12 सोढा कस्त(D5 transp)भविष्यति, Ñ2 V1 2 4 B D1 2 10 11 13 सोढा को(B4 क)स्य भविष्यति, V3 सोढा कस्य भवेदिति, D9 कस्तु तं प्रसहिष्यति

9 ^{a}) Ś1 Ñ2 V B D2 3 5 7 10–13 ततस्तस्य, M4 दृष्टुपेत्य Cg k as in text (for अभिगम्य) D1 [अ]ब्रुवन्सर्वे D11 कृतोद्वाह (for सुरा सर्वे) D1 उपेत्य सहिता सर्वे —^{b}) Ś1 Ñ2 V B D2 3 10 12 13 कृपयन्तः M3 (before corr) [इ]दमब्रवीत् (for [इ]दमब्रुवन्) D1 3 7 सर्वे(D1 सुरा) वचनमब्रुवन् ; D11 शितिकंठ(sic)उमापति —After 9^{ab}, Ñ2 V B D10 11 13 ins

न लोका धारयिष्यन्ति तव तेजः सुरोत्तम ।
ब्राह्मेण तपसा युक्तो देव्या सह तपश्चर ॥ १०
त्रैलोक्यहितकामार्थं तेजस्तेजसि धारय ।
रक्ष सर्वानिमाँल्लोकान्नालोकं कर्तुमर्हसि ॥ ११
देवतानां वचः श्रुत्वा सर्वलोकमहेश्वरः ।
बाढमित्यब्रवीत्सर्वान्पुनश्चेदमुवाच ह ॥ १२
धारयिष्याम्यहं तेजस्तेजस्येव सहोमया ।
त्रिदशाः पृथिवी चैव निर्वाणमधिगच्छतु ॥ १३

812* शितिकण्ठं महात्मानमिदं वचनमब्रुवन् ।

[B4 D13 शितिकंठ, D11 प्रणिपत्य तत सर्वे (for the prior half) D11 सुरा (for इद) D13 अब्रवीत्]

—c) D6 12 देव(D12 °व)देवं, T3 धनदेन (sic), Cg as in text (for देवदेव) Ñ2 V B1-3 (marg as in text) D5 10 12.13 महाभाग (D5 12 °ग), D1-3 7 11 M4 नमस्तेस्तु, G1 3 महाबाहो (for महादेव) ※ Cg देवदेवेत्यनेन महादेव शब्दार्थ उक्त । ※ —d) Ś1 Ñ2 V B D5 10 12 13 सर्वभूत, D1-3 7 11 M3 4 सर्वलोक (for लोकस्यास्य) V4 D1 3 9 M4 रत, D5 12 रत (for रत) —e) D7 T3 G2 प्रतिपातेन, Cg प्रणि° (as in text) ※ Ck प्रणिपातोऽनन्यगतिकतया तत्पादमूलपतनम् । ※

10 For 10-12, Ñ2 V B D1-3 7 10 11 13 M4 subst 813* Ś1 om 10-11b —a) G2 लोक (sic) G4 लोकान्; Ck t as in text (for लोका) —b) G1 देव (for तव) D5 12 [अ]पत्य, T3 देवस् (sic) Cg k as in text (for तेज) D12 सुरोत्तमं —c) Dt D4 6 8 9 ब्राह्मयेण, Cg k t ब्राह्मेण (as in text) D5 12 ब्रह्मचर्येण सयुक्तो

11 D12 om (hapl) 11-12b Ś1 om 11ab (cf v l 10) —a) D5 -काम्यस्त्व, G2 M1 -काम्यार्थं, Cg as in text (for -कामार्थं) —b) D5 तेजो धारय तेजसा —cd) D4 नालोकान्, D9 नारोग्य, Ck t as in text (for नालोक) Ś1 वय च शरण याता न लोकान्हन्तुमर्हसि —D5 subst 1 12 of 813* for 11cd

12 D12 om 12ab (cf v l 11) —b) T3 Cgp पितामह, Cg as in text (for महेश्वर) —c) M3 देवान् (for सर्वान्) —d) G2 हा (for ह) —For 10 12, Ñ2 V B D1-3 7 10 11 13 M4 subst D5 subst 1 12 only for 11cd

813* न तेऽपत्य धारयितु शक्तेय पृथिवी विभो ।
न लोका सर्वदाश्चेमे सोढुं ते वीर्यसभवम् ।
आत्मनैवात्मनस्तेनस्त्व धारयितुमर्हसि ।
सहानयैव देव्या त्वं ब्रह्मचारी भवेश्वर ।
अस्माक च धरायाश्च लोकाना चानुकम्पया । [5]
धारयामभर तेज स्वयमेवोमया सह ।
मिश्रता हि गत तेज तवोमायाश्च शकर ।
सादयेदपि लोकास्त्रीन्सदेवर्षिनरोरगान् ।
तस्मात्त्व धारयात्मान त्रैलोक्यहितकाम्यया ।
ब्रह्मचर्येण सयुक्तो देव्या सह तपश्चर । [10]
त्रैलोक्यहितकामस्त्व तेजो धारय तेजसा ।
रक्ष लोकानिमान्देव न लोकान्हन्तुमर्हसि ।
इति तेषा वच श्रुत्वा देवाना भगवाञ्शिव ।
शिवेन मनसा युक्तो देवान्वचनमब्रवीत् ।

[D2 10 om 1 1-3 (hapl) and 10-11 D13 om 1 7-11 Ñ2 V B D1 11 M4 om 1 10-11 —(1 1) D3 *भो, D13 प्रभो (for विभो) —(1 2) V2 सव वा(शा)शत्ता, V4 चैव सर्वेमी (for सर्वदाश्चेमे) D11 न हि शक्ता सुराश्चेमे (for the prior half) M4 रोढु (for सोढु) D1 3 7 M4 [अ]पत्य (for वीर्य) —(1 4) D10 च (for [ए]व) M4 देवा (for देव्या) V4 महेश्वर, D3 सर्वेश्वर (sic) (for भवेश्वर) —(1 5) B4 D3 7 M4 om third च D11 हिताय वै, D13 [अ]पि काम्यया (for [अ]नुकम्पया) —(1 6) D3 धा*य V1 [आ]से भव, V2 [आ]त्मभवस् (both sic) (for [आ]त्मभव) —Ñ2 om (hapl) from the post half of 1 6 up to the prior half of 1 7 B1 समुद्भूत सहोमया (for the post half) —(1 7) V2 B1 मिश्रिता, B2-4 D2 मिश्रित, M4 मित्रता (for मिश्रता) V2 3 D11 च (for हि) D2 ह्योस (for गत) B1 शकर —(1 8) V3 दारयेदपि, D3 7 दहेद्वापि (for सादयेदपि) B4 सदैवर्षि, D11 सर्वांश्च (for सदेवर्षि) D3 पुरोगमान्, D7 -महोरगान् (for -नरोरगान्) D2 सहयक्षामरोरगान्, M4 सदेवर्षि-दानवान् (for the post half) —(1 9) D3 *लोक्य, D7 त्रैलोक (for त्रैलोक्य) —For 1 10 cf 10cd —(1 12) V1 B1 देवान् (for देव) V1 om न (submetric) V3 B3 D2 3 7 लोक (for लोकान्) —(1 13) D3 भवाना (for देवानां) —(1 14) B4 म*सा (for मनसा) D3 repeats (ditto) वचनम्]

13 Ś1 D5 12 om 13 —b) Ñ2 V2-4 B D1-3 7 10 11 13 समुद्गत, V1 मुहूर्त तु, Dt D6 8 तेजमेव, D14 G2 तेजस्वैव, M4 शैलपुत्र्या (for तेजस्येव) —M4 om (hapl ?) 13c-25 T3 om 13d-16c D1 reads 13cd after 18 —cd) D1-3 7 पृथिव्या सह सर्वेपि (D1 2 ते सर्वे) (for c) D7 निर्माणम् D1 °जगमतु (sic) D2-4 7 °गच्छथ (D4 °त), G4 Ck अभि° (for अधिगच्छतु) D1 (gloss) निर्वाणं सुरा ते सर्वे देवा M2 अधिगच्छतु निर्वाणं पृथिवी त्रिदशा अपि (by transp except अपि) —For 13cd Ñ2 V B D10 11 13 subst

814* निर्वृता भवतेत्येव पुनश्चेदमुवाच ह ।

[V1 3 4 D11 13 निर्वृता, V2 D10 निवृत्ता V3 तु (for [इ]ति) D13 मुनीद्र (for पुनश्च) B1 [ए]वम् (for [इ]दम्)]

—After 13, D2 reads 19ab as in D1 repeating it in its proper place and ins thereafter ref शिव उवाच

यदिदं क्षुभितं स्थानान्मम तेजो ह्यनुत्तमम् ।
धारयिष्यति कस्तन्मे ब्रुवन्तु सुरसत्तमाः ॥ १४

एवमुक्तास्ततो देवाः प्रत्यूचुर्वृषभध्वजम् ।
यत्तेजः क्षुभितं ह्येतत्तद्धरा धारयिष्यति ॥ १५

एवमुक्तः सुरपतिः प्रमुमोच महीतले ।
तेजसा पृथिवी येन व्याप्ता सगिरिकानना ॥ १६

ततो देवाः पुनरिदमूचुश्चाथ हुताशनम् ।
प्रविश त्वं महातेजो रौद्रं वायुसमन्वितः ॥ १७

तदग्निना पुनर्व्याप्तं संजातः श्वेतपर्वतः ।
दिव्यं शरवणं चैव पावकादित्यसंनिभम् ।
यत्र जातो महातेजाः कार्तिकेयोऽग्निसंभवः ॥ १८

अथोमां च शिवं चैव देवाः सर्षिगणास्तदा ।
पूजयामासुरत्यर्थं सुप्रीतमनसस्ततः ॥ १९

---

14 T3 M4 om 14 (cf v l 13) —^{a}) D1 यतश्च, D13 यच्चेदं, G2 तदिद, Cm g k t as in text (for यदिदं) Ś1 क्षोभित, D3 प्रच्युत (for क्षुभित) D1 तेज, G4 स्थानं, Cm g k t as in text (for स्थानान्) D7 यदि प्रमुच्य तं स्थानान् —^{b}) V1 [अ]ति, M2 तु (for हि) D1 स्वस्थानोद्भूतमुत्तम —^{c}) D14 धारयिष्यसि D1 शूर, D3 7 त वै, D12 त भो (for तन्मे) —^{d}) Ś1 Ñ2 V B D1 2 5 10–13 प्रोच्यता, M2 ब्रूयतत् (sic) Cg as in text (for ब्रुवन्तु) T2 मुनिसत्तमा D3 7 इति व सत्यमीरित

15 T3 M4 om 15 (cf v l 13) —^{a}) D3 7 त प्रत्यूचुस् (for एवमुक्तास्) D7 तदा (for ततो) —^{b}) V3 पप्रच्छुर् (for प्रत्यूचुर्) D3 7 भगवत वृष (D3 वृषभ [hypermetric]) ध्वज —^{c}) Ś1 Ñ2 V B2 3 D2 3 5 7 10–13 यत्तव, B1 यच्च ते, B4 यत्र तत्, D1 यतश्च (for यत्तेज) Ś1 क्षोभित, D3 7 [अ]द्य च्युत (for क्षुभित) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10 12 13 तेजस् (D1 °जो), Dt D4 (marg) 6 8 ह्यद्य, D11 स्थानात्, M2 तेद्य, M3 यद्यत् (for ह्येतत्) —^{d}) V3 तत्त्व हि, V4 तत्त्व वै, D9 धरा च (for तद्धरा) V3 4 धारयिष्यसि (sic) D1 धारयिष्यति ते धरा

16 M4 om 16, T3 om 16^{abc} (for both cf v l 13) —^{a}) Ñ2 V B D10 11 13 सुरश्रे(B4 °ज्ये)ष्ठ, D1 (marg gloss) शिव, Cg k as in text (for सुरपति) —D12 om 16^{b}–17^{b} —^{b}) V2 प्रमुमोद च (hypermetric) Ś1 Ñ2 V B Dt D (except D8 12 14) M2 महाबल (for महीतले) —^{c}) Ś1 Ñ2 V1–3 B D1–3 5 7 11 13 तेजस्तद्, Cm g k as in text (for तेजसा) V4 D9 तेन, D10 सर्वा (for येन) —^{d}) Ś1 D5 व्याप्त तद्गिरिकाननं

17 M4 om 17 D12 om 17^{ab} (cf v l 13 and 16 respy) —^{a}) Ś1 D5 सुरपतिं, D11 पुन ब्रह्मरिद (sic) G1 3 सगधर्वा (for पुनरिदम्) —^{b}) Ś1 D2 3 5 7 प्रोचु, G1 3 पुनर्, G4 ह्यूचुर्, Cg as in text (for ऊचुश्) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 6 7 10 11 13 सर्वे, Dt D6 8 चापि, D2 देव, G1 3 ऊचुर्, M3 चैव (for चाथ) —^{c}) Ś1 Dt D6 8 9 G1 3 M2 3 आविश, D11 प्रविद्य (sic) Cm k as in text (for प्रविश) V3 4 B1 D9 T3 G1 महातेना D2 विप्रस त्वह तेजो (sic) —^{d}) V1 2 D3 9 -समन्वित, D3 7 -समीरित, Cg k t as in text (for -समन्वित)

18 M4 om 18 (cf v l 13) —^{a}) V4 B3 (marg also) Dt D9 11 तदाग्निना, D1 तमग्निना, D3 तदसिना (sic) Cg t as in text (for तदग्निना) D2 घृत वाक्य, D3 7 सुतं व्याप्त (for पुनर्व्याप्तं) —^{b}) Ś1 D2 13 स जात, Ñ2 V2–4 B (B3 marg also as in V1) तज्जात, V1 D11 तज्जात, Dt D6 8 G4 M2 3 सजात, D10 तत्तेज (for सजात) V1 Dt D6 8 T2 G4 M2 3 °पर्वतं, D3 7 तेन° (for श्वेतपर्वत) Cg as in text (for ^{b}) ❀ Ct उक्ताग्निना चालनपूर्वकप्रवेशात्तत्तेजोबद्ध सत्केवलश्वेतपर्वतरूप जात तद्रूपं तेजो। ❀ —^{c}) V3 °बल, V4 °वर, D1 (gloss) करकं, D2 शिखरिण, T3 च वरण, Cg k t as in text (for शरवण) —V4 om (hapl) 18^{d}–19^{a} —^{d}) D1 शतक (for पावक) Ś1 D1 3 5 7 11 13 -वर्चस, B2 -सप्रभ, B3 (marg also as in text) -समवं (for सनिभम्) D2 पावकाद्दिव्यतेजसं, Ck t as in text (for ^{d}) —Ñ2 V1–3 B1 D10 om 18^{ef} —G4 repeats consecutively 18^{ef} —^{e}) G1 तेजो, Ck as in text (for जातो) G2 महादेवा (for महातेजा) —^{f}) D3 [अ]सि°, D4 14 T °सनिभ, G1 3 महाबल, Cg as in text (for ऽग्निसभव) B2 4 कार्तिकेयो(B4 °*)ग्निसभव ❀ Ck अग्निना धृत्वा मोक्ष्यमाणत्वादग्निसभवत्वम्।, Ct किंचित्काल धृतत्वात्कार्तिकेयस्यवदेवाग्निसंभवत्व बोध्यम्। ❀ —After 18, D1 reads 13^{cd}

19 M4 om 19 V4 om 19^{a} D2 reads first time 19^{ab} after 13 (cf v l 13 and 18) —^{a}) Ś1 Ñ2 V1–3 B D2 3 5 7 10–13 ततो देवीं (D2 3 °वी) (for अथोमा च) G2 शिर(sic) (for शिव) D1 उक्तवाक्यं शिव दवास् —^{b}) Dt D3 6 8 तथा (for तदा) Ñ2 V B D10 13 सर्वेभ्य(B4 °श्र)पूजयन्, D3 ऋषि°, M3 सुर° (for सर्षिगणास्तदा) D1 तत सर्वेभ्यपूजयन् —^{d}) Dt D6 8 9 T3 G1 3 M2 3 Ch तदा, D4 तथा (for तत) Ś1 D2 3 5 7 12 सुरा(D5 °रा) सुरपतिं(D2 °तिस्) तदा (D2 7 °था), D11 बद्धाजलिपुटास्तदा —For 19^{cd} Ñ2 V B D1 10 13 subst, while D2 3 7 11 ins after 19

815* प्रह्वानतशिर काया साधु साध्विति चाब्रुवन्।

[V2.4 भूम्यान(V4 °ग)त, B4 प्रक्षानत (sic) (for प्रह्वानत)]

अथ शैलसुता राम त्रिदशानिदमब्रवीत् ।
समन्युरशपत्सर्वान्क्रोधसंरक्तलोचना ॥ २०

यस्मान्निवारिता चैव संगता पुत्रकाम्यया ।
अपत्यं स्वेषु दारेषु नोत्पादयितुमर्हथ ।
अद्य प्रभृति युष्माकमप्रजाः सन्तु पत्नयः ॥ २१

एवमुक्त्वा सुरान्सर्वाञ्शशाप पृथिवीमपि ।
अवने नैकरूपा त्वं बहुभार्या भविष्यसि ॥ २२
न च पुत्रकृतां प्रीतिं मत्क्रोधकलुषीकृता ।
प्राप्स्यसि त्वं सुदुर्मेधे मम पुत्रमनिच्छती ॥ २३
तान्सर्वान्व्रीडितान्दृष्ट्वा सुरान्सुरपतिस्तदा ।
गमनायोपचक्राम दिशं वरुणपालिताम् ॥ २४

---

20 M4 om 20 (cf v l 13) —^{b}) Ñ2 V B D1-3 7 10 11 13 अभिवीक्ष्य तान् (for इदमब्रवीत्) Ś1 D5 12 सर्वानेव तदा (D12 महा) सुरान —After 20^{ab}, D14 T1 2 G2 4 M1 3 ins

816* अप्रियस्य कृतस्याद्य फल प्राप्स्यथ मे सुरा ।
इत्युक्त्वा सलिल गृह्य पार्वती भास्करप्रभम् ।

[M3 reads l 1 inf lin sec m —(l 1) G4 अप्रीतस्य T2 प्रियस्य, M1 तु तस्य (for कृतस्य) M3 हे (for मे) —M3 om l 2 —(l 2) K (ed) भास्करप्रभा]

—^{c}) B4 अभ*त् (for अशपत्) Ś1 D5 9 12 देवी (for सर्वान्) V4 शशाप त्रिदशान्देवी —^{d}) Ś1 D5 9 12 रोषात् (for क्रोध)

21 M4 om 21 (cf v l 13) Ś1 D5 9.12 om 21^{ab} —^{a}) T3 विधानिता, G1 3 M2 निवारितइ, Cg k as in text (for निवारिता) Dt D4 6 8 [अ]ह (for [ए]व) —^{b}) T3 संतति (sic), G1 3 M2 सगम (for संगता) G1 3 पुत्रकाक्षया —For 21^{ab}, Ñ2 V B D10 11 13 subst l 1 of 818* —D11 om. 21^{cd} —^{c}) Ñ2 B3 (marg also as in text) 4 D10 च स्व (B4 सु) दारेषु (for स्वेषु दारेषु) —^{d}) Ś1 D5 9 12 युष्माकं न भविष्यति, Ñ2 V B D10 13 यूयं नोत्पाद यिष्यथ ※ Cg k तस्माद्यूयमपि (Ck om यूयमपि) अपत्य नोत्पादयिष्यथ । ※ —Ñ2 V B D10 13 om 21^{ef} —For 21^{ef}, Ś1 D5 9 11 12 subst

817* भार्याश्च वोऽद्य प्रभृति भविष्यन्त्यप्रजा सुरा ।

[Ś1 भार्ययाद्य प्रभृति वै (sic) (for the prior half) D11 भविष्य*]

—For 21, D1-3 7 subst while Ñ2 V B D10 11 13 subst l 1 only for 21^{ab}

818* यस्मादपत्यं सदारममरा मम नेच्छथ ।
युष्माकमपि तस्माद्धि न प्रजास्यन्ति पत्नय ।

[(l 1) V1 सदारमपत्यम् (by transp) V4 जात हि मम, B1 मम जात हि (for अमरा मम) Ñ2 B3 (marg also नेच्छत) 4 D10 13 नो (B4 D10 ना) भवद् (for नेच्छथ) D1 3 7 11 नेच्छथममरा मम (for the post half)]

—After 21, Dt D4 T3 G1 M2 ins.

819* पत्न्यो न जनयिष्यन्ति ह्यद्य प्रभृति चात्मजान् ।

[Dt D4 (with hiatus) आत्मजान्, T3 वा°, M2 चात्मनि (for चात्मजान्)]

22 M4 om 22 (cf v l 13) V4 om 22-23^{b} —^{a}) Ñ2 V1-3 B D10 13 उक्त्वा (V1 °क्त) चैव (B4 °व) D1 (marg also as in text)-3 7 11 एव शप्त्वा, Ct as in text (for एवमुक्त्वा) D12 om सुरान् B4 om सर्वान्. —^{c}) D14 नैव (for नैक-) T2 [अ]पि (for त्वं) Ś1 D5 9 11 12 ए (D9 नै) करूपावनि त्व (Ś1 °वने त्व, D11 °च नित्य) च —^{d}) Ś1 D5 9 11 12 भोज्या, Cg t as in text (for भार्या) D9 G1 भविष्यति —For 22^{cd}, Ñ2 V1-3 B D1-3 7 10 13 subst while D11 ins after 22^{ab}

820* त्वमप्यूपरसकीर्णा भविष्यसि वसुन्धरे ।

[B4 त्वयम् (sic) (for त्वम्) B1 [ऊ]पल (for [ऊ]षर) D1 3 सकीर्णे D10 त्वमप्यूरव (sic) सकीर्णा (for the prior half)]

23 M4 om 23 V4 om 23^{ab} (cf v l 13 and 22 respy) —^{a}) Ś1 Ñ2 V1-3 B D1-3 5 7 9-13 [अ]पत्य (D12 °*) Cg k t as in text (for पुत्र) Ś1 मैत्रीं (for प्रीतिं) —^{b}) V1 तत्क्रोध, M3 सत्कोप (for मत्क्रोध) V1 2 G2 कृता (for कृता) —^{c}) Dt D6 8 प्राप्स्यसे, Cg k °सि (as in text) —^{d}) Dt अनि*ती, T2 अनिच्छसि, Cg k t as in text (for अनिच्छती) —For 23^{cd}, Ś1 D5 9 11 12 subst

821* ममापत्यमनिच्छन्ती चैव त्वमपि लप्स्यसे ।

[D5 12 अनिच्छतीम्, D9 अनीप्सती (for अनिच्छन्ती) D5 12 एव, D9 जातु (for चैव) D9 लिप्सने (sic) D12 लप्स्यते (for लप्स्यसे) D11 प्राप्स्यसि त्व च सुद्र (वसुध) रे (for the post half)]

—Thereafter Ś1 (marg) ins षट्त्रिंशोध्याय

24 M4 om 24 (cf v l 13) —^{a}) Dt D6 8 Ck t पीडितान्, D4 T3 व्यथितान्, D14 व्रीडितान्, T1 2 G M1 3 व्रीडितान्, Cg as in text (for व्रीडितान्) Ś1 D5 9 12 ता दृष्ट्वा व्रीडिता देवीम् —^{b}) Ś1 D5 9 12 उमा (for सुरान्) —For 23^{c}-24^{b} Ñ2 V B D1-3 7 10 13 subst while D11 subst l 2 only for 24^{ab}

822* प्राप्स्यसि त्वमभीप्सन्ती न चापत्यमभीप्सितम् ।
ता दृष्ट्वा व्यथिता देवीमुमां देवो महेश्वर ।

स गत्वा तप आतिष्ठत्पार्श्वे तस्योत्तरे गिरेः ।
हिमवत्प्रभवे शृङ्गे सह देव्या महेश्वरः ॥ २५

एष ते विस्तरो राम शैलपुत्र्या निवेदितः ।
गङ्गायाः प्रभवं चैव शृणु मे सहलक्ष्मणः ॥ २६

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे पञ्चत्रिंशः सर्गः ॥ ३५ ॥

[(l 1) V1 नैव वसुधे (hypermetric) B1 अपीच्छती, D1 7 अनीप्सन्ति, D3 अनीसत (sic) (for अभीप्सन्ती) V4 om न (submetric) D1–3 7 मम (for न च) V1 मनसेपित (sic) (for अभीप्सितम्) —(l 2) B4 om D1–3 7 एव (for देवीम्) D1 2 सुरासुरमहेश्वर, D3 7 सुरासुरनमस्कृता (for the post half)]

—c) Ś1 D5 9 12 मतिं चक्रे, Cg k t as in text (for [उ]पचक्राम) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 गंतु समुपचक्राम (D1 °मुर् [sic])

25 M4 om 25 (cf v l 13) —ab) D11 आदिष्टद्, D12 आति*द् (for आतिष्ठत्) D14 T1 G4 Cm गिरौ, T3 दिशि, Cg k t as in text (for गिरे) Ś1 Ñ2 V B D5 9–13 उत्तमं शंसितव्रत (V3 °तं) (for b) D1–3 7 तस्योत्तरे दिशा भागे तप आ(D1 प्रा, D2 चा)तिष्ठदुत्तम —D6 om (hapl) from प्रभवे up to गङ्गाया in 26c —c) V1 प्र*+, V2 प्रवृते, M3 प्रमुखे, Cm g as in text (for प्रभवे) ❀ Ct हिमवत्प्रभवाख्ये शृगे। ❀ Ñ2 V B3 4 D10 दिव्ये, B1 देशे (for शृङ्गे) —d) G2 देव्या सह (by transp) D1–3 7 ततो देव सहोमया

26 D6 om up to गङ्गाया (cf v l 25) —a) D1 3 7 11 M4 इति, Cg t as in text (for एष) D13 व्यस्तरो (sic) M4 रा* (for राम) G1 3 एतत्ते राम चरित —b) B4 शैलपुत्र (sic) G1 3 निवेदित, Cm g k t °त (as in text) —c) V3 कार्त्स्न्येन (for गङ्गाया) Ś1 V1 2 4 B D5 10 12 13 शृणु कार्त्स्न्ये(B1 कृत्स्ने)न, V3 lacuna T1 2 G2 4 M1 3 °चापि (for प्रभव चैव) —d) Ś1 N2 V1 2 B D5 12 प्रभाव, V3 4 D10 13 प्रभव (for शृणु मे) Ś1 त्वं स°, D5 शृणु° (sic) (for सहलक्ष्मण) —For 26cd, D1–3 7 11 M4 subst

823* उमाया शृणु गङ्गाया विस्तर त्ववतारणे ।

[D11 वदतो मम, M4 त्वमन पर (for त्ववतारणे) D3 7 सर्वं संघ सलक्ष्मण (for the post half)]

—After 26 B3 ins

824* यं श्रुत्वा च नरो याति कैवल्य स्थानमेव हि ।

B3 D2 3 7 11 cont, whereas Ś1 Ñ2 B2(marg) 4 D5 10 13 ins after 26

825* कुमारसभव चैव बह्वर्थं सुरपूजितम् ।

[D3 कुमारसभ* वै च (for the prior half) D2 सु*पूजित]

Colophon Ś1 D5 12 om (sarga cont) —*Kanda name* Ñ2 V1 4 D4 10 om V2 3 B आदि°, D1 3 अयोध्या°. —After Kānda name, B2 4 ins बालचरिते —*Sarga name* Ñ2 V B D9 10 उमामाहात्म्य (D9 °चरित), D1–3 7 देव(D2 °व्या)प्रसूतिर् —*Sarga no* (figures words or both) V1 4 B1 4 D3 11 om Ñ2 B2 3 38 V2 40 V3 37, Dt D4 6 8 14 36 D1 7 29 D2 30 D9 39 D13 इत्यार्षे-यणे-काडे उमा नाम 38 (dash indicates lacuna) —After colophon T2 G1 2 4 M2 conclude with श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम

३६

तप्यमाने तपो देवे देवाः सर्षिगणाः पुरा ।
सेनापतिमभीप्सन्तः पितामहमुपागमन् ॥ १
ततोऽब्रुवन्सुराः सर्वे भगवन्तं पितामहम् ।
प्रणिपत्य शुभं वाक्यं सेन्द्राः साग्निपुरोगमाः ॥ २
यो नः सेनापतिर्देव दत्तो भगवता पुरा ।
स तपः परमास्थाय तप्यते स्म सहोमया ॥ ३
यदत्रानन्तरं कार्यं लोकानां हितकाम्यया ।
संविधत्स्व विधानज्ञ त्वं हि नः परमा गतिः ॥ ४
देवतानां वचः श्रुत्वा सर्वलोकपितामहः ।
सान्त्वयन्मधुरैर्वाक्यैस्त्रिदशानिदमब्रवीत् ॥ ५
शैलपुत्र्या यदुक्तं तन्न प्रजास्वथ पत्निषु ।
तस्या वचनमक्लिष्टं सत्यमेव न संशयः ॥ ६
इयमाकाशगा गङ्गा यस्यां पुत्रं हुताशनः ।
जनयिष्यति देवानां सेनापतिमरिंदमम् ॥ ७

36

☞ Ñ1 missing sarga 36 (cf v l I 33 8) Ś1 D5 12 continue the previous sarga

1 ᵃᵇ) Dt D6 8 T3 तदा, D5 12 महा (for तपो) Cm t देव (as in text) Ś1 तप्यमान तदा देव (for ᵃ) T3 तदा, M3 (after corr sec m) पुन (for पुरा) Dt D6 8 सेंद्रा साग्निपुरोगमा (for ᵇ [-2ᵈ]) Ctp सेंद्रा (for देवा) and सर्षिगणा पुरा (as in text) Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 तप(B4 D7 °त)स्तप्य(V2 M4 °प)ति देवेदो ह्यवके विबुधास्तत —ᶜ) D13 सेनापत्यम् D1 3 7 अरिंदत (for अभीप्सन्त)

2 ᵃ) Ś1 Ñ2 V B D5 10–13 अब्रुवञ्च (for ततोऽब्रुवन्) D1 3 7 M4 तेऽब्रुवंस्त्रिदशास्तत्र —G1 3 om 2ᵇᶜ —ᵇ) D1–3 7 M4 समुपेत्य (for भगवन्त) —ᶜ) Ś1 D5 11 12 शुभा वाणीं, Ñ2 V B D10 13 [अ]ञ्जलिं बद्ध्वा Dt D6 8 सुरा राम, D1 3 7 M4 [अं]जलि(M4 °लि)प्रह्वा, D4 Cg सुरा सर्वे, T3 सदेवेन (for शुभ वाक्य) ꣸ Ct अत्र 'सुरा सर्वे' इति पुनरुक्तम्। अत पाठान्तरमन्वेषणीयम्। द्वितीयार्थे 'सुराराम' इति पाठ रामसबोधन चैतत्। ꣸ —ᵈ) Ñ2 V B D10 13 °वह्नि, D1 2 °चाग्नि, D3 7 °अग्नि, T3 दवा °, M4 सेंद्रवह्नि (for सेन्द्रा साग्नि) Cm g साग्निपुरोगमा (as in text) Ś1 D5 11 12 सुरद्धानलि स्तुला

3 ᵃ) Dt D6 8 11 M1 2 Cm k t येन, D3 7 यत Cg as in text (for यो न) Ś1 B4 दव D7 11 देवा (sic) (for देव) —ᵇ) Ś1 D5 12 कृतो (for दत्तो) —After 3ᵃᵇ D4 ins

826* स न नातोऽद्य भगवन्नसमैदैरतिनिवर्हण ।
तत्पिता भगवान्दार्वो हिमवच्छिखरालय ।

—ᶜ) Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 स ब्रह्मचर्यम्, M2 °पुनर्, Cm तप परमम्, Ct as in text (for स तप परम्) D2 मा*य (for आस्थाय) —ᵈ) Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 तपस्तपे D6 °च Cg k as in text (for तप्यते स्म) Ś1 D5 12 स्थित सुमहद्दुत

4 ᵃ) Ñ2 B3 (m also as in text) D10 अप्यत्रातर (for अत्रानन्तर) —ᵇ) Ñ2 V B D1 3 7 10 13 M4 सर्व(V3 °र्व)लोकपितामह(V4 D1 3 °ह) —ᶜ) Ś1 D5 11 12 M4 तद् (for स) Cg t सविधस्व (as in text) Ck सनिधस्व G1 3 विधानज्ञस Ñ2 V B D1 13 तत्कुरुष्व(V4 °स्व) भृशार्तानां, D2 3 7 तद्विधत्स्व भृशार्तानां, D10 तत्कुरुष्वेह शातानां

5 ᵃ) Ñ2 V B D4 9–11 13 M4 देवाना वचन (D11 च वच) —ᵇ) Ś1 D5 ब्रह्मा, D12 ब्रह्म (for सर्व) Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 नमस्कृत (for पितामह) —ᶜ) Ś1 D5 12 सान्त्वयन्श्लक्ष्णया वाचा, Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 ब्रह्मा मधुरया वाचा —ᵈ) D12 *दशान् G2 M1 वाक्यम् (for इदम्) D2 इद*ब्रवीत्.

6 For 6–11 Ñ2 V B D10 13 subst 827* —ᵃ) Ś1 D5 12 प्रयुक्ता स्थ (Ś1 स्म), D1–3 7 M4 यदुक्ता स्थ, D11 प्रयुक्त यत्, M3 °क्त नो, Cm g as in text](for यदुक्त तन्) —ᵇ) Dt D6 8 Ct प्रजा स्वासु, M3 प्रजाह्य(inf lin sec m)थ (for प्रजास्वथ) Ś1 D1 3 5 7 11 12 प्रजा(D5 पुत्रो) वो न (Ś1 नो वो) भविष्यति D9 न प्रजा स्यात्सपत्निषु, M2 अप्रजा स स्वपत्निषु (sic) M4 न पत्नीषु प्रजास्वथ (by transp) —ᶜ) T3 G2 M1 अक्लीब, Cm g k t as in text (for अक्लिष्ट) Ś1 पत्नीष्विति च वाक्लिष्ट, D1 3 5 7 12 पत्नीष्विति वचोक्लि(D5 12 °क्लि)ष्ट, D11 पत्नीष्विति वच पूर्व —ᵈ) M3 एतन् (for एव) Ś1 D1 3 5 7 11 12 त(D3 तत [ditto])त्स्य नात्र सशय, Cg as in text (for ᵈ) ꣸ Ck यस्मात् शैलपुत्र्या अप्रजा भविष्यथेत्युक्त तस्मात् न प्रजा सन्ति व अत एव व पत्यश्चाप्रजा । छान्दस इकारान्त प्रयुक्तत्वस गुण । Ct यदस्माच्छैलपुत्र्या अप्रजा भविष्यथ इत्युक्त तत्तस्मादुप्माक स्वासु पत्नीषु न प्रजा सन्त्यत्र दोष । पत्निष्विति ह्रस्वत्व छान्दसम्। यतस्तस्या वचनमक्लिष्टममोघम्। एव च 'प्रजास्वथ' इति पाठकल्पना छान्दसत्वकल्पना च निष्फलैव। ꣸ —After 6 D1 3 7 ins l 2 of 827*

7 For 7 11 D1 2 11 M4 subst l 3–12 of 827* —ᵃ) D12 येयम् (sic) (for इयम्) Ś1 D5 येयमाका गगेयम् (D5 °गाप्सु), D6 8 इयमाकाशगा च —ᵇ) M2 3 यस्या, Ck t यस्या (as in text) Ś1 D5 9 12 त(D5 दु

ज्येष्ठा शैलेन्द्रदुहिता मानयिष्यति तं सुतम् ।
उमायास्तद्बहुमतं भविष्यति न संशयः ॥ ८
तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य कृतार्था रघुनन्दन ।
प्रणिपत्य सुराः सर्वे पितामहमपूजयन् ॥ ९
ते गत्वा पर्वतं राम कैलासं धातुमण्डितम् ।
अग्निं नियोजयामासुः पुत्रार्थं सर्वदेवताः ॥ १०
देवकार्यमिदं देव समाधत्स्व हुताशन ।
शैलपुत्र्यां महातेजो गङ्गायां तेज उत्सृज ॥ ११
देवतानां प्रतिज्ञाय गङ्गामभ्येत्य पावकः ।
गर्भं धारय वै देवि देवतानामिदं प्रियम् ॥ १२
इत्येतद्वचनं श्रुत्वा दिव्यं रूपमधारयत् ।
स तस्या महिमां दृष्ट्वा समन्तादवकीर्यत ॥ १३
समन्ततस्तदा देवीमभ्यषिञ्चत पावकः ।
सर्वस्रोतांसि पूर्णानि गङ्गाया रघुनन्दन ॥ १४

[to avoid hiatus])पसृत्य हुताशनं —For 7^{ab}, D3 7 subst l 3–4 of 827* —^{d}) G2 सेनापतिर् (sic) G4 अनुत्तमं (for अरिंदमम्)

8 D3 7 om 8^{ab} —^{b}) Ś1 D5 12 G1 जन°, Cm g k t as in text (for मानयिष्यति) Ś1 D5 12 यं, D4 T3 Cm g तत् (for त) —^{c}) Ś1 बहुमतो D3 5 7 9 12 स उ(D5 शत [sic])माया बहुमतो

9 For 9–11 D3 7 subst l 7–12 of 827* —^{a}) M3 तस्य तद्वचनं श्रुत्वा (by transp)

10 ^{a}) Ś1 D5 12 गत्वा तु (for ते गत्वा) Dt D6 8 परम (for पर्वत) ❀ Ck ते कैलासपर्वत गत्वेति शेष ।, Ct कैलासपर्वतं गत्वेत्यन्वय । ❀ —^{b}) Ś1 D5 12 रत्न (for धातु) G1 3 भूपित (for -मण्डितम्) —^{d}) T2 (after corr *sec m* as in text) देवा (submetric) Cv m g -दैवता (for देवता)

11 ^{ab}) Cg संविधत्स्व Ś1 D5 12 देवताना कृते साधु पुत्र जनय पावक —^{c}) D14 T1 2 G1 पुत्र्या, G2 पुत्रा (sic), Ct as in text (for पुत्र्या) Ś1 D5 12 भा(D12 *)ग, D9 G1 -तेजा, Cg k t as in text (for -तेजो) —^{d}) D5 13 तेज (D12 °*) उत्तम G1 गंगायास्तीरसुत्तय ❀ Ck शैलपुत्र्यास्तेज उत्सृजेति । ❀ —Ñ2 (Ñ1 missing) V B D10 13 subst for 6–11 D1 2 (both ins l 2 after 6) 11 M4 subst l 3–12 for 7–11 while D3 7 ins l 2 after 6 subst l. 3 and 4 for 7^{ab} and l 7–12 for 9 11

827* (6) { यथा हि यूयमुमया शप्ता सासूयया पुरा ।
तथा तद्वचन देवा न शक्यं कर्तुमन्यथा ।
(7^{ab}) { इय त्वाकाशगङ्गा या शैलराजसुतापरा ।
उमाया भगिनी ज्येष्ठा ततोऽपत्य हुताशन ।
(7^{cd}) { जनयित्वात्मवीर्येण तेजसानुपमद्युति ।
भविष्यति स व श्रीमान्सेनापतिरभीप्सित ।
(9) { एतच्छ्रुत्वा वचो देवा प्रणिपत्य पितामहम् ।
प्रहृष्टमनस सर्वे कृतार्था पुनराययु ।
(10) { तत कैलासशिखरमागत्य सहिता सुरा ।
अग्निं विज्ञापयामासुर्गङ्गा च रघुनन्दन ।
(11) { हितार्थमग्ने लोकानामपत्योत्पादन कुरु ।
आकाशपथचारिण्या सभूय सह गङ्गया ।

[D1 3 7 om l 1, D11 M4 om l 1 and 2 —(l 1) V2 संसूयया (sic) —(l 2) D1 तस्यास् D3 7 यथा (for तथा) B3 (m also as above) D3 7 10 श्रुत्वा (for देवा) D7 शक्त (sic) (for शक्य) B1 वक्तुम् (for कर्तुम्) —(l 3) Ñ2 B1 3 D13 -गा गगा, V4 °वै (for -गङ्गा या) D1 3 7 11 M4 इय त्वा(D11 M4 चा)काशमाश्रित्य (for the prior half). —(l 4) V1 गगा (for ज्येष्ठा) B2 तत्रा°, D1 (with hiatus) अतो°, D2 आप्यापत्य (sic) D3 7 (with hiatus) उपसृत्य, M4 सा ह्य° (for ततोऽपत्य) D2 7 11 M4 हुताशनात् (D7 °न [sic]) —D3 7 om l 5 and 6 —(l 5) Ñ2 V2–4 D1 13 जनयतु(V4 D13 °ति) B2 जनयिता, B3 जनयन् (for जनयित्वा) V3 [अ]थ (for [आ]त्म) D11 M4 जनयिष्यति(D11 °ति हि [hypermetric]) वीर्येण (for the prior half) V2 परम (for [अ]नुपम) M4 द्युतिं Ñ2 B3 (m also as above) D10 13 तपसा परमद्युति (for the post half) —(l 6) V1 B2 D1 2 11 M4 स भविष्यति (by transp) V2 सुत, B1 D13 च स (D13 स च [by transp]) (for स व) V4 सभविष्यति श्रीमान् (submetric) (for the prior half) —(l 8) Ñ2 -वचस (for -मनस) D11 रघुनदन, M4 °गमन् (for पुनराययु) —(l 9) D1–3 7 11 आरुह्य, M4 आगम्य (for आगत्य) —(l 10) V1 अग्निर् (sic) (for अग्निं) V4 वह्निं (sic) (for गङ्गा) —(l 11) V1 हित त्वम् (for हितार्थम्) D3 11 अग्ने D10 सव (for अग्ने) —(l 12) V4 [उ]परि (for पथ) D11 सहित, D13 सभूत (sic) (for सभूय)]

12 ^{a}) Ñ2 V B D10 13 तथेति च, D1–3 7 11 M4 तत्तथेति, all Cs as in text (for देवताना) —^{b}) Ś1 D5 12 प्रोवाच (for अभ्येत्य) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 वचस्ते पा हुताशन (D2 °नं [sic]) —^{cd}) G1 2 देहि (for देवि) Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 उवाच गंगा मत्तेनो धार्यतामिति राघव

13 M4 om 13 and 14 —^{a}) D4 Cm g तस्य°, D14 T1 2 G2 4 M1 अग्नेस्तु (for इत्येतद्) Ś1 D5 12 कर्तव्यमिति सा श्रुत्वा —^{b}) G1 4 दिव्य, Cg k t as in text (for दिव्यं) Ś1 D5 12 गर्भम् (for रूपम्) —^{c}) Ś1 D5 9 12 दृष्ट्वा तं महिमानं सा —^{d}) Ś1 D12 अन्वकीर्यत, Dt D6 8 T1 Ck t अवशीर्यत, D9 एव कीर्यते, Cr m g अवकीर्यत (as in text)

14 M4 om 14 (cf v l 13) —^{a}) Ś1 D5 9 12 च ता, G1 ततो, G3 तु ता (for तदा) —^{b}) D5 12 अभिषिंच

तमुवाच ततो गङ्गा सर्वदेवपुरोहितम् ।
अशक्ता धारणे देव तव तेजः समुद्धतम् ।
दह्यमानाग्निना तेन संप्रव्यथितचेतना ॥ १५
अथाब्रवीदिदं गङ्गां सर्वदेवहुताशनः ।
इह हैमवते पादे गर्भोऽयं संनिवेश्यताम् ॥ १६
श्रुत्वा त्वग्निवचो गङ्गा तं गर्भमतिभास्वरम् ।
उत्ससर्ज महातेजाः स्रोतोभ्यो हि तदानघ ॥ १७
यदस्या निर्गतं तस्मात्तप्तजाम्बूनदप्रभम् ।
काञ्चनं धरणीं प्राप्तं हिरण्यममलं शुभम् ॥ १८
ताम्रं कार्ष्णायसं चैव तैक्ष्ण्यादेवाभिजायत ।
मलं तस्याभवत्तत्र त्रपु सीसकमेव च ॥ १९

(D12 °त्रिचि)त (sic) G1 अभ्यवर्पत, Cm g k t °र्पिचत (as in text) —^{c}) D9 सर्वश्रेयासि पुण्यानि —^{d}) Ś1 D5 9 12 तस्या ह्यासन् (Ś1 °सन्वै) नरोत्तम

15 ^{b}) Dt D6 8 14 T1 2 G2 4 M1 3 (after corr *inf lin sec m*) Ct °गम, Cg k as in text (for पुरोहितम्) —^{cd}) Ś1 D5 12 शक्ता (D12 °क्त्या) धारयितु नास्मि (for ^{c}) Dt D6 8 तेनस्तव (by transp) Ś1 D5 12 14 T1 2 G2 4 M1 3 °द्यत, Dt D8 °द्धृत, D9 °द्रुत, T3 °त्तम, Ct as in text (for समुद्धतम्) Cv r m तद्धि तेज समुद्धत, Cg k t as in text (for ^{d}) —^{e}) Ś1 D5 12 असौ तु दह्यमानाहं (Ś1 °हा), M4 दह्यमानाना (ditto) हि तेनोमि, Cv r g as in text (for ^{e}) —^{f}) Dt (after corr as in text) -चेतनां, T3 -चेतसा, Cv m g t as in text (for -चेतना)

16 ^{a}) Ś1 D5 12 तत्र (for गङ्गा) —M4 om (hapl) 16^{b}–17^{a} —^{b}) Ś1 D5 12 गंगा देवो, D4 °देवो, T3 °देवी (sic) (for सर्वदेव) M2 पुरोहित, M3 पुरोगम, Cm g k t as in text (for -हुताशन) —^{c}) Ś1 साधु, D5 12 गच्छ, T3 ह्य (sic) (for इह) T2 हैमवती (sic) (for °वते) Ś1 Dt D5 8 G2 M1 3 पार्श्वे, Cg as in text (for पादे) —^{d}) Ś1 D5 12 गर्भमेनं निवेशय

17 M4 om 17^{a} (cf v l 16) —^{a}) M2 सा (for तु) Ś1 D5 12 श्रुत्वा तस्यापि वचन —^{c}) Ś1 D5 12 स ससर्ज Ś1 Dt D4–6 8 9 14 M2 3 (after corr *sec m*) Cg महातेज, M4 महत्तेज —^{d}) Cg k t स्रोतोभ्यो (as in text) T3 स्रोतोभ्येद्द तयानघा (sic) M4 सासहती सदा नृप, Cv r m cite as in text —For 13 17 Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 subst while M4 subst l 1 and 2 for 15^{abcd} and ins l 10 after 17

828* तमुवाच ततो गङ्गा हुताशनमिदं वच ।
अशक्ताह धारयितुं त्वत्तेजो भगवन्निति ।
तामुवाच ततो गङ्गां हुतभुग्भगवान्पुन ।
प्रगृह्य गङ्गे मत्तेज शैलेऽस्मिंस्त्व विसर्जय ।
तथेत्युक्त्वा ततो गङ्गा तत्तेन प्रत्यपद्यत ।
प्रतिगृह्य च सद्योऽभूद्विह्वला मूर्छिता च सा ।
असहन्ती ततो गर्भं तं धारयितुमोजसा ।
कैलासशिखरे राम सागिरेत सुषाव तत् ।
अन्नातसार प्रस्कन्नं सहसा भूरितेजसम् ।
रम्ये शरवणोद्देशे समुत्सृज्य ततो ययौ ।

[D2 repeats consecutively l 1 and 2 —For l 2, D11 reads the line of 15^{cd} as in Ś1 —(l 2) M4 न शक्ताह V4 B3 4 तत्तजो —(l 3) V4 D2 3 7 11 प्रभु, D1 प्र ॥ (sic) (for पुन) —(l 4) D3 प्रमह्य (for प्रगृह्य) V2 च (submetric) (for गङ्गे) D10 तेज (submetric) (for मत्तेज) D13 शैलेंद्रे (for शैलेऽस्मिस्) Ñ2 B4 तद्, V4 तु D1 11 त (for त्व) V2 विपर्यय (sic) (for विसर्जय) D3 7 समुत्पादय सत्वर्नि (for the post half) —D3 7 om l 5 —(l 5) B4 प्रणिपत्य च, D1 प्रतिगृह्य तु D2 प्रत्यगृह्णत D13 प्रति° (for प्रत्यपद्यत) —(l 6) D13 प्रनिपद्य (for °गृह्य) V4 तदैवाभूद्, D1 2 11 तु तत्तेजो (for च सद्योऽभूद्) D3 7 प्रगृ(D3 °स)ह्य गंगा तत्तेजो (for the prior half) D11 विकल्पा (for विह्वला) V1 [उ]रसा, V4 B1 2 [इ]व सा, D2 11 तत, D3 सती, D7 om (for च सा) D1 मूर्छनां गता —(l 7) D3 असह्ती D3 illeg र्भं in गर्भं D1–3 7 स (for त) V1 वारयितुम् (for धारयितुम्) D2 अक्षमा (for ओजमा) —(l 8) D10 सा पत्ति (hypermetric) (for साग्नि) V4 -तेज (for रेत) Ñ2 नदापतत्, V2 D1 सुखावह V3 ससार तत् V4 समुद्भवत्, D2 7 सुप्रुत(D7 श्रवा)सुजत् (for सुषाव तत्) —D1 reads l 9 after 20 —(l 9) B3 (m also) अगनमार and अजातयाम Ñ2 V1 2 B1 प्रस्कन्द(V1 °ध) V4 °न्नो (sic) D10 प्रसन्न (for प्रस्कन्न) D3 7 -तेजस (sic) (for -तेजसम्) —(l 10) D2 शरवरोद्देशे]

18 D3 7 M4 om 18–20 D2 om 18 —^{a}) D6 14 T3 निर्गते, all Cs as in text (for निर्गत) Ś1 Ñ2 V B D1 5 10–13 तदिद् and तस्मात् (for यदस्या and तस्माद् respy) —^{b}) D10 तत्र, D13 तदा (for तप्त) D1 सुवर्णं रजत तथा, all Cs as in text (for ^{b}) —D1 om 18^{cd}. —^{c}) V2 B2.3 G1 3 M3 काचनीं, all Cs as in text (for काञ्चनं) —^{d}) Ś1 Ñ2 V B D5 9–12 चा(V2 3 अ)भवत्तदा (Ś1 °त्तथा, V2 °त्पुरा), Dt D6 8 G1 3 M3 अतुलप्रभ, Cv g t as in text (for अमलं शुभम्) ❀ Cv r रजतेऽपि हिरण्य शब्दो वर्तते।, Ck हिरण्यशब्द स्वर्णरजतसाधारण । ❀

19 Before 19 D2 reads 21 and 22 D3 7 M4 om 19 (cf v l 18) —^{a}) G1 2 M1 कृष्णायस, Cv m g कार्ष्णायस (as in text) Ś1 Ñ2 V B D2.5 10–13 ताम्रं कृष्णा(B1 काशा[sic])यस चापि (D11 °रिक्ता[sic]), D1 कृष्णायस चापि यक्ष्माद् —^{b}) Ś1 V1 2 B1 D5 9 11–13 वक्त्राद्, Ñ2 V4 B2 4 D10 रक्ताद्, V2 त्यक्तम्, D2 मुक्तद् (sic) G3 तैक्ष्ण्यम्, Cv r m g t as in text (for

तदेतद्धरणीं प्राप्य नानाधातुरवर्धत ॥ २०
निक्षिप्तमात्रे गर्भे तु तेजोभिरभिरञ्जितम् ।
सर्वं पर्वतसंनद्धं सौवर्णमभवद्वनम् ॥ २१
जातरूपमिति ख्यातं तदा प्रभृति राघव ।
सुवर्णं पुरुषव्याघ्र हुताशनसमप्रभम् ॥ २२
तं कुमारं ततो जातं सेन्द्राः सहमरुद्गणाः ।
क्षीरसंभावनार्थाय कृत्तिकाः समयोजयन् ॥ २३
ताः क्षीरं जातमात्रस्य कृत्वा समयमुत्तमम् ।
ददुः पुत्रोऽयमस्माकं सर्वासामिति निश्चिताः ॥ २४
ततस्तु देवताः सर्वाः कार्तिकेय इति ब्रुवन् ।
पुत्रस्त्रैलोक्यविख्यातो भविष्यति न संशयः ॥ २५
तेषां तद्वचनं श्रुत्वा स्कन्नं गर्भपरिस्रवे ।
स्नापयन्परया लक्ष्म्या दीप्यमानमिवानलम् ॥ २६

तैक्ष्ण्याद्) Ś1 Ñ2 V B D2 5 9 13 एतदजायत (Ś1 °ते), D14 T1 2 G M1 2 एवाभिजायते, M3 Cg एवाभ्यजायत D1 एव एवोपपद्यते —c) Ś1 V B D1 2 5 11–13 °चापि (D1 °थ) Ñ2 D10 मलतश्च (for मल तस्य) —d) V2 रस, D1 Cv त्रपु, G1 ऋपु (for त्रपु) D9 तत्पुरीषकमुच्यते

20 Ñ2 V B D3 7 10 13 M4 om 20 (for D3 7 M4 cf v l 18) —a) D1 2 M2 एव, D9 एव (for एतद्) D11 धरणीं (ditto) —b) Ś1 D1 2 5 9 11 12 नानाधातुत्वमागत. —After 20 D1 reads l 9 of 828* D2 ins 830*

21 D2 reads 21 and 22 before 19 —a) D1–4 (D4 after corr as in text) 7 निक्षिप्त , D5 G2 निक्षिप्य, Cm g k t as in text (for निक्षिप्त) V4 शिखरे, D1 3 7 °च, M4 °थ (for गर्भे तु) —b) Ś1 V B1 2 4 D5 11 12 तेजसास्यास्तु (Ś1 D5 12 °प्यत्र, V4 °*स्तु B1 °भ्यस्तु , B4 D11 °प्यस्तु) D1–3 7 M4 तत्तेजोभ्यस्तु (D1 2 °प्यस्तु , M4 °राग) (for तेजोभिरभि) D5 -सजित (for -रञ्जितम्) Ñ2 B3 (m also as in B2) D10 13 तेजसा भूरितेजसि —c) G1 पर्वत सर्वत (sic) (for सर्वं) B1 सर्वत्र (for पर्वत) Ś1 Ñ2 V1 4 B1 4 D9 (before corr) 10 12 13 G1 M2 -सबद्ध, V2 3 B2 (before corr) 3 सबध, D1 2 7 M4 शृग तत्, D3 शृगवत्, D11 सवसबद्ध (sic), M3 -सपर्ण, Cg t as in text (for -सनद्ध) —d) Ś1 सौभद्रम्, D5 सौवद्रम् (for सौवर्णम्) Ñ2 V B D1 10 11 13 M4 तदा, D2 3 7 तत (for वन) —After 21, Ś1 M3 (*inf lin sec m*) ins

829* त देश तु ततो ब्रह्मा सप्राप्येदमभाषत ।
जातस्य रूप यत्तस्माज्जातरूप भविष्यति ।

[(l 1) Ś1 [प]नम् (for [इ]दम्) —(l 2) Ś1 जातरूपस्य]

22 D2 reads 21 and 22 before 19 —a) D3 ख्या* (for ख्यात) —b) Ś1 Ñ2 V1 2 4 B D1–3 5 7 11–13 तत , Cm g k as in text (for तदा) M4 काचन (for राघव) —Ś1 D5 12 om 22cd —cd) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 सुवर्ण (D3 °र्णे) प्रादुरभवद्वह्नितेजोभ (V1 4 B4 D1 2 13 M4 °द्भ)वं शुचि —After 22, Ñ2 V B D1–(D2 after 20) 3 7 10 11 13 M4 ins

830* कुमारश्चाभवत्तत्र तरुणार्कसमद्युति ।
वह्नितेजोभव श्रीमान्गङ्गाकुक्षिपरिच्युत ।

[(l 1) D1–3 7 M4 सो (for च) D1–3 (all with hiatus) अरुणार्क —(l 2) V1 2 4 B4 D1 2 M4 –[उ]द्भव V3 [अ]भवच (for भव)]

while D4 9 14 S (except M4) Cg k ins

831* तृणवृक्षलतागुल्म सर्व भवति काञ्चनम् ।

[M2 तृणगुल्मलतावृक्ष (by transp) (for the prior half)]

23 a) D14 T2 G2 4 M1 तदा, T1 तथा, Cg k t as in text (for ततो) M4 सुकुमारस्य जातस्य —b) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 M4 दृष्ट्वा (M4 तस्य) सेंद्रा (Ś1 D5 12 देवा, D11 देव), G4 °* M3 देवाम्° (for सेन्द्रा सह) M4 दिवौकस (for -मरुद्गणा) ❀ Cg मरुद्गणा देवगणा सह युगपत् । ❀ —c) Ñ2 V B D10 13 M4 तदा क्षीर (D10 °*) प्रदानार्थं, D1–3 7 11 क्षीरसपादनार्थाय, Cm g k t as in text (for c) —d) B4 D5 कृत्तिका (D5 °का) Ś1 V1–3 B D13 M4 स (V2 ते)न्ययोजयन् (V2 B4 °त् [sic]), D4 8 M3 समपूज (M3 °चोद)यन् , Cg k t समयोजयन् (as in text)

24 For subst cf v l 27 —a) Ś1 D5 1° तत् and मात्राय (for ता and -मात्रस्य respy) —cd) Ś1 D5 12 ददौ पुत्रार्थमस्माक सर्वासा प्रकरिष्यति

25 a) Ś1 Ñ2 V B D5 10–13 ता and ऊचु (for तु and सर्वा respy) —b) Ś1 D4 5 9 12 M3 कार्तिकेयम्, Cm g k t as in text (for कार्तिकेय) Ś1 D5 12 प्रभु, Ñ2 V B D10 11 13 प्रभु , Cm g k t as in text (for ब्रुवन्) ❀ Cv r इति ब्रुवन् । एतच्च पदद्वयमस्य श्लोकस्यान्ते योज्यम् ।, Cm इति ब्रुवन्निति पदद्वयमस्य श्लोकस्यान्ते न सशय इत्युपरि द्रष्टव्यम् । ❀ —Ś1 D5 12 om 25cd —c) Ñ2 V B D10 11 13 पुत्रोय जगति ख्यातो —d) B2 reads from श in संशय up to 26a in marg

26 B2 reads 26a in marg (cf v l 25) —a) Ś1 Ñ2 V B D5 10–13 देवाना ता (Ś1 B3 D5 11 12 °वताना, V1 4 B1 तद्) वच श्रुत्वा —b) Ś1 D5 12 सर्वं, Ñ2 V1 4 B D11 13 पूर्वं, V2 3 D10 पूर्ण , D4 G2 (before corr as in text) स्कन्द, Cv m g k t as in text (for स्कन्न) Ś1 D12 गर्भ. V3 -स्रव , V4 -स्तरे, G1 सुतं, Cv m g k t as in text (for स्रवे) —After 26ab, D11 ins

स्कन्द इत्यब्रुवन्देवाः स्कन्नं गर्भपरिस्रवात् ।
कार्तिकेयं महाभागं काकुत्स्थ ज्वलनोपमम् ॥ २७
प्रादुर्भूतं ततः क्षीरं कृत्तिकानामनुत्तमम् ।
षण्णां षडाननो भूत्वा जग्राह स्तनजं पयः ॥ २८
गृहीत्वा क्षीरमेकाह्ना सुकुमारवपुस्तदा ।
अजयत्स्वेन वीर्येण दैत्यसैन्यगणान्विभुः ॥ २९
सुरसेनागणपतिं ततस्तममलद्युतिम् ।
अभ्यषिञ्चन्सुरगणाः समेत्याग्निपुरोगमाः ॥ ३०

832* गङ्गाम्भसि परिभ्रष्ट त गर्भं सर्वकृत्तिका ।

—^{c}) G1 तान° (sic) (for स्नापयन्) Ś1 D5 12 स्नपया मासुरथ त —^{d}) Ś1 Dt D4–6 8 9 12 T3 G1 यथानल (Ś1 D5 12 °र्रि)

27 ^{a}) D9 एव (for इति) —^{b}) D4 स्कद, Cg as in text (for स्कन्नं) Dt D6 8 G2 M1 Cm g -स्रवे, D1 9 T3 M3 -स्रुत (for -स्रवात्) ❀ Cg स्कन्नत्वात् स्कन्द इत्यन्वर्थं नाम ।, Ck स्कन्न(न्द before corr)गर्भ परिस्रुतत्वहेतो स्कन्द इत्यन्वर्थनाम च चक्रु ।, Ct स्कन्न( )परिस्रुत इत्यर्थे स्कन्द इति । ❀ —^{c}) Ś1 D11 °यो, V2 कृत्ति° (for कार्तिकेय) Ś1 V1 B2–4 D5 11 12 °तेजा (V1 °जं, B2 3 °ज), Ñ2 V2–4 D10 13 महत्तेज (V3 °ज [sic]) B1 °स्मान, Dt D6 8 9 G3 M2 3 °बाहु (for महाभाग) —^{d}) Ś1 D11 °म., V4 जननो° (sic), D13 °प्रभ (for ज्वलनोपमम्) —D1 3 7 M4 subst for 24–27 Ñ2 V B D10 11 13 subst l 1–2 for 24 and l 6–7 for 26^c 27^b, while Ś1 D5.12 subst l 7 only for 27^{ab}

833* ता क्षीर तस्य देवस्य समयेन ददुस्तदा ।
स्यादस्माकमय पुत्र ख्यातो नाम्नेति राघव ।
तथेति वै तदा देवैस्तत्रोक्त्वा संनियोजिता ।
कार्तिकेय इति ख्यात स कुमारस्ततोऽभवत् ।
गङ्गाकुक्षिपरिस्रस्त त गर्भं समुपेत्य ता ।
कृत्तिका स्कन्दयामासुस्तमादित्यसमद्युतिम् ।
स्कन्द इत्येव त दृष्ट्वा प्रोचुरप्रतिमौजसम् ।

[(l 1) D3 तना (sic) (for ता) D2 3 7 अस्य (for तस्य) V1 D1 3 7 11 M4 बालस्य (for देवस्य) —(l 2) D2 कथ्यते (for राघव) V4 ख्यातिमाप्नोति राघव, D3 7 सेनानीरिति कीर्त्यते, M4 ख्यातो नाम्ना भविष्यति (for the post half) —For ins see below —(l 3) D2 तैस् (for वै) M4 तथा तु चोदितो देवैस् (for the prior half) D2 प्रहर्षित (for नियोजिता) —(l 4) M4 कुमार स (by transp) —(l 5) D2 -भ्रष्ट (for -स्रस्त) D2 M4 तद्, D7 om (hapl) (for त) —(l 6) D11 दीप्त त (for कृत्तिका) B1 °-मासुस्, D1–3 7 M4 स्नाप°, D13 च्छद° (for स्कन्दयामासुस्) V2 तदा (for तम्) V1 D13 प्रभ (for द्युतम्) D1–3 7 11 M4 तरुणादित्यसंनिभ (D1 11 M4 °वर्चस) (for the post half) —D2 3.7 M4 om l 7 —(l 7) D13 सुत (for स्कन्द) B4 त्त (sic) D5 ते (for त) Ś1 D1 5 1* दत्वा रुचुर् (for दृष्ट्वा प्रोचुर्)]

—After l 2 V4 ins

834* अन्योन्यं विवदन्तीनाः स्तन्यमन्यमुखानि षट् ।
समभूवन्महाबाहो षण्मुखस्तेन विश्रुत ।

28 D11 om 28^{ab} —^{a}) Cm g k t as in text (for प्रादुर्भूत) —^{c}) Dt यस्मात् (for षण्णा) T3 षता° (sic) G1 तद्वदनो, Cg t as in text (for षडाननो) ❀ Ck तच्च षण्णा स्तनजक्षीरमचिन्त्यशक्तित्वात् दाहातिशयेन च षण्मुखो भूत्वा जग्राह । ❀ —^{d}) Ś1 D5 11 12 सुरज (D11 [आ]शु पय) स्तदा (for स्तनज पय) —For 28 Ñ2 V B D1 10 13 M4 subst

835* प्रस्नुताना तत क्षीर षण्णा तासा षडानन ।
भूत्वा स बालो ह्यपिब कृत्तिकाना परिस्रुतम् ।

[(l 1) V1 B4 प्रस्तुनाना, V2 4 प्रसृताना, B3 (m as above) D13 प्रसृताना (for प्रस्नु°) D1 2 M4 तदा (for तत) D3 7 षट्कृत्तिकाना तत्क्षीर (for the prior half) D1 तासा पूर्ण, D2 3 7 13 M4 तासा षण्णां (by transp) —(l 2) D2 3 7 13 [अ]पि (for ह्य) B1 [अ]पिब, D1 [अ]पि च (for [अ]पिबत्) M4 भूत्वा बाल सोऽन्वपिबत् (for the prior half) B4 कृत्तिकाया V3 -स्तुर्नि (sic) D1 स्तन, D2 3 7 -स्रव (for -स्रुतम्)]

29 Ś1 D5 9 12 om 29 and 30 —^{a}) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 M4 तत्(Ñ2 V1 तत [hypermetric] B1 प्र) पीत्वा (for गृहीत्वा) G3 क्षिप्रम् (for क्षीरम्) V1 2 °ह्न, V4 lacuna for ह्ना, B1 D11 एना°, B3 (orig एकास्मा, m also) 4 °भ्र, D1 °ह्न, M3 (after corr *sec m*) °ह्नि, Cm g k t as in text (for एकाह्ना) D13 पीत्वा तासा च तत्क्षीर —^{b}) V B2 4 D1–3 7 11 स (for सु) V B2 D1–3 7 11 -वरम्, B4 -व्रतस् (for -वपुस्) Ñ2 B1 3 D10 13 स(B3 सु)कुमारो व्य(B1 ह्य)वर्धत(B3 m also सुतस्तदा), M4 सुकुमारस्तदाभवत् —After 29^{ab} D11 ins

836* कार्तिकेय इति ख्यातस्तदा प्रभृति राघव ।
(cf l 4 of 833*)

—^{c}) Ñ2 अक्रमत्, B1 अयजत् (by metathesis) D2 अजेय (for अजयत्) D1 अथ सत्त्वेन° —^{d}) V3 °सेना, V4 सर्वदैत्य (for दैत्यसैन्य) Ñ2 V B D10 13 बहून्, T3 प्रभु (for विभु) D1–3 7 M4 देवसेनागणा(D2 °सम)न्वित

30 Ś1 D5 9 12 om 30 (cf v l 29) —^{a}) V2 -सर्म (for -सेना) B3 (m) -पतिं D1–3 7 M4 दैत्यसेनापति (D2 °रि)गण, D11 देवसेनापतिं तत्र —^{b}) B3 (m also) देवास् (for ततस्) G4 ते, Cm t as in text (for तम्) Ñ2 V B2–4 D1–3 7 10 11 13 M4 अमर , B1 असम , D4 अतुल , G3 अनल , G4 त मरा (for अमल) Dt D6 8 सम्यग्वि धन्महाद्युतिं —^{c}) V1 D1 G1 अभिषिचन् (D1 °षिच्य) Dt D6 8 ततस्तममरा सर्वे —^{d}) B1 पुरोगणा (sic)

एष ते राम गङ्गाया विस्तरोऽभिहितो मया । कुमारसंभवश्चैव धन्यः पुण्यस्तथैव च ॥ ३१

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे षट्त्रिंशः सर्गः ॥ ३६ ॥

३७

तां कथां कौशिको रामे निवेद्य मधुराक्षराम् ।
पुनरेवापरं वाक्यं काकुत्स्थमिदमब्रवीत् ॥ १
अयोध्याधिपतिः शूरः पूर्वमासीन्नराधिपः ।
सगरो नाम धर्मात्मा प्रजाकामः स चाप्रजः ॥ २
वैदर्भदुहिता राम केशिनी नाम नामतः ।
ज्येष्ठा सगरपत्नी सा धर्मिष्ठा सत्यवादिनी ॥ ३

31 a) Cg k t एष (as in text) Ś1 D3 5 7 12 °विस्तरो रामः Ñ2 V B D1 2 10 11 13 M4 इति ते कथितो (B4 °त) राम —b) Ch विस्तरो (as in text) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 10–13 M4 गंगाया (Ñ2 V1–4 B D10 °गोमा) संभवो (Ś1 D3 5 7 12 कीर्तितो) मया D6 M3 °मि(M3 ति)निवेदित, Cv as in text Cg विस्तरो दिव्यसंभव (for b) —d) Ś1 D5 12 13 सुखावह (for तथैव च) —For 31cd, Ñ2 V B D1–3 7 10 13 M4 subst

837* देवस्य च कुमारस्य संभव पुण्यकीर्तन ।

[D2 om च (submetric) V2 कीर्तिवर्धन B2 (in also as above) D1–3 7 M4 °कर्मण (for पुण्यकीर्तन)] —After 31, Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) Cm g k.t ins

838* भक्तश्च य कार्त्तिकेये काकुत्स्थ भुवि मानव ।
आयुष्मान्पुत्रपौत्रैश्च स्कन्दसालोक्यतां व्रजेत् ।

[(l 1) G1 भक्ति. T3 G4 कार्तिकेय (sic) M3 transp य and कार्तिकेये G1 कुरुते रघुनन्दन (for the post half) —(l 2) D6 T3 G4 -पौत्रश्च D6 -सालोक्यतां T1 G3 M2.3 -सालोक्य(T3 M3 सायुज्य)माप्नुयात् (M3 °मव्रज)]

Colophon *Kāṇḍa name* Ś1 Ñ2 V4 D4 om V1–3 B D10 आदि°; D1 बालचरित्रे; D3 अयोध्या° —*Sarga name* Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 9–13 कुमारो(B4 स्कंदो)त्पत्ति (D11 °रमणम) —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 V1 2 4 B1 4 D1.11 13 om both V2 B2 3 39 V3 41 V3 D10 38 Dt D4.6 8 14 S 37 D1 2 30 D2 31 D5 40 D13 -त्पत्ति सर्ग 39. —After colophon T3 G1 2 4 M3 conclude with श्रीरामाय नमः; G3 श्रीमते राम चन्द्राय नमः

37

☞ Ñ1 missing sarga 37 (cf v l I 33 8)

1 a) Ñ2 V2–4 B D10 13 °तथा, V1 तथा स (for तां कथां) V3 राम: D6 रामो (sic) (for रामे) M3 ततस्तां कुशिको° —b) Ñ2 V B D10 13 M3 मधुरां कथां (Lacuna before थां in B1 is filled up with राम राम राम राम), D5 G1–3 M1 2 °क्षरां; Cg cites कुशिकात्मज (for मधुराक्षराम्) —d) G4 damaged for काकुत्स्थ —For 1, D1 3 7 11 M4 subst. Ñ2 V B D10 13 subst 1 2 only for 1cd

839* तां कथां कथयित्वैवं रामायामिततेजसे ।
पुनरेव कथामेतां कथयाम स कौशिक ।

[(l 1) D3 7 [च]तां, M4 च (for [च]वं) D11 कथयन्नेव —(l 2) D2 नपुरेव (metathesis) (for पुनरेव) V4 D1 दिव्यां D1 3 7 11 M4 पुण्यां (for एतां)]

2 a) V4 G1 2 अयोध्यायां पति Ñ2 V B D1–3 7 10–11 13 M2 4 श्रीमान्; Dt D6 8 वीरः; D6 T3 M3 शूर (for शूर) —b) Lacuna before मा in B1 is filled up with राम राम राम राम T2 lacuna for मासी —d) D3 महा; M3 स था Cm as in text (for स च)

3 a) D6 11 G3 M3 विदर्भ; Cm g k as in text (for वैदर्भ) Ñ2 V B D1–3 7 10 13 M4 विदर्भराजदुहिता (Ñ2 B3 D10 13 °तनया) —b) V4 केशिनी; D1 कशिनी; D3 कशीति D10 केशिनि (for केशिनी) D6 reads second नाम in marg D4.8 9 रघुनंदन (D8 °न [sic]) —c) D13 सगरा-Ñ2 V1 2 4 B D1–3.7 11 13 M4 -पत्न्यासीद्; V3 -पत्नी त्वग्र; D6 -पत्नीनां (for -पत्नी सा)

अरिष्टनेमिदुहिता रूपेणाप्रतिमा भुवि ।
द्वितीया सगरस्यासीत्पत्नी सुमतिसंज्ञिता ॥ ४
ताभ्यां सह तदा राजा पत्नीभ्यां तप्तवांस्तपः ।
हिमवन्तं समासाद्य भृगुप्रस्रवणे गिरौ ॥ ५
अथ वर्षशते पूर्णे तपसाराधितो मुनिः ।
सगराय वरं प्रादाद्भृगुः सत्यवतां वरः ॥ ६
अपत्यलाभः सुमहान्भविष्यति तवानघ ।
कीर्तिं चाप्रतिमां लोके प्राप्स्यसे पुरुषर्षभ ॥ ७
एका जनयिता तात पुत्रं वंशकरं तव ।
षष्टिं पुत्रसहस्राणि अपरा जनयिष्यति ॥ ८
भाषमाणं नरव्याघ्रं राजपत्न्यौ प्रसाद्य तम् ।
ऊचतुः परमप्रीते कृताञ्जलिपुटे तदा ॥ ९
एकः कस्याः सुतो ब्रह्मन्का बहूञ्जनयिष्यति ।
श्रोतुमिच्छावहे ब्रह्मन्सत्यमस्तु वचस्तव ॥ १०

G B L

4 ᵃ) D6 8 12 -नेमेर्, Cv as in text (for -नेमि) —ᵇ) V2 4 B1 3 (m also) धर्मेण, D11 रूपोमा (sic) (for रूपेण) D1 3 7 [अ]सदृशी (for [अ]प्रतिमा) Dt D6 8 सुपर्णभगिनी तु सा —ᶜ) D12 G2 4 M2 (before corr) साग° (for सगरस्य) —ᵈ) Ñ2 V B D5 10 13 परमधार्मिका (V3 B2 °की), D1 11 धर्मपरायणा, D2 धर्मपरिग्रहा, T3 °ज्ञिका (for सुमतिसंज्ञिता) D3 7 परिधर्मपरायणा

5 ᵃ) Ś1 Ñ2 V B D5 10-13 महेष्वास, Dt D6 8 G2 M1 2 महाराज (M2 °ज), D9 °राम (for तदा राजा) D1-3 7 M4 ताभ्या स राजा सहित —ᵇ) V2 नृप (for तप) —ᶜ) Ś1 D5 12 G1.3 उ(D5 अ)पाश्रित्य, G2 M1-3 °श्रित्य (for समासाद्य) Ñ2 V B D1-3 7 9-11 13 M4 अपत्यकाम काकुत्स्थ (V4 D3 7 °त्स्थो, D11 °*) —ᵈ) D2 *श्रवणे, D13 प्रस्तरणे, Cm g k t as in text (for प्रस्रवणे)

6 ᵃ) Ñ2 V B D10 11 13 तस्मै (D11 अथ) वर्षसहस्राते, Cm g as in text (for ᵃ) —ᵇ) Ñ2 B3 (m also as in text) D10 परितोषित, D3 M2 तोषितो° (for [आ]राधितो मुनि) —ᶜ) D12 सागराय —ᵈ) B4 तुष्ट (for भृगु) V3 सत्यवर्ती° (sic) D1-3 7 प्रतप (D3 °ह[sic])ता°, D11 सत्पता°, D12 सत्यवदा° (sic) G1 °पराक्रम, M4 दृष्टपरावर (for सत्यवता वर)

7 ᵃ) V3 पुत्र (submetric) (for अपत्य) G4 स (for सु) ❀ Cg सुमहापत्यविषयत्वात्सुमहत्त्वम् । ❀ —ᵇ) Ś1 D5 11 12 भविता ते नरेश्वर (D11 12 °र [sic]) Ñ2 V B D1-3 7 10 13 तव राजन्भविष्यति —ᶜᵈ) Ñ2 B3 D10 13 ज°, D1 3 7 9 चैवातुला, T2 च° (sic) (for चाप्रतिमा) D3 (before corr as in text) लोक- (for लोके) Ñ2 V1-3 B D1-3 7 9-11 13 M4 सतानोऽपा (D1 °त्या [sic]) मवाप्स्यसि (for ᵈ) V4 कीर्तिमान्नीरिमाँल्लोके सतानस्ते भविष्यति

8 ᵃ) V4 एषा (for एका) Ś1 D5 11 12 राजन्, Ñ2 V B D2 3 7 10 13 G1 3 पुत्र, D1 M4 पत्नी, Cg k t as in text (for तात) —ᵇ) Ñ2 V B2-4 D2.3 7 10 13 पत्नी (for पुत्र) Ñ2 V1.4 B2.4 D10 13 °धर, Cm as in text (for वंशकर) D3 सुत (for तव) B1 तव वशविवर्धन, G1 3 वंशकर्तारमेव हि —ᶜ) V3 D2 3 7 11 षष्टि, V4 T G1 3 4 M3 षष्टि, Ck t as in text (for षष्टिं) Ś1 D5 12 -सहस्राणाम् (for -सहस्राणि) —Note hiatus between ᶜ and ᵈ —ᵈ) Ś1 D5 12 एकादि, Ñ2 V B D1-3 7 10 11 13 M4 द्वितीया (V1 °य [sic]), G1-3 M1 ह्य° (to avoid hiatus) (for अपरा)

9 ᵃ) D3 भाषमान (sic) (for भाषमाण) D4 8 14 T G2 4 M1 3 महात्मान, M4 तथा स वै (for नरव्याघ्र) Ś1 Ñ2 V B D5 10-13 मुनिमेव (Ś1 D5 11 12 एवं मुनिं [by transp]) भाषमाण (D12 °णा), D1-3 7 इत्येव भाषमाणं तु (D1 त), G1 3 इति सभाषमाणे तु —ᵇ) Dt D4 6 8 M3 Cg k t पुत्र्यौ, D11 पत्रो (sic) T3 पुत्र्या (sic) G4 M4 पुत्रौ (sic) (for पत्न्यौ) ❀ Cg राजपुत्र्याविति छत्रिन्यायादुक्तम् । ❀ Ś1 महेश्वर, D5 11 12 नरोत्तम (D12 °म [sic]) D9 प्रसाद्यति (sic) G1 3 प्रणम्य', G2 °तौ (sic) M3 प्रशस्य, M4 °तु (for प्रसाद्य तम्) Ñ2 V B D1 3 7 10 13 सत्यधर्म (D1 2 °र्मं) तपोनिधि (B4 °न्वित) —ᶜ) T2 G2 परम (sic) (for परम) D5 G4 प्रीतौ (sic) (for प्रीते) —ᵈ) T3 (with hiatus) उभे (for तदा) —For 9ᶜᵈ Ñ2 V B D1-3 7 10 13 subst

840* ते पत्न्यौ सगरस्येदं कृत्वाञ्जलिमभाषताम् ।
[B4 तौ (for ते) V2 (इ)म (for (इ)द) Ñ2 V1 2 B3 4 D2.3 13 कृतांजलिम् (B4 D3 °ली) B2 बद्धा° (for कृत्वाञ्जलिम्) V4 अभाषत (sic)]

10 ᵃ) D12 कस्या (for कस्या) M3 (after corr sec m as in text) सुते (sic) (for सुतो) Ñ2 V B D1-3 7 10 11 13 एक का (B4 °कैक) तनय ब्रह्मन् (D1 3 7 जनयेत्पुत्रं) —ᵇ) B2 बहून्का (by transp) B4 * बहून् (for का बहून्) —ᶜ) T1 इच्छावहे, Cm t °वहे (as in text) D14 T1 2 G2 4 M1 सम्यक (for ब्रह्मन्) Ś1 Ñ2 V B D6 10-13 भगवञ्छ्रो (Ś1 D5 11 12 इत्येनच्छ्रो) तुमिच्छाव (V1 °मि also) D1 3.7 श्रोतुमिच्छामि (D1 °व) भगवन् (D2 वो भवन् [sic]) —ᵈ) Ś1 D5 11 M4 सत्य चास्तु (D11 °*) D12 सम वास्तु, G2 °वस्तु (for सत्यमस्तु) M4 वरस (for वचस्) Ñ2 V B1 3 D10 13 सत्य (B1 3 D10 13 °च) ऽस्तु वचो द्वि नौ, B4 सत्य तेऽस्तु वचो द्वि नौ, D1-3 7 सत्य एऽस्तु (D3 °प स) नो (D1 ते, D2 चो) वर, Cg as in text (for ᵈ)

तयोस्तद्वचनं श्रुत्वा भृगुः परमधार्मिकः ।
उवाच परमां वाणीं स्वच्छन्दोऽत्र विधीयताम् ॥ ११
एको वंशकरो वास्तु बहवो वा महाबलाः ।
कीर्तिमन्तो महोत्साहाः का वा कं वरमिच्छति ॥ १२
मुनेस्तु वचनं श्रुत्वा केशिनी रघुनन्दन ।
पुत्रं वंशकरं राम जग्राह नृपसंनिधौ ॥ १३
षष्टिं पुत्रसहस्राणि सुपर्णभगिनी तदा ।
महोत्साहान्कीर्तिमतो जग्राह सुमतिः सुतान् ॥ १४
प्रदक्षिणमृषिं कृत्वा शिरसाभिप्रणम्य च ।
जगाम स्वपुरं राजा सभार्यो रघुनन्दन ॥ १५
अथ काले गते तस्मिञ्ज्येष्ठा पुत्रं व्यजायत ।
असमञ्ज इति ख्यातं केशिनी सगरात्मजम् ॥ १६
सुमतिस्तु नरव्याघ्र गर्भतुम्बं व्यजायत ।
षष्टिः पुत्रसहस्राणि तुम्बभेदाद्विनिःसृताः ॥ १७

11 [a]) Ś1 D1–3 5 7 11 12 तु वचनं, Ñ2 V B D10 13 M4 एतद्वच (for तद्वचनं) —[b]) Ñ2 V B D10 13 M4 स मुनि (B1 °नि) प्रवरस्तदा (V2 °था) —[c]) Ś1 D5 11 12 14 T1 2 (after corr) G4 M4 मधुरा, Ñ2 V B D10 13 मधुर, D1–3 7 परम (for परमां) Ñ2 V B D1–3 7 10 13 वाक्य (for वाणीं) —[d]) D12 स्वच्छन्दो Ñ2 V B D1–3 7 10 13 स्वच्छन्देन ददामि (Ñ2 V3 B3 4 D10 13 °ति) वा (V3 वै, B3 व, D3 का), M4 स्वच्छन्देनाभिधीयता, Cg as in text (for [d])

12 [a]) Ś1 वो°, G2 स्तु (for वास्तु) —[b]) Ś1 वो (for वा) —[cd]) D4 महोत्साह Ś1 D5 13 एव का (for का वा क) D12 इच्छसि (for इच्छति) D11 कीर्तिवतो महोत्साहा न्वाव श्वका वात्र इच्छति (corrupt) —For 12 Ñ2 V B D1–3 7 9 10 13 subst while D11 ins 1 2 only after 12

841* एका वंशधरं पुत्रमेका चान्याकान्यहून् ।
यथेष्टं मा वरयता यस्या यदभिकाङ्क्षितम् ।

[(1 1) D1 3 7 वंशकरं —V4 om from the post half up to 13[c] V1 B3 (m also) 4 [अ]वंशक (V2 °ध) रान्, D1–3 9 वरशालान् D13 वंशालवान् (for चान्यकान्) Ñ2 reads बहून् in marg —(l 2) D3 7 यथेच्छं, D9 यथेष्ट (sic) Ñ2 D10 13 वरयत, B3 °थितु, B4 °यितां (sic) D1 3 7 9 °यत, D11 °यतु (for वरयतां) D3 यस्य (for यस्या) D13 तथा दास्यामि वाञ्छितं (for the post half)]

13 V4 om 13[abc] (cf v l 12) —[a]) D1 पुनर् (for मुनेस्तु) Ñ2 V1–3 B D1 3 7 10 13 एतद्व (D1 °व व) च, D3 4 9 11 M3 तद्व° (for तु वचनं) —[b]) B3 (after corr) यशस्वी, D2 कीशिनी (sic) (for केशिनी) —T3 om (hapl) T2 reads in marg 13[c]–15 —[c]) Ñ2 V2 3 B D3 7 10 13 वंशधर, Ck as in text (for वंशकर) V1 G4 नाम (for राम) —[d]) Ñ2 V B (B3 after corr) D1–3 7 10 11 13 M4 [ए]कमनिन्दिता, D5 12 °समदि, Ck t as in text (for नृपसंनिधौ)

14 T3 om. T2 reads in marg 14 (cf v l 13) —[a]) V2 4 D4 6 9 13 षष्टिः G1 3 4 षष्टि, Cg as in text (for षष्टिं) D6 महत्मानां Ś1 D6 12 पुत्रान्षष्टि° —[b]) V3 सवर °, D1 12 13 G3 सुपर्ण°, D6 सुपर्णा°; Cr k t as in text (for सुपर्णभगिनी) D1 (gloss) सुमति( ) Ś1 D5 11 12 तत, Ñ2 V B1 3 4 D1 4 7 10 13 M3 तथा (for तदा) —[cd]) D14 महो साहो (sic) Dt D4 6 9 14 कीर्तिमतो (sic) Ś1 D5 11 12 M2 कीर्तियुक्तान्महोत्साहान् (for [c]) Ś1 D5 11 12 तदा (for सुतान्) N2 V B D1–3 7 10 13 M4 जग्राह कीर्ति (V4 प्रीति) युक्तानि (D7 °ना, D13 °विद्यामि [sic]) सुमतिर्व (D1–3 7 °हृ) रमीप्सित

15 T3 om T2 reads in marg 15 (cf v l 13) —[a]) Ñ2 V B D1–3 7 10 13 M1 तत, Cg as in text (for ऋषिं) —[b]) Ś1 D5 12 चाभि (D12 °भ्य [sic]) वा (Ś1 [before corr] °व) थ, D9 सुप्रण ? (for [अ] भिप्रणम्य) Dt D6 8 M° त (for च) Ñ2 V B D10 13 M4 भृगु (V3 गुरुं) धर्म (V2 D10 कर्म) भृता वर (V4 °र, B3 [m also] 4 °परायण), D1–3 7 भृगु ब्रह्मविदां वर —[c]) D11 जग्राह (sic) (for जगाम) Ñ2 D10 स, D6 स्व D13 सु (for स्व) —[d]) D11 सहभार्यो (hypermetric) V4 D2 14 रघुनंदन —After 15 B3 ins

842* स भार्याभिस्त्रिभि साकं सगरस्तु प्रतापवान् ।

16 [a]) Dt D6 8 तस्य (for तस्मिन्) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 अथ कालेन महता —[b]) Ś1 V3 D5 12 13 पुत्रं ज्येष्ठ, Ñ2 V2 4 B D10 13 M4 पुत्रं ज्येष्ठा (by transp) V3 D14 अजायत, D7 जा° (for व्यजायत) —D9 om (hapl) 16[c]–17[b] —[c]) Ś1 D5 M4 असमंजस्, V1 3 4 B1 3 D7 11 °मंजा, V2 D10 12 °मजसम् (V2 °स [all hypermetric]) B4 °मंजी, D3 असमं नाम (hypermetric) (for असमञ्ज) V2 4 D3 7 11 ख्यात (for ख्यातं) —[d]) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 10–13 काकुत्स्थ (V4 D3 7 °स्थ; B3 D11 °स्थं) (for केशिनी) V2 4 D3 7 11 सगरात्मज (D3 °ज)

17 D2 om 17[ab] (cf v l 16) —[a]) Ñ2 V B D10 सुमती, G4 सुमतम् Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 [अ]पि (B4 [अ]पि, sic) D1 7 11 तु, D2 सु, D13 च) रघुश्रेष्ठ (for तु नरव्याघ्र) —[b]) Ś1 Ñ2 V B D5 11–13 गर्भं (V2 °र्भे) (for गर्भ) B4 om D3 7 11 तु, G2 तुम्ब, all Cs as in text (for तुम्बं) B1 व्यसूयत, M4 प्र° (for व्यजायत) D1 गभाईंबं व्यजायते (sic) and gloss गर्भतुम्बं व्यजायत —M3 transp 17[cd] and 16[ab] —[c]) Ś1 V2 3 D2 4 11 13 षष्टि, V1 B1 4 Dt D1 3 7 9 13 M4 षष्टि, Cg k t as in text (for षष्टिः) V4 पुत्रं षष्टि° (sic) —[d]) Ś1 D1 3 7 11 13

घृतपूर्णेषु कुम्भेषु धात्र्यस्तान्समवर्धयन् ।
कालेन महता सर्वे यौवनं प्रतिपेदिरे ॥ १८
अथ दीर्घेण कालेन रूपयौवनशालिनः ।
षष्टिः पुत्रसहस्राणि सगरस्याभवंस्तदा ॥ १९
स च ज्येष्ठो नरश्रेष्ठ सगरस्यात्मसंभवः ।
बालान्गृहीत्वा तु जले सरय्वा रघुनन्दन ।
प्रक्षिप्य प्रहसन्नित्यं मज्जतस्तान्निरीक्ष्य वै ॥ २०
पौराणामहिते युक्तः पित्रा निर्वासितः पुरात् ॥ २१
तस्य पुत्रोऽंशुमान्नाम असमञ्जस्य वीर्यवान् ।
संमतः सर्वलोकस्य सर्वस्यापि प्रियंवदः ॥ २२
ततः कालेन महता मतिः समभिजायत ।
सगरस्य नरश्रेष्ठ यजेयमिति निश्चिता ॥ २३

तुवे मिन्ने (D3 भेत्ते [sic]) N̄2 V B D10 13 मिन्ने तुवे, D3 तुम्भे मिन्ने, D8 °मध्याद् (for तुम्बभेदाद्) Ś1 N̄2 V1 2 4 B D2 3 5 7 10–13 विनिर्ययु, V3 व्यनायत, Dt विनिसृता, D14 T °निसृता (D14 °ता), M4 ततोभवत् (for विनि सृता) D1 तस्मिन्नभवत्तदा and gloss या द्वितीया सुमतिनाम्नी

18 M3 transp 18[ab] and 17[cd] —[a]) D3 om, G1 कुडपु (for कुम्भेषु) Ś1 B4 D5 9 12 transp पूर्णेषु and कुम्भेषु —[b]) Ś1 N2 V1–3 B D5 10–13 अस्य (B2 °स्य) वर्धयन् (Ś1 °त्), V4 अस्यभूपर्णं (sic) D1–3 7 M4 च स्य (D1 वि) वर्धयन्, D8 °यत् (sic) D12 अम्बवर्धनयत् (sic) M3 °तयन् (for समवर्धयन्) —[c]) M2 किंयता (for महता) Ś1 D1–3 5 7 11 12 ते तु (for सर्वे) N̄2 V B D10 13 M4 ते च (M4 °थ) कालेन महता

19 [ab]) Ś1 D5 12 दीर्घस्य कालस्य Cm g t दीर्घेण कालेन (as in text) N̄2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 समानन (D3 °*) यस सर्वे तुल्यवीर्यपराक्रमा —[c]) V1 B4 D1 7 11 षष्टिं, D2 3 8 13 षष्टि (for षष्टिः) V3 4 B1 4 -सहस्राणा Ś1 D5 12 पुत्रा षष्टि° —[d]) D1–3 7 12 M4 तान्येवम्, D12 सागरस्य Ś1 D5 12 13 तदाभवन् (by transp) N̄2 V B D10 बभूव ह (N̄2 B3 D10 हि, V1 हा), D11 [अ]*° (for [अ]भवंस्तदा)

20 [a]) M3 (after corr sec m as in text) श्रेष्ठो, Cg k t as in text (for ज्येष्ठो) Ś1 D5 12 G4 -श्यात्र, श्रेष्ठ (for श्रेष्ठ) D1–D8 G1 —For 20[ab] N̄2 V B D1–3 7 10 11 12 M4 subst

843* स च ज्येष्ठोऽभवत्तेषामसमञ्जा परंतप ।

[B4 सत (for स च) V4 सवा ज्येष्ठा भवत्येषाम् (sic) (for the prior half) V2 सम ज्ञात, D7 12 M4 असमन्त (for असमञ्जा) B2 3 D2 M4 पनप]

—N̄2 V B1 3 4 D1 3 5 7 10 12 13 M4 om 20[cdef] Ś1 reads 20[cdef] in marg —[c]) M3 बलान् (for बालान्) M1 तु, M3 [अ]थ (for तु) —[d]) Ś1 Dt D8 9 T2 3 G2 4 M1 3 सरय्या D14 illeg (for सरय्वा) —[e]) Ś1 Dt D8 T1 G2 M1 Ch t प्रहसन् (Ch t °सत्), M2 प्रसहन् (metathesis) Cm g tp as in text (for प्रहसन्) —[f]) D8 9 M3 निरी (M3 सर्मा) क्षते (D8 °त), D14 T1 2 G1 2 4 M1 2 समीक्ष्य वै

Ch t मज्जतस्तान्समीक्ष्य —For 20[cdef], B2 D11 subst and read after 21

844* पौराणां बालकांश्चैव स्वतोऽपि दिने दिने ।
सरय्वास्तु प्रवाहेषु प्रवाहयति निर्दयः ।

[(l 2) D11 मरजाश्च (sic) (for सरय्वास्तु)]

—After 20, Ś1 Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) Cm g k t ins

845* एव पापसमाचार सज्जनप्रतिबाधकः ।

[G4 स जन (for सज्जन) D14 M2 -बाधक (sic) (for -बाधक)]

21 [a]) G1 अविपो (for अहिते) N̄2 V1 B1 3 D10 रक्त (for युक्त) —[b]) N̄2 निर्वसित (sic) V1 B3 D5 पुरा (for पुरात्) V4 पुरापित्रा निवासित —After 21 B2 D11 read 844*

22 D6 om (hapl ?) 22 —[a]) Ś1 D5 12 आसीद्, N̄2 B3 राम (for नाम) D11 तस्याशुमान्नाम सुत —Note hiatus between [a] and [b] —[b]) D4 8 असमंजस, Cm k t असमञ्जस्य (as in text) N̄2 V B D1–3 7 10 13 बभूव ह (B1 D2 अ [with hiatus]) समंजस (V1 °—जय), D11 सबभूवाससमंजस —[c]) V3 सर्वलोकेषु (for °लोकस्य) M4 सम सर्वस्य लोकस्य B1 om from स्य up to वि in [d] —[d]) Ś1 D1 2 5 7 11 12 सर्वस्यैव (D11 °वं), N̄2 V B D4 10 13 G1 3 M4 सर्वलोक (for सर्वस्यापि)

23 [a]) Ś1 D5 12 तस्य, N̄2 V B D1–3 7 10 13 M4 अथ Cm g as in text (for ततः) D11 कालेन महता तस्य —[b]) Ś1 D1–3 5 7 11 12 आसीन्महात्मन, N̄2 V B D10 13 तव (V—4 °व) म (V2–4 B1 स्य) जायत: D1 समभिजायते, Cm t as in text (for समभिजायत) M3 सुमति समता?, M4 बुद्धिस्तस्य चवत, Cg as in text (for [b]) —[c]) D3 सगरस्य N̄2 V B D1 3 7 10–13 M4 [अ] श्वमेधेन (for नरश्रेष्ठ) —[d]) D3 जयेयम् (metathesis) (for यजेयम्) Ś1 N̄2 V B D1 3 5 7 10–13 M4 तापस, G1 निश्चित, Cg as in text (for निश्चिता)

स कृत्वा निश्चयं राजा सोपाध्यायगणस्तदा । यज्ञकर्मणि वेदज्ञो यष्टुं समुपचक्रमे ॥ २४

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे सप्तत्रिंशः सर्गः ॥ ३७ ॥

३८

विश्वामित्रवचः श्रुत्वा कथान्ते रघुनन्दनः ।
उवाच परमप्रीतो मुनिं दीप्तमिवानलम् ॥ १
श्रोतुमिच्छामि भद्रं ते विस्तरेण कथामिमाम् ।
पूर्वको मे कथं ब्रह्मन्यज्ञं वै समुपाहरत् ॥ २
विश्वामित्रस्तु काकुत्स्थमुवाच प्रहसन्निव ।
श्रूयतां विस्तरो राम सगरस्य महात्मनः ॥ ३
शंकरश्वशुरो नाम हिमवानचलोत्तमः ।
विन्ध्यपर्वतमासाद्य निरीक्षेते परस्परम् ॥ ४
तयोर्मध्ये प्रवृत्तोऽभूद्यज्ञः स पुरुषोत्तम ।
स हि देशो नरव्याघ्र प्रशस्तो यज्ञकर्मणि ॥ ५

24 a) Cg t निश्चय (as in text) Ś1 कृत्वा (sic) V4 तत्र, D14 T1 2 G2 M1 राम (for राजा) Ñ2 V1–3 B D1–3 7 10 11 13 M4 °निश्चिता बुद्धिं —b) Ñ2 V B D1–3 7 10 13 M4 नृप, D4 T1 G4 तथा, M3 (after corr °sec m as in text) सदा (for तदा) —cd) Cg as in text (for d) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M2 4 सगरो यष्टुमारेभे कृत्वा द्रव्य(M4 यष्ट्र)परिग्रह —After 24 Ś1 D3 5 7 11 12 ins
846* तत्र तस्यात्मजा राम प्रविष्टा का(D12 क)पिल वपु ।

Colophon D5 12 om (continue the sarga) Ś1 reads colophon in marg —*Kanda name* Ś1 Ñ2 D4 om V B D10 11 आदि°, D1 3 अयोध्या° —*Sarga name* Ñ2 V B D1–3 10 11 सगरपुत्रजन्म, D7 सगरजन्म, D9 पुत्रजन्म —*Sarga no* (figures words or both) V1 4 B1 4 D3 11 om Ś1 Dt D4 6 8 14 S 38 Ñ2 B2 3 D10 40 V2 42 V3 39 D1 7 31 D2 32 D9 41 D13 —षष्ठे— कांडे—ष्टा—जन्म नाम —After colophon, T2 G1 2 4 M3 conclude with श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम

38

☞ Ñ1 missing Sarga 38 (cf v l 1 33 8) —D5 12 continue the previous Sarga —Before 1 B1 (marg) ins

847* आदौ रामायणे चैव पुराणे भारते तथा ।
आदावन्ते च मध्ये च हरि सर्वत्र गीयते ।
ॐ रामचन्द्राय

1 b) V2 कथान्ते (sic) B3 रघु**न —c) D1 2 7 M4 रामो भूयस्तं Ck as in text (for परमप्रीतो) —d) D11 दीप्तिम् (for दीप्तम्) D12 लोचनं (hypermetric) (for [इ]वानलम्) D1–3 7 दीप्तानलसमद्युतिं(D1 °ति), M4 °दीप्तानलद्युतिं

2 a) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10 12 13 M4 भगवन्; D11 दशमिभगवन् (sic) (for भद्रं ते) —b) Dt विस्तारेण —c) Cg k पूर्वको (as in text) Ś1 D5 पूर्वं को मे, V2–4 B4 Dt D1 2 6–9 12 T1 पूर्वजो मे(V3 °ल्लोके, V4 °मेको, D1 7 9 °काले), D3 पूर्व(illeg)काले, G2 सवु° (sic) (for पूर्वको मे) Ñ2 V B D1–3 7 9–11 13 M4 यथा (D2 कथ) यज्ञ (for कथं ब्रह्मन्) —d) Cm g समुपाहरत् (as in text) Ś1 D5 13 यज्ञा(Ś1 °ज्ञ)न समवाप(Ś1 °प्य) ह, Ñ2 V B D1–3 7 9–11 13 M4 सगर समवाप्त(D2 °**)वान् —After 2 Dt D6 8 14 T1 2 G2 4 M1 3 ins

848* तस्य तद्वचनं श्रुत्वा कौतूहलसमन्वितम् ।
[G2 M1 कुतूहल° Dt D6 8 -समन्वित]

3 T2 reads 3 and 4 in marg —a) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 ततो रामम् (for तु काकुत्स्थम्) —b) B4 om प्रहसन्निव G2 M1 इदं वचनमब्रवीत् —c) Ñ2 B3 (m also as in text) D10 विस्तर —d) D12 सागरस्य Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 कथां प्रति (for महात्मन)

4 T2 reads 4 in marg (cf v l 3) —a) V4 शंकरस्य गुरु (for शंकरश्वशुरो) Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 श्रीमान्; Dt D6 8 T1 3 G1 2 नाम्ना D2 चासीद्, D6 9 M2 3 राम, D12 *म (for नाम) —b) Dt D6 8 इति वि(D6 *) श्रुत (for अचलोत्तम) —After 4ab, M3(inf lin sec m) ins

849* इन्द्रद्युत्तवर श्रीमानद्रिराज्येऽभिषेचित ।
—c) D6 विंध्य (for विन्ध्य) Ś1 D5 12 विंध्यश्च पर्वतश्रेष्ठो ※ Cv आसाद्येति । स्थित इत्यध्याहार्यम् ।, Cm आसाद्य स्थित इति शेष । ※ —d) D1 M1 निरीक्षेत, D12 °क्षते, T3 G2 4 M2 °क्ष्येते, G1 वीक्ष्येते च all Cs as in text (for निरीक्षेते)

5 a) Dt D6 8 समभवद्; G1 2 °सौ G3 प्रवृद्धो°; Cg as in text (for प्रवृत्तोऽभूद्) —b) Ś1 D5 12 यज्ञो वै रघुनंदन —For 4c–5b Ñ2 V B D1–3 7 9–11 13 M4 subst

तस्याश्वचर्यां काकुत्स्थ दृढधन्वा महारथः ।
अंशुमानकरोत्तात सगरस्य मते स्थितः ॥ ६
तस्य पर्वणि तं यज्ञं यजमानस्य वासवः ।
राक्षसीं तनुमास्थाय यज्ञियाश्वमपाहरत् ॥ ७
ह्रियमाणे तु काकुत्स्थ तस्मिन्नश्वे महात्मनः ।
उपाध्यायगणाः सर्वे यजमानमथाब्रुवन् ॥ ८
अयं पर्वणि वेगेन यज्ञियाश्वोऽपनीयते ।
हर्तारं जहि काकुत्स्थ हयश्चैवोपनीयताम् ॥ ९
यज्ञच्छिद्रं भवत्येतत्सर्वेषामशिवाय नः ।
तत्तथा क्रियतां राजन्यथाच्छिद्रः क्रतुर्भवेत् ॥ १०
उपाध्यायवचः श्रुत्वा तस्मिन्सदसि पार्थिवः ।
षष्टिं पुत्रसहस्राणि वाक्यमेतदुवाच ह ॥ ११

850* विन्ध्यश्च स्पर्धयान्योन्य यत्र देशे निरैक्षताम् ।
तस्मिन्देशे स यज्ञोऽभूत्सगरस्य महात्मन ।

[(l 1) V3 D1 विध्यम्य V2 यथा देश, V3 यस्य°, D1 3 7 9 M4 यस्मिन°, D2 यस्मिन्हेतौ (for यत्र देशे) V1 4 B1 2 °क्षन, B4 D10 °ह्यना, D1-3 7 9 11 व्यवर्धता (D1 9 °त), M4 निराक्षितौ (for निरैक्षताम्) —After l 1 D3 7 ins as a gloss for देशे हिमवद्विन्ध्ययोर्मध्य यत्प्राग्विनशनादपि । प्रत्यगेव प्रयागाच्च मध्यदेश प्रकीर्तित । (Manu II 21) —Ñ2 reads l 2 from शे in देशे in marg —(l 2) D2 तयोर्मध्ये, D3 7 य° (for तस्मिन्देशे) B1 *ज्ञो° D11 °वै (for यज्ञोऽभूत्)]

—c) M2 हृ, Cg as in text (for हि) D13 तेशो (sic) (for देशो) Ñ2 V B1-3 D10 13 M4 महापुण्य (V2 °यज्ञ, V4 also °ण्य), B4 रघुश्रेष्ठ (for नरव्याघ्र) —d) T3 प्रशस्यो, Cm g k t प्रशस्तो (as in text) Ñ2 V B D10 13 M4 ख्यात (B4 महा)पुण्यजना (M4 °ला)श्रित (V2 °श्रय, B3 °न्वित, M4 °वृत)

6 a) D1 -कार्यं (for -चर्यां) Ñ2 V B D2 3 7 9-11 13 तस्य चा(D2 3 7 9 11 अश्वस्या)नुच(D13 °नंत)रो राम(V2 वाक्य, D2 7 नाम, D3 *म) —b) V2 दृढं गत्वा, M2 °यत्वा (sic) (for दृढधन्वा) B1 D3 -रथ, D11 -बल (for -रथ) —c) Ñ2 V B D1-3 7 10 11 13 अभवद्वीर (B4 °र, D2 °च्छूर, D3 last two letters illeg) (for अकरोत्तात) —d) D3 *(illeg)ग-स्य (for सगरस्य) Cm g t मते (as in text) Ś1 D5 12 महात्मन, Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 तदाज्ञया (for मते स्थित)

7 b) Ś1 D1 5 12 राघव (for वासव) —d) D9 14 G1 3 M2.3 या(D14 *)ज्ञीय, Cm g k यज्ञीय, Ct यज्ञिय (as in text) D4 9 14 T2 3 G2 4 M1 उपा°, M3 अथा°, Cg as in text (for अपाहरत्) Ś1 D5 12 केनाप्यश्वस्त(D12 °*न)दा हृत

8 D9 G4 om (hapl) 8b-9c —b) Ś1 D5 12 काले, M3 यज्ञे (for अश्वे). —cd) D5 11 12 read sing for the plural

9 D9 G4 om 9abc (cf v l 8) —b) Ś1 D5 12 याज्ञिको (D12 °क), T3 G1 3 M2.3 (inf lin sec m, before corr as in text) याज्ञिय, G2 M1 Ct यज्ञियो (for यज्ञिय) —cd) Dt T3 हंतार, Cm t as in text (for हर्तारं) D1 G1 [ए]पोपनीयता Ś1 D5.12 हर्तारमस्य राजेंद्र जहि माश्व प्रणश्यतु —For 7-9 Ñ2 V B D1(7c-9)-3 10 11 13 M4 subst

851* यजतस्तस्य त यज्ञमुत्थाय धरणीतलात् ।
तमश्व यज्ञियं नागो जहारानन्तरूपवान् ।
हृतेऽश्वे यज्ञिये तस्मिन्सर्वे ते रघुनन्दन ।
याजका समुपागम्य यजमान तदाब्रुवन् ।
केनापि नागरूपेण हृतस्तेऽश्व स यज्ञिय । [5]
हत्वा तमश्वहर्तार तमेवाश्व त्वमानय ।

[D1 om l 1 —(l 1) V2 (with hiatus) तद्यथे, D11 °*म् (for त यज्ञम्) —(l 2) D13 °यो, M4 या° (for यज्ञिय) D7 भागो (for नागो) Ñ2 V4 B3 4 D10 11 °धृक्, V2 नतु°, V3 °क किल, B1 न तु° (for [अ]नन्तरूपवान्) —(l 3) D1 M4 या°, D3 illeg (for यज्ञिये) D11 तत्र (for तस्मिन्) D1-3 7 M4 repeat the post half of l 1 D11 नागेन धरणीतलात् (for the post half) —(l 4) D1 याज्ञिका (for याजका) V1 तथा, V3 D1-3 7 अथ (for तदा) For l 4 D11 reads the line of 8cd —After l 5 D3 7 read the line of 9ab as in G2 with v l योगेन for वेगेन in D7 —(l 5) V2 नगरूपेण D2 च, M4 तु (for स) D1 2 M4 याज्ञिय V2 हृतोश्व स च°, D3 7 हृतस्ते यज्ञियोश्वक, D11 हृतोश्वस्तव° (for the post half) —D10 om l 6-10b —(l 6) D11 13 हतार (for -हर्तारं). D1 हर्तारमस्य राजेंद्र (= 9c in Ś1) (in also) हन्यनामश्वहर्तारं, D3 7 त हत्वा (by transp) चाश्व° (for the prior half) D13 त्वम् (for तम्) D13 तम्, M4 इह (for त्वम्) V1 2 D3 7 त्व(V1 2 स)मानय, V3 नृपा° (for त्वमानय)]

10 D10 om 10ab (cf v l 9 [851*]) D5 9 12.14 T1 G1 3 4 om 10 Ś1 reads 10 in marg —a) D7 यज्ञच्छिद्रे (sic) Ñ2 V1 B3 D1 2.7 11 13 M4 महद्धि, V2.4 B2 4 महत्तु, B1 अभूद्धि, Cg k as in text (for भवति) V3 न यज्ञच्छिद्रं महद्भवतु ते (hypermetric) —b) V2 अशुभाय, D1-3 7 11 M4 अहिताय, Cg k as in text (for अशिवाय) —c) D13 तथा तत् (by transp) M2 तथैव, Ck as in text (for तत्तथा) —d) D11 चाप (for [अ]च्छिद्र) Ś1 Dt D6 8 T3 यथोच्छिद्र कृ(Dt त)तो भवेत्

11 a) Dt D5 9 G1 3 Ck t सोपाध्याय, Cg उपा° (as in text) —b) V3 देशे स (for सदसि) V4 सो

गतिं पुत्रा न पश्यामि रक्षसां पुरुषर्षभाः ।
मन्त्रपूतैर्महाभागैरास्थितो हि महाक्रतुः ॥ १२
तद्गच्छत विचिन्वध्वं पुत्रका भद्रमस्तु वः ।
समुद्रमालिनीं सर्वां पृथिवीमनुगच्छत ॥ १३
एकैकं योजनं पुत्रा विस्तारमभिगच्छत ॥ १४
यावत्तुरगसंदर्शस्तावत्खनत मेदिनीम् ।
तमेव हयहर्तारं मार्गमाणा ममाज्ञया ॥ १५
दीक्षितः पौत्रसहितः सोपाध्यायगणो ह्यहम् ।
इह स्थास्यामि भद्रं वो यावत्तुरगदर्शनम् ॥ १६

*(lacuna) प (for पार्थिव) —c) V3.4 D2.3.10 T2.3 G1.3.4 पष्टि (V3.4 D2.3 °ष्टि) (for षष्टिं) Ś1 -सहस्राणां —d) M1 एतम्; Ck as in text (for एतद्) Ñ2 V B D1-3.7.10.11.13 M4 समाहूयेदमब्रवीत्

12 a) Ś1 D2.3.5.7.12 न गतिर्दृश्यते तावद्, Cg k as in text (for a) —b) Ś1 D5.12 °स, Cm g k t as in text (for रक्षसां) D7.11 पुरुषर्षभ —c) Ś1 D1.5.11.12 त्रिभिर्द्विर्, Cg k t as in text (for पूतैर्) —d) Dt D4.6.8 [अ]पि, G3 (before corr as in text) [अ]हं, Cg k tp as in text (for हि) G3 महाक्रतुं Ś1 D1.5.11.12 अधि(D1 °नु) ष्ठितमिदं सद (D1 °दा) —For 12, Ñ2 V B D10.13 M4 subst while D1(ins l 2 after 12) 11 subst l 1 for 12ab and D2.3.7 l 2 only for 12cd

852* अनागतिं राक्षसानां पश्यामीह महाक्रतौ ।
नागानां चापि यज्ञोऽयं रक्ष्यते हि महर्षिभिः ।

[(l 1) D13 M4 न गतिं राक्षसानां हि (M4 तत्र पश्यामि) (for the prior half) M4 राक्षसानां (for पश्यामीह) V1 मम (for महा) —D11 om l 2 —(l 2) V2 [अ]पि (for [अ]यं) D13 चान्येषां (for यज्ञोऽयं) V3 निशामाधमपि य° (hypermetric) (for the prior half). Ñ2 B4 D10 रक्ष्यते, V1 D3 रक्षते (sic), D13 रक्षिते (for रक्ष्यते) D1.2 मह(D2 °*)र्षिणा (for महर्षिभि)]

—Thereafter all the above MSS (D11 ins after 12) cont (D7 l 1 only)

853* येनापि तु स देवेन हृतोऽश्वो नागरूपिणा ।
अमर्षतश्छिद्रमेतद्दृष्ट्वा दीक्षामुपागतम् ।
योऽसौ रसातलगतो यदि वान्तर्जले स्थितः ।

[D2 om from ऽश्वो up to ऽसौ in l 3 —(l 1) V1 दुष्°, V3 D1-3.7 च°, V4 स तुरंगं, D11 M4 स दि° (M4 तु [by transp]) (for तु स देवेन) —(l 2) D13 °तिना (for अमर्षता) D1.2 मतामर्षयता(D1 °षंय स)च्छिद्र M4 मामर्षयता छिद्रे (for the prior half) V2 दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा) V4 छिद्रम् (for दीक्षाम्) D3 उपागत —(l 3) D1.11 M4 योऽपि, D3 अपो (for योऽसौ) V4 स च तेन, D2 रसातले (for रसातल-) V4 B1 D10 च, M4 तु (for वा) V2 (with hiatus) यदि अन्तर्जले°, D1 °यान्तरज्जित- (sic) D11 यदि वो यमरक्षित (for the post half)]

13 a) Dt D4.6.8 T3 M2 (after corr sec m as in text) तद्गच्छथ; Ck °त (as in text) Ś1 D5.12 समुपुत्रा

D9 °न्वतु (for विचिन्वध्व) Ñ2 V B D1-3.7.10.11.13 M4 त(D10 ते) हत्वा न(D7 ममामर्ष)यताश्च मे —c) Ś1 D5.12 एना(D12 °ता), Ñ2 VB D10.13 M4 कृत्स्ना, D1-3.7.11 पृथ्वीं (for सर्वां) —d) Ś1 B3 (m also as in text) D5.12 °मार्गय(D5 °त, D12 °थ), V2 Dt D6.8 Ct °ध, V4 G1.3 अन्वगच्छथ (V4 G1 [before corr] °त), B1 D13 °त, M2 उप°, Cm g k as in text (for अनुगच्छत) D1-3.7.11 कृत्स्ना स(D3.7 ता)मुपगच्छथ(D11 °ति)

14 M2 om (hapl) 14 —a) V1.2 D3.5.7.11 M4 एकैको (V2 D11 °क) (for एकैकं) M4 योजनाद् Ñ2 V B D1-3.7.10 M4 भूमेर्(V4 °मौ), D11 G2 पुत्र, D13 भूमिं (for पुत्रा) —b) Ś1 Dt D6.8 G1.3 [अ]मि(Ś1 °नु)गच्छथ, D5.11.12 T3 [अ]नु(T3 °धि)गच्छत Ñ2 V1-3 B D10.13 निर्(B4 D10 वि)भिंद(Ñ2 B3 °भिन्न [sic])तोनु(V1.2 °दस्तु)गच्छत, M3 °राद्धिगच्छत, V4 निर्भिद्यत्वं तु गच्छतः D1-3.7 M4 भिंद(D1 भिद्य)मानोनुगच्छतु(D1 °त)

15 a) D6.9 सदर्शं (for संदर्शस्) —For 15ab, Ñ2 V B D1-3.7.10.11.13 M4 subst and read before 14

854* प्रोत्खनन्त प्रयत्नेन यावत्तुरगदर्शनम् ।

[V2 शाख्यो° (sic) B1 °नन्त, B3 °नत, D1-3.7 M4 खन(D1 °न्य)माना (for प्रोत्खनन्त) V2 सागर (for तुरग) M4 -दर्शनात् (for -दर्शनम्)]

—After 15ab, M3 (inf lin sec m) ins

855* नागलोकं समासाद्य विचिन्वध्वं विशेषतः ।
दिशागजानहीन्द्रं च वैनतेयं च मातुलम् ।
आमन्त्र्य सुरलोके वै विचिन्वध्वं विशेषतः ।
उदयाचलमारभ्य निवृत्यास्तमयं गिरिम् ।
निवृत्तध्वं समतुरगा आलोक्य ब्रह्मणो गृहम् । [5]

—D1.3.13 om 15cd. Ś1 reads 15cd in marg —c) D14 T1.2 G2.4 M1 तं चैव (for तमेव) Ñ2 V B D1-3.7.10.11.13 M4 अस्माक(V2 अश्वं तः D1.3.7 M4 युष्माक)मश्वहर्तारं. —d) V1.4 B1 D2.3.7 मार्गमाणो, D14 समानया

16 a) B3 दीक्षितं (sic), D3 अक्षित . Ñ2 V1-3 B1.3 (m also as in text) 4 D1-3.7.9-13 पुत्र (for पौत्र) D1.7 -रहित (for -सहित) Ck पौत्रस्य बालकस्य सम्पहितं एव स्थिहामि ॥ so also Ct (?) —b) D10.11 -नागाप (for -गणो) Ñ2 V2-4 B Dt D1.2.6.8.10.11.13 M4 ह्यहं V2 D3 महा, G1.3 [अ]स्म्यहं (for ह्यहम्) —D3 om from

इत्युक्ता हृष्टमनसो राजपुत्रा महाबलाः ।
जग्मुर्महीतलं राम पितुर्वचनयन्त्रिताः ॥ १७
योजनायामविस्तारमेकैको धरणीतलम् ।
बिभिदुः पुरुषव्याघ्र वज्रस्पर्शसमैर्भुजैः ॥ १८
शूलैरशनिकल्पैश्च हलैश्चापि सुदारुणैः ।
भिद्यमाना वसुमती ननाद रघुनन्दन ॥ १९
नागानां वध्यमानानामसुराणां च राघव ।
राक्षसानां च दुर्धर्षः सत्त्वानां निनदोऽभवत् ॥ २०
योजनानां सहस्राणि षष्टिं तु रघुनन्दन ।
बिभिदुर्धरणीं वीरा रसातलमनुत्तमम् ॥ २१

16^c up to the end of the Sarga —^c) G1 3 वत्स्यामि, M3 [आ]स्या° (for स्यास्यामि) D1 9 ते (for वो) —^d) M4 -दर्शनात् (for -दर्शनम्) —After 16 Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 ins

856* असमाप्तक्रतुस्तावद्भविष्यामीह पुत्रकाः ।
युष्माभिरावदृश्ये मे न प्रत्यादृियते पुनः ।

[(l 1) D1 3 7 M4 असमाप्त° B4 °ति, D1 3 7 M4 °ष्यति हि (D3 *) (for भविष्यामीह) —(l 2) V4 अस्माक (for युष्माभिर्) Ñ2 V2 B3 (m also as above) D10 °क्रियते, D11 °द्रिक्ते M4 प्रीत्या° (for प्रत्यादृियते) D1 M4 इत D3 7 तत (for पुन)]

17 D2 om 17 (cf v l 16) —^a) Ś1 Dt D4–6 8 9 12 T3 G1 3 ते सर्वे, V B1 3 4 M4 इ(V2 प्र)त्युक्त्वा(V4 °क्त्वा) (for इत्युक्ता) D3 हृष्ट (for हृष्ट) G4 -मनसा —^b) Ñ2 V B D1 7 10 11 13 M4 पित्राथ(V2 4 पुत्राश्च, M4 °तु) सगरेण ते(B1 वै, D1 च, D11 हि), D3 पित्रासयगणेरेण ते (sic) —After 17^ab, D4 M2 (D4 after 17) ins

857* गत्वा तु पृथिवीं सर्वामदृष्ट्वा च(D4 त) महाबला ।

On the other hand M3 ins

858* प्रणम्य शिरसा तस्मै कृत्वा चापि प्रदक्षिणम् ।

—^cd) D5 चखुदुर् (sic) D12 चक्रुर् (for जग्मुर्) D8 क्षितितल T3 पितृ (for पितुर्) Ś1 वचनमास्थिता Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 बिभिदुर्वसुधा and -कारिण, Cg k t as in text for the latter (for जग्मुर्महीतल and -यन्त्रिता respy)

18 D2 om 18 (cf v l 16) —^a) Ś1 D5 12 तेषा योजननिस्तीर्णम् —^b) V3 D4 T3 एकैक Ck t °को (as in text) V4 धरणीतले —^c) Ś1 V1 B1 2 D1 5 12 बिभेद (B1 °दु), Cr k t as in text (for बिभिदु) D13 पुरुषा (for पुरुष) Ñ2 V3 4 B1 4 Dt D6 8 9 13 M4 -व्याघ्रा, V1 D12 -व्याघ्रो (for -व्याघ्र) D3 7 11 M4 तेषां बिभेद तरसा —^d) D8 धारायुध (for वज्रस्पर्श) D4 -नखैर् (for -समैर्) Ñ2 V B D1 3 7 10 13 M4 वज्र(V2 चक्र)मारभुजैर्(Ñ2 B3 D10 13 °जै ; V1–3 D1 3 7 M4 °जो)बलात्(Ñ2 B3 D10 13 क्रमात्, V3 भवन्, D1 3 7 M4 वली), D11 तद्राम सुभुजो वली

19 D2 om 19 (cf v l 16) ☞ Dt om from 19 up to I 39. 6 —^a) D5 शूरैर् (sic) (for शूलैर्) —^b) D9 महेश्र, G4 वज्रैश्र (for हलैश्र) D9 च (for सु) —For 19^ab Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 subst

859* कुद्दालै परिघै शूलैर्मुसलै शक्तिभिस्तथा ।

[D13 उद्दाले V1 शक्तिभिर्मुसलैस् (by transp) D3 तदा M4 मुनै (for तथा) D1 3 7 11 शक्तिभिश्च यथा(D1 तथा D11 महा)वनै (D1 मुनै) (for the post half)]
—After 19^ab, M3 ins

860* मुष्टिभिश्चरणैर्दन्तैर्दंभोलिसदृशोननैः ।

—^c) D13 विद्य°, G2 भज्य° (sic) (for भिद्यमाना) —^d) Ś1 (after corr as in text)D5 12 विदद्रे(Ś1 °ध्ने) (for ननाद) Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 तैरार्ते(B4 °वार्ते[sic])व ननाद सा(D1 3 7 ह, M4 च)

20 D2 om 20 (cf v l 16) —^a) Ś1 D5 12 हन्य°, V1 व्यथ°, M4 चापि सत्त्वानाम् (for वध्यमानानाम्) —^b) Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 सर्पाणा(V2 त्रपि[पी]णा, D1 3 7 11 सत्त्वाना M4 अन्येषा)च महौ(B1 चामिनो)जसा —^c) Cm g दुर्धर्ष (as in text) Ś1 D5 12 °घोराणा D1 8 13 T2 G2 4 M1 °दुर्धर्ष(G4 °षा) D8 दुराधर्ष (for च दुर्धर्ष) —^d) G4 भवेत् (for ऽभवत्) Ś1 D5 12 ना(D12 र्अ)त समुपलभ्यते

21 D2 om 21 (cf v l 16) —^b) G1 3 षष्टिस्, Ck as in text (for षष्टिं) M4 ते (for तु) D5.12 (with hiatus) महीनि रघुनन्दन —^c) D6 8 राम, D9 धीरा, G1 3 वीर (for वीरा) —^d) Ś1 D5 12 सर्वे यावद्रसातल ॐ Cv धरणीमित्यादि । रसातल पाताल यथा भवति तथा धरणीं बिभिदु । so also Cr m g ॐ —For 20^c–21 Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 (l 1 and 3 only for 20^cd and 21^cd respy) subst

861* रक्षसामसुराणा च बभूवार्तस्वनो महान् ।
षष्टिं हि योजनाना ते सहस्राणि महीतलम् ।
धरण्या बिभिदु क्रुद्धा सर्वे यावद्रसातलम् ।

[(l 1) V4 उरगाणां B4 °णा (for असुराणां) V2 राक्षसानां सुराणा च (for the prior half) V2–4 D1 13 M4 °स्वरो, D12 °स्वेयरो (sic) (for [आ]र्तस्वनो) —(l 2) B1 च (for हि) V1 योजन ते हि V4 °* ते B4 °* नां ते (for योजनानां ते) D3 7 transp हि and ते D3 7 सहस्राणां —(l 3) V4 धरणीं, D3 धरित्रा (sic) (for धरण्या) The post half = 21^d in Ś1 etc. D3 7 10 11 M4 रसातलतरं गि (D11 °ग्निरा) (for the post half)]

एवं पर्वतसंबाधं जम्बूद्वीपं नृपात्मजाः ।
खनन्तो नृपशार्दूल सर्वतः परिचक्रमुः ॥ २२
ततो देवाः सगन्धर्वाः सासुराः सहपन्नगाः ।
संभ्रान्तमनसः सर्वे पितामहमुपागमन् ॥ २३
ते प्रसाद्य महात्मानं विषण्णवदनास्तदा ।
ऊचुः परमसंत्रस्ताः पितामहमिदं वचः ॥ २४
भगवन्पृथिवी सर्वा खन्यते सगरात्मजैः ।
बहवश्च महात्मानो वध्यन्ते जलचारिणः ॥ २५
अयं यज्ञहनोऽस्माकमनेनाश्वोऽपनीयते ।
इति ते सर्वभूतानि निघ्नन्ति सगरात्मजाः ॥ २६

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे अष्टात्रिंशः सर्गः ॥ ३८ ॥

---

22 D2 om 22 (cf v l 16) —^{a}) D1 M4 नाना, D3 7 तत (for एव) B4 T3 सर्वत्र (for पर्वत) V4 -सबद्ध, D1 3 7 M4 निष्टब्ध (D3 °द्ध [sic]) D9 -सबध, Cg t as in text (for सबाधं) V1 एव पूर्वमसबाध ❀ Ck सभेद नैविड्य यस्य तत् तथा। ❀ —^{b}) Ś1 Ñ2 V B1 3 D1 3 7 10 13 नृपात्मज (V3 4 °त्मज D1 3 7 °ज्ञया), G1 3 M2 महाबला (for नृपात्मजा) —^{cd}) T1 2 G M1 नर° (for नृपशार्दूल) Ś1 Ñ2 V B2–4 D5 10 12 13 खनतस्ते नृपसुता B1 °स्ते सुता सर्वे, M4 खनमाना नृपसुता (for ^{c}) N2 V B D10 13 °बभ्रमु D9 °तु (for परिचक्रमु) D1 3 7 11 खनमाना अनिर्विण्णा (D11 प्रयत्नेन) पर्यक्रामन्नमपिता

23 D2 om 23 (cf v l 16) —^{a}) Ś1 D5 12 तदा (for ततो) D1 3 7 11 देवर्षिगंधर्वा (for देवा सगन्धर्वा) —^{b}) D4 ससुरासुर, D5 9 ससुरा° (for सासुरा सह) Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 म(B2 स)होरगगणास्तथा (D3 7 °दा) —^{c}) T3 lacuna for स in मनस B1 om सव —Ś1 reads 23^{d}–24^{c} in marg —^{d}) Ś1 Ñ2 V B D5 10–12 °द्रवन् (D12 °यान् [sic]) D1 3 7 अथागमन् (D1 °भुवन्) D9 पुरो° (for उपागमन्)

24 D2 om 24 (cf v l 16) Ś1 reads 24^{abc} in marg (cf v l 23) —^{ab}) Cg प्रमाद्य (as in text) G2 सदा (for तदा) Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 तेभिगम्य (D1 3 7 M4 °गम्य D11 तं च प्रय [sic] D13 °घ्य) महात्मानं सभ्रातमनस सुरा —^{c}) Ś1 D5 12 सभ्राता D4 -सतप्ता (for -सत्रस्ता) Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 अब्रुवन्परमत्रस्ता —^{d}) Ś1 D5 12 सर्वंभ्रमम् (for पितामहम्) —After 24 Ś1 B2–4 D5 11 12 ins while D8 ins before I 39 1

862* सपर्वतवना देव समस्तद्वीपसंकुला ।

25 D2 om 25 (cf v l 16) —^{a}) M4 भगवन्पृथ्वी कृत्स्ना (sic) —^{b}) V2.4 सागरा°; D12 हि नृपा°, M4 सग°* (for सगरात्मजै) —^{c}) Ś1 D5 11 12 महांतरा (for बहवश्च) D4 (m.) सु (for च) —^{d}) D6 14 बध्यंते, M3 हन्यंत (for वध्यन्ते) D14 T1 2 M3 Cg ज(M3 Cg त)लवासिन —For 25^{cd} Ñ2 V B D1 3 7 10 13 M4 subst

863* खनद्भिश्च तैर्ब्रह्म महासत्त्ववध कृत ।

[D1 3 7 M4 खनमानैश्च तै सर्वै (M4 ब्रह्मन्) (for the prior half) V2 3 D1 3 7 महान् (for महा) D13 हन्यते मुनयस्तथा (for the post half)]

26 D2 5 12 om 26 D13 om 26^{ab} (for D2 cf v l 16) Ś1 reads 26 in marg —^{a}) G2 अहं (sic) (for अय) Ñ2 V3 B D3 7 10 स(D3 7 च) यज्ञहा, V1 2 स यज्ञ(V1 तुर)गो, V4 यज्ञापहा, Dt D8 11 M4 °हरो, Cm gp tp as in text (for यज्ञहनो) Ñ° V B2 4 D10 महान् (for ऽस्माकम्) D1 अव(वो)चन्यज्ञहास्माकम् —^{b}) V1 2 नागेन B4 इंद्रेण (for अनेन) Ñ2 V1 2 B D1 3 7 10 M4 -वाहित V3 4 D11 हारित (V4 राहित [metathesis]) Ck t as in text (for नीयते) —G1 om 26^{cd} —^{c}) V2 स्म M2 तै (for ते) —^{d}) Ś1 D4 6 8 9 T3 G2 3 M1 3 हिंसन्ति D3 चि° (for निघ्नन्ति) M2 हिंस्यंते सगरात्मजै —After 26 B3 4 ins

864* एतच्छ्रुत्वा महावीर्यं समाधिं कर्तुमर्हसि ।
यावत्प्राणिन सर्वांश्च हिमन्त्यश्वसारिण ।

[(l 1) B4 महावीर्य B4 हतुम् (for कर्तुम्) —(l 2) B4 -माधिन (sic) (for -सारिण)]

Colophon D2 8 11 12 om Ś1 reads colophon in marg —*Kānda name* Ś1 D4 6 om Ñ2 V B D10 आदि°, D1 3 अयोध्या° —*Sarga name* Ñ2 V1 3 B3 4 D10 पृथिवीदारणं V2.4 B1 3 पृथिवीविदारणं; D1 3 7 9 अश्वानुस(D1 °ह)रणो —*Sarga no* (figures words or both) V2 4 B1 4 D8 om Ś1 D4 6 8 14 S 39 Ñ2 B2 3 D10 41 V2 43 V3 40 D1 3 32 D9 42 D13 —कांड—दारण सर्ग 41 —After colophon T3 G1 3 4 conclude with श्रीरामाय नम; G3 श्रीमते रामानुजाय नम। M3 श्री —अ·

३९

देवतानां वचः श्रुत्वा भगवान्वै पितामहः ।
प्रत्युवाच सुसंत्रस्तान्कृतान्तबलमोहितान् ॥ १
यस्येयं वसुधा कृत्स्ना वासुदेवस्य धीमतः ।
कापिलं रूपमास्थाय धारयत्यनिशं धराम् ॥ २
पृथिव्याश्चापि निर्भेदो दृष्ट एव सनातनः ।
सगरस्य च पुत्राणां विनाशोऽदीर्घजीविनाम् ॥ ३

पितामहवचः श्रुत्वा त्रयस्त्रिंशदरिंदमाः ।
देवाः परमसंहृष्टाः पुनर्जग्मुर्यथागतम् ॥ ४
सगरस्य च पुत्राणां प्रादुरासीन्महात्मनाम् ।
पृथिव्यां भिद्यमानायां निर्घातसमनिःस्वनः ॥ ५
ततो भित्त्वा महीं सर्वां कृत्वा चापि प्रदक्षिणम् ।
सहिताः सागराः सर्वे पितरं वाक्यमब्रुवन् ॥ ६

39

☞ Ñ1 missing Sarga 39 (cf v l 1 33 8) D5 11 12 continue the previous Sarga

1 Before 1, D8 ins 862* Dt om 1–6 (cf v l 1 38 19) —T1 damaged from वतानां in 1^a up to स्य in 2^b —^{a}) Ś1 D5 8 12 देवाना वचनं, Ñ2 V B D1–3 7 9 10 13 M4 इति तेषां°, D11 देवाना च°, G1 °वच (sic) (for देवताना वच) ❀ Ck देवानामित्यादि। ❀ —^{b}) Ñ2 V B D1 3 7 10 13 M4 देवाना (for भगवान्) Ś1 Ñ2 V1–3 B D1–3 5 7 8 10–13 M4 प्र, V4 च (for वै) D9 सर्वलोकपितामह —^{c}) Ś1 D5 8 12 तान्प्रत्युवाच सत्रस्तान्, Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 प्रत्युवाच भयो(V2 तदो)द्विग्नान् —^{d}) T3 Cr चोदितान् (for -मोहितान्) Ś1 Ñ2 V1 2 4 B D5 8 10 12 13 सर्वान्(Ś1 Ñ2 B3 4 D10 1st सर्वे, D5 सर्वि)देवानिदं वच, V3 देवान्सर्वानिदं वच, D1–3 7 11 देवान्देवपितामह, M4 देवांल्लोकमहेश्वर, Cv m k t as in text (for ^{d}) ❀ Cg कृत अन्तो जननाशो यैस्ते कृतान्ता सगरपुत्रा । ❀

2 T1 damaged up to स्य in ^{b} (cf v l 1) —^{a}) D8 12 [इ]द, G2 [इ]व (sic), Cm k as in text Ct [ए]षा (for [इ]य) D5 8 12 वसा, Ck as in text (for कृत्स्ना) —^{b}) Ś1 (after corr as in text) धीमते, D5 8 दीयते, D12 नीयते (for धीमत) —After 2^{ab}, Ś1 (marg) D8 ins

865* महिषी माधवस्यैषा स एव(D8 °व) भगवान्प्रभु ।

—^{d}) Ś1 D5 12 हयस्तेनाय(D5 12 °पि)वाहित, D8 हयो येनापवाहित, D9 धारयन्दिशमुत्तरा —For 2 Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 subst

866* बिभर्ति यो जग कृत्स्नं यस्योत्पत्ति न विद्महे ।
तेनाश्वो वासुदेवेन कपिलेनापवाहित ।

[(l 1) D13 सर्व (for कृत्स्न) V2 B1 3(before corr as above) 4 D1–3 7 11 M4 [उ]त्पत्तिर् (for [उ]त्पत्ति) V2 B1 4 D1 3 7 11 विघ्ने, D2 दृश्यते (for विद्महे) —(l 2) V4 [ए]व (for [अ]श्वो) Ñ2 D2 [अ]पि पा°, V2–4 B4 D11 [अ]पहारि(V4 B4 °हारि [metathesis])त° (for [अ]पवाहित°)]

—After 2 D4 6 9 14 S (except M4) ins

867* तस्य कोपाग्निनिर्दग्धा भविष्यन्ति नृपात्मजा ।
[D4 6 9 T3 M3 कोपाग्निना दग्धा]

3 ^{a}) M3 पृथिव्या, Cm g k °व्याश्च (as in text) Ñ2 V1 3 4 B D1–3 7 9–11 13 [ए]व (for [अ]पि) Ñ2 V B D1–3 7 10 13 M4 भेदोय, D4 निर्ह्रादो, D11 भेदोपि, Ck as in text (for निर्भेदो) ❀ Ct पृथिव्या विभेदश्च सनातन । ❀ —T1 damaged from एव in 3^b up to र्ज in 4^d —^{b}) Ś1 सृष्ट, G2 सृष्ट (sic) (for दृष्ट) Ś1 D5 8 12 पुरातन, Cm g k as in text (for सनातन) Ñ2 V B D1 10 11 13 M4 दृ(V2 दि)ष्टस्तेनेति मे मति, D2 3 7 दृश्यते चे(D2 ने)ति मे मति —V2 om (hapl) 3^c–4 —^{c}) Ś1 D5 8 11 तु, D7 om (submetric) M3 [अ]पि (for च) M4 पु(सु)पुत्राणा (for च पुत्राणा) —^{d}) Ñ2 V1 3 B D1–3 7 10 13 M4 [अ]मिततेजसा, V4 [अ]पि भविष्यति, D6 14 Ct दीर्घदर्शिना (for ऽदीर्घजीविनाम्) D11 प्रादुरासीन्महौजसा ❀ Cv m g अदीर्घजीविनामिति छेद ।, Ct यद्वा अदीर्घदर्शिनामिति छेद । ❀

4 V2 om 4 (cf v l 3) T1 damaged up to र्ज in ^{d} (cf v l 3) —^{a}) Cm g t त्रयस्त्रिंशद्(as in text) D5 8 12 14 T2 3 G2 4 M1–3 अरिंदम(D12 °म) Ñ2 V1 3 4 B1 3 4 D1 3 7 10 13 M4 ततस्ते त्रिदशा(V1 B1 D1 3 7 13 °दिवा)लया, B2 D11 सर्वे ते त्रिदिवालया —^{c}) Ñ2 V1 3 4 B D1–3 7 10 11 13 M4 देवर्षिपितृगंधर्वा —^{d}) Ś1 D5 8 12 सर्वे, Ñ2 V1 3 4 B D1–3 7 10 13 M4 प्रति, D11 हृष्टा (for पुनर्)

5 ^{a}) Ś1 D5 8 1st तु, D1–3 7 11 [अ]पि (for च) —^{b}) V4 दुर्धर्षाणा (for प्रादुरासीन्) Ś1 D8 8 14 T G4 M2 महास्वन, Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 महौजसा, D5 12 M1 महात्मन (for महात्मनाम्) —^{d}) Ś1 D5 8 12 निर्घातस्वन वत्तदा, Cm t as in text (for ^{d}) ❀ Cg निघात उत्पात विशेष । ❀ —For 5^{cd} Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 subst

868* खनता पृथिवीं शब्दो वज्राशनिसमस्वन ।

[V1 खनत (sic) (for खनता) V1 4 B3 4 D1 3 10 पृथिवी (for पृथिवीं) V1 वज्रा** (for वज्राशनि) D1 -समनिष्ठा, D10 -सम स्वन (sic) D11 -समस्वने (sic) (for -समस्वन)]

6 T1 damaged from वो in ^{a} up to ष्ट in 7^c —^{a}) D8 छित्वा, D14 T G1 3 M2 Cv g गत्वा, Ctp as in text (for

परिक्रान्ता मही सर्वा सत्त्ववन्तश्च सूदिताः ।
देवदानवरक्षांसि पिशाचोरगकिंनराः ॥ ७
न च पश्यामहेऽश्वं तमश्वहर्तारमेव च ।
किं करिष्याम भद्रं ते बुद्धिरत्र विचार्यताम् ॥ ८
तेषां तद्वचनं श्रुत्वा पुत्राणां राजसत्तमः ।
समन्युरब्रवीद्वाक्यं सगरो रघुनन्दन ॥ ९
भूयः खनत भद्रं वो निर्भिद्य वसुधातलम् ।
अश्वहर्तारमासाद्य कृतार्थाश्च निवर्तथ ॥ १०
पितुर्वचनमास्थाय सगरस्य महात्मनः ।
षष्टिः पुत्रसहस्राणि रसातलमभिद्रवन् ॥ ११
खन्यमाने ततस्तस्मिन्ददृशुः पर्वतोपमम् ।
दिशागजं विरूपाक्षं धारयन्तं महीतलम् ॥ १२

भित्त्वा) G4 damaged for ततो भित्त्वा Ś1 D5 8 12 G1 3 कृत्स्ना, D9 M3 Cg सर्वे (for सर्वां) Ñ2 V B D2 3 7 10 11 13 M4 ते भित्त्वा पृथिवीं सर्वां(V1 B4 D2 11 कृत्स्ना), D1 ते जित्वा पृथिवीं कृत्स्ना —b) Ś1 V1 B3 4 D4 5 8–10 12 14 T3 M1 2 Cm [अ]भि , V2 [अ]ति (for [अ]पि) B1 D1–3 6 7 9 प्रदक्षिणा —c) Ś1 D5 8 11 12 पार्थिव, Ñ2 V B2–4 D1–3 7 10 13 M4 उपेत्य, B1 उत्पत्य, D4 सहिता (sic) Ck as in text (for सहिता) Ś1 D5 8 11 12 सगर (for सागरा) —d) M4 सगर (for पितर) Ś1 अब्रवीत् (sic)

7 Dt resumes (cf v l 1) T1 damaged up to क्षा in c (cf v l 6) —a) B1 परिभ्राता, M3 (after corr as in text) परिश्राता. B2 reads मही सर्वा in marg —b) M2 बलवतश्, Cg t as in text (for सत्त्ववन्तश्) Ś1 D1 5 8 12 महान्सत्त्ववध कृत , Ñ2 V B D2 3 7 10 11 13 M4 म(D11 स म [hypermetric])हद्धिशसन(V2 B4 °नशन) कृत —cd) T3 -यक्षाश्च (for -रक्षासि) Ś1 D5 8 12 गधर्व (D12 °र्धस्य [hypermetric])यक्षवृक्षा(D8 °सर्पा)णा (for c) Ś1 D5 8 -रक्षसा, Dt D6 T3 पन्नगा , D12 -राक्षसा (for किंनरा) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 यादोगणमहा (M4 °महाग्रह)ग्राहदैत्यदानवरक्षसा

8 a) G1 3 हि (for च) Dt D4 6 T3 M2 ते (with hiatus) (for तम्) Ś1 D5 8 12 पश्यामो न च त राजन् , Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 न च(V1 2 B3 D10 चा) पश्याम(B3 °मि) त(D1–3 7 11 M4 हे, D13 ते) राजन् —b) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 8 10–13 M4 यज्ञविघ्नकर तव —c) D9 करिष्यसि, Cm g k t as in text (for करिष्याम) Ś1 D5 8 11 12 य(Ś1 D5 त)त्करिष्यामहे भूयस् , Ñ2 V B D1–3 7 10 13 M4 किं कुर्महे पुनस्तात(V3 °वद्) —D1 reads 8d–9 in marg —d) Ś1 D5 8 11 12 तद्(D5 त्वं) बुद्ध्या साधु चिंत्यता, Ñ2 V B D1–3 7 10 13 M4 विनिश्चित्य प्रशाधि न

9 D1 reads 9 in marg (cf v l 8) —a) Ś1 D5 8 12 पुत्राणा वचनं, Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 तेषामे तद्वच (for तेषा तद्वचनं) —T1 damaged from 9b up to कृ in 10d —b) D1–3 7 11 सगरो (for पुत्राणा) Ñ2 V B D10 13 M4 सगरस्तदा(V3 °था), G3 राजसमत (for राजसत्तम) Ś1 D5 8 12 तेषा तु रघुनंदन(D5 °न) —c) D11 चैव (for वाक्य) Ñ2 B3 D10 13 निश्चित्योवाच तान्सर्वान् , V B1 2 4 D1–3 7 M4 नि(V1 निनि [hypermetric])श्चित्योवाच सर्वा(V4 M4 पुत्रा)स्तान् —d) Ś1 D5 8 12 सगर पुरुषर्षभ , Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 पुन पुत्रानि(D2 पुनरि, M4 सर्वानि)द् वच

10 T1 damaged up to कृ in d (cf v l 9) —a) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 M4 भूयो मृगयताश्च त(B4 मे, D2 11 तु), D13 भूयो मृगयताश्वार्थं —b) D11 निर्गिद्य (for निर्भिद्य) Ñ2 V B D1–3 7 9 10 13 M4 त्रिभिद्येद(V1 B2 4 D10 विभेद्येद, V2 त्रिभिंदतो; V3 त्रिभिद्यैव, V4 त्रिभिद्येत, B1 त्रिभेद्येत, B3 त्रिभिद्य त, D9 निर्भिद्यत, M4 त्रिनिर्भिद्य) रसातल —cd) V1 आहत्य (for आसाद्य) Ñ2 V4 B3 4 D10 13 सन्यवर्तत, V1 3 B1 2 M4 सनिवर्तत, D4 T3 M2 3(after corr sec m as in text)च निवर्तत (for च निवर्तथ) ❀ Cm g k निवर्तथ निवर्तध्वम् ।, Ct निवर्तत निवर्तध्वमित्यर्थे आर्षमेतत् । ❀ Ś1 D1–3 5 7–9 11 12 कृतार्था सनिवर्तध्व गृहीत्वाश्वापहारिण(Ś1 D5 8 12 °वाहक) —After 10 B3 ins

869* केन मे नीयते चाश्व पुनरेव हि यज्ञत ।

11 a) Ś1 D5 12 14 आज्ञाय, Dt D6 8 आसाद्य, D4 आदाय, T2 सस्थाय (for आस्थाय) Ñ2 V B D1–3 7 9–11 13 M4 पितु(D13 पुन)रेतद्वच श्रुत्वा —b) D8 (after corr as in text) 10 सागरस्य Ñ2 V B D10 13 [आ]त्म(V3 [अं]ग, B4 [आ]त्मज[hypermetric])सभवा , D1–3 7 9 11 M4 [आ]त्मजास्तत (for महात्मन) —c) Ñ2 B3 D2 3 7 9 10 13 सागरा (D2 3 7 9 तदा ते) षष्टिसाहस्रा, V1 3 B1 2 4 D11 M4 सर्वत षष्टि(D11 षथि[sic])साहस्रा(B4 °स्र), V2 4 D1 सर्वे(D1 ते तु) षष्टि° —d) Ś1 D5 8 12 अथाद्रवन् , Ñ2 V B D1–3 7 9–11 M4 उपाद्रवन् , T3 अभिंदयन् , Cg अभिद्रवन् (as in text) D13 पितामहमुपागमन्

12 T1 damaged from स्त in 12a up to था in 13c —a) Cm g t खन्यमाने (as in text) Ck खान्यमाने Ś1 D5 8 12 तदा, M2 तले (for ततस्) Ñ2 V B D10 13 पुन खनंतस्ते तत्र, D1–3 7 9 11 M4 खनमानास्तु(D3 °सु [sic])ते तत्र(D11 तस्मिन् , M4 सर्वे) —b) V3 B3 सर्व°, D9 °त्तम (for पर्वतोपमम्) —c) Ś1 D5 8 11–13 आशा°, Ñ2 V1–3 B4 दिशा°, B1–3 D3 7 9 दिशो°, Cg k as in text (for दिशागज) ❀ Ct दिशा इत्यानन्तम् । ❀ —d) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 8 10 13 महीमिमा(Ñ2 V B D13 इमां महीं [by transp]) M4 वसुधरा (for महीतलम्) D9 पद्मयां धारयत महीं

सपर्वतवनां कृत्स्नां पृथिवीं रघुनन्दन ।
शिरसा धारयामास विरूपाक्षो महागजः ॥ १३
यदा पर्वणि काकुत्स्थ विश्रमार्थं महागजः ।
खेदाच्चालयते शीर्षं भूमिकम्पस्तदा भवेत् ॥ १४
तं ते प्रदक्षिणं कृत्वा दिशापालं महागजम् ।
मानयन्तो हि ते राम जग्मुर्भित्त्वा रसातलम् ॥ १५

ततः पूर्वां दिशं भित्त्वा दक्षिणां बिभिदुः पुनः ।
दक्षिणस्यामपि दिशि ददृशुस्ते महागजम् ॥ १६
महापद्मं महात्मानं सुमहापर्वतोपमम् ।
शिरसा धारयन्तं ते विस्मयं जग्मुरुत्तमम् ॥ १७
ततः प्रदक्षिणं कृत्वा सगरस्य महात्मनः ।
षष्टिः पुत्रसहस्राणि पश्चिमां बिभिदुर्दिशम् ॥ १८

---

13 T1 damaged up to या in ᶜ (cf v l 12) —ᵇ) Ś1 D5 12 स नरोत्तम, D8 स गजोत्तम (for रघुनन्दन) —For 13ᵃᵇ, D2 subst l 1-2 of 870* —ᶜ) Ś1 D2 5 8 12 सदा बिभर्ति काकुत्स्थ (D2 शिरसा) Dt D6 G1 3 M2 3 transp शिरसा and धारयामास —Ś1 om (hapl) 13ᵈ-14ᵃ —For 13 D11 subst l 1 of 870*

14 Ś1 om 14ᵃ (cf v l 13) —ᵇ) Ś1 D5 8 11 विश्रामार्थं, Cg as in text (for विश्र°) Ś1 D5 8 11 12 स वारण, G1 °बल (for महागज) —ᶜᵈ) G1 तथा (for तदा) —T1 damaged from भवेत् up to क्षि in 16ᵇ D6 *वेत्, D14 T2 3 [अ]भवत् (for भवेत्) Ś1 D5 8 11 12 ईषच्चालयते स्कन्धं कंपते मेदिनी तदा —For 13-14 Ñ2 V B D1 3 7 9 10 13 M4 subst D2 subst l 1-2 for 13ᵃᵇ and l 3-4 for 14, D11 subst l 1 only for 13

870* शिरसा नरशार्दूल सशैलवनकाननाम् ।
नानाजनपदाकीर्णां नानापत्तनशोभिताम् ।
यदा च पर्वणि गज खेदाच्चालयते शिर ।
सपर्वतवना राम तदेयं चलति क्षमा ।

[V4 reads nom sing for all accu sing in l 1 and 2 —(l 1) D1 3 7 9-11 रघुशार्दूल —D3 7 om l 2 —(l 3) D1 2 M4 स यदा (for यदा च) V2 [अ]सौ गजवर (for पर्वणि गज) D3 7 9 स वै यत्र राम (D3 7 पणि [sic]) गज (for the prior half) D7 चा*यते (for चालयते) B2 transp गज and शिर —(l 4) Ñ2 reads वना राम in marg D9 [प]व (for [इ]य) V1 चलिता° V4 D1 3 7 9 M4 चलते मही (for चलति क्षमा)]

15 T1 damaged (cf v l 14) —ᵃ) Ś1 B4 D2 5 8 12 13 ते त (by transp), D9 तत्ते (for त ते) D2 3 7 8 11 प्रदक्षिणीकृत्य (D2 8 °त्वा), D9 प्रदक्षिणा कृत्वा —ᵇ) Ś1 D1-3 5 7-9 11 12 दिक्पालं कुञ्जरोत्त(D3 7 9 °प)म, Ñ2 V B D10 13 M4 दिशो(Ñ2 V4 B4 M4 °शा, V2 3 D10 °शा)गजमरिंदम(D10 M4 °मा) —D2 om Ś1 reads in marg 15ᶜ 16 —ᶜ) Cg k t मानयत Ct हि (as in text) Ñ2 V B D10 11 13 M4 मन्यमाना (V2 °न, V4 °ना [both sic]) दिशा(D13 °श, M4 °शा) पालं, D1 3 7 9 मन्यमाना दिशो(D1 °शा, D9 °शा)रक्षं, D5 खनमाना दिश रक्षन्, D8 खन्यमाना दिशो रक्ष, D12 मन्यमाना दिशा रक्षा —Ñ2 V B1 3 4 D10 13 M4 om 15ᵈ-16ᵃ —ᵈ) D3 G4 भित्वा, D9 तीर्त्वा, G2 हित्वा (for भित्त्वा) M3 भित्वा जग्मु (by transp) B2 D1 3 5 7-9 11 12 G3 वसुधरा (for रसातलम्)

16 T1 damaged up to क्षि in ᵇ (cf v l 14) D2 om, Ś1 reads in marg 16 whereas Ñ2 V B1 3 4 D10 13 M4 om 16ᵃ (cf v l 15) G1 om (hapl) 16 17 —ᵃ) M3 पुन, Cg तत (as in text) D3 7 पूर्वं (for पूर्वां) D5 दिशा Dt D6 हित्वा, G3 गत्वा, Cg as in text (for भित्त्वा) —ᵇ) D10 13 बिभिदुर्दक्षिणा (by transp) Ñ2 V B D10 13 M4 दिश (for पुन) —After 16ᵇ M4 ins

871* रसातलादिति मही खनमाना महाबला ।

—ᶜ) B4 °पि च, D12 °पिम (metathesis) G4 °मपि (for दक्षिणस्यामपि) Ñ2 V1 3 4 B D1 3 5 7 8 10 12 13 पुनर्, D11 तथा, G2 *inf lin* (for दिशि) —ᵈ) Ñ2 V B D1 3 5 7 8 10-13 गजोत्तम (for महागजम्)

17 G1 om 17 (cf v l 16) —ᵃ) D1 °नाग (for महात्मान) V4 महात्मान महापद्म (by transp) —ᵇ) Ś1 B2 तिष्ठत, D9 G3 M3 Cg सुमहत् (for सुमहा) Ñ2 V B1 3 4 D1 3 5 7 8 10-13 तिष्ठत मदरोपम(D12 °त्तम), M4 मेरुमदरवर्चस —V1 damaged from 17ᶜ up to the prior half of 872* T1 damaged from रय in 17ᶜ up to या in 19ᵃ —ᶜ) Ś1 Dt D1 3 5-9 (D9 before corr हि) 11 12 G4 शा (for ते) Ñ2 V2 4 B2-4 D10 13 त च दृष्ट्वा महाकाया B1 त दृष्ट्वा तु महामान, M4 त दृष्ट्वा च महारूप —ᵈ) Ñ2 V2-4 B D10 13 M4 परम ययु (for जग्मुरुत्तमम्) Ś1 D1 3 5 7 8 11 12 ते दृष्ट्वा विस्मय गता (D11 ययु)

18 T1 damaged (cf v l 17) —ᵃ) Dt D6 8 ते त, M2 त ते Cg as in text (for तत) —For 18ᵃᵇ, Ñ2 V B D1 3 7 10 13 M4 subst

872* कृत्वा तमपि नागेन्द्रं प्रदक्षिणमरिंदम ।

[V1 damaged for the prior half (cf v l 17) D7 तद् (for तम्) B2 D1 3 7 M4 अरिंदमा]

—ᶜ) D5 9 षष्टि Ñ2 V B D1-3 7 10 13 M4 स(D2 सा)गर(Ñ2 °*)स्यात्मजा(D2 °*) राम —ᵈ) D5 दक्षिण (for पश्चिमा) D9 M4 बिभिदु पश्चिमा (by transp)

पश्चिमायामपि दिशि महान्तमचलोपमम् ।
दिशागजं सौमनसं ददृशुस्ते महाबलाः ॥ १९
तं ते प्रदक्षिणं कृत्वा पृष्ट्वा चापि निरामयम् ।
खनन्तः समुपक्रान्ता दिशं सोमवतीं तदा ॥ २०
उत्तरस्यां रघुश्रेष्ठ ददृशुर्हिमपाण्डुरम् ।
भद्रं भद्रेण वपुषा धारयन्तं महीमिमाम् ॥ २१

समालभ्य ततः सर्वे कृत्वा चैनं प्रदक्षिणम् ।
षष्टिः पुत्रसहस्राणि बिभिदुर्वसुधातलम् ॥ २२
ततः प्रागुत्तरां गत्वा सागराः प्रथितां दिशम् ।
रोषादभ्यखनन्सर्वे पृथिवीं सगरात्मजाः ॥ २३
ददृशुः कपिलं तत्र वासुदेवं सनातनम् ।
हयं च तस्य देवस्य चरन्तमविदूरतः ॥ २४

19 T1 damaged up to या in [a] (cf v l 17) —[a]) M4 पश्चिमस्यामपि Ś1 D1 3 5 7 12 तदा, D11 तथा (for दिशि) —[b]) Ñ2 V B D10 13 M4 कैलासशिखरोपम —[c]) Ś1 D5 12 दिक्कुंजर, Ñ2 V B D10 13 आशा°, D3 7 दिशो°, D6 11 दिशा° (for दिशागज) Ś1 D1 3 5 7 11 12 M4 सुमनस, V2 सौमनमनस (hypermetric) Cg as in text (for सौमनस) —[d]) Ś1 Ñ2 V2 4 B3 4 D1-3 5 7 10 13 M4 महाबल, B1 गजोत्तम

20 [a]) Ś1 B4 Dt D6 8 12 13 ते तं (by transp) V1 ते ते (sic) V2 त तु, G3 तत (for त ते) —[b]) D2 दृष्ट्वा (for पृष्ट्वा) —T1 damaged from यम् up to न्त in 21[d] Cm g k t निरामय (as in text) Ś1 D1 3 5 7 12 [पु]नमनामय Ñ2 V B D10 13 M4 [अ]नामय तत, D11 [पु]व समानय (sic) (for [अ]पि निरामयम्) —[cd]) G2 नखंत (metathesis) M2 3 खनितुं, Ck as in text (for खनन्त) Ś1 D5 12 समतिक्रांता (D5 °तं), Dt D4 6 8 14 G1 2 4 M1 2 समुपा°, Cg k as in text (for समुप°) Ñ2 V B D10 11 13 प्रोत(V2 आ)खनतो ययुर्वीरा (V1 °यु सर्वे), D1-3 7 M4 खनमाना ययुर्वीरा (for [c]) Ś1 Ñ2 V B D1 5 7 11 13 T2 3 M4 Cg k हैम°, D10 हैवमतीम् (metathesis) Ct as in text (for सोमवतीं) Ñ2 V B D1-3 7 10 M4 अपि, D4 11 G4 तथा, D13 14 T2 G2 M1 3 तत, Ck as in text (for तदा) G3 ततो हैमवतीमाशा खनतस्तेभिचक्रमु

21 T1 damaged up to न्तं in [d] (cf v l 20) —[a]) Ñ2 V1 B4 अपि तथा (V1 B4 तु ते), V2 3 D1 3 7 G1 M4 अपि च ते (V3 G1 M4 दिशि D2 ते ते [ditto]) V4 अपि ततो (for रघुश्रेष्ठ) —[b]) D2 ते ददुर् (sic) (for ददृशुर्) B3 4 D14 T2 G M हिमपाडर —[d]) M4 धारयंतीं (sic) Ś1 D1 2 5 11 12 धराम् (for महीम्) Ñ2 V B D10 13 इमां महीं (by transp)

22 [ab]) M3 तमालभ्य, Cg k t समा° (as in text) Ś1 D5 12 च ते G1 च त (for तत) Ñ2 V B D1 3 7 10 13 M4 तमप्यालभ्य(D13 °भ्य)ते सर्वे (D10 सर्वे त [by transp]) (for [a]) Ñ2 V1 3 B D10 M3 [अ]भि, V2 [अ]ति, V4 D- [प]व D13 M4 [अ]पि (for [प]नं) D11 ते तं प्रदक्षिणी कृत्वा पृष्ट्वा चैनमनामय —) Ś1 D5 12 तान्पुत्रास्ततो भूयो Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 सहिता पुनरेवेद —[d]) D12 विवेशुर्, G2 बिदुभिर् (metathesis) (for बिभिदुर्) Ś1 Ñ2 V B D5 12 13 M4 धरणीतल

23 D7 om 23[ab] T3 damaged from रां in 23[a] up to त in 24[a] —[a]) Ñ2 V B D10 13 M4 प्रागुत्तरा दिश D5 12 Ck °त्तर, Cg t as in text (for तत प्रागुत्तरां) —[b]) T3 सागरा (sic!) M1 सगरा D9 14 T2 3 M1 3 प्रथिता, G3 प्रस्थिता, Cg t as in text (for प्रथितां) Ś1 D5 12 य(D12 या)ज्ञिया(D5 12 °या) पृथिवीमिमा, Ñ2 V B D10 13 तत(V4 पुन)स्ते स(V1 सा)गरात्मजा, D1 3 11 M4 दिश ते (D1 ते दिश [by transp]) सगरात्मजा —[c]) M3 पूर्वं (for सर्वे) Ś1 (after corr as in text) D5 12 अभ्यगनु(D12 °न्तु)पिता सवे —[d]) Ś1 D5 12 काकुत्स्थ (for पृथिवीं) —For 23[cd] Ñ2 V B D1-3 7 10 11 13 M4 subst

873* अमर्षवशमापन्नाश्चरन्तुरेव धरामिमाम् ।
तत्राथ प्रो खनन्तस्ते क्षोणीमपि समन्तत ।
तत्र ते तु रघुश्रेष्ठ सगरस्यात्मजास्तत ।

[D7 om 1 1 —(1 1) D1 अमर्षं च समापन्नाश् (for the prior half) V2 चारुरेव (sic), B1 illeg D11 रघुवे (sic), M4 चखनश्च (for चरन्तुरेव) B1 वसुधरा B2 धरातल, D1-3 11 M4 रसातल (for धरामिमाम्) —D11 om (hapl ?) 1 2 —(1 2) V1 [आ]शु (for [अ]थ) D1 3 7 M4 तत्रापि(M4 °थ) खनमानास्ते महीममितेजस —All the above MSS except D11 om 1 3]

—After 23 Ś1(after 24[ab]) Dt D4 6 8 9 14 T2 3 G M1 3 Cm g ins

874* ते तु सर्वे महात्मानो भीमवेगा(G2 °ग) महाबला ।

24 T3 damaged up to तं (cf v l 23) —[a]) Ñ2 V1 3 B D1-3 7 10 11 13 M4 नाम, V4 राम (for तत्र) —[b]) Ś1 D5 12 महाबलं (for सनातनम्) Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 देवं नारायण प्र(V2 4 वि)भुं —After 24[ab], Ś1 ins 874* Ś1 D1 3 5 7 9 12 M4 om 24[cd] —[c]) D11 om च (submetric) D13 यत्निय तस्य (for तस्य देवस्य) —[d]) B3 M1 अपि दूरत B1 निचरामदूरत —After 24 Dt D4 6 8 14 S (except M4) ins

875* महर्षिमतुलं प्राप्ता सर्वे ते रघुनन्दन ।

ते तं यज्ञहनं ज्ञात्वा क्रोधपर्याकुलेक्षणाः ।
अभ्यधावन्त संक्रुद्धास्तिष्ठ तिष्ठेति चाब्रुवन् ॥ २५
अस्माकं त्वं हि तुरगं यज्ञियं हृतवानसि ।
दुर्मेधस्त्वं हि संप्राप्तान्विद्धि नः सगरात्मजान् ॥ २६
श्रुत्वा तद्वचनं तेषां कपिलो रघुनन्दन ।
रोषेण महताविष्टो हुंकारमकरोत्तदा ॥ २७
ततस्तेनाप्रमेयेन कपिलेन महात्मना ।
भस्मराशीकृताः सर्वे काकुत्स्थ सगरात्मजाः ॥ २८

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे एकोनचत्वारिंशः सर्गः ॥ ३९ ॥

25 [a]) V_1 ते तु; $B_{1.2}$ $D_{1.3-5.7.11.12}$ T_3 M_{3-4} तं ते (by transp), Cm g k as in text (for ते तं) —T_1 damaged from न up to य in 26[b] Ś1 B_4 $D_{5.11.12}$ °हर; $Ñ_2$ B_3 (marg also as in text) $D_{10.14}$ $T_{1.2}$ $G_{2.4}$ $M_{1.2}$ हयहरं, $D_{1.3.7}$ °वध, D_{13} °हय, Cm k t as in text (for यज्ञहनं). $Ñ_2$ V_{1-3} B $D_{1.3.7.10.11.13}$ M_4 मत्वा, V_4 दत्वा (sic), D_2 दृष्ट्वा (for ज्ञात्वा). —After 25[ab], Ś1 (marg) Dt $D_{4.5.6.9.14}$ $T_{2.3}$ G M_{1-3} ins

876* खनित्रलाङ्गलधरा नानावृक्षशिलाधरा ।

—[c]) D_{13} ते° (for सक्रुद्धाम्). Ś1 (marg. also as in text) $D_{5.12}$ अभ्यधावन्नरश्रेष्ठ; V_3 $B_{1.3.4}$ $D_{1-3.7}$ M_4 अभ्यधावन्सुस(V_3 °न्स्वयं)क्रुद्धा, G_2 अभ्यधावन्ततः क्रुत्वा. —$D_{5.11.12}$ ins. after 25, Ś1 ins. after 27

877* संमूढा न विदुस्तं वै देवमक्षयमव्ययम् ।

26 T_1 damaged up to य in [b] (cf. v l. 25). $Ñ_1$ V B $D_{1-3.5.7.10-13}$ om., Ś1 reads in marg. 26–27. —[a]) M_4 चैवाश्वं (for तुरगं) —[b]) D_9 T_3 $G_{3.4}$ $M_{1.3.4}$ याज्ञियं; M_2 राज्ञीय (sic) (for यज्ञिय). —[c]) D_3 M_4 °स्त्वां; G_1 दुर्मेधा°; M_3 °स्त्वं (for दुर्मेधस्त्वं). M_4 संस्थान् (for सम्प्राप्तान्).

27 $Ñ_1$ V B $D_{1-3.5.7.10-13}$ om , Ś1 reads in marg 27 (cf. v l 26). —[a]) $D_{9.14}$ T_2 G_4 M_1 तु (for तद्). —[c]) G_3 क्रोधेन (for रोषेण). —T_1 damaged from विष्टो up to the end of this Sarga. —After 27, Ś1 ins. 877*

28 T_1 missing (cf. v.l. 27) —[b]) Ś1 (*sup. lin.* also as in text) श्वसता ते; $Ñ_2$ $V_{1.3}$ B_{1-3} $D_{10.13}$ M_4 तेप(B_1 °पि; M_4 °व)ध्याता; V_2 तेजोनीता, V_4 तेजोध्माता; B_4 $D_{1.3}$ (with hiatus) अपध्याता(D_1 °त्वा); D_4 कापिलेन, D_5 [अ]ध्येते शास्ता, $D_{11.12}$ [अ]थैते शास्ता(D_{11} शांता) (for कपिलेन). $D_{2.7}$ (with hiatus) अपध्यातात्मना(D_2 °**)त्मना. —[c]) G_4 -गताः (for -कृताः). —[d]) $Ñ_2$ V B $D_{1-3.7.10.11.13}$ M_4 समेता. (for काकुत्स्थ). V_1 साग°; D_3 °रा*जा. (for सगरात्मजा) —After 28, M_3 (*sup. lin. sec. m*) ins.

878* ततस्तु राजा ह्यशुभानि दृष्ट्वा
घोराणि निमित्तानि कृतेषु भस्म ।
पुत्रेषु पुत्रात्मजमेव वीक्ष्य
चिरं निदध्यौ च विसिस्मिये च ।

Colophon. T_1 missing, Ś1 $D_{6.11.12}$ om. (continue the sarga). —*Kanda name* Dt om. $Ñ_1$ V B आदि°; $D_{1.3}$ अयोध्या°. —After Kāṇḍa name, $Ñ_1$ $V_{1.2}$ D_{10} ins बालचरिते. —*Sarga name*: $Ñ_1$ V B $D_{1-3.7.9.10}$ कपिलदर्शन. —*Sarga no.* (figures, words or both) $V_{1.4}$ $B_{1.4}$ $D_{3.9}$ om. $Ñ_2$ $B_{2.3}$ 42, V_2 44, V_3 D_{10} 41. Dt $D_{4.6.8.14}$ S(except T_1) 40. $D_{1.2.7}$ 33 D_{13} —काडे —मुनि द — —After colophon, T_2 $G_{1.3.4}$ M_3 conclude with श्रीरामाय नम ; G_3 श्रीमते रामानुजाय नमः.

४०

पुत्रांश्चिरगताञ्ज्ञात्वा सगरो रघुनन्दन ।
नप्तारमब्रवीद्राजा दीप्यमानं स्वतेजसा ॥ १
शूरश्च कृतविद्यश्च पूर्वैस्तुल्योऽसि तेजसा ।
पितॄणां गतिमन्विच्छ येन चाश्वोऽपहारितः ॥ २
अन्तर्भौमानि सत्त्वानि वीर्यवन्ति महान्ति च ।
तेषां त्वं प्रतिघातार्थं सासिं गृह्णीष्व कार्मुकम् ॥ ३
अभिवाद्याभिवाद्यांस्त्वं हत्वा विघ्नकरानपि ।
सिद्धार्थः संनिवर्तस्व मम यज्ञस्य पारगः ॥ ४
एवमुक्तोंऽशुमान्सम्यक्सगरेण महात्मना ।
धनुरादाय खड्गं च जगाम लघुविक्रमः ॥ ५
स खातं पितृभिर्मार्गमन्तर्भौमं महात्मभिः ।
प्रापद्यत नरश्रेष्ठ तेन राज्ञाभिचोदितः ॥ ६
दैत्यदानवरक्षोभिः पिशाचपतगोरगैः ।
पूज्यमानं महातेजा दिशागजमपश्यत ॥ ७

40

☞ Ñ1 missing Sarga 40 (cf v l I 33 8) D5 11 12 cont the previous Sarga

1 Before 1 D13 ins ref सू-उ-च —a) Ś1 D6 चिर (for चिर) Ñ2 V1 2 4 B2–4 D1–3 7 10 11 13 मचा, V3 (marg also as in Ñ2) दृष्ट्वा (for ज्ञात्वा) —b) D2 रघुनदन —c) Ś1 Ñ2 V1 3 4 B D5 10–13 वाक्य, V2 वाचा, D6 राम (for राजा) —d) V1 D11 दीप्यमान (sic) Ś1 स्वतेजस, V2 सुतें°, D1 11 महौ°, D2 3 7 इवौजसा (for स्वतेजसा) —After 1 Ñ2 V B D10 13 read 881*

2 D14 reads 2^{ab} in marg —a) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 शूरस्त्व, Ñ2 V B D10 13 शूरोसि, M1 श्रुतश्च, M4 वीरस्त्व, Cm g as in text (for शूरश्च) V4 विज्ञोसि (sic) T2 वीर्यश्च (for विद्यश्च) —T1 missing from स्तु in 2^{b} up to सा in 3^{d} on a damaged fol —b) G3 पुत्रैस्, Cg k t as in text (for पूर्वैस्) Ś1 D5 12 समर्थश्च महाबल(D12 °ला), Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 पूर्वैस्(D13 °र्वै)तुल्यपराक्रम —After 2^{ab} Ñ2 B2–4 D10 13 ins

879* शीघ्रमायाहि भद्र ते यथा धर्मो न लुप्यते ।

—c) G1 अन्विच्छन् (for °च्छ) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 पितॄन्नाच्छ त्वमन्वेष्टु, D13 पितॄणा च त्वमन्वेष्टुं, Cg as in text (for c) —d) G1 याहि (for येन) D1 चास्य, D12 *श्वो, G3 Ck वाश्वो (for चाश्वो) Ś1 Ñ2 V1 4 B Dt D1–3 5–9 12 13 G1 3 M3 4 Cg k t [ऽ]पवाहित, G4 महानित, Cm as in text (for ऽपहारित)

3 T1 missing up to सा in d (cf v l 2) —a) D5 अत भीमानि (sic) D12 अतमाम्मनि (sic) (for अन्तर्भौमानि) D9 सर्वाणि, G1 भूतानि, Cm k t as in text (for सत्त्वानि) —For 3^{ab} Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 subst

880* अन्तर्भूमिनिवासीनि सन्ति सत्त्वान्यनेकश ।

[V2 4 अतभूत- (for अन्तर्भूमि) V2 B4 भूतानि (for सत्त्वानि)]

—c) Dt D6 8 M4 तु, T2 त (for त्वं) Ñ2 V B D1–3 7 9 10 13 प्रतिविधानार्थं(V2 °धानां च, V3 D1–3 7 9 °घातार्थं), D11 त्व प्रवि° (for त्व प्रतिघातार्थं) —d) M4 धारय (for गृह्णीष्व) Ñ2 V B D10 13 गृहीत्वा व्रज कार्मुक, D1–3 7 9 गृह्यायुधमितो(D9 °मधो) व्रज, D11 सायुधस्त्वमितो व्रज

4 ab) G4 [अ]भिवाद्यस्, Cm k t as in text (for °वाद्यास्) D6 तु, T3 M3 च (for त्व) Ś1 D5 12 अभिवज्जा भिवाद्यस्त्व सहत्य च रिपूनपि —c) D4 G3 त्व, T3 तु, Ck as in text (for स) —For 4 Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 subst (Ñ2 V B D10 13 read after 1) while D9 subst l 1 only for 4^{ab}

881* तानासाद्य पितृस्तात हत्वा विघ्नकर च मे ।
कृतार्थं सनिवर्तेथा यज्ञादुत्तारयस्व माम् ।

[(l 1) D2 तामा°, D11 समा° (for तानासाद्य) V1 ता*, V3 तत्र, D2 7 9 तावद्, D11 तास्त्व (for तात) D3 तानापिद स्तावतद् (corrupt) (for the prior half) D13 यज्ञ (for हत्वा) D11 मम (for च मे) —(l 2) D1–3 7 11 सिद्धार्थ (for कृतार्थ) V1 सनिवर्तेते तथा (hypermetric) B1 °र्तस्व D1–3 सनिवृत्या(D3 °वर्त्या)थ D7 सनिवर्त्याथ (for सनिवर्तेथा)]

5 T1 missing from क्तोंऽशु up to रा in 6^{c} on a damaged fol —a) Ś1 Ñ2 V3 B D1 3 (hapl ?) I4 राम, V1 2 4 D2 11 12 नाम, D13 तेन (for सम्यक् (4 त —b) D12 **त्मना (for महात्मना) —c) D13 आधाय (for आदाय) D2 om च (submetric) —d) M3 रघुविक्रम, Cg लघु° (as in text) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10 13 M4 ययौ त्व(D13 च)रितविक्रम (B4 °मानस)

6 T1 missing up to प्रा in c (cf v l 5) M4 om (hapl ?) Ś1 reads in marg 6 —a) Cm t खात (as in text) G4 महितं, Cg as in text Ck सु° (for स खात) —b) D5 12 अंतर्भूमौ महर्षिभि —cd) D6 प्रपद्यत, Cm k t प्रापद्यत (as in text) T3 नरश्रेष्ठस् D5 12 पूज्यमानो रघुश्रेष्ठ जगाम लघुविक्रम

7 a) Dt D6 8 देव, Cg as in text (for दैत्य) —b) D5 पिशाचै पतगोरगै —c) Ś1 D5 12 स्तूयमानो, D6 8 G3 M3 °मानो (for पूज्यमानं) —d) M4 अवैक्षत, Cg as in text (for अपश्यत) Ś1 D5 12 दिग्गजं स ददर्श ह —For 6–7, Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 subst

स तं प्रदक्षिणं कृत्वा पृष्ट्वा चैव निरामयम् ।
पितॄन्स परिपप्रच्छ वाजिहर्तारमेव च ॥ ८
दिशागजस्तु तच्छ्रुत्वा प्रीत्याहांशुमतो वचः ।
आममञ्ज कृतार्थस्त्वं सहाश्वः शीघ्रमेष्यसि ॥ ९
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा सर्वानेव दिशागजान् ।
यथाक्रमं यथान्यायं प्रष्टुं समुपचक्रमे ॥ १०
तैश्च सर्वैर्दिशापालैर्वाक्यज्ञैर्वाक्यकोविदैः ।
पूजितः सहयश्चैव गन्तासीत्यभिचोदितः ॥ ११
तेषां तद्वचनं श्रुत्वा जगाम लघुविक्रमः ।
भस्मराशीकृता यत्र पितरस्तस्य सागराः ॥ १२

882* तमेव पितृभिर्यात पन्थानमनु सचरन् ।
ययौ वेगेन महता पितॄंस्तान्द्रष्टुमञ्जसा ।
वीक्ष्यमाणो विशसन तं कृत यक्षरक्षसाम् ।
सोऽवैक्षत विरूपाक्षमाशागजमवस्थितम् ।

[(l 1) V1 स नु* स्मरन्, V2 D1–3 7 11 अनु सरमरन् (for अनु सचरन्) —(l 2) V1 B1 2 D1 3 7 अवेक्षुम्, V2 4 वै द्रष्टुम् (for तान्द्रष्टुम्) D1–3 7 आज्ञया (for अञ्जसा) —(l 3) V4 D1–3 7 पश्यमानो (for वीक्ष्यमाणो) B4 विनशन (for विशसन) D13 transp तं and कृत D1 reads (marg also) पूज्यमानो दिशां नाथै स्तुतिभिर्यक्षरक्षमा for l 3 —(l 4) V4 सोवैक्षत (sic), B1 सोधिक्षत, D1 2 सोपश्यच (D1 °त) D3 7 सोप्यपश्यद्, D11 ददर्श स, D13 सौन्वैक्षत (sic) (for सोऽवैक्षत) D1–3 7 दिशो (D1 2 °शा) गजम् D11 दिग्गज सम् (for आशागजम्) V2 4 उपस्थित]

8 T1 missing from ण कृत्वा up to कृता in 9[c] on a damaged fol —[a]) D2 7 प्रदक्षिणीकृत्य —[b]) Ñ2 B4 D12 स्पृष्ट्वा G2 दृष्ट्वा (for पृष्ट्वा) D14 T2 G2 4 M1 चापि, M2 [अ]पि च (for चैव) Cm t [ए]व च (by transp) M3 [अ]पि च (for चैव) Cm t [ए]व च (by transp) Ś1 D5 12 M4 चैव (Ś1 °व) मनामय, निरामय (as in text) Ś1 D5 12 M4 Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 चानामय तत (for चैव निरामयम्) —[c]) Ś1 Ñ2 V B D5 10–12 तान्, D1 3 7 13 स्वान्, D14 G2 4 M1 2 स (for स) D9 स पितॄन् (by transp) —[d]) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 हय° (for वाजिहर्तारम्)

9 T1 missing up to कृता in [c] (cf v l 8) —[a]) Ś1 D5 11 12 दिग्वारण (D5 °णा, D11 °णो) स्तु, N2 V B D10 13 आशागजोपि, D3 7 दिशो गजोपि, D4 दिशो गजस्तु (for दिशागजस्तु) —D7 om (hapl) 9[b]–10[a] —[b]) Ś1 Ñ2 V B D1–3 10 13 M4 D5 11 12 सौम्यमंशुमतो वच, N2 V B D1–3 10 13 M4 D5 11 12 सौम्यमंशुमतो वच , Dt D6 8 प्रत्युवाच महामति, पृच्छतोंशु (M4 °*) मतो वच , Dt D6 8 प्रत्युवाच महामति, D4 9 T3 G1 3 4 M1 प्रत्याहा° M3 प्रीत्या चा° —[c]) Ś1 Ñ2 V1–3 B D1–3 5 10–13 तमुवाच, V4 उवाच त, D9 आसमाज, Cm g t as in text (for आममञ्ज) ❀ Ck आसमन असमनमुत ।❀ —[d]) D9 14 T3 एष्यति, Ck °सि (as in text) Ś1 हय प्राप्य समेति च (marg also त्वमेव च), N2 V1 2 4 B2–4 D2 10 11 13 M4 एष्यसी (V1 °*) त्यभित स्थित (Ñ2 V2 B2 D2 10 M4 °त) V3 एष्यसीत्यभिहित स्थित (hypermetric) B1 एष्यसीत्यभिवाहित, D1 3 5 12 हय त प्राप्स्यसीति च

10 D7 om 10[a] (cf v l 9) —[a]) Cg तस्य (as in text) Ñ2 V B D1 2 10 11 13 इति तस्य वच श्रुत्वा —B3 T2 read 10[b]–12[a] in marg —[b]) D3 om M3 सर्वानपि (for सर्वानेव) Ś1 V B D1 3 5 7 11–13 दि (D1–3 7 11 स) दिग्गजान्, D8 दिशो° (for दिशागजान्) —[c]) B4 यथाकाम, D11 यथाक्रम्य (for °क्रम) D1 2 11 M4 समासाद्य (for यथान्याय) —[d]) G3 एवोपचक्रमे, Cg as in text (for समुप°) D1 2 11 M4 पप्रच्छो सुकमानस

11 B3 T2 read 11 in marg (cf v l 10) T1 missing from 11 up to भस्मराशीकृ in 12[c] on a damaged fol —[a]) M3 तु (for च) D4 दिशा°, M3 दिशानागैर् (for दिशापालैर्) Ś1 D3 5 7 11 12 दिक्पालै स तु (Ś1 सत, D3 7 स च) तै सर्वैर् —[b]) D3 7 वारणैर्, D5 11 12 14 T2 G4 वाक्यज्ञो (for वाक्यज्ञैर्) ❀ Cg यद्वा परवाक्याशयज्ञै ।❀ T3 G M1–3 -कोविद , Cg k as in text (for -कोविदै) ❀ Ct द्वितीयवाक्ये कृत्य ।❀ —For 11[ab], Ñ2 V B D1 2 10 13 M4 subst

883* एतदेव च तैरुक्तो गजैराशुपराक्रम ।

[D2 °* M4 वचश्चोक्तो (for च तैरुक्तो) V4 गजम् (sic), B1 D1 2 M4 जगाम (for गजैर्) V2 पराक्रम (sic), V3 D13 -पराक्रमै (for पराक्रम)]

—D1 2 M4 om (hapl) 11[c]–12[b] (cf 883*) —[c]) D10 पूजित (for पूजित) V4 स गजैन्द्र, B4 सहजश्च, D5 12 सहितैस् (for सहयश्च) D5 12 तैस्तु (for चैव) D11 चैव सहयो (by transp) —[d]) V1 गतासीद्, V4 B1 Dt D6 8 G1 Ck [आ]गतासि, D3 गगासि (sic) D7 गतास्मि, G3 इतासि (for गन्तासि) Ś1 D3 5 7 12 °भाषित , Ñ2 V1 2 B3 4 D10 13 [इ]त्य (V1 अं) शुमानपि, V3 B1 2 [इ]त्यंशुमानि (B2 °मक्षि) ति, V4 ह्यशुमत्तिति, D11 °भावित , Cg as in text (for [इ]त्यभिचोदित)

12 B3 T2 read 12[a] in marg (cf v l 10) T1 missing up to कृ in [c] D1 2 M4 om 12[ab] (for both cf v l 11) —[a]) Ñ2 V B2–4 D10 13 स, B1 D5 11 12 तु (for तद्) B1 तद्वच (for वचन) —[b]) Ś1 D7 [अ]लघु°, V1 धरणीतल, B1 रघुनंदन, B4 बहु° (for लघुविक्रम) —[c]) D5 reads यत्र in marg —[d]) T3 G2 3 M1–3 Ct तत्र, Cg k as in text (for तस्य) M2 सागर , Ck t °रा (as in text) —After 12 T2 M3 Ck ins

884* दृष्ट्वा भास्करसकाशान्भस्मराशीकृतान्बहून् ।

3 3 3 स दुःखवशमापन्नस्त्वसमञ्जसुतस्तदा ।
चुक्रोश परमार्तस्तु वधात्तेषां सुदुःखितः ॥ १३
यज्ञियं च हयं तत्र चरन्तमविदूरतः ।
ददर्श पुरुषव्याघ्रो दुःखशोकसमन्वितः ॥ १४
स तेषां राजपुत्राणां कर्तुकामो जलक्रियाम् ।
सलिलार्थी महातेजा न चापश्यज्जलाशयम् ॥ १५
विसार्य निपुणां दृष्टिं ततोऽपश्यत्खगाधिपम् ।
पितॄणां मातुलं राम सुपर्णमनिलोपमम् ॥ १६
स चैनमब्रवीद्वाक्यं वैनतेयो महाबलः ।
मा शुचः पुरुषव्याघ्र वधोऽयं लोकसंमतः ॥ १७
कपिलेनाप्रमेयेन दग्धा हीमे महाबलाः ।
सलिलं नार्हसि प्राज्ञ दातुमेषां हि लौकिकम् ॥ १८
गङ्गा हिमवतो ज्येष्ठा दुहिता पुरुषर्षभ ।
भस्मराशीकृतानेतान्पावयेल्लोकपावनी ॥ १९

13 a) D1 स दु.खशोकाभिहतस्; D2 दु खशोकेनाभिहतस्. —b) Ñ2 V B D10 13 सुतोथ ह्य(B2 °भूद; D10 °ह्यप्य)समंजस.; D1–3 7 तनयोथासमंजस.; D11 पुत्रश्चैवासमंजस·. —c) Ś1 चुकोप, D5 चुक्रोध (for चुक्रोश). Cg परमार्तस् (as in text). Ś1 °यत्तो, D3 5 7 12 M4 °यस्तो (for परमार्तस्तु) —d) D5 12 वधे (for वधात्) —For 13cd, Ñ2 V B D1 2 10 11 13 subst

885* चुक्रोशार्तस्वरं दृष्ट्वा भस्मराशीकृतान्पितॄन् ।

[B1 [आ]र्तं स्वय, D11 [आ]र्तस्वरो (for °स्वर) V4 om. दृष्ट्वा. B4 अपि (for पितॄन्)]

14 T1 missing from च in 14a up to सलिलार्थी in 15c on a damaged fol —a) D9 G3 M2 4 याज्ञी(D9 °ज्ञि)यं; D14 T1 G1 M3 Cg यज्ञीयं (for यज्ञियं). Ñ2 V B D1 2 10 11 13 अपश्यत्तु(D11 °श्यं तु[sic])रग तं च(Ñ2 B3 D10 13 तु) —b) B1 om चरन्त. B3 अपि°; D5 इव°; D14 °*तः (for अविदूरतः) —c) D3 7 T3 -व्याघ्र (for -व्याघ्रो). —d) D3 7 -समाहतः (for -समन्वितः) —For 14cd, Ñ2 V B D1 2 10 11 13 subst.

886* तदा पर्वणि नागेन हृत वेलावने स्थितम् ।

[D1 (marg.) glosses पर्वणि पौर्णमास्यां प्रधानयज्ञकाले वा । "पर्वण्यपहृते चाश्वे यज्ञविघ्न प्रजायते । अपर्वणि हृते चान्यो नियोज्यो यज्ञकर्मणि ॥" Ñ2 D13 कृत (for हृत). V1 D1 2 वेलावन- (for वेलावने).]

15 T1 missing up to सलिलार्थी in c (cf. v l. 14). —a) D14 illeg. for तेषां. —b) Ś1 D1–3 5 11 12 [अं]जलि-; Cg as in text (for जल-). —c) Ś1 D1 3 11 12 सलिलार्थं; Dt स जलार्थी; D13 14 सलिलार्थं (for सलिलार्थी). —d) Ś1 D5 12 सदा (for न च). Ñ2 V B D1–3.7 10 11.13 नापश्यत्सलिल क्वचित्.

16 a) D9 विशीर्य; G3 प्रसार्य; Cm g t as in text, Ck विधाय (for विसार्य). G2 निपुणं; M4 विपुलां, Cm g k.t as in text (for निपुणां). Ñ2 V B D2.3 7 10 11 13 पात(V2 पते)यंश्चापि(D2.3.7 °यन्सर्व)तो दृष्टिं; D1 विचारयत्ततो दृष्टिम्; D4.12 विचार्य निपुणं दृष्ट्वा. —b) G2 तपो; G3 स च (for ततो). M2 खगाधिप ; M4 खगोत्तमं (for खगाधिपम्). Ś1 (marg. as in text) Ñ2 V B D2 3.7 10 12 13 ततस्(V4 D3.7 तत्र)तत्र ददर्श ह(V3 स:); D1 2 अपश्यत स(D2 °स्यत)गोत्तम; D11 अपश्यत्स खगेश्वरं. —c) D2 रामं; D13 नाम (for राम). —T1 missing from नि in 16d up to दग्धा in 18b. —d) V2 सौवर्णं; B4 सुवर्णं (for सुपर्णम्). Ñ2 V B D10 13 पतगोत्तम; T2 3 G3 4 अचलोपम, Cm g.k.t as in text (for अनिलोपमम्)

17 T1 missing (cf. v.l. 16). —a) G2 न (for स) D6 [ए]तम् (for [ए]नम्). G1 राम; G2 वाक्यः (sic) (for वाक्यं) —D5 12 om. (hapl. ?) 17c–18b. Ś1 reads 17c–18b in marg. D1 damaged after ष in c up to यं in d. —d) D2 दुःखशोकसमंततः.

18 T1 missing up to दग्धा in b (cf. v.l. 16). D5.12 om , Ś1 reads in marg. 18ab (cf. v l. 17) —b) Ñ2 V1–3 B D1–3 10 11 13 M2 °ह्येते; V4 °श्चैते; D4 हता°; D7 °ह्येमे, G3 निर्दग्धा हि (for दग्धा हीमे). M4 °प्रभाः (for महाबला·). —c) Ś1 नार्हसि सलिल (by transp.), Ñ2 V3 B2–4 Dt D2 3 6–8 10 11.13 सलिल(D6 7 °ले) नार्हसे; V1 2 4 B1 नार्ह(V2 ईह)से सलिलं; D5.12 अर्हसि सलिलं; Cm g k t as in text (for सलिल नार्हसि). Ś1 Ñ2 V2–4 B D1–3 5 7 10–12 वीर, V1 ह्येषां (for प्राज्ञ). —d) M3 कर्तुम्; Cm g k t as in text (for दातुम्). Ś1 V4 B1 D5 12 एभ्यो नरोत्तम(D5 °म·); Ñ2 V3 B2–4 D10 13 °स्यमन्यतः (Ñ2 B3 D10 °था, V3 °*), V2 एभ्यो न चान्यत ; D1–3 7 11 एषां (D2 °भ्यो) महाद्युते; G1 अर्हसि°; M4 एषां महात्मना (for एषां हि लौकिकम्) V1 वीर दातुं त्वमन्यतः.

19 a) D14 हिमवतां (for हिमवतो). G4 ज्येष्ठ- (for ज्येष्ठा). —b) V2 कन्या हि (for दुहिता). Ñ2 V B D1–3.7 10 11 12 M4 सरितां वरा; T2 °भः (for पुरुषर्षभ) —After 19ab, B2 ins. .

887* पूजिता त्रिषु लोकेषु सर्वैरेव सुरासुरैः ।

On the other hand, T3 ins. .

888* सा भीयतां त्वया प्राज्ञ ततो यास्यन्ति ते दिवम् ।

T3 cont , whereas Ś1 (marg.) Dt D4 6 8 9 14 T1 2 G M1–3 ins after 19ab :

889* तस्यां कुरु महाबाहो पितॄणां सलिलक्रियाम् ।

[M2 तस्या· (for तस्यां). —T1 missing from कुरु up to 20b on a damaged fol. D6 °प्राज्ञ (for महाबाहो). D9 14 T2 G M1 2 तु जल-; M3 हि जल- (for सलिल-).]

तया क्लिन्नमिदं भस्म गङ्गया लोककान्तया ।
षष्टिं पुत्र सहस्राणि स्वर्गलोकं नयिष्यति ॥ २०
गच्छ चाश्वं महाभाग संगृह्य पुरुषर्षभ ।
यज्ञं पैतामहं वीर निर्वर्तयितुमर्हसि ॥ २१
सुपर्णवचनं श्रुत्वा सोऽंशुमानतिवीर्यवान् ।
त्वरितं हयमादाय पुनरायान्महायशाः ॥ २२
ततो राजानमासाद्य दीक्षितं रघुनन्दन ।
न्यवेदयद्यथा वृत्तं सुपर्णवचनं तथा ॥ २३
तच्छ्रुत्वा घोरसंकाशं वाक्यमंशुमतो नृपः ।
यज्ञं निर्वर्तयामास यथाकल्पं यथाविधि ॥ २४

—^{c}) M2 सर्वान् (for एतान्) —^{d}) Ś1 Ñ2 V B2 4 Dt D1-3 5-8 11 12 G3 M2 Cg k t प्लावयेल् (B4 D2 3 °ये), D13 पावनी, G1 पायथेल (for पावयेल्) V1 D9 G3 °पाविनी, V3 °भागिनी, V4 °भाविनी, B2 4 °तारिणी, D5 °भाषन, D12 °भावनी (for लोकपावनी) T3 प्लावयिष्यति पावनी

20 T1 missing 20^{ab} (cf v l 19 [889*]) —^{a}) Ñ2 तयाल् (sic) V B D10 13 यावत्, G1 यदा, Cg as in text (for तया) D1-3 7 भस्माभिसस्(D1 °स्पृ, D2 °स्नु)ष्ट (for क्लिन्नमिदं भस्म) —^{b}) D3 गगयो (sic) D6 गगाया, D9 G2 गगाया (for गङ्गया) V3 B1 °*तया, D2 °मायया (for लोककान्तया) —^{c}) T2 3 G1 3 4 M3 षष्टि, Ct as in text (for षष्टिं) Ś1 D5 12 तानि (for पुत्र) —^{d}) M3 ब्रह्मलोक Dt D6 8 T3 गमिष्यति, G1 2 M1-3 नयिष्यसि, Cm g k tp as in text (for नयिष्यति) Ś1 D5 12 शक्रलोकाय धा(Ś1 या)स्यति ❀ Ct इद भस्म हे पुत्र षष्टिं सहस्राणि सागरान्स्वर्गलोकं गमिष्यति प्रापयिष्यतीत्यर्थः । ❀

21 ^{a}) Cg गच्छ (as in text) Ś1 Dt D8 निर्गच्छाश्व, D6 निर्गच्छ त्व, M2 गजाश्व च (for गच्छ चाश्व) Ś1 D5 12 °तेज, G2 3 M1 2 °बाहो (for महाभाग) —^{b}) Ś1 D5 12 प्रगृह्य (for संगृह्य) ❀ Ct अश्वं गृहीत्वा निर्गच्छ । ❀ —For 20^{c}–21^{b}, Ñ2 (Ñ1 missing) V B D1 3 7 10 11 13 M4 subst while Dt D9 T2 G1 3 M2 3 ins l 2 3 (T2 M3 om l 3) after 20 then D9 alone subst l 4 for 21^{ab}

890* यदैषा भविता तात स्वर्गमेष्यन्ति वै तदा ।
गङ्गामानय भद्रं ते देवलोकान्महीतलम् ।
क्रियतां यदि शक्नोषि गङ्गाया अवतारणम् ।
गच्छाश्वमेतमादाय पुनरेव यथागतम् ।

[(l 1) V D1 11 यद्, D2 3 सदा, D7 तदा (for यदा) B1 4 [ए]व (for [ए]षा) Ñ2 D10 om (hapl) second ता D2 तत्र, D3 त* (for तात) B2 (marg as above) इष्यति (for एष्यन्ति) V3 ते (for वै) D7 स्वर्गं श्रेष्ठ सनामिव, D11 स्वर्गा भविष्यति वै तदा (hypermetric) (for the post half) —(l 2) D13 नाक° (for देवलोकान्) —(l 3) V2-4 Dt D2 3 7 9 13 G1 शक्तोसि (for शक्नोषि) V4 Dt G1 3 M2 गगायास्त्व(V4 °श्चा)वतारण, D1-3 7 9 11 गगावतरण नृप M4 गगाया अवतारण (for the post half) —(l 4) V2 D3 7 9 11 एनम् (for एतम्) D10 आसाद्य (for आदाय) V4 यथागत (for यथागतम्)]

—Ś1 reads 21^{c}–22 in marg —^{c}) B2 चैव, D1-3 7 9 शीघ्र (for वीर) —T1 missing from वे in 21^{d} up to रा in 23^{a} on a damaged fol —^{d}) Ś1 V1 3 D5 12 13 T2 G2 M3 निवर्तयितुम्, D14 G1 3 4 Cm g सवर्तयितुम्, T3 सवर्धयितुम्, Ct as in text (for निर्वर्तयितुम्) D5 इच्छसि D1 2 गत्वा कालेऽभ्यगाद्विति, D3 7 9 मा त्वा (D7 त्वा) कालोत्य(D9 °क्य)गाद्विति

22 T1 missing Ś1 reads in marg 22 (cf v l 21) —^{a}) M3 सुपर्णस्य वच श्रुत्वा ❀ Cg सुपर्णेति ❀ —^{b}) D5 11 12 ना(D5 रा)म नामत (for अतिवीर्यवान्) Ñ2 V B D1-3 7 10 13 M4 वीर्यवा(D7 13 °मा)नशुमानथ(V4 °मानिति, D1 2 M4 °मास्तत, D3 °मास्तथा, D7 °मास्तदा) —^{c}) Ñ2 V B D1-3 7 10 11 13 G3 M4 त्वरितो (for त्वरित) —D3 om 22^{d}–23^{a} —^{d}) Ñ2 V1 2 4 B D1 2 10 11 13 यज्ञम्, M2 पुरीम्, M3 गृहम् (for पुनर्) Ś1 Dt D6 8 9 G1 3 °तपा, D1 2 °त्मन, T3 महीपति (for महायशा) V3 यज्ञस्थानमथानयत्

23 T1 missing ततो रा (cf v l 21) D3 om 23^{a} (cf v l 22) —^{a}) Ś1 Ñ2 V B D1 2 5 7 10-13 M4 स राजानं समा(Ś1 D5 °नमथा, D12 °नमिहा)साद्य —^{c}) D3 नवेदमद् (sic) D9 निवेदयद् (for न्यवेदयद्) G2 तथा (for यथा) D3 तत्त्व, D7 [आ]त्म त्व, Cm g t as in text (for वृत्त) Ñ2 V B D1 2 (first time) 10 11 13 M4 त(D11 अ)स्मै(Ñ2 B2 °स्मिन्, B4 °स्यै) निवेदयामास ❀ Ck यथा वृत्तमिति पितृविषयकमिति शेष । ❀ —After 23^{c}, D2 reads 24^{a} as in V1 (repeats in its proper place) and thereafter repeats 23^{c} —^{d}) D12 सुवर्ण (for सुपर्ण) Ś1 D2 3 5 7 12 तत, V2 4 B1 2 D10 13 M4 तदा, V3 D1 11 14 T1 G3 4 M2 यथा, Cm g t as in text (for तथा)

24 ^{a}) Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 व्यथितो राजा (for घोरसकाश) —T1 missing from मतो in 24^{b} up to गते in 25^{c} on a damaged fol —^{b}) Ñ2 V B D1 3 7 10 M4 घोरम्, Dt om (for वाक्यम्) Ñ2 V B D1 3 7 10 M4 वच, D2 8 नृप, D11 [ऽ]भवत् (for नृप) D13 राघवाशुमतो वच —After 24^{ab} G1 M3 (*inf lin sec m*) ins

891* मुहूर्तं शोकसतप्त स्थिरचित्तो बभूव ह ।
स तेनाश्वेन नीतेन पौत्रेणाशुमता नृप ।

[(l 2) M3 तेनाश्वेनैष° (for the prior half)]

स्वपुरं चागमच्छ्रीमानिष्टयज्ञो महीपतिः ।
गङ्गायाश्चागमे राजा निश्चयं नाध्यगच्छत ॥ २५

अगत्वा निश्चयं राजा कालेन महता महान् ।
त्रिंशद्वर्षसहस्राणि राज्यं कृत्वा दिवं गतः ॥ २६

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे चत्वारिंशः सर्गः ॥ ४० ॥

—c) Ś1 D2 9 11 14 T2 3 G2 M3 निवर्त°, Ñ2 V B D1 10 13 M4 समाप°, G4 निर्वाप° (for निर्वर्तयामास) —d) Ś1 D2 (second time) 6 11 12 °रब्ध (D11 12 °ध्वं [sic]) D14 T2 G M1 2 °तत्त्व, Cg as in text (for यथाकल्प) D9 °विधि (for यथाविधि) Ñ2 V B D1–(D2 first time) 3 7 10 13 M4 नातिहृष्ट (Ñ2 B3 °कृष्ट, V3 B1 °दृष्ट, V4 °दस) मना इव

25 T1 missing up to गमे in c (cf v l 24) —a) Dt D6 8 तु (for च) Ś1 D6 12 [अ]गमद्धीमान्, Ñ2 V2–4 B1 2 D10 13 ययौ धीमान्, V1 B3 4 M4 ययौ श्रीमान् (for [अ]गमच्छ्रीमान्) —c) V2 [अ]भिगमने, V3 [अ]वतरणे, V4 [आ]गम°, Ck t as in text (for [आ]गमे राजा) D1–3 7 M4 गंगावतरणे तत्र —d) T2 M2 °गच्छति, G3 नाधिगच्छति, Ct as in text (for नाध्यगच्छत) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 नाध्य (V2 °ध्या, D1 °भ्य) गच्छत्स (Ś1 D2 3 5 7,11 12 °द्वि, V2 B4 °त, D1 °द्वि, D13 °रसु) निश्चयं ❀ Ck निश्चयमुपायनिश्चयम्। अध्यगच्छतेति। ❀

26 a) Cm g अकृत्वा (for अगत्वा). Ñ2 V B D10 11 13 चापि (for राजा) —b) Dt महतो, Cg as in text (for महता) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 सुसु (V4 सत्व) ने काल्प (D1 2 °क) मेणा —d) Ś1 D3 5 7 11,12 ययौ, Cg as in text (for गत) Ñ2 V B D1 2 10 13 पालयित्वा महीमिमा —After 26 Ś1 D5 11 12 ins

892* विधाय सोपानमिव क्रतु स
प्रतापविद्योतितभूमिपृष्ठ ।
आरह्य देवालयमुग्रतेजा
श्चिक्रीड देशेषु मनोरमेषु ।

On the other hand B2 ins

893* जगाम त्रिदिवं राजा जितं स्वेनैव कर्मणा ।

Colophon T1 missing from colophon up to अंशुमत in I 41 1d —*Kanda name* Ś1 D4 6 om Ñ2 V B D10 11 आदि°, D1 3 अयोध्या°. —After Kanda name B2.4 D9 ins बालचरिते —*Sarga name* Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–12 सगरयज्ञ (V4 °ज्ञ) समाप्ति (V4 °प्त) D9 सगरयज्ञपरिसमाप्ति —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 V1.4 B1 4 D3 5 11 12 om Ñ2 B2 3 D10 43 V2 45 V3 42 Dt D4 6 8 14 S (except T1) 41 D1 2 7 34 D9 44 D13 इत्यार्षे—यणे—काडे—समाप्तिर् 43 —After colophon: T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम, G1 2.4 श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम, M1 2 श्री ....म

४१

कालधर्मं गते राम सगरे प्रकृतीजनाः ।
राजानं रोचयामासुरंशुमन्तं सुधार्मिकम् ॥ १
स राजा सुमहानासीदंशुमान्रघुनन्दन ।
तस्य पुत्रो महानासीद्दिलीप इति विश्रुतः ॥ २
तस्मिन्राज्यं समावेश्य दिलीपे रघुनन्दन ।
हिमवच्छिखरे रम्ये तपस्तेपे सुदारुणम् ॥ ३
द्वात्रिंशच्च सहस्राणि वर्षाणि सुमहायशाः ।
तपोवनगतो राजा स्वर्गं लेभे तपोधनः ॥ ४
दिलीपस्तु महातेजाः श्रुत्वा पैतामहं वधम् ।
दुःखोपहतया बुद्ध्या निश्चयं नाध्यगच्छत ॥ ५
कथं गङ्गावतरणं कथं तेषां जलक्रिया ।
तारयेयं कथं चैतानिति चिन्तापरोऽभवत् ॥ ६
तस्य चिन्तयतो नित्यं धर्मेण विदितात्मनः ।
पुत्रो भगीरथो नाम जज्ञे परमधार्मिकः ॥ ७

41

☞ Ñ1 missing Sarga 41 (cf v l I 33 8)

1 Before 1 D13 ins ref सू-उ-च T1 missing up to अंशुमन्त on a damaged fol —ᵃ) D5 12 धर्मे, Cm g k as in text (for धर्मं) Ñ2 V B D1-3 7 10 11 13 M4 तत प्रकृतयो राम —ᵇ) Ñ2 V3 4 B D1 3 7 11 M4 स्वर्गते नृपे, D5 12 °जन, Cm g k t as in text (for प्रकृतीजना) V1 स्वर्गमुपतिते नृपे, V2 D10 13 स्वर्गते (V2 यास्यति) सगरे नृपे —ᶜ) Ñ2 V B D1 3 7 10 13 M4 धार्मिक (for राजानं) Ś1 चोद°, D1-3 7 स्थाप°, D5 12 °मास (with hiatus) Cm g t as in text (for रोचयामासुर्) Ck cites ᶜ as in text —ᵈ) Ś1 D5 11 12 महाद्युतिं, Ñ2 V1 2 4 B D1 3 7 10 13 M4 नराधिप V3 महीपतिं (for सुधार्मिकम्)

2 ᵃ) Ś1 D5 12 राजा च (for स राजा) G1 3 तु (for सु) D13 स राज्ञामंशुमानासीद्, Cg as in text (for ᵃ) —ᶜ) Ś1 D5 12 °तेजा, Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 सम (V1 °*) भवद् (for महानासीद्) M4 तस्य पुत्र समभवद्

3 ᵃ) Dt D4.6 8 तस्मै, Cm g as in text (for तस्मिन्) V4 राज्ये (for राज्य) Ś1 °देश्य, V1 सन्निवेश्य, V2 निवेश्याशु, B1 D2 3 G1 °निश्य, Dt D6 8 °दिश्य (for समावेश्य) —ᵇ) D14 T1 2 G2 4 M1 3 अंशुमान् (with hiatus), Ct as in text (for दिलीपे) Ñ2 V B D1 3.7 9 (before corr) 10 13 M4 [ऽ]था (B2 m M4 सों) शुमानपि (B4 D2 °निति), T1 damaged (for रघुनन्दन) —T1 damaged from 3ᶜ up to महा in 4ᵇ —ᶜ) Ñ2 V B D10 13 राम, D1 3 7 9 14 T2 G2 4 M1 2 (also as in text) पुण्ये (for रम्ये) —ᵈ) D13 ते* (for तेपे) Ś1 D5 11.12 तदांशुमान्, Ñ2 V B D1-3 7 10 13 महायशा (B1 °तपा), M4 तपोधन (for सुदारुणम्) —After 3 Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 ins

894* गङ्गावतरणं पुण्यं चिकीर्षुरमरद्युति ।
नावाप्यैव तं कामं स वै नृपतिसत्तम ।

[(l 1) M4 राम (for पुण्य) V1 3 B1 D2.11 13 M4 अमित द्युति —D13 om (hapl ?) l 2-4ᵇ.—(l 2) V4 च त° (hypermetric); D11 °राजा, M4 चैव स (for त काम) D2.7 तनो, M4 काम (for स वै) D1 2 नृपतिर् (D2 गत स नृ) पसत्तम, D11 काम नृवरोत्तम (submetric) (for the post half)]

4 D13 om 4ᵃᵇ T1 damaged up to महा in ᵇ (cf v l. 3) —ᵃ) Ś1 Ñ2 V1 3 B2.4 D10 M4 °त्रिंशतं (Ś1 °त, V3 D10 °ल), V4 D3 5 7 11 12 स द्वा (V4 कृत्वा) त्रिंश (D3 °*) त्, B1 द्वात्रिंशत् (submetric) B3 (m also as in Ñ2) द्वाविंशति (for द्वात्रिंशच्च) Dt D6 8 द्वात्रिंशच्छतसाहस्र —ᵇ) G1 3 तप कृत्वा (for वर्षाणि सु) D14 T2 G2 4 M1 3 सुमहातपा Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 10-13 M4 वर्षाणा (D12 °*) ममर (Ś1 D1 5 11 12 °मित) द्युति (Ś1 D1 2 5 12 M4 °प्रभ, D3 7 11 °प्रभु) —T1 om (hapl ?) 4ᶜᵈ —ᶜ) K (ed) तपोवन D14 T2 G2 4 M1 राम (for राजा) Ś1 D5 11 12 तपोवने तप कृत्वा, Ñ2 V B D1 3 7 9 10 13 M4 तपस्तप्त्वा महाघोर (M4 सुघोरं स) —ᵈ) Ś1 G2 लोके, Cg as in text (for लेभे) Ś1 D5 11 12 M2.4 स्वकर्मेन (M2 °मि, M4 °णा), Ñ2 V B D10 13 महामना, D1 3 7 14 T2 G2 4 M1 महायशा (for तपोधन)

5 Ñ2 V3 B1 D10 13 om (hapl) B3 reads in marg 5 7 —ᵃ) V1 2 B2-4 D1-3 7 11 M4 दिलीपोपि —ᵈ) D2 पितामह (sic) V4 B2 4 D2 3 7 वच D12 विधिं, Cg k t as in text (for वधम्) —ᶜ) M2 हितया, Cm g as in text (for -हतया) V1 lacuna V2 तमेवार्थचिंतयन्नाय, D1-3 7 9 11 M4 तमेव चिंतयन्नपं (D11 °क्रिय) —ᵈ) D2.14 S (except M3 4) नाधिगच्छति, Cm g नाध्यगच्छत (as in text) Ś1 V4 B2 4 D5 12 नाध्यगच्छत्स (V4 °च्छ) निश्चय

6 Ñ2 V3 B1 D10 13 om B3 reads in marg 6 (cf v l 5) —ᵇ) D5 गता (for तेषां) T1 missing from क्रिया up to महा in 8ᵃ on a damaged fol —ᶜ) B4 °येह, D14 °येन (for तारयेय) Ś1 V1 4 B2-4 D5 12 यं (V1 lacuna) धून्, V2 D2.3 7 9 स्येतान्, D1 स्येषाम्, D14 T2 M4 चैनान्, G4 चैव (with hiatus) (for चैतान्) —ᵈ) M3 चिंताकुलो (for °परो)

7 Ñ2 V3 B1 D10 12 om B3 reads in marg 7 T1 missing (cf v l 5 and 6 respy) —ᵃ) D11 चिंतय*स्, V1 2 D1 3 7 9 11 स्वेवं (V1 °*) (for नित्यं) —ᵇ) Ś1 V4

दिलीपस्तु महातेजा यज्ञैर्बहुभिरिष्टवान् ।
त्रिंशद्वर्षसहस्राणि राजा राज्यमकारयत् ॥ ८
अगत्वा निश्चयं राजा तेषामुद्धरणं प्रति ।
व्याधिना नरशार्दूल कालधर्ममुपेयिवान् ॥ ९
इन्द्रलोकं गतो राजा स्वार्जितेनैव कर्मणा ।
राज्ये भगीरथं पुत्रमभिषिच्य नरर्षभः ॥ १०
भगीरथस्तु राजर्षिर्धार्मिको रघुनन्दन ।
अनपत्यो महातेजाः प्रजाकामः स चाप्रजः ॥ ११
स तपो दीर्घमातिष्ठद्गोकर्णे रघुनन्दन ।
ऊर्ध्वबाहुः पञ्चतपा मासाहारो जितेन्द्रियः ॥ १२

D5 12 M4 विजितात्मन, Ct as in text (for त्रिदि°) V1 2 D1-3 7 9 11 कथामेता(D11 नृपते सु) महात्मन —^{c}) B3 राम, D2 7 9 जज्ञे (for नाम) —^{d}) V1 om D2 7 9 सर्व, D3 *ज्ञे (for जज्ञे) V1 2 D1 3 7 9 लोक(V1 * * D3 सर्वलोक [hypermetric])परिश्रुत

8 T1 missing partially ^{a} (cf v l 6) —^{a}) Ñ2 V B D1-3 7 9-11 13 दिलीपोपि —^{b}) Ñ2 V B1 3 4 D1-3 7 10 11 ईजि(V1 3 B4 °यि)वान् (for इष्टवान्) Ś1 D5 12 यज्ञैश्च बहुभिर्यजन्(D12 °जैयन् [metathesis]) —G4 om (hapl) 8^{c}-9 —^{c}) Ś1 V B1 2 D5 11 12 विंशतिं(V3 °तिर्) वै, Ñ2 B3 °ष वै, B4 त्रिंशति द्वे, D1 (m also) दशवर्ष, D10 13 °चैव (for त्रिंशद्वर्ष) V4 °स्राणां(for -सहस्राणि) —^{d}) Cm g t अकारयत् (as in text) Ś1 N2 V B D5 10-13 धर्मेणा गा(V1 *)मपालयत्

9 G4 om 9 (cf v l 8) —^{a}) Ś1 D5 12 तांस्तु (for राजा) —^{b}) G2 M1 उत्तारणं (for उद्धरणं) Ś1 D5 12 समुद्धर्तुमशक्नुवन्, M4 गंगावतरणं प्रति —l or 9^{ab} Ñ2 V B D1-3 7 9-11 13 subst

895* निश्चय चाप्यगत्वैव गङ्गावतरणे तत ।

[D1-3 7 9 11 सोपि (for चापि) B1 [अ]गत्वैव D11 °न (for [अ]गत्वैव) D2 गंगावतरण (for °तरणे) V4 D3 7 नृप D2 गत (for तत)]

—^{c}) Ś1 D1 3 5 7 11 12 विधिना, V2 व्याधिवान्, Cm k t as in text (for व्य धिना) —T1 missing from नर up to र्धा in 11^{b} on a damaged fol D3 10 -शार्दूल (for -शार्दूल) —^{d}) D4 धर्म (for धर्मम्) D1 समी°; Cg as in text (for उपेयिवान्) Ñ2 V B D2 3 7 9-11 13 M4 कालस्य वशमीयिवान् (V4 °तो गत, D9 [after corr] °मेयिवान्)

10 T1 missing (cf v l 9) —^{a}) V1 D3 इंद्रलोकगतः; D1 3 7 9 11 स्वर्गं प्राप्य(D2 7 °प, D11 °याय्) ततो, G3 इंद्रलोकं गतो, M4 स्वर्गं पुण्यगतो, Cg as in text (for इन्द्रलोकं गतो) —^{b}) Ś1 D2 5 12 M4 स्व(D2 सो; M4 स्वा)र्जितं स्वेन, Ñ2 V B3 4 D2 7 9 10-13 सोर्जि(Ñ2 B4 D10 °र्चि)तं(B4 °त) पुण्य, B1 [आ]त्मार्जितं पुण्य; B2 D1 11 स्वा(D1 स्व)र्जितं (D1 °त) पुण्य; G3 M1 °सैरेव (for स्वार्जितेनैव) D3 तेजसा G3 M1 कर्मभि (for कर्मणा) —^{c}) D9 राष्ट्रे (for राज्य) Ñ2 V B D1 2 7 10 11 13 M4 राज्ये भगीरथे पुत्र Ck as in text (for °) —^{d}) V4 निक्षिप्य च; Cg k as in text (for अभिषिच्य) T2 G4 °भ, G1-3 M1 2 °भ (for नरर्षभ) Ś1 Ñ2 V1-3 B D1-3 5 7 9-13 M4 निक्षिप्य(D9 °क्षाप्य) पुरुषर्षभ(Ś1 D9 °भ, V1-3 B1 D1 2 M4 °भ B3 4 D10 °भे)

11 T1 missing up to र्धा in ^{b} (cf v l 9) —^{a}) D9 स (for तु) Ś1 N2 V B D1-3 5 7 10-13 M4 भगीरथोपि (V1 3 B2 3 D13 थ) राजाभूद् —D1 2 (after 11) 11 ins after 11^{ab}, D3 7 9 subst for 11^{cd}

896* तस्यापि परमो यत्नो गङ्गावतरणेऽभवत् ।

—D5 12 om 11^{c}-12^{b} Ś1 reads 11^{c}-12^{b} (including 897*) in marg —^{c}) Ś1 Dt D6 8 °राज, Ñ2 V B D10 11 13 M4 सदा(D13 °चा)काङ्क्षन् (D10 13 °क्षेत्) (for महातेजा) —^{d}) Ś1 Dt D8 Ct च प्रजा, D1 यतत, G1 च प्रज (sic) Cm g as in text (for चाप्रज) Ñ2 V B D10 11 13 M4 सदृशीमात्मन प्रजा —After 11 Ś1 Dt D4 6 8 14 S (except M4) Cg t ins

897* मन्त्रिष्वाधाय तद्राज्यं गङ्गावतरणे रत ।

12 D5 12 om Ś1 reads in marg 12^{ab} (cf v l 11) —^{a}) Ñ2 V B D1-3 7 9 11 13 M4 महद् (for दीर्घम्) Ñ2 V2-4 B D11 आतस्थे (for आतिष्ठद्) Ś1 Dt D6 8 10 तपो दीर्घं समातिष्ठद्(D10 °तेपे) ⁂ Cg t गङ्गावतरणेप्सुस्तप आतिष्ठत् । ⁂ —^{b}) Ñ2 V B D1 3 7 9 13 M4 [ऽ]नुपम (D7 °*)द्युति, D10 [ऽ]नुपमद्युते (for रघुनन्दन) D11 राजा ह्यनुपमद्युति —^{c}) D2 महा (for पञ्च) —^{d}) Ś1 D5 12 मिता°, M2 माम°; Cm g k t as in text (for मासाहारो) N2 V B D1-3 7 9-11 13 M4 ग्रीष्मे(V4 ग्रीष्मेण [sic])भूत्वा(D1-3 7 9 M4 transp ग्रीष्मे and भूत्वा) च(D1 2 7 त्रि)तपत —After 12 Ñ2 V B D1-3 7 9-11 13 M4 ins.

898* पञ्चतापी च हेमन्ते वर्षास्वभ्रावकाशिक ।
शीर्णपर्णकृताहारो यतात्मा यतमैथुन ।

[(l 1) V4 हिम (for अभ्र) Ñ2 V1 B1 भार° (sic), D2 3 7 9 10 °काशक D11 [आ]काशवासिक, D13 [अ] वसनत्वचा M4 °वासिन (for [अ]भ्रावकाशिक) —(l 2) D1 -पत्र (for -पर्ण) After कृताहार D3 erroneously repeats from त in जितात्मा (cf 12^{d} in D1) up to भा in post. half of l 1 D1 3 7 9 M4 त्रि° (for यतात्मा) Ñ2 B2 D1-4 7 9 10 13 M4 जित (for यत)]

तस्य वर्षसहस्राणि घोरे तपसि तिष्ठतः ।
सुप्रीतो भगवान्ब्रह्मा प्रजानां पतिरीश्वरः ॥ १३
ततः सुरगणैः सार्धमुपागम्य पितामहः ।
भगीरथं महात्मानं तप्यमानमथाब्रवीत् ॥ १४
भगीरथ महाभाग प्रीतस्तेऽहं जनेश्वर ।
तपसा च सुतप्तेन वरं वरय सुव्रत ॥ १५
तमुवाच महातेजाः सर्वलोकपितामहम् ।
भगीरथो महाभागः कृताञ्जलिरवस्थितः ॥ १६
यदि मे भगवान्प्रीतो यद्यस्ति तपसः फलम् ।
सगरस्यात्मजाः सर्वे मत्तः सलिलमाप्नुयुः ॥ १७
गङ्गायाः सलिलक्लिन्ने भस्मन्येषां महात्मनाम् ।
स्वर्गं गच्छेयुरत्यन्तं सर्वे मे प्रपितामहाः ॥ १८
देया च संततिर्देव नावसीदेत्कुलं च नः ।
इक्ष्वाकूणां कुले देव एष मेऽस्तु वरः परः ॥ १९

13 T2 moth eaten up to घोरे in [b] —[a]) D3 तपस्य (sic) (for तस्य) Ś1 D5 7 11 12 -सहस्रेण, Ñ2 V B D2 10 13 M4 -सहस्रांते (for -सहस्राणि) —[b]) Ś1 D5 11 12 तपस्युग्रे महात्मन, N2 V B D1–3 7 10 13 M3 तपसो (V4 °*) ग्रेण तोषित —After 13[ab], Ś1 (m) Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) Cr m g t ins

899* अतीतानि महाबाहो तस्य राज्ञो महात्मन ।

—[c]) Cv r m g t सुप्रीतो (as in text) Ś1 D5 11 12 ब्रह्मा (D12 वर) प्रीतोऽभवद्राम Ñ2 V B D1 3 7 10 13 M4 आजगामाश्रमं ब्रह्मा (D2 3 7 °मथो) —[d]) D1 भुवाण, D12 प्रना*, M4 चराणां (for प्रजानां) Ś1 Ñ2 V B Dt D1 5 6 8 10 12 G1 3 M2 4 प्रभुर् (for पतिर्) D2 3 7 9 ब्रह्मा (D9 सर्व) लोकपितामह, Ck as in text (for [d])

14 Dt reads 14 twice —[a]) Ñ2 V B D1 3 7 9–11 13 M4 वृत, Cg as in text (for तत) Ś1 V2,4 D1–3 (D3 om) 5 7 9 11 12 सर्वै N2 V1 3 B D10 13 M4 श्रीमान् (for सार्धम्) —[b]) Ś1 D5 11 12 सह लोक (D11 °के) M1 उप° (for उपागम्य) Ñ2 V1 3 B D1 3 7 9 10 13 M4 विमानवरमास्थि (D1 °श्रि) त (D7 °ते), V2 श्रीमानंबरमास्थित, V4 श्रीमान्स्यदनमास्थित —[cd]) Ñ2 V B D1–3 7 9 10 13 M4 स एन (N2 V D9 10 °व) माभाष्य (M4 °साद्य) तदा (D3 illeg for ष्य तदा) (for [c]) D3 illeg D7 9 दीप्यमान (for तप्यमानम्) Ś1 D5 11 12 तप्यमानं महात्मान (by transp) Ś1 D1 5 11 12 वचो, N2 तम्, V1 2 4 B2 3 D3 7 9 10 M4 ततो, V3 B1 4 D2 13 तपो, G1 3 M3 तदा, Cg as in text (for अथ)

15 [a]) Dt D6,8 °राज; D4 T3 G1 2 M2 3 (after corr sec m °राज) °तेज, M4 °बाहो (for महाभाग) —[b]) Ś1 Ñ2 V1–3 B D1 3 7 9 12 13 नरे°, V4 सुरे°, Dt D2 4 6 8 11 T3 जना (D2 11 नरा) धिप, D5 10 नरोत्तम (for जनेश्वर) M4 भगीरथ महारथ —[c]) Ś1 D5 11 12 त्व (for च) Cm t तपसा च (as in text) D11 सुतवर (for सुतप्तेन) —[d]) D11 दाते (sic) (for वर) —For 15[cd], Ñ2 V B D1–3 7 9 10 13 M4 subst

900* गृहाण वरमव्यक्त काङ्क्षितं पृथिवीपते ।

[V4 B1 त्व (V4 om [submetric]) वर मत्त (for वरमव्यक्त) D7 वर गृहाण मत्तस्त्व (for the prior half) D13 वाञ्छित (for काङ्क्षित)]

16 [a]) N2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 ततो दृष्ट्वा (B1 D11 M4 राजा), Cg as in text (for महातेजा) Ś1 D5 12 उवाच सु (D12 स) महात्मान —[b]) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 ब्रह्माणं स्वयमागत —[c]) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–12 T2 G1 M2–4 °तेजा, Dt D6 8 °बाहु, D13 नरश्रेष्ठ (for महाभाग) —[d]) Ñ2 V B D1 10 11 13 M4 इदं वच, D2,3 7 अभाषत, D4 9 T3 उप° (for अवस्थित) Ś1 D5 12 G1 3 M2 बद्ध्वा शिरसि चाञ्जलिं, Dt D6 8 कृताञ्जलिपुट स्थित —After 16, B3 ins

901* उवाच नृपशार्दूल भक्त्या च नतकन्धर ।

17 [a]) Ś1 मा, B4 ते (for मे) V2 D2 5 6 9 11 12 14 T2 G1 M2 3 Cm °वन् (for भगवान्) —[b]) Ñ2 V2–4 B D10 13 बल, V1 बल (sic) (for फलम्) —[c]) Ñ2 V B D1–3 7 10 13 M4 तत (D13 हता) सगरपुत्रास्ते (V2 °स्तु) —[d]) D13 सगरम् (for सलिलम्) D9 आप्नुयात् (sic) Ck cites [d] as in text

18 D9 om 18 —[a]) Ck cites [a] as in text —For 18[ab], Ś1 D5 12 subst

902* गङ्गासलिलसंक्लिन्ने ते भस्मनि महौजस ।

Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 subst

903* गङ्गाजलप्लुते तस्मिन्देहभस्मनि पाविता ।

[V4 °प्लुन (sic) D3 °*ते D7 *ल°, D13 M4 -जला° (for -जलप्लुते) D2 3 7 दे (D3 *) शे M4 देहे (for तस्मिन्) V2 B1 D13 देहे, M4 तस्मिन् (for देह) V2 पातिता, D13 चानघ (for पाविता) D1–3 7 तस्मिन्भ (D1 देशे भ) स्मनि प्ला (D3 7 पा) विते (for the post half)]

—[c]) T3 M2 3 (after corr sec m) °र्थं, Cg as in text (for अत्यन्त) Ñ2 V B D1–3 7 10 11,13 M4 गच्छेयुरमला (V4 °रा) स्वर्गं (B4 सर्वं [sic]) Cm t as in text (for [c]) —M2 om 18[d]–20[c] —[d]) Ś1 D1–3 7 M3 4 ते, N2 V B D10 11 13 न, Dt D6,8 च (for मे)

19 M2 om 19 (cf v l 18) —[a]) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 9–13 इय, M4 परा Cm g t as in text (for देया) D2 मे, D14 m Cg as in text (for च) Dt D6,8 देव याचे ह (D6 °ह) सतत्यै —[b]) Ś1 D5 12 नावसानं कदाचन, N2 V B2–4 D10,13 नावसादं (V4 °भानं) कथंचन, B1

उक्तवाक्यं तु राजानं सर्वलोकपितामहः ।
प्रत्युवाच शुभां वाणीं मधुरां मधुराक्षराम् ॥ २०
मनोरथो महानेष भगीरथ महारथ ।
एवं भवतु भद्रं ते इक्ष्वाकुकुलवर्धन ॥ २१
इयं हैमवती गङ्गा ज्येष्ठा हिमवतः सुता ।
तां वै धारयितुं राजन्हरस्तत्र नियुज्यताम् ॥ २२
गङ्गायाः पतनं राजन्पृथिवी न सहिष्यते ।
तां वै धारयितुं वीर नान्यं पश्यामि शूलिनः ॥ २३
तमेवमुक्त्वा राजानं गङ्गां चाभाष्य लोककृत् ।
जगाम त्रिदिवं देवः सह सर्वैर्मरुद्गणैः ॥ २४

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे एकचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४१ ॥

नावसीदेत्कथंचन; D1-3 7 9 11 M4 नोच्छिद्येत कथं(D1 11 M4 °दा)चन. ❀ Cm g t यया(Ct यथा) न· कुलं नावसीदेद् । ❀ —°) G4 ऐक्ष्वाकूणां. B1 कुल (for कुले). Ś1 Ñ2 V B D5 10 12 13 गच्छेद् (for देव). D1-3 7 9 11 इक्ष्वाकुराज(D9 °वंश)प्रभवा. —ᵈ) Ś1 V1 3 B4 वरो वर.; Ñ2 V4 B3 D10 13 [अ]परो वर.; V2 B1 वरोपरः; B2 Ch परो वरः (by transp), D12 वचो मम (for वरः परः). D1-3 7 9 11 M4 वरमेन(D1 11 M4 °तं, D9 °क) वृणोम्यहं(D2 °तोस्म्यहं; M4 °णोमि ते); D5 एष तेस्तु वरो मम.

20 M3 om. 20ᵃᵇᶜ (cf. v.l. 18). Ś1 repeats 20ᵃᵇ in marg. —ᵃ) Cg उक्त- (as in text). Ñ2 V B D1-3 7. 9-11 13 M4 इत्युक्त(B3 D2 3 °क्त्वा, B4 °क्तं [sic])वाक्यं (V4 D9 °वंतं) (for उक्तवाक्य तु). —ᶜ) V3 इत्युवाच. Cg शुभां (as in text). D1-3 7 9 11 M4 तदा(M4 °तो) राम (for शुभां वाणीं) —ᵈ) Cg मधुरां (as in text). D4 reads मधुरा in मधुराक्षराम् in marg Ś1 Ñ2 V B D5 10 12 13 मधुराक्षरभूषितां(V2 °ममितां; B4 °रिभूषिता [hypermetric]), D1-3.7 9 11 M4 वाक्यं श्रुति(D11 सुत)सुखावहं; M3 मधुर मधुराक्षरं.

21 ᵃ) T3 महा°; Cg k t as in text (for मनोरथो). D4 T3 °राज; G1 M2 °तेजा(G1 °जो [sic]), G3 °भाग (for महानेष). Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 9-13 तपोधन महाभाग. —ᵇ) V2 °मना.; D11 °बलं (sic) (for महारथ) —Note hiatus between ᵃ and ᵈ. —ᶜ) Ñ2 V B D10 13 M4 [अ]विच्छिन्नम्; D5 °य; D12 °च(for भद्रं ते). —ᵈ) Ś1 -कुलनंदन, Ñ2 B3 D10 13 -कुलसंभवं(D13 °च); V B1.2.4 D1-3 5 7 9 11 12 G1 2 M4 -कु(B1 *)लमव्ययं (for -कुलवर्धन) —After 21, B4 ins. 904*.

22 ᵃᵇ) Cv.r m. cite ᵃ as in text. Dt D4 8 transp. गंगा and ज्येष्ठा. —For 22ᵃᵇ, Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 subst., while B3 ins. after 905*, whereas B4 ins. after 21 :

904* या सा देवनदी गङ्गा ज्येष्ठा हिमवतः सुता ।
[B4 श्रेष्ठा (for ज्ये°).]

—For 22ᵃᵇ, Ñ2 V B (B4 reads after 904*) D10 13 subst. :

905* इयं तु गङ्गा सरितां प्रवरा स्वर्गकसुता ।
[Ñ2 V4 B3 च (for तु). V4 प्रवरा सरितां (by transp.).]

—Thereafter Ñ2 V B (B2 after 904*) D10 13 cont. :

906* दारयेत्पृथिवीं कृत्स्नां निपतन्ती महौघिनी ।
[D13 सर्वां (for कृत्स्नां). B1 निष्पतती.]

—ᶜ) D2 तु (for वै). M3 Cg शक्तो (for राजन्). Ñ2 V B D10 13 तदस्या धारणे राजन्. —ᵈ) T2 रहस् (metathesis), M3 (before corr. as in text, after corr. *inf. lin. sec m.*) नरस्; M4 शिवस् (for हरस्). M4 प्रयुज्यतां. Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 9-13 शिवो(D13 महा)देवः प्रसाद्य(B4 °सेव्य)तां, Cv r m g as in text (for ᵈ).

23 ᵃ) D12 सरणं (for पतनं). Ñ2 V B D1-3 7 10 11 13 व्यक्तं (for राजन्). —ᵇ) Cg पृथिवी(as in text). T2 स नहिष्यते (metathesis), G1 3 4 Cm °ति (for न सहिष्यते). Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 9-13 भूमिः सोढुं न शक्ष्यति (V3 B4 °क्यति [sic], V4°क्यते; D3 °शशावंक्ष्यति [sic]) —After 23ᵃᵇ, Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 ins. :

907* अतिवेगात्पतन्ती गां भित्त्वा पातालमाविशेत् ।

—ᶜ) D6 om. वै (submetric). Cm g धारयितुं(as in text). Dt D4 6 8 T3 राजन् (for वीर). Ś1 Ñ2 V B D1-3.5 7 9-13 तस्या(V2 °स्माद्) धारयितारं च. —ᵈ) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 9-13 शंकरात् (for शूलिनः). —For 23, M4 subst. :

908* दारयेत्पृथिवीं कृत्स्नां पतमाना महोर्मिका ।
तदस्या धारणे देवं शिवं तावत्प्रसादय ।
गगनात्प्रच्युतां राजन्न एनां धारयिष्यति ।
नान्यस्तस्माद्धियाद्स्या. शम्भो वेगो हि दुःसहम् ।
सोढुं निपतमानायास्तस्मात्तं त्वं प्रसादय ।

[For the prior half of l. 1 cf. that of 906*.]

—After 23, Ñ2 V B D10 13 ins. :

909* वेगो सुदु सहं लोके तस्मात्तं त्वं प्रसादय ।

[V4 लोकम् (sic). —For the post. half cf. that of l. 5 of 908*. V1.3 B1 4 त्वं तं (by transp.); V4 तं * (for तं त्वं).]

24 ᵃ) M4 स (for तम्). V2 राजर्षिं (for राजानं). —ᵇ) Ś1 M3 आभाष्य; D13 चाप्य* (for चाभाष्य).

४२

देवदेवे गते तस्मिन्सोऽङ्गुष्ठाग्रनिपीडिताम् ।
कृत्वा वसुमतीं राम संवत्सरमुपासत ॥ १
अथ संवत्सरे पूर्णे सर्वलोकनमस्कृतः ।
उमापतिः पशुपती राजानमिदमब्रवीत् ॥ २
प्रीतस्तेऽहं नरश्रेष्ठ करिष्यामि तव प्रियम् ।
शिरसा धारयिष्यामि शैलराजसुतामहम् ॥ ३

Ñ2 V B D10 13 M4 भगवा(M4 °व)न्त्र(V4 °वास्तु)पितामह —After 24^{ab}, Ś1 ins 912*, while D1 (m) ins

910* गच्छ देवि धरापृष्ठ भगीरथमुपेच्छया ।
इत्युक्त्वा प्रययौ ब्रह्मा सर्वदेवनमस्कृत ।

—Ś1 reads 24^{cd} in marg —^{c}) Ś1 Dt D6 8 M2 देवै (for देव) —^{d}) Cm k t देवैर् (for सर्वैर्) Ś1 Dt D6 8 M2 सर्वै सह (by transp) Cm g k t मरुद्गणै (as in text) —For 24^{cd}, Ñ2 V B D10 13 subst

911* आभाष्य च महीं गन्तु गङ्गा स त्रिदिवं ययौ ।

[B4 om च (submetric) B2 reads (after corr) from हीं up to त्रि in marg Ñ2 V3 B1 3 4 D10 13 नेतु (for गन्तु) V2 4 transp गतु and गङ्गा V1 दिविज (metathesis) (for त्रिदिवं)]

On the other hand D1 3 5 7 11 12 M4 subst while Ś1 ins after 24^{ab}

912* नियुज्य जाह्नवीं गन्तु गङ्गा प्रतिययौ तत ।
पुराण देवसदन सर्वदेवनमस्कृत ।

[(l 1) Ś1 D3 5 11 12 नियुक्ता(D5 °युक्ता [sic]) D1 °योक्तु, D7 °क्त्वा (for नियुज्य) M4 च महीं (for जाह्नवीं) M4 पुन (for तत) —M4 om l 2 —(l 2) D1–3 7 11 पी (D11 पु)राण ब्रह्मसदन (for the prior half) D5 -नमस्कृता (for -नमस्कृत)]

Colophon D1–3 5 7 12 om (Sarga cont) —*Kanda name* Ś1 Ñ2 V1 4 D4 om V2 3 B D10 11 आदि° —*Sarga name* Ñ2 भगीरथप्रसाद, V1 2 4 B D10 11 भगीरथ(D11 om)वरप्रदान(D10 °ने), V3 भगीरथवरप्रसादनं, D9 गंगावतरण —*Sarga no* (figures words or both) V1 4 B1 4 D11 om Ś1 Dt D4 6 8 14 S 42 Ñ2 B2 3 D10 44 V2 46 V3 43 D9 45 D13 —काडे—रथ—प्रदान सर्ग 44 —After colophon T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम, G1 2 4 M1 2 श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम

42

☞ Ñ1 missing Sarga 42 (cf v l 1 33 8)

1 Before 1 D13 ins सूत उवाच —^{a}) Ñ2 V B D10 13 प्रजापतौ Cm g k t as in text (for देवदेवे) D8 14 गतो (sic) (for गते) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 राम, M4 राजा (for तस्मिन्) —^{b}) Ñ2 V B D10 13 M4 अगुष्ठाग्र (for सोऽङ्गुष्ठाग्र) Ñ2 V3 B3 D10 13 प्रपीडित, V1 2 4 B1 2 4 D11 G4 M4 निपीडित(D11 G4 °त) (for निपीडिताम्) Ś1 D5 12 सोंगुष्ठाग्रेण पीडिता —^{c}) Ñ2 V B D10 13 M4 महीतल (for वसुमतीं) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 9–14 राजा (for राम) —^{d}) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 9–13 उपावसत् (Ś1 °गतम्, V1 D1 3 7 9 °विशत्, D2 °वसन्) M4 अनिशत, Cm g as in text (for उपासत) D4 6 8 T1 वत्सर समुपासत, M3 समुपास्त सता नृप ✿ Ct समुपासतेत्यार्षं बहुवचनम् समुपास्तेत्यर्थ । ✿ —After 1, Ś1 (m) N2 V B D10 11 13 14 T1 2 G M (M3 *inf lin sec m*) ins

913* ऊर्ध्वबाहुर्निरालम्बो वायुभक्षो निराश्रय ।
अचल स्थाणुवत्स्थित्वा रात्रिंदिवमतन्द्रित ।

[M3 transp l 1 and 2 —(l 1) B1 2 अना° (for निरालम्बो) Ś1 B1 2 °भक्ष्यो (for वायुभक्षो) M2 निराशन, M4 [s]नपाश्रय (for निराश्रय) —(l 2) V1 3 B1 4 D11 13 14 T1 2 G M अचल Ś1 नित्य (for स्थित्वा) M3 न्दिवारात्रम् (for रात्रिंदिवम्) Ś1 उपागत Ñ2 V1 अतन्द्रित, D14 T1 2 G1 2 4 M1–3 अरिंदम (T1 G2 4 M1 3 °म, T2 °म [sic]), M4 अचापयत् (for अतन्द्रित)]

2 V1 om 2^{ab} —^{a}) Ñ2 B3 D10 13 [s]तीते (for पूर्णे) —^{b}) Ś1 Ñ2 V2–4 B D1–3 5 7 9–13 सर्वदेव (for सर्वलोक) M4 सर्वभूतपति शिव —^{d}) Ñ2 V B D10 13 M4 भगीरथमभाषत

3 ^{b}) Ñ2 V2–4 B D10 13 प्रिय महत्, V1 प्रिय तव (by transp) (for तव प्रियम्) —^{c}) N2 V1 3 B D10 11 13 पतन्तीं, V4 निपतन्तीं (hypermetric), Cg as in text (for शिरसा) D9 धारयिष्येह M4 धारयिष्यामि शिरसा (by transp) —^{d}) D4 ज्येष्ठ (for राज) D11 महत् (sic) (for अहम्) Ñ2 V B D10 13 दिवस्त्रि(V3 दिवात्रि [sic], B2 देवीं त्रि)पथगा नदीं (V4 °गामिनीं), M4 पतन्तीं गगनान्नदीं —After 3 N2 V B D10 13 M4 ins Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 ins after 4^{ab}

914* ततो हिमवत शृङ्गमधिरुह्य महेश्वर ।
निपतेत्यब्रवीद्गङ्गामाभाष्याकाशगा तदा ।
जटाकलाप विपुल विनिकीर्य समन्तत ।
बहुयोजनविस्तार शैलकन्दरसंनिभम् ।

[(l 1) Ś1 D2 3 5 7 9 12 त(D9 ग)त स हिमवत त (D2 सत्) D11 तत स हिमवच्चीरम् (for the prior half) Ś1 अभिरुह्य —(l 2) Ś1 D3 5 7 9 12 M4 पतस्व D11 प्रपत (for निपत). D1 पत स्वमित्यब्रवीद्गङ्गा (hypermetric) (for the prior half) B4 नदीं (for तदा) —(l 3) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 M4

ततो हैमवती ज्येष्ठा सर्वलोकनमस्कृता ।
तदा सातिमहद्रूपं कृत्वा वेगं च दुःसहम् ।
आकाशादपतद्राम शिवे शिवशिरस्युत ॥ ४
नैव सा निर्गमं लेभे जटामण्डलमोहिता ।
तत्रैवाबभ्रमद्देवी संवत्सरगणान्बहून् ॥ ५

अनेन तोपितश्चासीदत्यर्थं रघुनन्दन ।
विससर्ज ततो गङ्गां हरो बिन्दुसरः प्रति ॥ ६
गगनाच्छंकरशिरस्ततो धरणिमागता ।
व्यसर्पत जलं तत्र तीव्रशब्दपुरस्कृतम् ॥ ७

प्रवि(D11 M4 विप्र)कीर्य, V3 विकीर्य स (for विनिकीर्य) —(l 4) V4 पच (for बहु) B1 बहुशो जलसंभार (for the prior half) V1 -कुजर (for -कन्दर) B4 शोभित (for -सन्निभम्)]

On the other hand M3(*inf lin sec m*) ins after 3

915* उमापतेर्यच श्रुत्वा गङ्गा क्रोधसमन्विता ।

4 For subst see 7 —^{a}) G2 M3 श्रेष्ठा (for ज्येष्ठा) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 ततो हैमव(D2 °त्र [sic])तीं ज्येष्ठा —^{b}) Ś1 D1–3 5.7 9 11 12 -नमस्कृता —After 4^{ab}, Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 ins 914* —^{c}) G1 सातिमय रूप, G3 सा सुम° (for सातिमहद्रूप) —^{e}) D4 T3 M2 3 गगा (for राम) —^{f}) T3 [अ]ध, Cg k as in text (for [उ]त) —After 4 Dt D4 6 8 14 S (except M4) all Cs ins.

916* अचिन्तयच सा देवी गङ्गा परमदुर्धरा ।
त्रिशाम्यह हि पाताल स्रोतसा गृह्य शकरम् ।
तस्यावलेपनं ज्ञात्वा क्रुद्धस्तु भगवान्हर ।
तिरोभावयितुं बुद्धिं चक्रे त्रिनयनस्तदा ।
सा तस्मिन्पतिता पुण्या पुण्ये रुद्रस्य मूर्धनि । [5]
हिमवत्प्रतिमे राम जटामण्डलगह्वरे ।
सा कथंचिन्महीं गन्तु नाशक्नोद्यत्नमास्थिता ।

[(l 1) —For ins see below —(l 4) D14 T1 2 G1 3 4 M2 3 त्रिणयनस् T3 G2 M1 तथा (for तदा) —(l 5) D14 परिता (sic) (for पतिता) G2 रौद्रस्य —(l 6) G4 रम्ये (for राम)]

—M3 ins l 1 and 2 after l 1 and 3 of 910* respy

917* मौढ्यान्महेश्वर देवं सर्वभूतनमस्कृतम् ।
शितिकण्ठो महानस्या मोक्षयिष्येऽवलेपनम् ।

5 Cf v l 4 and 7 —^{b}) Dt D2 जटामंडलमंतत, Cg °मोहिता(as in text) —^{c}) G1 3 सा Ck.t as in text (for [ए]व) D4 T3 G1 [अ]विभ्रमद्, G4 illeg all Cs अबभ्रमद् (as in text) —After 5 Dt D4.6.8 14 T G M1–3 (Cg k t comm on l 2 only) ins.

918* रथी भगीरथो धीमान्ततो वै गोपतिध्वजे ।
तामपश्यन्पुनस्तत्र तप परममास्थित ।

[Except M3 all the above MSS om l 1 —(l 2) Dt D2 6.8 अपश्यत्, M2 अपि (for तत्र)]

6 Cf v l 4 and 7 —^{a}) Dt D6 8 Ct स तेन, Cm g k as in text (for अनेन) D14 T1 2 [अ]भूद्, M2 [अ]सौ, Cg k as in text (for [आ]सीद्) —^{b}) Dt D8 अयत, M2 नद्यर्थं (for अत्यर्थं) —^{c}) G1 विसस- (damaged) G4 damaged after गं in ^{c} up to बिन्दु in^d —After 6 Dt D4 6 8 14 S (except M4) Cg (Cm comm on l 8 Ck t on l 7–8) ins

919* तस्या विसृज्यमानाया सप्त स्रोतांसि जज्ञिरे ।
ह्रादिनी पावनी चैव नलिनी च तथैव च ।
तिस्र प्राचीं दिशं जग्मुर्गङ्गा शिवजला शुभा ।
सुचक्षुश्चैव सीता च सिन्धुश्चैव महानदी ।
तिस्रश्चैता दिश जग्मु प्रतीचीं तु दिश शुभा । [5]
सप्तमी चान्वगात्तासा भगीरथरथं तदा ।
भगीरथोऽपि राजर्षिर्दिव्य स्यन्दनमास्थित ।
प्रायादग्रे महातेजा गङ्गा त चाप्यनुव्रजत् ।

[(l 2) T3 नदिनी (for नलिनी) M2 तु (for second च) D14 T1 2 G2 4 M1 3 (after corr *sec m*) तथापरा (for तथैव च) —(l 3) D6 गगा शिवजला शुभा T3 गगा शिवजगा छुभा (both sic) (for the post half) —(l 4) D4 शीता (for सीता) D3 T3 G1 3 M2 शुभा (for महा) —(l 5) D4 तु ता, D14 l G2 4 M1–3 त्वेता (for चैता) D14 illeg for तीचीं in प्रतीचीं M2 च (for तु) D4 14 S (except M4) शुभोदका (for दिश शुभा) —For ins see below —(l 6) D4 14 S (except M4) भगीरथमथो नृप (for the post half) —(l 7) = 21*^{ab} Dt T2 दिय (for दिव्य) —(l 8) T2 गगां (for गङ्गा) D14 T2 [अ]नुव्रजेत्, G1 3 त गगा पृष्ठतोन्वगात् (= 21*^{d}) G2 M1 3 गगा त चान्वगाच्छनै (M3 °गाद्रुत) (for the post half)]

—After l 5 T2 G2 M1 3 (*inf lin sec m*) ins

920* तथैवालकनन्दा च विश्रुता लोकपावनी ।
[K (ed) चालिका नाम]

7 ^{b}) G1 3 आस्थिता, G2 M1 3 आश्रिता (for आगता) Ś1 D1–3 5 7 9 12 ततश्च धरणीं गता(D3 °ता), D11 ततश्च धरणीतल —After 7^{ab}, Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 ins 922* and read 7^{cd} after l 2 of 921* —^{c}) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 उत्ससर्ज(D2 om [hapl] second स) Dt D6 8 असर्पत (for व्यसर्पत) D14 वल (sic) (for जल) —^{d}) G1–3 M1 तीव्रवेग (for तीव्रशब्द) D2 3 7 9 G1 3 पुरःसरं Ck t cite ^{d} as in text. ❀ Cg गगनादिति । तीव्रशब्दे

ततो देवर्षिगन्धर्वा यक्षाः सिद्धगणास्तथा ।
व्यलोकयन्त ते तत्र गगनाद्गां गतां तदा ॥ ८

विमानैर्नगराकारैर्हयैर्गजवरैस्तथा ।
पारिप्लवगताश्चापि देवतास्तत्र विष्ठिताः ॥ ९

हेतुरयम् । ※ —For 4–7, Ś1 Ñ2 (Ñ1 missing) V B D1–3 5 7 9–13 M4 (Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 for 4^{c}–6) subst

921* तस्मिन्पपात गगनाद्गङ्गा देवनदी च्युता ।
वेगेन महता राम शिरस्यमिततेजस ।
माकाशगङ्गामासाद्य धारयामास शंकर ।
तत्र संवत्सर पूर्णं बभ्राम परिमोहिता ।
गङ्गा शिरसि देवस्य नि सृता वेगवाहिनी ।
तत प्रसादयाम स पुनरेव भगीरथ ।
गङ्गाया परिमोक्षार्थं महादेवमुमापतिम् ।
तस्याथ वचनाद्गङ्गामुत्ससर्ज भगार्दन ।
जटामेकां समाक्षिप्य स्रोत सजनयन्स्वयम् ।
स्रोतसा तेन सुस्राव गङ्गा त्रिपथगामिनी ।
पावयन्ती जगद्राम पुण्या देवनदी शुभा ।

[(l 1) V4 तस्मात D2 °ि च (for च्युता) —(l 2) V4 B3 4 D10 शिवस्य D2 शिरसा (for शिरसि) After l 2 Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 read 7^{cd} —Ñ2 V B D10 13 M4 om l 3 —(l 3) D3 आभ्याम्य (sic) D7 9 आभाष्य (for आसाद्य) —(l 4) Ś1 D5 12 तत, B4 अत्र (for तत्र) Ñ2 D5 13 परमोहिता D3.7 परिबभ्राम (by transp) मोहिता (for the post half) —(l 5) Ś1 B4 D1–3 7 9 12 विधृता, V1 D11 विसृता, V2 विसृता (sic) V4 B1 विसृता D5 विधृता, M4 विहृत्वा (for निःसृता) V4 [उ]रगवाहिनी, D1 °गामिनी (for वेगवाहिनी) —After l 5 D1 3 7 9 11 (D7 11 l 1 only) ins 924* —D7 om l 7–9 —(l 7) D12 प ·मोक्षार्थं M4 स हि देवम् (for महादेवम्) —(l 8) V4 तस्या* D3 तस्याथ, missing) V B D10 13 (after 9^{ab}) ins l 1 after 9 l 2 after 17^{ab} and l 3–5 after 928*

923* स्वय चानुजगामैना ब्रह्मा लोकपितामह ।
नागाश्च शोधयामासुर्मार्गं तस्या महौजस ।
जेपुर्देवर्षयो जप्यं सिद्धाश्च परमर्षय ।
जगुश्च देवगन्धर्वा ननृतुश्चाप्सरोगणा ।
मुनिसघा मुमुदिरे प्रह्लादं जगदाप्नुवत् ।

[(l 1) D5 चात्र D12 वात्र (for चानु) Ś1 स्वय चात्रागमैनां, V2 *स्वय जगाम तत्राथ*, V4 *स्वयभूराजगामैना (for the prior half)* Ś1 ब्रह्म (for ब्रह्मा) V2 पितामह (sic) —(l 2) D1 नगाश्च V4 गाधयामासुर्, D1 (gloss शोधो यत्र इति केचित् पदम् एव तस्या वप्रीभूता) 9 शोधया° (for शोधयामासुर्) V1–3 B2 M4 अस्या, B1 3 4 D10 13 अस्य, D9 तस्य (for तस्या) V4 [illegible] माणस्य (sic) (for मार्गं तस्या) —(l 3) Ś1 [illegible], V4 B3 D12 तेपुर् (for जेपुर्) D3.7 दिव्य, D3 9 11 12 [illegible] (for जप्य) —Ś1 D6 12 om l 4–5 —(l 5) V2 मुनिसस्था, B1 °सिंहा (for मुनिसघा) V1 च मुदिरे (sic) V4 B1 D10 आह्वान् (sic) B2–4 आप्त (B4 °प्लु [sic] [illegible] D13 आप च (for आप्नुवत्) D11 [illegible] जगदीप्तवत् (sic) M4 जहार जगत्त्य* (for the post half) D1–3 7 9 [illegible] मुदितो ह्लादयञ्जगदव्यय]

—After 7 Dt D4 6 8 14 S (except M4) ins D1–3 7 9 11 (D2.11 l 1 only) ins after l 5 of 921*

924* मत्स्यकच्छपसंघैश्च शिशुमारगणैस्तथा ।

ततो हैमवती ज्येष्ठा सर्वलोकनमस्कृता ।
तदा सातिमहद्रूपं कृत्वा वेगं च दुःसहम् ।
आकाशादपतद्राम शिवे शिवशिरस्युत ॥ ४
नैव सा निर्गमं लेभे जटामण्डलमोहिता ।
तत्रैवाबभ्रमद्देवी संवत्सरगणान्बहून् ॥ ५

अनेन तोषितश्चासीदत्यर्थं रघुनन्दन ।
विससर्ज ततो गङ्गां हरो बिन्दुसरः प्रति ॥ ६
गगनाच्छंकरशिरस्ततो धरणिमागता ।
व्यसर्पत जलं तत्र तीव्रशब्दपुरस्कृतम् ॥ ७

प्रवि(D11 M4 विप्र)कीर्य, V3 विर्नीर्य स (for विनिकीर्य) —(l 4) V4 पंच (for बहु) B1 बहुशो जलसभार (for the prior half) V1 -कुजर (for -कन्दर) B4 शोभित (for -सन्निभम्)]

On the other hand M3(*inf lin sec m*) ins after 3

915* उमापतेर्वचः श्रुत्वा गङ्गा क्रोधसमन्विता ।

4 For subst see 7 —^{a}) G2 M3 श्रेष्ठा (for ज्येष्ठा) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 ततो हैमव(D2 °ग्र [sic])तीं ज्येष्ठा —^{b}) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 -नमस्कृता —After 4^{ab}, Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 ins 914* —^{c}) G1 सातिमय रूपं, G3 सा सुम° (for सातिमहद्रूप) —^{e}) D4 T3 M2 3 गंगा (for राम) —^{f}) T3 [अ]थ, Cg k as in text (for [उ]त) —After 4 Dt D4 6 8 14 S (except M4) all Cs ins

916* अचिन्तयच्च सा देवी गङ्गा परमदुर्धरा ।
विशाम्यह हि पाताल स्रोतसा गृह्य शकरम् ।
तस्यावलेपन ज्ञात्वा क्रुद्धस्तु भगवान्हर ।
तिरोभावयितु बुद्धिं चक्रे त्रिनयनस्तदा ।
सा तस्मिन्पतिता पुण्या पुण्ये रुद्रस्य मूर्धनि । [5]
हिमवत्प्रतिमे राम जटामण्डलगह्वरे ।
सा कथंचिन्महीं गन्तु नाशक्नोद्यत्नमास्थिता ।

[(l 1) —For ins see below —(l 4) D14 T1 2 G1 3 4 M2 3 त्रिणयनस्, T3 G2 M1 तथा (for तदा) —(l 5) D14 परिता (sic) (for पतिता) G2 रौद्रस्य —(l 6) G4 रम्ये (for राम)]

—M3 ins l 1 and 2 after l 1 and 3 of 910* respy

917* मौढ्यान्महेश्वर देवं सर्वभूतनमस्कृतम् ।
शिखिकण्ठो महानस्या मोक्षयिष्येऽवलेपनम् ।

5 Cf v l 4 and 7 —^{b}) Dt D8 जटामंडलमतत, Cg °मोहिता(as in text) —^{c}) G1 3 सा, Ck.t as in text (for [ए]व) D4 T3 G1 [अ]विभ्रमद्, G4 illeg all Cs बभ्रमद् (as in text) —After 5, Dt D4.6.8 14 T G M1-3 (Cg k t comm on l 2 only) ins

918* रथी भगीरथो धीमान्ततो वै गोपतिध्वजे ।
तामपश्यन्पुनस्तत्र तप परममास्थित ।

[Except M3 all the above MSS om l 1 —(l. 2) Dt D4 6 8 अपश्यत् M3 अपि (for तत्र)]

6 Cf v l 4 and 7 —^{a}) Dt D6 8 Ct स तेन, Cm g k as in text (for अनेन) D14 T1 2 [अ]भूद्, M2 [अ]सौ, Cg k as in text (for [आ]सीद्) —^{b}) Dt D8 अत्यत, M2 यथार्थं (for अत्यर्थं) —^{c}) G1 विसस॰ (damaged) G4 damaged after गं in ^{c} up to बिन्दु in ^{d} —After 6 Dt D4 6 8 14 S (except M4) Cg (Cm comm on l. 8 Ck t on l 7–8) ins

919* तस्या विसृज्यमानाया सप्त स्रोतांसि जज्ञिरे ।
ह्लादिनी पावनी चैव नलिनी च तथैव च ।
तिस्र प्राचीं दिश जग्मुर्गङ्गा शिवजला शुभा ।
सुचक्षुश्चैव सीता च सिन्धुश्चैव महानदी ।
तिस्रश्चैता दिशं जग्मु प्रतीचीं तु दिश शुभा । [5]
सप्तमी चान्वगात्तासा भगीरथरथं तदा ।
भगीरथोऽपि राजर्षिर्दिव्य स्यन्दनमास्थित ।
प्रायादग्रे महातेजा गङ्गा त चाप्यनुव्रजत् ।

[(l 2) T3 नदिनी (for नलिनी) M2 तु (for second च) D14 T1 2 G2 4 M1 3 (after corr *sec m*) तथापरा (for तथैव च) —(l 3) D6 गगा शिवजला शुभा T3 गगा शिवजगा छुभा (both sic) (for the post half) —(l 4) D4 शीता (for सीता) D4 T3 G1 3 M2 शुभा (for महा) —(l 5) D4 तु ता D14 l G2 4 M1-3 त्वेता (for चैता) D14 illeg for तीचीं in प्रतीचीं M2 च (for तु) D8 14 S (except M4) शुभोत्का (for दिश शुभा) —For ins see below —(l 6) D4 14 S (except M4) भगीरथमथो नृप (for the post half) —(l 7) = 21^{ab} Dt T3 दिव्य (for दिव्य) —(l 8) T2 गगां (for गङ्गा) D14 T2 [अ]नुव्रजेद्, G1 3 त गगा पृष्ठतोन्वगाद् (= 21^d) G2 M1 3 गगा त चान्वगा च्छनै (M3 °गाद्गुत) (for the post half)]

—After l 5 T3 G2 M1 3 (*inf lin sec m*) ins

920* तथैवालकनन्दा च विश्रुता लोकपावनी ।
[K (ed) चालिका नाम]

7 ^{b}) G1 3 आस्थिता, G2 M1 3 आश्रिता (for आगता) Ś1 D1-3 5 7 9 12 ततश्च धरणीं गता(D3 °ता), D11 ततश्च धरणीतल —After 7^{ab}, Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 ins 922* and read 7^{cd} after l 2 of 921* —^{c}) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 उत्ससर्ज(D2 om [hapl] second स) Dt D6 8 असर्पत (for व्यसर्पत) D14 वल (sic) (for जल) —^{d}) G1-3 M1 तीव्रवेग (for तीव्रशब्द) D2 3 7 9 G1 3 पुरःसरं Ck t cite ^{d} as in text. ❀ Cg गगनादिति । तीव्रशब्दे

ततो देवर्षिगन्धर्वा यक्षाः सिद्धगणास्तथा ।
व्यलोकयन्त ते तत्र गगनाद्गां गतां तदा ॥ ८

विमानैर्नगराकारैर्हयैर्गजवरैस्तथा ।
पारिप्लवगताश्चापि देवतास्तत्र विष्ठिताः ॥ ९

हेतुरयम्। ꣸—For 4-7, Ś1 Ñ2 (Ñ1 missing) V B D1-3 5 7 9-13 M4 (Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 for 4^c-6) subst

921* तस्मिन्पपात गगनाद्गङ्गा देवनदी च्युता ।
वेगेन महता राम शिरस्यमिततेजस ।
आकाशगङ्गामासाद्य धारयामास शकर ।
तत्र संवत्सर पूर्ण बभ्राम परिमोहिता ।
गङ्गा शिरसि देवस्य नि सृता वेगवाहिनी ।
तत प्रसादयाम स पुनरेव भगीरथ ।
गङ्गाया परिमोक्षार्थं महादेवमुमापतिम् ।
तस्याथ वचनाद्गङ्गामुससर्ज भगार्दन ।
जटामेका समाक्षिप्य स्रोत सजनयन्स्वयम् ।
स्रोतसा तेन सुस्राव गङ्गा त्रिपथगामिनी ।
पावयन्ती जगद्राम पुण्या देवनदी शुभा ।

[(l 1) V4 तस्मात्, D2 शिव (for च्युता) —(l 2) V4 B3 4 D10 शिवस्य, D2 शिरसा (for शिरसि) After l 2 Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 read 7^{cd} —Ñ2 V B D10 13 M4 om l 3 —(l 3) D3 आभ्यास्य(sic) D7 9 आसाद्य (for आसाद्य) —(l 4) Ś1 D5 12 तत, B4 अत्र (for तत्र) Ñ2 D2.13 परमोहिता D3 7 परिबभ्राम (by transp) मोहिता (for the post half) —(l 5) Ś1 B4 D1 3.7 9 12 विधृता, V1 D11 विस्तृता, V2 विसृता (sic) V4 B1 विसृता D5 विवृता, M4 विहृत्वा (for निसृता) V4 [उ]रगवाहिना, D1 °गामिनी (for वेगवाहिनी) —After l 5 D1-3 7 9 11 (D2 11 l 1 only) ins 924* —D7 om l 7-9 —(l 7) D12 परिमोक्षार्थे M4 स हि देवम् (for महादेवम्) —(l 8) V4 तस्याः, D3 तस्याथ, M4 तथास्य (for तस्याथ) Ś1 D2 3 5 9 12 भगाक्षि(D2 9 °क्ष)हा, V1 D11 महेश्वर, V2 जनार्दन, B1 तदा हर, D1 गजान्तन (marg gloss गजासुरस्य अर्दन रुद्र) (for भगार्दन) —(l 9) V4 करीम् (sic) (for जटाम्) Ś1 D3 5 11 12 समापीड्य, D2 9 °विद्य (for समाक्षिप्य) D1 सजन* V2 सम, V4 मम D11 त्रय (for स्वयम्) V1 निर्गमनार्थ ददौ शिव (hypermetric) (for the post half) —(l 10) Ś1 V2 B4 D1-3 5 7 9 11 12 M4 ततस् (V2 B4 D11 M4 गगा) त्रिपथगा नदी (for the post half) —(l 11) Ś1 V2 B1 2 D1 5 11 12 प्लावयती, V4 पावय*, D3 °*ती (for पावयन्ती) D2 जटाद् (for जगद्) Ś1 D5 12 याम (for राम) M4 गगा (for पुण्या)]

—Ñ2 B3 4 D10 M4 cont Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 ins. after 7^{ab}

922* ता प्रस्रुतामृषिगणा शिरसा जगृहुस्तदा ।
सेन्द्रै सुरगणै सार्धं पूजयन्तो महानदीम् ।

[(l. 1) Ś1 D2.5.11 12 प्रच्युताम्, D3 प्रसन्ना (for प्रस्रुताम्) Ñ2 B2 D10 तथा (for तदा) —(l 2) D1 पूजयित्वा]

—Ś1 D1-3 5 7 9 11 (l 2 after 17^{ab} and l 5 after 928*) 12 M4 (second time) cont, while Ñ2 (Ñ1 missing) V B D10 13 (after 9^{ab}) ins l 1 after 9 l 2 after 17^{ab} and l 3-5 after 928*

923* स्वय चानुजगामैना ब्रह्मा लोकपितामह ।
नागाश्च शोधयामासुर्मार्ग तस्या महौजस ।
जेपुर्देवर्षयो जप्य सिद्धाश्च परमर्षय ।
जगुश्च देवगन्धर्वा ननृतुश्चाप्सरोगणा ।
मुनिसघा मुमुदिरे ब्रह्मादं जगदाप्लुवत् ।

[(l 1) D5 चात्र, D12 वात्र (for चानु) Ś1 स्वय चात्राजगामैतां, V2 स्वय जगाम तत्राथ, V4 स्वयभूराजगामैना (for the prior half) Ś1 ब्रह्म (for ब्रह्मा) V2 पितामह (sic) —(l 2) D1 नगाश्च V4 गाधयामासुर्, D1(gloss शोधो वप्र इति केपि पवता एव तस्या वप्रीभूता) 9 रोधया° (for शोधयामासुर्) V1 3 B2 M4 अस्या, B1 3 4 D10 13 अस्य, D9 तस्य (for तस्या) V4 माग माणस्य (sic) (for मार्ग तस्या) —(l 3) Ś1 जपन् V4 B4 D12 देपुर् (for जेपुर्) D3 7 दिव्य D5 9 11 12 जाप्य (for जप्य) —Ś1 D5 12 om l 4-5 —(l 5) V2 मुनिसस्था, B1 °सिंहा (for मुनिसघा) V1 च मुदिरे (sic) V4 B1 D10 आसवान् (sic), B2-4 आप्ल(B4 °प्लु [sic])वद्, D13 आप च (for आप्लुवत्) D11 ह्राद जगदीसवद् (sic) M4 जह्राद जगद्य* (for the post half) D1-3 7 9 मुनिसंघश्च मुदितो ह्लादयञ्जगद्यय]

—After 7 Dt D4 6 8 14 S(except M4) ins D1-3 7 9 11 (D2 11 l 1 only) ins after l 5 of 921*

924* मत्स्यकच्छपसघैश्च शिंशुमारगणैस्तथा ।
पतद्भि पतितैश्चान्यैर्व्यरोचत वसुधरा ।

[(l 1) D11 G3 (before corr) शिशुमारैर् (for शिंशुमार) D1-3 7 11 -गणैस् (for -गणैस्) D9 T3 तदा (for तथा) —(l 2) Dt D6 8 [प]त्र (for [अ]न्यैर्) Dt D14 वसुधरां]

8 M4 om 8-11 D2 11 om 8^{ab} D1 transp 8^{ab} and 8^{cd} —^{a}) Ś1 D5 12 जगु(D5 °ग्मु)श्च देवगंधर्वा, D3 7 G1 °गधर्व, M3 ततो देवा सगधर्वा —^{b}) Dt D1 4 6 8 9 T3 M3 यक्ष (for यक्षा) B4 सिद्धा (for सिद्ध) B1 तदा (for तथा) —Ñ2 V B D10 13 om 8^{cd} —^{c}) G2 M1 ता (for ते) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 ह्याकुला(D12 °ल) प(D5 पा)तिता गगा, T3 व्यलोकयन्ततो तत्र —^{d}) D2 G1 गताम् (for गता) Ś1 D1 3 5 7 9.12 तथा, M3 नदीं (for तदा) —After 8, D4 ins श्रीमते रामानुजाय नम

9 M4 om 9 (cf v l 8) —^{a}) Ś1 D1-3 5.7 9.11 12 गरुडैर्हंसैर्, Ñ2 V B D10 13 विविधै राम, D14 T2 3 G4 Cm नगाना°, Cg as in text (for नगराकारैर्) —^{b}) V4 नर, G2 M1.3 नाग, Ck as in text (for गज) Dt D6 8 G2 तदा (for तथा) G4 गजैर्हयवरैस्तदा —After 9^{ab}, D13 ins l 1 of 923*. —D13 om 9^{cd} —^{c}) Ś1 V3 4 B1 4 D2.5

तदद्भुततमं लोके गङ्गापतनमुत्तमम् ।
दिदृक्षवो देवगणाः समेयुरमितौजसः ॥ १०

संपतद्भिः सुरगणैस्तेषां चाभरणौजसा ।
शतादित्यमिवाभाति गगनं गततोयदम् ॥ ११

शिंशुमारोरगगणैर्मीनैरपि च चञ्चलैः ।
विद्युद्भिरिव विक्षिप्तैराकाशमभवत्तदा ॥ १२

पाण्डुरैः सलिलोत्पीडैः कीर्यमाणैः सहस्रधा ।
शारदाभ्रैरिवाकीर्णं गगनं हंससंप्लवैः ॥ १३

क्वचिद्द्रुततरं याति कुटिलं क्वचिदायतम् ।
विनतं क्वचिदुद्धूतं क्वचिद्याति शनैः शनैः ॥ १४

सलिलेनैव सलिलं क्वचिदभ्याहतं पुनः ।
मुहुरूर्ध्वपथं गत्वा पपात वसुधां पुनः ॥ १५

परिप्लव, D1 2 °प्लुव, D10 तपारिप्लव (sic) D11 परिप्लुत (for पारिप्लव) Ś1 D1 3 5 7 9 11 -गताश्चान्या (Ś1 D5 9 °न्ये) B1 गतैश्चैव, D4 -गताश्चापि (sic) (for -गताश्चापि) ⊛ Cv पारिप्लवगता, Cr m k t पारिप्लवगता, Cg पारिप्लव गते ⊛ —d) V2 B4 T1 (also within bracket) G1 3 चापि (G3 °ति) (for तत्र) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 विष्ठिता, B1 चेष्टिता B4 [अ]विष्ठिता, D2 T3 निष्ठिता, G1-3 M1 3 (*sec m*) विस्मिता, Cg as in text (for विष्ठिता) —After 9 Ñ2 V B D10 read l 1 of 923*

10 M4 om 10 (cf v l 8) —a) B4 G1 2 त, Cg as in text (for तद्) Ś1 Ñ2 B2 Dt D6 8 9 °मिम, B3 °मय, D2 °मभूत् (for अद्भुततमं) V1 लोक (for लोके) —b) Dt D6 8 गङ्गापततम्, D12 गङ्गाप*नम् V1 उत्तम (for उत्तमम्) —d) Ś1 Ñ2 V2-4 B Dt D1-3 5-10 G1 3 समीयुर् V3 अमितेजस (hypermetric) D2 °सं, D14 °सा, Cg k as in text (for अमितौजस)

11 M4 om 11 (cf v l 8) D4 transp 11 and 12 —b) Ś1 V1 B4 D2 5 7 9 11 M3 om च Ś1 D5 आभरणौजसं (sic), B1 आभरणाजले In place of b Dt erroneously reads 12b D12 मेघाधाकाशमोजमा —c) V4 समादित्यम् Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 9 10 12 [अ]सीसद् (Ś1 B1 D5 12 °सु, V2 4 °स), Cg as in text (for [आ]भाति) D11 शतादित्यनिभं स्वासीद्, D12 शतादित्यमेवा सीद् (corrupt) —d) V4 शत (for गत) —After 11, Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 9-12 read 14-15b

12 D4 transp 11 and 12 —a) Ñ2 V B D1 3 5-7 9-12 शिशुमार —b) V2 मत्स्यैर्; B4 **र् (for मीनैर्) M3 om च (submetric) D11 सुपचलै D12 वर्षवत्रै (sic) T3 विमानैरपि चंचलै —After 12ab, D3 7 ins

925* शोभमाना भग(D3 °*)वर्णा सुतं प्रविषयी तदा।

—c) V1 D12 M4 Cg विक्षिप्तम्; D10 *क्षिप्तैर्; T3 G1 2 विक्षिप्तैर्; Cm k t as in text (for विक्षिप्तैर्) —d) Ś1 Ñ2 V1 2 B1 3 D3 10-12 सूर्यो V4 B4 D2 3 7 सूर्य, D1 एवं D3 marg D13 भूत् (for तदा)

13 a) S (except T3) पाण्डरैः; Cm g as in text B3 after corr as in text) सलिलोत्पीडै, D1 (gloss) फेनै, D3 7 °त्तारै, D11 °रै शीतैः, D13 °त्पातै, all Cs as in text (for सलिलोत्पीडैः) —b) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 9-13 की(V4 D1 2 7 12 का)र्यमाणं, Cm g k कीर्यमाणे (as in text) G2 4 M1 3 सहस्रश (G4 °श) —c) M4 [आ]भाति, Cm g as in text Ck [आ]कीर्णं (for [आ]कीर्णं) Ś1 V3 B4 D1-3 5 7 9 11 13 शारच्छुद्(V3 B4 D11 13 °भ्र)मिवाभाति(D3 °कीर्णं), Ñ2 V1 4 B1-3 D10 शारदभ्र(V1 B1 °घाद्)मिवाभाति, V2 D12 शारदाभा(D12 °द्भुधा [sic])मिवाभाति, M4 शारदाभ्रमिवाभाति —d) Ñ2 B3 4 D2 13 हंससंप्लवे, all Cs °सप्लवै (as in text)

14 Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 9-13 read 14-15b after 11 —a) Ś1 Ñ2 V B D5 10-13 प्रयात्, D3 T3 यातिः D8 यायात् (for याति) —b) Ñ2 B3 D10 13 यायते क्वचित् (D13 महत्) —c) Ś1 D5 11 12 विनम्रं, V2 4 B1 2 D1 3 7 9 13 T3 G2 M1 4 वितत, V3 विरतं, D4 विनिर्त, Cm g t विनतं (as in text) Ś1 D5 11 12 उद्भूत, Ñ2 V2 3 B Dt D1 3 4 7-10 T3 Cm g उद्भुत, V4 अन्यूनं, D2 अप्रांतं Ck उद्भूतं, Ct as in text (for उद्धूतं) V1 विनतं कुंचितं एतं —d) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 9 13 M1 दानै(B1 समै)रपि (D11 °***)पुन (D13 पुनि पुन [sic]) क्वचित् (Ś1 पुन), D2 शनै शनैरपि पुन क्वचित् (hypermetric)

15 Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 9 11 read 14-15b after 11 —a) B4 सलिले सलिलैनैव (by transp) —b) Ś1 D1 5 11 12 अभ्या(D5 12 °भ्य)हतम्; Ñ2 V B D10 13 अभ्या(B1 D10 °भ्य, B3 °भ्या)वपीत्; G4 °हतं, Cg as in text (for अभ्याहतं) —After 15ab, Ś1 D1-3 5 7 9 11 (repeats after 930*) 12 ins. Ñ2 V B D10 13 M4 ins. after 930*

926* स्ववेगोत्क्षालितशिला पेनमालावनैवसा।
महानन्दावर्तवर्णा महावेगतयाश्रिता।

[(l 1) Ñ2 V1 B3 ग्र (for स्व) Ś1 D1-3 5 7 9 11 (first time) 12 स्व(D3 स D11 ग्र)वेगग्र(D1-3 7 9 °ग्रा) [illegible] V2 4 ग्र(V4 स्व)[illegible] (for the prior half) Ñ2 P3 (m also as above and [illegible]) D10 13 [illegible] D13 [illegible] (sic) (for [illegible]) V2-4 B1 2 (m also) [illegible] —(l 2) B1 [illegible] D1 [illegible] D3 [illegible] (hypermetric) D11 (first time) [illegible]

तच्छंकरशिरोभ्रष्टं भ्रष्टं भूमितले पुनः ।
व्यरोचत तदा तोयं निर्मलं गतकल्मषम् ॥ १६
तत्रर्षिगणगन्धर्वा वसुधातलवासिनः ।
भवाङ्गपतितं तोयं पवित्रमिति पस्पृशुः ॥ १७
शापात्प्रपतिता ये च गगनाद्वसुधातलम् ।
कृत्वा तत्राभिषेकं ते बभूवुर्गतकल्मषाः ॥ १८

धूतपापाः पुनस्तेन तोयेनाथ सुभास्वता ।
पुनराकाशमाविश्य स्वाँल्लोकान्प्रतिपेदिरे ॥ १९
मुमुदे मुदितो लोकस्तेन तोयेन भास्वता ।
कृताभिषेको गङ्गायां बभूव विगतक्लमः ॥ २०
भगीरथोऽपि राजर्षिर्दिव्यं स्यन्दनमास्थितः ।
प्रायादग्रे महातेजास्तं गङ्गा पृष्ठतोऽन्वगात् ॥ २१

नदी (for -जलावर्तवती) Ś1 D1 3 5 7 9 11 (first time) 12 -फेन (for वेग) V1 2 4 B1 प्रमाथिनी V3 D1 प्रवर्तिनी (for -प्रवाहिनी)]

Thereafter Ñ2 V B D10 11 (after 926* r) 13 M4 read 931* —c) Ñ2 V3 B3 4 D10 13 पुनर्, V2 स्वर्गाद्; G2 3 M1 क्वचिद् (for मुहुर्) Ś1 Ñ2 V B D1-3 7 9-11 13 ऊर्ध्वमधो(V1 3 °पथा, V4 B4 D1-3 7 8 10 °मथो), D4° गति, D14 T1 2 G4 °मुख (for ऊर्ध्वपथ) V3 गंगा (for गत्वा) D5 मुहूर्तं स्वमथो भूत्वा, D12 मुहूर्तोर्ध्वमथो गत्वा ꣸ Ct ऊर्ध्वपथगमने सलिलयोरभ्याघातो निमित्तम्। So also Ch ꣸ —d) D14 T1 2 G4 तत (for पुन) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 9-13 धरणीतले(V1 3 °ल), D4 T3 G1 3 M4 वसुधातल (M4 °ले) —After 15 M3 ins

927* नागलोका परिभ्रष्टा प्लावयित्वेन्दुमण्डलम् ।

16 T1 om 16ab —a) Ś1 तज्ज हर, B4 तत्तु शिव, Cm g as in text (for तच्छंकर) —b) Ś1 Ñ2 V2-4 B D1 3 5 7 9-13 M4 गत, V1 प्राप्त, D6 om (hapl) M2 भ्रात (for भ्रष्ट) Ñ2 V B D1-5 7 9-13 M4 भूमितल पय (D1-5 7 9 11 12 पुन) —Ñ2 V B1-3 D10 13 om 16cd —c) Ś1 B4 D1 3 5 7 9 11 12 विरराज, M4 विससर्प (for व्यरोचत) B4 नदी, D2 त*, M3 तथा (for तदा) —d) T3 निमले (for निर्मल) D1 वल्मुख (sic) D9 -तोयद (for -कल्मषम्)

17 a) Cm g तत्र (as in text) Ś1 (after corr as in text) प्रहृा सघन, Ñ2 V B D1-3 5 7 9 13 प्रहृा सगण, D14 T1 2 G4 °देवर्षि (for तत्रर्षिगण) —After 17ab Ñ2 V B D10 11 13 ins l 2 of 923* —D4 reads from त in c up to d in marg —c) Ś1 (m also as in text) Ñ2 V B D2 3 5 7 9-13 सग(D2 °*)ते तोये(B1 °तोये च) D1 गधागसगते तोये —d) Cm g t पस्पृशु (as in text) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 पवित्रवात्तु(D2 11 °त्तु, D3 7 9 °त्त्व) पूजिते, Ñ2 V1 3 4 B D10 13 पवित्रे तत्र पूजिते, V2 पाविते तत्रपूजिते

18 Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 9-13 transp 18ab and 18cd —a) D3 5 7 G2 M1 प्रतिगता (for प्रपतिता) Ś1 D1 3-5 7 9 12 तु (for च) D2 शापाप्रपति तोयं तु —c) Ñ2 V B D10 13 कृत्वाभिषेकं ते सर्वे —d) D1 °कल्मुखा (sic), M1 (after corr inf lin as in text) वत्त°, M2 °किल्बिषा, Cm t as in text (for गतकल्मषा)

19 a) D14 पुरस्, M4 ततस् (for पुनस्) —b) D4 M3 तोयेन च(M3 °नैव) (for तोयेनाथ) Dt D6 8 शुभान्विता, T3 सुखान्विता (for सुभास्वता) G1 3 4 तोयनादेन(G4 °येनायुत)भास्वता; G2 M1 4 गगातोयेन भास्वता (M4 देहिन) —Ś1 reads 19c–20 in marg —d) Ś1 **न् (for लोकान्) G1 3 लोकान्स्वान् (by transp) —For 19 Ñ2 V B D1-3 5 7 9-13 subst while Ś1 subst for 19ab

928* पूतास्नान पुनस्तेन सलिलेन दिव गता ।

[V2 B1 पुनतस्ते, V4 तत°, D1 पुमासस्ते, D11 °तु D13 °त्र (for पुनस्तेन) B4 यथा (for गता)]

—Thereafter Ñ2 V B D10 13 ins l 3–5 D11 l 5 of 923*

20 D1-3 5 7 9 12 om Ś1 reads in marg 20 (for Ś1 cf v l 19) —ab) M4 मुमोद (for मुमुदे) G1-3 M1 च ततो, all Cs (except Cv) as in text (for मुदितो). Ñ2 V B D10 11 13 त्रयोऽपि लोका मुदिता गगावतरणे तदा ꣸ Cv अत्र पूर्वमुदितो लोक तदानीं मुमुदे। मोदातिशयप्रदर्शनाय उभयपदप्रयोग । ꣸ —Ñ2 V B D10 11 13 om 20cd —c) M4 कृत्वाभिषेक गगाया —d) M4 निमलो (for बभूव) Dt D6 8 T3 M4 गतकल्मष, Cg as in text (for विगतक्लम)

21 a) Dt D4 6 8 T1 हि (for ऽपि) —b) D13 आश्रित (for आस्थित) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 दिव्यमारुह्य वै रथं —After 21ab B3 ins

929* पूजितो विविधैर्लोकैर्गङ्गानयनकर्मणा ।

—c) V2 ययावग्रे Dt D6 8 -राजस् (for तेजास्) M4 ययौ प्रदर्शयन्मार्गं —d) B1 2 D5 13 M4 पृष्ठ(B1 परि[sic]) तोऽन्वयात् —After 21 Ñ2 V B D10 11 13 M4 ins

930* महातरङ्गौघवती प्रनृत्यन्तीव राघव ।

[V2 महातरगान्सवती (for the prior half) V2 नृत्यतीव (submetric)]

—Thereafter read (D11 twice) 926* Then all cont

931* प्रययौ विहसन्तीव भगीरथरथानुगा ।

[V4 विहसंती D13 च (for [ह]व) B1 D11 12 M4 पथा (M4 °दा)नुगा]

देवाः सर्षिगणाः सर्वे दैत्यदानवराक्षसाः ।
गन्धर्वयक्षप्रवराः सकिंनरमहोरगाः ॥ २२
सर्वाश्चाप्सरसो राम भगीरथरथानुगाः ।
गङ्गामन्वगमन्प्रीताः सर्वे जलचराश्च ये ॥ २३
यतो भगीरथो राजा ततो गङ्गा यशस्विनी ।
जगाम सरिता श्रेष्ठा सर्वपापविनाशिनी ॥ २४

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे द्विचत्वारिंशः सर्गः ॥४२॥

22 V3 om 22–23^{b} —^{b}) T2 -रक्षसा G2 दैत्यराक्षस दानवा (by transp) —^{c}) V2 गंधर्वयक्षसिद्धौघा, D12 गंधर्वा यक्ष प्रवरा —^{d}) Ś1 गगामनु म॰ोरगा —For 22 M4 subst

932* देवा सिद्धर्षयश्चैना सकिंनरमहोरगा ।
सदैत्यदानवगणा सहापि मृगपक्षिभि ।

23 V3 om 23^{ab} (cf v l 22) —^{a}) V4 D6 8 T1 G1 4 सर्पाश्च (for सर्वाश्च) V1 सवाप्सरोगणा G1 नाम (for राम) —^{b}) D1 9 M2 Cg -र(D9 प)थानुगा, D11 M4 -पथा(M4 °दा)नुगा, Ck t -रथानुगा (as in text) —^{c}) V1 D13 गगामनुगम प्रीता, V2 3 B1 4 गंगानुगमन (V3 °ने)प्रीता V4 गगादेवी मन प्रीता —^{d}) V4 D2 जलधराश्च —For 23^{cd} M4 subst, while B1 ins after 23

933* गंगामनुययुस्तत्र (B1 °भिययुस्ते च)सर्वाश्च सरित शुभा ।

24 ^{a}) Ś1 D5 12 यथा V3 M4 ततो, Cg k t as in text (for यतो) V4 भगीरथो यतो (by transp) V1 याते B1 गच्छेत् (for राजा) —M4 om. from 24^{b} up to I 43 1^{a} —^{b}) Ś1 D5 तथा V4 D3 तत्र, Cg k.t (implied) as in text (for ततो) V4 सरिद्वरा (for यशस्विनी) —^{cd}) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–12 नरशार्दूल (for सरिता श्रेष्ठा) Dt D4.8 9 G2 M1 प्रणाशिनी (for विनाशिनी) Ś1 Ñ2 V B D1 3.5 7 10–12 सर्वलोक(B1 °देव)नमस्कृता D13 जगाम नरशार्दूलमथ लोकनमस्कृता —After 24 Ś1 (*sec m* on an additional fol) Dt D4.6 8 9 14 T G M1–3 Cg k t (Cv r comm on l 9 only Cm on l 3–9) ins

934* ततो हि यजमानस्य जह्नोरद्भुतकर्मण ।
गङ्गा संप्लावयामास यज्ञवाट महात्मन ।
तस्यावलेपनं ज्ञात्वा क्रुद्धो जह्नुस्तु राघव ।
अपिबत्तु जलं सर्वं गङ्गाया परमाद्भुतम् ।
ततो देवा सगन्धर्वा ऋषयश्च सुविस्मिता ।
पूजयन्ति महात्मानं जह्नुं पुरुषसत्तमम् ।
गङ्गां चापि नयन्ति स्म दुहितृत्वे महात्मन ।
ततस्तुष्टो महातेजा श्रोत्राभ्यामसृजत्पुन ।
तस्माज्जह्नुसुता गङ्गा प्रोच्यते जाह्नवीति च ।
जगाम च पुनर्गङ्गा भगीरथरथानुगा ।
सागरं चापि संप्राप्ता सा सरित्प्रवरा तदा ।
रसातलमुपागच्छत्सिद्ध्यर्थं तस्य कर्मण ।
भगीरथो हि राजर्षिर्गङ्गां म दाय यत्नत ।
पितामहान्भस्मकृतानपश्यद्दीनचेतन ।
अथ तद्भस्मना राशिं गङ्गासलिलमुत्तमम् ।
प्लावयत्पूतपाप्मान स्वर्गं प्राप्ता रघूत्तम ।

[(l 1) T3 वा (for हि) —(l 3) D9 T3 G1 3 राजा D14 T1 2 G4 यज्वा (for जह्नुस्) Ś1 स Dt D6 8 च G4 [अ]थ (for तु) ❀ Cm तस्या इति । Cg तस्या इति । वलेपन गर्वम् । Ct तस्या अवलेपन गर्वमित्यर्थ । ❀ —(l 4) Ś1 G1 3 तज्जल D14 T G4 च° G2 M1–3 सलिल (for तु जल) —(l 5) D9 T2 G1–3 M1 च (for स) G2 M1 मुनयश्च (for ऋषयश्च) —(l 6) Ś1 om जह्नु —(l 7) G2 M1 Ctp [अ]नु (for [अ]पि) G4 दुहितृत्व —For ins see below —(l 8) D9 M3 महाराज (for °तेजा) G2 M1 व्यसृजत् Ś1 Dt D6 8 प्रभु (for पुन) —For ins see below —(l 11) G1 3 विवेश सागर चापि (for the prior half) —For ins see below —(l 14) Ś1 Dt D6 8 गतचेतन (Ś1 °नान्) D9 T3 G2 M3 °चेतस (for दीनचेतन) —(l 15) D14 T1 2 G2.4 M1 3 त M2 [ए]तद् (for तद्) —(l 16) D4 6 प्लावयेद् T2 पूतमात्मानो M3 धूत° (for पूतपाप्मान) M2 अभ्यषिंचत्तनस्तेन (for the prior half)]

—After l 7 M3 ins

935* भगीरथोपि राजर्षिस्तुष्टाव द्विजसत्तमम् ।

—After l 8 G2 M1 3(*inf l* *sec m*) ins

936* विसृज्य गङ्गां जह्नुश्च ज्ञात्वा प्राप्य भगीरथम् ।
पूजयित्वा मुनिरय यज्ञवाटमुपागमत् ।

[(l 1) M3 राजेंद्र ना*(lacuna) (for जह्नुश्च ज्ञात्वा) —(l. 2) M3 यथान्यायं (for मुनिरय)]

—After the prior half of l 13 G1–3 M1 ins.

937* दिव्यं स्यन्दनमास्थित ।
दिशं प्रागुत्तरां प्रायात्

—After 934* G3 M1 cont

938* ततस्तु गङ्गां प्रतिलभ्य राजा
दिलीपसूनुर्गगनाच्च शंकरात् ।
हृष्टोभवत्पार्थिव नृपाच्च जह्नो
संभावयामास पितामहान्स्व ।

Colophon Ñ2 V B D1 3.5 7 10–13 M4 om (for M4 cf v.l 24 the rest continue the Sarga) —*Kāṇḍa name* D4 om —*Sarga name* D9 गंगावतरणं —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Dt D4.6.8.14 S (except M4) 43 D9 46 —After colophon T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम । G1 3.4 श्रीरामाय नम । G3 श्रीमते रामानुजाय नम । M3 श्री – –म

४३

स गत्वा सागरं राजा गङ्गयानुगतस्तदा ।
प्रविवेश तलं भूमेर्यत्र ते भस्मसात्कृताः ॥ १
भस्मन्यथाप्लुते राम गङ्गायाः सलिलेन वै ।
सर्वलोकप्रभुर्ब्रह्मा राजानमिदमब्रवीत् ॥ २
तारिता नरशार्दूल दिवं याताश्च देववत् ।
षष्टिः पुत्रसहस्राणि सगरस्य महात्मनः ॥ ३
सागरस्य जलं लोके यावत्स्थास्यति पार्थिव ।
सगरस्यात्मजास्तावत्स्वर्गे स्थास्यन्ति देववत् ॥ ४
इयं च दुहिता ज्येष्ठा तव गङ्गा भविष्यति ।
त्वत्कृतेन च नाम्ना वै लोके स्थास्यति विश्रुता ॥ ५

43

☞ Ñ1 missing Sarga 43 (cf v l I 33 8) Ñ2 V B D1 3 6 7 10–13 M4 continue the previous sarga

1 M4 om 1^a (cf v l 1 42 24) —^a) D9 repeats (ditto) स D2 सागरो Ñ2 B3 D10 13 राम (for राजा) —^b) V1 B1 3 4 D3 6 8 (before corr) 9 11 12 T2 G2 4 M1 3 गगाया (for गङ्गया) B1 अनुगस्, M4 [अ]नुसृतस् (for [अ]नुगतस्) —^d) Ñ2 V B D10 13 M4 ख्या (V4 B1 ख्या)त यत् (B4 तत्, M4 तं) स (V4 सा)गरात्मजै —After 1 Ñ2 V B D10 11 13 M4 ins

939* उपानीय ततो गङ्गा रसातलतलं प्रभुः ।
तर्पयामास तान्सर्वान्भस्मभूतान्पितामहान् ।
अथ गङ्गाम्भसा तत्र प्लाविता सगरात्मजाः ।
दिव्यमूर्तिधरा भूत्वा जग्मुः स्वर्गं मुदा युताः ।

[V2 om (hapl ?) l 1–3 —(l 1) Ñ2 V3 B2 D10 उपनीय V4 D10 11 13 गगा —(l 2) M4 सर्वांस्तान् (by transp) D10 om (hapl) from the post half of l 2 up to 2^a (cf Ñ2 variants of 2^a) B3 D13 M4 भस्मीभूतान् (for भस्म°) Ñ2 पितृस्तेन महात्मना (for the post half) —(l 3) B4 D11 तेन (for तत्र) D11 M4 पाविता (for प्लाविता) —B3 repeats l 4 before 2^ab (r) —(l 4) V4 -तरा (for धरा) D11 दिव्यरूपधरा सर्वे (for the prior half) D13 स्वर्गे (for स्वर्गं) V1 2 4 M4 [अ]न्विता (for युता)]

2 D10 om 2^a (cf v l 1) B3 repeats 2^ab —^ab) M3 [उ]त (for [अ]थ) Ś1 D1 5 12 तेन, D2 3 7 9 देशे, G1 3 तस्मिन् (for राम) Ś1 D12 गागोदेन नरोत्तम, D1–3 5 7 9 गं(D1 गा)गौघेन(D9 °घैश्च) नरोत्तम, D10 पितृस्तेन महात्मना (for ^b) Ñ2 V B (B3 both times) D13 M4 तान्दृष्ट्वा प्लावितान्सर्वान् पितृस्तेन(M4 भस्मीभूतान्) महात्मना (M4 °न), D11 दृष्ट्वा सप्लावितान्सर्वानिह(sic)स्तेन महात्मना —^cd) D1–3 7 9 11 -गुरुः, Ck as in text (for -प्रभुः) Ñ2 V B D10 13 M4 भगीरथमुवाचेदं ब्रह्मा सुरगणै सह(V4 °णैस्तदा)

3 ^a) D7 तारितास्, D2 3 7 9 11 12 ते नृप(D12 नर)श्रेष्ठ, G2 M1 च महाराज(G2 °जा) (for नरशार्दूल) Ś1 D1 5 तारितानि नृपश्रेष्ठ —^b) Ś1 D1 5 12 यातानि, D2.3 7 9 T3 G1 3 M2 याता हि (for याताश्च) Dt देववित् (for देववत्) Ñ2 V B D10 13 M4 त्वया पूर्वं(V3 पूता)पितामहा, D11 दिव जा(या)ता पितामहा —T2 om (hapl)3^c 4 —^c) V1 B4 D7 9 M4 षष्टिं —^d) G4 सागरस्य —After 3 Ñ2 V B D10 11 (followed by 941*) 13 M4 ins

940* अक्षय सगरस्याय नाम्ना ख्यातो महोदधि ।
व्यक्त सागर इत्येव ख्यातिं लोके गमिष्यति ।

[(l 1) V1 अक्षय, V4 अव्यु (for अक्षय) B1 3 (B2 marg also) सा(B3 स)गरश्च (for सगरस्य) V4 [अ]स (for [अ]य) B1 नन्वाख्यातो (for नाम्ना°) M4 भविष्यति (for महोदधि) —(l 2) D11 व्यक्तिं, M4 राजन् (for व्यक्त) V4 [ए]प B4 D10 M3 [ए]व (for [ए]व) V1 लोकख्यातिं, V4 D10 ख्यात(D10 °तो) लोके B4 ख्यातिर्लोके (for ख्यातिं लोके)]

4 T2 om 4 (cf v l 3) —^ab) D12 सगरस्य Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 यावल्लोके (by transp) D2 तावल्लोके (for लोके यावत्) D5 पार्थिव, D9 राघव (for पार्थिव) —M3 reads 4^cd inf lin —^c) D9 सागरस्य Dt D4 6 8 सर्वे (for तावत्) —^d) Ś1 D5 12 लोके, Dt D4 6 8 Ct दिवि (for स्वर्गे) G2 देववित्, Ck °वत् (as in text) —For 4 Ñ2 V B D10 13 M4 subst while D11 ins after 940*

941* यावच्च सागरो लोके स्थितोऽयमिह शाश्वत ।
सगर सहित पुत्रैस्तावत्स्वर्गे निवत्स्यति ।

[(l 1) D11 यातश् (for यावच्च) M4 भवति (for ऽयमिह) V1 स सुत (for शाश्वत) —(l 2) B1 4 सहितै (for सहित) V4 पूर्वैस् (for पुत्रैस्) D11 धर्मात्मा सगरो राजा (for the prior half) B3 नि° (for निवत्स्यति)]
—After 4 Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 ins

942* दिव्यमाल्याम्बरधरा दिव्यगन्धानुलेपना ।
दिव्यरूपधराश्चैव भविष्यन्ति गुणान्विता ।

[(l 1) Ś1 धृता D5 12 -भृता (for धरा) —(l 2) D11 सर्वे (for चैव) D2.3 12 भविष्यन्ते D1 गणान्विता]

5 ^a) Ś1 तु, D2 T3 हि, Cg as in text (for च) T3 महिता (for दुहिता) Ñ2 V B D10 13 M4 रानैस्, D9 11 G3 4 श्रेष्ठा (for ज्येष्ठा) —^c) Ś1 D1 5 12 तु, Dt D6 8 G1 3 M3 [अ]थ, D2 Cm च (for वै) D11 तत्कृते तव नाम्नाद (sic) —^d) Ś1 (marg as in text) D1 2.5.9 12 लोके (D2.9 °क)धात्रीति(D1 °तु) (for लोके स्थास्यति) D3 7

819 देवाः सर्षिगणाः सर्वे दैत्यदानवराक्षसाः ।
गन्धर्वयक्षप्रवराः सकिंनरमहोरगाः ॥ २२
सर्वाश्चाप्सरसो राम भगीरथरथानुगाः ।
गङ्गामन्वगमन्प्रीताः सर्वे जलचराश्च ये ॥ २३
यतो भगीरथो राजा ततो गङ्गा यशस्विनी ।
जगाम सरितां श्रेष्ठा सर्वपापविनाशिनी ॥ २४

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे द्विचत्वारिंशः सर्गः ॥४२॥

---

22 V3 om 22-23^{b} —^{b}) T2 -रक्षसा G2 दैत्यराक्षसदानवा (by transp) —^{c}) V2 गधर्वयक्षसिद्धौघा , D12 गधर्वा यक्ष प्रवरा —^{d}) Ś1 गगामनु महोरगा —For 22 M4 subst

932* देवा सिद्धर्षयश्चैना सकिंनरमहोरगा ।
सदैत्यदानवगणा सहापि मृगपक्षिभि ।

23 V3 om 23^{ab} (cf v l 22) —^{a}) V4 D6 8 T1 G1 4 सपाद्य (for सर्वाश्च) V1 सवाप्सरोगणा G1 नाम (for राम) —^{b}) D1 9 M2 Cg -र(D9 प)थानुगा, D11 M4 -पथा(M4 °दा)नुगा , Ck t -रथानुगा (as in text) —^{c}) V1 D13 गगामनुगम प्रीता , V2 3 B1 4 गंगानुगमन (V3 °ने)प्रीता , V4 गगादेवी मन प्रीता —^{d}) V4 D2 जल्पराश्च —For 23^{cd} M4 subst , while B1 ins after 23

933* गंगामनुययुस्तत्र (B1 °भिययुस्ते च)सर्वाश्च सरित शुभा ।

24 ^{a}) Ś1 D5 12 यथा, V3 M4 ततो, Cg k t as in text (for यतो) V4 भगीरथो यतो (by transp) V1 यातो, B1 गच्छेत् (for राजा) —M4 om from 24^{b} up to I 43 1^{a} —^{b}) Ś1 D5 तथा, V4 D3 तत्र, Cg k t (implied) as in text (for ततो) V4 सरिद्वरा (for यशस्विनी) —^{cd}) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 10-12 नरशार्दूल (for सरितां श्रेष्ठा) Dt D6 8 9 G2 M1 -प्रणाशिनी (for विनाशिनी) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 10-12 सर्वलोक(B1 °देव)नमस्कृता D12 जगाम नरशार्दूलमथ लोकनमस्कृता —After 24 Ś1 (*sec m* on an additional fol) Dt D4 6 8 9 14 T G M1-3 Cg k t (Cv r comm on l 9 only Cm on l 3-9) ins

934* ततो हि यजमानस्य जह्नोरद्भुतकर्मण ।
गङ्गा संप्लावयामास यज्ञवाट महात्मन ।
तस्यावलेपनं ज्ञात्वा क्रुद्धो जह्नुस्तु राघव ।
अपिबत्तु जलं सर्वं गङ्गाया परमाद्भुतम् ।
ततो देवा सगन्धर्वा ऋषयश्च सुविस्मिता ।
पूजयन्ति महात्मानं जह्नुं पुरुषसत्तमम् ।
गङ्गां चापि नयन्ति स्म दुहितृत्वे महात्मन ।
ततस्तुष्टो महातेजा श्रोत्राभ्यामसृजत्पुन ।
तस्माज्जह्नुसुता गङ्गा प्रोच्यते जाह्नवीति च ।
जगाम च पुनर्गङ्गा भगीरथरथानुगा ।
सागरं चापि संप्राप्ता सा सरित्प्रवरा तदा ।
रसातलमुपागच्छत् सिद्ध्यर्थं तस्य कर्मण ।
भगीरथोऽपि राजर्षिर्गङ्गां म दाय यत्नत ।
पितामहान्भस्मकृतानपश्यद्दीनचेतन ।
अथ तद्भस्मना राशिं गङ्गासलिलमुत्तमम् ।
प्लावयत्पूतपाप्मानं स्वर्गं प्राप्ता रघूत्तम ।

[(l 1) T3 वा (for हि) —(l 3) D9 T3 G1 3 राजा, D14 T1 2 G4 यज्वा (for जह्नु) Ś1 स Dt D6 8 च, G4 [अ] थ (for तु) Cm तस्या इति । Cg तस्या इति । वलेपन गर्वम् । Ct तस्या अवलेपन गर्वमित्यर्थ । —(l 4) Ś1 G1 3 तज्जल, D14 T G4 च°, G2 M1-3 सलिल (for तु जल) —(l 5) D9 T2 G1-3 M1 च (for स) G2 M1 मुनयश्च (for ऋषयश्च) —(l 6) Ś1 om जह्नु —(l 7) G2 M1 Ctp [अ]नु (for [अ]पि) G4 दुहितृत्व —For ins see below —(l 8) D9 M3 महाराज (for °तेजा) G2 M1 व्यसृजत् Ś1 Dt D6 8 प्रभु (for पुन) —For ins see below —(l. 11) G1 3 विवेश सागर चापि (for the prior half) —For ins see below —(l 14) Ś1 Dt D6 8 गतचेतन (Ś1 °नान्) D9 T3 G2 M3 °चेतस (for दीनचेतन) —(l 15) D14 T1 2 G2 4 M1 2 त, M3 [प]तद् (for तद्) —(l 16) D6 8 प्लावयेद् T3 पूतमात्मानो M3 धूत° (for पूतपाप्मान) M2 अभ्यषिचत्तत्तेन (for the prior half)]

—After l. 7 M2 ins

935* भगीरथोऽपि राजर्षिस्तुष्टाव द्विजसत्तमम् ।

—After l 8 G2 M1 3(*inf li 1 sec m*) ins

936* विसृज्य गङ्गां जह्नुश्च ज्ञात्वा प्राह भगीरथम् ।
पूजयित्वा मुनिरथ यज्ञवाटमुपागमत् ।

[(l 1) M3 राजेंद्र ना*(lacuna) (for जह्नुश्च ज्ञात्वा) —(l 2) M3 यथान्यायं (for मुनिरथ)]

—After the prior half of l 13, G1-3 M1 ins.

937* दिव्यं स्यन्दनमास्थित ।
दिवं प्रायुत्तरां प्रायात् .

—After 934* G2 M1 cont

938* ततस्तु गङ्गां प्रतिलभ्य राजा
दिलीपसूनुर्गगनाच्च शंकरात् ।
हृष्टोपवासांश्च नृपाय जह्नो
संभावयामास पितामहात्म्य ।

Colophon Ñ2 V B D1-3 5 7 10-13 M4 om (for M4 cf v.l 24 the rest continue the Sarga) —*Kāṇḍa name* D4 om —*Sarga name* D9 गंगावतरणं —*Sar no* (figures words or both) Ś1 Dt D4 6 8 9 (except M4) 43 D9 46 —After colophon T3 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः G1 2 4 श्रीरामाय नमः श्रीमते रामानुजाय नमः M3 श्री .....म

राजर्षिणा गुणवता महर्षिसमतेजसा ।
मत्तुल्यतपसा चैव क्षत्रधर्मस्थितेन च ॥ १०
दिलीपेन महाभाग तव पित्रातितेजसा ।
पुनर्न शङ्किता नेतुं गङ्गां प्रार्थयतानघ ॥ ११
सा त्वया समतिक्रान्ता प्रतिज्ञा पुरुषर्षभ ।
प्राप्तोऽसि परमं लोके यशः परमसंमतम् ॥ १२
यच्च गङ्गावतरणं त्वया कृतमरिंदम ।
अनेन च भवान्प्राप्तो धर्मस्यायतनं महत् ॥ १३
प्लावयस्व त्वमात्मानं नरोत्तम सदोचिते ।
सलिले पुरुषव्याघ्र शुचिः पुण्यफलो भव ॥ १४
पितामहानां सर्वेषां कुरुष्व सलिलक्रियाम् ।
स्वस्ति तेऽस्तु गमिष्यामि स्वं लोकं गम्यतां नृप ॥ १५
इत्येवमुक्त्वा देवेशः सर्वलोकपितामहः ।
यथागतं तथागच्छद्देवलोकं महायशाः ॥ १६

text —[d]) T2 3 नाप(T3 °व)मार्गिता, G· M1 नैव साधिता, Cg as in text (for नापवर्जिता) Ñ2 V1 3 4 B1 3 D1 3 7 9 11 13 न(D13 om [hapl]) प्राप्त (V3 °स) काम एव(V1 B1 3 D2 3 9 11 °व) हि, V2 प्राप्ता कामयता न हि, D5 12 प्राप्तकाम समजसा, Ct as in text

10 B4 om 10 D7 om 10[ab] (for both cf v l 9) —[a]) Ś1 Ñ2 V B1 3 D5 10 13 T3 G3 M3 राजर्षीणा, Cg °र्षिणा (as in text) Ś1 D5 गुणवता, Ñ2 V B1–3 D10 13 पुराणाना (for गुणवता) —[b]) Ñ2 V1 3 4 B1 3 D10 13 -तेजसा Ś1 महर्षिप्रमितौजसा, D1 3 5 9 11 12 महर्षिप्रतिमौजसा(D5 °स [sic]) Ck as in text (for [b]) —D14 reads 10[c]–11[b] in marg —[c]) Ś1 Ñ· V1 3 B2 3 D1–3 5 7 9 12 13 अतुल्य, V2 भतुला (sic) V4 अनल्प, B1 भतुला (sic) D11 सुतप्त, Ck t as in text (for मत्तुल्य) D1 2 9 12 13 वा (for च) Ś1 Ñ2 V1–3 B1 3 D3 5 7 11 13 M4 [अ]पि (for [ए]व) D10 अतुल्यतेजसा चापि, G· तपसा मम तुल्येन —[d]) V1 क्षात्रधर्मे, D14 क्षत्रधर्मे, Ck as in text (for क्षत्रधर्म) V2 -रतेन (for स्थितेन) D3 7 हि, D11 12 वा (for च)

11 B4 om 11[ab] (cf v l 9) D14 reads 11[ab] in marg (cf v l 10) —[a]) V1 M3 महाराज (for महाभाग) —[b]) D1 [अ]मितौजसा, D· 3 7 11 महौजसा, G3 [आ]दितेजसा (for [अ]तितेजसा) —[c]) Ś1 Dt D3 5 6 8 14 G4 M3 शक्तिता Ñ2 V1 4 B1 2 4 D1 10 शकित, V3 B3 शकितं, D13 शोधित, G1 3 शक्या वै, M3 शक्यते, Ckp शक्तिता (for शङ्किता) Ś1 गगा, Ñ2 V1 3 4 B D2 5 10 12 13 तेन, D1 3 7 येन (for नेतु) V2 पुनर्न गाग तातेन, D11 पुनर्न शक्या चान्येन ❀ Ck कश्चित्शाकितेति नृपोक्तिव्याख्याने प्रायनिष्ट । ❀ —[d]) Ś1 तेन, V1 2 Dt D3 5 7 11 12 14 T3 M1 गगा (for गङ्गा) V4 B4 प्रार्थयते, B1 प्रार्थनया (for प्रार्थयता) ❀ Cm गङ्गामानेतुं न शङ्किता। Cg k t सा पुनर्नेतुं न श(Ct शा)किता । ❀

12 [a]) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 10–13 समनुप्राप्ता, M4 Ck समनुक्राता, Cm g t as in text (for समतिक्रान्ता) —[b]) M4 साम्प्रत (for प्रतिज्ञा) D11 भरतर्षभ —[c]) V2 प्राप्त च, D9 (before corr) प्राप्नोति, D11 M4 प्राप्नोसि (for प्राप्तोऽसि) M3 [अ]नुपमं (for परम) —[d]) D11 यश्च (sic) (for यश) Ś1 त्रिदशमहित, Ñ2 V B D5 10–13 त्रिदश(B4 lacuna)समत, D1 त्रिदशसत्तम, D2 7 G1 3 त्रिदशनमित, D3 त्रिदशसमात (corrupt) Ct परमसमत (as in text)

13 [a]) Dt D6 8 13 तच्च, D12 तस्य, Cm g as in text (for यच्च) V4 गगावतरण कृत्वा (hypermetric) —[c]) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–12 M4 महत्प्राप्त(D11 °प्ता, M4 °प्तो), D13 सह प्राप्त (for भवान्प्राप्तो) —[d]) Cg [आ]यतनं (as in text) M4 भवान् (for महत्) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 धर्मस्थानं(Ś1 D13 °ने) त्वयानघ(D12 °घ), Cm t as in text (for [d])

14 [a]) Ñ2 V1 3 B(B2 marg as in text also) D10 11 13 पावयस्व, G1 3 प्लावयन्स्व, Cm g t as in text (for प्लावयस्व) Ś1 D5 12 प्लावय त्व स्वमात्मान, V4 पावय सुत मात्मान (sic) ❀ Ck परा प्लावयनि स्मेत्यादिरुपसहारेण वाद । ❀ —[b]) Ñ2 V1 2 4 B D1 2 10 11 M4 सुरोत्तम, D3 नरोत्तम (for नरोत्तम) Ś1 D5 12 मयोदिते, V1 D1–3 7 स(D2 प)दोदिते, V2 सुरक्षिते V4 सदोचित, B3 (marg as in text) स्पदोचिते, T3 नरोचिते, M4 सुरोदिते, Cm g k t as in text (for सदोचिते) —[c]) Ś1 N2 V B1–3 Dt D1 4–6 8 13 G1 3 M2 4 श्रेष्ठ (for -व्याघ्र) —[d]) Ñ2 B3 D10 13 पुण्यफलाय च, V2 पुण्यतमो भव, V4 B2 पुण्य फलोद्भव (B2 °वे), D2 °भवेत्, D7 °फलोदय (for पुण्यफलो भव) ❀ Ck पुण्यफलमिति मत्वर्थी योऽजन्त । ❀

15 [a]) Ś1 Ñ2 V2–4 B D1–3 5 7 10–13 M4 सलिलं (for सर्वेषा) —[b]) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 M4 च(D11 त्वं, D12 *) यथासुख(B1 °क्रम [m °सुखं], B3 °सुत, B4 °स्वय) (for सलिलक्रियाम्) —[d]) T3 स्वर्, Ck t as in text (for स्व) Cg k t गम्यता (as in text) Ś1 D1–3 5 7 11 12 स्वगृह गम्यतामिति, Ñ2 V B D10 13 स्व(V4 श्रु)र्लोक नर(V3 मुनि)पुगव, D9 स्वर्गलोक च गम्यता

16 [ab]) Ś1 D5 12 लोकेश (for देवेश) Ñ2 V B D10 13 इत्युक्त्वा भगवान्ब्रह्मा भगीरथमरिंदम(B1 D13 °म) —[cd]) ❀ Ct यथा आगतमितिच्छेद । ❀ Ś1 D5 12 जगामाथ, D1–3 7 11 जगामाशु T2 3 G4 यथागच्छद्, G2 M1 तदागच्छद्, Cg as in text (for तथागच्छद्) D1–3 7 11 ब्रह्मलोकं Ś1 D5 ब्रह्मलोके(D5 °क) पितामह, D12 ब्रह्मा लोकपितामह (for [d]) Ñ2 V B D10 13 जगाम महितो देवैर्ब्रह्मलोक मनामयं, M4 जगामाशु *तो ब्रह्मा लोक पुण्य महायशा

गङ्गा त्रिपथगा नाम दिव्या भागीरथीति च ।
त्रीन्पथो भावयन्तीति ततस्त्रिपथगा स्मृता ॥ ६

पितामहानां सर्वेषां त्वमत्र मनुजाधिप ।
कुरुष्व सलिलं राजन्प्रतिज्ञामपवर्जय ॥ ७

पूर्वकेण हि ते राजंस्तेनातियशसा तदा ।
धर्मिणां प्रवरेणाथ नैष प्राप्तो मनोरथः ॥ ८

तथैवांशुमता तात लोकेऽप्रतिमतेजसा ।
गङ्गां प्रार्थयता नेतुं प्रतिज्ञा नापवर्जिता ॥ ९

लोकधात्री भविष्यति, D11 लोके ख्यातिं गमिष्यति —For 5^{cd} Ñ2 V B D10 13 M4 subst

943* भागीरथीति विख्याता त्रिषु लोकेषु भूयते ।

[V1 गीयते, V2 भूतले, V4 B1 2 विश्रुता (for भूयते)]

6 ^{a}) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 गतेति प्रथित(D7 °थम) (for गङ्गा त्रिपथगा) D3 7 राम, D12 T1 2 G4 राजन् (for नाम) Ñ2 V B D10 13 M4 गतेति गमनाद्भुमे (B2 marg also °द्गाम, M4 °द्भुमौ), G2 गगा या त्रिपथा नाम —^{b}) Ś1 D5 11 12 तथा, Ñ2 V B D10 13 M4 ख्याता, D1-3 7 9 दिव्य (for दिव्या) M4 om च (submetric) —G2 om 6^{cd} —^{c}) D4 M1 त्रिपथो G4 पावयती, Cm भाव° (as in text) —^{d}) Dt D6 T3 तस्मात्, D6 तत्र, Cm as in text (for ततस्) —For 6^{cd} Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 9-13 M4 subst

944* भविष्यति सरिच्छ्रेष्ठा लोके त्रिपथगेति च ।
त्रिपथगेति नामास्यास्त्रिमार्गगमनादिदम् ।

[Ś1 D1-3 5 7 9 12 om l 1 —(l 1) V1 M4 त्रिलोकपथगेति च (for the post half) B4 om (hapl) from च up to ति in l 2 —M4 om (hapl) from l 2 up to l 6 of 945* —(l 2) D3 7 त्रिमार्गगा (for त्रिपथगा) Ś1 B1 D2 5 12 त्रिपथेति च नामास्यास् (D1 °ख्यास्) D9 त्रिपथगेति च नाम स्याद् (hypermetric) (for the prior half) Ś1 कृत, V1 4 स्म, V2 इत V3 अभूत्, D1 11 12 स्मृत, D2 3 7 ध्रुव, D9 स्मृता, D10 अपि (for इदम्) B1 त्रिमार्गगमनादिक, D5 त्रितामार्गगमनात्स्मृत (for the post half)]

Then cont

945* त्रीन्लोकान्पावयन्त्या वै सुरर्षिभिरुदाहृतम् ।
दिवि तारयते देवान्नागांस्तारयतेऽप्यधः ।
भुवि तारयते मर्त्यांस्तेन त्रिपथगा स्मृता ।
द्वितीयं चापि गङ्गेति यां गतायां विशाम्पते ।
भागीरथीति चाप्येतत्तृतीयं नाम सुव्रत । [5]
भविष्यति च त्वत्प्रीत्या मत्प्रीत्या च विचक्षण ।
यावच्च भुवि गङ्गेयं भविष्यति महानदी ।
तावत्तवाक्षया कीर्तिर्लोकेषु विचरिष्यति ।

[M4 om l 1-6 (cf v l 6 [944*]) —(l 1) V1-3 B2.4 D7 पावयन्त्या, V4 B1 भा(B1 ता)वयत्या, D2 पावयित्वा, D11 प्लावयन्त्या (for पावयन्त्या) V1 4 D9 उदाहृता Ś1 Ñ2 V B D1 2.5 9-12 om l 2 and 3 —(l 4) B1 द्वितीयं V3 [अ]पि (sic) (for [अ]पि) Ś1 V2 D1 5 गां गतायां, D2 गंगायाम् (for यां गतायां) —(l 5) D11 भागीरथीति Ś1 D5 [ए]व, V1 D12 [ए]तं, D1 [ए]वं, D7 9 11 [अ]स्य (for [ए]तत्) D13 भागीरथीति वाप्येतत् (for the prior half) Ñ2 B3 D10 13 चापि, V4 राम, D9 वापि (for नाम) Ś1 D1 5 5 9 सुप्रभ B4 सुव्रते, D2 सुप्रभ, D7 सत्तम, D10 सुमन (for सुव्रत) —D13 om l 6 —(l 6) D5 तु (for first च) D2 तत्प्रीत्या Ñ2 V1 B (B1 marg also as above) D10 त्व(B4 त)त्प्रीत्या च भविष्यति (for the prior half) D11 lacuna for मत्प्रीत्या V1 °क्षणां, V3 B1 °क्षण, D9 °क्षणा (for विचक्षण) V2 त्वत्प्रीत्या चापि मत्प्रीत्या भविष्यति विचक्षण —Ś1 D1-3 5 7 9 12 om l 7 and 8 —(l 7) B4 तु (for च) B4 [इ]ति (for [इ]य) —(l 8) V4 B3 प्रचरिष्यति D11 सर्वलोके भविष्यति (for the post half)]

M4 further cont

946* यावच्च कीर्तिरतुला तवेय प्रभविष्यति ।
तावत्पुण्यकृता लोके तव वासो भविष्यति ।
महत्कृत त्वया पुण्य गङ्गामा(न)यता दिव ।
इय लोके नृपश्रेष्ठ प्रतिज्ञा चापवर्जिता ।

7 ^{b}) G1 3 M4 [अ]च (for [अ]त्र) V3 D1 °प, B2 वसुधाधिप (for मनुजाधिप) —D13 om (hapl)7^{d} and 8^{a} —^{d}) D3 lacuna for प्रतिज्ञाम् Ś1 B1 D2 5 7 9 11 12 परिपालय, V1 2 M4 °वर्जयन्, B2(before corr as in text) 4 (as in text also) D1 3 प्रतिपालय, T2 3 °मार्जय, M2 अनुव°, Cm g k t as in text (for अपवर्जय)

8 D13 om 8^{a} (cf v l 7) —^{a}) Ś1 D5 12 पूर्वं केनः Ñ2 V B D1-3 7 9-11 पूर्वजेन, Cm g k t as in text (for पूर्वकेण) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 9 10 12 G1 3 M3 [अ]पि (for हि) V2 °तस्ते, G3 राजन्म (for ते राजस्) —^{b}) D1 केन, D5 स्येन (for तेन) V4 [अ]मि; D2 3 12 [अ]पि (for [अ]ति) Ñ2 V1 3 4 B3 4 D10 12 13 सता, B1 यथा, D1 5 सदा, D4 T3 तथा (for तदा) V2 तेनापि सगरेण च, M3 सगरेण महात्मना, M4 तेनातिशयकर्मणा —^{c}) D1 धर्मेण (for धर्मिणां) Ś1 Ñ2 V1 2 4 B D1-3 5 7 9-14 T1 2 M4 [अ]पि, V2 [आ]द्यै (for [अ]थ) —^{d}) V2 [ए]वं, D8 T3 [ए]व (for [ए]ष) B4 D6 प्राप्तो (sic) T2 प्राप्ता मनोरथा

9 ^{a}) V4 तव, G4 तदा, Cg as in text (for तथा) D11 [अं]शुमतो Dt D4 6 T3 G1 3 M1-3 यशसा; D3 7 9 धीर (for तात) —^{b}) V2 प्रथिततेजसा —B4 om (hapl) 9^{c}–11^{b}. D7 om (hapl) 9^{c}–10^{b} Ś1 om 9^{cd} —^{cd}) D2 4 6 11 14 गंगा D11 T3 प्रार्थयन्तो (for °यता) D1 2 9 11 धीर, D3 भूमौ; D5 13 तात (for नेतुं) Ñ2 V1 2 4 B1-3 D10 13 गंगां प्रार्थयमानेन; V3 गंगां प्रथयमानेन, Ct as in

राजर्षिणा गुणवता महर्षिसमतेजसा ।
मत्तुल्यतपसा चैव क्षत्रधर्मस्थितेन च ॥ १०
दिलीपेन महाभाग तव पित्रातितेजसा ।
पुनर्न शङ्किता नेतुं गङ्गां प्रार्थयतानघ ॥ ११
सा त्वया समतिक्रान्ता प्रतिज्ञा पुरुषर्षभ ।
प्राप्तोऽसि परमं लोके यशः परमसंमतम् ॥ १२
यच्च गङ्गावतरणं त्वया कृतमरिंदम ।
अनेन च भवान्प्राप्तो धर्मस्यायतनं महत् ॥ १३
प्लावयस्व त्वमात्मानं नरोत्तम सदोचिते ।
सलिले पुरुषव्याघ्र शुचिः पुण्यफलो भव ॥ १४
पितामहानां सर्वेषां कुरुष्व सलिलक्रियाम् ।
स्वस्ति तेऽस्तु गमिष्यामि स्वं लोकं गम्यतां नृप ॥ १५
इत्येवमुक्त्वा देवेशः सर्वलोकपितामहः ।
यथागतं तथागच्छद्देवलोकं महायशाः ॥ १६

text —^{d}) T2 3 नाप(T3 °व)मार्नैता, G· M1 नैव साधिता, Cg as in text (for नापवर्नितं) Ñ2 V1 3 4 B1 3 D1 3 7 9 11 13 न(D13 om [hapl]) प्राप्त (V3 °स) काम एप(V1 B1 3 D2.3 9 11 °व) हि, V2 प्राप्ता कामयता न हि, D5 12 प्राप्तकाम समजसा, Ct as in text

10 B4 om 10 D7 om 10^{ab} (for both cf v l 9) —^{a}) Ś1 Ñ2 V B1 3 D5 10 13 T3 G3 M3 राजर्षीणा, Cg °र्षिणा (as in text) Ś1 D5 गुणवता, Ñ2 V B1–3 D10 13 पुराणाना (for गुणवता) —^{b}) Ñ2 V1 3 4 B1 3 D10 13 °तेजसा Ś1 महर्षिप्रमितौजसा, D1 3 5 9 11 12 महर्षिप्रतिमौजसा(D5 °स [sic]) Ck as in text (for ^{b}) —D14 reads 10^{c}–11^{b} in marg —^{c}) Ś1 Ñ· V1 3 B2 3 D1 3 5 7 9 12 13 मतुल्य , V2 मतुला (sic) V4 मनल्प , B1 मनुला (sic) D11 सुतप्त , Ck t as in text (for मत्तुल्य) D1 · 9 12 13 वा (for च) Ś1 Ñ2 V1–3 B1–3 D3 5 7 11 13 M4 [अ]पि (for [ए]व) D10 मतुल्यतेजसा चापि, G· तपसा मम तुल्येन —^{d}) V1 क्षात्रधर्म , D14 क्षत्रधर्मे, Ck as in text (for क्षत्रधर्म) V2 °रतेन (for स्थितेन) D3 7 हि, D11 12 वा (for च)

11 B4 om 11^{ab} (cf v l 9) D14 reads 11^{ab} in marg (cf v l 10) —^{a}) V1 M3 महाराज (for महाभाग) —^{b}) D1 [अ]मितौजसा, D· 3 7 11 महौजसा, G3 [आ]दितेजसा (for [अ]तितेजसा) —^{c}) Ś1 Dt D3 5 6 8 14 G4 M4 शकिता Ñ2 V1 4 B1 2 4 D1 10 शकित, V3 B3 शक्ति, D13 शोधित, G1 3 शक्या वै, M3 शक्यते, Ckp शाकिता (for शङ्किता) Ś1 गगा, Ñ2 V1 3 4 B D2 5 10 12 13 तेन, D1 3 7 येन (for नेतु) V2 पुनर्न गगा तातेन, D11 पुनर्न शक्या चान्येन ❀ Ck कश्चित्ताकितेति मृषोक्तिव्याख्याने प्रायश्चिष्ट । ❀ —^{d}) Ś1 तेन, V1 2 Dt D3 5 7 11 12 14 T3 M1 गगा (for गङ्गा) V4 B4 प्रार्थयते, B1 प्रार्थनया (for प्रार्थयता) ❀ Cm गङ्गामानेतु न शङ्किता ।, Cg k t सा पुनर्नेतु न श(Ct शा)किता । ❀

12 ^{a}) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 10–13 समनुप्राप्ता, M4 Ck समनुक्राता, Cm g t as in text (for समतिक्रान्ता) —^{b}) M4 संप्रते (for प्रतिज्ञा) D11 भरतर्षभ —^{c}) V2 प्राप्त च D9 (before corr.) प्राप्नोति, D11 M4 प्राप्तोसि (for प्राप्तोऽसि) M3 [अ]नुपम (for परम) —^{d}) D14 यश्च (sic) (for यश) Ś1 त्रिदशर्षेहित, Ñ· V B D5 10–13 त्रिदश(B4 lacuna)समतं, D1 त्रिदशसत्तम , D2 7 G1 3 त्रिदशनमित, D3 त्रिदशसमात (corrupt) Ct परमसमत (as in text)

13 ^{a}) Dt D6 8 13 तच्च, D12 तस्य, Cm g as in text (for यच्च) V4 गगावतरण कृत्वा (hypermetric) —^{c}) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–1· M4 महत्प्राप्त(D11 °प्ता, M4 °प्तो), D13 सह प्राप्त (for भवान्प्राप्तो) —^{d}) Cg [आ]यतन (as in text) M4 भवान् (for महत्) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 धर्मस्थान(Ś1 D13 °ने) त्वयानघ(D12 °घ) Cm t as in text (for ^{d})

14 ^{a}) Ñ2 V1 3 B(B2 marg as in text also) D10 11 13 पावयस्व, G1 3 प्लावयन्स, Cm g t as in text (for प्लावयस्व) Ś1 D5 12 प्लावय स्व स्वमात्मानं, V4 पावय सुत मामान (sic) ❀ Ck परा प्लावयति स्मेत्यादिरुपसंहारेण वाद । ❀ —^{b}) Ñ2 V1 2 4 B D1 2 10 11 M4 सुरोत्तम, D3 नरोत्तमं (for नरोत्तम) Ś1 D5 12 मयोदिते, V1 D1–3 7 स(D2 प)दोदिते, V2 सुरक्षिते, V4 सदोचितं, B3 (marg as in text) स्पद्दोचिते, T3 नरोचिते, M4 सुरोदिते, Cm g k t as in text (for सदोचिते) —^{c}) Ś1 Ñ2 V B1–3 Dt D1 4–6 8–13 G1 3 M2 4 श्रेष्ठ (for °व्याघ्र) —^{d}) Ñ2 B3 D10 13 पुण्यफलाय च, V2 पुण्यतमो भव, V4 B2 पुण्यफलोद्भव (B2 °वे), D· °भवेत् , D7 °फलोदय (for पुण्यफलो भव) ❀ Ck पुण्यफलमिति मत्वर्थी योऽनन्त । ❀

15 ^{a}) Ś1 Ñ2 V2 4 B D1–3 5 7 10–13 M4 सलिलं (for सर्वेषां) —^{b}) Ś1 Ñ· V B D1 3 5 7 10–13 M4 च(D11 स्व, D1· *) यथासुख(B1 °कर्म [m °सुखं], B3 °सुत, B4 °स्वय) (for सलिलक्रियाम्) —^{d}) T3 स्वर् , Ck t as in text (for स्व) Cg k t गम्यता (as in text) Ś1 D1 3 5 7 11 12 स्वगृह गम्यतामिति, Ñ2 V B D10 13 स्व(V4 सु)र्लोक नर(V3 मुनि)पुगव, D9 स्वर्गलोकं च गम्यता

16 ^{ab}) Ś1 D5 12 लोकेश (for देवेश) Ñ2 V B D10 13 इत्युक्त्वा भगवान्ब्रह्मा भगीरथमरिंदम(B1 D13 °म) —^{cd}) ❀ Ct यथा आगतमित्यच्छेद । ❀ Ś1 D5 12 जगामाथ, D1–3 7 11 जगामाशु T2.3 G4 यथागच्छद्, G2 M1 तदागच्छद्, Cg as in text (for तथागच्छद्) D1–3 7 11 ब्रह्मलोकं Ś1 D5 ब्रह्मलोक(D5 °क) पितामह , D12 ब्रह्मा लोकपितामह (for ^{d}) Ñ2 V B D10 13 जगाम सहितो देवैर्ब्रह्मलोक मनामय, M4 जगामाशु *तो ब्रह्मा लोकं पुण्य महायशा

गङ्गा त्रिपथगा नाम दिव्या भागीरथीति च ।
त्रीन्पथो भावयन्तीति ततस्त्रिपथगा स्मृता ॥ ६
पितामहानां सर्वेषां त्वमत्र मनुजाधिप ।
कुरुष्व सलिलं राजन्प्रतिज्ञामपवर्जय ॥ ७
पूर्वकेण हि ते राजंस्तेनातियशसा तदा ।
धर्मिणां प्रवरेणाथ नैष प्राप्तो मनोरथः ॥ ८
तथैवांशुमता तात लोकेऽप्रतिमतेजसा ।
गङ्गां प्रार्थयता नेतुं प्रतिज्ञा नापवर्जिता ॥ ९

लोकधात्री भविष्यति, D11 लोके ख्यातिं गमिष्यति —For 5^cd Ñ2 V B D10 13 M4 subst

943* भागीरथीति विख्याता त्रिषु लोकेषु भूपते ।

[V1 गीयते, V2 भूतले, V4 B1 2 विश्रुता (for भूपते)]

6 ^a) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 गगेति प्रथित(D7 °थम) (for गङ्गा त्रिपथगा) D3 7 राम, D14 T1 2 G4 राजन् (for नाम) Ñ2 V B D10 13 M4 गगेति गमनाद्भुमे (B3 marg also °द्गाम, M1 °द्भुमौ), G2 गगा या त्रिपथा नाम —^b) Ś1 D5 11 12 तथा, Ñ2 V B D10 13 M4 ख्याता, D1–3 7 9 दिव्य (for दिव्या) M4 om च (submetric) —G2 om 6^cd —^c) D4 M1 त्रिपथो G4 पावयती, Cm भाव° (as in text) —^d) Dt D8 T3 तस्मात् , D6 तत्र, Cm as in text (for ततस्) —For 6^cd Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 9 13 M4 subst

944* भविष्यति सरिच्छ्रेष्ठा लोके त्रिपथगेति च ।
त्रिपथगेति नामास्यास्त्रिमार्गगमनादिदम् ।

[Ś1 D1–3 5 7 9 12 om l 1 —(l 1) V1 M4 त्रिलोकपथगेति च (for the post half) B4 om (hapl) from च up to ति in l 2 —M4 om (hapl) from l 2 up to l 6 of 945* —(l 2) D3 7 त्रिमार्गगा (for त्रिपथगा) Ś1 B1 D1 5 12 त्रिपथेति च नामास्याः (D1 °स्याद्) D9 त्रिपथगेति च नाम स्याद् (hypermetric) (for the prior half) Ś1 कृत, V1 4 इय, V3 इत V3 अभूत्, D1 11 13 स्मृत, D3 5 7 ध्रुव, D6 स्मृता D10 अपि (for इदम्) B1 त्रिमार्गगमनादिक D5 त्रिनामागमनात्स्मृत (for the post half)]

Then cont

945* त्रीन्लोकान्पावयन्त्या वै सुरर्षिभिरुदाहृतम् ।
दिवि तारयते देवांस्तामान्तारयतेऽप्यध ।
भुवि तारयते मर्त्यांस्तेन त्रिपथगा स्मृता ।
द्वितीय चापि गङ्गेति तां गतायां विशांपते ।
भागीरथीति चाप्येतत्तृतीयं नाम सुव्रत । [5]
भविष्यति च त्वत्प्रीत्या मत्प्रीत्या च विचक्षण ।
यावच्च भुवि गङ्गेयं भविष्यति महानदी ।
तावत्तवाक्षया कीर्तिर्लोकेषु विचरिष्यति ।

[M4 om l 1–6 (cf v l 6 [944*]) —(l 1) V1–3 B2.4 D7 पावयन्त्य V4 B1 भा(B1 ता)वयत्या, D3 पावयित्वा, D11 प्रावयन्त्या (for पावयन्त्या) V1 4 D6 उदाहृता Ś1 Ñ2 V B D1.2.5 9–13 om l 2 and 3 —(l 4) B1 द्वितीया V3 [अ]पि (sic) (for [अ]पि) Ś1 V2 D1 5 गां गतायां, D5 गंगायाम (for तां गतायां) —(l 5) D11 भगीरथीति Ś1 D1 [ए]व, V1 D13 [ए]तं, D1 [ए]तं, D7 9 11 [अ]प्यत् (for [ए]तत्) D13 भागीरथेति चाप्येतत् (for the prior half) Ñ2 B3 D10 13 चापि, V4 राम, D9 वापि (for नाम) Ś1 D1 3 5 9 सुप्रभ B4 सुव्रते, D2 सुप्रभ D7 सत्तम, D10 सुव्रत (for सुव्रत) —D13 om l 6 —(l 6) D5 तु (for first च) D2 तत्प्रीत्या Ñ2 V1 B (B1 marg also as above) D10 त्व(B4 त)त्प्रीत्या च भविष्यति (for the prior half) D11 lacuna for मत्प्रीत्या V1 °क्षणां, V3 B4 °क्षण°, D9 °क्षणा (for विचक्षण) V2 त्वत्प्रीत्या चापि मत्प्रीत्या भविष्यति विचक्षण —Ś1 D1–3 5 7 9 12 om l 7 and 8 —(l 7) B4 तु (for च) B4 [इ]ति (for [इ]य) —(l 8) V4 B2 प्रचरिष्यति D11 सर्वलोके भविष्यति (for the post half)]

M4 further cont

946* यावच्च कीर्तिरतुला तवेय प्रभविष्यति ।
तावत्पुण्यकृता लोके तव वासो भविष्यति ।
महत्कृत त्वया पुण्यं गङ्गामा(न)यता दिव ।
इय लोके नृपश्रेष्ठ प्रतिज्ञा चापवर्जिता ।

7 ^b) G1 3 M4 [अ]द्य (for [अ]त्र) V3 D1 °प , B2 वसुधाधिप (for मनुजाधिप) —D13 om (hapl) 7^d and 8^a —^d) D3 lacuna for प्रतिज्ञाम् Ś1 B1 D2 5 7 9 11 12 परिपालय, V1 2 M4 °वर्जयन् , B2(before corr as in text) 4 (as in text also) D1 3 प्रतिपालय, T2 3 °मार्जय, M2 अनुव°, Cm g k t as in text (for अपवर्जय)

8 D13 om 8^a (cf v l 7) —^a) Ś1 D5 12 पूर्वं केन, Ñ2 V B D1 3 7 9–11 पूर्वजेन, Cm g k t as in text (for पूर्वकेण) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 9 10 12 G1 3 M3 [अ]पि (for हि) V2 °तस्ते, G3 राजन्स (for ते राजस्) —^b) D1 केन, D5 स्येन (for तेन) V4 [अ]मि, D2 5 11 [अ]पि (for [अ]ति) Ñ2 V1 2 4 B2–4 D10 12 13 सता, B1 यया, D1 5 सदा, D4 T3 तया (for तदा) V3 तेनापि सगरेण च, M3 सगरेण महात्मना, M4 तेनानिदायकर्मणा —^c) D1 धर्मेण (for धर्मिणां) Ś1 Ñ2 V1 2 4 B D1–3 5 7 9–11 T1 2 M4 [अ]पि, V3 [आ]दौ (for [अ]थ) —^d) V3 [ए]ते, D9 T3 [ए]त (for [ए]ष) B4 D6 प्राप्तौ (sic) T3 प्राप्ता मनोरथा

9 ^a) V4 तत्र, G4 सदा, Cg as in text (for तथा) D11 [अं]शुमतो Dt D4 6 8 T3 G1–3 M1–3 मया D3 7 धीर (for तात) —^b) V3 प्रथितत्तेजसा —B4 om (hapl) 9^c–11^b D7 om (hapl) 9^c–10^b, Ś1 om 9^cd —^cd) D2.5 9 11 12 गंगां D11 T3 प्रार्थयन्तो (for °यता) D1 3 5 11 धीर, D3 भूमौ D5 12 तात (for नेतुं) Ñ2 V1 2 4 B1–3 D10 13 गंगां प्रार्थयमानेन, V3 गंगां प्रपयमानेन, Ct as in

राजर्षिणा गुणवता महर्षिसमतेजसा ।
मत्तुल्यतपसा चैव क्षत्रधर्मस्थितेन च ॥ १०
दिलीपेन महाभाग तव पित्रातितेजसा ।
पुनर्न शङ्किता नेतुं गङ्गां प्रार्थयतानघ ॥ ११
सा त्वया समतिक्रान्ता प्रतिज्ञा पुरुषर्षभ ।
प्राप्तोऽसि परमं लोके यशः परमसंमतम् ॥ १२
यच्च गङ्गावतरणं त्वया कृतमरिंदम ।
अनेन च भवान्प्राप्तो धर्मस्यायतनं महत् ॥ १३
प्लावयस्व त्वमात्मानं नरोत्तम सदोचिते ।
सलिले पुरुषव्याघ्र शुचिः पुण्यफलो भव ॥ १४
पितामहानां सर्वेषां कुरुष्व सलिलक्रियाम् ।
स्वस्ति तेऽस्तु गमिष्यामि स्वं लोकं गम्यतां नृप ॥ १५
इत्येवमुक्त्वा देवेशः सर्वलोकपितामहः ।
यथागतं तथागच्छद्देवलोकं महायशाः ॥ १६

text —^{d}) T2 3 नाप(T3 °व)मार्जिता, G2 M1 नैव साधिता, Cg as in text (for नापवर्जिता) Ñ2 V1 3 4 B1 3 D1 3 7 9 11 13 न(D13 om [hapl]) प्राप्त (V3 °प्त) काम एप(V1 B1 3 D2 3 9 11 °व) हि, V2 प्राप्ता कामयता न हि, D5 13 प्राप्तकाम समजसा, Ct as in text

10 B4 om 10 D7 om 10^{ab} (for both cf v l 9) —^{a}) Ś1 Ñ2 V B1 3 D5 10 13 T3 G3 M3 राजर्षीणा, Cg °र्षिणा (as in text) Ś1 D5 गुणवता, Ñ2 V B1–3 D10 13 पुराणाना (for गुणवता) —^{b}) Ñ2 V1 3 4 B1 3 D10 13 ॰तेजसा Ś1 महर्षिप्रमितौजसा, D1 3 5 9 11 12 महर्षिप्रतिमौजसा(D5 °स [sic]) Ck as in text (for ^{b}) —D14 reads 10^c–11^b in marg —^{c}) Ś1 Ñ2 V1 3 B2 3 D1–3 5 7 9 12 13 अतुल्य , V2 अतुला (sic) V4 अनल्प , B1 अतुला (sic) D11 सुतप , Ck t as in text (for मत्तुल्य) D1 2 9 12 13 वा (for च) Ś1 Ñ2 V1–3 B1–3 D3 5 7 11 13 M4 [अ]पि (for [ए]व) D10 अतुल्यतेजसा चापि, G2 तपसा मम तुल्येन —^{d}) V1 क्षात्रधर्म , D14 क्षत्रधर्मे, Ck as in text (for क्षत्रधर्म) V2 ॰रतेन (for स्थितेन) D3 7 हि, D11 12 वा (for च)

11 B4 om 11^{ab} (cf v l 9) D14 reads 11^{ab} in marg (cf v l 10) —^{a}) V1 M3 महाराज (for महाभाग) —^{b}) D1 [अ]मितौजसा, D2 3 7 11 महौजसा, G3 [आ]दितेजसा (for [अ]तितेजसा) —^{c}) Ś1 Dt D3 5 6 8 14 G4 M4 शकिता, Ñ2 V1 4 B1 2 4 D1 10 शकित, V3 B3 शाकित, D13 शोधित, G1 3 शक्या वै, M3 शक्यते, Ckp शाकिता (for शङ्किता) Ś1 गंगा, Ñ2 V1 3 4 B D2 6 10 12 13 तेन, D1 3 7 येन (for नेतुं) V2 पुनर्न गाग तातेन, D11 पुनर्न शक्या चान्येन ※ Ck कश्चिच्छाकिनेति स्वपोक्तिव्याख्याने प्रायश्चित्त । ※ —^{d}) Ś1 तेन, V1 2 Dt D3 5 7 11 12 14 T3 M1 गगा (for गङ्गां) V4 B4 प्रार्थयते, B1 प्रार्थनया (for प्रार्थयता) ※ Cm गङ्गामानेतु न शङ्किता ।, Cg k t सा पुनर्नेतु न श(Ct शा)किता । ※

12 ^{a}) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 समनुप्राप्ता, M4 Ck समनुप्राप्ता Cm g t as in text (for समतिक्रान्ता) —^{b}) M4 माग्रतं (for प्रतिज्ञा) D11 भरतर्षभ —^{c}) V2 प्राप्त च, D3 (before corr.) प्राप्नोषि, D11 M4 प्राप्नोमि (for प्राप्तोऽसि) M3 [अ]नुपमं (for परम) —^{d}) D13 यश (sic) (for यश) Ś1 त्रिदशर्षदितं Ñ2 V B D5 10–13 त्रिदश(B4 lacuna)समत, D1 त्रिदशसत्तम , D2 7 G1 3 त्रिदशनमित, D3 त्रिदशसमात (corrupt) Ct परमसमत (as in text)

13 ^{a}) Dt D6 8 13 तच्च, D12 तस्य, Cm g as in text (for यच्च) V4 गगावतरण कृत्वा (hypermetric) —^{c}) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–12 M4 महत्प्राप्त(D11 °प्ता, M4 °प्तो), D13 सह प्राप्त (for भवान्प्राप्तो) —^{d}) Cg [आ]यतनं (as in text) M4 भवान् (for महत्) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 धर्मस्थान(Ś1 D13 °ने) त्वयानघ(D12 °घ), Cm t as in text (for ^{d})

14 ^{a}) Ñ2 V1 3 B(B2 marg as in text also) D10 11 13 पावयस्व, G1 3 प्लावयन्स, Cm g t as in text (for प्लावयस्व) Ś1 D5 12 प्लावय त्व स्वमात्मानं, V4 पावय सुत मात्मान (sic) ※ Ck परा प्लावयति स्मेत्यादिरुपसंहारेण वाद । ※ —^{b}) Ñ2 V1 2 4 B D1 2 10 11 M4 सुरोत्तम; D3 नरेत्तम (for नरोत्तम) Ś1 D5 12 मयोदिते, V1 D1–3 7 स(D2 प)दोदिते, V2 सुरक्षिते, V4 सदोचितं, B3 (marg as in text) स्पदोचिते, T3 नरोचिते, M4 सुरोदिते, Cm g k t as in text (for सदोचित) —^{c}) Ś1 Ñ2 V B1–3 Dt D1 4 6 8 13 G1 3 M2 4 श्रेष्ठ (for ॰व्याघ्र) —^{d}) Ñ2 B3 D10 13 पुण्यफलाय च, V2 पुण्यतमो भव, V4 B2 पुण्य फलोद्भव (B2 °वे), D2 °भवेत् , D7 °फलोदय (for पुण्यफलो भव) ※ Ck पुण्यफलमिति मत्वर्थीयोऽजन्त । ※

15 ^{a}) Ś1 Ñ2 V2–4 B D1–3 5 7 10–13 M4 सलिलं (for सर्वेषा) —^{b}) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 M4 च(D11 त्वं, D12 *) यथासुखं(B1 °क्रमं [m °सुखं], B3 °सुत, B4 °स्वय) (for सलिलक्रियाम्) —^{d}) T3 स्वर् , Ck t as in text (for स्वं) Cg k t गम्यता (as in text) Ś1 D1–3 5 7 11 12 स्वगृह गम्यतामिति, Ñ2 V B D10 13 स्व(V4 सु)र्लोकं नर(V2 मुनि)पुगव, D9 स्वर्गलोकं च गम्यता

16 ^{ab}) Ś1 D5 12 लोकेश (for देवेश) Ñ2 V B D10 13 इत्युक्त्वा भगवान्ब्रह्मा भगीरथमरिंदम(B1 D13 °म) —^{cd}) ※ Ct यथा आगतमित्यच्छेद् । ※ Ś1 D5 12 जगामाथ, D1–3 7 11 जगामाशु, T2 3 G4 यथागच्छद्, G2 M1 तदागच्छद्; Cg as in text (for तथागच्छद्) D1–3 7 11 ब्रह्मलोकं Ś1 D5 ब्रह्मलोक(D5 °कं) पितामह , D12 ब्रह्मा लोकपितामह (for ^{d}) Ñ2 V B D10 13 जगाम सदिनो देवैर्ब्रह्मलोक मनामयं, M4 जगामाशु *तो ब्रह्मा लोकं पुण्य महायशा

भगीरथोऽपि राजर्षिः कृत्वा सलिलमुत्तमम् ।
यथाक्रमं यथान्यायं सागराणां महायशाः ।
कृतोदकः शुची राजा स्वपुरं प्रविवेश ह ॥ १७
समृद्धार्थो नरश्रेष्ठ स्वराज्यं प्रशशास ह ।
प्रमुमोद च लोकस्तं नृपमासाद्य राघव ।
नष्टशोकः समृद्धार्थो बभूव विगतज्वरः ॥ १८
एष ते राम गङ्गाया विस्तरोऽभिहितो मया ।
स्वस्ति प्राप्नुहि भद्रं ते संध्याकालोऽतिवर्तते ॥ १९
धन्यं यशस्यमायुष्यं स्वर्ग्यं पुत्र्यमथापि च ।
इदमाख्यानमाख्यातं गङ्गावतरणं मया ॥ २०

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे त्रयश्चत्वारिंशः सर्गः ॥४३॥

---

17 ^{a}) Dt D3.6.8.11 T3 तु (for ऽपि) —^{b}) Ñ2 V B D10.13 कृत्वा तेषां जलक्रिया, G2 M1 स्नात्वा गाङ्गेमलैर्मसि —After 17^{ab} B3 ins

947* कृतकृत्य तथात्मानं मेने स परमद्युति ।

—^{c}) Cg यथाक्रम (as in text) M4 जगामाशु (for यथा न्याय) T3 यथाश्रमं यथान्यायम्, Ct as in text (for ^{c}) —^{d}) Ś1 D1.2.5 रघूत्तम, D2.7 रघूद्वह (for महायशा) D11 सर्वेषा चैव सत्तम, D12 राक्षणाना रघूत्तम, M4 स्वपुर रघुनंदन. —^{e}) Cv r m g t कृतोदक (as in text) D11 ततो (for शुची) —B3 reads from 17^f up to 18^b in marg —^{f}) D2 °गृह (for स्वपुर) T3 G2 हा (for ह) —For 17^{cdef}, Ñ2 V B D10.13 subst

948* पितामहानां सर्वेषामयोध्यां पुनरागमत् ।

18 B3 reads 18^{ab} in marg (cf v l 17) —^{a}) V4 प्रभूतार्थो D14 T1.2 G4 रघुश्रेष्ठ (for नर°) V1 समृद्धा* **श्रेष्ठ —^{b}) D14 M3 स° (for स्वराज्य) Cg प्रशशास ह (as in text) Ś1 Ñ2 V B D1-3.5.7.10-13 राज्यं चानुविवेश ह —^{c}) D2 प्रमोदं चाप (for प्रमुमोद च) —^{d}) V4 D12 राघवं, D4 राघय (sic) (for राघव) —Ñ2 V B D10.13 om 18^{ef} —^{e}) D2 नष्ट शोक (sic) D4 समहार्थो, D11 समिद्धार्थो (for समृद्धार्थो)

19 ^{a}) Ñ2 V B D10.13 इति, Cm g k t as in text (for एष) —^{b}) D5 (before corr) विस्तारो D11 प्रविस्तारो (hypermetric) (for विस्तरो) —^{d}) Ś1 D1.8 M4 [ऽ]भिय°; D11 [ऽ]ति य°, G1 तिव° G3 हि व° (for ऽतिवर्तते) Ñ2 V1.2.4 B D10.13 सध्याकाल(V4 B4 °ले) उपस्थित ; V3 संध्याकालमुपागते, Cg as in text (for ^{d})

20 ^{a}) B4 स्वर्ग्यं (for धन्यं) —^{b}) B4 धन्यं (for स्वर्ग्यं) Dt D4.8 T3 पुण्यं स्वर्ग्यम् (by transp) Ñ2 V B D10.13 पावनमेव D1.3.7.11 M3 पुण्यं(M3 °ण्य) तथैव D5 G1-3 M1 पौत्र(D5 पैत्र्य G3 M1 पौत्र्य)मथापि (for पुत्र्यमथापि) Ś1 D2.12 पुण्यं स्वर्ग्यं तथैव च D2 स्वर्ग्यं पुण्यं तथैव च D6 पुण्यं स्वर्ग्यमथापि च. D14 T1.2 G4 पौत्र्य (G4 °त्र) स्वर्ग्य (T2 °र्ग्यं)मतीव च, M3 पित्र्य स्वर्ग्यमथापि वा, M4 पुत्रिय स्वर्ग्यमेव च —After 20^{ab}, Dt D4.6.8.9.14 S (except M4) ins Ś1 (marg) ins after 20

949* य श्रावयति विप्रेषु क्षत्रियेष्वितरेषु च ।
प्रीयन्ते पितरस्तस्य प्रीयन्ते दैवतानि च ।

[(l 2) G4 श्रूयते (for first प्रीयन्ते)]

—^{e}) Dt D6.8 आयुष्य, D4.9.14 S मध्यमो(M4 °मं) (for आख्यातं) —^{d}) Ś1 Dt D4-6.8.9.11.12.14 S शुभं, D1.2 गुरुः D3 गुरुं, D7 गुरु (for मया) —After 20, Ś1 (followed by 949*) Dt D4.6.8.9.14 S (except M4) ins

950* य शृणोति च काकुत्स्थ सर्वान्कामानवाप्नुयात् ।
सर्वे पापा प्रणश्यन्ति आयु कीर्तिश्च वर्धते ।

[(l 1) Ś1 om (submetric) M3 स (for च). —(l 2) Note hiatus between the two halves. D4 T3 M3 सर्वपापानि नश्यन्ति (for the prior half) G1-3 M1 (to avoid hiatus) ह्यायु (for आयु) G3 वर्तते (for वर्धते)] Ś1 cont while D3.11-13 ins after 20

951* भागीरथीति विदिता भुवनत्रयेऽस्मिन् ।
पीयूषनिर्मलजलप्रचलत्तरंगा ।
प्रक्षालितासिलजगत्कलुषा धरण्याम् ।
स्वैरं हि खेलति विहंगमशब्दरम्या ।

[(l 2) D11 om जल —(l 3) Ś1 प्रशालिता (for प्रक्षालिता)]

Colophon —*Kāṇḍa name* Ñ2 V4 D4.8 om V1-3 B आदि°; D2 अयोध्या°. —*Sarga name* Ś1 Ñ2 V B D1-3.5.7.9-13 गंगावतरणं(D2.5.12 °णो) —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 V1.4 B1.4 D2.11.13 om Ñ2 B2 D10 45 V2 D5 47, V3 44 B3 46, Dt D4.6.8.14 S(except M4) 44 D1.2.7 35 D12 इत्यार्षे—यणे—काण्डे—वतरणं —After colophon T3 G1.2 conclude with श्रीरामाय नम , G2 श्रीमते रामानुजाय नम M3 श्री ....म .

४४

विश्वामित्रवचः श्रुत्वा राघवः सहलक्ष्मणः ।
विस्मयं परमं गत्वा विश्वामित्रमथाब्रवीत् ॥ १
अत्यद्भुतमिदं ब्रह्मन्कथितं परमं त्वया ।
गङ्गावतरणं पुण्यं सागरस्य च पूरणम् ॥ २
तस्य सा शर्वरी सर्वा सह सौमित्रिणा तदा ।
जगाम चिन्तयानस्य विश्वामित्रकथां शुभाम् ॥ ३
ततः प्रभाते विमले विश्वामित्रं महामुनिम् ।
उवाच राघवो वाक्यं कृताह्निकमरिंदमः ॥ ४
गता भगवती रात्रिः श्रोतव्यं परमं श्रुतम् ।
क्षणभूतेव सा रात्रिः संवृत्तेयं महातपः ।
इमां चिन्तयतः सर्वां निखिलेन कथां तव ॥ ५
तराम सरितां श्रेष्ठां पुण्यां त्रिपथगां नदीम् ।
नौरेषा हि सुखास्तीर्णा ऋषीणां पुण्यकर्मणाम् ।
भगवन्तमिह प्राप्तं ज्ञात्वा त्वरितमागता ॥ ६

44

☞ Ñ1 missing Sarga 44 (cf v l I 33 8)

1 ^{b}) Dt राघव (sic) Ñ2 V B D10 13 रामो दशरथात्मज —^{c}) V2 मत्वा (for गत्वा) —^{d}) Ñ2 V B D10 13 प्रोवाचेद वचस्तदा

2 M4 om 2^{ab} —^{a}) V2 इत्य°, D10 इत्यु° (for अत्यद्भुतम्) Ñ2 V B D10 13 उपाख्यान (for इद ब्रह्मन्) —M3 reads from 2^{b} up to the prior half of 952* *inf lin sec m* —^{b}) D1 परम कथितं (by transp) D5 मया (sic) (for त्वया) Ñ2 V B D10 13 त्वयाख्यातं महामुने —Ś1 om 2^{cd} —^{c}) D9 [अ]वतारण —^{d}) Dt D4 6 8 14 T1 2 G2 4 M1 [अ]पि, D9 प्र (for च) —After 2, Ś1 (om 2^{cd} and 5^{cd}) Ñ2 V B Dt D1–3 5–13 G1–3 M1 3 4 read 5^{cdef} D4 T3 *ins* while G2 M1 3 ins after 5

952* सतुष्टं मे (M3 नौ) मनो ब्रह्मन्नित्युक्त्वा विरराम ह ।

3 D2 om (hapl) 3 (cf D1 variant for 3^{a}) —^{a}) Ś1 B1 2 (before corr as in text) D1 3 5 7 9 11 13 तत, Cg k as in text (for तस्य) Ñ2 V B D10 13 M4 रजनी (for शर्वरी) Ñ2 V1 2 4 B D10 13 पुण्या, V3 पूर्णा, D1 3 7 9 11 क्षीणा, M4 कृत्स्ना (for सर्वा) —^{b}) Dt D6 8 मम, D4 (before corr as in text) पूर्णा (for सह) D3 illeg for सौमित्रिणा V4 गता, B3 मुदा, Dt D4 6 9 T3 सह; D14 G4 तथा (for तदा) G1 3 transp सह and तदा —^{d}) ❀ Ct विश्वामित्रेति सबोधनम् । ❀ —For 3^{cd} Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 10–13 subst

953* गता चिन्तयतस्तस्य विश्वामित्रस्य ता कथाम् ।
[D13 चैव (for तस्य)]

4 ^{a}) D3 प्रभावेनि (sic) (for प्रभाते) —^{b}) Dt D6 8 तपोधनं (for महामुनिम्) —^{c}) Ñ2 V B D10 13 राम सप्रष्टस्य (for राघवो वाक्यं) —^{d}) V1 कृत्वा° (for कृताह्निकम्) Ñ2 V1 2 4 B1 2.4 D10.13 इदं वच, D9 M4 मरिंदम Ś1 D1 3 5 7 11 12 कृतपूर्वा (D11 °पौवा) ह्निकक्रिय (D3 7.12 °या, D11 °या), V2 कृताजलिरिद वच —After 4 D7 reads 6^{cd}

5 M2 reads ^{ab} after ^{ef} —^{a}) M4 नीता (for गता) B1 D11 T2 G4 M3 रात्री, Cm रात्रि (as in text) —^{b}) Dt D6 8 परमाद्भुत, D1 (gloss) ज्ञानवती न वृथा स्वभावदिना, यस्माद्यत्परम श्रोतव्य तच्छ्रुतमतो रात्रिर्भगवती गता, D11 °शुभ, G2 M1 अखिल° (for परम श्रुतम्), ❀ Cv क्षणभूतेवेत्यादे श्लोकस्य स्थानं गता भगवती रात्रिरित्यस्यार्धस्यानन्तर पूर्वत्र तु लेखकप्रमादकृतम् ।, Cg क्षणभूतेव नौ रात्रिरिति श्लोको गता भगवतीत्यर्धात्परमनुसन्धेय । ❀ —Ś1 (om 2^{cd} and 5^{cd}) Ñ2 V B Dt D1–3 5 13 G1–3 M1 3 (*inf lin sec m*) 4 read 5^{cdef} after 2 —^{c}) Cv g t क्षणभूतेव (as in text) D4 8 14 T1 3 G1 3 M3 Cg नौ, G2 4 M1 2 नो (for सा) T2 क्षणभूते क्थरात्री (sic) —^{d}) G4 प्रवृत्तेयं Dt D6 8 परतप, T3 G2 M1 3 महातपा —For 5^{cd}, Ñ2 V B D10 13 subst

954* इय नो रजनी पुण्या गुणभूता भविष्यति ।,
[V3 पूर्णा (for पुण्या) B1 फल (for गुण)]

while D1–3 5 7 9 11 12 M4 subst

955* क्षणभूता हि रात्रिर्मे वृत्तेय सुमहाव्रत ।

[D3 illeg from भू up to त्रि M4 च मे रात्रिर् (for हि रात्रिर्मे) D11 गतेय (for वृत्तेय) D9 संवृत्तेय महत्तया (for the post half)]

—^{e}) Ñ2 V1 3 B1 2.4 चिंतयतामेव, B3 चिंतयता द्वव, D10 त्व तपतामेव, D13 °ता चैव, M3 जंद्य° (sic) M3 °तो निर्गं V4 यां चिंतयामेव (sic) कथा —^{f}) D3 मम (for तव) Ñ2 V B D10 13 कथां (V4 सदा) पापभयापहां —After 5 G2 M1 3 ins. 952*

6 ^{a}) D2 भगवन्, D8 11 14 तं राम, D7 स राम, D9 M4 तां राम; Cm g as in text Ck तराम (for तराम) D2 श्रेष्ठा Ñ2 V B D1 10 13 सन (V4 स च) राम सरिच्छ्रेष्ठां —^{b}) Ñ2 marg D3 गंगा, G3 M1 3 गगा (for पुण्यां) Ś1 V2 D2 11 °गामिनीं (D2 °नी); B3 त्रिदश°; D1 5 13 °गामिनीं (for त्रिपथगां नदीम्) —D7 reads 6^{cd} after 4 —^{c}) D3

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा राघवस्य महात्मनः ।
संतारं कारयामास सर्षिसंघः सराघवः ॥ ७
उत्तरं तीरमासाद्य संपूज्यर्षिगणं ततः ।
गङ्गाकूले निविष्टास्ते विशालां ददृशुः पुरीम् ॥ ८
ततो मुनिवरस्तूर्णं जगाम सहराघवः ।
विशालां नगरीं रम्यां दिव्यां स्वर्गोपमां तदा ॥ ९
अथ रामो महाप्राज्ञो विश्वामित्रं महामुनिम् ।
पप्रच्छ प्राञ्जलिर्भूत्वा विशालामुत्तमां पुरीम् ॥ १०
कतरो राजवंशोऽयं विशालायां महामुने ।
श्रोतुमिच्छामि भद्रं ते परं कौतूहलं हि मे ॥ ११
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा रामस्य मुनिपुंगवः ।
आख्यातुं तत्समारेभे विशालस्य पुरातनम् ॥ १२
श्रूयतां राम शक्रस्य कथां कथयतः शुभाम् ।
अस्मिन्देशे हि यद्वृत्तं शृणु तत्त्वेन राघव ॥ १३

---

om (submetric) D3 7 11 च (for हि) D1 3 5 7 11 12 सुविस्तीर्णा Ś1 कथा श्रुता सुविस्तीर्णा —^{d}) Ś1 D1 3 5 7 11 12 मुनीना, Cv r m g k as in text (for ऋषीणा) D1 पूर्वे°, D11 भावितात्मना (for पुण्यकर्मणाम्) —^{e}) D11 अनु°, D12 °प्राप्ता (for इह प्राप्त) —^{f}) D9 श्रुत्वा (for ज्ञात्वा) Cm k t त्वरितमागता (as in text) D1-3 7 त्वा तारयितु मागता, D11 सतारयितुमापगा —For 6^{cdef}, Ñ2 V B D10 13 subst

956* इदेय नौ सुविस्तीर्णा सतारयितुमापगाम् ।
भवन्तमिह संप्राप्ता दृष्ट्वैवेति मतिर्मम ।

[(l 1) V4 तृचेयं (sic) (for इदेय) B2 आगता The post half=6^{f} in D11 —B1 om l 2 —(l 2) V1 अपि (for इह) V4 B2 4 D13 समास V4 [ए]मिर् (for [इ]ति)]

7 ^{a}) Cm g तस्य (as in text) Ñ2 V B2 4 D10 13 इत्येतद् (for तस्य तद्) B1 इत्येतत्तद्वच श्रुत्वा —^{b}) Ś1 D1-3 5 7 11 12 महानृपि (D5 °मुनि) Ñ2 V B D10 13 रामस्याक्लिष्टकर्मण —^{c}) D2 3 7 12 कथ(D12 तार)यामास, Cg k t कारयामास (as in text) D5 स नावं प्रेषयामास, Cv r m as in text (for ^{c}) —^{d}) D1 5 ऋषि (for सर्षि) Ñ2 V B D10 13 G2 M1 विश्वामित्रो(G2 M1 मुनिसधैर्) महामुनि , Dt D6 8 सर्षिसघस्य कौशिक , D11 ऋषिसंघस्य राघव , Cg as in text (for ^{d})

8 D5 om (hapl) 8–9^{b} —^{a}) Ś1 D1-4 7 9 11 12 T3 M3 4 कूलम् (for तीरम्) —^{b}) Ś1 D11 संपूर्ण, D3 संपू* (for सपूज्य) D1 11 G1 3 [ऋ]षिगणम् (D1 °णास्; D11 °णास्) All Cs सपूज्यर्षिगणं (as in text) D9 G4 तथा, D14 T1 2 सदा (for तत) Ñ2 V B D10 13 तत स मुनिपुंगव —After 8^{ab}, G2 M1 ins

957* निरत्यामक्र्यषिगर्ण गंगाकूलनिवासिनम् ।

while D11 ins 958* —D7 om 8^{c}–9^{b} —^{c}) Ś1 D1-3 9 11 12 G3 M1 4 तीरे (for कूले) D14 विशिष्टास्, T2 विनिष्टास् (metathesis) G2 M1 निविष्टान् (sic?) Cv r m g निविष्टास् (as in text) —^{d}) M4 वैशाली —For 8^{cd} Ñ2 V B D10 13 subst D11 ins after 8^{ab}

958* अपश्यस्तत्र निरतांस्तापसानाश्रियतव्रतान् ॥

[V2 देवसंनिभान् (for नियतव्रतान्)]

9 D5 7 om 9^{ab} (cf v l 6) D11 reads 9^{ab} as in Ñ2 for the first time before 8^{cd} repeating it here —^{a}) Ś1 D12 दृष्ट्वा G1 3 श्रेष्ठो (for तूर्णं) Ñ2 V B D10 13 स तान्सपूज्य विधिवज् —^{cd}) Ñ2 V B D10 विशालस्य पुरीं M4 वैशालीं° (for विशाला नगरीं) D4 9 T3 M3 दिव्या रम्या (by transp) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 10-13 स्वर्गपुरीमिव, M4 स्वर्गपुरोगमा

10 ^{a}) Ñ2 B3 D10 13 ततो, V B1 2 4 तत्र (for अथ) Ñ2 V B D10 13 -बुद्धिर् , D11 -तेजा (for प्राज्ञो) —^{b}) Ñ2 V B D10 13 इदं तदा(V2 B1 2 वच , B4 तथा), D9 तपोधनं (for महामुनिम्) —^{c}) G1 3 M2 प्राजलि कृत्वा —^{d}) Ñ2 V B (B2 marg also) D10 13 वै(B1 त्रि)शालीं प्राप्य(V2 तत्र) ता°, M4 वैशालं पुरसत्तमं ❀ Ct विशाला परिपप्रच्छ विशालाविषये प्रश्न कृतवानित्यर्थ । ❀

11 ^{a}) Ñ2 V B Dt D2 6 8 11 13 कतमो, D10 कतमो रामो (hypermetric) Cm g कतरो(as in text) B4 राष्ट्र (for राज) —^{b}) Ś1 Ñ2 V B D2 3 5 7 10 13 M4 वि(M4 वै)शालस्य, Cm g k t विशालायां (as in text) Ñ2 V1 2 4 B D2 3 7 10 13 महात्मन —D13 om (hapl ?) 11^{c}–12^{b} —^{c}) Dt श्रोतुमि* Ñ2 V B D10 भगवन् (for भद्रं ते) —^{d}) Ñ2 V2-4 B D10 कौतूहल(V4 °ल)समन्वि(V4 °**)त

12 D13 om 12^{ab} (cf v l 11) —^{a}) V B2-4 D1 3 10 [ए]तद् , B1 [इ]दं (for तद्) —^{b}) Ñ2 V B D10 विदि(V1 2 °दि)तात्मन , G3 **° (for मुनिपुंगव) Ś1 D5 12 M4 राघवस्य मुनिस्तदा D1-3 7 11 राघवस्य महा मुनि —^{c}) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 10-13 M4 उपचक्राम (for तत्समारेभे) —^{d}) D9 T2 3 G2 M1 3 Ct विशालाया D11 (after corr as in text) महामुने (for पुरातनम्) Ñ2 V B D10 13 विश्वामित्रो महातपा (V1 °यशा , B1 °मुनि), Cv r m g k Ctp as in text (for ^{d})

13 ^{a}) Cg k श्रूयतां(as in text) Ś1 D1-3 5 7 11 13 श्रुता(D2 °त्वा) मया महेंद्रस्य, Ñ2 V B D10 13 श्रुता(V4 °तं [sic]) मये(Ñ2 B3 4 °मे)यं शक्रस्य M4 श्रुतं मे तात शक्रस्य —^{b}) Ñ2 V B D10 11 13 पुरा D3 7 कथा , D13 om (for कथां) D2 कथयता (for कथयत) Ñ2 B3 कथा : V1 2 B1 2 D10 11 13 कथा V2 4 B4 कथां, Dt D5 Ct शुभां

पूर्वं कृतयुगे राम दितेः पुत्रा महाबलाः ।
अदितेश्च महाभागा वीर्यवन्तः सुधार्मिकाः ॥ १४
ततस्तेषां नरश्रेष्ठ बुद्धिरासीन्महात्मनाम् ।
अमरा निर्जराश्चैव कथं स्याम निरामयाः ॥ १५
तेषां चिन्तयतां राम बुद्धिरासीद्विपश्चिताम् ।
क्षीरोदमथनं कृत्वा रसं प्राप्स्याम तत्र वै ॥ १६
ततो निश्चित्य मथनं योक्त्रं कृत्वा च वासुकिम् ।
मन्थानं मन्दरं कृत्वा ममन्थुरमितौजसः ॥ १७

D3 7 शुभा (for शुभाम्) —G1 3 repeat 13^{cd} consecutively with first time var as in Ś1 —^{c}) Ck तस्मिन्देशे D14 T2 G2 4 M1 देशे तु, G1 3 M2 4 हि देशे (by transp) Ś1 D1-3 5 7 11 1° त्वं मे निगदतो वस. Ñ2 V B D10 13 यथा निवि सभा(V2 B1 2 °पद्मा)मध्ये —^{d}) Cg शृणु (as in text) Ñ2 V B D10 13 शृण्व(V1 3 4 D13 °णु)ता मम (B1 °तामपि, *sup lin* also as in V1) Ct as in text (for शृणु तत्त्वेन)

14 ^{a}) Ñ2 V B D10 13 आसन्, Cg as in text (for पूर्वं) Ś1 D1 5 6 11 12 M1 वीर (for राम) —^{b}) Ś1 D5 12 दिति, Cg as in text (for दितेः) —^{c}) D6 अदितिश्च D3 T3 तु (for च) Ś1 D1 3 5 7 11 12 समानार्था, Ñ2 V B D10 13 °वीया, Dt °भा*, D9 °भाग M2 °बाहो (for महाभागा) —G4 damaged from धा in 14^{d} up to न्म in 15^{b} M4 repeats ^{d} consecutively —^{d}) Ś1 D5 11 12 महाबला, Ck t as in text (for सुधार्मिकाः) Ñ2 V B D10 13 स्व (V1 D13 सु)वीर्यबलदर्पिता —After 14 Ñ2 V B D10 11 13 ins while Ś1 (marg) ins l 1 only after 15^{ab}

959* भ्रातरः स्पर्धिन पुत्रा कश्यपस्य महात्मन ।
मातृष्वसेया सापत्ना परस्परजिगीषव ।

[(l 1) Ñ2 V1 भ्रातर —(l 2) V1 मातृष्वसेयाश्च (hypermetric) V2 3 D11 सापत्न्या]

15 G4 damaged up to न्म (cf v l 14) —^{ab}) Dt D1 6 8 9 T2 G1 2 M2 3 °श्याघ्र (for नरश्रेष्ठ) Ś1 marg D7 विपश्चिता (for महात्मनाम्) D3 बुद्धि * * *पश्चिता (for ^{b}) Ñ2 V B D10 13 तेषा(B °न) किल समेताना(V4 °मर्थाना) बुद्धिरासीन्महौजसा —After 15^{ab} Ś1 (m) ins l 1 of 959*, then repeats 15^{ab} as in Ñ2.—D5 12 om 15^{c}–16^{b} —^{c}) Cg अजरा, Ct विजरा (for निर्जरा) Ñ2 V B D10 11 13 अजराश्चामराश्च, Dt D1 6-8 14 T G1 3 4 M2 अमरा विज्व(Dt D1 6 8 विन, M2 अज)राश —^{d}) Ś1 Ñ2 V B D10 13 कथ(V3 *sup lin*) स्यामेति राघव

16 D5 12 om 16^{ab} (cf v l 15) —^{a}) B1 D2 एव, B2 एव, Dt D6 8 9 तत्र (for राम) V4 आसन्कृतयुगे राम (cf v l 14^{a}) —^{b}) Ñ2 चासीद् Ś1 V3 4 B1 2 D11 विनिश्चिता Ñ2 V1 B3 4 D10 13 सुनिश्चिता(V1 B4 °ता) (for विपश्चिताम्) D2.14 T1 2 G1 4 M3 बुद्धिरासीन्म(G4 °* *)हात्मना, D3 7 सर्वेषा च महात्मना —Ś1 repeats 16^{cd} consecutively with first time var as in Ñ2 —^{c}) Ś1 D12 -मथनाद्, D1 3 7 -मथने, G1 थमनं (metathesis) (for -मथनं) Ś1 D1 2.12 वीर, D1.7 चैव (for कृत्वा) D5 क्षीरोदमथनोद्भूत —^{d}) Ś1 D1 3 5 7 12 सभाव्य (for प्राप्स्याम) Cg k तत्र (as in text) M3 रस प्राप्स्यामहेत्र वै —For 16^{cd} Ñ2 V B D10 11 13 M4 subst

960* क्षीरोद सागर सर्वे मथीम सहिता वयम् ।
[Ñ2 V4 B3 D10 13 क्षीरोदसागर]

All the above MSS cont (subst l 5 for 17^{ab}) while Ś1 D1 3 5 7 9 12 ins after 16

961* नानौषधी समाहृत्य प्रक्षिप्य च ततस्तत ।
यदत्रोत्पत्स्यते सार तत्पास्यामस्ततो वयम् ।
तेनाजरामरा लोके भविष्यामो गतज्वरा ।
तेजोवीर्यबलोपेता कान्तिद्युतिसमन्विता ।
इति ते निश्चय कृत्वा ममन्थुर्वरुणालयम् । [5]

[D12 om (hapl) l 1–2 —(l 1) Ś1 D1 3 5 7 9 12 सर्वौषधी (D1 °धीं) Ñ2 B2 °कृत्य D1 °क्षिप्त D11 °क्षिप्य M4 °नीय (for समाहृत्य) V3 तु ते (for तत·) —(l 2) V4 यत्, D2 तद् (for यद्) Ñ2 V1 2.4 B1 3 D10 M4 तत्र D11 चात्र (for अत्र) D3 [उ]त्पत्स्ते (sic) (for [उ]त्पत्स्यते) V4 सारत्, D2 राम (sic) (for सार) V4 D3 13 त (for तत्) V2 पिबामस् M4 तत्र शिष्यामहे वय (for the post half) —(l 3) Ś1 D5 12 तथा D11 येन (for तेन) M4 [अ]मराजरा (by transp) D11 राम (for लोके) —(l 4) Ś1 D1 3 5 7 9 11 13 -बलोमत्ता D1 कल्याणेन, D7 कांत्या द्युति D9 कांतीत्योज (sic) D3 कान्त्यायतिमजिता (sic) M4 सत्त्ववन्तो निरामया (for the post half) —(l 5) Ñ2 B3 D10 निश्चित (for निश्चय) D3 च कृत्वा (hypermetric) V1 damaged for ममन्थुर]

17 ^{a}) D9 मनसा G1 3 मथितु (for मथन) Ś1 D1 3 5 7 12 तथ निश्चित्य मनसा —^{b}) Ś1 (gloss रज्जु) D1 3 5 7 9 12 नेत्र, Cm g k t as in text (for योक्त्र) G1 M2 transp योक्त्र and कृत्वा Ś1 D1 2.5 7 12 तु D3 [अ]थ (for च) —For 17^{ab} Ñ2 V B D10 11 13 M4 subst l 5 of 961* —^{c}) G2 4 मंथान G4 damaged from मन्दर up to ^{d} D2.3 5 12 चैव (for कृत्वा) —^{d}) Ś1 वरुणालयं D1 3 5 7 12 पुरुषोत्तमा Ñ2 V B D10 11 13 M4 नेत्र कृत्वा च(B3 4 D10 तु) वासुकिं (cf v l 17^{b}) —After 17 Dt D1 6 8 T2 M3 ins a passage given in App I (No 8) cf the remarks in Cg k below endorsing its omission from the text ❀ Cg यद्यप्यत्र कल्पवृक्षाद्युत्पत्तिरपेक्षिता तथाप्युत्तरकथारोपयोगित्वात् सुरासुरस्य एव प्रधानतयोपात्त इति बोध्यम्।, Ck अत्र ममन्थुरमृतौजस इत्यनन्तरं हालाहलोत्पत्त्यादिप्रतिपादक पुराणान्तरस्थमत्र प्रक्षिप्तान्यमन्याचकार। नास्मामि प्राचीनपुस्तकपुस्तकेषु ते श्लोका दृश्यन्ते। ❀

उच्चैःश्रवा हयश्रेष्ठो मणिरत्नं च कौस्तुभम् ।
उदतिष्ठन्नरश्रेष्ठ तथैवामृतमुत्तमम् ॥ २४
अथ तस्य कृते राम महानासीत्कुलक्षयः ।
अदितेस्तु ततः पुत्रा दितेः पुत्रानसूदयन् ॥ २५
अदितेरात्मजा वीरा दितेः पुत्रान्निजघ्निरे ।
तस्मिन्घोरे महायुद्धे दैतेयादित्ययोर्भृशम् ॥ २६

चा°) V3 B4 स्मृता, M3 मज्ञ् (archaic) (for तथा) V4 देवैया अवराम्नथा (sic) (for the post half)]

24 M2 reads 24^{ab} after App I (No 8 g) —^{a}) Ś1 V B1 2 4 D1–3 5 7 10–13 च (Ś1 V4 D1 10 तु, V1 [श्र]थ) तथा (B4 °था)श्वो, Ñ2 B3 तु भग्नाश्वो, G1 3 च तुरगो, G4 हरि°, M4 चाश्वराजो (for हयश्रेष्ठो) —After 24^{ab}, G1–3 M1–3 ins

966* उदतिष्ठन्नरश्रेष्ठ सोमदेवस्तथैव च ।
तुरगं देवराजाय कौस्तुभं केशवाय च ।
सुरासुराः सगन्धर्वा ममन्थुः क्षीरवारिधिम् ।
ततो दीर्घेण कालेन चोत्पन्ना कमलालया ।
अतीव रूपसंपन्ना प्रथमे वयसि स्थिता ।
सर्वाभरणपूर्णाङ्गी सर्वलक्षणलक्षिता ।
मकुटाङ्कितचित्राङ्गी नीलकुञ्चितमूर्धजा ।
तप्तहाटकसंकाशा मुक्ताभरणभूषिता ।
यन्या यस्या प्रभावेन इन्द्र ऐश्वर्यमाप्नुयात् ।
चतुर्भुजा महादेवी पद्महस्ता वरानना ।
सा च देवी तथोत्पन्ना पद्मा श्रीर्लोकविश्रुता ।
सा पद्मा पद्मनाभस्य ययौ वक्षस्थलं हरेः ।

[(l 2) M3 तुरगो (for तुरगं) —After l 2 G1 M3 ins App I (No 8 g) —(l 3) G1 3 M2 न (for स) G1 3 सुरासुरारिधि तदा, M3 क्षोभयामासुरर्णव (for the post half) —(l 6) M3 संयुता (for °लक्षिता) —(l 7) G1 3 M3 मकुटाग्र (for मकुटाङ्कित) —(l 8) M3 मुक्ताहारविभूषिता (for the post half) —G3 M1 3 om l 9 —Note hiatus between the two halves —(l 9) M2 प्रमादेन (for प्रभावेन) —(l 11) G1 3 त्रैलोक्यपूजिता, M3 °पूजिता (for श्रीर्लोकविश्रुता)]

—^{c}) M4 प्रतितिष्ठन् —^{d}) M4 तदेव (for तथैव) —For 24^{cd}, Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 subst l 1 of 967*

25 ^{a}) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 T3 M4 अमृतस्य (for अथ तस्य) D14 कते (sic) (for कृते) M4 धीर (for राम) —After 25^{ab}, D11 ins l 7–8 of 967* —D1 3 5 7 9 11 12 om (hapl) Ś1 reads in marg 25^{cd} (including 969*) —^{d}) Ś1 Dt D4 6 8 दितिपुत्रानयोध(D4 °सूद)यन्. —For 24^{c}–25 Ñ2 V B D10 13 subst while Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 subst l 1 only for 24^{cd} and cont l 2–5 then D11 only ins l 7–8 after 25^{ab}, M4 ins l 2–5 after l 2 of 969*

967* तस्मादेतत्समुद्भूतममृतं चाप्यनन्तरम् ।
अमृतानन्तरं चापि धन्वन्तरिरजायत ।
वैद्यराडमृतस्यैव बिभ्रत्पूर्णं कमण्डलुम् ।
धन्वन्तरेरनूद्भूतं विषं लोकविषादकृत् ।
तं नागा जगृहुः सर्वे ज्वलनादित्यसंनिभम् ।
तत्रामृतार्थे देवानामसुराणां च विग्रहः ।
आसीद्बलवतां राम लोकक्षयकरो महान् ।
तस्मिन्विमर्दे महति तेषाममिततेजसाम् ।

[(l 1) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 एव (for एतत्) —V3 D10 om (hapl) from the post half up to the prior half of l 4 —(l 2) Ś1 धान्वतरिर् (for धन्वन्तरिर्) —(l 3) V1 om the prior half V2 औषधस्य, D11 अमृतेन (for अमृतस्य) B4 [ए]व, D2 3 7 (before corr as above) [इ]व (for [ए]व) B1 D8 वैद्यराजोमृ° (for the prior half) V2 4 D9 12 13 पूर्णी (for पूर्णं) —M4 transp l 4 and 5 —(l 4) Ś1 धान्वनरेर्, D1 9 धन्वतरिम् V1 4 D3 अमृ°, V3 D11 अयो°, D13 तद्° (for अनूद्भू°) D2 धन्वन्तरिरनूद्भूत (for the prior half) Ś1 D5 11 12 विषं मन्त्रविषादत (for the post half) —(l 5) D2 3 7 पन्नगा, D9 तच्च तो (for तं नागा) M4 सर्वं (for सर्वे) M4 वर्चस (for संनिभम्) —For ins see below —(l 6) B1 तदा (for तत्र) —(l 8) B4 युद्ध च (for विमर्दे)]

—After l 5 Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 ins

968* दृष्ट्वा देवास्ततो धावन्नमृतं चापि भास्वरम् ।

[D1–3 7 9 दृष्टा (for दृष्ट्वा) D1–3 7 9 11 उपा° (for ततो धावन्) D9 वापि D3 5 9 भास्कर]

—After 25 Ś1 (marg) Dt D4 6 8 14 S ins

969* एकतोऽभ्यागमन्सर्वे असुरा राक्षसैः सह ।
युद्धमासीन्महाघोरं वीर त्रैलोक्यमोहनम् ।
यदा क्षयं गतं सर्वं तदा विष्णुर्महाबलः ।
अमृतं सोऽहरत्तूर्णं मायामास्थाय मोहिनीम् ।
ये गताभिमुखं विष्णुमक्षरं पुरुषोत्तमम् ।
संपिष्टास्ते तदा युद्धे विष्णुना प्रभविष्णुना ।

[(l 1) Ś1 Dt D6 8 G3 एकतार°, D4 14 T M3 °भ्यगमन्, M4 °भ्रमन् (for एकतोऽभ्यागमन्) D5 14 T1 2 G3 M1 2 (to avoid hiatus) सुरा, T3 सुता ये (for असुरा) —(l 2) G4 वीत्र (sic), M4 चित्र (for वीर) —After l 2, M4 ins l 2–5 of 967* —(l 3) M3 क्षयं T3 गता सर्वे G1 3 महा (for तदा) —(l 4) Ś1 अहरत्, M4 चा° (for सोऽहरत्) M4 मोहनी —(l 5) G1 2 M1 तदा°, M4 न्ताभिमुखा (for गताभिमुखं) D4 14 S (except T3) अक्षयं —(l 6) D4 संपिष्टाः, T3 G3 संहताः, G1 संपिष्टाः, G4 संदिष्टाः]

26 ^{a}) V4 चात्मजा, D2 °जाः, D13 आत्मात्मजा (sic), M3 °जान्, Cg k as in text (for आत्मजा) Ś1 D1 3 5 11 12

निहत्य दितिपुत्रांस्तु राज्यं प्राप्य पुरंदरः । शशास मुदितो लोकान्सर्षिसंघान्सचारणान् ॥ २७

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे चतुश्चत्वारिंशः सर्गः ॥ ४४ ॥

४५

हतेषु तेषु पुत्रेषु दितिः परमदुःखिता ।
मारीचं काश्यपं राम भर्तारमिदमब्रवीत् ॥ १
हतपुत्रास्मि भगवंस्तव पुत्रैर्महाबलैः ।
शक्रहन्तारमिच्छामि पुत्रं दीर्घतपोऽर्जितम् ॥ २
साहं तपश्चरिष्यामि गर्भं मे दातुमर्हसि ।
ईदृशं शक्रहन्तारं त्वमनुज्ञातुमर्हसि ॥ ३
तस्मात्तद्वचनं श्रुत्वा मारीचः काश्यपस्तदा ।
प्रत्युवाच महातेजा दितिं परमदुःखिताम् ॥ ४

तत्र, Ñ2 V B D10 13 राम, D3 7 9 तेत्र, D4 T2 3 G4 M2-4 धीर (for वीरा) —b) D5 12 द्विति D3 7 9 विजघ्निरे Ñ2 V B D10 13 निजघ्नुस्तान् (V3 °घ्नन्तस्ते, B1 °घ्नुस्ताश्च, B4 °जघ्नुस्ते) दिते सुतान् —Ñ2 V B D1-3 5 7 9-13 om Ś1 reads in marg 26cd —c) Ś1 Dt D6 8 अस्मिन्, Cg k तस्मिन् (as in text) D4 T3 M4 transp घोरे and युद्धे —d) Ś1 दैत्येय (sic) (for दैतेय) M3 दैत्यानादित्यविग्रहे

27 a) Cg k च, Ct तु (as in text) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 9-13 च (Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 तु) दिते पुत्रान्, G2 M1 °श्च (for दितिपुत्रास्तु) —c) D4 मुदितान् —d) G1 M3 4 सर्षिसघ सचारण —For 27cd Ś1 B (B1 3 4 read after 971*) D1-3 5 7 9 11 12 subst

970* विज्वरो निहतामित्रो मुमुदे विबुधै सह ।
तदा तु मुदिता लोका सर्पिसंघा सचारणा ।

[(l 1) D3 वै° D7 विविधै (for विबुधै) —(l 2) D1 नादाश्च D7 सदा° (for तदा तु) D1 ऋषि (for सर्पि)]
—B2 cont Ñ2 V D10 13 subst for 27cd, while B1 3 4 ins after 27ab, followed by 970*

971* मुमोदर्द्धिं परां प्राप्य सर्वदेवाभिपूजित ।

[V1 प्रमोदर्द्धि. V2 अमोद स्वपुर राम (for the prior half) V3 [अ]भिपूजितो (sic)]

Colophon D1-3 5 7 11 12 om (continue the Sarga) —*Kanda name* Ś1 Ñ2 V4 D4 om V1 3 B D10 आदि° —After Kanda name B4 ins बालचरिते —*Sarga name* Ñ2 V1 3 4 B D10 अमृतोत्पत्ति, V2 दितिसुतवधो, D9 अमृतोत्पादनं —*Sarga no* (figures words or both) V1 4 om Ś1 (marg) V3 Dt D4 6 8 14 S (except M3) 45 Ñ2 B2 3 D10 46 V2 D9 48 D13 —काँडे—मथने—त्पत्ति 46 —After colophon T2 G1 2 4 M3 conclude with श्रीरामाय नमः, G3 श्रीमते रामानुजाय नमः

45

☞ Ñ1 missing Sarga 45 (cf v l I 33 8)

1 a) Ck प्रहृतेषु M2 4 दिति (for तेषु) Ś1 D1-3 7 11 12 हतेषु पुत्रेषु दिति, Ñ2 V B D10 13 हतपुत्रा ततो देवैर्, D5 हतपुत्रेषु च दिति —b) Ś1 D1-3 5 7 11 12 पर दु खेन मोहिता —c) D1 मारीचिं, D14 मरीच, Cm g t मारीच (as in text) Ś1 Ñ2 V B Dt D1-3 5-13 T3 कश्यपं Ñ2 V1 4 B1-3 D10 13 देवी, V2 3 B4 देव, Dt D2 6 8 G4 M1 नाम (for राम)

2 a) T3 हत पुत्रास्ये (sic) —b) Ś1 Dt D1 2 5-8 12 महामति, D3 महान्मुनि (sic) (for महाबलै) Ñ2 V B D10 13 M4 पुत्रै (V4 सुतै) शक्रादिभिस्तव —c) D1 हर्तारम् (for हन्तारम्) B4 इ** (for इच्छामि) ❀ Cg तपोर्जितं तपसा ऊर्जितं दृढम् आर्षं संधि ।, Ck दीर्घेण तपसा आर्जित दीर्घतपोर्जित ।, Ct दीर्घेण तपसार्जितम् । ❀

3 a) B3 D10 13 करिष्यामि, D5 चरिष्यास्य (sic) (for चरिष्यामि) —b) D14 T G4 पुत्र, Cg as in text (for गर्भं) Ś1 (before corr as in Ñ2) मे धातुम्, Ñ2 V B D1 3 5 7 9-12 आधातुम्, D2 आदातुम्; D13 मां धातुम् (for मे दातुम्) M4 तदनुज्ञातुमर्हसि —After 3ab, D14 T2 3 G4 ins

972* बलवन्तं महेष्वासं स्थितिज्ञं सम (G4 सौम्य) दर्शनम् ।

—D13 M3 om (hapl) 3cd —c) Ñ2 V B D10 11 13 M4 तत्र मे, Dt D6 8 G2 M1 Cg k t ईश्वरं, Cgp tp as in text (for ईदृश) —d) D1 तं त्वनु°, D2.3 7 अनुज्ञातुं त्वम् (by transp) (for त्वमनुज्ञातुम्) D5 अर्हति Ñ2 V B D10 11 13 M4 पुत्रं त्वं जनयिष्यसि

4 a) D11 दितेस् (for तस्मास्) D13 तं (for तद्) —b) Ñ2 V B Dt D (except D14) T3 कश्यपस् B3 D1 तथा (for तदा)

एवं भवतु भद्रं ते शुचिर्भव तपोधने ।
जनयिष्यसि पुत्रं त्वं शक्रहन्तारमाहवे ॥ ५
पूर्णे वर्षसहस्रे तु शुचिर्यदि भविष्यसि ।
पुत्रं त्रैलोक्यहन्तारं मत्तस्त्वं जनयिष्यसि ॥ ६
एवमुक्त्वा महातेजाः पाणिना स ममार्ज ताम् ।
समालभ्य ततः स्वस्तीत्युक्त्वा स तपसे ययौ ॥ ७
गते तस्मिन्नरश्रेष्ठ दितिः परमहर्षिता ।
कुशप्लवनमासाद्य तपस्तेपे सुदारुणम् ॥ ८
तपस्तस्यां हि कुर्वन्त्यां परिचर्यां चकार ह ।
सहस्राक्षो नरश्रेष्ठ परया गुणसंपदा ॥ ९
अग्निं कुशान्काष्ठमपः फलं मूलं तथैव च ।
न्यवेदयत्सहस्राक्षो यच्चान्यदपि काङ्क्षितम् ॥ १०
गात्रसंवाहनैश्चैव श्रमापनयनैस्तथा ।
शक्रः सर्वेषु कालेषु दितिं परिचचार ह ॥ ११

अथ वर्षसहस्रे तु दशोने रघुनन्दन ।
दितिः परमसंप्रीता सहस्राक्षमथाब्रवीत् ॥ १२
तपश्चरन्त्या वर्षाणि दश वीर्यवतां वर ।
अवशिष्टानि भद्रं ते भ्रातरं द्रक्ष्यसे ततः ॥ १३
तमहं त्वत्कृते पुत्र समाधास्ये जयोत्सुकम् ।
त्रैलोक्यविजयं पुत्र सह भोक्ष्यसि विज्वरः ॥ १४
एवमुक्त्वा दितिः शक्रं प्राप्ते मध्यं दिवाकरे ।
निद्रयापहृता देवी पादौ कृत्वाथ शीर्षतः ॥ १५
दृष्ट्वा तामशुचिं शक्रः पादतः कृतमूर्धजाम् ।
शिरःस्थाने कृतौ पादौ जहास च मुमोद च ॥ १६
तस्याः शरीरविवरं विवेश च पुरंदरः ।
गर्भं च सप्तधा राम बिभेद परमात्मवान् ॥ १७

---

12 ^{ab}) Ñ2 V B D1 10 11 13 गते; Dt D6 8 पूर्णे; Cm g k as in text (for अथ) B4 सर्वे (for वर्ष-) Ś1 D2 3 5 7 12 -शते पूर्णे; Dt D4 6 8 9 °सा; T2 -सहस्रेषु (for -सहस्रे तु). Ś1 D2 3 5 7 12 दशमे; V2 दर्शने; D1 किंचोने; G4 संपूर्णे; Cm g.k.t as in text (for दशोने) T3 अथ वर्षसहस्रावसाने सा रघुनंदन. —^{c}) Dt D4 6 8 °संहृष्टा; D2 3 5 7.12 M4 °सुप्रीता; D11 °संतुष्टा, D14 . . .(lacuna)संप्रीता (for परमसंप्रीता). —^{d}) Ś1 D2 3 5 7 11 12 उवाच ह; T3 अभाषत (for अथाब्रवीत्) —After 12, D4 9 14 S (except M4) Ck ins, Ś1 Dt D6 8 ins after 14:

975* याचितेन सुरश्रेष्ठ पित्रा तव महात्मना ।
वरो वर्षसहस्रान्ते दत्तो मम सुतं प्रति ।

[Ś1 reads l. 1 in marg —(l. 1) D14 T1 2 G1 3 4 M3 T3 तव पित्रा (by transp.), (for पित्रा तव) —(l. 2) Ś1 Dt D4 6.8 मम दत्त (by transp.) (for दत्तो मम)]

13 ^{b}) D9 (before corr. as in text) दशोनानि महामते. —For 12^{c}–13^{b}, Ñ2 V B D1 10 13 subst., while Ś1 D2 3 5 7.11 12 M4 subst. l. 2 only for 13^{ab}.

976* दितिः प्रीता सहस्राक्षमिदं वचनमब्रवीत् ।
प्रीता तेऽहं सहस्राक्ष दशवर्षाणि पुत्रक ।

[(l. 2) V3 D2 3 7 [अ]ह ते (by transp.) M4 सुरश्रेष्ठ (for सहस्राक्ष) D1 प्रीतास्मि तेह देवेंद्र (for the prior half)]

—D9 om. 13^{c}–14. —^{c}) Ñ2 V B D1 10 M4 °शेषाणि (for °शिष्टानि). —^{d}) Ñ2 V B D10 13 द्रष्टासि भ्रातरं; D1 द्रक्ष्यसे भ्रातरं (by transp.), T3 °वीक्ष्यसे (for भ्रातरं द्रक्ष्यसे)

14 D9 om. 14 (cf. v. l. 13). —^{a}) B2 4 तद्; Dt D6 8 Ct यम्; Cg k as in text (for तम्) V4 युज्यते (for त्वत्कृते) D2 T2 G3 पुत्रं; Ck t as in text (for पुत्र). —^{b}) Dt D1 4 6 8 G1 4 तम्; Cg k as in text (for सम्). Ñ2 V B D1 10 13 यथा तथा (D1 transp.) (for जयोत्सुकम्). —^{c}) Ś1 D2 3 5 7 11 12 त्रैलो(D13 **)क्य निखिलं; Cg k.t °विजयं (as in text). D4 6 14 T G4 पुत्रं. —^{d}) Ś1 D2 3 7 11 12 भोक्ष्यथः (D11 °से) सह विज्वरौ (D2 °ज्वरेः [sic], D11 °ज्वरः), D5 भोक्षयिष्येह विज्वरः; T3 सहसा राक्षसेश्वरं —For 14^{cd}, Ñ2 V (V1 reads twice) B D1 10 13 M4 subst.

977* सौभ्रात्रेणैव महितस्त्वं हि राज्यमवाप्स्यसि ।

[B4 सौभ्रात्रेण (submetric) (for सौभ्रात्रेणैव). V4 °च, D1 त्वया (for त्वं हि) V1 (first time) समवाप्स्यसि (hypermetric) D1 °प्स्यति (sic) (for अवाप्स्यसि). V2 त्वं राज्य समवाप्स्यसि, M4 reads the line of 14^{d} (for the post. half)]

—After 14, Ś1 Dt D6 8 ins 975*.

15 ^{a}) T1 damaged from व up to दि. Dt D6 8 इत्युक्त्वा च; Cm g एवमुक्त्वा (as in text) Ñ2 V B D1.10 13 ततः (for दितिः). Dt D4 6 8 9 तत्र (for शक्रं). —^{b}) D11 मध्ये (for मध्यं) Dt D4 6 8 Ct दिनेश्वरे (for दिवाकरे). Ñ2 V B2–4 D1 10 13 M4 विश्वस्ता शक्रसंनिधौ; B1 विश्वस्ता रघुनंदन, Cm.k as in text (for ^{b}) —M4 om. 15^{c}–16^{b}. —^{cd}) Ś1 °हृतां, T3 °कृता, Cm t as in text (for [अ]पहृता) Ś1 देवीं. D13 reads ^{c} as in Ñ2 and om. (hapl.) 15^{d}–16^{c}. —^{d} D14 स्पृष्ट्वा; Cm g k t as in text (for कृत्वा) Ś1 D2 5 7 12 तु; D11 नु; G1.3 च (for [अ]थ). Ñ2 V B D1 10 कृतपादा शिरःस्थाने दितिः सुष्वाप (D1 °सा च) राघव.

16 D13 om. 16^{abc}, M4 om. 16^{ab} (cf. v. l. 15). D1 om. 16. —^{a}) Ś1 D2.3 6 11 12 अशुचिः. —^{b}) Ś1 Dt D4–6.8 9 11 12 G2 M1 3 Ct पादयो; Cm g पादतः (as in text). —^{c}) Ś1 D5 कृतायां शिरसः स्थाने; Ñ2 V B D2 3 7.10–12 कृतपादां शिरःस्थाने; M4 °कृतपदा, Cm g k t as in text (for ^{c}). —^{d}) Dt D6 8 स (for first च). Ś1 D5.11.12 °मुदितोपि च; Ñ2 B3 4 D10 मुमोद च जहास च (by transp.), V B1 2 D13 मुमुदे च जहास (D13 °*) च; D2 3.7 °मुमुदेपि च; M4 संसुष्वाप मुमोह च, Cm as in text.

17 ^{a}) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 शरीरं विवृतं (D3 ***, D11 °कृतं); Cg.k t as in text (for शरीरविवर) —^{b}) D5 (before corr.) विविशे. Ś1 D3 5 7 11 13 स (for च). Dt D4 6 8 T3 G1 3 4 Ck प्रविवेश; D2 स विवेश (for विवेश च). Ñ2 V B D1 10 13 M4 प्रविश्य बल (V2 रण)सूदनः. —^{c}) Ñ2 V B D1 10 M4 बिभेद; D11 सं गर्भं, D13 चिच्छेद (for गर्भं च). Ñ2 V B D1 10 13 M4 गर्भं (for राम). —^{d}) Dt D6 8 चिच्छेद (for बिभेद). D11 परमाख्यवान्.

भिद्यमानस्ततो गर्भो वज्रेण शतपर्वणा ।
रुरोद सुस्वरं राम ततो दितिरबुध्यत ॥ १८
मा रुदो मा रुदश्चेति गर्भं शक्रोऽभ्यभाषत ।
बिभेद च महातेजा रुदन्तमपि वासवः ॥ १९
न हन्तव्यो न हन्तव्य इत्येवं दितिरब्रवीत् ।
निष्पपात ततः शक्रो मातुर्वचनगौरवात् ॥ २०
प्राञ्जलिर्वज्रसहितो दितिं शक्रोऽभ्यभाषत ।
अशुचिर्देवि सुप्तासि पादयोः कृतमूर्धजा ॥ २१
तदन्तरमहं लब्ध्वा शक्रहन्तारमाहवे ।
अभिन्दं सप्तधा देवि तन्मे त्वं क्षन्तुमर्हसि ॥ २२

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे पञ्चचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४५ ॥

Ñ2 V B D1 10 13 M4 वज्रेण शतपर्वणा (= 18b) —After 17 Ś1 Ñ2 V B D1 10 13 M4 ins

978* एकैकं चैव गर्भांशं पुनश्चिच्छेद सप्तधा ।
विस्फुरन्त बलाद्दाम रुदन्त चालेया गिरा ।

[(l 1) V1 च स (for चैव) B4 एकैकस्यापि Ñ2 V4 B3 D10 13 M4 गर्भ स (V4 च), V1 °ग V3 गर्भांस्तान् (sic) (for गर्भांश) —(l 2) D1 M4 स्फुरमाण Ś1 रुरोदैव M4 रुदन्तं° (for रुदन्त च) V [आ वैमात्रयात् B1 °भाषया M4 °माहये (for [आ वेधा गिरा) D1 °वामवमन्न (for the post half)]

18 a) D1 M4 भिद्यमाने, Cg °नस् (as in text) Ñ2 V3 B2 D1 तथा, V1 2 4 B1 3 4 D10 13 M4 तदा (for ततो) D1 M4 गर्भे —T1 damaged from त up to र in c b) Cg k t शतपर्वणा (as in text) Ñ2 V B D1 10 13 M4 कुक्षौ वज्रेण वज्रिणा —c) V1 M2 स°, D3 स्वर, D11 विस्तर, M3 विस्वरो (for सुस्वर) D1 M4 रुदमाने च (M4 °नि) करुणं, D12 रुरोधमस्वर राम (sic) —d) D2 न सा (sic) (for ततो) —After 18 B3 ins

979* सत सप्तभरम्पुत्रा महाबलपराक्रमा ।

19 D10 om 19-20b —a) Cg मा रुदो (as in text) M4 गर्भम् (for चेति) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 9 11 13 M4 मा रोदीरिति (D2 °दिति च) त शक्र —b) Ś1 D2 5 8 11 °चैव, Ñ2 V2-4 B D13 प्ररुदतम्, V1 पुरदर तम् (sic) D1 M4 रुदमानम् D3 7 °देवो, D12 °देवम्, M2 सद्य° (for गर्भं शक्रो) Ñ2 V1 3 4 B D1 12 13 M4 अभाषत V2 अतोषयत् (for ऽभ्यभाषत) —c) D3 7 [अ]थ (for च) Ñ2 V B D1 13 M4 [तु]नं(V4 D13 °व) वज्रेण (for महातेजा) —d) B3 (m also) D1 M4 राघव (for वासव) Ś1 (m also as in text) D2 3 5 7 9 11 12 एकैकं सप्तधा पुन

20 D10 om 20ab (cf v 1 19) —a) Dt D8 Ct हन्तव्ये Cg k as in text (for हन्तव्यो) Dt D8 °व्यम् (for हन्तव्य) —b) Ñ2 V B1-3 D1 13 M2 4 त, B4 इ दं Dt D6 8 14 T1 G1 3 [ए]व (for [ए]व) V1 अभाषत, D3 चैवाभ्यभाषत (both hypermetric) (for अब्रवीत्) —D3 om (hapl) 20c-21b —c) Ñ2 V B D10 13 निर्ययौ च (for निष्पपात) V4 तदा (for तत) Ś1 D2 5 7 9 11 12 निर्ययावथ (Ś1 D2 °विति) देवेशो —d) D7 (m also as in text) वचनमब्रवीत्

21 D3 om 21ab (cf v 1 20) —ab) Ś1 D2 5 7 9 11 12 चैव (for शक्रो) Ñ2 V B D1 10 13 प्राञ्जलिश्चाब्रवीद्देवीं (B4 °देवीं) त्रि(D1 स)रिति सुत्यापन स्थित —T1 damaged from प्रा up to यो in d —c) D2 (before corr) दिवि (for देवि) —d) Ś1 B2 D5 12 M4 °त, D1 °वत् (for पादयो)

22 a) Ś1 अह च (hypermetric) (for अहं) D3 7 बुद्ध्वा —b) T3 प्रविश्याह तवोदर, Ck t as in text —For 22ab Ñ2 V B D1 10 13 M4 subst

980* लब्ध्वा तदन्तर चाह भद्रिनासार्यमाहितम् ।

[B4 तदन्तर (hypermetric) D1 M4 [ए]तन्तर (for तदन्तर) V1 चाह V4 मातर् (for चाह) V2 °स्तना हित, B4 °धमागत (for the post half)]

—c) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 मिद्यवान्°, Ñ2 V B D10 13 गर्भं ते हतवान्, M2 स्वभिद्°(for अभिन्द सप्तधा) D1 M4 गर्भं ते जघ्निवानित (M4 °नं) —d) V3 ततस्, D11 यन्मे, Ck t as in text (for तन्मे)

Colophon —*Kanda name* Ñ2 D1 4 4 om V B D10 11 आदि°, D3 अयोध्या° —*Sarga name* Ś1 गर्भ विभेदन V2 V B2 4 D10 11 दितिगर्भभेद (V2 B2 D10 °च्छेद) B1 D1 3 5 7 9 12 गर्भभेद (D5 °भेदन) —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 V1 2 4 B1 4 D2 5 11 12 om V2 B2 3 D10 47 V3 D2 49 V3 Dt D4 8 14 S (except M4) 46 D1 7 36 D13 —काडे गर्भच्छेदो—सर्ग 47 —After colophon T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम , G1 2 4 M2 श्रीरामाय नम G3 श्रीमते रामानुजाय नम

४६

सप्तधा तु कृते गर्भे दितिः परमदुःखिता ।
सहस्राक्षं दुराधर्षं वाक्यं सानुनयाब्रवीत् ॥ १
ममापराधाद्गर्भोऽयं सप्तधा विफलीकृतः ।
नापराधोऽस्ति देवेश तवात्र बलसूदन ॥ २
प्रियं तु कृतमिच्छामि मम गर्भविपर्यये ।
मरुतां सप्त सप्तानां स्थानपाला भवन्तिमे ॥ ३
वातस्कन्धा इमे सप्त चरन्तु दिवि पुत्रकाः ।
मारुता इति विख्याता दिव्यरूपा ममात्मजाः ॥ ४
ब्रह्मलोकं चरत्वेक इन्द्रलोकं तथापरः ।
दिवि वायुरिति ख्यातस्तृतीयोऽपि महायशाः ॥ ५

46

☞ Ñ1 missing Sarga 46 (cf v l I 33 8)

1 ^{a}) M3 गते (for कृते) —For 1^{ab} Ñ2 V B1 3 D1 10 11 13 subst while B2(marg) 4 ins before 1^{ab}

981* एकोनपञ्चाशद्धा तु भिन्ने गर्भे ततो दिति ।

[V4 पचाशद्राम B1 पचाशत्तदा D1 पचाशतधा (for पञ्चाशद्धा तु) B1 छिन्न गर्भे, D1 गर्भे छिन्न, D11 कृते गर्भे (for भिन्न गर्भे) D11 दितिस्तदा, D13 तदा दिते (for ततो दिति)] —B4 om (hapl) 1^{cd} —^{c}) D12 G2 सहस्राक्ष D1 M4 पुरंदरमिद वाक्यम् —^{d}) D9 सान्वयम् (for सानुनया) D3 7 सानुनय ब्रवीत् Ñ2 V1-3 B1 3 D1 10 13 उवाच भृशदुखिता, V4 अवोचदिति दुखिता, B2(before corr as in Ñ2) वाक्य सा स्वयमब्रवीत्, T3 M3 सात्व (T3 °त्व) वाक्यमथाब्रवीत्, M4 उवाच रघुनंदन

2 ^{ab}) D5 [अ]पराधो T1 damaged for भोऽय स Ñ2 V B D10 13 बहुधा, D1(marg as in text) वधाय (for सप्तधा) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 9–13 विदली°, Dt D6 8 शकली°, Cv r g as in text (for विफलीकृत) —^{c}) Dt D6 8 हि (for ऽस्ति) V3 ते शक्र (for देवेश) —^{d}) Ś1 D2 5 12 तव कश्चन पुत्रक, Ñ2 V1 4 B3 4 D10 13 भवत स्व(V1 4 °तो मे)हितैषिण , V2 3 B1 2 D1 M4 तवाग्रारम(V3 °थं, D1 °य)हितैषिण , D3 7 तव पुत्रक कश्चन, D11 तव कश्चित्तु पुत्रक

3 ^{a}) Dt D6 8 G1 3 M1 3 त्वत्, D4 om (submetric) Cg as in text (for तु) Ś1 B2 D2 3 5 7 11 12 इच्छेयम्, Cg k t as in text (for इच्छामि) ❀ Ck गर्भस्य विपर्यये या विपत्ति तन्निमित्ते प्राप्ते … कृतं सप्तधा विभागरूप कर्म तव यथा प्रिय भवति तथा इच्छामि । So also Ct ❀ —^{b}) Ś1 B2 D2 3 5 7 11 12 अस्मिन् (for मम) D2 5 गभ (for गर्भ) D14 विपर्यय, G1 विपश्चये (sic) —^{c}) G1 3 मरुत , G4 मारुता all Cs as in text (for मरुतां) —^{d}) Dt D1 6 8 14 T1 2 G4 ते, M2 3 मे (for [इ]मे) Cm cites ^{cd} as in text —For 3^{cd}, Ś1 B2 D2 3 5 7 11 12 subst

982* सप्त स्थानानि सर्वैते मरुत पाल्यन्तु ते ।

[D11 मरुत (for मरुत) B2 संज्ञाता पाल्यन्तु च (for the post half)]

4 ^{a}) B2 D3 11 °स्कंधान्, D7 °स्कधात् (for वातस्कन्धा) Ś1 B2 D2 3 5 7 11 12 14 सदा, Ck t as in text (for इमे) B2 T1 G4 पुत्र, D5 सुता , D11 सर्वे, Ck t as in text (for सप्त) —^{b}) Ś1 B2 D2 3 5 7 11 12 14 मम, T3 दिति (for दिवि) Ś1 Dt D6 8 9 12 Ct पुत्रक (for °का) —^{c}) Ś1 B2 D2 3 5 7 11 12 मरुतश्चेति, M2 मारुता दिवि (for मारुता इति) Cg k as in text (for ^{c}) —^{d}) Ś1 B2 D5 11 12 M2 महाबला (for ममात्मजा) D2 3 7 महाबलपराक्रमा , Ck as in text (for ^{d}) —For 3 and 4, Ñ2 V B1 3 4 D1 10 13 M4 subst while B2 ins after 6

983* एवं गतेऽपि वत्स त्व प्रियं मे कर्तुमर्हसि ।
इमे ते सप्तका सप्त मरुतो नाम विश्रुता ।
चरन्त्वाज्ञाकरा सप्त वातस्कन्धेषु सप्तसु ।
सहैभिर्मम पुत्रैस्त्व मरुद्भिर्जहि शात्रवान् ।

[(l 1) V1 3 °त्व वत्स (by transp) V4 B2 D1 M4 पितृ(B2 पुत्र)वच B1 °तद्वत्स (for ऽपि वत्स त्व) —(l 2) D13 सप्तभि (for सप्तका) V1 मरुपुत्रा, B4 M4 मारुता (for मरुतो) M4 इति (for नाम) —(l 3) V1 [आ]काशगा (for [आ]ज्ञाकरा) V1 B1 2 D1 M4 शक्र (for सप्त) —(l 4) Ñ2 इहैभिर्, V2 सर्वैतैर् V4 B2 सह तैर्, D10 सप्तभिर् (for सहैभिर्) Ñ2 V2 पुत्रस्त्व V4 विन (sic) (for जहि) D1 नहि शत्रु शतक्रतो (for the post half)]

5 B2 repeats 5^{ab} after 6 (after 983*) —^{a}) T1 partially damaged V2 4 B(B2 second time) D1 10 11 13 M4 ब्रह्मलोके, Ck as in text (for °लोकं) Ñ2 V B(B2 second time) D1 2 7 10 13 T2 3 M4 चरतु; D9 चरेत्तु, D6 चरति, Cg as in text (for चरतु) Ñ2 V1 B2 D9 10 [ए]ते (with hiatus), V2 3 B1 2(second time) 4 D1 13 M4 [ए]के (with hiatus), Ct as in text (for [ए]क) —^{b}) Ñ2 V2 4 B (B2 second time) D1 10 13 M4 इंद्रलोके ❀ Ct रुद्रलोकमिति प्रचुर पाठ । ❀ Ñ2 V B (B2 second time) D1–3 9 10 13 M4 तथा परे, T3 तदा°, G1–3 M1 अथा° (for तथापर) —Ñ2 V B1 3 4 D1 10 13 M4 om 5^{cd} —^{c}) Ś1 B2 D2 3 5 7 9 11 12 दिवश्(D2 °श्च) च्वायुर्, Dt D4 6 8 Ct दिव्यवायुर्, Cg k as in text (for दिवि वायुर्) B2 इह (for इति) —^{d}) Ś1 B2 D2 3 5 7 9 11 12 तृतीयस्तु G1 3 महातपा (for °यशा)

चत्वारस्तु सुरश्रेष्ठ दिशो वै तव शासनात् ।
संचरिष्यन्ति भद्रं ते देवभूता ममात्मजाः ।
त्वत्कृतेनैव नाम्ना च मारुता इति विश्रुताः ॥ ६
तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा सहस्राक्षः पुरंदरः ।
उवाच प्राञ्जलिर्वाक्यं दितिं बलनिषूदनः ॥ ७
सर्वमेतद्यथोक्तं ते भविष्यति न संशयः ।
विचरिष्यन्ति भद्रं ते देवभूतास्तवात्मजाः ॥ ८
एवं तौ निश्चयं कृत्वा मातापुत्रौ तपोवने ।
जग्मतुस्त्रिदिवं राम कृतार्थाविति नः श्रुतम् ॥ ९
एष देशः स काकुत्स्थ महेन्द्राध्युषितः पुरा ।
दितिं यत्र तपःसिद्धामेवं परिचचार सः ॥ १०
इक्ष्वाकोस्तु नरव्याघ्र पुत्रः परमधार्मिकः ।
अलम्बुषायामुत्पन्नो विशाल इति विश्रुतः ॥ ११

6 ^{a}) D2.9 च (for तु) Ś1 D3.12 T1 नरश्रेष्ठ (for सुर°) —Ś1 reads 6^{cdef} twice (^{ef} second time in marg) D3.7.12 repeat 6^{cd} after 6^{ef} —^{c}) B2 D7 (second time) विचरिष्यंति, D3 (second time) विचरंति (submetric) T3 M1.2 सचरिष्यतु (for संचरिष्यन्ति) —^{d}) Ś1 Dt D2.3.6.7.9.11.12 (Ś1 D3.7.12 second time) कालेन हि D4.14 देवरूपा (for देवभूता) B2 महाबला (for ममात्मजा) Ś1 D3.7.12 (all first time) देवरूपा महाबला —After 6^{cd} B2 ins

984* अमृतप्राशना पुत्रा इमे ते सहितास्त्वया ।

—G3 M2 om (hapl) 6^{e}–8 D2.6.9.11 om 6^{ef} —^{e}) Ś1 (first time) °त देव, G2 °त न च (for त्वत्कृतनैव) Ś1 (first time second time as in D1) B2 D3.7.12 मरुत Dt D6.8 °वै, D4 G1.2 M1 °तु (for नाम्ना च) —^{f}) D4 मरुता (for मारुता) Ś1 (first time) B2 D3.7.12 इति नाम्ना (Ś1 स्थानाच्) च (B2 तु) विश्रुता —For 6 Ñ2 V B (except B2) D1.10.13 M4 subst while B2 ins after the repetition of 5^{ab} D11 ins 1 2 and 3 after 6^{cd}

985* दिक्षु चैतासु सर्वासु विचरन्तु तवाज्ञया ।
दिव्यमूर्तिधरा भूत्वा मरुतोऽमृतभोजना ।
सर्वेषाशाकरा शक्र कुरुष्वैतद्वचो मम ।

[(l 1) V2.4 B1 चैवासु D1 M4 सर्वासु (for चैतासु) D1 M4 चैवान्ये (for सर्वासु) D1 ममात्मजा M4 महाबला (for तवाज्ञया) —(l 2) D13 दिवि (for दिव्य) B4 देवा (for भूत्वा) —(l 3) B4 (marg also as above) सततानस्वरा, D1 ते चैवाशाकरा D1 [श]ति (for [ए]तद्) D1 M4 प्रिय (for वचो) D11 कुरुष्व वचन मम (for the post half)] —After 6 B2 ins 983* thereafter repeats 5^{ab}

7 G3 M2 om 7 (cf v l 6) —^{a}) D11 तस्य (sic) V2 तु (for तद्) —T1 partially damaged for ^{a} —^{b}) Ñ2 V B D1.10.13 M4 शक्र प्राञ्जलिर्वाक्यं पर —^{d}) D14 निषूदित Ñ2 V B D1.10.11.13 M4 एवमस्त्विति राघव; Dt D4.6 इर्मादं बलसूदन —After 7 Ñ2 V B D10.11.13 ins. D1 M4 ins l 1 and 2 after 7 subst l 3 for 8^{ab} and then cont l 4

986* त्वत्कृतेनैव नाम्ना हि भविष्यन्ति तवात्मजा ।
कथाता मरुत इत्येत दिव्यरूपा ममाज्ञया ।
सर्वमेतद्यथार्थं च करिष्येऽहमशेषत ।
अमृतप्राशिन पुत्रा इमे ते सहिता मया ।

[(l 1) B2 मत्कृतेन M4 तत्र तेन (for त्वत्कृतेन) V1 om (submetric) V2 [इ]ति V3 D1 M4 [ए]ते, V4 B1.2 ते (for हि) D1 चरिष्यति (for भविष्यन्ति) D1 ममात्मजा —V B1.2 om l 2 —(l 2) D11 ख्यागता (hypermetric) (for ख्याता) D1 M4 [ए]व (for [ए]ते) D1 तवात्मजा (for ममाज्ञया) —D11 om (hapl) l 3 4 —(l 3) V4 यथावृत्त (for यथार्थ त्व) M4 असंशय (for अशेषत) —(l 4) V2 मर्ते ने V4 इत्येने D13 ते इमे (by transp) (for इमे ते)]

8 G3 M2 om 8 (cf v l 6) —^{a}) D2 एव (for एतद्) —^{b}) V4 करिष्ये च (for भविष्यति) —For 8^{ab}, D1 M4 subst l 3 of 986* —D2.3.5.7.12 om 8^{cd} —^{c}) G2 M1 विचरिष्यंतु Cg as in text (for °ष्यन्ति) —^{d}) Dt D4.8 T1 M3 देवरूपास्, D6 दिव्यरूपास्, D2 यभूवुस्ते (for देवभूतास्) —For 8^{cd} Ñ2 V B D1.10.11.13 M4 (except D1 M4 all read before 8^{ab}) subst

987* विचरिष्यति लोकांस्त्रीन्निर्भया विगतज्वरा ।
निवृत्ता भव भद्रं ते करिष्ये वचनं तव ।

[(l 1) B1 अभया (for निर्भया) —(l 2) V4 B1 D1 निवृत्ता (for निवृत्ता) M4 निवर्तय ततो मन्यु (for the prior half)]

9 Ś1 reads 9^{ab} in marg —^{b}) D5.12 मातृ (for माता) Ś1 तपोवनं; Ñ2 V B D1.10.13 M4 परस्परं (for तपोवने) —^{d}) Cg k न (as in text) D11 निश्चितं G1.2 विश्रुतं (for न श्रुतम्)

10 D2.3.5.7.12 om 10 Ś1 reads 10^{ab} in marg —^{a}) T1 missing from दा on a damaged fol V2 om स (submetric) —^{b}) D11 महेंद्र पाकशासन —^{c}) V1 दितिर्यत्र, D13 दितिपुत्र (sic) (for दितिं यत्र) D1 तपस्यन्तीम् (for तप सिद्धाम्) —^{d}) D1 एनां (for एवं) D6 परिचरादि (archaic) (for परिचचार) —After 10 D6 reads 12 while B2 ins.

988* एतस्मात्तं महापुण्यं मुनीनां प्रीतिवर्धनम् ।

whereas D1 reads 989* after 10

11 Ś1 reads 11 in marg —^{a}) Ñ2 V B (B2 marg also as in D1) D1.9.10.13 M4 इक्ष्वाकोर्यत्र (V2 B1.2

तेन चासीदिह स्थाने विशालेति पुरी कृता ॥ १२
विशालस्य सुतो राम हेमचन्द्रो महाबलः ।
सुचन्द्र इति विख्यातो हेमचन्द्रादनन्तरः ॥ १३
सुचन्द्रतनयो राम धूम्राश्व इति विश्रुतः ।
धूम्राश्वतनयश्चापि सृञ्जयः समपद्यत ॥ १४
सृञ्जयस्य सुतः श्रीमान्सहदेवः प्रतापवान् ।
कुशाश्वः सहदेवस्य पुत्रः परमधार्मिकः ॥ १५

कुशाश्वस्य महातेजाः सोमदत्तः प्रतापवान् ।
सोमदत्तस्य पुत्रस्तु काकुत्स्थ इति विश्रुतः ॥ १६

तस्य पुत्रो महातेजाः संप्रत्येष पुरीमिमाम् ।
आवसत्परमप्रख्यः सुमतिर्नाम दुर्जयः ॥ १७

इक्ष्वाकोस्तु प्रसादेन सर्वे वैशालिका नृपाः ।
दीर्घायुषो महात्मानो वीर्यवन्तः सुधार्मिकाः ॥ १८

D1 9 13 °रत्न, V4 °श्चैव) राजर्षे , D2 3 5 7 11 12 विश्वगायोस्तु (D2 °थ) काकुत्स्थ —^{c}) Ś1 V2 D1–3 5 6 12–14 S (except T1) अलम्बुसायाम् —^{d}) V1 B2 D1 विशालो नाम Ś1 D5 12 न श्रुत, V1 धार्मिक (for विश्रुत)

12 T2 G4 om (hapl) 12–14^b V M4 om 12 D9 reads 12 after 10 —^{ab}) T1 विशाला च, M3 विशाले तु, Ct as in text (for विशालेति) Ck t कृता (as in text) Ś1 B D2 3 5 11–13 तेनेयं निर्मिता राम (D11 °जद्) वैशाली (D2 विशाला, D11 वैशाला) नगरी शुभा (Ś1 शुभि, D13 पुरा) —For 12, D1 subst and reads after 10

989* तेषां दितिसुतानां यो विश्वगायुरभूत्तत ।
तत्सुतेन विशालेन विशालेयं पुरी कृता ।

13 T2 G4 om 13 (cf v l 12) —^{a}) B1 विशालस्य च (hypermetric) D3 6 विशालाख्य (for विशालस्य) B3 (m also) 4 D3 (also as in text) राजा, D11 रा* (for राम) —^{b}) T1 missing चन्द्रो महा on a damaged fol Ñ2 V1 3 4 B D10 13 M4 [s]भवन्नृप (for महाबल) V2 महेंद्रोप्यभवन्नृप —^{c}) B3 इव (for इति) —^{d}) Ś1 Ñ2 V B D2 3 5 10–13 हे (Ñ2 V3 D11 12 हे) मचन्द्रि (D2 °न्द्रो, D3 °न्द्रा) महायशा , D1 M4 हेमचन्द्र सुतोभवत्

14 T2 G4 om 14^{ab} (cf v l 12) —^{a}) V3 सुचन्द्र स्यात्मजो D1 चासीद्, M4 [s]प्यासीद् (for राम) —D13 om (hapl ? cf v l Ñ2 for ^{c}) 14^{bc} —^{b}) Ś1 D2 9 12 धूम्राक्ष, D5 धूम्राख्य, D10 धुम्राश्वर (hypermetric) D11 धूम्राक्ष (for धूम्राश्व) —D10 om (hapl cf v l Ñ2 for 15^b) 14^c–15^b —^{c}) Ś1 धूम्राक्ष , D2 9 11 12 धूम्राक्ष , D5 धूम्राख्य (for धूम्राश्व) G4 -तन* Ñ2 B3 -तनयो राम —^{d}) B3 D2 5 सजय Ñ2 V B D1 13 M4 समजायत (for समपद्यत) Cg as in text (for ^{d})

15 D10 om 15^{ab} (cf v l 14) —^{a}) B3 D2 5 सजयस्य Ś1 G2 M1 राम, Ñ2 V2 4 B चासीत्, V1 3 M4 त्वासीत् (for श्रीमान्) —^{b}) Ñ2 V1 3 4 B D1 13 M4 स्वर्णष्ठी (Ñ2 B3 °ष्ठी) वीति विश्रुत (V1 न श्रुत), V2 स्वर्तुष्ठा विरिति श्रुत , D11 सदेव इति विश्रुत , T2 सहदे * * ? * वान् (fol damaged) —D14 om (hapl) 15^{cd} —^{c}) D2 3 5 7 9 12 13 कृशाश्व , G2 M1 भृशाश्व (for कुशाश्व)

—^{d}) T1 damaged for धार्मिक —For 15^{cd}, Ñ2 V B D1 10 M4 subst

990* स्वर्णष्ठीविसुतश्चापि कृशाश्व इति विश्रुत ।

[Ñ2 B3 स्वर्णष्ठीवि°, V1 स्वर्णष्ठी-°, V2 स्वतुष्ठावि°, M4 सु*र्णष्ठीवितनय (for the prior half)]

16 ^{a}) Ñ2 V B D1–3 5 7 11 12 कृ°, T1 damaged G2 M1 भृ°, M4 कुश्वा° (for कुशाश्वस्य) —D12 om (hapl) 16^b–17^a —^{b}) D9 सोमदत्त Ñ2 V1 2 B D1 10 13 M4 सोमदत्तसुतोभवत्, V3 4 सोमदत्तोभवत्सुत —^{cd}) Ñ2 V B D1 10 13 M4 काकुत्स्थ, D5 °श्च, M2 पुत्रोभूत् (for पुत्रस्तु) Ñ2 V B D1 10 13 M4 सुतोभूत् (for काकुत्स्थ) D3 7 11 काकुत्स्थ पुत्रस्तु (by transp) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10 11 13 M4 जनमेजय (for इति विश्रुत)

17 D12 om 17^a (cf v l 16) D3 om (hapl) 17 —^{a}) Ñ2 D1 [s]च काकुत्स्थ, V B1 3 4 D10 M4 [s]थ काकुत्स्थ, B2 नरव्याघ्र, D6 महातेज, D13 च काकुत्स्थ (for महातेजा) —^{b}) D11 सप्रत्येव, M3 सप्रतीह (for संप्रत्येष) Ñ2 V B D1 10 13 पालयेतां (V1 °ना, B1 यस्यैपा, B3 पाल्यता, B4 पालिता, D1 पातीमां, D13 प्रातेता) सांप्रत पुरीं —^{c}) D1 G1 आवसत् (G1 °न्), T2 3 अवसति, G3 अवसन् (for आवसति) Ś1 D2 5 7 9 11 12 अध्यास्ते नरशार्दूल, Ñ2 V B D1 10 13 धर्मात्मा नर (D1 नृप) शार्दूल, Dt D6 8 आ (Dt अ) वसत्परमप्रख्य , M3 निवसत्यरिशार्दूल —^{d}) Ś1 V1 D12 प्रमितिर्, Ñ2 V2–4 B D1 2 5 7 11 प्रमतिर्, D6 सुमितिर् (for सुमतिर्) D5 नर (for नाम) Ñ2 V B D1 10 13 वीर्यवान्, D13 स दुर्जय (hypermetric) D14 T1 G4 विश्रुत (T1 °त), T2 M4 मामत (for दुर्जय)

18 B4 (marg) repeats 18^a as in Ś1 —^{a}) Ś1 D2 3 5 7 11 12 विश्वगायो , Ñ2 V1 3 4 B D1 10 13 इक्ष्वाकव , V2 ऐक्ष्वाकव (for इक्ष्वाकोस्तु) Ñ2 V B D1 10 13 सर्व एव (V2 °ते), M4 प्रभावेन (for प्रसादेन) —^{b}) Ñ2 V B D1 10 13 ख्याता (for सर्वे) Ñ2 V2–4 B2–4 D1 10 13 वैशाल्का (D1 °जा), Cg k t as in text (for वैशालिका) M1 नरा (for नृपा) Ś1 D2 3 5 7 12 विशाला सर्वपार्थिवा —^{c}) B4 महाबाहो (for महात्मानो) —^{d}) Ñ2 V B D1 10 13 M4 महायशा , T2 सु * * * (for सुधार्मिका)

इहाद्य रजनीं राम सुखं वत्स्यामहे वयम् ।
श्वः प्रभाते नरश्रेष्ठ जनकं द्रष्टुमर्हसि ॥ १९
सुमतिस्तु महातेजा विश्वामित्रमुपागतम् ।
श्रुत्वा नरवरश्रेष्ठः प्रत्युद्गच्छन्महायशाः ॥ २०

पूजां च परमां कृत्वा सोपाध्यायः समान्धवः ।
प्राञ्जलिः कुशलं पृष्ट्वा विश्वामित्रमथाब्रवीत् ॥ २१
धन्योऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मि यस्य मे विषयं मुने ।
संप्राप्तो दर्शनं चैव नास्ति धन्यतरो मम ॥ २२

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे षट्चत्वारिंशः सर्गः ॥ ४६ ॥

---

19 [a]) Ñ2 इति (for इह) V4 वीर, Dt D8 8 एको (for राम) —[b]) T2 सुखो (for सुखं) Dt D8 8 स्वप्स्यामहे Cg as in text (for वत्स्यामहे) G2 M1 निशां (for वयम्) Ś1 D2.3 5 7 11 13 वत्स्याम स(Ś1 D11 13 सु)सुखं(Ś1 °ख्या) वय —[c]) V3 B4 D1 सुप्रभाते Ñ2 V B D1 10 13 M4 तु(V4 च) जनकं (for नरश्रेष्ठ) —[d]) Ñ2 V B D1 10 M4 भुवं(M4 यथं) द्रक्ष्याम (V4 B4 D10 °मि) राघव, D13 द्रक्ष्याम ध्रुवमेव हि

20 [a]) Cg सुमतिस् (as in text) Ś1 D2 3 5 7 12 समामौ प्रम(Ś1 °मि)न्तीं राजा Ñ2 V B D1 10 11 13 प्रम(D1 11 °मि) तिस्तं(V2 4 B2 °स्तु) तत्र (D1 मुनिं) श्रुत्वा —[b]) B1 T2 (before corr) उपागमत् —[cd]) Ś1 D2 5 7 1 पुराभ्युत्थयौ तदा D2 भ्युत्थायत्यौ तदा (for [d]) Ñ2 V B D1 10 11 13 M4 प्रत्युद्गम्य महात्मानं पूजयामास पार्थिव (D1 M1 वीर्यवान्)

21 [a]) D9 गन्त्वा (for कृत्वा) Ñ V B D1 10 11 13 M4 पाद्य(D11 पद्मा)र्घ्य मनदानेन —[b]) Ñ2 V1 2 B D10 13 सोपाध्यायपरगणस्तदा V2 B2.4 D10 °या) —[c]) Ñ2 V1 2 B1 2 D10 13 M4 रैत्ये V3 4 D1 देय B4 दैवे D2 3 दृष्ट्वा D14 M4 दद्या (for पृष्ट्वा) —[d]) T1 damaged up to म Ñ2 V B D1 10.13 M4 पृष्ट्वे पप्रच्छमर्षम्

22 [a]) Ñ2 V1 3 4 B D10 13 पूतो, V2 D1 प्रीतो, Cg as in text (for धन्यो) Ñ2 V B1 3 4 D10 [अ]नुगृहीतश्च —[b]) B1 पश्य (for यस्य) D1 विषये, D11 [ऽ]घ प्रियो(for विषयं) —[d]) V2 D13 °तमो, D1 धर्मं°, Ck as in text (for धन्यतरो) Ś1 D1 4 5 12 T1 G2 4 M मया (for मम) —After 22 Ś1 Ñ- V4 B2 4 D1-3 5 7 10-13 ins

991* अद्य मे सफलं जन्म मनूत्तश्च मनोरथ ।
यस्यां कुशलिनं ब्रह्मन्पश्यामि समुपागतम् ।

[(l 1) D11 संभवत्, D13 संपूर्णः (for मनूत्तः) —(l 2) Ś1 D2 3 7 11 यत् (for यन्)]

Colophon D2.3 5 7 11 13 om (cont the sarga) —*Kāṇḍa name* Ś1 om Ñ2 V2 3 B D10 आदि°, D1 अयोध्या° —After kāṇḍa name D1 ins बालचरिते —*Sarga name* Ñ2 V B D10 प्रमतिसमागमः D1 lacuna —*Sarga no* (figures words or both) V1 4 B1 4 o n Ś1 Dt D4 6 11 S 47 Ñ2 B2.3 D10 12 49 D9 50 D13 इत्याद्य—सप्त—षष्टि—समाप्तौ— —After colophon T2 G1 2 4 M2 conclude with श्रीरामाय नमः, G3 श्रीमते रामानुजाय नमः

४७

पृष्ट्वा तु कुशलं तत्र परस्परसमागमे ।
कथान्ते सुमतिर्वाक्यं व्याजहार महामुनिम् ॥ १
इमौ कुमारौ भद्रं ते देवतुल्यपराक्रमौ ।
गजसिंहगती वीरौ शार्दूलवृषभोपमौ ॥ २
पद्मपत्रविशालाक्षौ खड्गतूणीधनुर्धरौ ।
अश्विनाविव रूपेण समुपस्थितयौवनौ ॥ ३
यदृच्छयैव गां प्राप्तौ देवलोकादिवामरौ ।
कथं पद्भ्यामिह प्राप्तौ किमर्थं कस्य वा मुने ॥ ४
भूषयन्ताविमं देशं चन्द्रसूर्याविवाम्बरम् ।
परस्परस्य सदृशौ प्रमाणेङ्गितचेष्टितैः ॥ ५
किमर्थं च नरश्रेष्ठौ संप्राप्तौ दुर्गमे पथि ।
वरायुधधरौ वीरौ श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ॥ ६
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा यथावृत्तं न्यवेदयत् ।
सिद्धाश्रमनिवासं च राक्षसानां वधं तथा ॥ ७

47

☞ Ñ1 missing Sarga 47 (cf v l I 33 8) D1 3 5 7 11 12 continue the previous sarga

1 ^{a}) D1 13 दृष्ट्वा (for पृष्ट्वा) B1 च (for तु) Ñ2 B D10 प्रश्नं D1 पृष्ट, D7 चैव (for तत्र) V D13 कुशलप्रश्नं —^{b}) Ñ2 V B D1 10 13 M4 परस्परमशेषत, Cm as in text —Ñ2 reads 1^{cd} in marg —^{c}) Ś1 D1 11 प्रमितिर् (D1 °स्), Ñ2 V B D2 3 5 7 10 12 (all except D2 here and below) प्रमतिस् (D2 3 5 7 12 °र्), M4 नृपतिस्; Cm t as in text (for सुमतिर्) Ñ2 V B D1 10 M4 तत्र (for वाक्यं) —^{d}) D2 महामुनि D3 * * मुनिं Ñ2 V B D1 10 13 M4 विश्वामित्रमभाषत (D1 °पृच्छत), Cm as in text

2 ^{a}) T1 damaged partially for ^{a} Ñ2 V B D1 10 M4 भगवन्, D11 भवत (for भद्रं ते) —^{b}) Ñ2 V B D1 10 13 M4 कुत कस्य च (D1 °श्चन [sic]) शस मे (M4 सत्तम) —After 2^{ab} Ñ2 V B D1(om 2^c–3) 10 11 12 M4 (owing to om from 2^c–5) read 992* —M4 om 2^c–5 —^{c}) Ñ2 V B D10 13 सिंहर्षभ, Cm g k t as in text (for गजसिंह) T3 गतिद् (sic) V2 वीर B2 (marg also) गजसिंहर्षभगती —^{d}) Ś1 |Ñ2 V B (B2 marg also समविक्रमौ) D2 3 5 7 9–13 वृषभाविव

3 D1 M4 om 3 (cf v l 2) —^{a}) Ñ2 D2 G1 पलाशाक्षौ Cm g t विशालाक्षौ (as in text) —^{b}) D8 G2 Cg तूणधनुर्धरौ (G2 °र [sic]) Ś1 Ñ2 V B D2 3 5 7 9–13 वरायुध(B2 3 °शवर)धरावुभौ Cg as in text —^{d}) V3 पौरुषौ G2 यौवन (sic) Cm g k t as in text (for यौवनौ)

4 M4 om 4 (cf v l 2) —^{a}) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 9 13 क्षितिं Dt D6 8 M3 (after corr s if lin sec m as in text) [इ]व°, D4 14 T3 [इ]व स Cv g as in text (for [ए]व गां) —^{b}) M3 देवलोकम् V4 D13 इह (for इव) N2 V1–3 B2–4 D2 10 11 13 [आ]गतौ Cm g t as in text (for [अ]मरौ) —D1 om 4^{cd} —^{d}) T3 कथ्यतां, C6 t as in text (for कस्य वा) D13 मुनी T1 मु* (for मुने)

5 M4 om 5 (cf v l 2) —^{a}) T1 damaged for भूषय Ñ2 B3 D10 इमौ D2 इदं (sic) (for इमं) B4 देशे (for देशं) —^{b}) Ś1 Ñ2 B3 D5 10 12 सूर्यचंद्राव (by transp) —D1 om 5^{cd} —^{c}) Ś1 Dt D2 3 5 9 11 12 T1 परस्परेण, Cm °स्य (as in text) —^{d}) Ś1 Ñ2 V1–3 B1 2 D3 7 11 12 स्थिति (for [इ]ङ्गित) D4 चेष्टितौ V4 B3 4 D2 5 9 13 प्रमाणस्थितिचेष्टितौ (D6 [after corr] °तै), Cm g t as in text

6 D2 3 5 7 9 12 om Ś1 reads 6^{ab} in marg —^{a}) Ś1 °श्रेष्ठ D14 T G1 3 4 मुनिश्रेष्ठ (for नरश्रेष्ठौ) —For 6^{ab}, Ñ2 V B D1 10 11 13 M4 subst and read after 2^{ab}

992* किमर्थं च त्वया सार्धं रमेते देवरूपिणौ ।

[V2 B1 4 भ्रमेते V4 भ्रमतो D1 M4 चरतो (for रमेते)]

—D1 M4 om 6^{cd} —^{c}) Ñ2 B2 (before corr, marg as in text) 3 D10 [अं]बर (for [आ]युध) V2 परस्पर वरौ वीरौ

7 ^{a}) Ñ2 V B D1 10 13 M4 [त]तद् (for तद्) —^{b}) B4 °वृत्तिं D9 °वत्त, D12 °*त्त G4 यथातत्त्व (for °वृत्तं) D8 निवेदयन् D11 विश्वामित्रो महामुनि, Cm k t as in text —After 7^{ab} D11 ins

993* निवेदयच्च रामस्य कर्म चाद्भुतकर्मण ।

while G2 M1 ins

994* अयोध्याधिपते पुत्रौ राज्ञो दशरथस्य ह ।
मम यज्ञसमाह्यथमागतौ रामलक्ष्मणौ ।

—Dt D6 8 om 7^{cd} —^{c}) Ś1 Ñ2 V B1 3 D1 3 5 7 9 13 कथा चैव (for निवास च) —^{d}) Ñ2 V B °च स D1 च त वध D4 T3 G1 3 M1 3 Cm च तद्वध T1 °यथा (for वधं तथा) Ś1 D5 11 12 रक्षसा वधमेव च D2 3 7 9 रक्षसां च (D3 7 हि) वधं हि स (D9 त)

विश्वामित्रवचः श्रुत्वा राजा परमहर्षितः ।
अतिथी परमौ प्राप्तौ पुत्रौ दशरथस्य तौ ।
पूजयामास विधिवत्सत्कारार्हौ महाबलौ ॥ ८

ततः परमसत्कारं सुमतेः प्राप्य राघवौ ।
उष्य तत्र निशामेकां जग्मतुर्मिथिलां ततः ॥ ९

तां दृष्ट्वा मुनयः सर्वे जनकस्य पुरीं शुभाम् ।
साधु साध्विति शंसन्तो मिथिलां समपूजयन् ॥ १०

मिथिलोपवने तत्र आश्रमं दृश्य राघवः ।
पुराणं निर्जनं रम्यं पप्रच्छ मुनिपुंगवम् ॥ ११

श्रीमदाश्रमसंकाशं किं न्विदं मुनिवर्जितम् ।
श्रोतुमिच्छामि भगवन्कस्यायं पूर्व आश्रमः ॥ १२

तच्छ्रुत्वा राघवेणोक्तं वाक्यं वाक्यविशारदः ।
प्रत्युवाच महातेजा विश्वामित्रो महामुनिः ॥ १३

हन्त ते कथयिष्यामि शृणु तत्त्वेन राघव ।
यस्यैतदाश्रमपदं शप्तं कोपान्महात्मना ॥ १४

8 T1 partially damaged for ^{a} —^{b}) D1 D6 8 विस्मित (for हर्षित) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 विस्मित स (D5 °तश्च) महायशा (D11 °मुनि) Ñ2 V B D1(m also as in Ś1) 10 13 M4 प्र(D13 M4 सु)मतिर्भृशा(M4 °र्हेढ)विस्मित (V1 °स्मय, V3 °स्मित) —^{c}) D1 अतिथीन्, D9 T2 अतिथि (both sic) Ñ2 V1–3 B D1 10 13 M4 पूजयामास, Dt D8 Ct परमं°, T3 G4 M2 परम° (for परमौ प्राप्तौ) Ś1 V4 D2 3 5 7 12 बभूव दृष्ट्वा सदृशौ(V4 सहृष्ट) D11 बभूव सदृशावेतौ —^{d}) Ś1 वै, Ñ2 B3 D10 तु, Ct as in text (for तौ) —Ñ2 V B D1 10 13 M4 om 8^{cd} —For 8^{cd}, Ś1 D2 3 5 7 11 12 subst

995* अथ तौ पूजयामास नृपति स यथाविधि ।

[D11 अतिथी पूजयामास (for the prior half [≈8^{c} in Ñ2])]

—After 8 D4 ins श्रीरामाय नम

9 ^{a}) B4 प्रथम (for परम) D13 -सकाश (sic) (for -सत्कार) —^{c}) Ś1 D5 M4 स्युष्य, D2 स्युपुस् (sic) D7 न्युष्य, Cg k as in text (for उष्य) Ñ2 V B D10 13 उषित्वा च(V1 तु) निशा तत्र D1 11 उषित्वा रजनी(D11 तु निशा)मेका, G1 3 M1 ऊषतुस्ता° —^{d}) M2 मिथुना Ś1 D2 3 5 7 12 तदा Ñ2 V B D1 10 M4 प्रति, D13 पुरीं Cg as in text (for तत)

10 ^{a}) Ś1 D1 11 12 दृष्ट्वा तु D13 ते° Cg तान्° (for ता दृष्ट्वा) Ñ2 V B D1 10 13 M4 दूरत (for मुनय) —^{b}) Ś1 D3 5 7 11 12 शुभा पुरीं (by transp) —^{cd}) T1 damaged for ति शंसन्तो मि Ś1 D5 सदृष्ट्वा, D2 3 7 11 12 सं(D2 त) दृष्टा (for शंसन्तो) D2 3 7 प्रत्य(D3 °*)पूजयन् Ñ2 V B D1 10 13 M4 सु B4 अ)नयो हृष्टमनस शशसु साधु साध्विति ।

11 ^{a}) Ś1 Ñ2 V B D2 3 5 7 10–13 तस्मिन् (for तत्र) —Note hiatus between ^{a} and ^{b} —^{b}) Ś1 Ñ2 V B3.4 D2.3.5 7 10–13 प्रेक्ष्य, B1 वीक्ष्य B2 प्राप्य Cm g k t as in text (for दृश्य) D1 दृष्ट्वा रम्याश्रमं पुन : M4 दृष्ट्वा राम सदाश्रमं —^{c}) D5 निर्जितं (for निर्जनं) Ś1 D2.3.5 7 9 11 12 चैव G1 2 राम (for रम्यं) —^{d}) Ś1 D2 3.5 7 9 11 12 पप्रच्छाथ महामुनिं

12 ^{a}) Dt D6 8 इदम्, Cm g as in text (for श्रीमद्) —^{b}) D9 M3 4 इद, G2 M1 विद्, Cm g t as in text Ck न्विमं (for न्विद) G4 वर्जनं (sic) (for -वर्जितम्) —For 11^{c}–12^{b} Ñ2 V B D1 10 13 M4 subst Ś1 D2 3 5 7 11 12 subst l 2 only for 12^{ab}

996* पप्रच्छ मुनिशार्दूल किमिद निर्जनं वनम् ।
श्रीमानविरलच्छायो मुनिसंघविवर्जित ।

[V1 damaged from निर्जन up to l 2 —(l 1) D1 M4 किमिद मुनिवर्जित (for the post half) —D1 M4 om l 2 —(l 2) V3 श्रीमांश्च V2 B4 मिद्द (for -संघ)]

—^{c}) D1 M4 वन मनोज्ञ (for श्रोतुमिच्छामि) —^{d}) Cg t कस्याय(as in text) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 10–13 M4 [आ]सीदयम् G2 [अ]य पूर्व(ज्य) (for [अ]य पूर्व) Ck cites ^{d} as in text

13 ^{b}) D3 *–° G1 वाक्यविदा वर (for °विशारद) —^{c}) T1 damaged up to हा —For 13 Ñ2 V B D1 10 13 M4 subst D11 ins l 4 only after 13

997* इति तस्य वच श्रुत्वा विश्वामित्रोऽभ्यभाषत ।
कथाज्ञो मुनिशार्दूल प्रदमन्वाक्यमुत्तमम् ।
विनयावनतं वीर धर्मज्ञ सत्यवादिनम् ।
रामं कमलपत्राक्षमाभाष्य मधुर वच ।

[(l 1) D1 M4 राम (for तस्य) V1 damaged from the post half of l 1 up to वाक्य in l 2 —V4 B1 D1 M4 om l 2 3 —(l 2) V2 B2 कथाने V2 B3 4 D13 अब्रवीद् (for उत्तमम्) —(l 3) V1 B3 4 D10 13 धीर (for वीर) —(l 4) V4 पत्राक्षम् (metathesis) V1 damaged from the post half up to 14^{a} M4 वाक्य वाक्यविशार° (for the post half cf 13^{b})

14 —^{a}) V1 damaged (cf v l 997*) Ñ2 B3 D10 13 अद्य Cm g k t as in text (for हन्त) Ś1 D2 3 वर्णयिष्यामि —^{b}) Ñ2 V B D1 10 13 M4 शृणु यस्यायमाश्रम (V1 damaged up to मा) —^{c}) M2 [इ]दम् (for [ए]तद्) Ś1 D1 3 5 7 11 12 यथायमाश्रम (D1 illeg for यमाश्रम ink spread) पूर्वं(D1 पर्व) Ñ2 V B D10 13 M4 यथा शून्यो भवत्यार्य(D13 यथा थाप, M4 °दर्य), T2 यस्येदमा

गौतमस्य नरश्रेष्ठ पूर्वमासीन्महात्मनः ।
आश्रमो दिव्यसंकाशः सुरैरपि सुपूजितः ॥ १५
स चेह तप आतिष्ठदहल्यासहितः पुरा ।
वर्षपूगान्यनेकानि राजपुत्र महायशः ॥ १६
तस्यान्तरं विदित्वा तु सहस्राक्षः शचीपतिः ।
मुनिवेषधरोऽहल्यामिदं वचनमब्रवीत् ॥ १७
ऋतुकालं प्रतीक्षन्ते नार्थिनः सुसमाहिते ।
संगमं त्वहमिच्छामि त्वया सह सुमध्यमे ॥ १८
मुनिवेषं सहस्राक्षं विज्ञाय रघुनन्दन
मतिं चकार दुर्मेधा देवराजकुतूहलात् ॥ १९

श्रमं महान् —^{d}) Ś1 Ñ2 V B D2 3 5 7 10 1° M4 शह D14 T1 2 क्रोधान् (for कोपान्) Ś1 V4 B4 Dt D1 6 8 9 11 12 Ct महात्मन, M2 महामुने Cg k as in text (for ^{d})

15 B4 om (hapl) 15^{ab} V1 damaged from त up to तै in 998* —^{a}) B1 3 गोतमस्य Ñ2 V2 4 B1 3 D10 13 [आ]श्रम पुण्यो, M4 [आ]श्रम पूर्वम् (for नरश्रेष्ठ) D1 गौतमाश्रमपुण्योय —^{b}) Ñ2 V2 4 B1 3 D10 13 ह्ययम्, M4 अथम् (for पूर्वम्) Ś1 D2 3 5 7 11 12 महामुने (Ś1 D3 11 °ने) (for महा मन) —^{c}) Cg k t दिव्यसकाश (as in text) Ś1 D2 3 5 7 11 12 आश्रमोय महापुण्य —For 15^{cd}, Ñ2 V B D1 10 13 M4 subst while D11 ins after 15

998* नित्यपुष्पफलोपेतै पादपैरुपशोभित ।

[V1 missing the prior half (cf v l 15) V2 -फलोपेत D1 illeg after फलो]

16 ^{a}) Dt D6 8 चात्र (for चेह) V1 आतिष्ठम्, D5 आतिष्ठ (both sic) D2 सत्ययुक्त स आतिष्ठद् —Ś1 reads from सहित in 16^{b} up to 17^{b} in marg —V1 damaged from पुरा in ^{b} up to 17^{a}. —^{b}) D2 3 7 10 (here and below) अहिल्या Ñ2 V2–4 B D2 3 5 7 10–13 मुनि, T3 तदा (for पुरा) —^{cd}) Cm g k वर्षपूगान्, Ct °नि (as in text) वेङ्कटेश्वर press ed अनेकाश्च (for [अ]नेकानि) T1 missing from पु up to य in महायश Ś1 D6 9 14 M2 3 (*sup lin sec m* before corr as in text) महायशा Ñ2 V2 4 B D2 3 5 7 10–13 सैव सरसहस्राणि बहूनि रघुनदन —For 16 D1 M4 subst

999* अतप्यत तत पूर्वं वने कृत्वाश्रम मुनि ।
बहूनि किल वर्षाणि सह पत्न्यानुकूलया ।

[(l 1) M4 तप (for तत) M4 सोस्मिन्नाश्रमे मुनि (submetric) (for the post half) —(l 2) D1 illeg from कूल्या up to श्र in l 1 of 1000*]

D1 M4 cont V3 B2 3 D13 ins after 16

1000* अहल्यया रघुश्रेष्ठ तरुणादिव्यरूपया ।
ततस्ता सुन्दरीं दृष्ट्वा काम्यरूपा पुरदर ।

[V3 om l 1 D1 illeg up to श्रे (cf v l 999*) —(l 1) M4 तरुण्या दिव्यरूपया (for the post half) —(l 2) V3 तपस्यभिरतां, B3 D13 तदस्याश्चाश्रम, D1 M4 तामथो (D1 °स्य [sic]) चकमे (for ततस्तां सुन्दरीं) D13 कृत्वा (for दृष्ट्वा) B3 D13 रम्य (B3 °म्य) रूप D1 M4 काम° (for काम्यरूपां) V3 दिव्यरूपां सुरेश्वर (for the post half)]

—After 16 Ś1 (marg) Dt G1 3 M1 3 (*inf lin sec m*) ins

1001* कदाचिद्दिवसे राम ततो दूर(Ś1 °र)गते मुनौ ।

17 Ś1 B3 read 17^{ab} in marg V1 damaged for ^{a} (for Ś1 V1 cf v l 16) —^{ab}) Ñ2 ह्, V2 4 B D6 9 10 12 13 T3 M3 [अ]थ, Dt D6 8 च, D2 7 स, D3 om (submetric) (for तु) D2 3 5 7 12 पुरदर (for शचीपति) Ñ2 V2 4 B D10 13 कामार्तस्त्रिदशे (V2 B1 D10 13 °दिवे) श्वर, D11 कामार्त स पुरदर (for ^{b}) D1 M4 अथ ताम (D1 तस्य, then illeg up to द) तर लब्ध्वा कामार्तस्त्रिदशेश्वर —^{c}) Ś1 Ñ2 V B Dt D1 3 5 6 8 10–13 भूत्वा, D7 गत्वा (for ऽहल्याम्) —^{d}) Ś1 Ñ2 V B Dt D2 3 5 8 10–13 सो (Dt D6 8 13 अ [with hiatus]) हल्यामिदमब्रवीत् (V1 damaged from द up to the prior half of l 2 of 1002*) D1 (with hiatus) अहिल्यामभ्यभाषत

18 V1 damaged (cf v l 17) Ś1 om (hapl ?) 18 19^{b} —^{a}) G2 M1 समीक्षते, Ck प्रती° (as in text)

19 Ś1 om 19^{ab} (cf v l 18) —For 18–19^{b} Ñ2 V (V1 damaged [cf v l 17]) B D1 3 5 7 9 13 M4 subst

1002* ऋतुकाल प्रतीक्ष्योऽपि न प्रतीक्षे सुमध्यमे ।
संगम शीघ्रमिच्छामि पृथुश्रोणि सह त्वया ।
मुनिवेषधर शक्र सा ज्ञात्वापि परतप ।

[(l 1) D1 M4 त (D1 *) वायायम् D9 °मे (for प्रतीक्ष्योऽपि) D2 3 7 11 13 ऋतुकालप्रतीक्षोपि (for the prior half) N2 B2 D10 प्रतीक्ष्य V4 प्रतिक्षा (sic) (for प्रतीक्षे) D1 M4 अर्था (D1 illeg after र्था up to the end of the line) चारु शुचिस्मिते (for the post half) —(l 2) D2 3 5 7 9 10 12 त्वया सह (by transp) D1 M4 इच्छामि सगम त्वथ (D1 चैव) त्वयाद्य (D1 °ह) गजगामिनि —(l 3) D2 3 5 7 9 11 12 ज्ञात्वा (for शक्र) V1 damaged from परतप up to अब्रवीत् in 20^{a} D10 पर** (for परतप) D2 3 5 7 9 11 12 सहस्राक्ष तथापि सा (for the post half) D1 (marg also) ज्ञात्वापि चकमे सा तं देवराजेति कौतुकात्]

—V1 missing ^{cd} D1 illeg for ^{c} —^{c}) B1 G1 3 M1 3 रतिं, Ck t as in text (for मतिं) —T1 damaged from च up to दे in ^{d} B1 रतिं च कारयामास —^{d}) Ś1 V4 D3–4 T3 देवराज (V4 D3 4 °जं), D1 M4 समागम, Ck t as in text (for देवराज)

अथाब्रवीत्सुरश्रेष्ठं कृतार्थेनान्तरात्मना ।
कृतार्थोऽस्मि सुरश्रेष्ठ गच्छ शीघ्रमितः प्रभो ।
आत्मानं मां च देवेश सर्वदा रक्ष मानद ॥ २०
इन्द्रस्तु प्रहसन्वाक्यमहल्यामिदमब्रवीत् ।
सुश्रोणि परितुष्टोऽस्मि गमिष्यामि यथागतम् ॥ २१
एवं संगम्य तु तया निश्चक्रामोटजात्ततः ।
स संभ्रमात्त्वरन्राम शङ्कितो गौतमं प्रति ॥ २२
गौतमं स ददर्शाथ प्रविशन्तं महामुनिम् ।
देवदानवदुर्धर्षं तपोबलसमन्वितम् ।
तीर्थोदकपरिक्लिन्नं दीप्यमानमिवानलम् ।
गृहीतसमिधं तत्र सकुशं मुनिपुंगवम् ॥ २३
दृष्ट्वा सुरपतिस्त्रस्तो विषण्णवदनोऽभवत् ॥ २४
अथ दृष्ट्वा सहस्राक्षं मुनिवेषधरं मुनिः ।
दुर्वृत्तं वृत्तसंपन्नो रोषाद्वचनमब्रवीत् ॥ २५
मम रूपं समास्थाय कृतवानसि दुर्मते ।
अकर्तव्यमिदं यस्माद्विफलस्त्वं भविष्यसि ॥ २६

20 a) Ś1 Ñ2 V2–4 B D1–3.5.7.10–13 M4 अत्र(D3 °त्र) वीच(D1 °त्मा). V1 damaged (for अथाब्रवीत्). Ś1 नरश्रेष्ठं, M3(after corr. as in text) °ज्येष्ठं (for सुरश्रेष्ठं). —Ś1 D3.11.12 om. 20bc.—b) Ñ2 V B D2.3.7.10 M4 कृतार्थं(D2.3.7 °र्थो) मा वचस्(V4 °ब्रवीत्)तदा(D3 °था); D1 कृत्वार्थं वचस्तदा; Cg as in text (for b) —V1 damaged from 20c up to हल्या in 21b.—c) V1.4 Dt D2.4.6.8.13.14(after corr.) T2.3 G4 M1–3 Ct कृतार्थास्मि (T2 °ह्मि) D1 illeg. after र्थो up to च्छ in d. G4 नरश्रेष्ठ. G1 कृतार्थोस्यसुरश्रेष्ठ (sic).—d) B3 शीघ्रं गच्छ (by transp.). D14 illeg from शी up to भो. Ś1 D2.3.5.7.12 क्षरिष्यः; Ñ2 V2–4 B D1.10.11.13 म(B3 न)लक्षितः (for इत प्रभो).—Ñ2 V2–4 B1.3.4 D1.10.13 M4 om 20ef.—e) D3 देवदेवेश (ditto).—f) Ś1 Dt D2–4.6–9.11.14 T1.2 G1.3(before corr. as in text).4 M2.3 सर्वथा. Dt D6.8 गौतमात्; D2 मादन (metathesis) (for मानद).

21 V1 missing up to हल्या. (cf v.l 20).—ab) Ñ2 V2–4 B D1.10.13 तामिंद्र, M2 इंद्रश्च. Ś1 D2.3.5.7.11.12 सहस्राक्षस्त्वयेत्युक्त्वा त्वह(D2.3.5.7 अहि [with hiatus]; D11 मोह)ल्यां देवरूपिणीं —c) Ś1 D2.3.5.7.11.12 उवाच (for सुश्रोणि) —D1 illeg. from परि up to स्मि in d. D3 illeg. for परितुष्टो. D12 [ऽ]ति (for ऽस्मि). D14 T1.2 G2.4 M1.2 परितुष्टोस्मि सुश्रोणि (by transp.).—d) T1 damaged from गतं up to स in 22a. Ñ2 V B D1.10.13 M4 क्षमस्व मे (V2 damaged from स्व up to 22b) (for यथागतम्).

22 V1 missing ab, T1 missing up to स in a (cf. v.l 21).—a) T3 G4 च (for तु). Dt D6.8 M3 तदा (for तया) Ś1 Ñ2 V B D1–3.5.7.10–13 M4 एवमुक्त्वा ततोहल्यां. —B2 reads 22bc in marg. sec. m.—b) D9 भयात् (for [उ]टजात्) Ś1 D5.11.12 G2 तदा; B2 मुने॰ (for ततः). Ñ2 V3 B1.3.4 D1.10.13 M4 निश्चक्रामोटजान्मुने॰ (B1 °त्तदा; M4 °न्मुनीन्), V3.4 निष्क्रांत उटजान्मुनेः.—V4 D1 M4 om. 22cd.—c) D2.5.11.12 G2 M1 ससंभ्रमं(G2 M1 °मस्); Cg.k.t स संभ्रमात् (as in text). Ś1 D5.12 चरन्; D4 पतन् (for त्वरन्). Ñ2 V1–3 B D3.7.8.10.13 संभ्रमात्त्वरि(Ñ2 °हुरि [sic])तो राम.—d) B1.4 गोतमं°; D3 om. (hapl.) (for गौतमं प्रति).

23 a) Ś1 D2.5.11.12 तु, D6.9.14 T सं (for स).—b) Ś1 D2.3.5.7.11.12 दर्शापतिः (for महामुनिम्).—e) G1.3 क्लिष्टं, Cg as in text (for क्लिन्नं).—f) D3 -समिवि(sic). Ś1 D2.3.5.7.12 विप्रं (for तत्र).—f) T1 damaged from कु up to पुं. D9 मंतुलं (for सकुशं). Ś1 D3.5.7.11.12 पुरुषर्षभः; D2 च सुरर्षभ (for मुनिपुंगवम्)

24 b) Cg विवर्णवदन Ś1 D3.5.7.11.12 विषाद भया न्वितः; D8 विषादभयमोहितः.—For 23–24, Ñ2 V B D1.10.13 M4 subst.:

1003* ददर्श सहसायान्तं गौतमं दीप्ततेजसम् ।
देवैरपि सुदुर्धर्षं तपोवीर्यबलाश्रयात् ।
पुण्यतीर्थोदकक्लिन्नमाज्यक्लिन्नमिवानलम् ।
समित्कलापं सकुशमादायायान्तमाश्रमम् ।
दृष्ट्वैव च तदा शक्रो विषादमगमत्परम् । [5]

[(l. 1) V1 B2.4 प्रविशन्तं ददर्शाथ, V3 स ददर्श समायांत (for the prior half).—V1 damaged from त in गौतम up to बल in l 2 —D1 illeg after गौतम म up to र in l 2 and gloss इन्द्रो गौतम ददर्श (for the post. half).—(l. 2) Ñ2 B2 D10 M4 दुराप्यं D1 वीर्यं (for वीर्य).—(l. 3) V4 अन्ये (sic) (for आज्य). D1 दीप्यमानमिवानलं (for the post. half [= 23f]).—B1 om l. 4.—(l 4) D1 illeg. for the prior half after first स V2 समित्कलाप (for °त्कलापं). V1 om (hapl) या in [आ]यान्तम्. Ñ2 V3 B4 D1 आदायान(B4 °त; D1 श्रायान [submetric]) स्व(Ñ2 त) माश्रम, M4 सगृह्यायानमाश्रम (for the post. half) —(l. 5) D1 M4 न दृष्ट्वा (for दृष्ट्वैव च). V4 B2 तत (for तदा).]

25 a) D3 अत्र (for अथ). Ñ2 V B D1.10.13 M4 सोपि दृष्ट्वैव देवेंद्रं(V4 °वेशं).—b) D1 illeg, M4 मुनिं (for मुनिः) —c) V4 D1.5 दुर्वृत्त, M3 (after corr. sec. m as in text) सुवृत्तं (for दुर्वृत्तं). D1 M4 -संपन्न (for -संपन्नो).—d) D1 M4 क्रुद्धो (for रोषाद्).

26 a) D13 मम रूपसमं रूपं.—c) D1 illeg. up to स्मि. D14 T1.2 G2 M1.3 तस्माद्; G4 कस्माद्, Ck as in text

7 8 6 गौतमेनैवमुक्तस्य सरोषेण महात्मना ।
पेततुर्वृषणौ भूमौ सहस्राक्षस्य तत्क्षणात् ॥ २७

तथा शप्त्वा स वै शक्रं भार्यामपि च शप्तवान् ।
इह वर्षसहस्राणि बहूनि त्वं निवत्स्यसि ॥ २८

वायुभक्षा निराहारा तप्यन्ती भस्मशायिनी ।
अदृश्या सर्वभूतानामाश्रमेऽस्मिन्निवत्स्यसि ॥ २९

यदा चैतद्वनं घोरं रामो दशरथात्मजः ।
आगमिष्यति दुर्धर्षस्तदा पूता भविष्यसि ॥ ३०

तस्यातिथ्येन दुर्वृत्ते लोभमोहविवर्जिता ।
मत्सकाशे मुदा युक्ता स्वं वपुर्धारयिष्यसि ॥ ३१

एवमुक्त्वा महातेजा गौतमो दुष्टचारिणीम् ।
इममाश्रममुत्सृज्य सिद्धचारणसेविते ।
हिमवच्छिखरे रम्ये तपस्तेपे महातपाः ॥ ३२

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे सप्तचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४७ ॥

(for यस्माद्) —^{d}) G2 M4 अफलस्, Cm g k t वि° (as in text) Ñ2 V B D1 10 11 13 M4 तस्मात्त्व निष्फ(V2 °ह्व)लो भव, D5 M3 विफलस्त्व भविष्यति —After 26, D1 ins

1004* भगाभिलाषुक पाप यदेव परिधावसि ।
(illeg ink spread) सहस्रभगभूषण ।
त्वत्त प्रवृत्त यन्मूढ परदाराभिमर्शनम् ।
(illeg ink spread)सि पराजयम् ।
पेततु(र्वृष)णौ चास्य सहस्रभगता गत । [5]

27 V2 om 27^{ab} —^{a}) T1 damaged up to मु D2 उक्तस्तु, D14 T1 2 G4 उ(T1 damaged)क्ते तु (for उक्तस्य) —^{b}) Dt D1 8 सुरोषेण Ś1 D2 3 5 7 11 12 कुपितेन महात्मना (Ś1 °न) —^{c}) B1 पे*तुर् V4 lacuna for वृ in वृषणौ D1 चोभौ (for भूमौ) D9 अपतत्तत्र वृषणौ —^{d}) Ñ2 V B D1 10 राघव, M4 धीमत (for तत्क्षणात्) —After 27 Ñ2 V B D1 10 11 13 M4 ins

1005* व्यथित स तदा चासीद्धृतौजा निष्फलीकृत ।
धर्षितस्तपसोग्रेण कश्मल चैनमाविशत् ।

[(l 1) D1 M4 सहसा (for स तदा) D13 च तदासौ भूद् D1 illeg from वि up to धर्षि in l 2 —(l 2) V2 M4 चैव°, V4 प्राप्तवांस्तदा, B1 चापि सोविशत् B4 चैव समश (for चैनमाविशत्)]

28 ^{a}) D14 T1 2 अथ T3 तदा (for तथा) Dt D4 6 8 च (for स) Ś1 D2 3 5 7 11 12 तथा चोक्त्वा (Ś1 D5 °क्त) सहस्राक्ष, Ñ2 V1-3 B D1 10 13 M4 स शप्त्वैव (B1 3 4 °व) मुनिवरो (B2 °श्रेष्ठो, B4 °र्याली), V4 स शप्त्वैव मुनी रोषाद्, M3 अथ शप्त्वा सहस्राक्षं —^{b}) Ñ2 V1-3 B1 3 4 D1 10 11 13 M4 तामपि, V4 ता चैव, B2 तामभि (for अपि च) D14 T1 2 G4 अहल्यामपि —^{d}) D1 वने नित्य (for बहूनि त्वं) Dt D6 8 बहूनि निवसिष्यसि —For 28^{cd}, Ś1 Ñ2 V B D2 3 5 7 10-13 subst

1006* धर्षणात्त्वमयोग्येयास्त्वं पापे दुष्टचारिणि ।
[V3 पू illeg B4 पूण न् (for पूगान्)]

29 ^{ab}) Dt D6 8 Ct वात, Cg as in text (for वायु) G1-3 M1 2 शिला भूता (for निराहारा) T3 तप्यंते (sic) M4 मलिना भस्मशालिनी (for ^{b}) Ś1 Ñ2 V B D2 3 5 7 10 13 तप्यमाना नि(D2 *)रालंबा(V1 damaged for रालंबा) सतत भस्मशायिनी, D1 वायुभूता भस्मभावा (also °रूपा) ततो भस्म समप्रभा, Cg t (t वात°, rest) as in text —^{d}) Ś1 D5 11 12 °त्र, Ñ2 V1 3 B D1 10 13 वनेऽस्मिंस्त्व, V2 4 वने त(V4 °)स्मिन् (for आश्रमेऽस्मिन्) Dt D4 6 8 T3 वसिष्यसि, D5 9 G1-3 M1 2 4 भविष्यसि D2 आतिथ्ये त्व भविष्यसि —After 29, D1 ins

1007* रूप च ते प्रनाश्ये(चे)य यमि शनि सुदुर्लभम् ।
मामेव त्व सुदुर्वृत्ते यस्मात्पापेऽवमन्यसे ।
तदा प्रभृति चाभूवन्प्रजा रूपगुणान्विता( ) ।
पुनश्चैतामुवाचैव पत्नीं ता गौतमो मुनि ।

30 ❀ Ck यदा चैतद्वनं घोरमित्यादि सार्धश्लोकद्वय गौतमेन शापमोक्षप्रतिपादक प्रक्षिप्तम् । ❀ Cg t disagree —D2 9 om (hapl) 30 T1 damaged up to द्व in ^{a} —^{a}) V4 D6 यदि, Cg k t as in text (for यदा) Ś1 D5 7 12 चेद्, Ñ2 V B D1 10 13 M4 त्विद्, Dt D6 8 तद्य, D3 चैनं, D11 चोप, G1 3 M1 त्वेतद्, Ck as in text (for चैतद्) —^{b}) Ś1 D3 5 7 11 12 °दाशरथिर्विभु —V1 damaged from ष्य in ^{c} up to the prior half of l 1 of 1008* —^{c}) T3 G1-3 M1 आक्रमिष्यति, Ct आग° (as in text) Ñ2 V2-4 B D1 10 13 M4 त दृष्ट्वा (for दुर्धर्षस्) —^{d}) D1 illeg for दा पूता भविष्य Ñ2 V2 4 B D10 13 धूतपापा (Ñ2 °प्मा), D3 यथा° T3 तत ° (for तदा पूता)

31 D11 om (hapl) 31 —^{a}) G1 3 दुर्मेधे —^{c}) Ś1 D5 12 तदा काले, Dt D4 6 8 G1 2 M1 Ct मत्सकाश, Cg as in text (for मत्सकाशे) —^{d}) Ś1 D2 3 7 °रूपं Dt D6 8 स्व°, D5 12 M3 स्वरूप, D14 (*sup lin*) स्वं°, Cm g t as in text (for स्वं वपुर्) —For 31 Ñ2 V B D1 10 13 M4 subst

1008* तस्यातिथ्यं सुदुर्मेधे कृत्वा लोभविवर्जिता ।
मत्समीप मुदोपेता समुपैष्यस्यसंशयम् ।

[(l 1) V1 missing the prior half (cf v l 30) M4 पाप (for लोभ) —(l 2) V2 पतो°, D1 M4 भो(M4 पू) तपास (for मुदोपेता) B3 D10 मनुपैष्य*संशयं, D1 स्वं रूपं धारयिष्यसि, M4 तत एष्य° (for the post half)]

32 D14 damaged up to ते in ^{a} —^{b}) V1 damaged after गौ B1 गोतमो, B4 गोतमी Ñ2 B3 (m also as in

४८

अफलस्तु ततः शक्रो देवानग्निपुरोगमान् ।
अब्रवीत्त्रस्तनदनः सर्षिसंघान्सचारणान् ॥ १
कुर्वता तपसो विघ्नं गौतमस्य महात्मनः ।
क्रोधमुत्पाद्य हि मया सुरकार्यमिदं कृतम् ॥ २
अफलोऽस्मि कृतस्तेन क्रोधात्सा च निराकृता ।
शापमोक्षेण महता तपोऽस्यापहृतं मया ॥ ३
तस्मात्सुरवराः सर्वे सर्षिसंघाः सचारणाः ।
सुरसाह्यकरं सर्वे सफलं कर्तुमर्हथ ॥ ४
शतक्रतोर्वचः श्रुत्वा देवाः साग्निपुरोगमाः ।
पितृदेवानुपेत्याहुः सह सर्वैर्मरुद्गणैः ॥ ५

---

text) D13 शहस्रा भार्या मनीषिणीं —N2 V1-3 B1 4 D10 13 M4 om 32^{cd} —^{cd}) D5 सेवित Ś1 V4 B· D1 3 5 7 11 12 पुण्य(V4 B2 °ण्य) देश समासाद्य सिद्धचारणसेवित —For 32^{cd}, B3 subst

1009* मनसा दूयमानेन गतवान्मुनिसत्तम ।

—^{a}) Ñ2 V B D13 M4 शिखर गत्वा, D1 10 °गत्वा, D3 8 °पुण्ये (for शिखरे रम्ये) —^{f}) Ñ2 V3 B2 4 D10 सुदुस्त (B3 °ष्क)र, V1 2 4 B1 M4 सुदुश्चर, D· 4 7 11 13 महायशा (D13 °मना), T2 moth eaten (for महातपा)

Colophon *Kanda name* Ñ2 V1 D4 11 12 14 om V2 4 B D10 आदि°, D1 3 अयोध्या° —After Kanda name Ñ2 (before sarga name) V3 B3 4 D10 ins बाल्चरिते —*Sarga name* Ś1 Ñ2 V2 B2 4 D3 5 7 10 12 शक्रा(Ś1 D3 5 7 12 इन्द्रा)हल्याशाप, V1 D1 अहल्याशाप, V3 गौतमात्प्राहल्याशाप, V4 अहल्याशक्रम्नाद, B1 3 शक्राहल्याभि(B3 °दि)शाप, D2 9 अहल्याशापमोक्षो, D11 शापदान —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 V1 4 B1 4 D3 6 11 12 om Ñ2 B2 3 D10 49 V2 D2 51, V3 Dt D4 6 8 14 S (except M4) 48 D1 38 D2 7 37 D13 —कांडे— हल्ययो नाम 49 —After colophon G1 2 4 M3 conclude with श्रीरामाय नमः, G3 श्रीमते रामानुजाय नमः

48

☞ Ñ1 missing Sarga 48 (cf v l I 33 8)

1 ^{a}) Ñ2 V B D1-3 7 10 11 13 M3 4 Ck विफलस्(V3 °ऽ [sic]) Cm g t as in text (for अफलस्) Ñ2 तदा, V B D1 3 5 7 10 12 13 कृत (for तत) —^{b}) V4 अग्नि, G1 3 M1 साग्नि, Cv r m g as in text (for अग्नि) D14 T1 2 G2 4 M1 2 Cv r g पुरोधम, Cm as in text (for पुरोगमान्) —^{c}) Ś1 (m as in Dt) D1-3 5 7 11 12 तत्र वचनं (D11 वचनं तत्र [by transp]) Ñ2 V1 3 4 B (B3 m also) D10 M4 ग्रस्त(B3 हृष्ट)मनस, Dt D4 °नयन, D6 सहस्रनयन (hypermetric) D13 उन्मना रमः G1 2 रोष°, G3 M3 च सुसंत्रस्त, Cg k as in text (for त्रस्तनदन) ☞ Ct त्रस्तनि ग्रासन स्वकारणे दैन्य व्यज्यते । ☞ —^{d}) N2 V1 2 4 B D10 12 सह सिद्धर्षि, Dt D2 3 4 6 M3 सिद्धसंघ(D3 °**)र्षे, D1 11 (with hiatus) अर्षि°, D9 सिद्ध° (for सर्षिसंघान्स) V2 मरुद्भिस्त्रिदशैस्तथा

2 D14 damaged up to त in ^{b} —^{a}) D3 विघ्नै, D11 विघ्नो (both sic) (for विघ्नं) —^{b}) Ñ· V B D10 13 M4 प्रासेय निक्रिया मया —B1 om (hapl) 2^{c}–3 —^{c}) Ś1 D2 3 5 7 11 12 T3 तु (for हि) —^{d}) Cg k as in text —For 2^{cd} Ñ2 V B2-4 D10 13 M4 subst

1010* गौतमात्क्रोधमुत्पाद्य सुरकार्यचिकीर्षुणा ।

[V2 गौतम, V4 °तम, B4 गो°, M4 °तमे (for गौतमात्) V3 °कार्य (for सुरकार्य)]

3 B1 om 3 (cf v l 2) —^{a}) Ñ2 V1-3 B2 3 D10 13 M4 अफलोहं, V4 B4 अफलोयं, D5 अफलस्तु, Cm as in text Ck विफलोऽस्मि (for अफलोऽस्मि) D9 G1 तत्तस् (for कृतस्) —^{b}) Ś1 D3 5 7 12 स च (D3 7 तु) निराकृत, D1 सर्वे निराकृता, D2 सा तु° Cm k as in text (for सा च निराकृता) Ñ2 B3 D10 13 क्रोधेन च निराकृत —^{c}) M3 damaged for क्षेण D14 damaged from ण up to प in ^{d}. Ñ2 V1-3 B2 4 D10 13 M4 तेनास्य, G2 भवता (for महता). V4 तेनास्य शापमोक्षेण —^{d}) Ñ2 V B2-4 D10 13 तपोविघ्न (B4 °घ्न [sic]) कृतो, D3 7 °स्यपहृत (for तपोऽस्यापहृत). M3 तपोविघ्नं मया कृत

4 ^{a}) Ś1 D1-5 7 11 12 14 T1 2 G4 M2 (M3 before corr, as in Ñ2 after corr *sec m*) Ck तस्मात्, Ñ2 °स्मा, D13 °स्मै, T3 त मा (for तस्मा) Ñ2 V B D10 13 14 M4 °गणा; T3 सुरा° (for सुरवरा) Cv r m g as in text (for ^{a}) —G3 om (hapl) 4^{bc} —^{b}) V2 (with hiatus) ऋषि°; D10 °सिद्धा, G2 °सघान् (sic) (for सर्षिसंघा) —^{c}) Ś1 D1-3 5 7 11 12 -साह्ययकर्तार, V3 V B D9 10 -कायार्थमफलं (Ñ2 lacuna for फल), Dt D6 8 -कार्यकर यूयं, D13 -कार्यं च सत्वर, T3 G4 M2 साह्य(G4 °ह्य)कृत°(T3 °त) M3 -कार्यमिदं°, M4 -कायार्थसहिता, Ck as in text (for -साह्यकर सर्वे) —^{d}) T2 अर्हति (sic) (for अर्हथ)

5 ^{a}) N2 V1 2 4 B1 4 D10 13 M4 शतक्रतुवच श्रुत्वा; V3 शक्रस्य तद्वच श्रुत्वा D11 तस्य तद्वचन श्रुत्वा —^{b}) Ñ2 V1 3 B D10 11 13 अग्नि, V2 तत्र (for साग्नि) D14 damaged from ग्नि to मा —^{d}) Dt D4 6 M3 सत्र सह (सह सर्वैर्) —For 5^{cd} Ñ2 V B D10 11 13 M4 subst

1011* ऊचु पितृगणान्सर्वानिदं तत्र समागतान् ।

[V3 न ऊच° D11 सागतुना° M4 तत्र युगा° (for तत्र समागतान्)]

अयं मेषः सवृषणः शक्रो ह्यवृषणः कृतः ।
मेषस्य वृषणौ गृह्य शक्रायाशु प्रयच्छत ॥ ६
अफलस्तु कृतो मेषः परां तुष्टिं प्रदास्यति ।
भवतां हर्षणार्थाय ये च दास्यन्ति मानवाः ॥ ७

अग्नेस्तु वचनं श्रुत्वा पितृदेवाः समागताः ।
उत्पाट्य मेषवृषणौ सहस्राक्षे न्यवेदयन् ॥ ८
तदा प्रभृति काकुत्स्थ पितृदेवाः समागताः ।
अफलान्भुञ्जते मेषान्फलैस्तेषामयोजयन् ॥ ९

—For 5 Ś1 D1–3 5 7 12 subst, D9 subst l 2 only for 5^{cd}

1012* तस्य तद्वचनं श्रुत्वा पितृदेवा समागता ।
पितृदेवानुवाचाग्नि सहितान्समरुद्गणैः ।

[(l 1) D3 7 सहस्राक्षस्य धीमत (for the post half) —(l 2) Ś1 पितॄन्, D5 इत्थ (for पितृ) Ś1 D5 12 समरुद्गणान्] —Then D1 reads 1016* followed by 8^{ab} —After 5, G1 3 M1–3 (*inf lin sec m*) ins

1013* पुरा विचार्य मोहेन ऋषिपत्नीं शतक्रतु ।
धर्षयित्वा मुने शापात्तत्रैव विफलीकृत ।
इदानीं कुप्यते देवान्देवराज पुरदर ।

[(l 1) Note hiatus between the two halves —(l 2) G1 विफल (sic) M3 विफल (for विफली) M3 lacuna for कृत]

6 ^{a}) Ñ2 V B2–4 D10 13 एष, B1 एष वै (hypermetric) Cm g k t as in text (for अयं) Ś1 D1–3 5 7 11 12 °हि मेषो वृषणौ —D9 reads from 6^{b}–7^{a} in marg —^{b}) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10 13 शक्रश्चा(D5 वा)वृषणौ°, M3 शक्रोस्य वृषण कृत —For 6^{ab}, M4 subst

1014* पशोर्मेषस्य वृषणौ भवता सतत प्रिय (यौ) ।

—^{d}) M1 Ck शक्रस्य (for शक्राय) D4 T3 G1 3 M3 प्रयच्छथ —For 6^{cd}, Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 M4 subst

1015* अस्येमौ वृषणौ छित्वा महेन्द्राय प्रयच्छत ।

[Ñ2 (after corr m) अस्यैनौ, B1 2 M4 तस्येमौ (for अस्येमौ) Ś1 D1–3 5 7 11 12 अस्यापहृत्य वृषणौ (Ś1 D5 12 °ण) (for the prior half) V1 प्रयच्छतु V2 °से (sic) D3 °च्छत*, D5 7 12 °थ (for प्रयच्छत) Ś1 सहस्राक्षे समादधु, M4 दातुमर्हथ सुव्रता (for the post half)]
—Thereafter, Ś1 reads 9^{ab}

7 D9 reads ^{a} in marg (cf v l 6) —^{a}) D14 damaged from ल to मे D5 12 °श्च, M4 अफलोय Ñ2 B3 D9 10 13 T3 G1 ततो, M3 तदा (for कृतो) —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 11–13 Ck पुष्टिं, Ct as in text (for तुष्टिं) Ś1 D1–3 5 7 12 गमिष्यति, Ñ2 V B D10 11 13 M4 उपै(M4 °*)ष्यति, D9 प्रया° (for प्रदास्यति) Cm as in text (for ^{b}) —^{c}) Dt D4 6 8 9 Cm t हर्षणार्थं च, K(ed) हर्षणार्थे च ^{d}) D9 देवेन्द्राय महात्मने, Cv r k as in text (for ^{d}) For 7^{cd}, Ś1 Ñ2 V B D1(reads after 1012*)–3 5 7 10–13 M4 subst

1016* भवतामुपयोगेन तद्वयस्य सुमहत्फलम् ।

[D1 उपाययोगेन (hypermetric) M4 चास्य मांसेन (for उपयोगेन) Ñ2 V1 B1 3 4 D10 13 त(V1 य)चास्य, D1 न ह्यस्य, D2 ततोस्य, D3 7 11 तदस्य (sic?) (for तद्वयस्य) Ñ2 B3 D10 12 13 सु(D12 मु)महाफल, D11 °*फल (for सुमहत्फलम्). M4 परा तुष्टिभविष्यति (for the post half)]

—Thereafter Ñ2 V B D10 11 13 M4 cont M3 ins (*inf lin sec m*) l 2 only after 1018*

1017* तस्मान्मेषस्य वृषणौ छित्त्वैतौ दातुमर्हथ ।
इन्द्राय सुरकार्यार्थं विफलाय पितामहा ।

[(l 1) Ñ2 द्वौ तौ (submetric) V1 3 B1 M4 °त्त्वेमौ, V2 °त्त्वास्मै (for छित्त्वैतौ) —(l 2) D11 महात्मन for °महा)]

—After 7 Dt D6 8 G2 M1 3 ins

1018* अक्षय हि फल तेषा यूय दास्यथ पुष्कलम् ।
[M3 हर्षिता (for पुष्कलम्)]

—Thereafter M3 reads (*inf lin sec m*) l 2 of 1017*.

8 Dt om 8 —^{a}) G3 इत्यग्नेर् (for अग्नेस्तु) M3 वचनात् (sic?) (for वचन) Ck as in text (for ^{a}) —^{b}) M3 °हिता, Ck t as in text (for समागता) —For 8^{ab}, Ñ2 V B D10 11 13 M4 subst

1019* श्रुत्वा चाग्निपुरोगाना देवाना पितरो वच ।

[V1 साग्नि, V2 B2 D11 13 [अ]थाग्नि (for चाग्नि)]
—After 8^{ab}, D1 reads 6 —D2 om (hapl) 8^{c}–9^{b}. —^{c}) Ñ2 V B D10 11 13 M4 उत्कृत्य, D5 6 9 उत्पाद्य (for उत्पाट्य) Ś1 D5 12 वृषण, V3 M4 °णा, Cg as in text (for वृषणौ) —^{d}) D5 M3 सहस्राक्ष (for °क्षे) —D14 damaged for स्राक्षे न्य Ś1 D1 3 5 7 12 समादधु, D6 8 T3 G3 M1 3 न्यवेदयन् (D8 M3 °त्[sic]) D9 निवेदयत् (sic) (for न्यवेदयन्) Ñ2 V2 4 B D10 13 इन्द्रायोपददु(V4 °*धु)स्तदा (B2 [before corr] °थयुस्तथा), V1 3 M4 इंद्राय प्र(V3 च, M4 नि)ददु(M4 °धु)स्तदा

9 D2 om 9^{ab} (cf v l 8) D4 reads 9 in marg Ś1 reads 9^{ab} after 1015* —^{a}) Ñ2 V B D10 M4 तत, Cm g t as in text (for तदा) —^{b}) Ñ2 V B D10 13 M4 पितर कव्यभोजिन (V3 B4 °जना) —^{c}) Ś1 Ñ2 V1 2 4 B D1 (m gloss अवृषण)–3 5 7 9–13 M4 अफलं, V3 विफलं, Cm t as in text (for अफलान्) D11 मुच्यते (sic) (for भुञ्जते) Ś1 V1 2 4 B D1–3 5 7 9–13 M4 मेषं, Ñ2 छागं, V3 लोके, Cm g as in text (for मेषान्) —^{d}) M3 फलं (for फलैस्) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 M4 सफलं तु न(Ś1

इन्द्रस्तु मेषवृषणस्तदा प्रभृति राघव ।
गौतमस्य प्रभावेन तपसश्च महात्मनः ॥ १०
तदागच्छ महातेज आश्रमं पुण्यकर्मणः ।
तारयैनां महाभागामहल्यां देवरूपिणीम् ॥ ११
विश्वामित्रवचः श्रुत्वा राघवः सहलक्ष्मणः ।
विश्वामित्रं पुरस्कृत्य आश्रमं प्रविवेश ह ॥ १२
ददर्श च महाभागां तपसा द्योतितप्रभाम् ।
लोकैरपि समागम्य दुर्निरीक्ष्यां सुरासुरैः ॥ १३
प्रयत्नान्निर्मितां धात्रा दिव्यां मायामयीमिव ।
धूमेनाभिपरीताङ्गीं दीप्तामग्निशिखामिव ॥ १४
सतुषाराभावृतां साभ्रां पूर्णचन्द्रप्रभामिव ।
मध्येऽम्भसो दुराधर्षां दीप्तां सूर्यप्रभामिव ॥ १५

D1–3.5.7.12 ते न, Ñ2 B3 D10 च [Ñ2 m]न, V2 B3 न तु [by transp]) भुंजते, Cv r g t as in text (for ^{d}). —

10 ^{a}) Ñ2 V2.3.4 B1.3.4 D10.13 M4 च, B3 स, Cg as in text (for तु) V4 [म]मूत्स°, D3 वृषमणम्, D14 °षणेः G2 °षणौ (last three sic) (for मेषवृषणस्) —^{b}) Ś1 Ñ2 V2 B1.3.4 D3.5.7.13 M4 तत (for तदा). D7 राघवौ —^{c}) V2 B1.4 गोतमस्य Ś1 V1–3 B D1.5.11 प्रभावेण —^{d}) Dt D2–4.6–8 Ct तपसा, Cg as in text (for तपसश्च) D1.12 तु, D2.3.7.11 सु (for च). T3 M3 (before corr) तापसस्य Ś1 D5 तपस सुमहत्फल, Ñ2 V B D10.13 M4 सभूवामिततेजस, (B4 erroneously repeats after 12 from प्रभृति in 10^{b} up to मितते)

11 ^{a}) D1–3.7.9 तस्माद्गच्छ D2 महाबाहो, D8.9 T2.3 G1.3 (before corr).4 M3 महातेजा Cm k t as in text (for °तेज) Ś1 D5.11.12 तस्माद्गच्छामहे वत्स —Note hiatus between ^{a} and ^{b} —For 11^{ab}, Ñ2 V B D10.13 M4 subst

1020* तस्मात्प्रविश रामाशु गौतमस्याश्रमं विभो ।

[V1 lacuna for त in तस्मात् Ñ2 B3 D10 प्रविश्य D13 प्रसाद (for प्रविश) V2.3 चाशु त्वं, M4 राम त्वम् (for रामाशु) V1 गोतमस्य B4 प्रभो (for विभो) D13 गौतम मुनिसत्तम M4 पतमथाश्रम प्रभो (for the post half)]

—^{c}) Ś1 Ñ2 V1.3 B1–3 D1.3.5.7.10.11.13 °येमा, D12 तारेय* (sic) G3 °यैता, M4 मोचयस्व, Cm t as in text (for तारयैना) D12 महाभाग (with hiatus) —^{d}) Ś1 चाहल्या, D1.3.7.10 अहिल्या, Ck as in text (for अहल्या) Ś1 D5.12 कामरूपिणीं, Ñ2 V3 B D10.13 M4 शापवै(B1 °त्रि) हृता(V3 B2 D13 °तान्) V1 पतिविक्लृता (sic) V2.4 पापवैहृता, Ck t as in text (for देवरूपिणीम्) D1 (in gloss) दत्तेन ब्रह्मणा सर्वरूपेण अहल्या निर्मिता

12 ^{b}) Ñ2 V B D10.13 M4 राम सौमित्रिणा सह —^{c}) V1 lacuna for विश्वामि ☞ D2 om (hapl) from 12^{d} up to 1^{c} of Sarga 49 —Note hiatus between ^{c} and ^{d} —^{d}) Ś1 D1.3.5.7.11.12 प्रविवेश महावन(D11 °श्रम), Ñ2 V B D10.13 M4 प्रविवेशाश्रमं तत (M4 पुन), D14 T1.2 G4 तम श्रममथाविशत् —After 12 B4 erroneously repeats from प्रभृति in 10^{b} up to मितते in 10^{d} (cf v.l. 10^{d})

13 D2 om 13 (cf v l 12) —^{a}) Ś1 Ñ2 V B D1.3.5.7.9–12 M3.4 स(D1 स) ददर्श(D9 ददर्श स [by transp]) Cg as in text (for ददर्श च). M4 ततस्तत्र, Cm °गास् (for महाभागा) —^{b}) Ś1 D1(in gloss परिपुष्टद्युतिं).3.5.12 [अ]द्युतितप्रभा, V2 B2 M4 (before corr) [उ]द्योतितप्रभा Cm g k.t as in text (for ^{b}). —^{d}) Dt T1 M2 दुर्निरीक्षा Cm g k as in text (for ^{cd}). —For 13^{cd}, Ś1 D1.3.5.7.9.12 subst

1021* एकामथ समासाद्य दुर्धर्षामसुरैः सुरैः ।

[D5.12 दुर्दर्शां (for दुर्धर्षाम्) D1.3.5 ससुरासुरैः, D12 असुरा सुरै (for असुरैः सुरैः) D7 न्दुदर्शां सुरासुरैः, D9 दुर्निरीक्ष्यां सुरासुरैः (=13^{d}) (for the post half)]

while Ñ2 V (V3 after 15) B D10.11.13 M4 subst

1022* सेन्द्रैरपि सुरैः साक्षादनालक्ष्यां समागतैः ।

[M4 मन्त्रैर् (for साक्षाद्) V2 अप्रधृष्यां (for अनालक्ष्यां) D11 सहा°, M4 °गमे (for समागतैः)]

14 D2 om 14 (cf v l 12) —^{a}) B1 प्रयता, M3 Ck प्रयत्न , Ct as in text (for प्रयत्नात्) V4 यद्वद् (for धात्रा) —^{b}) V2.3 D5 दिव्य (for दिव्या) —D4.9 T3 om (hapl) 14^{cd} —D14 T1.2 G4 transp 14^{cd} and 15 —^{c}) V2.4 B3.4 D5.11 [अ]नि, D14 T1.2 G1.4 M3.4 [अ]पि, M2 च, Ct as in text (for [अ]भि) D11 परीताङ्गा (for परीताङ्गीं) G2.3 M1 धूमेनाच्छादितामेघो (G3 °ता) —^{d}) D11 दीप्तिम् (sic) (for दीप्ताम्)

15 D2 om 15 (cf v l 12) B1 om (hapl) 15^{ab} D14 T1.2 G4 transp 14^{cd} and 15 —^{a}) Ś1 Ñ2 V B2.4 D1.3.5.7.10.13 तुषारेण, D6 सु°, Cv r as in text (for सतुषार) V2 सर्वां, V3 B2.4 सान्द्रा, D4 T3 शुभ्रा, D9 ताभ्रा M3 (before corr साभ्र and after corr *sec m*) सास्त्रा, M4 सौम्या (sic) Cg as in text (for साभ्रा) ❀ Cv r सतुषारावृताम् । स इति वा पदच्छेदः । ❀ —^{b}) D11 G3 पूर्णां, D13 T2 पूर्णं (sic) (for पूर्ण) —D1.3.7.11 om (hapl) 15^{cd} —^{c}) Ś1 नभोमध्ये, V3 मध्यतसो (sic) V4 मध्ये तमो, M4 °सा, Ck as in text (for मध्येऽम्भसो) —^{d}) B1 पूर्णचन्द्र° (=15^{b}), D14 दीप्ता —**मामिव —After 15 V3 reads 1022*.

सा हि गौतमवाक्येन दुर्निरीक्ष्या बभूव ह ।
त्रयाणामपि लोकानां यावद्रामस्य दर्शनम् ॥ १६
राघवौ तु ततस्तस्याः पादौ जगृहतुस्तदा ।
स्मरन्ती गौतमवचः प्रतिजग्राह सा च तौ ॥ १७
पाद्यमर्घ्यं तथातिथ्यं चकार सुसमाहिता ।
प्रतिजग्राह काकुत्स्थो विधिदृष्टेन कर्मणा ॥ १८

पुष्पवृष्टिर्महत्यासीद्देवदुन्दुभिनिस्वनैः ।
गन्धर्वाप्सरसां चापि महानासीत्समागमः ॥ १९
साधु साध्विति देवास्तामहल्यां समपूजयन् ।
तपोबलविशुद्धाङ्गीं गौतमस्य वशानुगाम् ॥ २०
गौतमोऽपि महातेजा अहल्यासहितः सुखी ।
रामं संपूज्य विधिवत्तपस्तेपे महातपाः ॥ २१

---

16 D2 om 16 (cf v l 12) D13 om 16ab —a) D4 [अ]पि, T2 तु, Cg k t as in text (for हि) D1 3 7 8 -शापेन (for -वाक्येन) —b) Ś1 Ñ2 V1 2 4 B2 4 D3-6 13 T G3 M1-3 Ck दुर्निरीक्षा Cg as in text (for °क्ष्या) —d) Ś1 D6 13 M3 4 दर्शनात्, D14 damaged Cm k as in text (for दर्शनम्) —After 16 Ś1 (marg) Dt D4 6 8 9 14 S Cm k t ins

1023* शापस्यान्तमुपागम्य तेषां दर्शनमागता ।

[D14 damaged from शा to मु M4 आगमत्]

17 D2 om 17 (cf v l 12) B1 om 17 and 18 Ś1 reads 17–18a in marg —a) G3 च M3 inf lin sec m Cg as in text (for तु) Ś1 Dt D4 8 11 T2 M3 तदा (D11 °*) D4 [अ]तियौ (for ततस्) M3 [अ]हल्या (for तस्या) Ñ2 V B2-4 D10 13 दृष्ट्वैव राघवौ (B4 °वस्) तस्या —b) G4 M3 जगृहतुस् (sic) Ś1 Dt D4 8 मुदा M4 तत (for तदा) —d) M3 प्रीता (for प्रति) Ś1 Dt D4 6 8 9 T2 G1-3 M1 हि, M3 [अ]पि (for च) —For 17cd, Ñ2 V B2-4 D1 3 8 7 10-13 M4 subst

1024* सा च तौ पूजयामास स्मृत्वा गौतमभाषितम् ।

[D12 [ए]नौ (for तौ) D1 3 8 7 11.13 प्रतिजग्राह (for पूजयामास) V3 स्मृत्वा (sic) (for स्मृत्वा) M4 गौतमस्य वचः स्मृता (for the post half)]

18 B1 D2 om 18 (cf v l 17 and 12 resp) Ś1 reads 18ab in marg (cf v l 17) D14 damaged from च in a up to च in b —a) T2 G4 तदा (for तथा) —For 18ab, Ñ2 V B2-4 D10 13 M4 subst

1025* पाद्यार्घ्यामनमस्कारैर्यथावच्छ्रीसमानमा ॥

[V B2 पाद्यार्घ्यमन्; M4 पाद्यार्घ्यादिभि B4 श्री (for श्री)] while D1 3 8.7 11 13 subst

1026* स्वागतं पाद्यमर्घ्यं च चकार मुदिता तयो ।

[D3 8 11 13 अर्घं (for अर्घ्यं)]

—c) Ś1 Ñ2 V B2 4 D1 10 13 M4 रामस्य(Ś1 B4 D1 11 13 °स्तु V2 °स्तौ); D4 8 T1 2 G1-3 M1 2 काकुत्स्थौ(sic) Ct as in text (for काकुत्स्थो) —d) Ś1 D1 3 8 7 11.13 G1 शास्त्र; Cm g as in text (for विधि) Ñ2 V B2-4 D10.13 M4 पूजां च V2 °वा B4 तां पूजां [by transp]) विधिवत्तदा

19 D2 om 19 (cf v l 12) —a) M4 पपाताशु (for महत्यासीद्) —b) Ś1 दिव्य (for देव) Ś1 D1 3 8 11 12.14 T1 2 G2-4 नि स्वन (for निस्वनै) M4 देववाद्यानि सस्वनुः Cm t as in text (for b) —For 19ab, Ñ2 V B D10.13 subst

1027* दध्वनुर्देववाद्यानि पुष्पवृष्टि पपात खात् ।

[V1 3 4 B1 2 सस्वनुर्, V2 मुमुदुर्, D10 दध्मुर् (for दध्वनुर्) V2 -वाद्यानि (for -वाद्यानि) D13 च (for खात्)]

—c) D14 damaged for प्सरसां D8 T2 सा (for च). Ñ2 V B Dt D3 6-8 10 13 G2 3 M1 3 4 चैव(B4 °*) (for चापि) —d) Dt D6 8 G2 3 M1 समुत्सव; Cg as in text (for समागम) M4 तत्रासीद्गीतनि स्वन

20 D2 om 20 (cf v l 12) —a) Ś1 Ñ2 V B D1 3 8 7 10-13 देवाश्च, M4 चाहल्यां (for देवास्ताम्) —b) Ś1 Ñ2 V B D1 3 8 7 10-13 तदाहल्या(D1 3 °हिल्या; D7 °देवी)मपूजयन्; M4 सिद्धास्तत्र प्रशंसिरे —B2 reads 20cd in marg —c) D6 तपोबलाद्; D11 तपोनल (for °बल) Ś1 विशुद्धा सा, B2 D1 3.8 7 11 13 M4 विशुद्धां च (D1 3. 7 11 13 M4 तां; D8 °गां); T2 विशुद्धांगीं (for विशुद्धाङ्गीं) Ct as in text (for c) —d) Ś1 वशान्वगाम्; D11 वशानुगा (for °नुगाम्) M4 दृष्ट्वा रामसमागमे —For 20cd, Ñ2 V B1 3.4 D10 13 subst while B2 ins after 20

1028* विशुद्धां तपसोमेण तदा रामसमागमे ।

[V2 तथा (for तदा) V2 -समागमात्]

21 D2 om 21 (cf v l 12) —a) Ś1 D1 3 8 7 13 गौतमस्तु; D4 गौतमो हि —b) D1 3.7 अहिल्या ; Cm t as in text (for अहल्या) —d) D4 महायशा (for °तपा) —For 21, Ñ2 V B D10.11 13 M4 subst

1029* गौतमश्च महातेजा दृष्ट्वा दिव्येन चक्षुषा ।
स्वमाश्रमपदं रामभागतं प्रत्यपूजयत् ।
रामस्य भार्यया चैव पूजयाहल्यया तदा ।
तथैव सहितो भूयस्तपस्तेपे महातपा ।

[(l 1) B1 [अ]थ (for च) —(l 3) M4 [ए]व (for [ए]व) M4 तथा (for तदा) —(l 4) M4 तथा (for तथा) V2 [illegible] (for [illegible]) D11 [illegible] महात्मा (=21cd)]

रामोऽपि परमां पूजां गौतमस्य महामुनेः । सकाशाद्विधिवत्प्राप्य जगाम मिथिलां ततः ॥ २२

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे अष्टचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४८ ॥

४९

ततः प्रागुत्तरां गत्वा रामः सौमित्रिणा सह ।
विश्वामित्रं पुरस्कृत्य यज्ञवाटमुपागमत् ॥ १
रामस्तु मुनिशार्दूलमुवाच सहलक्ष्मणः ।
साध्वी यज्ञसमृद्धिर्हि जनकस्य महात्मनः ॥ २

बहूनीह सहस्राणि नानादेशनिवासिनाम् ।
ब्राह्मणानां महाभाग वेदाध्ययनशालिनाम् ॥ ३
ऋषिवाटाश्च दृश्यन्ते शकटीशतसंकुलाः ।
देशो विधीयतां ब्रह्मन्यत्र वत्स्यामहे वयम् ॥ ४

---

22 D2 om 22 (cf v l 12) —^{b}) D11 गौतमाच्च D4.12 T2 M3 महात्मन (for °मुने) Ñ2 V B D10 13 M4 गौ(V1 गो)तमादृश्यमत्तमाद् —^{c}) Ñ2 V B D10 13 अवाप्य विधिवत्तस्मात्, M4 अवाप्य पूजयित्वा तु —^{d}) Ś1 D1 3.5 7 11 12 तदा, Ñ2 V B D10 13 M4 प्रति, M3 तप (sic) (for तत) G1 जगाम मिथिलाधिप —After 22 D5 12 ins while Ś1 (after 1^{ab}) D1 3 7 9 11 ins before I 49 1

1030* विश्वामित्र पुरस्कृत्य पश्यन्देशान्दिशस्तथा ।

[Ś1 देशं निमेन्, D3 7 द(D7 दे)शान्दिशत् (*for* देशान्दिशत्)]

Colophon D2 5 12 om (For D2 cf v l 12 the rest cont the Sarga) —*Kanda name* Ś1 V4 D1 om Ñ2 V2 3 B D10 आदि° (B4 then ins बालचरिते), D3 अयोध्या° —*Sarga name* Ñ2 V2 D10 11 अहृ(D10 °हि)ल्याशापमोक्ष (V2 °विमोक्ष), V1 3 4 B1 2 अहल्यादर्शनं B3 अहल्यादर्शन शापमोक्ष, B4 D7 अहल्यामोक्षण (D7 °ण), D1 3 9 अहिल्यामोक्ष —*Sarga no* (figures words or both) V1 3 4 B1 4 D3 11 om Ś1 (m) Dt D4.6 8 14 S (except M4) 49 Ñ2 B2 3 D10 50 V3 D9 52 D1 39 D7 38 D13 —काडे—दर्शन 50 —After colophon T2 G1 2 4 M2 conclude with श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम

49

☞ Ñ1 missing Sarga 49 (cf v l I 33 8) D5 12 continue the previous Sarga —Before 1 D1 3 7 9 11 ins 1030*

1 D2 om 1^{abc} (cf v l 1 48 12) Ś1 reads (1st time) 1^{ab} in marg (*sec m*) as in text followed by 1030*, then repeats it as in Ñ2 etc. —^{a}) V1 om Dt D5 कृत्वा (for गत्वा) —^{b}) Ñ2 V B D1 3 5 7 9 13 M4 द्विज राम सलक्ष्मण —^{d}) V2 यज्ञराज (for °वाटम्) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 ददर्श ह (D11 स)

2 ^{ab}) D9 मुनिशार्दूल Ñ2 V B D10 13 त रामो मुनि (V1 damaged for मो मुनि)शार्दूल दृष्ट्वा यज्ञमभाषत —^{cd}) G1 3 साधु यज्ञ, M4 महती तु (for साध्वी यज्ञ) Ñ2 V B D10 13 अहो समृद्धिर्यज्ञस्य (for °) Ś1 D1–3 6 7 9 11 12 साध्वयं सुसमृद्धोस्य जनकस्य महात्मनु

3 D14 partially damaged for ^{a} —^{a}) D11 T ह, G1–3 M1 च, M4 हि (for [इ]ह) V2 **स्राणि Ś1 D5 9 बहव शतसाहस्रा(Ś1 °स्ये [sic]), D1 बहूना हि सहस्राणा, D2.3 7 बहवो हि शतसाहस्र्यो(D2 °स्रा, D3 °स्रो), D12 वरथोपितसहस्रा* (sic) —^{b}) D9 निवासिन —^{cd}) G1 (after corr as in text) महात्मना (for °भाग) Ś1 D1 3 6 7 9 11 12 ब्राह्मणाना समेताना (D2 transp) देश(Ś1 वेद्)भाषाविचारिणा —After 3 D11 ins 1 2 3 of 1031* thereafter reads 5^{ab} as in Ñ2 etc repeating it in its proper place

4 ^{a}) M4 बहव (for दृश्यन्ते) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 यज्ञवाटा(D3 °द [sic] D5 11 12 °भागा)श्च बहव —^{b}) D2 3 7 9 -कृत, Ch t as in text (for -शत) —D14 partially damaged for ^{c} —^{c}) D7 दिशो (for देशो) —^{d}) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 वास सुखी(D1 2 सुख D3 7 11 सुखो) भवेत् (for वत्स्यामहे वयम्) —For 3^{c} 4 Ñ2 V B D10 13 M4 (J 1 only for 3^{cd}) subst D11 ins after 3

1031* समागताना विप्राणा देशभाषाधिकारिणाम् ।
दृश्यन्त ब्राह्मणाना च वासा ब्रह्मरथा कृता ।
देश परीक्ष्यता ह्यद्यो वत्स्यामो यत्र वै वयम् ।

रामस्य वचनं श्रुत्वा विश्वामित्रो महामुनिः ।
निवेशमकरोद्देशे विविक्ते सलिलायुते ॥ ५
विश्वामित्रं मुनिश्रेष्ठं श्रुत्वा स नृपतिस्तदा ।
शतानन्दं पुरस्कृत्य पुरोहितमनिन्दितम् ॥ ६
ऋत्विजोऽपि महात्मानस्त्वर्घ्यमादाय सत्वरम् ।
विश्वामित्राय धर्मेण ददुर्मन्त्रपुरस्कृतम् ॥ ७
प्रतिगृह्य तु तां पूजां जनकस्य महात्मनः ।
पप्रच्छ कुशलं राज्ञो यज्ञस्य च निरामयम् ॥ ८
स तांश्चापि मुनीन्पृष्ट्वा सोपाध्यायपुरोधसः ।
यथान्यायं ततः सर्वैः समागच्छत्प्रहृष्टवत् ॥ ९

[D11 13 om 1 1 —(1 1) M4 इहागतानां V1 damaged for नां विप्रा V B2 विका(B2 °भा)रिणं (for [अ]विकारिणाम्) —For ins see below —(1 2) V4 रम्य (for वामा) B2 (m also as above) वशा (for रथा) D11 तत (for कृत्वा) D13 निवासाश्च पृथक्पृथक् (for the post half) —(1 3) V3 सवीक्ष्यतां (for परीक्ष्यतां) V4 * (lacuna)स्य (for दृष्टो) B2 वसामो (for वत्स्यामो)]
—After l 1, B3 ins

1032* ज्ञानिना सिद्धधर्मणा मुनीना च महात्मनाम् ।

5 D11 reads 5[ab] twice (cf v 1 3) —[a]) D3 वच*, D7 च वच (for वचनं) Ñ2 V B D10 13 इति रामवच श्रुत्वा —[b]) Ś1 D1–3 5 7 11 (second time) 12 M4 °यशा , Ñ2 V B1 3 4 D10 13 °मना , B2 °तपा (for महामुनि) —[c]) V1 Dt D2 6 8 G2 M1 निवासम् (for निवेशम्) D12 देशं, M4 तत्र (for देशे) V2 विवेश नगरोद्देशे —[d]) M3 विविक्त , Ck t °क्ते (as in text) Ś1 D5 11 12 सलिलान्विते, Ñ2 V1 B3 4 D2 10 13 सलिलाकुले, V2 4 Dt D4 6–9 (before corr. as in text) G1–3 M1 3 Ck t सलिलान्विते B1 विविक्तसलिलैर्युते, Cm g as in text (for [d])

6 D14 damaged for मुनिश्रेष्ठं श्रुत्वा —[a]) Ś1 D2 3 5 7 11 13 मुनिं प्राप्त, Ñ2 V B D10 13 M4 ऋषिं प्राप्तं, Dt D1 4 6 8 T3 M1 3 Cm अनुप्राप्तं, G1 मुनिं° (for मुनिश्रेष्ठं) —[b]) V4 damaged T3 दृष्ट्वा (for श्रुत्वा) V1 2 B1 M4 [अ]थ, V3 4 D9 G2 M1 तु, B2 च (for स) Ñ2 V1–3 B D10 13 मिथिलेश्वर , V4 M4 मिथिलाधिप (for नृपतिस्तदा) Ś1 D1–3 5 7 11 12 जनक सह मन्त्रिभि , Dt D6 8 श्रुत्वा नृपवरस्तदा —[d]) Ś1 D1–3 5 7 11 12 M4 पुरोधसम् , V1 सुपु° (hypermetric) (for पुरोहितम्) Ñ2 V B D10 13 अकल्मषं, Dt D6 8 अनिंदित , G3 M2 3 अरिंदम (M3 °म), M4 उपागमत् (for अनिन्दितम्) —After 6, D4 9 14 S (except M4) Cg k (position uncertain) ins , while Dt D6 8 ins after 7[ab]

1033* प्रत्युज्जगाम सहसा विनयेन समन्वित ।

[M3 सहगे (for सहसा) T3 विस्मयेन (for विनयेन)]

7 [ab]) M4 ऋत्विजश्च महात्मानम् (for [a]) D14 damaged partially for 7[b] G1 3 ह्यर्घ्यम् ; G2 M1 4 अर्घ्यम् (for त्वर्घ्यम्) D4 T3 G1–3 M1 3 सत्वरा Ś1 D1–3 5 7 11 12 ऋत्विजस्त्व(D3 °*)तस्तूर्णमर्घं(Ś1 D1 7 °र्घं)मादाय धर्मवित् —For 7[ab] Ñ2 V B D10 13 subst

1034* ऋत्विग्भि सहितश्चान्यैरादायार्घ्यं त्वरान्वित ।

[Ñ2 V2 B1 3 D10 सहितै(B3 °ता)श्, B2(m as above) सहित (for सहितश्) V [अ]र्घं (for [अ]र्घ्यं)]

—[c]) Ñ2 V1 2 4 B D10 13 सत्कृत्य, Cm t as in text (for धर्मेण) V3 विश्वामित्र पुरस्कृत्य —[d]) Ś1 Ñ2 V B Dt D1–3 5–8 10–13 Ct ददौ (for ददुर्) Ś1 Dt D6 8 Ct धर्मं ; Cg as in text (for मन्त्र)

8 [a]) Ñ2 V B1 3 4 D10 13 M4 स, B2 D14 T1 2 G2 4 M1 च, D2 om (submetric) (for तु) —[b]) Ñ2 V B D10 13 जनकान्मुनिसत्तम (V4 °मा). —[d]) Ct यज्ञस्य (as in text) Ś1 D1 2 5 11 12 राष्ट्रे(Ś1 °ष्टं) चा(Ś1 D2 वा)पि; D3 7 राष्ट्रे राज्ये (for यज्ञस्य च)

9 [a]) D14 partially damaged G4 ताव् (for तांश्च). Dt D6 8 9 [अ]थ (for [अ]पि). D4 G1–3 M1 2 मुनि° (for मुनीन्) D9 T2 G4 M2 दृष्ट्वा (for पृष्ट्वा) —[b]) T3 पुरःसर , Cg as in text (for पुरोधस) —[c]) D4 M2 ऋषि °, G1 3 मुनि °, G2 M1 मुनिवरैं , M3 ऋषीन्सर्वै (sic) (for तत सर्वैं) Dt D6 8 यथार्हमृषिभि सर्वैं , D9 T3 यदा (D9 °था)न्यायमृषीन्सर्वान् —[d]) T3 समागम्य; Cm as in text (for समागच्छत्) T3 समागच्छत हृष्टवत्, Ct as in text (for [d]). —For 9 Ś1 D1–3 5 7 11 12 subst

1035* ताश्चैव स मुनि सर्वानुपाध्यायपुरोधस ।
समागच्छद्यथान्याय यथाविधि यथावय ।

[(l 1) D3 [अ]वि (for [च]व) D2 -पुरोधसं, D3 7 पुरोगमान् (for -पुरोधस) —D5 om (hapl) from l 2 up to 11 —(l 2) Ś1 D5 11 विध, D1 -वयं, D2 विधं (for विधि) Ś1 D5 [अ]र्चन, D1 -वच , D12 -तप (for -वय)]

—For 8[c]–9, Ñ2 V B D10 13 M4(l 2–3 for 9 only) subst

1036* पप्रच्छानामय चैव यज्ञस्यामृद्धयमेव च ।
तांश्चैवाप्या मुनीन्सर्वानागतान्स पुरोहित ।
यथान्यायं यथायोग्यं पर्यपृच्छदनामयम् ।

[(l 1) V4 [अ]पि (for [च]व) V4 सामर्थ्यम् (for -सामृद्धयन्) —(l 2) V2 तथैव (for तांश्चैव) M4 ऋषीन् (for मुनीन्) V4 B4 पुरोहितान्, M4 पुरोगम —(l 3) V2–4 B1 2 यथायोग M4 यथायोगं यथार्थं (for the prior half)]

अथ राजा मुनिश्रेष्ठं कृताञ्जलिरभाषत ।
आसने भगवानास्तां सहैभिर्मुनिसत्तमैः ॥ १०
जनकस्य वचः श्रुत्वा निषसाद महामुनिः ।
पुरोधा ऋत्विजश्चैव राजा च सह मन्त्रिभिः ॥ ११
आसनेषु यथान्यायमुपविष्टान्समन्ततः ।
दृष्ट्वा स नृपतिस्तत्र विश्वामित्रमथाब्रवीत् ॥ १२
अद्य यज्ञसमृद्धिर्मे सफला दैवतैः कृता ।
अद्य यज्ञफलं प्राप्तं भगवद्दर्शनान्मया ॥ १३
धन्योऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मि यस्य मे मुनिपुंगव ।
यज्ञोपसदनं ब्रह्मन्प्राप्तोऽसि मुनिभिः सह ॥ १४
द्वादशाहं तु ब्रह्मर्षे शेषमाहुर्मनीषिणः ।
ततो भागार्थिनो देवान्द्रष्टुमर्हसि कौशिक ॥ १५
इत्युक्त्वा मुनिशार्दूलं प्रहृष्टवदनस्तदा ।
पुनस्तं परिपप्रच्छ प्राञ्जलिः प्रयतो नृपः ॥ १६
इमौ कुमारौ भद्रं ते देवतुल्यपराक्रमौ ।
गजसिंहगती वीरौ शार्दूलवृषभोपमौ ॥ १७

---

10 D3 om 10 (cf v l 9) —a) V2 त च (for राजा) —M4 om (hapl) from 10c up to l 3 of 1037* D14 damaged from c up to हे in d. —c) Ñ2 V B D10 (all with hiatus) 13 भगव (V1 व damaged) न्कृते (B4 °न्हृष्ट, D13 °न्कृतम्) D4 12 G1 3 M3 भगवन्नास्ता —d) Dt D4 6 8 14 T1 2 G1 4 मुनिपुगवै Ś1 Ñ2 V2–4 B (B1 m also as in V1) D1 2 5 7 10 11 13 उपवेष्टु (Ś1 D1 2 5 7 11 श्रम मोक्तु) मिहार्हसि (B3 reads from मिहार्हमि in d up to उपवेष्टु in 1037* in marg) V1 उपवेष्टुम* र्हसि; D12 सम मोक्तुमर्हसि (submetric)

11 D3 om 11 (cf v l. 9) —c) Ś1 D5 12 पुरोहितो द्विजाश्चैव, D1 2 7 11 पुरोहितो विज (D2 °जै, D11 °*द्विजै) श्चैव (D2 सर्वे), M2 पुरोधसा ऋत्विजैश्च

12 a) D14 partially damaged Ś1 D1 2 13 आसने सु (D2 °*) D3 समागच्छद्, D7 11 M3 °च Cg as in text (for आसनेषु) D2 यथायोग्यम् (for यथान्यायम्) —b) Dt D4 6 8 9 T3 G M1–3 उप (M3 °*[lacuna]) विष्टा Cg °ष्टान् (as in text) Ś1 D5 12 उपविष्ट (D5 °ष्टा) यथाविधि, D1 3 7 11 उपविष्टं महामुनिं (D2 7 [before corr] °नि) —c) Ś1 D1 2 5 11 12 नरपतस्, D3 7 नरवरस्, G4 सु° (for स नृपतिस्) —d) D3 7 अभाषत (for अथाब्रवीत्) —For 11–12 Ñ2 V B D10 13 M4 (l 4 only for 12cd cf v l 10) subst while D11 ins l 4 only after 12

1037* ततः कृतेवमुक्तोऽथ विश्वामित्रो महामुनिः ।
निषसाद ततश्चैवं स राजा सह मन्त्रिभिः ।
उपविष्टमुपेत्येद कृताञ्जलिरभाषत ।
अमृतस्येव संप्राप्तिरद्य मे भगवन्मुने ।

[B3 reads up to उपवेष्टु in l 3 in marg (cf v l 10) —(l 1) V2 B2–4 उक्तस्तु B4 महायशा —(l 2) B1 मन्त्रिभि सह (by transp) —(l 3) B3 उपवेष्टुम् V2 उपैति (for उपेत्य) V2.3 [ए]न B1 [ए]व (for [इ]द) —(l 4) V4 B2.4 M4 [ए]व (for [इ]व) V1 * संवृत्तिर् V2 स्मृतिर् (for संप्राप्तिर्)]

13 a) T2 अथ (for अद्य) G1 (after corr as in text) हि (for मे) Ś1 D1–3 5 7 11 12 अद्याय (D1 2 11 °द्य मे) सफलो यज्ञो —b) Cg k t सफला (as in text) Ś1 सहर्ष°, D1 2 5 11 13 महर्षेदैवतै, D3 7 दर्शनाद्भवता, G1 3 °देवता, G2 सफलै° (for सफला दैवतै) Ś1 D1 3 5 7 11 12 कृत, G1 3 कृता, Cg k t as in text (for कृता) —D13 M4 om (hapl) 13cd —c) N2 V B D10 फलावाप्तिर् —d) Ś1 D1 5 7 11 12 तत्र स, D3 मुने त्वद् D9 भगवन् (for भगवद्) Ñ2 V B D10 समाभ्या (V1 2 °द्या V3 समेद्दा) गमनात्तव

14 a) V4 [अ]नुगृहीतश्च —b) B1 यदि (for यस्य) Ś1 Dt D3 5 7 11 12 14 M2 मुनिपुंगव Ñ2 V B D10 13 M4 त्वं महामुने —cd) Ś1 D1–3 5 7 11 12 यज्ञावसान संप्राप्तो (D11 यज्ञस्यावसथ प्राप्तो) द्रष्टुं मुनिवरै सह

15 a) Cm g k t द्वादशाहं (as in text) Ś1 D1 3 5 7 11 12 महर्षे द्वादशाह तु (D5 त्वम्) —b) D5 एवम् (for शेषम्) T3 महर्षिमि Cm g h as in text (for मनीषिण) Dt D6 8 दीक्षामाहुर्मनस्विन —For 14c–15b, Ñ2 V B D10 13 M4 subst

1038* यज्ञस्यावभृथ पुण्य द्रष्टासि सपदानुग ।
द्वादशाह च शेष मे यज्ञस्याहुर्द्विजातय ।

[(l 1) V4 [अ]वमृ (for [अ]वभृथ) V4 द्रष्टास्मि M4 द्रक्ष्यसे M4 सगानुग —(l 2) M4 द्वादशाहस् V4 द्वा**वशेषं च (for the prior half) M4 मनीषिण (for द्विजातय) V3 यज्ञस्यान्य भविष्यति (for the post half)]

—c) Ś1 D1 3 5 7 11 12 यज्ञ M2 damaged for त (for ततो) D9 (after corr as in text) भोगार्थिनो —d) Ñ2 V1 3 B D10 13 इह द्रक्ष्यस्युपागतान्; V4 इह भक्षस्युपागनात् (sic) M4 द्रष्टासि मुनिभि सह

16 b) G2 सदा (for तदा) —M3 reads 16cd inf lin sec m —c) D14 स्व (for तं) D4 प्रति (for परि) —For subst see below

17 =I 47 2 —c) Dt D4.8 9 -तुल्य (for सिंह) T3 -गतिर् (sic) M3 -गतौ (for -गती) —d) D3 वृषभान्वितौ

पद्मपत्रविशालाक्षौ खड्गतूणीधनुर्धरौ ।
अश्विनाविव रूपेण समुपस्थितयौवनौ ॥ १८
यदृच्छयैव गां प्राप्तौ देवलोकादिवामरौ ।
कथं पद्भ्यामिह प्राप्तौ किमर्थं कस्य वा मुने ॥ १९
वरायुधधरौ वीरौ कस्य पुत्रौ महामुने ।
भूषयन्ताविमं देशं चन्द्रसूर्याविवाम्बरम् ॥ २०
परस्परस्य सदृशौ प्रमाणेङ्गितचेष्टितैः ।
काकपक्षधरौ वीरौ श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ॥ २१
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा जनकस्य महात्मनः ।
न्यवेदयन्महात्मानौ पुत्रौ दशरथस्य तौ ॥ २२
सिद्धाश्रमनिवासं च राक्षसानां वधं तथा ।
तच्चागमनमव्यग्रं विशालायाश्च दर्शनम् ॥ २३

---

18 =I 47 3 —Dt D6 8 9 om 18^{ab} —^{d}) Ś1 D1-3 5 7 11 12 कस्येमौ(D5 12 °तौ) देववर्गिनौ(D11 °वर्षिणौ)

19 =I 47 4 —Ś1 reads 19^{ab} in marg (cf v l 1041*) —^{a}) Ś1 Dt D4 6 8 G2 M1 3 [इ]व, D9 [इ]ह (for [ए]व) D4 11 T1 2 सप्राप्तौ, M1 गा° (for गां प्राप्तौ) —^{b}) G2 [अ]मर (for [अ]मरौ) —After 19^{ab}, G1 3 M3 (after 19 *inf lin sec m*) ins, while G2 M1 ins l 5 only after 1040*

1039* पुण्डरीकविशालाक्षौ वरायुधधरावुभौ ।
बद्धगोधाङ्गुलित्राणौ खड्गवन्तौ महाद्युती ।
काकपक्षधरौ वीरौ कुमाराविव पावकी ।
रूपौदार्यगुणैः पुंसां दृष्टिचित्तापहारिणौ ।
प्रकाश्य कुलमस्माकं मामुद्धर्तुमिहागतौ ।
[(l 4) G1 -[अ]वहारिणौ]

—^{d}) M3 (after corr *sup lin sec m* वा as in text before corr) च T3 कन्यका (sic) (for कस्य वा)

20 Ś1 reads 20 in marg (cf v l 1041*) G1 3 om (hapl) 20^{ab} M3 reads 20^{ab} (*sec m*) in marg G4 om (hapl) 20^{b}–21^{a} T3 G2 M1 transp 20^{ab} and 20^{cd} —^{c}) Ś1 भूषयताम् —^{d}) Ś1 सूर्यचन्द्राव् (by transp)

21 G4 om 21^{abc} (cf v l 20) —^{b}) T2 G1 रूपेण (for प्रमाण) —After 21^{ab}, G2 M1 ins

1040* किमर्थं च नरश्रेष्ठौ संप्राप्तौ दुर्गमे पथि ।

—Thereafter cont l 5 of 1039*

—^{c}) G1 3 कस्य पुत्रौ मुनिश्रेष्ठ —For 16-21, Ñ2 V B D10 11 (om l 6 and reads 18^{cd} as in text) 13 M4 subst while Ś1 D1-3 5 7 12 subst l 3-5 and 7-8 for 17-18^{ab} and 19-21 (Ś1 for 19^{cd} and 21^{cd} only) resp

1041* उत्पतानिह मत्प्रीत्या महर्षिभिर्वधादिभि ।
एतान्यहानि सुमुखं ततो यास्यथ सत्कृता ।
एतौ च मुनिशार्दूल कुमाराविव पावकी ।
काकपक्षधरौ कस्य किमर्थं चाभ्युपागतौ ।
व्यूढोरस्कौ महाबाहू खड्गतूणधनुर्धरौ ।
अश्विनौ सदृशौ रूपे करयातिप्रियदर्शनौ ।
किमर्थं सुकुमाराङ्गावध्वानं सश्रितावुभौ ।
बाल्येयानवधाप्तौ श्रोतुं कौतूहलं मम ।

[(l 1) D13 M4 प्रीत्यै (for प्रीत्या) V2 तिष्ठतामिह तत्प्रीत्या, D11 उष्यतां सत्कृतो भक्त्या (for the prior half). M4 [ए]तैर् (for [ए]भिर्) V1 damaged for मेध —(l 2) Ñ2 B1 स्वसुख, V4 D10 समुख, B2 सुमुख D11 यास्यसि (for यास्यथ) D11 सत्कृत. —(l 3) Ś1 D1 3 5 7 11 12 M4 इमौ (for एतौ) M4 कौ (for च) D3 नर (for मुनि) V1-3 पावकौ —(l 4) B2 -पुच्छधरौ Ś1 D1-3 5 7 11 12 वीरौ (for कस्य) V1 damaged V4 चातु°, B2 वाभ्यु°, D13 M4 चाप्यु° (for चाभ्युपागतौ) Ś1 D1-3 5 7 11 12 कस्येमौ(D11 °तौ) मुनिपुंगव (D2 11 °वौ) (for the post half) —(l 5) B1 दीर्घभुजौ (for महाबाहू) M4 -तूणी —After l 5, Ś1 D1-3 5 7 11 12 read 18^{cd} as in text and om l 6 —(l 6) V1 B4 D10 M4 अश्विनौ, V2 अनयो, B1 अश्वियो (sic) (for अश्विनो). V2 सदृशे रूपे, M4 रूपसदृशौ (for सदृशौ रूपे) V1 [इ]मौ, D13 [ए]तौ (for [अ]ति) V1 -दर्शिनौ —(l 7) B4 किशोरौ (for किमर्थं) Ś1 D1-3 5 7 11 12 च मुनिश्रेष्ठ (for सुकुमाराङ्गाव्) D13 अरण्य (for अध्वान) Ñ2 B3 D10 संस्थितावुभौ, M4 वै समागतौ (for सश्रितावुभौ) Ś1 D1-3 5 7 11 12 प्रपन्नौ दुर्गमापथ (D1 °पुत and gloss दुर्गमानि स्थानानि) (for the post half) —After l 7 Ś1 reads 19^{ab} 20-21^{b} in marg —(l 8) B3 (m also originally बाल्य°) 4 देवाविव Ś1 D1-3 5 7 11 12 अत्र(D2 इव, D11 विर)दिशी मद्याद्, M4 एव महातेजा (for एवानवधाप्तौ) Ś1 D1-3 5 7 11 12 इच्छाम्य(D5 12 °मि [sic])महय, M4 °हि मे (for कौतूहलं मम)]

22 ^{a}) Ñ2 V B D10 तस्यैतद्, D11 स तस्मै (for तस्य तद्) —^{b}) Ś1 D1 3 5 7 11 12 महामुनि T2 विश्वामित्रोऽभ्यभाषत —^{c}) D6 8 निवेदयन् M2 4 अमेयात्मा (for महात्मानौ) Dt D6 8 Ctp नियदयदमेयात्मा —^{d}) Ñ2 V2-4 B D10 11 12 सुतौ (for पुत्रौ)

23 D3 7 om 23^{a} reading 23^{c} in its place Ś1 Ñ2 V B D1 2 5 10-12 M4 transp 23^{a} and 23^{c} —^{a}) V3 D1 2 निवासस्त M4 सिद्धाश्रमादागमनं —^{b}) Ś1 V4 B1 2 4 D1-3 5 11-12 च तं वधं; Ñ2 V1 2 B3 D7 10 च तद्वधं, G1 (also as in text) °तदा, G3 वधम्°; M4 °च तं (for वधं तथा) —After 23^{ab}, D9 wrongly repeats 22-23^{ab} —^{c}) Ś1 B2 D5 11 12 तथा, B1 यथा, Dt D1-3 6-8 Ct ततः D13 G2 M1 तदा Cm as in text (for तच्च) Ś1 D5 12 अभ्युग्रं V1 अव्ययं D11 अग्रे; Cm g as in text (for अव्यग्रं) M4 त्वयागमनमेकत्रं —D3 7 om 23^{d} —^{d}) Ś1

अहल्यादर्शनं चैव गौतमेन समागमम् ।
महाधनुषि जिज्ञासां कर्तुमागमनं तथा ॥ २४

एतत्सर्वं महातेजा जनकाय महात्मने ।
निवेद्य विररामाथ विश्वामित्रो महामुनिः ॥ २५

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे एकोनपञ्चाशः सर्गः ॥ ४९ ॥

Ñ2 V B D1 2 5 10–13 M4 वि(V1 2 B1 M4 वै)शालस्य (for विशालायाम्) D12 स (sic) (for च)

24 b) G4 गौतमे तु (for गौतमेन) —d) G2.3 M1 आरोपणं, M4 चा°, Ct as in text (for आगमनं) T3 तदा (for तथा) —For 24, Ś1 D1–3 5 7 11 (l 2 only for 24^{cd}) 12 subst

1042* गौतमाश्रमकार्यं च गौतमस्य च दर्शनम् ।
महाधनुषि जिज्ञासा कार्यं चैषा महात्मन ॥

[D1 2 om (hapl) l 1 —(l 1) D12 गौतमस्य (through eye wandering for गौतमा) —D3 om l 2 —(l. 2) D1 2 7 कार्यं चैत महात्मनो, D11 कर्तव्या च महायशा (for the post half)]

while Ñ2 V B D10 11 (l 1 only for 24^{ab}) 13 subst

1043* गौतमस्य च शापान्तमहल्यायाश्च दर्शनम् ।
रामस्य धनुषश्चैव जिज्ञासार्थमुपागमम् ।

[D13 om (hapl) l 1 —(l 1) B3 transp the two halves V1 B1 4 गोतमस्य Ñ2 B3 D10 [अ]पि (for first च) D11 (with hiatus) शापाच (for शापान्तम्). D10 अहिल्यायाश् —(l 2) V4 रामश्च V1 2 उपागमत् (V3 °न्), B2–4 (B3 m also) उपागत]

25 a) Ñ2 V B D10 13 इति, Ck as in text (for एतत्) D6 सर्वे, Ck as in text (for सर्वं) —b) V2 न्यवेदयत्, B3 (m also as in text) °मुने (for महात्मने) Ś1 D1–3 5 7 11 12 कौशिको जनकाय वै —c) Ś1 D2 3 5 7 12 विररामाशु, V3 धीर रामार्थं (sic) Ctp विरराम तदा (hypermetric) (for विररामाथ) —d) D11 महातपा —After 25 Ś1 D1–3 5 7 11 12 ins

1044* मुनिमध्ये स्थित प्राज्ञो वसूनामिव पावक ।
[D1–3 7 11 यज्ञे (for प्राज्ञो)]

Colophon D1–3 5 7 11 12 om (cont the Sarga) —*Kanda name* Ś1 Ñ2 V1 D4 om V2–4 B D10 आदि° —After Kanda name B4 ins बालचरिते —*Sarga name* Ñ2 V B D9 10 जनकदर्शनं (B1 °कसमागम, D9 °संवादो) —*Sarga no* (figures, words or both) V1 4 B1 4 om Ś1 (m) V3 Dt D4 6 8.14 T G M1–3 50 Ñ2 B2 3 D10 51, V2 D9 53 D13 इत्यार्षे—यणे—काडे—दर्शनसर्ग 51 —After colophon, G1 2 4 M2 conclude with श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम

५०

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा विश्वामित्रस्य धीमतः ।
हृष्टरोमा महातेजाः शतानन्दो महातपाः ॥ १
गौतमस्य सुतो ज्येष्ठस्तपसा द्योतितप्रभः ।
रामसंदर्शनादेव परं विस्मयमागतः ॥ २
स तौ निषण्णौ संप्रेक्ष्य सुखासीनौ नृपात्मजौ ।
शतानन्दो मुनिश्रेष्ठं विश्वामित्रमथाब्रवीत् ॥ ३
अपि ते मुनिशार्दूल मम माता यशस्विनी ।
दर्शिता राजपुत्राय तपो दीर्घमुपागता ॥ ४
अपि रामे महातेजो मम माता यशस्विनी ।
वन्यैरुपाहरत्पूजां पूजार्हे सर्वदेहिनाम् ॥ ५
अपि रामाय कथितं यथावृत्तं पुरातनम् ।
मम मातुर्महातेजो दैवेन दुरनुष्ठितम् ॥ ६
अपि कौशिक भद्रं ते गुरुणा मम संगता ।
माता मम मुनिश्रेष्ठ रामसंदर्शनादितः ॥ ७
अपि मे गुरुणा रामः पूजितः कुशिकात्मज ।
इहागतो महातेजाः पूजां प्राप्य महात्मनः ॥ ८